

ERZURUM KÜLTÜR VE EĞİTİM VAKFI YAYINEVİ
THE PUBLISHING HOUSE OF ERZURUM CULTURE AND EDUCATION FOUNDATION

EKEV AKADEMİ DERGİSİ

EKEV ACADEMY JOURNAL

SOSYAL BİLİMLER & EĞİTİM BİLİMLERİ
SOCIAL SCIENCES & EDUCATIONAL SCIENCES

Yıl
Year **26**

Sayı
Number **90**

Bahar
Spring **2022**

90. Sayı Hakem Kurulu/Advisory Board

- Prof. Dr. Adem Dölek/** Erzincan Binalı Yıldırım Üniv.
Prof. Dr. Adem Dursun/ Atatürk Üniv.
Prof. Dr. Ahmet Yıldırım/ Yıldırım Beyazıt Üniv.
Prof. Dr. Ali Hepşen/ İstanbul Üniv.
Prof. Dr. Arif Sarıçoban/ Selçuk Üniv.
Prof. Dr. Burhanettin Aykut Arıkan/ Türk-Alman Üniv.
Prof. Dr. Hasan Soyupek/ Süleyman Demirel Üniv.
Prof. Dr. İshak Özgel/ Süleyman Demirel Üniv.
Prof. Dr. Kadir Deligöz/ Atatürk Üniv.
Prof. Dr. Mehmet Halil Çiçek/ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv.
Prof. Dr. Muammer Erbaş/ Dokuz Eylül Üniv.
Prof. Dr. Ömer Faruk İşcan / Atatürk Üniv.
Prof. Dr. Tamer Kutluca/ Dicle Üniv.
Doç. Dr. Ali Kablan/ Trakya Üniv.**Doç. Dr. Ebru Bozkurt/** Atatürk Üniv.
Doç. Dr. Eymen Gürel/ Muğla Üniv.
Doç. Dr. Eyüp Çelik/ Sakarya Üniv.
Doç. Dr. Fatih Ayhan/ Bandırma Onyediy Eylül Üniv.
Doç. Dr. Fatma Çakır/ Adnan Menderes Üniv.
Doç. Dr. Hakan Kara/ Dumlupınar Üniv.
Doç. Dr. Hasan Hüseyin Yıldırım/ Balıkesir Üniv.
Doç. Dr. Hava Özkan/ Atatürk Üniv.
Doç. Dr. İlhami Tuncer/ Karamanoğlu Mehmet Bey Üniv.
Doç. Dr. Mehmet Fatih Özcan/ Ağrı İbrahim Çeçen Üniv.
Doç. Dr. Mert Gürer/ Kocaeli Üniv.
Doç. Dr. Metin Bayram/ Ağrı İbrahim Çeçen Üniv.
Doç. Dr. Nebile Özmen / Üsküdar Sağlık Bilimleri Üniv.
Doç. Dr. Nurullah Agitoğlu/ Şırnak Üniv.
Doç. Dr. Ömer Alkan/ Atatürk Üniv.
Doç. Dr. Ömer Faruk Rençber/ Gaziantep Üniv.
Doç. Dr. Ömer Gökhan Ulum/ Mersin Üniv.
Doç. Dr. Recep Yıldız/ Bandırma Onyediy Eylül Üniv.
Doç. Dr. Salih Yıldız/ Gümüşhane Üniv.
Doç. Dr. Sibel Küçükkoğlu/ Selçuk Üniv.
Doç. Dr. Şükrü İlgün/ Kafkas Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkemal Bingöl/ Hakkari Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Baykal/ Dicle Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Burhan Günay/ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Çağatay Başarır/ Bandırma Onyediy Eylül Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Esin Kavuran/ Atatürk Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Gizem Akcan/ Bartın Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Hikmetullah Ertas/ Zonguldak Bülent Ecevit Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi İsmail İyigün/ Trakya Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Kamil Karasu/ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Zeki Süslü/ Süleyman Demirel Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Çankaya/ Hitit Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Murat Dilmaç/ Atatürk Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Görçün/ Kadir Has Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Özkan Ergene/ Sakarya Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin Çetin/ Bartın Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Serhat Erdem/ Atatürk Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Şenol Yavuz/ Hitit Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Açıkel/ Üyesi Süleyman Demirel Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Söylemez/ Ağrı İbrahim Çeçen Üniv.
Dr. Öğr. Üyesi. Özlem Çakmak Tolan/ Dicle Üniv.
Araş. Görevlisi Doktor Musa Bayır/ Bandırma Onyediy Eylül Üniv.
Dr. Yasemin Kurtlu/ Millî Eğitim Bakanlığı

EKEV Akademi Dergisi/ EKEV Academy Journal
Sosyal ve Eğitim Bilimleri/ Social and Educational Science
(Ulusal Hakemli E- Dergi/E-Journal with National Referee)
pISSN: 1301-6229
eISSN:2148-0710

Yıl: 26, Sayı: 90, Bahar 2022
Year: 26, Number: 90, Bahar 2022

Sahibi/Owner

Prof. Dr. A. Halim ULAŞ

Yayın Müdürü/Legal Representative
Mehmet Ali GEDİK

Türkçe/İngilizce Redaksiyon/T/E Redaction
EKEV Akademi Dergisi

Editör/Editor in Chief

Prof. Dr. Abdülhak Halim ULAŞ - Atatürk Üniversitesi
Dr. Yasemin KURTLU

Alan Editörleri

İlahiyat Alan Editörü

Prof. Dr. İshak ÖZGEL - Süleyman Demirel Üniversitesi

Arap Dili Alan Editörü

Doç. Dr. Senem CEYLAN - Dokuz Eylül Üniversitesi

İngilizce Alan Editörü

Prof. Dr. Ali Osman ENGİN - Atatürk Üniversitesi

Türkçe Eğitimi Alan Editörü

Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ - Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit EPÇAÇAN - Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Bilge AYRANCI - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Erhan AKIN - Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA - Çukurova Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Alan Editörü

Doç. Dr. Etem YEŞİLYURT - Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail SEÇER - Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Onur KÖKSAL - Selçuk Üniversitesi

Fen Bilimleri Eğitimi Alan Editörü

Prof. Dr. Kemal DOYMUŞ - Atatürk Üniversitesi

Tarih Eğitimi Alan Editörü

Yrd. Doç. Dr. Selahattin TOZLU - Atatürk Üniversitesi

Müzik Eğitimi Alan Editörü

Doç. Dr. İzzet YÜCETOKER - Giresun Üniversitesi

Güzel Sanatlar Alan Editörü

Prof. Dr. Yunus BERKLİ

Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı Alan Editörü

Doç. Dr. Ercan KAYA - Atatürk Üniversitesi

Editör Yardımcıları

Elif AKAN

Mehmet Ali ER

Yayın Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Ömer AYDIN - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah AYDINLI - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Sayın DALKIRAN - Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. A. Osman GÜNDOĞAN - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan OKTAY - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa KARA - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut KARABEY - Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Nadim MACİT - Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan ÖZEY - Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TİFTİK - Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa BAKTIR - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. M. Faruk TOPRAK - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Osman TÜRER - Kilis Üniversitesi
Prof. Dr. Niyazi USTA - Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN - Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. M. Erol KILIÇ - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Sibkat KAÇTIOĞLU - İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ - Gazi Üniversitesi

Yayın Koordinatörleri

Dr. Yasemin KURTLU

Elif AKAN

EKEV AKADEMİ DERGİSİ

Ulusal Hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. İzin alınmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Yazışma Adresi/ Correspondence Address

EKEV Akademi Dergisi
Terminal Cad. Amiller Apt. A / Blok Kat 3 No: 5 Erzurum
Tel: 0442 231 44 92
e-posta: dergi@ekevakademi.org
web: www.ekevakademi.org

Baskı/Printed by

Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Merkez Kampüsü Yakutiye, Erzurum
e posta: egitim_copy@hotmail.com
Tel: 0532 671 20 35 - 0442 231 42 89

Dizgi/Typed by

Leyla Taşkesen / taskesenleyla@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

<i>Ali ALTINBAY</i>	Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik İklim Algısının İşgören Performansı ve İş Doyumu ile İlişkisi (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 1
<i>Ali MUTİ</i> <i>Bilge Nur GÜLKILIK</i>	Erzurum İlinde Kentsel Dönüşüm Çalışmaları: Yakutiye İlçesi Mecidiye, Aziziye, Gaziler ve Veyisefendi Mahalleleri Örneği (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 19
<i>Aslı AVCI İNAL</i> <i>Ebru SENEMTAŞI ÜNAL</i> <i>Pınar BAYKAN</i>	İş Yerlerinde Uygulanan İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetlerinin Çalışan Perspektifinden Değerlendirilmesi: Bir Üniversite Örneği (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 35
<i>Bünyamin ATEŞ</i> <i>Alican KAYA</i>	Ergenlerde Siber Zorbalık ve Mağduriyet Durumlarının Başa Çıkma ve Aleksitimi Açısından İncelenmesi (<i>Araştırma Makalesi</i>) 59
<i>Cüneyt KORKUT</i>	Dijital Spor Teknolojilerinin Spor Televizyonlucuşunda Kullanımı (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 79
<i>Hatice Deniz GÜNAYDIN</i> <i>Gülriş AKAROĞLU</i>	Aile Yılmazlığı Kavramına Yönelik Sistemik Bir Derleme Çalışması (<i>Araştırma Makalesi</i>) 93
<i>Emre EKİN</i>	Kamu Bankalarına İlişkin Performansların Entropi Tabanlı WSA ve ARAS Yöntemleri ile İncelenmesine Yönelik Bir Uygulama (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 105
<i>Erkan PERKTAŞ</i>	Koronavirüs (Covid 19) Salgınının İşletmeler Üzerindeki Ekonomik Etkileri: Adıyaman Park AVM Üzerine Bir Araştırma (<i>Araştırma Makalesi</i>) 123
<i>Ezra ÖZENÇ</i> <i>Cahit EPÇAÇAN</i>	Türkçe Ders Kitaplarındaki Etkinliklerin Ortaokul Öğrencilerinin Okuduğunu Anlama Becerisinin İncelenmesi (<i>Araştırma Makalesi</i>) 147
<i>Fatma ŞENCAN</i> <i>Abdulkakim BEKİ</i>	Alkol Kullanımının Kuşaklar Arası Geçişinde Rol Alan Sosyal Etkenler: Selami Ali (Selamsız) Çingeneleri Örneği (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 169

<i>Filiz ÇOPUROĞLU</i>	Psikolojik Ayrıcalığın Tüketicilerin Karar Verme Tarzlarına Etkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 187
<i>Gamze KÜÇÜKÇOLAK</i> <i>Fatih CURA</i>	Dahilde İşleme Rejimi Uygulamalarının İhracat Performansına Etkisi: Konya İlinde Bir Araştırma (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 205
<i>Gül GÜN</i>	Dönüşümcü Liderlik Yenilikçi İş Davranışı Grup Uyumu (<i>Araştırma Makalesi</i>) 225
<i>Gülriş AKAROĞLU</i> <i>Betül KUDUZ</i>	Çocuk Gelişimi Bölümü Öğrencilerinin 3-4 Yaş Çocukları için Çocuğa Uygunluk İlkesi Doğrultusunda Seçtikleri Kitapların Seçilen Yaş Grubu Tarafından Değerlendirilmesi (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 247
<i>Hacer AKER</i>	Korku Filmi İzleme Nedenlerine İlişkin Ampirik Çalışmaların Sistemik Bir Analizi (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 267
<i>Hacer YILDIRIM KURTULUŞ</i> <i>Emin KURTULUŞ</i> <i>Kamile Gamze YAMAN</i>	Ergenlerin Benlik Saygısı ile Kariyer Kaygısı Arasındaki İlişki: Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 283
<i>Mehmet DİLEK</i>	Şehzâde Korkud'un Hadîşçiliği (Vesîletü'l-Ahbâb bi-İcaz Adlı Eseri Özelinde) (<i>Araştırma Makalesi</i>).. 303
<i>Merve ARSLAN</i> <i>Serdar KUZU</i> <i>İsmail ERKEN ÇELİK</i>	CDS Primleri Üzerinde Etkili Olan Makroekonomik Göstergelerin Araştırılması: Türkiye Örneği (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 331
<i>Muhammed Eşref AYTAÇ</i>	Kur'ân'da Müşriklere Yönelik Eleştiriler (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 347
<i>Murat AKARSU</i>	Van Hiele Teorisi ve Pirie-Kieren Teorisi Öğretmen Adaylarının Yansıma Dönüşümü Kavramı Anlayışını Değerlendirmek İçin Nasıl Kullanılabilir? (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 363
<i>Mücahit ÇİTİL</i> <i>Mehmet Ragıp GÖRGÜN</i>	Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Faaliyet Gösteren Lojistik Firmaların Finansal Kırılganlıkları Üzerine Bir Panel Veri Analizi (<i>Araştırma Makalesi</i>) 377
<i>Süleyman UĞURLU</i> <i>Ömer Faruk AYYILDIZ</i>	Demografik Yapı Enflasyonu Etkiler mi? ARDL Sınır Testi Yaklaşımı (<i>Araştırma Makalesi</i>) 403

<i>Şerife GÜZEL</i> <i>Melek YAĞCI ÖZEN</i>	Salgın Hastalık Döneminde Nomofobi ve Kaygı Düzeyinin İncelenmesi (<i>Araştırma Makalesi</i>)..... 421
<i>Tuğba ÖZYILDIZ</i> <i>Eda DİNERİ</i>	Finansal Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Gelişmekte Olan Ülkeler için bir Panel Veri Analizi (<i>Araştırma Makalesi</i>) 441
<i>Uğur YILMAZ</i> <i>Mevlûde DOĞAN</i>	2021-LGS Matematik Alt Testi Sorularının Öğrenme Alanları ve Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi (<i>Araştırma Makalesi</i>) 459
<i>Yelda KORKUT</i> <i>Ceren ŞAHİN</i>	Siyasal İletişimde Twitter Kullanımı: 27. Dönem Erzurum Milletvekilleri (<i>Araştırma Makalesi</i>) 477
<i>Yusuf KASİMİ</i>	Cover to Cover 3 for Reading Comprehension and Fluency Ders Kitabının Okuduğunu Anlama Sorularında Yenilenmiş Bloom Taksonomisinin Kapsamı (<i>Araştırma Makalesi</i>) 497

CONTENTS

<i>Ali ALTINBAY</i>	Relationship of Ethical Climate Perception of Free Accountants Financial Consultants with Employee Performance and Job Satisfaction 1
<i>Ali MUTİ</i> <i>Bilge Nur GÜLKILIK</i>	Urban Transformation Studies in Erzurum Province: The Case of Mecidiye, Aziziye, Gaziler and Veyisefendi Neighborhoods in Yakutiye District 19
<i>Aslı AVCI İNAL</i> <i>Ebru SENEMTAŞI ÜNAL</i> <i>Pınar BAYKAN</i>	Evaluation of Occupational Health and Safety Services Implemented in Workplaces from the Perspective of Employee: A University Example 35
<i>Bünyamin ATEŞ</i> <i>Alican KAYA</i>	Investigation of Cyberbullying and Cybervictimization Situations in Adolescents in Terms of Coping and Alexithymia..... 59
<i>Cüneyt KORKUT</i>	Use of Digital Sports Technologies in Sports Television Broadcasting 79
<i>Hatice Deniz GÜNAYDIN</i> <i>Gülriş AKAROĞLU</i>	A Systematic Literature Review on the Concept of Family Resilience..... 93
<i>Emre EKİN</i>	An Application for the Analysis of the Performances of Public Banks Using Entropy-Based WSA and ARAS Methods 105
<i>Erkan PERKTAŞ</i>	Economic Effects of the Coronavirus (Covid 19) Epidemic on Businesses: A Study on Adıyaman Park AVM..... 123
<i>Ezra ÖZENÇ</i> <i>Cahit EPÇAÇAN</i>	Investigation of Secondary School Students' Reading Comprehension Skills of Activities in Turkish Textbooks 147
<i>Fatma ŞENCAN</i> <i>Abdulahkim BEKİ</i>	Social Factors Intergenerational Transfer of Alcohol Use: The Case of the Selami Ali (Selamsız) Gypsies 169
<i>Filiz ÇOPUROĞLU</i>	An Empirical Research Concerning Relationship Between Psychological Privilege on Consumers' Decision-Making Styles 187

<i>Gamze KÜÇÜKÇOLAK</i> <i>Fatih CURA</i>	The Effect of Inward Processing Regime Applications on Export Performance: A Research in Konya Region..... 205
<i>Gül GÜN</i>	<i>Transformational Leadership Innovative Business Behavior Group Cohesiveness</i> 225
<i>Gülriş AKAROĞLU</i> <i>Betül KUDUZ</i>	The Evaluation of the Books Selected by the Children of the Children of 3-4 Years in Accordance with the Suitable for Children, by the Selected Age Group, by the Students of the Child Development Department 247
<i>Hacer AKER</i>	A Systematic Analysis of Empirical Studies in the Reasons for Watching Horror Movie..... 267
<i>Hacer YILDIRIM KURTULUŞ</i> <i>Emin KURTULUŞ</i> <i>Kamile Gamze YAMAN</i>	The Relationship Between Self-Esteem and Career Anxiety of Adolescents: The Mediating Role of Future Expectation 283
<i>Mehmet DİLEK</i>	The Hadithism of Sehzâde Korkud (In Particular, His Work Called Wasilat al-Ahbab Bii'jaz) 303
<i>Merve ARSLAN</i> <i>Serdar KUZU</i> <i>İsmail ERKEN ÇELİK</i>	Investigation of Macroeconomic Indicators Affecting Cds Premis: The Case of Turkey 331
<i>Muhammed Eşref AYTAÇ</i>	Criticisms Against the Polytheists in the Quran 347
<i>Murat AKARSU</i>	How the Van Hiele Theory and the Pirie-Kieren Theory can be Used to Assess PT's Understanding of Concept of Reflection?..... 363
<i>Mücahit ÇİTİL</i> <i>Mehmet Ragıp GÖRGÜN</i>	A Panel Data Analysis on Financial Fragility of Logistics Firms Operating in the Southeastern Anatolia Region..... 377
<i>Süleyman UĞURLU</i> <i>Ömer Faruk AYYILDIZ</i>	Does Demographic Structure Affect Inflation? ARDL Bound Test Approach..... 403
<i>Şerife GÜZEL</i> <i>Melek YAĞCI ÖZEN</i>	Examination of Nomophobia and Anxiety During the Epidemic Period 421
<i>Tuğba ÖZYILDIZ</i> <i>Eda DİNERİ</i>	The Relationship Between Financial Exposure and Economic Growth: A Panel Data Analysis for Developing Countries..... 441

Uğur YILMAZ
Mevlüde DOĞAN

Investigation of LGS 2021 in Terms of
Mathematics Learning Areas and Renewed
Bloom Taxonomy 459

Yelda KORKUT
Ceren ŞAHİN

The Use of Twitter in Political Communication:
The Example of the 27. Period Erzurum Deputies... 477

Yusuf KASİMİ

The Extent of the Revised Bloom's Taxonomy in
the Reading Comprehension Questions of
the Course Book Cover to Cover 3 for Reading
Comprehension and Fluency 497

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ETİK İKLİM ALGISININ İŞGÖREN PERFORMANSI VE İŞ DOYUMU İLE İLİŞKİSİ

(Araştırma Makalesi)

Ali ALTINBAY (*)

Öz

Örgütlerde davranışların kabul edilebilir, kabul edilemez ya da uygulanamaz oluşuna ilişkin değerlendirme, o davranışın etik olup olmadığı kistasına bağlıdır. Etik davranış olarak belirlenen davranışlar kabul edilebilir ve uygulanabilir davranışlar olup aynı zamanda yol göstericidirler. Etik; insan davranışlarının doğruluğu ya da yanlışlığı konusunda kurallar dizimini oluşturarak tutum ve davranışların oluşturulmasında yol gösterici olurlar. Çalışanların işe karşı hissiyatı ve sağlığının bir göstergesi olan iş tatmini, çalışma karşılığında edindikleri ücret ile iş ortamında birlikte çalıştığı kişilerden hoşnut olması ve yaptıkları faaliyetlerinin sonucunda aldığı gönül rahatlığıdır. Örgütsel düzeyde başarının odak noktası olan performansta artış kendiliğinden ortaya çıkan bir aşama değildir. Performansın stratejik olarak algılanması ve yönetilmesi gerekir. Performans yönetimi, örgütte insan kaynaklarının en üst düzeyde potansiyelini gerçekleştirmesine yönelik olarak motive edilmesi bağlamında sistemli bir şekilde yönetilmesidir. Bu araştırmanın amacı muhasebe meslek mensuplarının etik iklim algısının işgören performansı ve iş doyumunu ile ilişkisinin tespit edilmesidir. Bu amaçla 2021 yılında Kütahya ilindeki 351 muhasebe meslek mensubundan 205'ine gönüllülük esasına göre nicel araştırma yöntemi olan anket tekniği ile ulaşılmıştır. Regresyon ve korelasyon analizleri kullanılmıştır. Yapılan korelasyon analiz sonucu elde ettiğimiz bulgularla Etik iklim ile İşgören performansı arasında ($r=0,623$), İş doyumunu arasında ise ($r=0,676$) yüksek düzeyde pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucu Etik iklim algısının işgören performansını ($\beta=0,640$; $p<0,05$), iş doyumunu ($\beta=0,614$; $p<0,05$) pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Etik iklim, Performans, İşgören performansı, İş doyumunu.

Jel Kodu: M40, M41, M42

*) Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF., İşletme Bölümü, Muhasebe Finansman Ana Bilim Dalı, (e-posta: ali.altinbay@dpu.edu.tr)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3128-0669>

Relationship of Ethical Climate Perception of Free Accountants Financial Consultants with Employee Performance and Job Satisfaction

Abstract

The assessment of the acceptable, unacceptable or unenforceable behavior in organizations depends on whether that behavior is ethical or not. Ethical behavior is considered acceptable and applicable behavior, and they are also guiding. Ethics; they guide the formation of attitudes and behaviors by creating an index of rules on the accuracy or inaccuracy of human behavior. Job satisfaction, which is an indicator of the employees ' feelings towards work and health, is the pay they receive in return for work and the satisfaction of the people they work with in the work environment and the complacency they receive as a result of their activities. An increase in performance, which is the focus of success at the organizational level, is not a spontaneous stage. Performance needs to be strategically perceived and managed. Performance management is the systematic management of human resources in the organization in the context of being motivated to realize their potential at the highest level. The aim of this research is to determine the relationship of ethical climate perception of accounting professionals with employee performance and job satisfaction. For this purpose, 205 of the 351 accounting professionals in Kütahya province were reached on a voluntary basis with the questionnaire technique, which is a quantitative research method in 2021. Regression and correlation analyzes were used. The results of the correlation analysis showed a high level of positive correlation between Ethical climate and Employee performance ($r=0,623$) and job satisfaction ($r=0,676$). As a result of the regression analysis, it has been determined that ethical climate perception positively affects employee performance ($\beta= 0,640$; $p <0,05$), job satisfaction ($\beta= 0,614$; $p <0,05$).

Keywords: *Ethics, Ethical climate, Performance, Employee performance, Job satisfaction.*

Jel Code: *M40, M41, M42*

1. Giriş

Etik toplum ve örgütlerde oluşturduğu olumlu etkileri nedeniyle bütün örgütlerin yainen ilgilendiği bir kavram olmuştur. Bu bağlamda hem insanların hem de işletmelerin bakış açısını değiştirmiştir. Önceleri mali yönden güçlü işletmeler iyi olarak nitelenirken günümüzde artık işletmelerin etik anlayışı ve uygulamaları örgüt dışı imajlarının oluşumunda etken olmaktadır. Etik ilkeler toplumsal düzeni sağlarken aynı zamanda iş etiği ise iş dünyasına rehberlik ederek düzeni sağlamaktadır. Günümüzde işletmelerin -ister mal isterse de hizmet üretsinler- ulusal ve uluslararası zeminde başarılı olmasında etik altyapılar oluşturmalarının gerekliliği düşünülmektedir. Artan tüketici bilinci işletmeleri yasal bazı yaptırımlarla karşı karşıya getirmekte ve bu durumda işletmeleri etik alt yapılarının oluşturulmasına zorlamaktadır.

Örgütlerin varlıklarının sürdürülmesinde ve başarılı olmalarında etik iklim kadar önemli olan bir diğer kavram da çalışanın performansıdır. İşletmelerde önemi kavranan çalışanın yüksek performansı, yöneticilerin çeşitli arayışlarına neden olmuş ve bu arayışlar neticesinde işyeri ortamı huzurunun çalışan performansını artırdığı belirlenmiştir. Hiç kuşkusuz huzurlu bir ortamın oluşturulma sürecinde etik iklimin katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Bu açıdan 1960'lı yıllardan itibaren incelenen etik kavramının en çok örgütsel davranış konuları olan örgütsel bağlılık, iş tatmini ve örgütsel veya bireysel performans olarak karşımıza çıkmaktadır. Etik standartların yüksek belirlendiği işletmelerde etik iklim alt yapılarıyla örgüt içi/dışı pek çok pozitif etkiyi oluşturması beklenir. Etik iklim örgütlerin bir aynasıdır ve imajın oluşturulmasında çok önemlidir. Çevresinde saygın bir konuma yükselen işletmeler bu sayede çalışanların da saygısını kazanarak çalışma isteklerini, örgüte olan bağlılıklarını, inançlarını artırarak performanslarını da yükseltir.

İş tatmini, işgörenlerin yaptıkları işin sonucunda hak ettikleriyle iş ortamındaki kazanımları arasındaki olumlu farklılık olarak tanımlanabilir. Şayet işgörenler hak ettikleri çıktıları elde edemezlerse iş tatminsizliği meydana gelir. Bununla birlikte sosyal ve fiziki şartlar da göz önünde bulundurularak işgörenin görevine yönelik olumlu tutumları iş tatmininin oluşumunu sağlar (İmamoğlu, Keskin, Serhat, 2004). İşgörenlerin görevlerinin icrasında haz alıp mutluluk duyması şeklinde tanımlanabilen iş tatmini, günümüzde işgöreni odak yapan örgütlerce hayati önem taşır. İş doyumunu sağlayamayan işgören, görevin icrasında mutsuz olur ve neticesinde huzursuzluk yaşar. Psikolojik, fizyolojik ve sosyal yönlerden olumsuz olan bu durum, işgörenlerin uyumsuz çalışana dönüşmelerine sebep olabilir (Naktiyok ve Yıldırım, 2018).

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Etik İklim

Etik; insan davranışlarının doğruluğu ya da yanlışlığı konusunda kurallar dizinini oluşturur. Etik dışı davranışların varlığının kabul edilerek nesnel şekilde değerlendirilmeleri ile bu tür davranışların çözümünde oluşturulan etik ilke ve kurallar yön gösterici olacaktır (Sökmen ve Ekmekçioğlu, 2013). Etik çalışma iklimi; örgüt çalışanlarının kendi davranışlarının etik olup olmadığı hususunda verecekleri kararları kanaat, tutum ya da ahlaki yönden analiz etmek suretiyle kararların uygulamaları konusunda yol gösterici olan ve örgüte özgü işaretler olarak tanımlanmıştır (Weber ve Seger, 2002). Etik iklimin kuruma has bir dokusu olduğu ve onu diğer kurumlardan ayıran yegâne bir özelliği olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Etik iklim; alınacak kararların üzerinde etkili olan, meselelerin çözümleri noktasında rehberlik eden ve yol gösterici bir görev edinecektir. Bu sayede hem kurumda çalışanların etik problemleri tespit etmelerine olanak sağlayacak hem de izleyecekleri yola ilişkin ahlaki kriterleri ve yol haritasını belirlemiş olacaktır. Etik iklim aynı zamanda çalışan ilişkilerinin doğasını da etkileyerek alınan kararların sonuçlarından kimlerin etkileneceğinin belirlenmesidir (Barnett ve Schubert, 2002). Güçlü etik iklime sahip örgütlerin, etik meselelerin çözümü konusunda elde ettikleri başarı

düzeyi daha yüksektir. Etik iklimi güçlü olan bir örgütte; etik ya da etik olmayan davranışların neler olduğu konusunda yol gösterici ilkeler bulunmakta olup bu sayede örgütler arasında rol ve beklentilerin de mutlak biçimde belirlenmesi sağlanır (Tevrüz, 2007). Etik normlardaki belirlilik ve netlik, örgüt yönetiminin arkasında durduğu prensip ve ilkeler ile aynı doğrultuda ise seri karar verme kolaylaşır. Etik iklimler örgüt çatısı altındaki davranışların tasniflenmesine olanak sağlar. Verimli ve etkili bir örgüt kültürü net olarak ortaya konmuş bir etik iklimin tanınması ile ortaya çıkar (Cullen, Parboteeah ve Victor, 2003).

2.2. İşgören Performansı

Performans, bir örgüt içerisinde yer alan bireylerin verimliliğinin değerlendirilmesine pozitif bir etki yapan ve performans yönetiminin de önemli bir unsuru olan bileşendir. Performans değerlendirmesi ise yöneticinin yine yöneticiyi, personelin işgöreni, aynı seviyedekilerin birbirlerini ve alt düzeylerini, bireyin kendi kendisini değerlendirmeye tabi tutmasıdır. Performans değerlendirmesinin temel amacı; bireyin gelişmesi için ihtiyaçların saptanması, bireyin sahip olduğu performansın daha da ileri bir seviyeye taşınması için yardımcı olmak, geçmiş performansı değerlendirmek suretiyle ileride sahip olabileceği potansiyel performans düzeyini saptamaktır. Bu sayede örgütün performans hedefini oluşturmak, uygulanacak yeni maaş ve maaş artış düzeylerini belirleyebilmek amaçlanır. (Beğenirbaş ve Turgut, 2016; Akal, 1992; Sonnentag, Judith ve Anne, 2008). İşgörene dayalı performans ancak örgütün yüklendiği misyon ve vizyona sahip çıkmakla gerçekleşir. Performansı artırmanın yolu ise insanların fiktisel ve eylemsel olarak kendilerini daha rahat hissedebilecekleri bir örgüt ortamının oluşturulmasından geçmektedir (Koçel, 2011).

İş performansının tanımı, örgütün amaçları ile ilişkili davranışlar ve eylemler olarak yapılmaktadır. İş performansı; belirli işi yapacak olan kişinin, işi yapabilmek için amaçlanan hedefe yönelik neye ne kadar ulaşabileceği ve amaçlanan hedefe ulaşabilmek için neyi sağlayabileceğinin soyut ve somut olarak ifadesi, yapılacak işin miktarı, niteliği, zamanı ve maliyetini dikkate alarak yapılması gerektiği anlamlarına gelmektedir (Campbell, 1990).

2.3. İş Doyumu

İş doyumu kavramı temel olarak, çalışanın işine karşı tavrıdır (Özgen, Öztürk ve Yalçın, 2002). Çalışanların işe karşı olan hissiyatının ve sağlığının bir göstergesi olan iş doyumu, çalışma karşılığında edindikleri ücret ile iş ortamında birlikte çalıştığı kişilerden hoşnut olması ve yaptıkları faaliyetlerinin sonucunda aldığı gönül rahatlığıdır (Şimşek, Akgemci ve Çelik, 2003). Çalışanların yaptıkları iş karşılığında bekledikleri ile gerçekleşenin birbiri ile örtüşmesidir (Yiğit, 2004). İş tatmini ile ilgili yapılan tanımların esas olarak üç ortak yönü bulunmaktadır (Solmuş, 2004):

- İş doyumu, işgörenin yaptığı işe öznel olmasıdır, somut değildir ama işgörenin tavırlarından anlaşılmaktadır.
- İş doyumu, işgörenin hedefleri ile mükafatlarına varması sonucunda olmaktadır.
- İş doyumu, birbirlerinden farklı fakat birbiri ile ilgili bazı tavırların benzeşimini ele almaktadır.

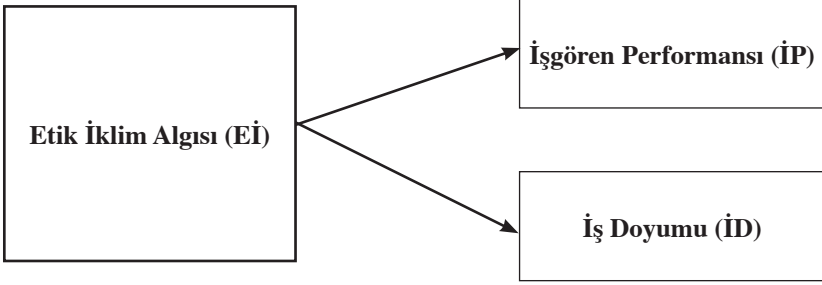
İş doyumunun önemi, üç başlık altında incelenmiştir. Bunlar (Sertçe, 2003):

- Birey Açısından: İşletmelerde çalışanların işlerine karşı tutumu olan iş tatmininin artması sonucunda çalışanın işe olan bağlılığının artmasına, iş tatmininin azalması sonucunda da işten soğumasına neden olur.
- Örgüt Açısından: İşgörenlerin isteklerine cevap verebilen örgütlerde işgörenlerin tatmin seviyeleri aralıksız sürmektedir ama tersi durumunda bir başka deyişle işgörenlerin isteklerine cevap veremeyen örgütlerde, çalışanlar işlerini sarkıtır bununla birlikte de verimlilikleri azalır.
- Yönetici Açısından: İşgörenlerin hedefleri yönünde, verimli uğraşları sonucunda amirler de verimli olmaktadır. İşgörenlerin yöneticilerce değer verilmesi, işgörenin yöneticilere olan saygısının artmasına ve işini istekle yapmasına sebep olmaktadır.

İş doyumu bireysel ve örgütsel etmenler tarafından şekillendirilir. İş doyumunu etkileyen bireysel etmenler; yaş, cinsiyet, medeni durum, saygınlık, performans, kişilik, eğitim düzeyi ve çalışma saatleri gibi etmenlerdir. İş doyumunu etkileyen örgütsel faktörler ise işin özelliği, çalışan ilişkileri, iş ortamı, ücret, terfi, iş güvencesi, ödül, örgüt büyüklüğü gibi etmenlerdir. İş doyumu sayesinde işini zevkle yapan işgörenlerin gönül güçleri, başarı seviyeleri, kendilerine olan güveni, işe olan katkılarının arttığı görülürken işi savsaklama, şüphe, stres ve hastalık gibi durumların azaldığı görülmüştür (Davis, 1981; Yammarino & Dubinsky, 1987; Aksu, Acuner, & Tabak, 2002; Kim, 2002; Mortimer, 2019).

3. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Modeli

Bu çalışmanın gayesi, muhasebe meslek mensuplarının etik iklim algısının işgören performansı ve iş doyumu ile ilişkisinin tespit edilmesidir. Bu amaçla Kütahya ilindeki 351 muhasebe meslek mensubundan 205'ine gönüllülük esasına göre ulaşılmıştır. Araştırmada amaç, etik iklim algısı (Eİ) ile işgören performansı (İP) ve iş doyumu (İD) arasındaki etkileşimin belirlenmesidir. Araştırmanın kavramsal modeli ve hipotezleri aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın modeli.

Araştırmaya ait hipotezler şunlardır;

H₁: Etik İklim Algısı, işgören performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir.

H₂: Etik İklim Algısı, iş doyumunu üzerinde anlamlı etkiye sahiptir.

3.1. Yöntem

Araştırma nicel araştırma yöntemi olan anket tekniği ile yapılmıştır. Örneklem seçiminde rahat ulaşılabilir olmasından dolayı kolay örneklem kullanılmıştır (Baştürk ve Baaştepe, 2013: 153). Araştırma modelinin test edilmesi için regresyon modelleri kurulmuştur. Araştırma verilerinin test ve analizi için paket program kullanılmıştır. Ölçek değerlerinin demografik özelliklere göre farklılaşmasını incelemek için fark testleri yapılmıştır. Araştırmada demografik özelliklere göre farkı belirlemek için T – Testi, değişkenler arası ilişkiyi belirlemek için korelasyon testi ve değişkenler arası etkiyi incelemek için de regresyon analizi yapılmıştır.

3.2. Veri Toplama Aracı

Çalışmada 3 ölçek ile demografik bilgileri içeren değişkenlerden oluşan veriler kullanılmıştır. Etik iklim algısı ölçeği 8 ifadeden, işgören performansı 4 ifadeden, iş doyumunu ölçeği 5 ifadeden oluşmaktadır. Toplamda 17 ifade Likert tipinde (1. Hiç Katılmıyorum, 5. Tamamen Katılıyorum) ve 7 adet demografik bilgiler içeren ifadelerden oluşan anket 205 muhasebe meslek mensubuna uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan ilk ölçek etik iklim algısı ölçeği; Schwepker (2001) tarafından geliştirilen ve Biçer (2005) tarafından uyarlanan ölçektir. İkinci ölçek; işgören performansı Rego ve Cunha (2008) tarafından geliştirilen ve Dönmez (2014) tarafından uyarlanan ölçektir. Üçüncü ölçek iş doyumunu ölçeği ise Yoon ve Thye (2002) tarafından geliştirilen ve Dönmez (2014) tarafından uyarlanan ölçektir.

3.3. Araştırma Etiği

Araştırmaya başlamadan önce Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'na başvuru yapılmıştır. Etik kurul baş-

kanlığı 13.04.2021 tarih ve 2021/03 sayılı toplantısında E.17764 sayılı yazı gereğince “Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlerin Etik İklim Algısının İşgören Performansı ve İş Doyumunu İle İlişkisi: Kütahya Örneği” adlı araştırmanın etik açıdan uygun olduğuna karar vermiştir. Alıntılar bilimsel kurallara uygun olarak yapılmıştır. Ayrıca araştırmada katılımcıların gönüllülüğü esas alınmıştır.

4. Bulgular

Çalışma kapsamında Kütahya ilinde çalışmakta olan 205 muhasebe meslek mensubundan oluşturulan veri setiyle demografik özellikleri, kullanılan ölçeklerin örneklem yeterlilikleri, güvenilirlik analizleri, frekans dağılımları, fark testleri, korelasyon, regresyon analizleri vb. ile yorumlanması bulunmaktadır.

Çalışmaya katılan 205 muhasebe meslek mensubunun demografik özellikleri Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Cinsiyet	Frekans	%	Yaş	Frekans	%
Kadın	37	18,0	18-28	18	8,8
Erkek	168	82,0	29-38	61	29,8
Toplam	205	100,0	39-46	80	39,0
M.Durum	Frekans	%	47-53	40	19,5
Evli	136	66,3	54 ve üstü	6	2,9
Bekâr	69	33,7	Toplam	205	100,0
Toplam	205	100,0	Eğitim	Frekans	%
Gelir TL.	Frekans	%	Lise	17	8,3
0-2020	21	10,2	Önlisans	12	5,9
2021-4000	60	29,3	Lisans	165	80,5
4001-6000	98	47,8	Lisansüstü	11	5,4
6001-8000	20	9,8	Toplam	205	100,0
8001 ve sitti	6	2,9	Ç.Süresi	Frekans	%
Toplam	205	100,0	1 yıldan az	5	2,4
Statü	Frekans	%	1-5 yıl	78	38,0
SMMM	124	60,5	6-10 yıl	75	36,6
YMM	9	4,4	11-20 yıl	40	19,5
Çalışan	72	35,1	21yıl üzeri	7	3,4
Toplam	205	100,0	Toplam	205	100,0

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının (%18,0'ı kadın, %82,0'ının erkek olduğu), medeni durumlarının (%66,3'ü evli, %33,7'sinin bekâr olduğu), yaşlarının (%8,8'i 18-28 yaş aralığında, %29,8'i 29-38 yaş aralığında, %39,0'ı 39-46 yaş aralığında, %19,5'i 47-53 yaş aralığında, %2,9'u ise 54 ve üstü yaş aralığında olduğu), aylık gelirlerinin (%10,2'si 0-2020 TL. arasında, %29,3'ü 2021-4000 TL. arasında, %47,8'i 4001-6000 TL. arasında, %9,8'i 6001-8000 TL. arasında, %2,9'u ise 8001 TL. ve üstü olduğu), öğrenim durumları (%8,3'ü lise, %5,9'u ön lisans, %80,5'i lisans, %5,4'ünün ise Lisansüstü mezunu olduğu), çalışma sürelerinin (%2,4'ü 1 yıldan az, %38,0'ı 01-05 yıl arası, %36,6'sı 06-10 yıl arası, %19,5'i 11-20 yıl arası, %3,4'ünün ise 21 yıl ve üzeri olduğu), statülerinin (%60,5'i SMMM, %4,4'ü YMM, %35,1'i ise çalışan olduğu) görülmektedir.

Çalışmaya katılan 205 muhasebe meslek mensubundan oluşturulan veri setinin KMO. Testi sonuçları Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Örneklem Yeterlilik KMO Barrlet Testi

	Eİ	İP	İD
Kaiser-Meyer-Olkin Measure	0,886	0,715	0,783
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	669,882	199,410
	Df	28	6
	Sig.	0,000	0,000

KMO örneklem yeterlilik testi için 0,70-0,80 arası iyi iken 0,80-0,90 arası çok iyi olarak değerlendirilebilir (Kalaycı, 2010). Tablo 2'ye göre ölçeğin örneklem büyüklüğü olan KMO değeri Etik İklim (Eİ) için 0,886 ile çok iyi, İşgören Performansı (İP) için 0,715 ile yeterli, İş Doyumu (İD) için 0,783 ile yeterli olduğu tespit edilmiştir.

Faktör korelasyonuna bağlı iç tutarlıklar için Cronbach's Alpha katsayısının 0,70-0,80 arası yeterli iken 0,80'den yüksek çıkması iyi olarak değerlendirilir (Büyüköztürk, 2007: 168). Çalışmaya katılan 205 muhasebe meslek mensubundan oluşturulan veri setinin güvenilirlik analizi Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3. Güvenilirlik Analizi

Değişkenler	Cronbach's Alpha	İfade sayısı
Eİ	0,879	8
İP	0,747	4
İD	0,696	5

Tablo 3'e göre Güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha Değeri Etik İklim (Eİ) için 0,879 ile çok iyi, İşgören Performansı (İP) için 0,747 ile iyi, İş Doymu (İD) için ise 0,696 ile iyi olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmaya katılan 205 muhasebe meslek mensubundan oluşturulan veri setinin Post Hoc Tukey Testi sonuçları Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4. Çalışma süresi ile Eİ, İP ve İD arasında Post Hoc Tukey Testi

Değişken	D Çalışma	J Çalışma	95% Güven				
			Ort.Fark(I-J)	S.H.	p	Altsınır	Üstsinir
Eİ	1-5yıl	1yıldan az	-0,51218	0,3629	0,621	-1,511	0,4869
		6-10yıl	-0,46218*	0,1272	0,003	-0,8124	-0,1119
		11-20yıl	-0,58718*	0,1529	0,002	-1,0083	-0,1660
		21yıl ve üzeri	-0,77289	0,3104	0,097	-1,6274	0,0816
	1-5yıl	1yıldan az	-0,65192	0,3694	0,397	-1,6690	0,3652
		6-10yıl	-0,53526*	0,1295	0,001	-0,8918	-0,1787
		11-20yıl	-0,64567*	0,1557	0,000	-1,0744	-0,2169
		21yıl ve üzeri	-0,70192	0,3160	0,176	-1,5718	0,1680
İD	1-5yıl	1yıldan az	-0,37231	0,3276	0,787	-1,2744	0,5298
		6-10yıl	-0,43897*	0,1148	0,002	-0,7552	-0,1227
		11-20yıl	-0,60731*	0,1381	0,000	-0,9876	-0,2270
		21yıl ve üzeri	-0,57802	0,2802	0,241	-1,3495	0,1935

Tablo 4'e göre yapılan Post. Hoc. Tukey testine göre Etik iklim algısı konusunda 1-5yıl arası çalışanlar 6-10yıl ve 11-20 yıl arası çalışanlara göre negatif yönlü anlamlı farklılık göstermektedir. Bu durum 1-5 yıl arası çalışanların düşük etik iklim algılarıyla açıklanabilir. İşgören performansı konusunda 1-5 yıl arası çalışanlar, 6-10 yıl ve 11-20 yıl arası çalışanlara göre negatif yönlü anlamlı farklılık göstermektedir. Bu durum 1-5 yıl arası çalışanların düşük performansları ile açıklanabilir. İş doymu konusunda 1-5 yıl arası çalışanlar, 6-10 yıl ve 11-20 yıl arası çalışanlara göre negatif yönlü anlamlı farklılık göstermektedir. Bu durum 1-5 yıl arası çalışanların düşük iş doymu ile açıklanabilir.

Korelasyon analizi iki değişken arasındaki ilişkinin düzey ve yönünü göstermekte olup "0,60 - 0,80 Yüksek", ilişkili olduğu değerlendirilebilir (Akgül ve Çevik, 2005:359). Çalışmaya katılan 205 muhasebe meslek mensubundan oluşturulan veri setinin korelasyon analizi sonuçları Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 5. Eİ, İP ve İD Arasında Korelasyon Analizi

Değişkenler		Eİ	İP	İD
Eİ	Pearson C.	1	0,623**	0,676**
	Sig. (2-)		0,000	0,000
	N	205	205	205
İP	Pearson C.	0,623**	1	0,745**
	Sig. (2-)	0,000		0,000
	N	205	205	205
İD	Pearson C.	0,676**	0,745**	1
	Sig. (2-)	0,000	0,000	
	N	205	205	205

Tablo 5'e göre Eİ ile İP arasında ($r=0,623$) kuvvetinde $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişki vardır. Eİ ile İD arasında ($r=0,676$) kuvvetinde $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü yüksek düzeydeki bir ilişki belirlenmiştir. İP ile İD arasında ($r=0,745$) kuvvetinde $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü yüksek düzeydeki bir ilişki belirlenmiştir.

Çalışmaya katılan 205 muhasebe meslek mensubundan oluşturulan veri setinin regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6. Regresyon Analizi

Model Eİ ile İP	R	R ²	Tah. S.H.	F	P
	0,623	0,388	0,66157	128,762	0,000
	β	S.H.	Beta	t	P
Sabit	1,276	0,194		6,593	0,000
Eİ	0,640	0,056	0,623	11,347	0,000
$\hat{IP}=1,276+0,640*(Eİ)$					
Model Eİ ile İD	R	R ²	Tah. S.H.	F	P
	0,676	0,456	0,55182	170,340	0,000
	β	S.H.	Beta	t	P
Sabit	1,368	0,161		8,474	0,000
Eİ	0,614	0,047	0,676	13,055	0,000
$\hat{ID}=1,368+0,614*(Eİ)$					

Tablo 6'ya göre Eİ ile İP değişkeni arasındaki ilişkinin sınanması için yapılan regresyon analizinde ($F=128,762$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Belirlilik katsayısı $R^2=0,388$ olarak bulunmuş olup, İP’teki değişimin %38,8’i Eİ tarafından açıklandığı söylenebilir.

Tabloya göre Eİ ile İD değişkeni arasındaki ilişkinin sınanması için yapılan regresyon analizinde ($F=170,340$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Belirlilik katsayısı $R^2=0,456$ olarak bulunmuş olup, İD deki değişimin %45,6’sı Eİ tarafından açıklandığı söylenebilir.

Tablo 7. Hipotezlerin Test Edilmesi

Hipotez	t	p	β	Sonuç
H ₁ : Etik İklim Algısı, işgören performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir.	6,593	0,000	0,640	Kabul
H ₂ : Etik İklim Algısı, iş doyumunu üzerinde anlamlı etkiye sahiptir.	8,474	0,000	0,614	Kabul

Tablo 7’ye göre “Etik İklim Algısı, işgören performansı üzerinde anlamlı etkiye sahiptir” hipotezi ($p<0,05$) ile “Etik İklim Algısı, iş doyumunu üzerinde anlamlı etkiye sahiptir” hipotezi ($p<0,05$) kabul edilmiştir. Literatürde etik iklim algısı, işgören performansı ve iş doyumunu eşgüdümlü araştıran çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak hem etik iklim algısı ile işgören performansı ve hem de iş doyumunu diğer örgütsel davranış konularıyla ilişkilendiren çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde çalışmamıza benzer çalışmalar şöyle özetlenebilir.

Eker (2006) çalışmasında katılımcıların kişiler arası adalet ve dağıtım adaleti algılarının iş doyumlarında etkili olduğunu ileri sürmüştür. Özer ve Urtekin (2007) çalışmasında örgütsel adaletin kişiler arası ve dağıtım adalet alt boyutlarının iş doyumunda etkili olduğunu iddia etmiştir. Omarov (2009) çalışmasında örgütsel güvenin alt faktörleri yöneticiye ve örgütün kendisine güven düzeylerinin iş doyumunda etkili olduğunu iddia etmiştir. Akbaş (2010) çalışmasında örgütsel etik iklimin örgütsel bağlılık boyutları olan duygusal, normatif ve devam bağlılığı üzerinde pozitif etkisi olduğunu ifade etmiştir. Büte (2011) çalışmasında etik iklimin örgütsel güven üzerinde olumlu etkisinin bireysel performans üzerindeki etkisinden daha güçlü olduğunu bulduğunu ileri sürmüştür. Eren ve Hayatoğlu (2011) çalışmasında etik iklimin; örgütsel bağlılık, yöneticiye güven ve iş performansı üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğunu ileri sürmüştür. Akkoç (2012) çalışmasında gelişim kültürü ve etik iklimin yenilikçi davranışı olumlu yönde etkilediğinin belirlendiğini iddia etmiştir. Altaş ve Kuzu (2013) çalışmasında etik iklimin yöneticiye güven ve örgüte güven boyutları ile bireysel iş performansı üzerinde de olumlu bir etkisi olduğunu ileri sürmüştür. Madenoğlu, Uysal, Sarier ve Banoğlu (2014) çalışmasında okul yöneticilerinin etik lider davranışlarının temel yordayıcı değişken olduğu, iş doyumunun ise örgütsel bağlılık üzerinde aracılık etkisinin olduğunu iddia etmiştir.

Demir (2014) çalışmasında etik iklim ile iş performansı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu belirlediğini ifade etmiştir. Tuna ve Yeşiltaş (2014) çalışmasında etik iklimle ait kişisel ahlak ve kişisel çıkarın yabancılaşma üzerinde, kişisel çıkarın örgütsel özdeşleşme üzerinde, özdeşleşmenin ve yabancılaşmanın işten ayrılma niyeti üzerinde etkisini belirlemiştir. Çalışkan (2015) çalışmasında örgütsel adaletin üç alt boyutunun da örgütsel bağlılığı olumlu yönde etkilediği ve etik iklimin bu ilişkide kısmi aracılık rolünü üstlendiğini ileri sürmüştür. Günel, Civelek ve Karabulut (2015) çalışmasında etik liderliğin etik iklim üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğunu ileri sürmüştür. Demir ve Karakuş (2015) çalışmasında etik iklimin, öğretmen ve öğrencilerin birbirlerine duyduğu güveni ve her iki tarafın çalışma motivasyonunu artırdığını iddia etmiştir. Erdirençelebi ve Filizöz (2016) çalışmasında etik iklimin işten ayrılma niyetiyle arasında da negatif yönlü bir ilişki, mobbing ile etik iklim algısının arasında ise negatif bir ilişki, mobbing ile işten ayrılma niyeti arasında ise pozitif yönlü ilişkiler olduğunu ifade etmiştir. Yeşil, Mavi ve Ceylan (2017) çalışmasında etik iklimin algısı, akademisyenlerin iş tatmini, yenilikçi davranışı, örgütsel vatandaşlık davranışı ve bilgi paylaşımını pozitif yönde etkilediği ancak işten ayrılma niyetiyle performansı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını ileri sürmüştür. Ahmetoğulları ve Çatı (2017) etik iklimin, normatif etik iklimin, örgütsel bağlılık ve bireysel performans arasında pozitif yönlü ilişkisinin olduğunu ileri sürmüştür. Kanten, Esirgemez, Aydın-Hasekioğlu ve Keçeli (2018) çalışmasında iş yaşamının kalitesine ilişkin tüm boyutların etik iklim algısı ile olumlu bir ilişkisi olduğunu ileri sürmüştür. Naktiyok ve Yıldırım (2018) çalışmasında etik iklimin iş tatmini üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisi ile iş tatmininin işe yabancılaşma üzerinde olumsuz ve anlamlı etkisinin olduğunu belirlediğini ileri sürmüştür. Narin, Boz ve Duran (2019) çalışmasında örgütsel güven ve iş tatmininin örgütsel bağlılık üzerinde pozitif yönlü anlamlı ilişkileri olduğunu ifade etmiştir. Boz, Gaygısız ve Duran (2019) çalışmasında mobbing ile çalışan performansı arasında negatif yönlü ilişki olduğunu ifade etmiştir. Kılıç (2019) çalışmasında okullardaki etik iklimin örgütsel bağlılığı pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilediği, okullardaki etik iklimin öğretmen performansını pozitif yönde ve anlamlı olarak etkisi olduğunu belirlediğini ifade etmiştir. Boz, Duran ve Uslu (2019) çalışmasında motivasyon ile iş tatmini ve performans arasında orta düzeyde ilişki olduğunu belirtmiştir. Erdoğan ve Çelik (2019) çalışmasında etik iklim ile çalışan performansı arasında zayıf düzeyde anlamlı ilişkileri tespit etmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Yapılan bu çalışmanın amacı etik iklim algısının işgören performansı ve iş doyumunu ile arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu amaçla Kütahya ilinde çalışmakta olan muhasebe meslek mensuplarından 205 kişiye gönüllülük esasına göre ulaşılmıştır. Etik iklim son zamanlarda hem sosyal medyada hem de akademide sıklıkla duyduğumuz kavramlardandır. İşgören performansı ve iş doyumunu ise işletme hedef ve amaçlarına ulaşılmasında önemli bir unsur olmayı sürdürmektedir.

Yapılan korelasyon analiz sonucu elde ettiğimiz bulgularla etik iklim algısı ile işgören performansı arasında ($r=0,623$) yüksek düzeyde pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Etik iklim algısı ile iş doyumunu arasında ise ($r=0,676$) yüksek düzeyde pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucu etik iklim algısının işgören performansını ($\beta=0,640$, $p<0,05$) pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca etik iklimin iş doyumunu ($\beta=0,614$, $p<0,05$) pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgular neticesinde aritmetik ortalaması düşük anket ifadeleri baz alınarak muhasebe meslek mensup ve yöneticilerine yönelik şu önerilerde bulunulabilir;

- Çalışanların kurumda zaman zaman istenilmeyen davranışlar yaptırmaya zorlayan ortamları engelleyici örgütsel kültürün oluşturulması,
- Çalışanların işlerine karşı ilgilerini odaklayacak iletişim kanalları ile bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetlerinin yapılması,
- Çalışanların performans değerlendirmelerinin paylaşarak geri besleme yapılabilmesi,
- Çalışma ortamındaki oluşabilecek çatışma ortamlarının yapıcı ve katılımcılığın sağlanarak çözümlenebilmesi,
- Kurumların faaliyet ve uygulamalarında çalışanlara yol gösterici etik kodların yazılması,
- Kurumların etik kurallar oluşturarak bu kuralların tavizsiz uygulanabilmesi,
- Verimli ve yüksek performans gösteren çalışanların ilan edilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Ahmetoğulları, K. ve Çatı, K. (2019). STK Mensuplarının etik iklim algısının örgütsel bağlılık aracılığıyla bireysel performanslarına etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 283-313.
- Akal, Z. (1992). *İşletmelerde performans ölçüm ve denetimi: Çok yönlü performans göstergeleri*. Ankara: MPM Yayınları.
- Akbaş, T. T. (2010). Örgütsel etik iklimin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: Mobilya sanayi büyük ölçekli işletmelerinde görgül bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (2), 121-137.
- Akgül, A., Çevik, O. (2005). *İstatistiksel analiz teknikleri-SPSS'te işletme yönetimi uygulamaları*. Ankara: Emek Ofset.
- Akkoç, İ. (2012). Gelişim kültürü ve etik iklimin yenilikçiliğe etkisinde dağıtım adaletinin rolü. *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İstetme Fakültesi Dergisi*, 4(3), 45-60.
- Aksu, G., Acuner, A., & Tabak, R. (2002). A study on job satisfaction of managers in the central and provincial organizations of the Ministry of Health (Ankara Example). *Journal of Ankara University Faculty of Medicine*, 55, 271-282.

- Altaş, S. S. ve Kuzu, A. (2013). Örgütsel etik, örgütsel güven ve bireysel iş performansı arasındaki ilişki: Okul öncesi öğretmenleri üzerinde bir araştırma. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 29-41.
- Barnett, T., & Schubert, E. (2002). Perceptions of the ethical work climate and covenantal relationships. *Journal of Business Ethics*, 36(3), 279-290.
- Baştürk, S. ve Taştepe, M. (2013). *Evren ve örneklem. Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Vize Yayıncılık.
- Beğenirbaş, M. ve Turgut, E. (2016). Psikolojik sermayenin çalışanların yenilikçi davranışlarına ve performanslarına etkileri: Savunma sektöründe bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 57-93.
- Biçer, M. (2005). *Satış elemanlarının iş tatmini, örgüt bağlılığı ve işten ayrılma niyetinin etik iklim ile ilişkisi: Sigorta ve ilaç sektörlerinde bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boz, D., Gaygısız, E. ve Duran, C. (2019). Mobbing ile iş performansı ilişkisi: Kütahya sağlık çalışanları örneği. *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(38), 1580-1591.
- Boz, D., Duran, C., Koç, A. ve Uslu, İ. (2019). Çalışanların motivasyonunun iş tatmini ve performans ile ilişkisi. *In International Congress on Afro-Eurasian Research*, 19, 224-229.
- Büte, M. (2011). Etik iklim, örgütsel güven ve bireysel performans arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 171-192.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. (7. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Campbell, J. P. (1990). Modeling the performance prediction problem in industrial and organizational psychology. In M. D. Dunnette & L. M. Hough (Ed.), *Handbook of Industrial and Organizational Psychology* (687– 732). Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Cullen, J. B., Parboteeah, K. P., & Victor, B. (2003). The effects of ethical climates on organizational commitment: A two-study analysis. *Journal of Business Ethics*, 46(2), 127-141.
- Çalışkan, A. (2015). Örgütsel adaletin örgütsel bağlılığa etkisi: Etik ikliminin aracılık rolü. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 115-141.
- Davis, F. W. (1981). Job satisfaction and stress. *Journal of Physical Education and Recreation*, 52(9), 37-38.
- Demir, M. (2014). Otel işletmelerinde etik iklimi-iş performansı ilişkisi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(2), 363-378.

- Demir, S. ve Karakuş, M. (2015). Etik iklim ile öğretmen ve öğrencilerin güven ve motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 21(2), 183-212.
- Dönmez, B. (2014). *Pozitif psikolojik sermaye ile işe ilişkin duyuşsal iyilik algısı, iş doyumunu, işgören performansı ve yaşam doyumunu ilişkilerinin seyahat acentası çalışanları örnekleminde incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eker, G. (2006). *Örgütsel adalet algısı boyutları ve iş doyumunu üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, P. ve Çelik, A. (2019). Sağlık sektöründe etik iklim oluşturmaın hemşirelerin performansına etkisi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 6(2), 105-113.
- Eren, S. S. ve Hayatoğlu, Ö. (2012). Etik iklimin satış elemanlarının iş tutumlarına ve iş performanslarına etkisi: İlaç sektöründe bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(14), 109-128.
- Erdirençelebi, M. ve Filizöz, B. (2016). Mobbingin etik iklim ve çalışanların işten ayrılma niyeti üzerine etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 127-139.
- Günel, D., Civelek, M. E. ve Karabulut, A. T. (2016). İşletmelerde etik liderliğin etik iklim üzerine etkisi: deneysel bir araştırma (Organizational culture and work ethics). *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 14(28), 251-265.
- İmamoğlu, S. Z., Keskin, H. ve Serhat, E. (2004). Ücret, kariyer ve yaratıcılık ile iş tatmini arasındaki ilişkiler: Tekstil sektöründe bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 167-176.
- Kanten, S., Esirgemez, M., Aydın-Hasekioğlu, Y. ve Keçeli, M. (2018). İş yaşamının kalitesinin sosyal kaytarma ve işi erteleme davranışı üzerindeki etkisinde etik iklim algısının rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 559-576.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. (5.Baskı), Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kılıç, M. Y. (2019). Okullarda yöneticinin sağladığı etik iklimin, örgütsel bağlılık ve öğretmen performansına etkisi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 8(3), 807-836.
- Kim, S. (2002). Participative management and job satisfaction: Lessons for management leadership. *Public administration review*, 62(2), 231-241.
- Koçel, T. (2011). *İşletme yöneticiliği*. (13.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Madenoğlu, C., Uysal, Ş., Sarier, Y. ve Banoğlu, K. (2014). Okul müdürlerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin iş doyumlarının örgütsel bağlılıkla ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 1(1), 47-69.

- Mortimer, J. T., Finch, M. D., & Maruyama, G. (2019). Work experience and job satisfaction: Variation by age and gender 1. *In Work Experience and Psychological Development Through the Life Span* (pp. 109-155), Londra: Routledge.
- Naktiyok, S. ve Yıldırım, F. (2018). Etik iklimin iş tatmini ve işe yabancılaşma düzeyine etkisi. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(6), 57-71.
- Narin, İ., Boz, D. ve Duran, C. (2019). Örgütsel güven ve iş tatmininin örgütsel bağlılık ile ilişkisi: Kamu sektöründe örnek bir uygulama. *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(33), 555-568.
- Omarov, A. (2009). *Örgütsel güven ve iş doyumunu: Özel bir sektörde uygulama* (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özer, P. S. ve Urtekin, G. E. (2007). Örgütsel adalet algısı boyutları ve iş doyumunu ilişkisi üzerine bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (28), 107-125.
- Özgen, H., Öztürk, A. ve Yalçın, A. (2002). İnsan kaynakları yönetimi. İstanbul: Nobel Kitabevi.
- Rego, A. & Pinae Cunha, M. (2008). Workplace spirituality and organizational commitment: An empirical study. *Journal of organizational change management*, 21(1), 53-75.
- Schwepker Jr, C. H. (2001). Ethical climate's relationship to job satisfaction, organizational commitment, and turnover intention in the salesforce. *Journal of business research*, 54(1), 39-52.
- Sertçe, S. (2003). *Kamu kuruluşlarında yöneticilerin iş doyumunu üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Solmuş, T. (2004). *İş yaşamında duygular ve kişilerarası ilişkiler: Psikoloji penceresinden insan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Beta.
- Sonntag, S., Judith V. & Anne, S. (2008). *Job performance*. Handbook of Organizational Behavior, Los Angeles: SAGE
- Sökmen, A. ve Ekmekçioğlu, E. B. (2013). Yönetici etik davranışlarının sınır birim çalışanlarının motivasyon ve iş tatmini üzerindeki etkisi: Adana'da bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 87-104.
- Şerif, Ş., Akgemci, T. ve Çelik, A. (2003). *Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış*. Konya: Adım Matbaacılık ve Ofset.
- Tevrüz, S. (2007). *İş hayatında etik*. İstanbul: Beta.

- Tuna, M. ve Yeşiltaş, M. (2014). Etik iklim, işe yabancılaşma ve örgütsel özdeşleşmenin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: Otel işletmelerinde bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 105-117.
- Weber, J. & Seger, J. E. (2002). Influences upon organizational ethical subclimates: A replication study of a single firm at two points in time. *Journal of Business Ethics*, 41(1-2), 69-84.
- Yeşil, S., Mavi, Y. ve Ceylan, S. (2017). Etik iklim algısı ve bireysel sonuçlar üzerine etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (51), 19-38.
- Yoon, J. & Thye, S. R. (2002). A dual process model of organizational commitment: Job satisfaction and organizational support. *Work and occupations*, 29(1), 97-124.
- Yammarino, F. J. & Dubinsky, A. J. (1987). On job satisfaction: It's the relationships that count!. *The Journal of Risk and Insurance*, 54(4), 804-809.
- Yiğit, A. (2004). *Hastanelerde liderlik davranışlarının personel iş doyumuna etkisi belirlemeye yönelik bir alan çalışması* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Etik Kurul Kararı

T. C.
KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beyerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve
Yayın Etiği Kurulu

TOPLANTI TUTANAĞI

Toplantı Tarihi: 13.04.2021

Toplantı Sayısı: 2021/03

GÜNDEM 37: Üniversitemiz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı'nın 26.03.2021 tarihli ve E.17764 sayılı yazısı gereğince: Dr.Öğr.Üyesi Ali ALTINBAY'ın "*Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlerin Etik İklim Algısının İlgören Performansı ve İş Doymu ile İlişkisi: Kütahya İli Örneği*" başlıklı akademik çalışmasında kullanılmak üzere, görüşme ve anket yapma talebinin etik açıdan uygunluğu üzerine görüşme.

KARAR 37 : Üniversitemiz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı'nın 26.03.2021 tarihli ve E.17764 sayılı yazısı gereğince: Dr.Öğr.Üyesi ~~Ali ALTINBAY~~'ın "*Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlerin Etik İklim Algısının İlgören Performansı ve İş Doymu ile İlişkisi: Kütahya İli Örneği*" başlıklı akademik çalışmasında kullanılmak üzere, görüşme ve anket yapma talebinin etik açıdan uygunluğu üzerine görüşüldü.

Yapılan görüşmeler ve değerlendirmeler sonucunda, çalışma kapsamında uygulanacak olan anket-görüşme sorularının ve ölçeklerin, gerekli izinlerin alınması kaydıyla, fikri, hukuki ve telif hakları bakımından sorumluluğu başvuruçuya ait olmak üzere etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Prof.Dr. Ali ÇELİK
Başkan

Prof.Dr. Aydın KAYABAŞI
Başkan Yardımcısı

Prof.Dr. Levent MERCİN

Prof.Dr. Ahmet AĞA

Prof.Dr. Mehmet ACET

Prof.Dr. Gökhan COŞKUN

Prof.Dr. Ramazan KILIÇ

ERZURUM İLİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM ÇALIŞMALARI: YAKUTİYE İLÇESİ MECİDİYE, AZİZİYE, GAZİLER VE VEYİSEFENDİ MAHALLELERİ ÖRNEĞİ (*)

(Araştırma Makalesi)

Ali MUTİ (**) - Bilge Nur GÜLKILIK (***)

Öz

Bu çalışmada 2013 yılında Erzurum ilinde riskli alan ilan edilen Yakutiye ilçesine bağlı Mecidiye, Aziziye, Gaziler ve Veyisefendi mahallelerinde bulunan konut sahiplerinin kentsel dönüşümle ilgili eğilimleri ve farkındalıkları araştırılmıştır. Bakanlar Kurulu Kararı ile 20 Ocak 2013 tarih ve 28534 sayılı Resmî Gazetede Erzurum ilinde yukarıda adı geçen 4 mahallede 97 hektarlık alan riskli alan olarak ilan edilmiştir. Bu alanda 2013 yılı Eylül-Ekim-Kasım aylarında her mahallede 25, toplamda ise 100 konut sahibi ile görüşülerek yüz yüze anket yöntemi ile veriler elde edilmiştir. Konut sahiplerine 24 adet soru yöneltilmiştir. Basit Tesadüfî Örneklem yöntemiyle örneklem büyüklüğü 100 olarak belirlenmiştir. Verilerin sınıflama (katégorik) ölçeğinde olması sebebiyle karşılaştırmalarda Ki-kare bağımsızlık testi kullanılmıştır. Soru setinin ayrıntılı analizleri bulgular kısmında açıklanmıştır. Çalışmanın sonucunda vatandaşların oturdukları semte/mahallede % 78 oranında kentsel dönüşüm yapılmasını istedikleri tespit edilmiştir. Yine kentsel dönüşümle ilgili yetkililer tarafından bu mahallelerde kentsel dönüşümle ilgili bilgilendirme toplantısı yapılmadığı yönünde % 91'lik bir oran tespit edilmiştir. Vatandaşların kentsel dönüşüm sürecinde devlet desteğini isteme oranı % 95 olduğu görülmüştür. Konut sahiplerinin % 42'si evlerinin riskli alan içerisinde olduğunu bilmediği dikkati çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Dönüşüm, Erzurum, Yakutiye, Riskli Alan, Konut.

JEL Kodları: R52, O18

*) Bu makale birinci yazarın “Kentsel dönüşüm ve Erzurum örnekleri” adlı yüksek lisans tezine dayandırılarak hazırlanmıştır.

**) Dr., Yakutiye Tapu Müdürlüğü, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman Ana Bilim Dalı (e-posta: alimuti25@gmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0254-8419>

***) Dr. Öğretim Üyesi, Netbil Eğitim Danışmanlık, (e-posta: bilgekatipoglu@gmail.com) ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1811-6493>

Urban Transformation Studies in Erzurum Province: The Case of Mecidiye, Aziziye, Gaziler and Veyisefendi Neighborhoods in Yakutiye District

Abstract

In this study, the tendencies and awareness of the house owners in the Mecidiye, Aziziye, Gaziler and Veyisefendi neighborhoods of Yakutiye district, which was declared a risky area in Erzurum in 2013, were investigated. With the decision of the Council of Ministers, an area of 97 hectares in the above-mentioned 4 neighborhoods in Erzurum was declared as a risky area in the Official Gazette dated 20 January 2013 and numbered 28534. In this area, data were obtained by face-to-face survey method by interviewing 25 and a total of 100 homeowners in each neighborhood in September-October-November 2013. Since the data were in classification (categorical) scale, Chi-Square independence test was used in comparisons. Detailed analyzes of the question set are explained in the findings section. As a result of the study, it has been determined that the citizens want an urban transformation at the rate of 78% in the district/neighborhood they live in. Again, a rate of 91% has been determined by the authority's related to urban transformation that there is no information meeting about urban transformation in these neighborhoods. It has been observed that the rate of citizens asking for state support in the urban transformation process is 95%. It has been noted that 42% of the house owners do not know that their houses are in the risky area.

Key Words: *Urban Transformation, Erzurum, Yakutiye, Risk Area, Housing.*

JEL Codes: *R52, O18*

1. Giriş

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren dünyadaki gelişmelerle birlikte yeni bir kentleşme dönemine adım atıldığı (Sadioğlu ve Ergönül, 2020), 1999 yılında yaşanan Marmara depreminin ise yeni bir kentleşme döneminde önemli bir dönüm noktası olduğu görülmüştür. Binlerce can ve mal kaybına neden olan deprem ülke insanını ekonomik, sosyolojik ve psikolojik olarak derinden yaralamıştır. Yaşanan bu elim hadise hükümeti, yerel yönetimleri, inşaat sektörünü ve birçok alt sektörün kendisini sorgulamasına neden olmuş ve bazı önemli tedbirlerin alınmasında Türkiye için yeni bir başlangıç olmuştur. Çünkü yaşanan deprem netice olarak telafisi olmayan sonuçlar doğurmuştur. 1999 yılı 12 Kasım’da meydana gelen Düzce depremi ülke için aynı yıl ikinci büyük bir deprem sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Yaşanan bu acı olaylardan sonra ülkede inşaat sektörünün yeniden yapılanması ve bazı önemli kararlar alınmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu depremlerden sonra 2003 yılı Bingöl, 2011 yılı Van, 2020 yılı Elazığ ve İzmir depremleri ve diğer tarihlerde muhtelif yerlerde meydana gelen depremler Türkiye’nin bir deprem ülkesi olduğu gerçeğini bir kez daha göstermiştir. Depremlerin olduğu dönemlerde kentleşme kavramı biraz daha ön plana çıkmaktadır. Depremler her ne kadar doğal afet olarak görülse de meydana gelen yıkımlar, can ve mal kayıpları binaların deprem riski göz önüne alınmadan sağlıksız olarak inşa edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Daş-

kıran ve Ak, 2015). Kentsel dönüşümle ilgili en kapsamlı mevzuat olarak kabul edilen 6306 sayılı yasa ülke için önemli bir adım olmuştur. Türkiye’de 2012 yılında yürürlüğe giren bu yasa ile kentsel dönüşüm çalışmaları yoğunluk kazanmıştır. Türkiye’de yaklaşık 6,7 milyon konutun riskli olduğu ve bunların 1,5 milyonunun acil dönüşüm yapılması gerektiği belirtilmiştir. Depremle mücadelenin terörle mücadele kadar önemli olduğu vurgulanmıştır (“Çevre ve Şehircilik”, 2021). Ağustos 2021 itibari ile riskli alanlarda yer alan 774 bin bağımsız bölümün tahliye ve yıkım işlemleri tamamlandığı belirtilmiştir (“Kentsel dönüşümle”, 2021). Kentsel dönüşüm yasasından sonra yaklaşık 10 yıl gibi bir süre geçmesine rağmen dönüşüm çalışmalarının ülke için yeterli olmadığı düşünülmektedir. Dönüşüm çalışmalarının hızlandırılması için sistemin aksayan yönleri detaylı araştırılmalı ve yeni adımların atılması gerektiği düşünülmektedir. Dönüşüm projelerinin hazırlanması ile birlikte uygulanması hususunda da sürdürülebilirlik konusunun ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

2. Kentsel Dönüşümün Tanımı, Amacı ve Aktörleri

2.1. Kentsel Dönüşümün Tanımı

Kentsel dönüşüm adında da anlaşılacağı üzere bir kentin değişim ve dönüşüm süreci olarak tanımlanabilir. Kentsel dönüşüm çalışmalarında kentlerin tarihi ve kültürel dokusuna zarar vermeden bu dönüşüm sağlanmalıdır. Aksi takdirde yıllara dayanan o bölgenin tarihi ve kültürel mirasının kaybolmasına neden olabilecektir.

Türkiye’de yapılan kentsel dönüşüm çalışmalarını iki yönlü kritik etmek gerekir. Birincisi; dönüşümün sadece fizik mekân düzenlemesi olarak algılanmaması gerektiğini, ikincisi; düzenlemenin mimari ve kentsel kimliğin baz alınmadan üretilmesi ve oluşan bu yeni mekanların şehrin ruhuna ve mekanına yabancılaşmasıdır (Görgülü, 2009).

Kentsel dönüşümle ilgili yazında birçok tanım olmakla birlikte, Türk Dil Kurumu sözlüğünde Kentsel dönüşüm “Kentın imar planına uymayan ruhsatsız binalarının yıkılıp planlara uygun olarak toplu yerleşim alanlarının oluşturulması.” olarak ifade edilmektedir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2021).

Kentsel dönüşüm; “Kentsel değişmeye paralel olarak kent alanının ekonomik, sosyal ve mekânsal koşullarının günün koşullarına uygun hale getirilmesi, yaşanabilirliğinin artırılması için eylem ve yönergeler bütünü olarak tanımlayabiliriz.” (Özgür ve Özgür, 2018, s.212)

Bir başka tanıma göre kentsel dönüşüm;

Afet riski altında bulunan alanlarla bunların dışında kalan riskli yapıların yer aldığı arazilerin, arsaların, ilim, teknik, sanat normlarına ve ayrıca standartlarına uygun olacak şekilde güvenli, estetik, düzenli, sağlıklı, yaşanılır iş ve yaşam alanları hâline getirilmesini hedef tutan iyileştirme, tasfiye, yenileme projeleri ve uygulamalarıdır (Karaduman, 2021, s.6).

2.2. Kentsel Dönüşümün Amacı

Kentsel dönüşüm günümüz Türkiye'sinde önemli konulardan birisidir. Özellikle belediyeler açısından şehrin planlaması, gelişimi ve dönüşümü açısından önem arz etmektedir. Kentsel dönüşümün başlıca hedefleri arasında sağlıklı, güvenli ve yaşanılabilir kentler meydana getirmek vardır. Kırsalda işsizlik sorunları, şehir hayatı özentisi, aile içi sorunları, sağlık, eğitim, kentsel yaşamın cazibesi ve diğer sebepler insanların şehirlere göç etmesine neden olmaktadır. Kontrolsüz göçler nedeniyle şehirlerin düzeni bozulmaktadır. Özellikle ekonomik sorunlar nedeniyle kırsaldan şehirlere gelen insanlar şehrin az gelişmiş veya gelişmemiş bölgelerini tercih etmektedirler. Bu bölgeler yaygın gecekondu yapılaşması ve kira fiyatlarının düşük olması vb. sebeplerden dolayı tercih edilmektedir. Bu göç olayları insanların ekonomik sorunlarından dolayı suç oranlarının artması, işsizlik, çarpık kentleşmelere de sebep olmaktadır. İnsanların bu bölgelere gelmesinde herhangi bir yasal engelin bulunmaması bu işin önü alınamaz noktalara gelmesine neden olabilmektedir. Hükümetlerin ve yerel yönetimlerin bu olayları bir disiplin altında yürütmesi insanların refah ve huzuru yönünden gereklilik olduğu düşünülmektedir.

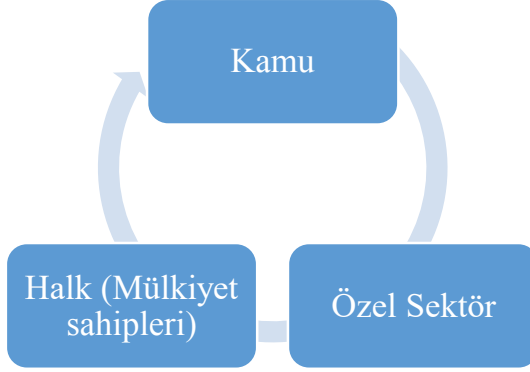
Kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel yönden olumlu koşullara sahip olması kırsaldan kentlere göçü hızlandırmıştır. Zamanla kentlerde artan nüfus, kentin altyapı ve konut sorunlarıyla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur (Doğanay ve Eskin, 2018). Kentsel dönüşümün nihai gayesi kentin ve kentlinin yaşam seviyesini yükseltmektir. Bu hedefe varılabilmesi için fiziksel/tasarım, ekonomik, hukuksal/yönetimsel ve sosyal yönlerinin birlikte yürütülmesi gerekir (Akkaya, 2020).

Türkiye'de kentsel dönüşüm çalışmaları Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve ilgili belediyeler tarafından yürütülmektedir. 6306 sayılı yasanın amacı kentsel dönüşümün amacını da ifade etmektedir. Bu kanunun amacı; afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir.

2.3. Kentsel Dönüşüm Aktörleri

Kentsel dönüşüm çalışmaları uzun soluklu ve belirli bir süreç gerektiren işlemler bütünüdür. Bir bölgede/mahallede/şehirden başarılı bir kentsel dönüşüm yapılması için kamu sektörü (Cumhurbaşkanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, yerel yönetimler ve Üniversiteler), özel sektör (Finansman desteği sağlayan kuruluşlar, mühendislik/mimarlık hizmetleri, yüklenici firmalar, sivil toplum kuruluşları ve diğer ilgililer) ve halkın (Mülkiyet sahipleri) birlikte destekleyeceği projeler geliştirilmelidir. Kentsel dönüşüm çalışmalarında halka projenin önemli bir paydaşı olduğu anlatılmalıdır. Halkın ikna yolu ile desteklerinin sağlanması son derece önemlidir. Dönüşüm çalışmalarında halkın yeterince projeye dâhil edilmemesi bazı olumsuz sonuçları beraberinde getirmektedir. Kentsel dönüşüm aktörleri; Cumhurbaşkanlığı, Belediyeler, TOKİ ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve Halk olduğu belirtilmiştir (Yılmaz, 2019).

Kentsel dönüşüm aktörleri Şekil 1’de şema olarak gösterilmiştir.

Şekil 1. Kentsel dönüşüm aktörleri.

Kentsel dönüşüm politikalarının başarılı bir şekilde uygulanması için kamu sektörü, özel sektör, gönüllü kuruluşlar ve toplumun çeşitli kesimlerinin ortaklıkları ve uzlaşmaları üzerinde gelişmiş olmaları en önemli faktörler arasındadır (Akkar, 2006).

Kentsel dönüşüm aktörleri; yaşayan halk, toplum temsilcileri, karar vericiler ve karar uygulayıcılardan oluşmaktadır. Bunlarında, dönüşüm sürecini yaşamış veya yaşamakta olan ve dönüşümde hak iddiasında bulunacak taraflar olarak ifade etmektedir (Ataöy ve Osmay, 2007).

3. Çalışmanın Amacı ve Yöntem

Bu çalışmada 2013 yılında Erzurum ilinde riskli alan ilan edilen Yakutiye ilçesine bağlı Mecidiye, Aziziye, Gaziler ve Veyisefendi mahallelerinde bulunan konut sahiplerinin kentsel dönüşümle ilgili eğilimleri ve farkındalıklarının araştırılması amaçlanmıştır. Analizlerde Ki-kare bağımsızlık testi kullanılmıştır. Evreni temsil eden örneklem sayısının belirlenmesi için basit tesadüfi örneklem yöntemi tercih edilmiştir.

3.1. Örneklem

Erzurum ili Yakutiye ilçesi Mecidiye, Aziziye, Gaziler ve Veyisefendi mahallelerinde kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilen bölgede, 2013 yılı Eylül, Ekim ve Kasım aylarında her mahallede 25 hane sahibi ve toplamda 100 hane sahibi araştırmanın grubunu oluşturmaktadır.

3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri Erzurum ili Yakutiye ilçesi Mecidiye, Aziziye, Gaziler ve Veyisefendi mahallerindeki kentsel dönüşüm alanı içerisindeki konut sahipleri ile yüz yüze

yapılan anket çalışması ile elde edilmiştir. Çalışmada Muti (2014) tarafından özgün olarak oluşturulan Kentsel dönüşüm saha araştırma anketi ve verileri kullanılmıştır. Konut sahiplerine 24 adet soru yöneltilmiştir. Soru setine verilen cevaplar ayrıntılı olarak analiz edilmiştir.

Bakanlar Kurulu Kararı ile 20 Ocak 2013 tarih ve 28534 sayılı Resmî Gazetede riskli alan olarak ilan edilen kentsel dönüşüm alanlarının (Mecidiye-Aziziye-Gaziler ve Veyi-sefendi Mahalleleri) uydu görüntüleri Resim 1 ve Resim 2’de gösterilmektedir. Resim 1 ve Resim 2 ayrıca araştırmancın anket çalışmalarının yapıldığı alanları göstermektedir.

Resim 1. Mecidiye-Aziziye ve Gaziler mahalleleri riskli alan uydu görüntüsü (<https://earth.google.com/web>).

Resim 2. Veyisefendi mahallesi riskli alan uydu görüntüsü.
(<https://earth.google.com/web>)

3.3. Örneklem Büyüklüğünün Tespit Edilmesi

Veriler anket yöntemiyle toplandığında tam sayım yolu ile elde edilen veriler daha doğru sonuçlar yansıtmaktadır. Popülasyon sayısı küçükse ve hedefteki bilgiye varmak basit ve maliyeti düşükse tam sayım yapılması gerekir. Ancak aksi durum söz konusu ise örnekleme yöntemi kullanılarak bir popülasyon hakkında daha ayrıntılı, daha ekonomik ve daha çabuk bir şekilde de veriler elde etmek mümkündür (Çiçek ve Erkan, 1996; Yamane, 2010). Toplam konut sayısını gösteren N (popülasyon büyüklüğü) bilinmesine rağmen, alandaki ayrıntılı çalışmaların yapılamadığı, standart sapma ve varyans değerlerinin bilinmediği durumlarda anket sayısını tespit etmek için basit tesadüfî örnekleme metodu tercih edilebilir (Yamane, 2010).

Araştırmanın evreni 2013 yılında Resmî Gazetede riskli alan olarak belirlenen Erzurum ili Yakutiye ilçesi Mecidiye, Aziziye, Gaziler ve Veyisefendi mahallelerindeki kentsel dönüşüm bölgesinde bulunan 3750 adet konut oluşturmaktadır (“Erzurum’da kentsel”,

2021). Emlak Kulisi. Resmî gazetede bu mahallelerin kroki ve koordinatları ile belirtilen sınırları riskli alan ilan edilmiştir. Buna göre araştırmanın yapılacağı bölgeye ait örneklem büyüklüğü aşağıdaki eşitlik yardımıyla belirlenmiştir. 2013 yılı Eylül-Ekim-Kasım aylarında 4 mahallede ayrı ayrı 25 toplamda ise 100 konut sahibi ile görüşülüp yüz yüze anket yöntemi ile veriler elde edilmiştir.

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{(N-1) \cdot D^2 + t^2 \cdot p \cdot q} \quad (1)$$

n= Örneklem büyüklüğü

N= Konut sayısı

D= Kabul edilen veya arzu edilen örnekleme hatası

t= Tablo değeri

p= Hesaplanması istenen oran

q=1-p

$$n = \frac{3750 \cdot 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5}{(3750-1) \cdot 0,1^2 + 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5} = 94 \quad (2)$$

Örneklem büyüklüğü % 95 güven düzeyi ve % 5 hata payı (Yamane, 2010) ile 94 olarak belirlenmiş olup, 100'e tamamlanmıştır.

4. Verilerin Analizi

Veriler ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Verilerin sınıflama (kategorik) ölçeğinde olması sebebiyle karşılaştırmalarda Ki-kare bağımsızlık testi kullanılmıştır. Birden fazla seçeneğin işaretlenmesine izin verilen (çoklu yanıt) soruların deskriptif istatistikleri yapılmıştır. Bu yöntemle yapılan çoklu analizlerde örneklem sayısı (N) gerçek değerini aşmakta ve oranlar %100'e tamamlanmaktadır.

5. Araştırma Etiği

Bu akademik çalışma yayın ve araştırma etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Saha çalışması yapılırken mahallelerde hane sahipleri ile gönüllülük esasına dayalı olarak ankete katılmak isteyen vatandaşlarla çalışma yapılmıştır. Kişilere ait özel veriler gizli tutulmuş ve başka bir yerde kullanılmamıştır. Akademik araştırma ilke ve kurallarına riayet edilmiştir. Çalışmada faydalanılan kaynaklar kaynakçada usulüne uygun olarak gösterilmiştir.

6. Bulgular

Kentsel dönüşüm kapsamına alınan mahallelerde mahalle sakinlerinin kentsel dönüşüm kavramını duyma, kentsel dönüşüm sonrası talep edilen konutların m²'leri ve geçmişte yaşadıklarının önemi hakkında Ki-kare testi analiz sonuçları Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1 Mahalle Sakinlerinin Kentsel Dönüşüm Kavramını Duyma, Kentsel Dönüşüm Sonrası Talep Edilen Konutların m²'leri ve Geçmişte Yaşadıklarının Önemi Hakkında Ki-Kare Test Sonuçları

Özellikler	Tanımlama	Cinsiyet				Toplam		İstatistik Testler
		Erkek		Kadın		N	%	
		n	%	n	%			
Kentsel dönüşüm kavramını duyma durumu								
Cinsiyet	Evet	74	74.0	10	10.0	84	84.0	$\chi^2= 23,178$ p<0.001
	Hayır	4	4.0	12	12.0	16	16.0	
Genel		78	78.0	22	22.0	100	100.0	
Kentsel dönüşüm sonrası talep edilen konutların m ² 'leri								
Cinsiyet	70-100 m ²	25	25.0	1	1.0	26	26.0	$\chi^2= 36,379$ p<0.001
	101-150 m ²	43	43.0	4	4.0	47	47.0	
	151≥	10	10.0	17	17.0	27	27.0	
Genel		78	78.0	22	22.0	100	100.0	
Oturlan Konut ve Mahallede Geçmişte Yaşanılan Durumları Önem Derecesi								
Önem durumu	Önemsiz	13	13.0	1	1.0	14	14.0	$\chi^2= 44,185$ p<0.001
	Kısmen Önemli	6	6.0	16	16.0	22	22.0	
	Önemli	29	29.0	0	0.0	29	29.0	
	Çok Önemli	30	30.0	5	5.0	35	35.0	
Genel		78	78.0	22	22.0	100	100.0	

Fisher's Exact Testi (χ^2)

Tablo 1 incelendiğinde; kentsel dönüşüm kavramını duyma oranı erkeklerde % 84, kadınlarda % 10 olduğu görülmektedir. Kentsel dönüşüm kavramını duyma oranının kadınlara göre erkeklerde daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir.

“Kentsel dönüşüm sonrasında kaç m²'lik bir konut talep edersiniz” sorusuna araştırmaya katılanların % 26'lık kısmının 70-100 m², % 47'lik kısmının 101-150 m² ve % 27'lik kısmının ise 150 m² den büyük konut talep edecekleri şeklinde cevap verdikleri görülmektedir.

Katılımcıların kentsel dönüşüm kapsamında oturlan ev ve mahallede geçmişte yaşadıklarının % 35 oranında çok önemli olduğu tespit edilmiştir.

Mersin ilinde yapılan bir çalışmada, kentsel dönüşümle ilgili haberdar olma durumu sorulmuş, katılımcıların % 25,7'si haberdar olmadıklarını, kısmen haberdar olanların oranı ise % 44,6 olduğu ve % 29,6'sı haberdar oldukları belirtilmiştir. ("TOKİ Mersin Kentsel Dönüşüm Projesi Araştırma ve Çalıştay Raporu", 2012, s.36).

Ankara Mamak'ta kentsel dönüşümle ilgili yapılan bir çalışmada; gecekondü bölgele-
rinde sosyal hayatta komşuluk ilişkilerinin çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Komşular
arasında dayanışma, yardımlaşma ve akrabalık ilişkileri ileri seviyede olduğunu, katılım-
cılarının geçmişte yaşadıklarına özlem duydukları ve aradıkları tespit edilmiştir (Gözokut
ve Somuncu, 2019).

Kentsel dönüşüm kapsamına alınan mahallelerde mahalle sakinlerinin mahallelerinde
gördükleri eksiklikler ve kentsel dönüşüm yapılmasında hangi faktörlerin etkili olduğuy-
la ilgili çoklu deskriptif istatistikler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2 Mahalle Sakinlerinin Mahallelerinde Gördükleri Eksiklikler ve Kentsel
Dönüşüm Yapılmasında Hangi Faktörlerin Etkili Olduğuyla İlgili Çoklu
Deskriptif İstatistikleri

Kentsel Dönüşüm Öncesinde Mahallelerde Görülen Eksiklikler			Mahallelerde Kentsel Dönüşüm Yapılmasında Etkili Olan Faktörler		
Tanımlama	N	%	Tanımlama	N	%
Yol	71	22,0	Genel halk sağlığının bozulması	6	2,9
AVM	45	13,9	Bölge halkının şikâyeti	15	7,2
Altyapı	56	17,3	Altyapı Sorunları	44	21,3
Dini tesis	39	12,1	Çarpık kentleşme	77	37,2
Park	53	16,4	Görüntü Kirliliği	34	16,4
Eğitim alanı	59	18,3	Deprem sorunu	31	15,0
Toplam	323	100	Toplam	207	100

Tablo 2'de birden fazla seçeneğin işaretlenmesine izin verilen (çoklu yanıt) sorularının deskriptif istatistik sonuçlarına göre; araştırmaya katılanların % 22'si (71 kişi) kentsel dönüşüm öncesinde mahallelerde görülen en önemli eksikliğin yol olduğunu ifade etmiştir. Kentsel dönüşümün yapılmasında hangi faktörlerin etkili olduğu sorusuna katılımcıların % 37,2'si (77 kişi) çarpık kentleşmenin etkili olduğu, % 21,3'ü (44 kişi) altyapı sorunları olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların % 2,9'u ise (6 kişi) genel halk sağlığının bozulması olduğunu belirtmiştir.

Kentsel dönüşümle ilgili İstanbul/Kadıköy'de yapılan bir araştırmada; katılımcıların kentsel dönüşümü isteme nedenleri arasında en sık verilen üç cevap "konutlarında sağlanabilecek değer artışı", "yeni bir konutta oturma isteği" ve "deprem açısından riskli bina

olması” olduğu, en az verilen cevap ise” semtin daha güzel hale gelme isteği” olmuştur (Şolt, 2019).

Tablo 3 Mahalle Sakinleri İle Kentsel Dönüşümle İlgili Toplantıların Yapılıp Yapılmadığı ve Kentsel Dönüşümün Mahalle Sakinleri Tarafından Desteklenme Durumları

İncelenen Özellikler		Cinsiyet				Toplam	
		Erkek		Kadın		N	%
		n	%	n	%		
Kentsel dönüşüm kapsamındaki mahallelerde kentsel dönüşümle ilgili bilgilendirme toplantıları hakkındaki görüşleri							
Cinsiyet	Evet	5	5.0	4	4.0	9	9.0
	Hayır	73	73.0	18	18.0	91	91.0
Genel		78	78.0	22	22.0	100	100.0
Kentsel dönüşümün mahalle sakinleri tarafından kentsel dönüşümü genel olarak destekleme durumları							
Cinsiyet	Evet	66	66.0	9	9.0	75	75.0
	Hayır	6	6.0	5	5.0	11	11.0
	Kararsızım	8	8.0	6	6.0	14	14.0
Genel		80	80.0	20	20.0	100	100.0

Tablo 3 incelendiğinde; katılımcıların % 91’i mahallelerinde kentsel dönüşümle ilgili bilgilendirme toplantısı yapılmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların % 75’inin kentsel dönüşümü desteklediği, % 11’inin desteklemediği ve % 14’ünün ise kararsız olduğu tespit edilmiştir. Kentsel dönüşümle ilgili ikna edici ve tatminkâr bilgilendirme toplantılarının önemli olduğu düşünülmektedir.

Mersin ilinde yapılan kentsel dönüşüm projesi araştırma ve çalıştay raporunda; Kentsel dönüşümle alakalı mahalle sakinlerine yetkili kurumlar tarafından yeterli bilgilerin vermediği konusu bir eksiklik olarak görülmüştür (Aktay, Orçan ve Osmanoglu, 2012).

Yapılan bir başka çalışmada, dönüşüm çalışmalarında toplumun sürece dâhil edilmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır. Halkın görüşlerinin alınması için danışma toplantıları/etkinlikler yapılması faydalı olacağı belirtilmiştir. Ayrıca kamu spotu ve TV programları da toplumsal bilinçlendirme ve bilgilendirme konusunda önemli olduğu görülmüştür (Hamurcu ve Buldurur, 2017).

Kentsel dönüşüm kapsamına alınan mahallelerde mahalle sakinlerinin eğitim durumlarına göre kentsel dönüşümü isteme, kentsel dönüşümü destekleme ve kentsel dönüşümle ilgili bilgilendirme toplantılarının önemi hakkındaki görüşleri Tablo 4’te özetlenmiştir.

Tablo 4 Mahalle Sakinlerinin Eğitim Durumlarına Göre Kentsel Dönüşümü İsteme, Kentsel Dönüşümü Destekleme ve Kentsel Dönüşümle İlgili Bilgilendirme Toplantıları Hakkındaki Görüşleri

İncelenen Özellikler	İlköğretim		Eğitim Lise		Üniversite		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	N	%
Kentsel dönüşüm kapsamına alınan mahallelerde mahalle sakinlerinin eğitim durumlarına göre kentsel dönüşümü isteme durumları								
Evet	70	70.0	2	2.0	6	6.0	78	78.0
Hayır	6	6.0	3	3.0	2	2.0	11	11.0
Kararsızım	5	5.0	3	3.0	3	3.0	11	11.0
Genel	81	81.0	8	8.0	11	11.0	100	100.0
Kentsel dönüşüm kapsamına alınan mahallelerde mahalle sakinlerinin eğitim durumlarına göre kentsel dönüşümle ilgili bilgilendirme toplantıları hakkındaki görüşleri								
Evet	4	4.0	3	3.0	2	2.0	9	9.0
Hayır	77	77.0	5	5.0	9	9.0	91	91.0
Genel	81	81.0	8	8.0	11	11.0	100	100.0
Kentsel dönüşüm kapsamına alınan mahallelerde mahalle sakinlerinin eğitim durumlarına göre kentsel dönüşümü genel olarak destekleme durumları								
Evet	69	69.0	4	4.0	2	2.0	75	75.0
Hayır	5	5.0	3	3.0	3	3.0	11	11.0
Kararsızım	7	7.0	1	1.0	6	6.0	14	14.0
Genel	81	81.0	8	8.0	11	11.0	100	100.0

Tablo 4 incelendiğinde; kentsel dönüşüm kapsamına alınan mahallelerde mahalle sakinlerinin eğitim durumlarına göre kentsel dönüşümü isteme durumları değerlendirildiğinde % 75'inin kentsel dönüşümü istediği, % 14'ünün istemediği, % 11'inin ise kararsız olduğu görülmektedir.

Kentsel dönüşüm kapsamına alınan mahallelerde mahalle sakinlerinin % 91'inin mahallelerinde kentsel dönüşümle ilgili bilgilendirme toplantıları yapılmadığını ifade ettiği dikkati çekmektedir.

Katılımcıların genel olarak kentsel dönüşümü destekleme oranının % 75, destekleyenlerin oranı % 11 ve kararsız olanların oranı % 14 olduğu görülmektedir.

Değişkenlerin frekansları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5 Değişkenlerin Frekans Tablosu

Değişkenler	Tanımlama	Genel	
		N=100 N	%100.0 %
Yaş (Yıl)	20-30 Yaş	6	6.0
	31-40 Yaş	26	26.0
	41-50 Yaş	32	32.0
	51-60 Yaş	30	30.0
	61 ≥	6	6.0
Mesleğiniz	Kamu çalışanı	8	8.0
	Serbest çalışan	76	76.0
	İşsiz	13	13.0
	Emekli	3	3.0
Taşınmazınızın (Evinizin) Kentsel dönüşüm alanı içinde olduğunu biliyor musunuz?	Evet	58	58.0
	Hayır	42	42.0
Oturduğunuz evden memnun musunuz?	Evet	52	52.0
	Hayır	48	48.0
Evinizde ikamet eden kişi sayısı?	1-3 kişi	26	26.0
	4-6 kişi	61	61.0
	7 ≥	13	13.0
Ortalama aylık geliriniz ne kadar?	0-1000 TL	68	68.0
	1001-2000 TL	25	25.0
	2001-3000 TL	6	6.0
	3001 ≥	1	1.0
Konutunuzun depreme dayanıklı olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	30	30.0
	Hayır	54	54.0
	Bilгим yok/Kısmen	16	16.0
Şu an kaç metrekarelik bir evde yaşıyorsunuz?	50 m ² den az	10	10.0
	51-100 m ²	55	55.0
	101-150 m ²	35	35.0
Oturduğunuz ev kaç yıllık?	0-10 yıllık	10	10.0
	11-20 yıllık	21	21.0
	21-30 yıllık	34	34.0
	31-40 yıllık	15	15.0
	41 ≥	20	20.0

Tablo 5 devam

Oturduğunuz evin tapusu var mı?	Var	81	81.0
	Yok	19	19.0
Kentsel dönüşüm sonucunda aynı mahallede oturmak ister misiniz?	Evet	67	67.0
	Hayır	9	9.0
	Fark etmez	24	24.0
Modern bir binada oturmak ister misiniz?	Evet	52	52.0
	Hayır	8	8.0
	Ekonomik nedenlerden dolayı istemem	40	40.0
Kentsel dönüşümün faydası olacağına inanıyor musunuz?	Evet	72	72.0
	Hayır	13	13.0
	Kısmen	9	9.0
	Fikrim yok	6	6.0
Oturduğunuz konut aşağıdakilerin hangisi?	Apartman	10	10.0
	Müstakil Bina	28	28.0
	Gecekondu	62	62.0
Kentsel dönüşüm neticesinde konut veya arsanızın karşılığında aşağıdakilerden hangisini almak istersiniz?	Konut	71	71.0
	İşyeri	24	24.0
	Arsa	4	4.0
	Para	1	1.0
Kentsel dönüşüm sürecinde Devletten bekliyor musunuz?	Evet	95	95.0
	Hayır	5	5.0

Tablo 5'te çalışmada kullanılan değişkenlere ait ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Tabloda katılımcılardan kentsel dönüşümün faydalı olacağına inanan % 72'lik bir grup olduğu görülmektedir. Kentsel dönüşüm sonrasında %71'lik bir kısmın konut talep ettiği görülmüştür. Konut sahiplerinin % 19'unun tapularının henüz bulunmadığı tespit edilmiştir. Bunun daha önceki maliklerden satın alınmaması ve bilinmeyen sebeplerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Yine oturlan konutların % 34'ü 21-30 yıllık evler olduğu dikkati çekmektedir. Katılımcıların gelir durumuna bakıldığı zaman % 68'lik bir kesimin 1000 TL'nin altında gelirlerinin olduğu görülmüştür. Bu mahallelerde oturan vatandaşların ekonomik sorunlarının olduğu bilinmektedir. Gelir seviyesi olarak alt gelir grubu arasında sayılabilir. Yine bu mahallelerde oturan sakinlerin evlerinin depreme dayanıklı olmadığını düşünenlerin oranı % 54 olduğu görülmüştür. Anket sonuçlarına göre katılımcıların % 67'si kentsel dönüşüm sonrası aynı mahallede oturmak istedikleri görülmektedir. Aynı mahallede oturma istekleri insanların daha önce oturdukları ev ve mahallede yaşadığı komşuluk ilişkileri ve geçmişte yaşadıklarının önemli olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Katılımcıların % 95'i kentsel dönüşüm sürecinde devletten destek beklemediklerini ifade etmiştir.

7. Sonuç ve Tartışma

Çalışmanın sonucunda kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilen Erzurum ili Yakutiye ilçesi Mecidiye-Aziziye-Gaziler ve Veyisefendi mahallelerinde anket yapılan konut sahiplerinin % 68'lik kısmının ekonomik gelirlerinin kısıtlı olduğu, aylık gelirlerinin 1000 TL ve altı olduğu ve birçok aile reisinin düzenli bir işi olmadığı görülmüştür. Kentsel dönüşüm sonrası birçok aile standart apartman giderlerini ödemede bile zorluk yaşayacağı kaygısı taşımaktadır. Bireylerin ekonomik sıkıntılar nedeniyle evlerinden çıkmak istemedikleri gözlenmiştir. Kentsel dönüşümde bu alanlar gibi dar gelirli aileleri yerinden çıkarmak ve daha zor şartlara sürüklemek gibi yaklaşım sergilenmemelidir. Kentsel dönüşümde uzlaşma yolunun altyapısı olan bilgilendirme toplantıları yapılmalı ve sürekli bir iletişim hedeflenmelidir. Bu doğrultuda anket yapılan vatandaşların % 91'i kentsel dönüşümle ilgili toplantı yapılmadığını ifade etmiştir. Riskli alan ilan edilen süre ve anket yapılan sürenin kısa olması bu toplantıların yapılması için yeterli olmadığı düşünülebilir. Ancak bu tür projelerde sürecin en başından itibaren halkı bilgilendirme toplantıları ile ikna edilmesi projenin başarılı olmasına katkı sağlayacaktır. Çalışmada ankete katılan hane sahiplerinin “oturduğunuz ev ve mahallede geçmişte yaşadıklarınız sizin için ne derece önemli” sorusuna % 64 oranında önemli ve çok önemli olduğu yanıtlarının verildiği görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda bireylerin bir mahallede doğup büyüdüğü, komşuluk ilişkilerinin olduğu acı ve tatlı birçok olayı yaşadığı bir evden veya mahalleden çıkması/çıkarılması sıradan bir olay olarak görülmemelidir. Yani kentsel dönüşümün sadece teknik bir çalışma olmadığı teknik, ekonomik ve diğer yönleri ile birlikte sosyal yönünün de çok önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akkar, Z. M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye. *Planlama*, 2, 29-38.
- Akkaya, M. A. (2020). Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamalarında bilgi merkezleri: Yeni bir fırsat mı yoksa tehdit mi?. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 120-134.
- Aktay, Y., Orçan, M. ve Osmanoğlu, E. (2012). Ankara: Türkiye'de kentsel dönüşüm projelerinin sağlıklı yürütülmesi için yöntem arayışı, Mersin kentsel dönüşüm projesi araştırma ve çalıştay raporu.
- Ataöy, A. ve Osmay, S. (2007). Türkiye'de kentsel dönüşüme yönetsel bir yaklaşım, *Middle East Technical University Journal of The Faculty of The Architecture*. 24(2), 57-82.
- Çevre ve Şehircilik Bakanı Kurum: Türkiye'de 6,7 milyon riskli bina var. (10 Kasım 2021). Türkiye gazetesi. Web: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/775144.aspx> adresinden alınmıştır.
- Çiçek, A. ve Erkan, O.(1996) Tokat: Tarım ekonomisinde araştırma ve örnekleme yöntemleri. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fak. Yayınları*, 12(6), 118s.

- Daşkiran, F. ve Ak, D. (2015). 6306 sayılı kanun kapsamında kentsel dönüşüm. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 264-288.
- Doğanay, S. ve Eskin, B. (2018). Aksaray ili kentsel dönüşüm uygulamaları. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 45-54.
- Erzurum'da kentsel dönüşüm başlıyor. (01 Aralık 2021). Emlak Kulisi. Web: <https://emlakkulisi.com/erzurumda-kentsel-donusum-basliyor/276131> adresinden alınmıştır.
- Google Earth. (2014). Web: <https://earth.google.com/web> adresinden 25 Nisan 2014'te alınmıştır.
- Göközkut, B. ve Somuncu, M. (2019). Ankara'da yeni Mamak kentsel dönüşüm projesi ölçeğinde dönüşen mekânlar, değişen gündelik hayat pratikleri. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 105-124.
- Görgülü, Z. (2009). *Kentsel dönüşüm ve ülkemiz*. TMMOB İzmir Kent Sempozyumu, 767-780.
- Hamurcu, A. U. ve Buldurur, M. A. (2017). Sürdürülebilir kentsel dönüşüm için performans göstergeleri. *Planlama*, 27(3), 222-235.
- Karaduman, E. (2021). *Kentsel dönüşüm mevzuatı çerçevesinde inşaat sözleşmesi*. (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kentsel dönüşümle 775 bin 339 konut ve iş yeri yenileniyor. (25 Aralık 2021). Anadolu Ajansı. Web: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/kentsel-donusumle-775-bin-339-konut-ve-is-yeri-yenileniyor/2338716> adresinden alınmıştır.
- Muti, A. (2014). *Kentsel Dönüşüm ve Erzurum Örnekleri*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgür, T. ve Özgür, Ö. (2018). 6306 sayılı kanun çerçevesinde kentsel dönüşüm uygulamalarının mekânsal deneyimi: Ordu İli Örneği. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 8(1), 211-227.
- Sadioğlu, U. ve Ergönül, E. (2020). Türkiye'de kentsel dönüşümün anlamı, aktörleri ve amaçları. *İdealkent*, 11(30), 878-908.
- Şolt, H. B. H. (2019) Kentsel dönüşüme eleştirel bakış. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 05(02), 78-89.
- TDK. (2021). <https://sozluk.gov.tr> adresinden 14 Eylül 2021'de alınmıştır.
- Yamane, T. (2010). *Temel örnekleme yöntemleri*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Yılmaz, O. K. (2019). Türkiye'de kentsel dönüşümün uygulayıcı aktörleri ve yaptıkları çalışmaların sayısal verileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 300-316.

İŞ YERLERİNDE UYGULANAN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ HİZMETLERİNİN ÇALIŞAN PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR ÜNİVERSİTE ÖRNEĞİ (*)

(Araştırma Makalesi)

Aslı AVCI İNAL (**) - Ebru SENEMTAŞI ÜNAL (***) - Pınar BAYKAN (****)

Öz

İşyerlerinde; iş sağlığı ve güvenliği (İSG) hizmetlerinin uygulanması ve sürekli gözden geçirmeler yapılarak iyileştirme faaliyetlerinin yürütülmesi önemli görülmektedir. Her türlü iyileştirme faaliyetinin planlama ve uygulama aşamalarına çalışanların dâhil edilmesi İSG hizmetlerinin uygulama sürecinin başarılı olmasına katkıda bulunacaktır. Bu çerçevede çalışmada bir devlet üniversitesinde sunulan İSG hizmetlerinin uygulanma durumunun değerlendirilmesine yönelik çalışanların görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini gönüllü 191 sürekli işçi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak “İş sağlığı ve güvenliği hizmetleri değerlendirme” anketi kullanılmıştır. Anket formunda alan yazın ve İSG mevzuatı dikkate alınarak “Yönetimsel Tedbirler ve İş Birliği, Çalışma Ortamı Gözetimi, Çalışan Eğitimleri, Farkındalık” olmak üzere 4 ayrı başlık oluşturulmuştur. Hazırlanan anket demografik bilgi formunda bulunan maddeler hariç 5’li Likert ve 33 maddeden oluşmaktadır. Verilerin analizi betimsel ve kestirimsel analiz yöntemleri ile “IBM SPSS 25” yazılımı kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada katılımcıların İSG eğitimi alma, iş kazası geçirme, işe giriş muayenesi yaptırma ve işin tehlike derecesini bilme durumları incelendiğinde %96,9’unun İSG eğitimi aldığı,

*) Bu çalışma Aslı AVCI İNAL’ın 2021 yılında Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İş Sağlığı ve Güvenliği Tezsiz Yüksek Lisans programı kapsamında hazırlanmış olduğu “İşyerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarının İşçilerin İş Performansına Etkisinin İncelenmesi: Bir Üniversite Örneği” başlıklı Dönem Projesinden türetilerek hazırlanmıştır.

**) Öğrenci, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı, İş Sağlığı ve Güvenliği Ana Bilim Dalı, (e-posta: aavci@agri.edu.tr)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9525-6513>

***) Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Elektronik ve Otomasyon Bölümü, Mekatronik Programı, (e-posta: esenemtasi@agri.edu.tr)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8530-9423>

****) Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, İş Sağlığı ve Güvenliği Programı (e-posta: pbaykan@agri.edu.tr)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5279-3872>

ayrıca %92,1'inin ise iş kazası geçirmediği görülmüştür. Ayrıca analiz sonucunda sürekli işçilerin büyük bir çoğunluğu işyerlerinde İSG hizmetlerinin uygulanmasına dair olumlu görüş bildirmişlerdir. Bu olumlu görüşlerin sonucunda, iş yerlerinde çalışanların İSG hizmetlerinin yürütülmesi sürecine dâhil edilmesi, çalışanlarda güvenlik kültürünün gelişmesine katkı sağlayacağı ve işyerine olan güveni artıracacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İSG hizmetleri, Çalışma ortamı gözetimi, Yönetimsel tedbirler, Sürekli işçi.

Evaluation of Occupational Health and Safety Services Implemented in Workplaces from the Perspective of Employee: A University Example

Abstract

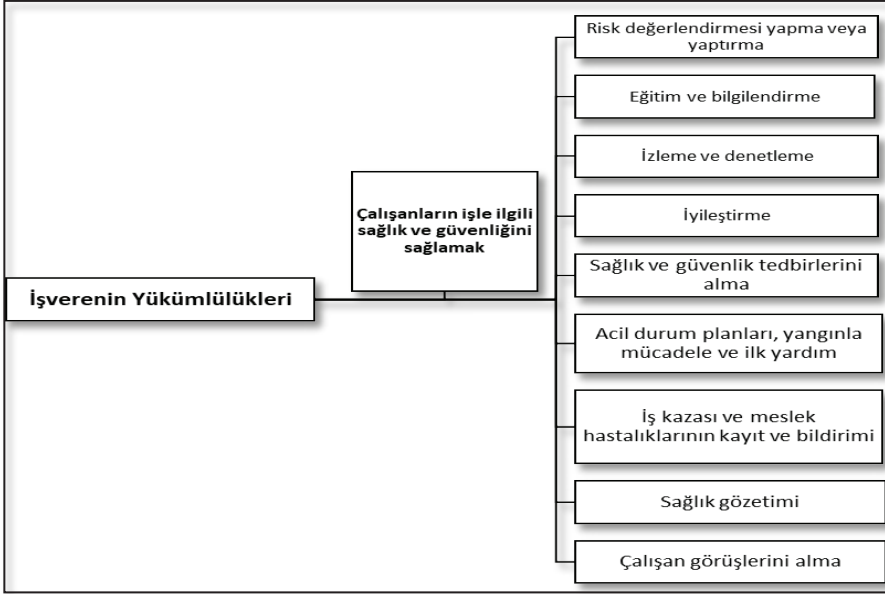
In workplaces; It is considered important to implement occupational health and safety (OHS) services and to carry out improvement activities by making continuous reviews. Involving employees in the planning and implementation stages of all kinds of improvement activities will contribute to the success of the implementation process of OHS services. In this context, it is aimed to examine the opinions of the employees on the evaluation of the implementation of the OHS services offered at a state university. The sample of the study consists of 191 volunteer workers. "Occupational health and safety services evaluation" questionnaire was used as a data collection tool in the research. In the survey form, taking into account the literature and OHS legislation, 4 separate headings were created: "Administrative Measures and Cooperation, Work Environment Surveillance, Employee Training, Awareness". The prepared questionnaire consists of 5 Likert and 33 items, excluding the items in the demographic information form. The analysis of the data was made using descriptive and predictive analysis methods and "IBM SPSS 25" software. In the study, when the participants' OHS training, having a work accident, having a job entrance examination and knowing the degree of danger of the job were examined, it was seen that 96.9% of them received OHS training, and 92.1% of them did not have a work accident. In addition, as a result of the analysis, the majority of the workers expressed a positive opinion on the implementation of OHS services in their workplaces. As a result of these positive opinions, it is thought that the inclusion of workers in the process of carrying out OHS services in the workplaces will contribute to the development of the safety culture in the workers and increase the confidence in the workplace.

Keywords: OHS services, Work environment surveillance, Administrative measures, Permanent worker.

1. Giriş

Ülkemizde İSG alanında 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile pek çok düzenlemeler yapılmıştır. İşverenin İSG konusundaki yükümlülükleri 6331 sayılı İş Sağlığı

ve Güvenliği Kanun'unun 4. maddesinde yer almaktadır. Bu kanunun 30.06.2012 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte kanun kapsamında bulunan kamu kuruluşları ve özel sektör içerisinde yer alan bütün işyerleri 01.01.2013 tarihinden itibaren kanunda belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek zorundadırlar. İşverenin bazı temel yükümlülükleri kanun ve yönetmelikler incelenerek Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. İşverenin genel yükümlülükleri.

İşveren bu yükümlülüklerin yanı sıra, işyerlerinde İSG kurulu oluşturma, çalışan temsilcisi görevlendirme, kişisel koruyucu donanım (KKD) temin etme ve koordinasyonu sağlama gibi yükümlülükleri de yerine getirmelidir. İşverenin işyerlerinde sunulacak İSG hizmetlerini yürütürken izlemesi gereken görevlendirme yöntemleri ise 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun 6. Maddesinde de belirtilmiştir. Bu maddeye göre işveren, işyerlerinde İSG hizmetlerinin sunulması için, maddede belirtilen görevlendirme yöntemlerini kullanmalıdır. Bu hizmetlerin sunulabilmesi için işveren gerekli tüm araç, gereç, ortam ve koordinasyonu sağlamak zorundadır.

Çalışanları arasından iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve on ve daha fazla çalışanı olan çok tehlikeli sınıfta yer alan işyerlerinde diğer sağlık personeli görevlendirir. Çalışanları arasında belirlenen niteliklere sahip personel bulunmaması hâlinde, bu hizmetin tamamını veya bir kısmını ortak sağlık ve güvenlik birimlerinden hizmet olarak yerine getirebilir. Ancak belirlenen niteliklere ve gerekli belgeye sahip olması hâlinde,

tehlike sınıfı ve çalışan sayısı dikkate alınarak, bu hizmetin yerine getirilmesini kendisi üstlenebilir. Belirlenen niteliklere ve gerekli belgeye sahip olmayan ancak 50'den az çalışanı bulunan ve az tehlikeli sınıfta yer alan işyeri işverenleri veya işveren vekili tarafından Bakanlıkça ilan edilen eğitimleri tamamlamak şartıyla işe giriş ve periyodik muayeneler ve tetkikler hariç İSG hizmetlerini yürütebilirler (6331 Sayılı İSG Kanunu, 2012).

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun “kamu ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, çırak ve stajyerler de dâhil olmak üzere tüm çalışanlarına faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanır” maddesi uyarınca kamu kurumları da kanun kapsamına dâhil edilmiştir. Dolayısıyla kamu kurumları bahse konu İSG hizmetleri ile ilgili uygulamaları yapmakla yükümlüdür. Üniversiteler de kamu kurumları arasında yer almakla birlikte bünyesinde birden fazla birim bulundurduğu için 6331 sayılı İSG kanununun 23. Maddesinde belirtilen birden fazla işveren ve aynı çalışma alanını paylaşan işyerleri olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla üniversitelerde İSG önlemlerinin uygulanmasında işyerleri arasında koordinasyonun ve iş birliğinin sağlanması gerekmektedir. Üniversiteler bünyelerinde İSG koordinatörlükleri kurar ve mesleki risklerin önlenmesi ve bu risklerden korunma amacıyla diğer işverenler ile koordinasyonu sağlamaya çalışır. Yönetim bu süreçte hem birim işverenlerine hem de çalışan temsilcilerine mesleki tehlike ve risklerle ilgili bilgilendirmeleri yapar. Üniversiteleri diğer kamu kurumlarından ayrı kılan en önemli fark bünyesinde birden fazla birimin olmasıdır. Bu durum üniversitelerde İSG hizmetlerinin etkili bir şekilde yürütülmesinde birtakım sorunlarla karşılaşmalarına sebep olmaktadır (İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü [İSGGM], 2021). Bu sorunların giderilmesi için üniversiteler gibi birden fazla işverenin olduğu kurumlarda birimler arasında koordinasyon kurulması önemli görülmektedir (Alpagut, 2014; Bayram, 2019; İSGGM, 2021).

Nitekim hükümet, çalışan ve işveren olarak üçlü yapının oluşturulması ve mevcut problemlerin çözümüne yönelik ortak bir anlayış geliştirebilmesi için Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sosyal diyalogu stratejik bir hedef olarak belirlemiştir (Nurdoğan, 2018). Bu bağlamda üniversitelerde de sosyal diyalog ile çalışma ve yaşam koşulları iyileştirilmesi sağlanabilir. Üniversitelerde bu iyileştirmelerin sağlanması, İSG koordinatörlüğü vasıtasıyla işveren-işveren ve işveren- çalışan arasında diyalog kurulması ve bir politika geliştirilmesi ile mümkündür (İSGGM, 2021). Nitekim Alli (2008) İSG'nin temel ilkelerinden birinin yönetimin; işyerlerinde bir İSG politikası oluşturması, uygulaması ve bu politikanın tüm taraflara etkili bir şekilde iletilmesinin sağlanması olarak belirtmiştir. Bu politika ve programlar işyerlerinde olası kazaları önlemeyi ve çalışanlarını korumayı hedeflemelidir. Ayrıca bu temel ilkelerde, güvenli ve sağlıklı çalışma ortamlarının hayati bileşenlerinden birinin de eğitim ve bilgilendirme olduğunu vurgulanmıştır (Alli, 2008). Aynı şekilde ISO 9001 (2008) kalite yönetim sistemi, insani ve fiziksel faktörlerin bir birleşimi olarak uygun bir çalışma ortamı oluşturulması gerektiğini ve bu sürecin çalışanlara

eğitim verilerek desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Türk Standartları Enstitüsü [TSE], 2008). Çalışanların, mesleki tehlikeler ve riskler konusunda eğitilmesi ve İSG hizmetlerine yönelik bilgilendirmenin yapılmasının işyerlerinde güvenlik kültürünün geliştirilmesinde de önemli olduğu belirtilmektedir (Süzek, 2005). İşyerlerinde güvenlik kültürü, yönetim, çalışan ve iş organizasyonu arasındaki etkileşimin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Cooper, 1998). Dolayısıyla bu etkileşimin en önemli bileşenlerinden birinin çalışanların bilgilendirilmesi ve eğitimlerinin yapılması olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak üniversitelerde oluşturulan politika çerçevesinde sunulan İSG hizmetlerine çalışanların dâhil edilmesi bu politikanın başarılı bir şekilde uygulanması için önemlidir. Bu çalışmada iş yerlerinde uygulanan İSG hizmetlerinin çalışan perspektifinden değerlendirilmesi amaçlanmış ve bir devlet üniversitesinde İSG hizmetlerinin uygulanma durumları sürekli işçilerin görüşlerine göre incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır.

1. Çalışanların İSG hizmet alanlarına yönelik görüşleri nelerdir?
2. Çalışanların İSG hizmet alanlarına yönelik görüşleri cinsiyet, yaş, eğitim durumları ve medeni durumlarına göre değişmekte midir?

2. Araştırma Yöntemi

Bu çalışma iş yerlerinde uygulanan İSG hizmetlerinin çalışan perspektifinden değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla yürütülen çalışmada araştırılan konuya ilişkin bireylerin görüşlerini öğrenmeyi ve bu görüşlerin bireyler açısından nasıl dağıldığını incelemek amaçlandığı için nicel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemi tercih edilmiştir. Tarama modeli; mevcut bir durumun olduğu şekliyle betimlenmesi ayrıca görüşlerin ve özelliklerin çalışmaya katılan bireyler açısından nasıl dağıldığının analiz edilmesi amacıyla araştırmalarda tercih edilmektedir (Karasar, 2012; Fraenkel ve Wallen, 2006).

2.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemi İSG hizmetlerini yürüten bir devlet üniversitesinde çalışan sürekli işçiler oluşturmaktadır (n:191). Örneklem grubunun demografik özelliklerinin dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Örneklem Grubunun Demografik Özelliklerin Dağılımı

Demografik Özellikler	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Erkek	180	94,2
	Kadın	11	5,8
	Total	191	100,0
Yaş	25 yaş ve altı	5	2,6
	26- 35 yaş arası	57	29,8
	36-45 yaş arası	96	50,3
	45 yaş üstü	33	17,3
	Total	191	100,0
Medeni durum	Evli	164	85,9
	Bekâr	27	14,1
	Total	191	100,0
Mesleki Deneyim	1 yıldan az	2	1,1
	1-5 yıl arası	17	8,9
	5-10 yıl arası	87	45,5
	10 yıl üstü	85	44,5
	Total	191	100,0
Mesleki Unvan	Özel Güvenlik Görevlisi	122	63,9
	Temizlik Personeli	69	36,1
	Total	191	100,0
Eğitim Durumu	İlkokul	22	11,5
	Ortaokul	26	13,6
	Lise	112	58,6
	Üniversite	31	16,2
	Total	191	100,00
Kurumda Çalışma Yılı	1 yıldan az	2	1,0
	1-5 yıl arası	17	8,9
	5-10 yıl arası	95	49,7
	10 yıl üstü	77	40,3
	Total	191	100,00
İşin Tehlike Derecesini Bilme Durumu	Az Tehlikeli	83	43,5
	Tehlikeli	87	45,5
	Çok tehlikeli	21	11,0
	Total	191	100,00
İş Kazası Geçirme Durumu	Evet	15	7,9
	Hayır	176	92,1
	Total	191	100,0

İSG Eğitimi Alma Durumu	Evet	185	96,9
	Hayır	6	3,1
	Total	191	100,0
İşe Giriş Muayenesi Yaptırma Durumu	Evet	175	91,6
	Hayır	16	8,4
	Total	191	100,0

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen “İş sağlığı ve güvenliği hizmetleri değerlendirme” anketi kullanılmıştır. Anket, 6331 İSG Kanunu, yönetmelikler ve alan yazın dikkate alınarak geliştirilmiştir. Geliştirilen anket demografik bilgi formunda bulunan maddeler hariç 5’li Likert tipinde olup 33 maddeden ve **Yönetimsel Tedbirler ve İş Birliği, Çalışma Ortamı Gözetimi, Çalışan Eğitimleri, Farkındalık** olmak üzere 4 ayrı başlıktan oluşmaktadır. Hazırlanan anket formunun kapsam geçerliliği için, iş güvenliği uzmanı, işyeri hekimi ve İSG alanında deneyimli öğretim üyelerinin görüşleri alınarak anket formunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

Veri toplama aracının güvenilirliğinin sağlanmak için Cronbach Alfa analizi uygulanmıştır (Tablo 2). Cronbach alfa katsayısı, maddelerin iç tutarlılığının ölçüsüdür. Bunun yanı sıra Cronbach Alfa, aynı amaç doğrultusunda hazırlanmış bir grup değişkenin iç tutarlılığını ölçmek içinde kullanılır (Pallant, 2005).

Tablo 2. İş Yerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmet Alanı Başlıkları ve Güvenirlik Katsayıları

İş Yerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmet Alanı Başlıkları	Alfa Katsayısı
Yönetimsel Tedbirler ve İş Birliği	0,937
Çalışma Ortamı Gözetimi	0,943
Çalışan Eğitimleri	0,953
Farkındalık	0,966

Tablo 2 incelendiğinde İş Yerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmet Alanı Başlıkları **Yönetimsel Tedbirler ve İş Birliği** alanının Alfa Katsayısı 0,937, **Çalışma Ortamı Gözetimi** alanının Alfa Katsayısı 0,943, **Çalışan Eğitimleri** alanının Alfa katsayısı 0,953 ve **Farkındalık** alanının da Alfa Katsayısı 0,966 olarak tespit edilmiştir. Bu rakamlara bakılarak iş yerlerinde İSG hizmet alanı başlıklarının Alfa katsayılarının yüksek olduğunu ve aralarında bir tutarlılığın olduğu söylenebilir. Bir ölçme aracının iç tutarlık değeri 0.70'ten yüksek ise güvenilir olduğu söylenmektedir (Hair, Black, Tatham ve Anderson, 2010).

2.3. Veri Analizi

Veri analizi betimsel ve kestirimsel analiz yöntemleri ile “IBM SPSS 25” yazılımı kullanılarak yapılmıştır. Tüm katılımcıların her bir maddeye verdiği cevapların ortalama-

sı ve standart sapması hesaplanarak betimsel istatistiklerden yüzde ve frekans değerleri üzerinden bulgular sunulmuştur. Kestirimsel istatistiklerden ise sürekli işçilerin İSG hizmetleri alan başlıklarına ilişkin her bir maddeye vermiş olduğu cevapların çeşitli değişkenlere göre görüşleri arasında farklılık olup olmadığına bakmak amacıyla bağımsız t testi ve ANOVA testleri yapılmıştır.

2.4. Araştırma Etiği

Bu bilimsel araştırma Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulunca incelenmiş olup, 28.06.2021 tarih ve 172 sayılı karar ile izin alınmıştır. Çalışma yapılırken etik ilkelere dikkat edilmiştir.

3. Bulgular

Bir devlet üniversitesinde İSG hizmetlerinin uygulanma durumlarının sürekli işçilerin görüşlerine göre incelenmesini amaçlayan bu çalışmada betimsel istatistiklerden yüzde ve frekans değerleri üzerinden bulgular sunulmuştur.

3.1. Sürekli İşçilerin İşyerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmet Alan Başlıklarına Yönelik Görüşleri

İşyerinde İSG hizmet alan başlıkları “Yönetimsel Tedbirler ve İş Birliği, Çalışma Ortamı Gözetimi, Çalışan Eğitimleri, Farkındalık” olarak belirlenmiştir. Her bir alan başlığına yönelik veriler aşağıda sunulmuştur.

Yönetimsel Tedbirler ve İş Birliği

Yönetimsel tedbirler ve iş birliği başlığı çerçevesinde ele alınan maddelere verilen cevaplara dayalı madde yüzdelik dağılımları, aritmetik ortalamaları ve ilgili soruya cevap veren katılımcı sayıları Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. Yönetimsel Tedbirler ve İş Birliği Başlığına Ait Madde Frekans Değerleri

Yönetimsel Tedbirler ve İş Birliği Başlığına Ait Maddeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		A.O	s.s
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Çalışan temsilcilerimiz, İSG konusunda görüşlerimizi almaktadır.	5	2,6	12	6,3	16	8,4	87	45,5	71	37,2	1,9	0,96

İşyerimde düzenli aralıklarla risk değerlendirme faaliyetleri yürütülür	7	3,7	14	7,3	17	8,9	88	46,1	65	34,0	2,0	1,028
Yönetim risk değerlendirme sürecinde çalışanların görüş ve önerilerini dikkate alır.	7	3,7	14	7,3	18	9,4	90	47,1	62	32,5	2,0	1,023
İşyerimde yapılan risk değerlendirme sonuçları ile ilgili çalışanlara bilgilendirme yapılır.	6	3,1	9	4,7	21	11,0	90	47,1	65	34,0	1,9	0,961
İşyerimizde çalıştığımız işe uygun kişisel koruyucu donanım temin edilir.	7	3,7	7	3,7	18	9,4	94	49,2	65	34,0	1,9	0,954
İşyerimizde acil durumlarla ilgili tatbikatlar yapılır.	6	3,2	15	7,9	17	8,9	93	48,7	60	31,4	2,0	1,002
İşyerimizde çalışan temsilcisi sağlık ve güvenlikle ilgili endişelerimizi yönetime bildirir.	6	3,1	8	4,2	17	8,9	99	51,8	61	31,9	1,9	0,927
İşyerinizde iş kazası yaşanması durumunda bildirim yapılır.	3	1,6	7	3,7	10	5,2	89	46,6	82	42,9	1,7	0,841
İşyerimizde İSG ile ilgili gerekli denetlemeler yapılmaktadır.	4	2,1	7	3,7	15	7,9	93	48,7	72	37,7	1,8	0,876

Tablo 3 incelendiğinde; en yüksek aritmetik ortalama puanına ($\bar{x}$:2,0) sahip maddelerin “İşyerimde düzenli aralıklarla risk değerlendirme faaliyetleri yürütülür”, “Yönetim risk değerlendirme sürecinde çalışanların görüş ve önerilerini dikkate alır” ve “İşyerimizde acil durumlarla ilgili tatbikatlar yapılır” olduğu görülmektedir. Bu maddelere sürekli işçilerin katılma düzeylerinin dağılımına baktığımızda, “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” aralığında olduğu görülmektedir.

En düşük aritmetik ortalama puanına ($\bar{x}$:1,7) ve en düşük standart sapmaya (ss:0,841) sahip olan madde ise “İşyerinizde iş kazası yaşanması durumunda bildirim yapılır” maddesidir. Sürekli işçilerin, bu maddeye katılma düzeylerinin dağılımı, “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” aralığında olduğunu göstermektedir.

Çalışma ortamı gözetimi

Çalışma ortamı gözetimi başlığı çerçevesinde ele alınan maddelere verilen cevaplara dayalı madde yüzdelik dağılımları, aritmetik ortalamaları ve ilgili soruya cevap veren katılımcı sayıları Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4. Çalışma Ortamı Gözetimi Başlığına Ait Maddeler ve Frekans Değerleri

Çalışma Ortamı Gözetimi Başlığına Ait Sorular	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		A.O	s.s
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
İşyerimizde düzenli aralıklarla işyeri ortam ölçümleri yapılmaktadır.	7	3,7	15	7,9	25	13,1	85	44,5	59	30,9	2,0	1,039
İşyerimizde alınan İSG önlemlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum.	8	4,2	12	6,3	16	8,4	95	49,7	60	31,4	2,0	1,015
İşyerimizde kullandığımız ekipman ve araç gereçlerin periyodik olarak bakımları yapılmaktadır.	5	2,6	16	8,4	12	6,3	90	47,1	58	35,6	1,9	0,996
İşyerimizde acil durumları ve yangını önleyici tedbirler alınmaktadır.	4	2,1	7	3,7	9	4,7	96	50,3	75	39,3	1,7	0,857
İşyerimizde uygun hijyen şartları sağlanmaktadır.	5	2,6	10	5,2	13	6,8	88	46,1	75	39,3	1,8	0,943
İşyerimizde yeterli aydınlatma, havalandırma ve termal konfor şartları sağlanmaktadır.	9	4,7	8	4,2	21	11,0	85	44,5	68	35,6	1,9	1,030
İşyerimizin düzeni sağlık ve güvenlik risklerine yol açmayacak ve çalışanların işlerini rahatça yapacakları şekilde sağlanmaktadır.	4	2,1	15	7,9	18	9,4	88	46,1	66	34,6	1,9	0,972
İşyerimizde tehlikeli maddelerin taşınması, depolanması ve bertaraf edilmesi konusunda çalışanlara yönelik gerekli tedbirler alınmaktadır.	3	1,6	12	6,3	17	8,9	88	46,1	71	37,2	1,8	0,919

Tablo 4 incelendiğinde; en yüksek aritmetik ortalama puanına ($\bar{x}$:2,0) sahip maddelerin “İşyerimizde düzenli aralıklarla işyeri ortam ölçümleri yapılmaktadır” ve “İşyerimiz-

de alınan İSG önlemlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum.” olduğu görülmektedir. Bu maddelere sürekli işçilerin katılma düzeylerinin dağılımının “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” aralığında olduğu görülmektedir. En düşük aritmetik ortalama puanına ($\bar{x}$:1,7) ve en düşük standart sapma puanına (ss:0,857) sahip olan madde ise “İşyerimizde acil durumları ve yangını önleyici tedbirler alınmaktadır.” maddesidir. Sürekli işçilerin, bu maddeye katılma düzeylerinin dağılımının, “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” aralığında olduğunu göstermektedir.

Çalışan Eğitimleri

Çalışan eğitimleri başlığı çerçevesinde ele alınan maddelere verilen cevaplara dayalı madde yüzdelik dağılımları, aritmetik ortalamaları ve ilgili soruya cevap veren katılımcı sayıları Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Çalışan Eğitimleri Başlığına Ait Maddeler ve Frekans Değerleri

Çalışan Eğitimleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		A.O	s.s
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
İşyerimizde olası acil durum (yangın söndürme, kurtarma, tahliye ve ilkyardım) konularında eğitim verilir.	2	1,0	7	3,7	16	8,4	91	47,6	75	39,3	1,7	0,824
İşyerimde İSG konusunda uzmanlar düzenli aralıklarda eğitim programları düzenlemektedir.	1	0,5	7	3,7	14	7,3	91	47,6	78	40,8	1,7	0,786
İşyerimizde İSG eğitimlerinin uygulama planı çalışanlara duyurulur.	1	0,5	6	3,1	10	5,2	99	51,8	75	39,3	1,7	0,743
İşyerimizde İSG eğitimlerinin içerikleri yapılan işin tehlike ve risklerini kapsamaktadır.	2	1,0	7	3,7	12	6,3	98	51,3	72	37,7	1,7	0,800
İşyerimizde yapılan eğitimler uygulamalı kolay anlaşılır bir şekilde verilmektedir.	2	1,0	7	3,7	10	5,2	98	51,3	74	38,7	1,7	0,794
İşyerimizde kişisel koruyucu donanım ve yeni ekipmanların kullanımı konusunda eğitim verilmektedir.	3	1,6	7	3,7	17	8,9	93	48,7	71	37,2	1,8	0,852

Tablo 5 incelendiğinde; en yüksek aritmetik ortalama puanına ($\bar{x}$:1,8) sahip maddenin “İşyerimizde kişisel koruyucu donanım ve yeni ekipmanların kullanımı konusunda

eğitim verilmektedir”, olduğu görülmektedir. Bu maddeye sürekli işçilerin katılma düzeylerinin dağılımına baktığımızda, “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” aralığında olduğu görülmektedir. Çalışan eğitimleri başlığına ait diğer maddelerin aritmetik ortalamaya puanları eşittir ($\bar{x}$:1,7). Sürekli işçilerin, bu maddelere katılma düzeylerinin dağılımı, “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” aralığındadır. Ayrıca, “İşyerimizde İSG eğitimlerinin uygulama planı çalışanlara duyurulur.” maddesi standart sapması en düşük olan (ss:0,743) maddedir.

Farkındalık

Farkındalık başlığı çerçevesinde ele alınan maddelere verilen cevaplara dayalı madde yüzdelik dağılımları, aritmetik ortalamaları ve ilgili soruya cevap veren katılımcı sayıları Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6. Farkındalık Başlığına ait Maddeler ve Frekans Değerleri

Farkındalık Başlığına Ait Maddeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		A.O	s.s
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
İşyerimde ortaya çıkabilecek olan tüm acil durumlar için nasıl hareket edeceğim konusunda bilinçliyim.	1	0,5	6	3,1	10	5,2	86	45,0	88	46,1	1,6	0,761
İş sağlığı ve güvenliği kanununda yer alan haklarım konusunda bilinçliyim.	4	2,1	7	3,7	14	7,3	84	44,0	82	42,9	1,7	0,890
İşyerimizde yaşanabilecek iş kazaları, nedenleri ve korunma yöntemleri hakkında bilgi sahibiyim.	2	1,0	7	3,7	9	4,7	86	45,0	87	45,5	1,6	0,809
İşyerimizde ortaya çıkabilecek meslek hastalıkları, nedenleri ve korunma yöntemleri hakkında bilgi sahibiyim.	6	3,1	10	5,2	15	7,9	84	44,0	76	39,8	1,8	0,979
İşyeri hekiminin çalışanlar için uygulamış olduğu koruyucu sağlık hizmetlerinin sağlığını korumada faydalı olacağını düşünüyorum.	1	0,5	6	3,1	16	8,4	92	48,2	76	39,8	1,7	0,775

İşimle ilgili tehlike ve riskler konusunda yeterli bilgiye sahibim.	5	2,6	5	2,6	8	4,2	78	40,8	95	49,7	1,6	0,882
İşimle ilgili kişisel koruyucu donanımları nasıl kullanmam gerektiğini biliyorum.	3	1,6	5	2,6	9	4,7	83	43,5	91	47,6	1,6	0,815
İşyerimizde alınan İSG önlemlerine uyarım.	2	1,0	5	2,6	6	3,1	76	39,8	102	53,4	1,5	0,769
Çalışma ortamında bir tehlike ile karşılaşmam durumunda yönetimi bilgilendiririm.	2	1,0	5	2,6	9	4,7	68	35,6	107	56,0	1,5	0,790
Çalışırken hem kendi güvenliğim hem de arkadaşlarımın güvenliğini sağlamam gerektiği konusunda bilinçliyim.	2	1,0	5	2,6	8	4,2	71	37,2	105	55,0	1,5	0,783

Tablo 6 incelendiğinde; en yüksek aritmetik ortalama puanına ($\bar{x}$:1,8) sahip maddenin “İşyerimizde ortaya çıkabilecek meslek hastalıkları, nedenleri ve korunma yöntemleri hakkında bilgi sahibiyim.” olduğu görülmektedir. Bu maddeye sürekli işçilerin katılma düzeylerinin dağılımı “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” aralığındadır. En düşük aritmetik ortalama puanına ($\bar{x}$:1,5) sahip olan maddeler ise “İşyerimizde alınan İSG önlemlerine uyarım.”, “Çalışma ortamında bir tehlike ile karşılaşmam durumunda yönetimi bilgilendiririm”, “Çalışırken hem kendi güvenliğim hem de arkadaşlarımın güvenliğini sağlamam gerektiği konusunda bilinçliyim.” olarak ortaya çıkmıştır. Sürekli işçilerin, bu maddelere katılma düzeylerinin dağılımı, “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” aralığındadır. Ayrıca, “İşyerimde ortaya çıkabilecek olan tüm acil durumlar için nasıl hareket edeceğim konusunda bilinçliyim.” maddesi standart sapması en düşük olan (ss: 0,761) maddedir.

3.2. Sürekli İşçilerin İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetleri Alan Başlıklarına İlişkin Görüşlerinin Cinsiyet, Eğitim Durumları, Medeni Durumlarına Açısından İncelenmesi

Sürekli işçilerin İSG hizmetleri alan başlıklarına ilişkin her bir maddeye vermiş olduğu cevaplar çeşitli değişkenlere göre incelenmiş ve anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesi için bağımsız t testi ve ANOVA testleri yapılmıştır.

Sürekli işçilerin İSG hizmetleri alanı başlıklarına ilişkin her bir maddeye vermiş olduğu cevapların cinsiyete göre farklılığı bağımsız t-testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan istatistiksel analiz sonucunda erkek ve kadın işçilerin görüşleri arasında **farkındalık** başlığında

yer alan maddelerde anlamlı bir farklılık olduğu diğer 3 hizmet alanı başlığı altında yer alan maddelerde ise cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Farkındalık başlığı altında yer alan maddeler incelendiğinde;

“Çalışma ortamında bir tehlike ile karşılaşmam durumunda yönetimi bilgilendiririm” maddesinde cinsiyete göre aralarında anlamlı bir farklılık olduğu $t_{(189)}=1,68$ ve $p<0,05$, “Çalışırken hem kendi güvenliğim hem de arkadaşlarımla güvenliğini sağlamam gerektiği konusunda bilinçliyim” maddesinde cinsiyete göre aralarında erkek işçiler lehine anlamlı bir farklılığın olduğu $t_{(189)}=2,134$ ve $p<0,05$ bulunmuştur.

Sürekli işçilerin İSG hizmetleri alanı başlıklarına ilişkin her bir maddeye vermiş olduğu cevapların eğitim durumlarına göre farklılığı ANOVA testi ile karşılaştırılmıştır.

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda eğitim durumları ilkökul, ortaokul, lise, üniversite olan işçilerin görüşleri arasında **Yönetimsel Tedbirler ve İş Birliği** başlığı altında yer alan 6 maddede anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. “Yönetimsel Tedbirler ve İş Birliği” başlığı altında yer alan maddeler incelendiğinde;

“Çalışan temsilcilerimiz, İSG konusunda görüşlerimizi almaktadır” maddesinde eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın, $F_{(3;187)}=3,981$ ve $p<0,05$ olduğu bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde İSG konusunda görüşlerinin alındığını düşünen ve eğitim durumu lise (X:2,2321) olan işçilerin eğitim durumu ortaokul (X:1,5000) olan işçilerden, eğitim durumu üniversite (X: 2,1613) olan işçilerin ise eğitim durumu ortaokul (X:1,5000) olan işçilerden daha yüksek oranda olduğu bulunmuştur.

“İşyerimde düzenli aralıklarla risk değerlendirme faaliyetleri yürütülür” maddesinde eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=5,321$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde düzenli aralıklarla risk değerlendirme faaliyetlerinin yürütüldüğünü düşünen ve eğitim durumu lise (X:2,1250) olan işçilerin eğitim durumu ortaokul (X:1,4231) olan işçilerden, eğitim durumu üniversite (X: 2,1613) olan işçilerin ise eğitim durumu ortaokul (X: 1,4231) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“Yönetim risk değerlendirme sürecinde çalışanların görüş ve önerilerini dikkate alır” maddesinde değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=3,466$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde yönetimin risk değerlendirme sürecinde çalışanların görüş ve önerilerinin dikkate alındığını düşünen ve eğitim durumu lise (X:1,8750) olan işçilerin eğitim durumu ortaokul (X:1,4615) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimde yapılan risk değerlendirme sonuçları ile ilgili çalışanlara bilgilendirme yapılır” maddesi değerlendirildiğinde, $F_{(3;187)}=2,851$ ve $p<0,05$ olduğu için eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde yapılan risk değerlendirme

sonuçları hakkında bilgilendirme yapıldığını düşünen ve eğitim durumu lise (X:2,0258) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,4231) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimizde acil durumlarla ilgili tatbikatlar yapılır” maddesi değerlendirildiğinde eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=3,771$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde acil durumlarla ilgili tatbikatların yapıldığını düşünen ve eğitim durumu lise (X:2,0714) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,5000) olan işçilerden, eğitim durumu üniversite (X:2,3548) olan işçilerin ise eğitim durumu ortaokul (X: 1,5000) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimizde çalışan temsilcisi sağlık ve güvenlikle ilgili endişelerimizi yönetime bildirir” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=4,752$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde çalışan temsilcisinin sağlık ve güvenlikle ilgili endişelerini yönetime bildirdiğini düşünen ve eğitim durumu lise (X:2,0714) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,5000) olan işçilerden, eğitim durumu üniversite (X:2,3548) olan işçilerin ise eğitim durumu ortaokul (X: 1,5000) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

Çalışma Ortamı Gözetimi başlığı altında yer alan toplam 6 madde ile eğitim durumları değişkeni arasında anlamlı farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

“İşyerimizde düzenli aralıklarla işyeri ortam ölçümleri yapılmaktadır” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=3,823$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde İşyerinde düzenli aralıklarla işyeri ortam ölçümlerinin yapıldığını düşünen ve eğitim durumu lise (X:2,2321) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,5000) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimizde alınan İSG önlemlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum.” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=3,753$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde alınan İSG önlemlerinin yeterli olduğunu düşünen ve eğitim durumu lise (X:2,1250) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,4231) olan işçilerden ve eğitim durumu üniversite (X:2,1613) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,4231) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimizde uygun hijyen şartları sağlanmaktadır” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=3,588$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde İşyerinde uygun hijyen şartları sağlandığını düşünen ve eğitim durumu lise (X:2,0268) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X: 1,4231) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimizde yeterli aydınlatma, havalandırma ve termal konfor şartları sağlanmaktadır” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=3,498$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde yeterli aydınlatma, havalandırma ve termal konfor şartlarının sağlandığını düşünen ve eğitim durumu lise (X:2,1250) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X: 1,4231) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimizin düzeni sağlık ve güvenlik risklerine yol açmayacak ve çalışanların işlerini rahatça yapacakları şekilde sağlanmaktadır” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=5,466$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinin düzeni sağlık ve güvenlik risklerine yol açmayacak ve çalışanların işlerini rahatça yapacakları şekilde sağlandığını düşünen ve eğitim durumu lise (X:2,1339) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,3077) olan işçilerden, eğitim durumu üniversite (X:1,9677) olan işçilerin ise eğitim durumu ortaokul (X: 1,3077) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimizde tehlikeli maddelerin taşınması, depolanması ve bertaraf edilmesi konusunda çalışanlara yönelik gerekli tedbirler alınmaktadır” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=4,332$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde tehlikeli maddelerin taşınması, depolanması ve bertaraf edilmesi konusunda çalışanlara yönelik gerekli tedbirlerin alındığını düşünen ve eğitim durumu lise (X:2,0000) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,3077) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

Çalışanların eğitimi başlığı altında yer alan toplam 5 madde ile eğitim durumları değişkeni arasında anlamlı farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

“İşyerimde İSG konusunda uzmanlar düzenli aralıklarda eğitim programları düzenlemektedir” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=4,534$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde İSG konusunda uzmanların düzenli aralıklarla eğitim programları düzenlendiğini düşünen ve eğitim durumu ilkokul (X:1,8636) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,2692) olan işçilerden ve eğitim durumu lise (X:1,8661) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,2692) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimizde İSG eğitimlerinin uygulama planı çalışanlara duyurulur” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=3,520$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde İSG eğitimlerinin uygulama planının çalışanlara duyurulduğunu düşünen ve eğitim durumu lise (X:1,8750) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,3077) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimizde İSG eğitimlerinin içerikleri yapılan işin tehlike ve risklerini kapsamaktadır” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=3,909$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde İSG eğitimlerinin içerikleri yapılan işin tehlike ve risklerini kapsadığını düşünen ve eğitim durumu ilkökul (X:1,9091) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,3077) olan işçilerden ve eğitim durumu lise (X:1,8750) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,3077) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimizde yapılan eğitimler uygulamalı kolay anlaşılır bir şekilde verilmektedir” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=2,747$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde yapılan eğitimlerin uygulamalı kolay anlaşılır bir şekilde verildiğini düşünen ve eğitim durumu lise (X:1,8661) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,3846) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimizde kişisel koruyucu donanım ve yeni ekipmanların kullanımı konusunda eğitim verilmektedir” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=3,934$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde kişisel koruyucu donanım ve yeni ekipmanların kullanımı konusunda eğitim verildiğini düşünen ve eğitim durumu lise (X:1,9821) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,3846) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

Farkındalık başlığı altında yer alan toplam 4 madde ile eğitim durumları değişkeni arasında anlamlı farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

“İşyerimde ortaya çıkabilecek olan tüm acil durumlar için nasıl hareket edeceğim konusunda bilinçliyim” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=2,939$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde ortaya çıkabilecek olan tüm acil durumlar için nasıl hareket edeceği konusunda bilinçli olduğunu düşünen ve eğitim durumu lise (X:1,7857) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,3462) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimizde yaşanabilecek iş kazaları, nedenleri ve korunma yöntemleri hakkında bilgi sahibiyim” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3;187)}=2,662$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde yaşanabilecek iş kazaları, nedenleri ve korunma yöntemleri hakkında bilgi sahibi olduğunu düşünen ve eğitim durumu lise (X:1,7946) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,3077) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyeri hekiminin çalışanlar için uygulamış olduğu koruyucu sağlık hizmetlerinin sağlığını korumada faydalı olacağını düşünüyorum” maddesi değerlendirildiğinde, eği-

tim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3,187)}=3,188$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyeri hekiminin çalışanlar için uygulamış olduğu koruyucu sağlık hizmetlerinin sağlığını korumada faydalı olacağını düşünen ve eğitim durumu lise (X:1,8661) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,3846) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

“İşyerimizde alınan İSG önlemlerine uyarım” maddesi değerlendirildiğinde, eğitim durumu açısından aralarında anlamlı bir farklılığın olduğu $F_{(3,187)}=3,571$ ve $p<0,05$ bulunmuştur. Yapılan TUKEY testi sonucuna göre anlamlılığın yönü incelendiğinde işyerinde alınan İSG önlemlerine uyduğunu düşünen ve eğitim durumu lise (X:1,6875) olan işçilerin, eğitim durumu ortaokul (X:1,2308) olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür.

4. Sonuç

Bu çalışmada, bir devlet üniversitesinde İSG hizmetlerinin uygulanma durumları sürekli işçilerin İSG hizmetleri alan başlıklarına yönelik görüşlerine göre incelenmiştir.

Sürekli işçilerin iş ile ilgili demografik özellikleri incelenmiş ve işçilerin çoğunluğunun (%96) temel İSG eğitimi aldığı, iş kazası geçirmediği (%92) ve işe giriş muayenesi yaptırdığı (%91,6) görülmüştür. Öte yandan yapılan analiz sonucunda işçilerin İSG hizmetlerinin uygulanmasına yönelik görüşlerinin olumlu yönde olduğu bulunmuştur. Bu olumlu sonuçların işçilerin İSG eğitimi alma durumları ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Nitekim, yapılan çalışmalarda çalışan eğitimlerinin iş kazası yaşanma oranlarını azalttığı vurgulanmaktadır. Örneğin; yapılan bir çalışmada şoförlere çalışan eğitimleri düzenlenmiş ve bu eğitimlerin iş kazası oranlarına etkisi araştırılmış ve eğitim sonucunda yıllık iş kazası oranlarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Güler, 2011). Bunun yanında alan yazında çalışan eğitimlerinin, işyerlerinde olumlu güvenlik kültürü gelişimine, güvenlik performansına ve güvenli davranış gösterme eğilimine katkısının olduğu belirtilmiştir (Choudhry, Fang ve Mohamed, 2007; Muniz, Peon ve Ordas, 2007; Shang ve Lu ,2009).

Çalışmada İSG hizmetlerinin uygulanma durumları “Yönetimsel Tedbirler ve İş Birliği”, “Çalışma Ortamı Gözetimi”, “Çalışan Eğitimleri” ve “Farkındalık” hizmet alan başlıkları altında incelenmiştir.

“Yönetimsel Tedbirler ve İş Birliği” hizmet alanı başlığı altında sürekli işçiler en yüksek aritmetik ortalama ile risk değerlendirme faaliyetlerinin yürütüldüğünü ve bu süreçte çalışan görüşlerinin dikkate alındığını belirtmişlerdir. Sonuçlara bakıldığında işçilerin %92’sinin iş kazası geçirmediği ve üniversitede risk değerlendirme hizmetlerinin yürütüldüğüne yönelik olumlu görüş belirttiği görülmektedir. Nitekim iş yerlerinde risk değerlendirmesi yapmanın ve çalışan görüşlerinin dikkate alınmasının işyerindeki risklerin saptanarak özellikle iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesi açısından faydalı olduğu bilinmektedir (Çavuş, 2015). Ancak sürekli işçilerin, üniversitede herhangi bir

iş kazası yaşanması durumunda bildirim yapılıp yapılmadığından haberdar olmadıkları görülmüştür. Bu durumun işçilerin çoğunluğunun iş kazası geçirmemiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

“Çalışma ortamı gözetimi” başlığı çerçevesinde ele alınan maddelere işçilerin çoğunluğunun “katılıyorum” cevabını verdiği görülmüştür. Yapılan betimsel analiz sonucunda ilgili kurumda İSG önlemlerinin alındığı, acil durum ve yangın tedbirlerinin alındığı ve işyeri düzen ve hijyenin sağlandığı bulunmuştur. 6331 sayılı İSG kanunu ve yönetmeliklerde işyerlerinde sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı oluşturmak amacıyla birtakım yükümlülükler getirilmiştir. Kanun maddelerine bakıldığında çalışma ortamı gözetimini, çalışanların sağlığını ve güvenliğini korumak adına yapılan tüm düzenleyici ve önleyici faaliyetler olarak tanımlayabiliriz. Ayrıca çalışanların İSG hizmetlerine duydukları güven açısından çalışma ortamı gözetimi ayrı bir öneme sahiptir. Yapılan bir çalışmada uygun bir çalışma ortamı oluşturmanın çalışanlarda güvenli davranış oluşturma konusunda etkili olduğu belirtilmiştir (Wyaganowska ve Tobor-Osadnik, 2018).

“Çalışan Eğitimleri” başlığı çerçevesinde ele alınan maddelere verilen cevaplara göre işçilerin işyerlerinde çalışan eğitimlerinin yapıldığına dair görüş bildirdikleri görülmüştür. Çalışan eğitimlerin planlanması tasarlanması ve uygulanmasına yönelik esaslar Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te düzenlenmiş ve çalışan eğitimlerinin yapılmasının iş kazalarının azaltılması açısından önemine dikkat çekmiştir. Çalışma kapsamında işçilerin bulunduğu üniversitenin bu yükümlülüğü yerine getirdiği görülmektedir. İşyerlerinde çalışan eğitimlerinin yapılması, çalışanların iş kazası ve meslek hastalıklarının nedenlerini bilme, olası tehlike ve risklerden korunabilme, güvenli çalışma gibi konularda farkındalıklarının artmasını sağlayacaktır

Aynı şekilde çalışan eğitimlerini aldıkları yönünde görüş bildiren işçilerin “Farkındalık” başlığı çerçevesinde ele alınan maddelere aynı doğrultuda görüş bildirdikleri iş kazası ve meslek hastalıklarının nedenleri ve korunma yöntemleri, işyerinde güvenli çalışma, herhangi bir acil durumda nasıl hareket edeceğini bilme konusunda olumlu görüş bildirdikleri görülmüştür. Üniversitenin İSG eğitimlerinin bu konuda etkili olduğu söylenebilir. Nitekim yapılan çalışmalarda İSG eğitimlerinin işçilerin farkındalıklarını artırdığı ve olumlu güvenlik kültürü oluşturduğu sonucuna varılmıştır (Güler, 2011; Özkan ve Lajunen, 2003).

Sürekli işçilerin İSG hizmetleri alan başlıklarına ilişkin her bir maddeye vermiş olduğu cevapların çeşitli değişkenlere göre görüşleri arasında farklılık olup olmadığına bakılmıştır. İSG hizmet alanlarının cinsiyet değişkenine göre görüşler incelendiğinde anlamlı farklılık olmadığı sadece farkındalık başlığı altında bir fark bulunduğu görülmüştür. Bu sonucun çalışmaya katılan kadın işçi sayısının az olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmada dikkat çeken değişkenin işçilerin eğitim durumları olduğu görülmüştür. Genel anlamda İSG hizmet alanlarının her bir başlığında yer alan maddelere eğitim duru-

mu lise olan işçilerin eğitim durumu ortaokul olan işçilerden daha yüksek oranda görüş bildirdikleri görülmüştür. Bu durum Gyekye ve Salminen (2009) yapmış olduğu çalışmada daha eğitilmiş çalışanların iş güvenliği algılarının daha yüksek olduğu, güvenlik prosedürlerine daha fazla uyduğu ve daha az sıklıkta kazaya maruz kaldıkları yönündeki sonucuyla örtüşmektedir. Aynı şekilde Dursun (2011) yaptığı çalışmada da çalışanların eğitim durumu ile güvenlik algısı arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş ve eğitim seviyesi yüksek olan çalışanların güvenlik algısının yüksek olduğunu bildirmiştir.

Sonuç olarak sürekli işçilerin işyerlerinde temel İSG hizmetlerinin yapıldığına dair olumlu görüş bildirdikleri sonucuna varılmıştır. İşyerlerinde İSG hizmetlerinin yerine getirilmesi bir yasal zorunluluk olarak görülmemelidir. İşyerlerinde geliştirilecek İSG politikaları ile süreç yönetilmeli ve sürekli gözden geçirmeler yapılarak iyileştirme faaliyetleri yürütülmelidir. Bu sürece çalışanlar dâhil edilmeli ve bilgilendirme eğitimleri yapılmalıdır.

Kaynakça

- Alli, B. O. (2008). *Fundamental principles of occupational health and safety (Second edition)*. Geneva: International Labour Organization.
- Alpagut, G. (2014). 6331 Sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanununun genel esasları. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 72(2), 31-45.
- Bayram, M. (2019). İş sağlığı ve güvenliği koordinasyon hizmetlerinin önleyici İSG faaliyetleri üzerinde etkisi: Sakarya üniversitesi örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(2), 595-612.
- Choudhry, R. M., Fang, D. ve Mohamed, S. (2007). The nature of safety culture: A survey of the state-of-the-art. *Safety Science*, 45, 993-1012.
- Cooper, D. (1998). *Improving safety culture: A practical guide*. Chichester: Wiley.
- Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (2013, 15 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 28648). Web: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18371&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden 25 Mart 2021 tarihinde alınmıştır.
- Çavuş, Ö. H. (2015). 6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu kapsamında ofis işyerlerinde risk değerlendirmesi. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 6(2), 1-14.
- Dursun, S. (2011). *Güvenlik kültürünün güvenlik performansı üzerine etkisine yönelik bir uygulama*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fraenkel, J. R. ve Wallen, N. E. (2006). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill International Edition.
- Güler, M. (2011). *İş sağlığı ve güvenliği eğitiminin iş kazalarının önlenmesine etkisi: İETT örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gyekye, S. A. ve Salminen, S. (2009). Educational status and organizational safety climate: Does educational attainment influence workers' perceptions of workplace safety? *Safety Science*, 47, 20–28.
- Hair, J. F., Black, W. C., Tatham, R. L. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü. (2021). *Kamu üniversitelerinde iş sağlığı ve güvenliği uygulama rehberi*. Ankara: İSGGM
- İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. (2012, 20 Haziran). Resmî Gazete (Sayı: 28339). Web: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6331.pdf> adresinden 20 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (24. baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Muniz, B. F., Peon, J. M. M. ve Ordas, C. J. V. (2007). Safety culture: Analysis of The causal relationships between its key dimensions. *Journal of Safety Research*, 38, 627–641.
- Nurdoğan, A. K. (2018). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (UÇÖ-ILO) yüzüncü yıl dönümü ve Türkiye ilişkileri. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(4), 78-95.
- Özkan, T. ve Lajunen, T. (2003). Güvenlik kültürü ve iklimi. *Pivolka*, 2(10), 3-4.
- Pallant, J. (2005). *SPSS survival manual. A step by step guide to data analysis using spss for windows*. Australia: Australian Copyright
- Shang, K. C. ve Lu, C. S. (2009). Effects of safety climate on perceptions of safety performance in container terminal operations. *Transport Reviews*, 29(1), 1–19.
- Süzek, S. (2005). İşçilerin iş sağlığı ve güvenliği konusunda hakları ve yükümlülükleri. *Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, (6), 608-622.
- Türk Standartları Enstitüsü. (2008). *TS EN ISO 9001: 2008 kalite yönetim sistemleri – şartlar*. Ankara: Bakanlıklar.
- Wyganowska, M. ve Tobór-Osadnik, K. (2018). Working environment and observance of occupational health and safety regulations—case study. *Earth and Environmental Science IOP Publishing*, 174(1), 12-16.

Etik Kurul Kararı

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU

Tarih: 28.06.2021

Sayı: 172

KONU: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü'nün 07.06.2021 tarih ve E.10900 sayılı yazısı

KISACA ÖZET:

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü'nün ilgi yazısına istinaden Dr. Öğr. Üyesi Ebru SENEMTAŞI ÜNAL'ın danışmanlığını yürüttüğü yüksek lisans öğrencisi Aslı AVCI İNAL'ın "**İşyerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarının İşçilerin İş Performansına Etkisinin İncelenmesi: Bir Üniversite Örneği**" konu başlıklı bilimsel araştırması için kurulumuzdan izin istenmiş olup, araştırma dosyası belirtilen yazı ekinde kurulumuza gönderilmiştir.

KONU İLE İLGİLİ KİŞİLER:

Dr. Öğr. Üyesi Ebru SENEMTAŞI ÜNAL, Aslı AVCI İNAL

KONU İLE İLGİLİ YARARLANILAN VERİLER / KAYNAKLAR / DOKÜMANLAR

1. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü'nün 07.06.2021 tarih ve E.10900 sayılı yazısı
2. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinin Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Yönergesi
3. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Etik İlkeleri
4. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,
5. Helsinki Bildirgesi,
6. Dünya Hekimler Birliğinin ilke Bildirgeleri,
7. Amerikan Kimya Derneği (ACS) ilkeleri
8. Amerikan Psikologlar Derneği'nin (APA) Deontoloji ilkeleri,
9. TÜBİTAK Araştırma - Yayın Etiği,
10. T.C. Anayasası, Yasalar ve ilgili mevzuat

Yapılan etik kurul toplantısı sonuçları:

1. Dr. Öğr. Üyesi Ebru SENEMTAŞI ÜNAL'ın danışmanlığını yürüttüğü yüksek lisans öğrencisi Aslı AVCI İNAL'ın araştırmacılığını yaptığı araştırma dosyası kurul üyelerine gönderilmiştir. Söz konusu dosya kurul üyeleri tarafından incelenerek, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu 28.06.2021 tarihi saat 13:30'da araştırma ile ilgili başvuruyu görüşmek üzere Doç. Dr. Serkan KAPUCU başkanlığında toplanmıştır.

2. Dr. Öğr. Üyesi Ebru SENEMTAŞI ÜNAL'ın danışmanlığını yürüttüğü yüksek lisans öğrencisi Aslı AVCI İNAL'ın araştırmacılığını yaptığı araştırma dosyası Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Yönergesi madde 3, 9, 10, 11, 12 ve 13'e göre incelenmiş olup, yapılacak araştırmaya izin verilmesine mevcut oy birliğiyle karar verilmiştir.

Tarih: 28.06.2021

Sayı: 172

	Adı Soyadı	Görev Yeri	Görevi	İmza
1	Prof. Dr. Güray OKYAR	Tıp Fakültesi	Başkan	KATILMADI
2	Doç. Dr. Serkan KAPUCU	Eğitim Fakültesi	Başkan V	
3	Doç. Dr. Emine TEYFUR	Fen Edebiyat Fakültesi	Üye	
4	Doç. Dr. Gamze YILMAZ	Sağlık Yüksek Okulu	Üye	
5	Doç. Dr. Tayfun KARATAŞ	Sağlık Hizm. MYO Müd.	Üye	
6	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SAFA	İslami İlimler Fakültesi	Üye	
7	Doç. Dr. Tuba AYDIN	Eczacılık Fakültesi	Üye	
8	Yılmaz SABUNCU	Şube Müdürü	Raportör	

INVESTIGATION OF CYBERBULLYING AND CYBERVICTIMIZATION SITUATIONS IN ADOLESCENTS IN TERMS OF COPING AND ALEXITHYMIA (*)

(Araştırma Makalesi)

Bünyamin ATEŞ (***) - Alican KAYA (***)

Abstract

This study examines the adolescents' cyberbullying and victimization situations in terms of coping and alexithymia. The research group consisted of 420 students, 207 female, and 213 male, studying in the province of Ağrı in the 2018-2019 academic year. Cyberbullying and Victimization Scale, Coping Scale, Alexithymia Scale, and Personal Information Form were used to collect the data. Descriptive statistical measures (frequency and percentages) multiple regression analyses were used in the study. As a result of the research, adolescents' coping strategies significantly predicted cyberbullying and cybervictimization. Besides, alexithymia significantly predicted cyberbullying and victimization.

Keywords: Cyberbullying, Cybervictimization, Alexithymia, Coping, Adolescents.

Ergenlerde Siber Zorbalık ve Mağduriyet Durumlarının Başa Çıkma ve Aleksitimi Açısından İncelenmesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, ergenlerinde siber zorbalık ve mağduriyet durumlarının başa çıkma ve aleksitimi açısından incelemektir. Araştırma grubu, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Ağrı ilinde öğrenim görmekte olan, 207'si kız 213'ü erkek olmak üzere, 420 öğrenciden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında "Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği", "Başa Çıkma Ölçeği", "Aleksitimi Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır.

*) Bu makale ikinci yazarın "Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyet durumlarının, başa çıkma ve aleksitimi açısından incelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

**) Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Psikojik Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı, (e-posta: bunyaminates81@gmail.com)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4090-1922>

***) Arş. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Psikojik Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı, (e-posta: akaya@agri.edu.tr)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2933-0161>

Yapılan araştırmada; ergenlerin başa çıkma stratejilerinin siber zorbalık, mağduriyet ve aleksitimi durumlarını anlamlı bir düzeyde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu araştırma sonucunda, aleksitimi düzeyinin siber zorbalık ve mağduriyet durumlarını anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet, Aleksitimi, Başa Çıkma.*

1. Introduction

Human beings, social creatures, interact with other people and experience different lives. From birth to death, human beings are affected by the environment and affecting the environment. As a result of the interaction of people with their environment, some positive experiences can arise (Ülker & Receptoğlu, 2013; Polat & Çelebi, 2019; Yersel & Durualp, 2019). On the other hand, due to these interactions, negative experiences can also occur in some cases (Ceyhan, 2011; Duyan & Yildiz, 2019; Hughes et al., 2019; Leemis et al., 2019). One of these negative experiences is bullying behavior. Bullying is all the perpetual and abrasive behavior of a person for the gains and interests they can obtain for themselves or persons who are stronger physically, psychologically, socially, or in any other way, to those who are less intense than themselves (Besag, 1989; Olweus et al., 1999; Roland & Munthe, 1989). The relationship or causal effects of bullying situations with many adverse situations and psychopathology on individuals (Graziano et al., 2019; Li et al., 2019; Mukherjee et al., 2019). According to Olweus (1993), bullies need to take control of other students and do what they want. *Bullying* can be defined as deliberate and repetitive aggression towards others through computers, mobile phones, and other devices (Smith et al., 2008; Tokunaga, 2010). The concept of cyberbullying is emerging as a particular type of bullying.

When the definitions of cyberbullying are examined, it can be said that the common points are an imbalance of power between the bully and the victim, as well as e-mail, virtual chat rooms, social communication, and messaging networks used in virtual areas as bullying tools (Ates et al., 2018). Cyberbullying is more dangerous than traditional bullying (Ates et al., 2018). Since, In traditional bullying, the relationship, variety of interaction, and condition between the bully and the victim is more limited than cyberbullying. Moreover, In cyberbullying, people continue to be affected by cyberbullying even if they move away from online communication networks, games, or other digital-based networks. Cyber victims may encounter more bullies than traditional bullying in cyberbullying (Akca & Sayımer; 2017; Pereira et al., 2016). In addition, considering that cyberbullying can be done with widely used communication tools such as mobile phones, it can be said that it is more dangerous and more exposed than traditional bullying (Patchin & Hinduja, 2006). Because of such dangers, bullying has been the subject of many studies and has attracted the attention of researchers in many countries (Baldry et al., 2019; Chan & Wong, 2019; Gaffney et al., 2019; Smith, 2019; Uzun & Karataş, 2019). Cyberbullies are the people who act, and the situations of those bullied are not the same either. Hence they will be different in the situations that may arise. Cyber victim, on

the other hand, is the physical, social, economic, and psychological victim of one or more groups through information and communication technologies in a way that emphasizes the personality of one or more groups and targets everything else that reflects it (Arıcak et al., 2012; Wang et al., 2010). It can be stated that victims of bullying try to cope with the problems arising from cyberbullying in many areas of their lives. It can be said that these people experience a decrease in their academic achievement, and they face many academic problems. Besides, cyber victimization situations and consequently some psychopathologies are experienced due to cyberbullying. The emotionally destructive behavior of cyberbullies towards victims may be associated with another phenomenon called alexithymia, which can occur in emotional interaction.

One of the these new phenomenons is Alexithymia. It means "a: no, lexis: word, thymos: feeling" respectively (Dereboy, 1990). It can also be translated into Turkish as "absence of words for emotions" or "deafness to emotions" (Sayar & Acar, 2001). Sifneos derived the word in 1972 (Koçak 2002). Alexithymia; is a cognitive and emotional disorder that expresses the difficulty in expressing and describing emotions of children and adults in a meaningful way (Way et al., 2007). Freyberger (1977) conceptualized two different types of alexithymia. It can be said that these two species emerge in their theoretical etiology. Individuals with alexithymia have trouble understanding emotions and responding appropriately to questions about their emotions or the emotions of others. They tend to focus on physical responses because they have trouble distinguishing between physical and emotional responses (Zackheim, 2007). Another critical characteristic of alexithymia is the limited ability to dream. People with alexithymia rarely daydream and lack dreaming even when they are awake (Koçak, 2002; Taylor et al., 1997; Zackheim, 2007). Individuals with a high level of alexithymia experience communication barriers, leading to unwanted experiences. It may cause the individual to have difficulties coping with some of the negativities encountered in life. As a natural consequence of this situation, the importance of coping skills for these individuals emerges. Coping; includes all of the cognitive, affective, and behavioral responses that can enable the individual to withstand this situation in the face of events or situations that may cause stress or trauma (Folkman & Lazarus, 1988; Lazarus & Folkman, 1984). When the literature is examined, the word coping appears as "coping" in English. In addition, the origin of the word comes from the word "kolahos" in ancient Greek, and its meanings are "to meet, to come across or to bump" (Eryılmaz, 2009). Coping refers to behaviors that help people deal with psychologically adverse social experiences (Pearlin & Schooler, 1978). Coping strategies can be classified under two main headings. Coping strategies can be grouped under two main headlines. The first is problem-focused coping strategies, and the second is emotion-focused coping strategies (Folkman & Lazarus, 1988). Individuals' styles of coping with stress, making sense of stressful situations, and re-evaluation processes are vital. Therefore, it is vital to understand the coping process and know the characteristics of coping styles (Lazarus & Folkman, 1984). According to Lazarus and Folkman (1984), a stressful situation is thought to have four main characteristics. These are characteristics of the person, perception of the stressful situation, cognition, and behavioral response

used to deal with the situation or event that causes the stress, respectively. It is possible to say that these factors will affect the coping style chosen to deal with stressful situations such as cyberbullying.

This study examines alexithymia and coping variables that predict cyber victimization and cyberbullying levels. Depending on this purpose, the answer to the questions has been sought.

Do alexithymia predict adolescents' cyber victimization and cyberbullying levels at a significant level?

Does coping predict adolescents' cyber victimization and cyberbullying levels at a significant level?

2. Method

2.1. Research Model

The research examines the effects of adolescents' coping strategies and alexithymia on cyberbullying and victimization situations. This research is conducted based on the relational screening model. This model is a research model for determining the presence or degree of mutual exchange between two or more variables (Karasar, 2014; Sata, 2020).

2.2. Sample Group

The study group consisted of 420 high school students (adolescents), 213 (50.7%) male, 207 (49.3%) female, 275 (9-grade level), 42 (10-grade level), 39 (11-grade level), and 64 (12-grade level) who continue to education at high school level in Ağrı province in 2018-2019 academic year. The distribution is given in Table 1. The age range of the research group was 13-18.

Table 1. Distribution of Research Groups by Gender

Gender	N	%
Male	213	50.7
Female	207	49.3
Grade Level	9	65.50
	10	10.50
	11	9.30
	12	15,20
Total	420	100

2.3. Data Collection Tools

Demographic Information Form

It is a form developed by researchers to determine socio-demographic characteristics such as mother's education level, father's education level, education level, perceived socioeconomic level, and the types of activities.

Cyber Victim and Bullying Scale (CVBS)

The Cyber Victimization and Cyberbullying Scale developed by Çetin et al., (2011) consists of 2 parallel forms that measure cyberbullying situations (CVS) and cyberbullying (CBS) experiences. It has 22 questions in each form and three different sub-dimensions: Cyber-linguistic bullying/victimization "CLB", identity concealment "IC" and cyber counterfeiting, "CC". The scale is 5-point Likert type. The internal consistency reliability coefficient was found to be .89 for CVS. In addition, the internal consistency coefficients of the CVS were found to be .86 for the CC subscale, .80 for the CLB subscale, and .68 IC subscale. The internal consistency coefficient of CBS was determined as .89. Internal consistency coefficients of sub-dimensions of CBS were determined as .83 for CC, .81 for CLB, and .69 for IC. Within the frame of this study conducted on university students, the Cronbach Alpha reliability coefficient was determined as .91 for the scale.

Within the scope of this work carried out; The Cronbach Alpha reliability coefficient for the cyber victimization form of the scale is 0,92 and 0,89 for the cyber bullying form. In order to determine the criterion-related validity of the scale, the Aggression Scale adapted into Turkish by Can (2002) was used. Correlation coefficients between CVBS and Aggression scale were found as .27 for CVS and .36 for CBS. The correlation coefficients between the Aggression Scale and the sub-dimensions of the CVS were determined as .27 for CC, and .20 for CLB and IC. Correlation coefficients between sub-dimensions of CBS were determined as .40 for CC, .22 for CLB and .26 for IC. Fit indices of the model in confirmatory factor analysis are; The fit index values of the SME are RMSEA = .058, NFI = .94, CFI = .96, IFI = .94, RFI = .93, GFI = .90 and NNFI = .96, and the fit indexes of CBS are RMSEA = .056, NFI = .95, CFI = .97, IFI = .95, RFI = .94, GFI = .91 and NNFI = .97 (Çetin et al., 2011).

Coping Strategies Scale for Adolescents

The scale was developed by Spirito *et al.* (1988). It was adapted by Bedel, Işık and Hamarta (2014). It consists of 11 items; the scale also includes three dimensions. These are respectively; Active coping (Items 3-6-8-10), Avoiding coping (Items 1-2-9-11), and Negative coping (Items 4-5-7). The scale form is a 4-point Likert type. The range of scores obtained from the scale is between 11 and 44 points. The internal consistency reliability coefficient of the coping scale for adolescents was found to be .72 for Active Coping, .70 for Avoided Coping, and .65 for Negative Coping. The test-retest reliability coefficient, evaluated at three-week intervals, was found to be $r = .66$ for Active Coping, $r = .61$ for Avoided Coping, and $r = .76$ for negative Coping. Cronbach Alpha reliability coefficient in this study was found to be .78.

Toronto Alexithymia Scale

The reliability and validity study of the Toronto alexithymia scale developed by Bagby et al., (1997) was conducted by Güleç et al. (2009). The scale is a 5-point likert type self-rating scale. Items 4, 5, 10, 18 and 19 are scored in reverse. The scale consists of 3

subscales. The Difficulty Identifying feelings subscale consists of seven items (items 1, 3, 6, 7, 9, 13, and 14) and is defined as difficulty describing feelings and externally-oriented thinking. Furthermore, the difficulty describing feelings subscale consists of five items (items 2, 4, 11, 12, and 17). The externally-oriented thinking subscale consists of eight items (items 5, 8, 10, 15, 16, 18, 19, and 20). In this study, the Cronbach Alpha reliability coefficient was found to be .84.

Personal Information Form

It was created based on the principle of confidentiality within the frame of this research so as to learn the personal information of the adolescents that make up the sample group.

Collection of Data

After obtaining permission for the research, the research group was determined. In determining the research group, although the simple random sampling method was taken as a basis, adolescents' volunteering was also taken into account. During the data collection process, after determining the appropriate hours and explaining the research to the adolescents, data collection tools were applied to the research group in groups. The data collection process took approximately 45 minutes.

Analysis of Data

Descriptive statistical measures (frequency and percentages), simple linear correlation, confirmatory factor analysis (CFA), and multiple linear regression analysis were used in data analysis, respectively. Before performing the multiple regression analysis, the conditions of meeting the assumptions of the relevant analysis were examined. First, the ZPRED-ZRESID graph was examined to determine the normal distribution of the differences between the predicted values and the observed values. It was determined that this graph was in the form of an ellipse; that is, the residual values showed a normal distribution. When the graphs were drawn to determine whether the relationship between the predictor variables and the predicted variable is linear, which is the second assumption, it was found that this assumption was met. For the third assumption, the multicollinearity problem, the VIF and tolerance values were examined, and it was seen that the VIF values ranged from 3.703 to 4.892. The tolerance values varied between 0.204 and 0.266, and it was determined that there was no multicollinearity problem between the predictor variables. The skewness and kurtosis values were examined to determine if the predicted variable, which is the last assumption, has a normal distribution. When the skewness and kurtosis values were examined, The skewness and kurtosis coefficients for the items were between -1,5 and +1,5; it was seen that the predicted variables had a normal distribution.

Ethics of Research

The necessary permissions to carry out the research were obtained from the Ağrı National Education Directorate with a research permission letter. Participants were asked

whether they would like to participate voluntarily. Non-volunteer participants were not included in the study. In addition, the research was carried out by universal values and the Helsinki declaration.

3. Results

In the findings part of the research; First, the arithmetic mean and standard deviation values for the variables, the simple correlation analysis coefficients for the variables, and finally, the multiple linear regression analysis (standard) results were reported. The arithmetic mean and standard deviation values for the variables are given in table 2.

Table 2. Arithmetic Mean, Standard Deviation, Skewness and Kurtosis Values

	Factors	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>S</i>	Skewness	Kurtosis
Cybervictimization	Cyber-linguistic victimization	420	18,79	5,92	0,66	0,69
	Identity concealment victimization	420	12,33	5,06	0,51	-0,49
	Cyber counterfeiting victimization	420	26,47	8,03	-0,20	0,18
	Cybervictimization	420	57,59	17,14	0,47	0,38
Cyberbullying	Cyber-linguistic bullying	420	24,27	4,76	-0,25	1,14
	Identity concealment bullying	420	18,40	4,50	-0,44	-0,51
	Cyber counterfeiting bullying	420	34,25	7,59	-0,15	0,14
	Cyberbullying	420	76,92	14,73	-0,21	0,63
Coping strategies	Active coping	420	15,56	2,02	0,94	1,21
	Avoiding coping	420	7,78	1,74	0,32	0,13
	Negative coping	420	4,91	1,42	-0,12	-,13
	Coping strategies	420	25,48	6,34	0,29	0,60
Toronto Alexithymia	Difficulty Identifying feelings	420	15,87	6,34	0,18	1,28
	Difficulty describing feelings	420	12,27	3,70	-0,13	-0,13
	externally-oriented thinking	420	20,99	6,35	-0,62	-0,63
	Toronto Alexithymia	420	49,13	13,71	0,07	0,71

When Table 2 is examined, the arithmetic means of sample group; cyber linguistic victimization ($\bar{X}$ =18.79), concealment victimization ($\bar{X}$ =12.33), Cyber counterfeiting victimization ($\bar{X}$ =26.47) and total cyber victimization ($\bar{X}$ =57.59). Cyber linguistic bullying ($\bar{X}$ =24.27), Identity concealment bullying ($\bar{X}$ = 18.40) Cyber counterfeiting bullying ($\bar{X}$ = 34.25) and total cyber victimization ($\bar{X}$ = 76.92).

Table 3. Simple Correlation Analysis Coefficients Regarding the Variables

Correlations			
Cybervictimization Scale (CVS)			
	CLV	ICV	CCV
CLV	--	0,545**	0,570**
ICV	--	--	0,657**
CCV	--	--	--
Cyberbullying Scale(CBS)			
	CLB	ICB	CCB
CLB	--	0,587**	0,627**
ICB	--	--	0,677**
CCB	--	--	--
Toronto Alexithymia (TA)			
	DIF	DDF	EOT
DIF	--	0,599**	0,463**
DDF	--	--	0,610**
EOT	--	--	--
Coping strategies (CS)			
	AC	AVC	NC
AC	--	0,490**	0,219**
AVC	--	--	0,424**
NC	--	--	--

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$ CLV = Cyber Linguistic Victim, ICV = Identification Concealment (Victim), CV = Cyber counterfeiting (Victimization), CLB = Cyber Linguistic Bullying, ICB = Identification Concealment (Bullying), CCB = Cyber counterfeiting (Bullying), DIF = Difficulty Identification feelings, DDF = Difficulty describing feelings, EOT = externally-oriented thinking, AC = Active Coping, AVC = Avoided Coping, NC = Negative Coping, CS = Coping strategies.

When Table 3 is examined, it is seen that all sub-factors of Cyber Victim, Cyber Bullying, Toronto Alexithymia, and Coping Strategies in adolescents scales have significant correlations with each other ($p < 0.01$). The statistical significance of the

relationship between the sub-factors of the scales means that these factors can be summed up, and the scale can be expressed with a single total score. Accordingly, in the relevant study, multiple linear regression analysis was used to examine the relationship between psychological structures by taking the total scores of these scales.

Firstly, "Do adolescents' coping strategies predict cyber victimization significantly?" In order to find an answer to the research question asked as follows, the cyber victimization of adolescents is predicted, and coping strategies are included in the model as a predictor variable. Estimates related to the analysis made are given in table 4.

Table 4. Multiple Regression Analysis Results For Predicting Cyber Victimization of Adolescents (Standardized values).

Unstandardized Coefficients			Standardized Coefficients			
Model	<i>b</i>	Std. Error	β	<i>t</i>	<i>p</i>	95% CI
(Constant)	13,61	10,05	--	1,35	0,177*	-6,15 33,36
AC	1,40	0,46	0,165	3,04	0,003*	0,49 2,30
AVC	1,71	0,58	0,173	2,95	0,000*	0,58 2,84
NC	1,83	0,63	0,152	2,90	0,000*	0,59 3,07
<i>R</i> = 0,25		<i>R</i> ² = 0,06				
<i>F</i> ₃₋₄₁₆ = 9,39		<i>p</i> = 0,000*				

Not: *p<0,05; AC = Active coping, AVC = Avoiding coping, NC = Negative coping

When Table 4 is examined, it is seen that avoiding coping, negative and active coping strategies have a low and significant positive relationship with adolescents' cyber victimization (*R* = 0.25; *R*² = 0.06; *p* <0.05). Avoiding, negative, and active coping strategies together explain 6% of the change in cyber victimization of adolescents. According to the standardized regression coefficients (β), the relative importance of predictor variables on cyber victimization, respectively; avoiding coping (= 0.17), active coping (= 0.17), and negative coping (= 0.15). When the *F* value in Table 4 is examined, it is determined that the regression model established is statistically significant; in other words, it is significant.

After examining the effects of adolescents' coping strategies on cyber victimization, "Do adolescents' coping strategies predict cyberbullying situations significantly?" Multiple regression analysis was conducted to find an answer to the research question. Estimates related to the analysis made are given in Table 5.

Table 5. Results of Multiple Regression Analysis Regarding the Effect of Coping Strategies on Cyberbullying Situations of Adolescents

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients			
	<i>b</i>	Std. Error	β	<i>t</i>	<i>p</i>	95% CI
(Constant)	104,54	8,25	--	12,67	0,000*	88,31 120,77
AC	-0,60	0,38	-0,08	-0,16	0,873	-0,80 0,68
AVC	-1,94	0,47	-0,22	-4,08	0,000*	-2,87 -1,00
NC	-2,36	0,52	-0,23	-4,54	0,000*	-3,38 -1,34
<i>R</i> = 0,38	<i>R</i> ² = 0,14					
<i>F</i> ₃₋₄₁₆ = 23,63	<i>p</i> = 0,000*					

Not: *p<0,05; AC = Active coping, AVC = Avoiding coping, NC = Negative coping

When Table 5 is examined, it is seen that avoiding coping and negative coping strategies have a low and significant negative relationship with adolescents' cyberbullying (*R* = 0.38; *R*² = 0.14; *p* < 0.05). It was found that active coping strategy did not have a statistically significant effect on cyberbullying situations of adolescents (*p* > 0.05). Together, avoidance and negative coping strategies explain 14% of the change in adolescents' cyberbullying situations. According to the standardized regression coefficients (β), the predictor variables are avoiding coping (= -0.23) and negative coping (= -0.23) in order of relative importance on cyberbullying. When the *F* value in Table 5 was examined, it was determined that the regression model established was statistically significant; in other words, it was significant.

Table 6. Results of Multiple Regression Analysis Regarding the Effect of Alexithymia Levels on Cyber Victimization of Adolescents

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients			
	<i>b</i>	Std. Error	β	<i>t</i>	<i>p</i>	95% CI
(Constant)	105,55	1,94	--	54,39	0,000*	101,74 109,37
DIF	-0,69	0,10	-0,33	-6,86	0,000*	-0,89 -0,49
DDF	-0,58	0,19	-0,16	-3,00	0,003*	-0,95 -0,20
EOT	-0,55	0,10	-0,26	-5,36	0,000*	-0,74 -0,35
<i>R</i> = 0,63	<i>R</i> ² = 0,40					
<i>F</i> ₃₋₄₁₆ = 91,41	<i>p</i> = 0,000*					

Not: *p<0,05; DIF = Difficulty Identification feelings, DDF = Difficulty describing feelings, EOT = externally-oriented thinking,

When Table 6 is examined, it is seen that alexithymia levels have a moderate and significant relationship with the cyber victimization of adolescents ($R = 0.63$; $R^2 = 0.40$; $p < 0.05$). Difficulty Identification feelings, Difficulty describing feelings, and externally-oriented thinking together explain 40% of the change in cyber victimization. According to the standardized regression coefficients (β), the relative importance order of the predictor variables on cyber victimization situations, difficulty Identification feelings ($\beta = -0.33$), externally-oriented thinking ($\beta = -0.26$), and = Difficulty describing feelings ($\beta = -0.16$). When the F value in Table 6 is examined, it is determined that the regression model established is statistically significant; in other words, it is significant.

Table 7. Results of Multiple Regression Analysis Regarding the Effect of Alexithymia Levels on Cyberbullying of Adolescents

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients			
	<i>b</i>	Std. Error	β	<i>t</i>	<i>p</i>	95% CI
(Constant)	116,13	1,86	--	62,62	0,000*	112,48 119,74
DIF	-0,82	0,10	-0,35	8,52	0,000*	-1,01 -0,63
DDF	-0,87	0,18	-0,22	4,72	0,000*	-1,23 -0,51
EOT	-0,74	0,10	-0,32	7,62	0,000*	-0,93 -0,55
$R = 0,74$	$R^2 = 0,55$					
$F_{3,416} = 172,51$	$p = 0,000*$					

Not: * $p < 0,05$; DIF = Difficulty Identification feelings, DDF = Difficulty describing feelings, EOT = externally-oriented thinking

When Table 7 is examined, it is seen that alexithymia levels have a high and significant relationship with adolescents' cyberbullying status ($R = 0.74$; $R^2 = 0.55$; $p < 0.05$). Difficulty Identification feelings, Difficulty describing feelings, and externally-oriented thinking together explain 55% of the change in cyberbullying. According to the standardized regression coefficients (β), the relative importance order of the predictor variables on cyberbullying situations, difficulty Identification feelings ($\beta = -0,35$), Difficulty describing feelings ($\beta = -0,32$) and externally-oriented thinking ($\beta = -0,22$). When the F value in Table 7 is examined, it is determined that the regression model established is statistically significant; in other words, it is significant.

4. Discussion and Conclusion

This study aimed to examine the cyberbullying and victimization of adolescent students in terms of coping and alexithymia. For this reason, it was aimed to determine whether the cyberbullying and victimization status of high school students studying in Ağrı has a predictive effect according to alexithymia and coping variables. The results obtained from

this study found a statistically significant relationship between cyberbullying situations and coping strategies, and avoidance and negative coping strategies were significant predictors of cyberbullying and cyber victimization situations. In addition, it was found that Active coping strategy predicts cyber victimization situations while not a significant predictor of cyberbullying situations. Research findings show that coping strategies explain 6% of cyber victimization situations. In addition, it was found to explain 14% of cyberbullying cases. It is seen that the research findings are compatible with the literature.

Active coping strategy, which is one of the coping strategies, is a constructive and functional coping strategy and it is a coping strategy where rational evaluations and solutions are produced for the problem encountered, and it is aimed to get rid of the stressful situation with a positive perspective. Avoiding coping strategy is a coping strategy in which individuals ignore the problems they face or aim to accept the problem and get rid of the problem. The negative coping strategy is the coping strategy in which the problem is tried to be dealt with by blaming or harming oneself or someone else with dysfunctional solutions (Işık & Bedel, 2015). It is known that people who experience stress and negative emotions as a result of cyberbullying and victimization experiences frequently use coping strategies to get rid of this negative emotion and situation (Chan & Wong, 2017; Erreygers et al., 2018; Guarini et al., 2019). While trying to cope with the cyberbullying experience, it is known that individuals generally use either problem-focused coping strategies or emotion-focused coping strategies (Chan & Wong, 2017; Carver & Connor-Smith, 2010). When the emotion-focused coping strategy is examined, one of strategies mentioned above, the emotion-focused coping strategies, makes cognitive interventions on the individual's emotional responses while coping with the emotional stress they are exposed to. It is consistent when the literature is examined that it is a predictor for both situations in cyberbullying and victimization and the frequent use of cyberbully and victim for the situation causing stress. When the literature is examined, it is seen that cyberbullies and cyber victims are similarly affected by cyberbullying situations and seek similar solutions (Patching & Hinduja, 2006; Slonje et al., 2012). After cyberbullying situations, victims of bullying committing suicide or harming themselves can be associated with negative coping strategies (Blumenfeld & Cooper, 2010). In addition, victims' hiding their events and not seeking help from anyone can be associated with negative coping. Similarly, cyberbullies' harming themselves or others or being victims of bullying themselves may be associated with avoidant coping strategies (Price & Dalglish, 2010). When all these are considered together, it can be said that it is consistent with the literature as a result of the bully and victims' use of similar coping strategies in cyberbullying and victimization situations.

It seems that coping and cyberbullying situations are the subject of many studies (Aricak et al., 2008; Völlink et al., 2013; Wong et al., 2014). It can be said that the ineffective use of coping in studies examining the predictive effects of coping strategies can be associated with many psychopathologies (Kommacher et al., 2016; Myers et al., 1993; Spira et al., 2004; Stanton et al., 2002). In addition, it has been observed that individuals effectively

use coping strategies in situations of experiencing or witnessing cyber victimization situations (Metin, 2017). This situation supports the relationship between cyberbullying and victimization situations with coping. It has been stated that 11% of adolescents are cyberbullies, and 29% are exposed to cyberbullying (Patchin & Hinduja, 2006). It is known that cyberbullying and cybervictimization have psychopathological effects on both the bully and the victim, and people who experience stress use coping strategies to cope with stress (Hoff & Mitchell, 2009; Sjørsø et al., 2016; Vandebosch & Van Cleemput, 2009; Ybarra, 2004). According to the research conducted by Aricak et al. (2008), cyber victims stated that they have a positive expectation that the bullies will be caught due to cyberbullying, and 40.1% of them know how to deal with cyberbullying. In addition, it has been found that individuals tend to prefer active coping strategies rather than passive coping strategies when they are exposed to cyberbullying. This study gives information about the cause and effect relationship of this relationship.

It has been determined that preventive activities to reduce the frequency of cyber victimization and prevent cyber victimization have been reduced (Hudson, 2016). This result is consistent with the result that coping strategies predict cyber victimization situations. Contrary to our research findings, Guarini et al., (2019) found that effective use of coping strategies did not show any effect in reducing cyberbullying situations. This finding is not consistent with the results of our research. This situation can be explained by the program being conducted and other characteristics of the students. The findings of the research conducted are not consistent with this result because of the differences in the living conditions of the students participating in the present study, their online internet experiences, and the coping strategies they use. In conclusion, while cyberbullying and victimization can be associated with similar stress for cyber bullies and cyber victims (Garaigordobil & Machimbarrena, 2017), it can be said that cyberbullies also apply to coping strategies like cyber victims and try to get rid of this stressful situation (Price & Dalglish, 2010).

In this study, a statistically significant relationship was found between adolescents' coping strategies with alexithymia. In addition, alexithymia of adolescents explains 55% of the variability in the level of cyberbullying and 40% of cyber victimization. In this study, in which the research question about why one wants to engage in bullying behaviors was investigated, it was concluded that there was a significant relationship between low emotional - cognitive empathy and bullying (Ang & Goh, 2010). It has been determined that cyberbullies lack empathy towards their victims in cyberbullying and victimization experiences. That is, the level of empathy decreases with the increase in cyberbullying situations, and cyberbullies show less empathy to their victims (Horzum et al., 2019; Sezen et al., 2019). Empathy is an effort to understand the feelings and thoughts of the other person correctly by looking at the events from their point of view. Moreover, establish a sensitive communication approach during communication with others (Pala, 2008). When considering the definition of empathy and researches (Turan, 2021), it can be said that cyberbullies cannot understand their victims emotionally and cognitively

correctly. Therefore, it can be said that there is an emotional inadequacy in the relations of cyberbullies and victims. The common coexistence of empathy and alexithymia in some psychopathologies (Ziermans et al., 2019) supports this relationship. In this case, it can be argued that in cases of cyberbullying and victimization, the emotional interaction and communication problems between the bully and the victim may also affect the relationship between cyberbullying and victimization.

The use of collecting research data using only scales is a limitation of the research. In addition, the collection of study data from only one province can be counted as another limitation of the study.

At the end of this study, the following recommendations have been made:

- The universe, sample groups, and age in which the research is conducted can be changed in order to better understand the cyberbullying and victimization situations and to fill the deficiencies in the literature.

- By choosing other variables instead of coping and alexithymia variables as predictors of cyberbullying and victimization, the predictive power of these variables can be examined.

- Families, field experts, and adolescents can be given training and seminars to explain the bullying situations of cyberbullies and the effects of coping strategies on the emergence of cyber victims. Thus, cyberbullying and victimization situations can be reduced.

- Conducting the research with different variables and using different sample groups can contribute to the field.

References

- Akca, E. B. and Sayımer, İ. (2017). Siber zorbalık kavramı, türleri ve ilişkili olduğu faktörler: Mevcut araştırmalar üzerinden bir değerlendirme. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 8(30),7-19. <https://doi.org/10.5824/13091581.2017.5.001.x>
- Ang, R. P. and Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry & Human Development*, 41(4), 387-397. <https://doi.org/10.1007/s10578-010-0176-3>
- Arıca, O. T., Tanrıku, T. and Kınay, H. (2012). Siber mağduriyet ölçeği'nin ilk psikometrik bulguları. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 11, 1-6.
- Arıca, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Ciplak, S., Yılmaz, N. and Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *Cyberpsychology & behavior*, 11(3), 253-261. <https://doi.org/10.1089/cpb.2007.0016>
- Ates, B., Kaya, A., and Tunç, E. (2018). The investigation of predictors of cyberbullying and cyber victimization in adolescents. *International Journal of Progressive Education*, 14(5), 103-118. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2018.157.9>

- Bedel, A., Işık, E. and Hamarta, E. (2014). Ergenler için başa çıkma ölçeğinin (ebçö) geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 39(176),227-235. <https://doi.org/10.15390/EB.2014.3501>
- Besag, V. E. (1989). *Bullies and victims in schools*. United Kingdom: Open University Press.
- Blumenfeld, W. J. and Cooper, R. M. (2010). Lgbt and allied youth responses to cyberbullying: Policy implications. *The International Journal of Critical Pedagogy*, 3(1), 114-133.
- Can, S. (2002). "Aggression questionnaire" adlı ölçeğin Türk popülasyonunda geçerlilik ve güvenirlik çalışması. Unpublished Dissertation Thesis, İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Haydarpaşa Eğitim Hastanesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Servis Şefliği.
- Carver, C. S. and Connor-Smith, J. (2010). Personality and coping. *Annual review of psychology*, 61, 679-704. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100352>
- Ceyhan, A. A. (2011). İnternet kullanma temel nedenlerine göre üniversite öğrencilerinin problemleri internet kullanımı ve algıladıkları iletişim beceri düzeyleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(1), 59-77.
- Chan, H. C. and Wong, D. S. (2019). Traditional school bullying and cyberbullying perpetration: Examining the psychosocial characteristics of Hong Kong male and female adolescents. *Youth & Society*, 51(1), 3-29. <https://doi.org/10.1177/0044118X16658053>
- Chan, H. C. O. and Wong, D. S. (2017). Coping with cyberbullying victimization: An exploratory study of Chinese adolescents in Hong Kong. *International Journal Of Law, Crime and Justice*, 50, 71-82. <https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2017.04.003>
- Çelebi, B. M. and Polat, A. (2019). Çocukluk çağı travmatik yaşantıların, yetişkin bağlanma stillerinin ve psikolojik iyi oluşun evlilik doyumu üzerindeki etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(1), 29-34.
- Çetin, B., Yaman, E. and Peker, A. (2011). Cyber victim and bullying scale: A study of validity and reliability. *Computers & Education*, 57(4), 2261-2271. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.06.014>
- Dereboy, İ. F. (1990). *Aleksitimi öz bildirim ölçeklerinin psikometrik özellikleri üzerine bir çalışma*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara: Ankara Hacettepe Üniversitesi.
- Duyan, M. and Yildiz, S. M. (2019). The effect of mobbing behavior on athlete burnout: A study on university students participating in the universities futsal league. *European Journal of Education Studies*, 5(10), 177-185.
- Erreygers, S., Vandebosch, H., Vranjes, I., Baillien, E. and De Witte, H. (2018). Positive or negative spirals of online behavior? Exploring reciprocal associations between

- being the actor and the recipient of prosocial and antisocial behavior online. *New Media & Society*, 20(9), 3437-3456. <https://doi.org/10.1177/1461444817749518>
- Eryılmaz, A. (2009). *The mediating role of coping with strategies the between adolescent personality traits and subjective well-being*. Unpublished Doctoral Dissertat, Ankara: The Institute of Education Sciences.
- Folkman, S. and Lazarus, R. S. (1984). *Stress, appraisal, and coping* (p. 460). New York: Springer Publishing Company.
- Folkman, S. and Lazarus, R. S. (1988). Coping as a mediator of emotion. *Journal of personality and social psychology*, 54(3), 466. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.54.3.466>
- Freyberger, H. (1977). Supportive psychotherapeutic techniques in primary and secondary alexithymia. *Psychotherapy and psychosomatics*, 28(1-4), 337-342. <https://doi.org/10.1159/000287080>
- Gaffney, H., Farrington, D. P., Espelage, D. L. and Ttofi, M. M. (2019). Are cyberbullying intervention and prevention programs effective? A systematic and meta-analytical review. *Aggression and violent behavior*, 45, 134-153. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.07.002>
- Garaigordobil, M. & Machimbarrena, J. M. (2017). Stress, competence, and parental educational styles in victims and aggressors of bullying and cyberbullying. *Psicothema*, 29(3), 335-340.
- Graziano, R. C., Bruce, S. E., Paul, R. H., Korgaonkar, M. S. and Williams, L. M. (2019). The effects of bullying in depression on white matter integrity. *Behavioural brain research*, 363, 149-154. <https://doi.org/10.1016/j.bbr.2019.01.054>
- Guarini, A., Menin, D., Menabò, L. and Brighi, A. (2019). RPC teacher-based program for improving coping strategies to deal with cyberbullying. *International journal of environmental research and public health*, 16(6), 948. <https://doi.org/10.3390/ijerph16060948>
- Güleç, H., Köse, S., Güleç, M. Y., Çitak, S., Evren, C., Borckardt, J. and Sayar, K. (2009). Reliability and factorial validity of the Turkish version of the 20-item Toronto alexithymia scale (TAS-20). *Klinik Psikofarmakoloji Bulteni*, 19(3), 214.
- Hoff, D. L. & Mitchell, S. N. (2009). Cyberbullying: Causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47(5), 652-665. <https://doi.org/10.1108/09578230910981107>
- Horzum, M. B., Ayas, T., Randler, C. and Düşünceli, B. (2021). The effects of empathy and circadian preference on cyberbullying of adolescents in Turkey. *Biological Rhythm Research*, 52(5), 781-794. <https://doi.org/10.1080/09291016.2019.1603839>

- Hudson Jr, D. L. (2016). Is cyberbullying free speech. *ABAJ*, 102, 18.
- Hughes, R., Kinder, A. and Cooper, C. L. (2019). Living with depression. In *the wellbeing workout* (pp. 139-143). Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92552-3_24
- Işık, E. and Bedel, A. (2015). Ergenlerde başa çıkma stratejileri ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkiler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 53-60.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi
- Kırşehirli, M. (2011). *Zihinsel engelli çocuklara öz bakım becerilerinin şarkı yoluyla öğretilmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Koçak, R. (2002). Aleksitimi: Kuramsal çerçeve tedavi yaklaşımları ve ilgili araştırmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1), 183-212. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000056
- Leemis, R. W., Espelage, D. L., Basile, K. C., Mercer Kollar, L. M. and Davis, J. P. (2019). Traditional and cyber bullying and sexual harassment: A longitudinal assessment of risk and protective factors. *Aggressive behavior*, 45(2), 181-192. <https://doi.org/10.1002/ab.21808>
- Li, M., Fu, R., Xue, H. and Wang, Y. (2019). Intergenerational association of maternal obesity and child peer victimization in the United States. *Journal of health and social behavior*, 60(1), 69-83. <https://doi.org/10.1177/0022146518824566>
- M. Kommescher, M. Wagner, V. Putzfeld, J. Berning, B. Janssen, P. Decker, R. Böttler, H.J. Möller, W. Gaebel, W. Maier, J. Klosterkötter and A. Bechdolf (2016). Coping as a predictor of treatment outcome in people at clinical high risk of psychosis. *Early intervention in psychiatry*, 10(1), 17-27. <https://doi.org/10.1111/eip.12130>
- Metin, K. E. (2017). Ortaokul öğretmenlerinin siber zorbalık yaşama düzeyleri ve siber zorbalıkla başa çıkma stratejileri. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 33-49.
- Mukherjee, S., Sinha, D., De, A., Misra, R., Pal, A. and Mondal, T. K. (2019). Cyberbullying among late adolescent: A cross-sectional study in two higher secondary schools of Kolkata, West Bengal. *Indian journal of public health*, 63(1), 86. https://doi.org/10.4103/ijph.IJPH_92_18
- Myers, M. G., Brown, S. A. and Mott, M. A. (1993). Coping as a predictor of adolescent substance abuse treatment outcome. *Journal of Substance Abuse*, 5(1), 15-29. [https://doi.org/10.1016/0899-3289\(93\)90120-Z](https://doi.org/10.1016/0899-3289(93)90120-Z)
- Olweus, D. (1993). Acoso escolar, "bullying", en las escuelas: hechos e intervenciones. *Centro de investigación para la Promoción de la Salud, Universidad de Bergen, Noruega*, 2, 1-23.

- Olweus, D., Catalano, R. and Slee, P. (1999). *The nature of school bullying: A cross-national perspective*. Psychology Press.
- Pala, A. (2008). Öğretmen adaylarının empati kurma düzeyleri üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23), 13-23.
- Patchin, J. W. and Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the school yard: A preliminary look at cyber bullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169. <https://doi.org/10.1177/1541204006286288>
- Pearlin, L. I. and Schooler, C. (1978). The structure of coping. *Journal of health and social behavior*, 2-21. <https://doi.org/10.2307/2136319>
- Pereira, F., Spitzberg, B. H. and Matos, M. (2016). Cyber-harassment victimization in Portugal: Prevalence, fear and help-seeking among adolescents. *Computers in Human Behavior*, 62, 136-146. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.03.039>
- Price, M. and Dalgleish, J. (2010). Cyberbullying: Experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia*, 29(2), 51-59.
- Roland, E. and Munthe, E. (2017). *Bullying (1989): An international perspective*. Routledge.
- Sayar, K., Bilen, A. and Arıkan, M. (2001). Kronik ağrı hastalarında öfke, benlik saygısı ve aleksitimi. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi*, 2(1), 36-42.
- Sjursø, I. R., Fandrem, H. and Roland, E. (2016). Emotional problems in traditional and cyber victimization. *Journal of School Violence*, 15(1), 114-131. <https://doi.org/10.1080/15388220.2014.996718>
- Slonje, R., Smith, P. K. and Frisén, A. (2012). Processes of cyberbullying, and feelings of remorse by bullies: A pilot study. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 244-259. <https://doi.org/10.1080/17405629.2011.643670>
- Smith, P. K. (2019). *Research on cyberbullying: strengths and limitations*. H. Vandebosc h, L. Green (Eds.), In *Narratives in research and interventions on cyberbullying among young people*, (pp. 9–27). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-04960-7_2
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. and Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of child psychology and psychiatry*, 49(4), 376-385. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>
- Sorrentino, A., Baldry, A. C., Farrington, D. P. and Blaya, C. (2019). Epidemiology of cyberbullying across Europe: Differences between countries and genders. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 19(2), 74-91.
- Spira, A. P., Zvolensky, M. J., Eifert, G. H. and Feldner, M. T. (2004). Avoidance-oriented coping as a predictor of panic-related distress: A test using biological

- challenge. *Journal of Anxiety Disorders*, 18(3), 309-323. [https://doi.org/10.1016/S0887-6185\(02\)00249-9](https://doi.org/10.1016/S0887-6185(02)00249-9)
- Spirito, A., Stark, L. J. and Williams, C. (1988). Development of a brief coping checklist for use with pediatric populations. *Journal of pediatric psychology*, 13(4), 555-574. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/13.4.555>
- Stanton, A. L., Danoff-burg, S. and Huggins, M. E. (2002). The first year after breast cancer diagnosis: hope and coping strategies as predictors of adjustment. *Psycho-Oncology: Journal of the Psychological, Social and Behavioral Dimensions of Cancer*, 11(2), 93-102. <https://doi.org/10.1002/pon.574>
- Şata, M. (2020). Nicel araştırma yaklaşımları. Oğuz, E.(Ed.). *Eğitimde araştırma yöntemleri içinde* (s:77-97). Ankara: Eğiten Kitap.
- Taylor, G. J., Parker, J. D. & Bagby, R. M. (1997). Relationships between alexithymia and related constructs. *The (non) expression of emotions in health and disease*, 103-114.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in human behavior*, 26(3), 277-287. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2009.11.014>
- Turan, M. E. (2021). Empathy and video game addiction in adolescents: serial mediation by psychological resilience and life satisfaction. *International Journal of Progressive Education*, 17(4), 282-296. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2021.366.17>
- Tümlü, G. Ü. and Receptoğlu, E. (2013). Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Journal of Higher Education & Science*, 3(3), 205-213. <https://doi.org/10.17719/jjsr.2019.3123>
- Uzun, K. and Karataş, Z. (2019). Okul tükenmişliğinin yordayıcısı olarak akran zorbalığı ve siber mağduriyet. *Journal of International Social Research*, 12(62).
- Ünlü, S., Tuna, Y., Özbaş Anbarlı, Z. and Tosunay, D. (2019). Ergenlerde empati ve siber zorbalık-siber mağduriyet ilişkisi: Eskişehir’de özel okul öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 38-58.
- Vandebosch, H. and Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New media & society*, 11(8), 1349-1371. <https://doi.org/10.1177/1461444809341263>
- Völlink, T., Bolman, C. A., Dehue, F. and Jacobs, N. C. (2013). Coping with cyberbullying: Differences between victims, bully-victims and children not involved in bullying. *Journal of community & applied social psychology*, 23(1), 7-24. <https://doi.org/10.1002/casp.2142>
- Wang, J., Iannotti, R. J., Luk, J. W. and Nansel, T. R. (2010). Co-occurrence of victimization from five subtypes of bullying: Physical, verbal, social exclusion, spreading

- rumors, and cyber. *Journal of pediatric psychology*, 35(10), 1103-1112. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsq048>
- Way, I., Yelsma, P., Van Meter, A. M. and Black-Pond, C. (2007). Understanding alexithymia and language skills in children. *Implications for assessment and intervention*, 38(2), 128-139. [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2007/013\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2007/013))
- Wong, D. S., Chan, H. C. O. and Cheng, C. H. (2014). Cyberbullying perpetration and victimization among adolescents in Hong Kong. *Children and youth services review*, 36, 133-140. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.11.006>
- Ybarra, M. L. (2004). Linkages between depressive symptomatology and internet harassment among young regular internet users. *CyberPsychology & Behavior*, 7(2), 247-257. <https://doi.org/10.1089/109493104323024500>
- Yersel, B. Ö. and Durualp, E. (2019). İşitme engeli ve dil konuşma bozukluğu olan çocukların annelerinin sosyal destek algıları. *Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi*, 3(1), 1-12. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/bestdergi/issue/40454/426359>
- Zackheim, L. (2007). Alexithymia: The expanding realm of research. *Journal of Psychosomatic Research*, 63(4), 345-347. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2007.08.011>
- Ziermans, T., de Bruijn, Y., Dijkhuis, R., Staal, W. and Swaab, H. (2019). Impairments in cognitive empathy and alexithymia occur independently of executive functioning in college students with autism. *Autism*, 23(6), 1519-1530. <https://doi.org/10.1177/1362361318817716>

DİJİTAL SPOR TEKNOLOJİLERİNİN SPOR TELEVİZYONCULUĞUNDA KULLANIMI

(Araştırma Makalesi)

Cüneyt KORKUT (*)

Öz

Geçmişten günümüze teknolojik gelişmeler profesyonel spor dünyası üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur. Antik Yunanda büyük stadyumların inşası ile kitlesel bir gösteri haline gelen spor hem kendine özgü sistemlerin geliştirilmesi hem de kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla beraber tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Modern sporun ve spor psikolojisinin çehresini değiştiren İnternet ve dijital teknolojilerin yükselişi ise spora ve spor izleyicisine potansiyel olarak öneli kazanımlar sunmakla beraber spordaki doğruluk ve karar mekanizmalarının, zamanlama sistemlerinin ve veri takibinin köklü olarak değişmesinin, dolaylı olarak da elde edilen verinin izleyiciyle daha etkin paylaşımının önünü açmıştır. Tüm bu gelişmeler sadece sporu değil dünya çapında spor medyasının süregelen yayıncılık anlayışını ve sporseverlerin bu yayınları deneyimleme biçimlerini de etkilemiştir. İnternet ve dijital teknolojilerdeki gelişmeler yeni medyayla birlikte ekrana yönelik spor içeriklerinin üretilme, pazarlanma, sunulma ve görüntülenme süreçlerinde dinamik, etkileşimli bir yapıyı hâkim kılmış, sporun sunumu ile izleyici arasında sinerjik bir ilişki başlatmıştır. İçerik daha hızlı ve kolay erişilir hale gelmiş, medya dosyaları gelişmiş çözünürlük ve renk sunumu ile daha sofistike ve sezgisel bir hal almıştır. Özellikle sosyal medya ve mobil teknolojilerin anlık, samimi ve etkileşimli doğası, onları sporseverlerin arzularını beslemek için uygun birer platform haline getirmiştir. Bu çalışma, yeni spor teknolojilerinin sporun tümünde oyunun kurallarına uyulmasını sağladığı, doğruluğu pekiştirdiği, sporcu performanslarını artırdığı ve izleyicide güven inşa ettiğini savunmaktadır. Ayrıca bu teknolojilerin spor endüstrisini dolayısıyla spor yayıncılığını da etkilediğini, yeni iletişim teknolojilerinin kullanımıyla beraber içerik, yöntem ve sunuş biçimlerinin çeşitlendiğini ve sporseverlerin izleme deneyimlerinin geliştiğini öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Dijital teknolojiler, Dijital spor teknolojileri, Televizyon yayıncılığı, Spor televizyonculuğu, Yeni medya.*

*) Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, Televizyon Ana Bilim Dalı, (e-posta: ckorkut@atauni.edu.tr). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9763-5202>

Use of Digital Sports Technologies in Sports Television Broadcasting

Abstract

Technological developments from past to present have had a profound impact on the professional sports world. Sports, which became a mass demonstration with the construction of large stadiums in ancient Greece, influenced the whole world with the development of its own systems and the spread of mass media. The rise of the Internet and digital technologies that changed the face of modern sports and sports psychology, on the other hand, offers potential significant gains to sports and sports audiences, and paves the way for a radical change in accuracy and decision mechanisms, timing systems and data tracking in sports, and indirectly more effective sharing of the obtained data with the audience. All these developments have affected not only sports but also the ongoing broadcasting approach of the sports media around the world and the way sports fans experience these broadcasts. The developments in the internet and digital technologies have made a dynamic, interactive structure dominant in the production, marketing, presentation and display of sports content for the screen together with the new media, and a synergetic relationship has started between the presentation of sports and the audience. Content has become faster and easier to access, and media files have become more sophisticated and intuitive with improved resolution and color rendering. Especially the instant, friendly and interactive nature of social media and mobile technologies have made them suitable platforms to feed the desires of sports fans. This study argues that new sports technologies ensure compliance with the rules of the game in all sports, reinforce accuracy, increase athlete performances and build trust in the audience. He also argues that these technologies affect the sports industry and therefore sports broadcasting, that the content, methods and presentation styles have diversified with the use of new communication technologies, and that the viewing experience of sports fans has improved.

Keywords: *Digital technologies, Digital sports technologies, Television broadcasting, Sports broadcasting, New media.*

1. Giriş

Günümüzde dijital teknolojiler, yetenekleri giderek artan ve daha karmaşık hale gelen küresel spor endüstrisinin, spor yayıncıları tarafından kullanılan ve spor etkinliklerinin tüm seviyelerine entegre edilmiş ve benimsenmiş bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer alışkanlıklara sahip sporseverleri bir araya getirip birbirleriyle etkileşim kurmalarını sağlayan dijital teknolojiler diğer taraftan yayıncılık platformlarının çeşitlenmesinde önemli itici güçlerden biri olmuştur. Spor endüstrisindeki rekabet yoğunlaşmaya devam ederken, bu çeşitlenme sporun içeriğine, spor ürünlerine, takımlara, liglere, federasyonlara, etkinliklere, sporculara, yorumculara, spor yayıncılığına kısaca spor endüstrisine olan ilgiyi de artırmış, spor izleyicisinin tercihleri doğrultusunda, başta mobil tabanlı olmak üzere, çevrimiçi, çevrimdışı, yüklenmiş, indirilmiş, yayınlanmış, dar yayın veya podcast gibi yeni yayın platformların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Dijitalleşmeyle beraber artan ve hemem hemen profesyonel sporun tüm seviyelerinde kullanılan dijital teknolojiler; günümüzde antrenörlere sporcularının fizyolojik vücut tepkileri veya hızlarıyla ilgili gerçek zamanlı veriler sunabilmekte, karar mekanizmalarını destekleyerek tartışmalı kararların görülme sıklığını azaltabilmekte, kurallara uygunluğu denetleyebilmekte, yapay zeka ve taktiksel derin öğrenme teknikleriyle spor ekibinin performansını artırabilmekte ve otomasyon yapılarıyla insan müdahalesini en aza indirerek adil rekabetin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu tekniklerle üretilen verilerin son yıllarda izleyici kitle ile paylaşılması spor yayıncıları açısından alternatif içerik ve sunum stratejilerini de beraberinde getirmiştir. Sporcu veya takım performanslarının istatistiksel verilerle izleyiciye sunulması, karar destek sistemlerinden alınan görüntülerin yavaşlatma, donuk kare, iki veya üç boyutlu grafik teknikleriyle yayınlanması, sporda kullanılan top, raket, file, kask vb. nesnelere yerleştirilen sensörlerden alınan verilerin sporseverlerle paylaşılması, sporun televizyondaki doğal çekişliğini artırırken, birçok farklı spor türü için yeni ve hevesli bir izleyici kitlesi yaratmış ve taraftar deneyimini zenginleştirerek izleyicide güvenin inşasında etkili olmuştur.

Bunlara ek olarak favori oyuncularla ilgili en son istatistikler ve spor arkası içerikler gibi sporun ötesinde bir bağlantı arayışında olan izleyiciler, mobil uyumlu uygulamalara yönelmekte ve taraftarı oldukları takım ya da kendileriyle hemfikir olan diğer hayranlarla anında etkileşim kurmak istemektedirler. Sporun ötesindeki bu durum spor yayıncılarının hedef kitlesini genişletmekte, sürekli artan ve yenilenen izleyici taleplerinin karşılanması ölçüsünde spor yayıncılığının değerini giderek artırmaktadır.

Bu çalışma bir yönüyle dijital spor teknolojileriyle spor yayıncılığının iç içe geçmiş bağlantılarını sunmakta, diğer taraftan yayıncılıkta kullanılan spor teknolojileri literatürünü tarayarak sürecin izleyiciye yansıyan boyutunu tanıtmaya çalışmaktadır. Elde edilen veriler ışığında çalışmada, sporda kullanılan dijital teknolojilerin spor yayıncılığı dahil olmak üzere spor endüstrisinin gelişimine katkıda bulunduğu ve sporseverlerin spor içeriklerini daha keyifli bir şekilde deneyimlemelerini sağladığı ortaya koyulmuştur.

1.1. Yöntem

Bu çalışmada, sporda kullanılan hareket yakalama, zamanlama ve karar destek sistemleri ile bu sistemlerden elde edilen verilerin spor televizyonculuğunda sunumu ele alınmıştır. Literatür taraması yöntemiyle hazırlanan çalışmada, dijital spor teknolojileri tanıtılmaya çalışılmış, bu teknolojilerin spor yayıncılığına entegrasyonu ve dolayısıyla izleyiciye olan yansımaları ayrıntılı olarak betimlenmeye çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın etiği

Araştırmanın bütün aşamalarında bilimsel disiplinin gerektirdiği etik ilkelere hassasiyetle uyulmuş, elde edilen veriler objektif bir biçimde araştırma raporuna yansıtılmış, araştırmada yararlanılan kaynaklar hem metin içinde hem de kaynakçada belirtilmiştir.

2. Dijital teknolojiler

Bilgiyi sayısal olarak alan, işleyen, görüntüleyen, ileten veya kaydeden elektronik araçları, otomasyon sistemlerini, uygulamaları veya kaynakları içeren dijital teknolojiler, bilgisayar tabanlı ürünler veya çözümler sunan teknikleri ifade etmektedir (Stair ve Reynolds, 2014). Bilgisayarlar, İnternet, web siteleri, bloglar, çevrimiçi görüntü ve ses akışı platformları, sosyal medya platformları, mobil aygıtlar, kripto paralar, yapay zeka teknolojileri, bulut bilişim sistemleri, 5G teknolojisi, e kitaplar, GPS teknolojileri, sanal gerçeklik teknolojileri, akıllı nesnelere, 3d baskı sistemleri, QR kodlar, ATM cihazları, dijital kameralar, robotik ekipmanlar, sensörler, radarlar ve dronlar bunlarla sınırlı olmakla birlikte günümüz dijital teknolojilerinin en bilinen örneklerindedir.

Bu teknolojiler iletişimi, iş birliğini, verimliliği, içerik yönetimini, analitik verilere erişimi ve kullanıcı deneyimlerini olumlu yönde etkilemekte, gelişmiş performansları, esnek yapıları ve bağlanabilir özellikleriyle kitlesel özelleştirme ve tedarik zincirini büyük ölçüde yeniden düzenlenerek endüstriyel dünyaya katkıda bulunmaktadır.

Son birkaç yılda insan varlığının neredeyse her alanında önemli ölçüde etkisini hissettiren dijital teknolojiler tarihteki diğer tüm atılımlardan daha hızlı ilerleyerek sadece son yirmi yılda dünya nüfusunun yarısından fazlasına ulaşmış ve medeniyetleri değiştirmiştir. Bu küresel değişimin temelinde insanoğlunun bilgi edinme, sorunları çözme, hayatı daha kolay hale getirme ve yaşam standartlarını yükseltme arzusu yatmaktadır. Dijital teknolojilerin ortaya çıktıktan sonra kısa sürede hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmesinde de, onun olumlu etkileri ve sunduğu avantajlar önemli rol oynamaktadır.

Dijital teknolojilerin kullandıkları ikili kodlama dili (0 ve 1) birbirine benzemeyen sistemlerin iletişim kurmalarına ve bilgi alışverişinde bulunmalarına olanak tanımaktadır (Bunge, 2010). Bu ortak dil benzer hedeflere ulaşmak için farklı sistemlerin gücünü birleştirebilmekte, daha etkileşimli ve yakınsak bir sürecin yürütülmesini sağlamaktadır.

Her teknolojinin merkezinde otomasyon vardır. Otomasyon tabanlı dijital teknolojiler iletişim, eğitim, spor, sağlık, finans veya başka herhangi bir endüstride en karmaşık süreçleri otomatik hale getirmekte, kritik ve zaman alan süreçleri kolaylıkla ve daha kısa sürede yürütebilmekte, insan emeğinden ve zamandan büyük ölçüde tasarruf sağlayarak üretkenlik ve verimliliği artırmaktadır.

3. Sporda kullanılan dijital teknolojiler

Sporda veri analizi son yıllarda üzerinde oldukça yoğunlaşılacak konulardan biridir. Veri analizi ve istatistiklerin yeteneklerine ilişkin artan farkındalık ve yeni izleme teknolojilerinin ortaya çıkışı bu evrim için itici bir güç olmuştur. Sporda konum ve hareket verilerinin analizi, yalnızca antrenmanla ilgili önemli bilgiler sağlamakla kalmamış aynı zamanda profesyonel spor etkinliklerinde izleyicilerin katılımı ve yayın geliştirmeleri için giderek daha önemli bir bilgi kaynağı haline gelmiştir.

Günümüzde giyilebilir teknolojiler, büyük veri analitiği ve sensör teknolojisinin kullanımı, sporun oynanma, analiz edilme ve geliştirilme biçiminde devrim yaratmıştır. Bu

teknolojiler sayesinde profesyonel sporcular performansları hakkında daha fazla bilgi edinebilmekte, antrenman yöntemlerini iyileştirebilmekte ve becerilerini geliştirebilmektedirler.

“Dijital teknolojiler, spor endüstrisinde büyüme için eşsiz fırsatların kilidini açarak yenilikçi ve özelleştirilmiş deneyimler aracılığıyla taraftarları birbirine yakınlaştırma potansiyeli sunmaktadır” (Dietz ve Ward, 2015, s.126). Bisiklet sporu, sürat pateni, yüzme, kayak, sörf, futbol, tenis, atletizm ve daha pek çok spor dalı oyunun kurallarına uyulmasını sağlamak ve hataları en aza indirmek için dijital teknolojilerin yardımına başvurmaktadırlar. Bireysel teknolojiler, rehabilitasyon teknolojileri, peyzaj teknolojileri, hareket teknolojileri, uygulama teknolojileri ve veri tabanı teknolojileri de (Dietz ve Ward, 2015) dijital teknolojiler kapsamında sporcuların performansını iyileştirmek için geliştirilen, analitik çözüm, fizyolojik izleme ve karar destek sistemleridir.

3.1. Hareket yakalama teknolojileri

Günümüz teknolojisi, sporcuların performanslarını artırmak ve spor bilimciler ile antrenörler arasında etkili karar verme süreçlerini geliştirmek için spora özgü temel özelliklerin ölçülebilmesine olanak tanımaktadır. Bu ölçümlenmelerde kullanılan ve son yıllarda büyük bir gelişme gösteren hareket yakalama teknolojileri, sporcuların taktik, teknik, fiziksel ve duygusal performanslarının optik izleme sistemleri vasıtasıyla ölçümünü mümkün kılmaktadır.

Optik izleme sistemleri, mikro sensörler aracılığıyla ölçülen, sporcu ve ortamı gerçek zamanlı olarak izleyebilen, algılayabilen ve verileri toplayabilen bilişim teknolojilerini ifade etmektedir (Mucchi, Hamalainen, Jayousi, & Morosi, 2019). Genellikle, ağ bağlantısı ve bilgi işlem yeteneğinin, normalde bilgisayar olarak kabul edilmeyen nesnelere, sensörlere ve günlük öğelere yayıldığı bu teknolojiye minimum insan müdahalesi ile veri üretilmekte ve değiş tokuş edilebilmektedir. Bu teknolojiyle antrenörler, oyuncular ve taraftarlar, birden fazla cihaz aracılığıyla toplanan verileri analiz ederek oyun stratejisini şekillendirebilmekte, olası yaralanmaları analiz edebilmekte ve deneyimi özelleştirebilmektedirler.

3.1.1. Giyilebilir teknolojiler

Hareket yakalama sistemleri, birçok fonksiyonel ve sportif görevin biyomekaniğini analiz etme yeteneğine sahiptir. Optik sistemler, tam vücut yakalama elde etmek için anatomik işaretlere yerleştirilen pasif veya aktif işaretçileri izlemek için kullanılan kameralardan oluşmaktadır. Ancak, kameralar kurulumları nedeniyle genellikle sınırlı yakalama hacimlerine sahiptirler. Giyilebilir teknolojiler ise bu sınırlamaların üstesinden gelme potansiyeline sahip alternatif ürünlerdir.

1950'lerden itibaren optimum tutuş ve dengeyi sağlamak için daha hafif ve düz sporcu ayakkabıların tasarlanmasından, 1980'lerin başında sporcuya yerleştirilen bir çip ara-

cılığıyla süreleri kaydetmek için radyo frekansı kullanılan Transponder veya RFID anten teknolojisinin geliştirilmesine (Sabban, 2020), 2013'te sporcuların kalp atış hızını, solunum aktivitesini, duruş, hız ve ağırlık dağılımını ölçen giysi teknolojilerinin piyasaya sürülmesinden (Shishoo, 2015), 2016 yılında teri emmek yerine buharlaştırarak vücuttan atmaya sağlayan sporcu formalarının üretimine ve aynı yıl sporcuların saha pozisyonlarını, yorgunluğunu ve kondisyonunu ölçen ve yaralanmaların önüne geçebilmek için takım direktörlerine veri sunan sensörlerin ortaya çıkışına kadar dijital teknolojiler spordaki gelişimin önemli birer parçası olmuştur.

Giyilebilir teknolojilerin temel özellikleri, veri toplama, işleme ve son kullanıcılar için bilgi, hizmet ve kaynakları iletme olarak karakterize edilmektedir (James ve Petrone, 2016). Bu sistemlerin önemli bir avantajı, video analizi tarafından sunulamayan gerçek bir spor ortamında gerçek zamanlı geri bildirim sağlamasıdır. Ayrıca, bir spor karşılaşmasında tam hareketlere izin veren küçük, hafif, kablosuz ve göze batmayan şekilde tasarlanmış olmalarıdır. Bu, sporcuların bir laboratuvar ortamının dışında veya doğal antrenman alanında gözlemlenmelerini sağlamaktadır.

Giyilebilir cihazlar özellikle takım sporlarında, performans verilerini toplamak için kullanılan, antrenman ve müsabaka esnasında oyuncuların fiziksel ve fizyolojik uygunluklarının kapsamlı ve gerçek zamanlı bir ölçümünü yapan teknolojileri ifade etmektedir (Zieglmeier, 2017). Bu cihazlardan gönderilen sinyaller küresel konumlandırma sistemleri (Global Positioning System-GPS) ile izlenmekte ve oyun esnasında konumsal talepleri incelemek için kullanılmaktadır. Özellikle güvenilirliklerinden ötürü tercih edilen bu teknolojiler kapsamlı bir kurulum gerektirmemekte ve gerçek zamanlı geri bildirim sağladıkları için takım sporlarının genelinde kullanılmaktadırlar.

Günümüzde spor dünyasının oyuncuların atletik performanslarını geliştirmek, sporcuların hareketlerini, antrenmanını ve oyun günü performansını izlemek ve analiz etmek için kullandığı giyilebilir sensörlü kablosuz cihazlardan elde edilen veriler medya platformları üzerinden grafik/kj veya ses olarak izleyici/dinleyicilere sunulmakta böylece taraftar deneyimleri geliştirilmekte ve interaktif katılım artırılmaktadır.

Bu teknolojinin devamı olarak yine giyilebilir teknolojiyi kullanılan taraftar formaları tasarlanmakta böylece taraftarların, oyun sırasında sporcuların hissettiklerini olduğu gibi hissetmeleri sağlanmaktadır (McLoughlin & Sabir, 2017). Nesnelerin İnternet'i olarak ifade edilen ve büyük miktarda verinin elde edilebildiği bu teknoloji sayesinde izleyici müsabaka verilerinin yanı sıra takımının toplam performansına ve sporcuların bireysel performanslarına da istatistiksel olarak (kaç km koştuğu, kaç kez topla buluştuğu, olumlu/olumsuz pas sayısı, vuruş hızı vb.) ulaşabilmektedir.

3.2. Otomatik zamanlama ve hız teknolojileri

Atletizm, at yarışı, bisiklet yarışı, otomobil yarışı, kürek yarışı, yüzme ve belli başlı geleneksel oyunlarda kullanılan otomatik zamanlama teknolojileri, yarış başladığı an zamanın otomatik olarak etkinleştirildiği (kronometre) ve bitiş zamanının yine otomatik

olarak kaydedildiği veya kazananın resimli kanıtının bitiş çizgisine yerleştirilen kamera ve fotoğraf makineleriyle kaydedildiği (fotofiniş) ve hakem ile izleyicilere iletildiği sistemleri ifade etmektedir (Finn, 2020). Bu teknoloji zamana karşı yapılan spor etkinliklerinde sporcunun başlangıç ve bitiş zamanına bağlı olarak hızını da belirleyebilmektedir.

Bir başlangıç tabancasıyla başlatılan yarışlarda, tabancaya bir sensör takılmaktadır. Tabanca ateşlendiğinde sporcular bu tabancanın sesiyle (günümüzde korna veya başlangıç ışığı ile) uyarılmakta aynı anda sensör zamanlama sistemine elektronik başlat komutu göndermektedir. Bitiş çizgisinin geçildiği anda ise mevcut kameralı bitiş sistemi zamanlamayı durdurmakta ve sistem üzerinden üretilen görüntü hakem/jüri tarafından analiz edilmektedir.

Otomatik zamanlama sistemleri ilk kez 1952'de Helsinki Olimpiyatlarında yarışları zamanlamak için kullanılmıştır. "1964'te Seiko saat firması, hassasiyeti saniyenin 1/100'üne kadar artıran bir foto-finiş mekanizmasına sahip yeni elektronik otomatik zamanlama sistemini piyasaya sürmüştür" (McGinnis, 2020, s. 212). Yıllar içerisinde saniye başına düşen fotoğraf sayısı artmaya devam etmiş, 2008 yılına gelindiğinde geliştirilen fotoğraf bitiş ekipmanları yarışlarda kazananı belirlemek için saniyede 3 bin kare çeker hale gelmiştir. Zamanla dijital görüntüleme ve işleme sistemlerinin maliyetlerinin düşmesi otomatik zamanlama teknolojilerinin daha küçük etkinlikler ve birçok farklı spor dallarında kullanımını yaygınlaştırmıştır. Günümüzde bu sistemler bir uygulama ile akıllı telefonlarda da kullanılabilir hale gelmiştir.

Bilgisayar tabanlı analiz araçlarının gelişimi, zamanlama yarışlarının sürecini büyük ölçüde basitleştirmiş, hareket algılama ve bitiş zamanlarının işaretlenmesi gibi özellikler, zamanlamada insan müdahalesini azaltmış ve bazı süreçleri otomatik hale getirmiştir. Günümüzde özellikle yüzme sporunda kullanılan sanal görüntüleme teknolojisi, yüzücü performanslarını (hız, teknik vb.) ve mevcut rekorları (dünya, olimpiyat vb.) göstermek için su yüzeyine uygulanan ve müsabaka esnasında yüzücülere paralel olarak hareket eden sanal çizgilerle zamanlamayı ölçmekte ayrıca yüzücüleri kendi kulvarlarında temsil eden sanal ülke bayrakları ve elde ettikleri dereceleriyle sporseverlere sunmaktadır. CGI olarak adlandırılan teknoloji ile televizyon başındaki izleyiciler bu grafikleri ekranlarından da izleyebilmektedirler.

Sporda kullanılan hız teknolojileri sporcu hızının yanı sıra sporda kullanılan nesnelere hızını da ölçme yeteneğine sahiptir. 2001 yılında ilk olarak geliştirilen ve topu farklı açılardan izleyerek yörüngesini 3D olarak gösteren kameralı elektronik bilgisayar sistemleri uzun bir süre hız ölçümü için kullanılmıştır. Gelişen teknolojiyle birlikte günümüzde tenis, futbol, beysbol, gülle, cirit ve bu gibi sporlarda kullanılan nesnelere (top, gülle, çekiç, cirit vb.) hızları çeşitli dijital teknolojiler vasıtasıyla ölçülebilmekte, elde edilen veriler performans ve fizyolojik analizlerde kullanılabilir hale gelmektedir. Aynı zamanda bu veriler spor yayıncıları aracılığıyla sporseverlere sunulmaktadır.

Saha sporlarında sahanın her iki tarafının taban çizgisine yerleştirilen radar hız tabancaları hızı ölçmek için nesneye çarpan ve ardından tabancaya doğru geri dönen bir

radio sinyali üretmektedirler. Bu iki sinyal arasındaki zaman farkından nesnenin hızı hesaplanmaktadır. Özellikle tenis maçlarında topun hızı bu teknoloji ile ölçülmekte, her oyuncunun servisine ilişkin veriler, merkezi turnuva veri tabanına otomatik olarak kaydedilmektedir. Elde edilen hız verileri yerleşik ekranlar aracılığıyla tribündeki seyircilere, CGI grafiklerle de izleyiciye iletilmektedir.

Bir futbol topuna ne kadar şiddetle vurulduğu ve topun hızı teniste olduğu gibi önce-leri hız radarı veya yüksek hızlı bir kamera ile yapılmaktaydı. Spordaki dijital teknoloji-lerin yükselişiyle birlikte günümüzde futbol toplarının hızı, içerisine yerleştirilen ve akıllı teknoloji olarak tabir edilen sensörler aracılığıyla ölçülmektedir.

Bu sensörler hızın yanı sıra topa yapılan vuruşun şiddetini, topun dönüşünü, konu-munu ve yörüngesi ile pas ve dokunuş sayılarını da algılamaktadır. Sensörler tarafından algılanan vuruşlar kablosuz bir iletişim teknolojisiyle (bluetooth, wifi) matematiksel mo-deller türeten uygulamalara iletilmekte, burada işlenen ve analiz edilen veri kullanıcılara (teknik heyet, spor yayıncıları, izleyiciler) geri bildirilmektedir.

Futbolcuların kapasitelerini görmeye ve artırmaya yönelik yardımcı niteliğindeki tek-nolojiler diğer taraftan karar mekanizmalarını da etkilemektedirler. Futbol sahalarında özellikle kaleler etrafında oluşturulan manyetik alanlar topun içerisine yerleştirilen sen-sörlerle etkileşim kurmakta ve topun gol çizgisini geçip geçmediği konusunda hakeme kablosuz ağ üzerinden kesin bilgi sunmaktadır.

Futbolda kullanılan akıllı top teknolojileri tribün seyircisi ve futbol izleyicileri için de ilginç deneyimler sunmaktadır. Adidas'ın akıllı top olarak nitelendirdiği micoach, içerdi-ği mobil aplikasyon ile topla ilgili verilerin yanı sıra seyircilere topa kablosuz ağ üzerin-den bağlanma seçeneği sunmakta, her parametreyi nasıl artırabileceklerine dair öneriler içeren ipuçları vermektedir.

3.3. Karar destek teknolojileri

Son yıllarda, sporun birçok alanında teknolojinin kullanımı giderek artmaktadır. Hakem kararlarını inceleme konumunda olan yorumcular, antrenörler ve zaman zaman izleyenler genellikle ağır çekim ve farklı açıları gösteren tekrar oynatma seçenekleri su-nan modern teknolojilere erişebilmektedirler. Ancak bazı sporlarda ise bu teknolojiler hakemler tarafından kullanılamamaktadır. Diğer taraftan sporcuları ve spor yayıncılarını desteklemek için teknolojinin kullanımına yönelik hassas puanlama mekanizmalarının geliştirilmesi noktasında önemli teknolojik yatırımlar yapılmaktadır.

Spor etkinliklerinde kullanılan karar destek teknolojilerinin sağladığı güven hem ha-kemlere yardımcı olmakta hem de tartışmalı kararların görülme sıklığını azaltarak daha adil rekabete yol açmakta ve bu tür teknolojilere gerçekten ihtiyaç olduğunu ortaya koy-maktadır. Karar destek teknolojileri spor etkinliklerinin hemen hepsinde proaktif kulla-nılmakta ancak daha çok takım sporlarında öne çıkmaktadır. Dünyanın en popüler takım sporlarından biri olan futbolda da karar destek teknolojileri gün geçtikçe daha büyük

önem kazanmaktadır. Zira oyun kurallarını uygulamak için tam yetkiye sahip tek kişi hakemdir. Dolayısıyla, tartışmalar kaçınılmazdır ve bunların en göze batanları genellikle yoruma açık hakem kararları ve topun kale çizgisini tamamen geçip geçmediği ile ilgili endişelerdir.

3.3.1. Gol çizgisi teknolojisi

Gol ya da kale çizgisi teknolojisi (GLT) topun tamamının kale çizgisini geçip geçmediğini anında belirlemenin alternatif bir yoludur. “Futbol maçlarında hakemin kararını desteklemek veya bir golün atılıp atılmadığını doğrulamak için kullanılmaktadır” (Ryall, 2016, s. 58). GLT yalnızca kale çizgisine uygulanmaktadır ve topun çizgiyi geçip geçmediği yaklaşık 1 saniye içinde orta hakemin kullandığı özel saate ya da kol bandına (wi-fi, blue tooth vasıtasıyla) sinyal veya titreşim olarak gönderilmektedir. Bu teknoloji topu algılayan ve gelen görüntüleri değerlendirmek için yazılım kullanan kameralarla (7 kamera) çalışmaktadır. Bu sayede sistem topun tamamının kale çizgisini geçip geçmediğini belirleyebilmektedir. Bu etkileşim yazılımın topun tam konumunu saptamasına olanak tanımaktadır. Sonuç, hakemin GLT ile karar verdiğini belirtmesinin ardından kameralardan alınan görüntülerle anime edilerek izleyiciye sunulmaktadır.

İlk kez 2014 Dünya Kupasında kullanılan teknoloji Fransa ve Honduras arasında oynanan karşılaşmada Fransa lehine gol kararı verilmesinde etkili olmuştur. 2016’dan itibaren ise Avrupa’nın önemli liglerinde (İngiltere, İtalya, Fransa, Almanya) yaygın olarak kullanılmaktadır.

3.3.2. Video asistan hakem teknolojisi

Uluslararası Futbol Federasyonu (FIFA) tarafından 2018’de uygulamaya koyulan ve ülkemizde de kullanılan Video Asistan Hakem (VAR) sisteminde; merkezi bir izleme odasında oturan ve sahada hakeme yardımcı olmak için çok sayıdaki kamera tarafından kendilerine iletilen oyun görüntülerini hızlıca gözden geçirebilen bir yardımcı hakem ve teknik ekip bulunmaktadır (Galily, Samuel, Tenenbaum ve Filho, 2021).

VAR ekibinin görüntülere erişim izni sözkonusudur ve pozisyon tekrarlarını izledikten sonra taktığı kablosuz kulaklıklarıyla mikrofon aracılığıyla stadyum içindeki mevkidaşlarına görüşlerini bildirmektedirler. Sahadaki hakem daha sonra nihai karar için işaret vererek saha kenarındaki ekrandan pozisyon görüntülerini tekrar izlemektedir. Hakem inceleme sonucu orijinal kararın değiştirilip değiştirilmediğini belirtmek için elleriyle dikdörtgen bir şekil çizmekte ve nihai karar stadyum ekranlarına yansıtılmaktadır. Bu inceleme durumu yayıncı kuruluş tarafından ekran bölme, var çizgisi, ağır çekim ve donuk kare yönemiyle izleyicilerin alıcılara görüntülü olarak sunulmaktadır.

Dijital medya teknolojilerindeki bu gelişme spor karşılaşmasının nihai sonucunu değiştirme potansiyeline sahip bir oyunda hakemlerin doğru kararı vermelerine yardımcı olmakta, adil rekabeti sağlamak ve dijital karar destek teknolojisiyle tatmin olan izleyi-

ciyi motive etmektedir. Diğer taraftan maç sonu tartışmalarda spor yayıncıları ve izleyiciler için vazgeçilmez bir medya içeriği ve etkileşim yaratmaktadır.

VAR ve GLT'nin yaygınlaşması, futbol maçında öngörülen insan hatalarını önemli ölçüde azaltmış ve hakemin rekabeti yönetme yeteneğini artırmıştır (Taştan, 2021). Ayrıca, yeni medya teknolojilerinin futbol ve sporda benimsenmesi, hakemler için dijital hakemlik, dijital saha gibi yeni platformlar açmıştır. İzleyici ve seyirci kendisine sunulan detaylı içerik sayesinde oyun anını daha keyifli geçirmiş ve bu teknolojinin bizzat muhabiri olması onu oyun sonu etkileşiminin de bir parçası haline getirmiştir.

4. Spor televizyonculuğu

1930'larda televizyonun ortaya çıkışı, sporu kamusal alandan ev ortamına taşıyan en büyük teknolojik gelişme olarak yorumlanmaktadır. 1936'da İngiltere'de başlayan spor yayınları 1939'a kadar devam etmiş, savaşın patlak vermesiyle askıya alınmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde spor televizyonculuğu 1939'da NBC'nin beysbol ve Amerikan futbolunu televizyonda yayınlamasıyla başlamıştır (Deninger, 2012). Almanya'da, ise 1936 Berlin Olimpiyatlarının canlı görüntülerini sinema ekranlarına aktarmak için televizyon teknolojisi kullanılmıştır. 1970'e gelindiğinde 130 ülke spor içeriklerini renkli ve canlı olarak yayınlar hale gelmiştir.

1980'ler ve 1990'lar boyunca, o güne kadar bir kitle iletişim aracı olarak görülen televizyon, ikinci bir teknolojik yenilik dalgasıyla tekrar dönüşmüştür. Televizyonun; videolara, DVD'lere, bilgisayarlara ve bilgisayar oyunlarına alternatif ekran tabanlı bir eğlence aracı olarak kullanılması onun konsept ve işlevini çeşitlendirmiştir. Yayıncılıktaki video kayıt ve dijital zaman kaydırma cihazlarının ortaya çıkışı izleyicileri televizyon programının doğrusal yapısından kurtarmış, kablo, uydu ve hepsinden öte dijitalleşme çok kanallı bir ortam oluşturmuştur.

Teknoloji ve sporun karşılıklı bağımlılığı tartışılmazdır. Bu bağımlılık, denkleme televizyon yayıncılığı dahil edildiğinde çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İnternet ve gelişen iletişim teknolojileriyle beraber günümüzde artan izleyici talepleri spor yayıncılık tekniklerinin uyumunu zorunlu kılmıştır. Bu durum spor yayıncılığını kökten değiştirmiş, karasal, kablo veya uydu sistemleri yerini büyük ölçüde İnternet tabanlı çevrimiçi, çevrimdışı, yüklenmiş, indirilmiş, mobil ve podcast, gibi multimedya platformlara bırakmıştır. Böylece izleyici ekranla etkileşim kurma konusunda çok daha geniş bir araç yelpazesine sahip olmuştur.

Karşılıklı iki takım ya da sporcu mücadelesinin iletişim araçları vasıtasıyla sunumu olan spor yayıncılığı; dijital teknolojilerin saha içinde ve saha dışındaki yaygın uygulamalarını, oyuncuların performansını iyileştirmek için geliştirilen analitik çözümleri, bilet satışları için fiyatlandırma tahminlerini, karar destek mekanizmalarını ve sporseverlerle etkileşime geçmek için kullanılan dijital platformları, dönüşen yapının önemli birer unsurunu olarak kullanmaya başlamıştır. Bu yeni paydaşların entegrasyonu ile spor yayıncılık endüstrisinde yeni dijital ekosistemler ortaya çıkmıştır.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Günümüzde dünya çapında yayın yapan yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası spor medyası, küresel markaları pazarlamak ve tüketicisiyle bağlantı kurmak için sporun duygusal etkisini ve yeni medyanın sunduğu yeni platformları kullanmaktadırlar. Bu platformlar yayıncılara hedef kitle seçimi ve dijital ölçüm yeteneği sunarken tüketicie de hangi medya içeriğine, ne zaman, hangi cihazda, ne kadar süreyle erişebileceğine dair esneklik sağlamaktadır. Ayrıca sosyal medyanın yükselişi, izleyicilerin eyleme çok daha fazla entegre olmalarına fırsat tanımış, kendi medyalarını oluşturma, fikirlerini paylaşma, kararları oylama ve bunu yaparken de etkileşimde buldukları kolektif güçten yararlanmalarını sağlamıştır.

Spor olaylarını analiz etmek ve izleyicilerin oyunu daha iyi anlayabilmelerini sağlamak için video analiz teknolojilerine yapılan yatırım gün geçtikçe artmaktadır. Bunun temelinde izleyicinin ilgisini ve rekabet anlayışını derinleştiren yeni görsel unsurların sunum arzusu yatmaktadır. Spor yayınlarında izleyicilerin ilgisi genellikle oyunculara ve topa odaklanır. Bu nesnelere kamera görüntülerinden tespit etmek ve izlemek için teknolojiyi kullanmak, hareketlerin görselleştirilmesini mümkün kılmaktadır.

Profesyonel spor müsabakalarının hemen hepsi geleneksel televizyon yayıncılığında kullanılan bir dizi yayın ekipmanının iş birliğiyle oluşturulan içeriklerin, canlı ya da banttan sunumuyla izleyicilere ulaştırılmaktadır. Yayıncılığın el verdiği şartlar ölçüsünde karşılaşmanın görüntüleri, anlatıcı sesi, efekt sesler ve bilgisayar tabanlı imajlar ile desteklenmekte, görüntüler ihtiyaca göre yavaş oynatımlarla tekrar sunulabilmektedir. Bu teknolojiler uzunca bir süre ekran başındaki sporseverlerin, oyunu deneyimlemelerine bir oranda katkı sağlamış olsa da gelişen iletişim teknolojileri ve buna paralel olarak artan izleyici beklentileri spor içeriği üretenlerin üzerindeki baskıyı artırmış ve farklı tekniklerin uygulanmasına yol açmıştır. Bu baskı spordaki en zengin canlı veriyi, en derin tarihsel veri tabanı ile birleştiren yayıncıları, daha fazla çıktı üretmek, kişiselleştirilmiş deneyimler sağlamak, benzersiz öngörülerini ortaya çıkarmak ve taraftarların kendileri için doğru içeriğe bağlanmalarını sağlamak için dijital spor teknolojilerinin gücünden yararlanma yoluna itmiştir. Diğer taraftan son zamanlarda video oyunlarının, özellikle spor oyunlarının popüleritesindeki patlama da bir baskı unsuru olarak ele alınabilir. İlk spor video oyunları, sunum ilhamlarını televizyon yayıncılığında alırken trend şimdi tersine dönme eğilimindedir. Artık televizyon yayınları teknolojik ipuçlarını video oyunlarından alır hale gelmektedir. Hem televizyon yayıncıları hem de oyun geliştiricileri, ürünlerini birden fazla medya kanalına satma girişiminde birbirlerinin televizyon stilini taklit ettikleri için bu ilişki endüstriyel bir strateji haline gelmiştir.

Sporla kullanılan dijital teknolojiler ve bu sistemlerden elde edilen veriler spor bilimi kadar spor yayıncılığı için de önemli bir alternatif kaynak durumundadır. Bu sistemlerin ürettiği veriler, grafikler aracılığıyla KJ olarak yayına eklenebilmekte böylece oyuncu konumlandırması ve hareket vurgulanmakta ve izleyicilere performans, strateji ve diğer kritik konularda derinlemesine bilgi sunulabilmektedir. Oyun izleme ve veriye dayalı gra-

fik oluşturma modellerinin, dinamik işaretler, çizgiler, gölgeleme tekniği, ısı haritaları, etiketler ve performans gösterge şablonları gibi çarpıcı görsellerle mobil teknolojiler üzerinden iletilebilme özelliği, sporu izleyici açısından daha ilgi çekici hale getirmekte ve içeriğe ulaşma noktasında esneklik kazandırmaktadır. Ayrıca VAR, GLT ve fotofiniş gibi karar destek mekanizmalarından gelen içerikler (video, donuk kare vb.) sporseverlerin doğruluğu bizzat pekiştirmelerine olanak tanımaktadır. Yönetilebilen bir hizmet olarak sunulan bu teknolojiler yayın ve yapım ekibinin operasyonel yükünü ortadan kaldırırken gelişmiş oyuncu takibini ve görsel dağıtımını da basitleştirerek süreci hızlandırmaktadır.

Şut, pas, sayı gibi basit veri noktalarının toplanması gibi yüzeysel istatistiklerden, algoritmik performans tahminine ve son derece spesifik oyuncu istatistiklerine kadar, büyük veriler bugün endüstrinin en değerli oyuncusu konumundadır. Bu verilerin toplanması, işlenmesi ve spor yayıncılarına aktarılması aşamaları birçok disiplinden bir uzman iş birliğinin yanı sıra spor, teknoloji ve televizyon yayıncılık sistemlerinin de entegrasyonunu zorunlu kılmaktadır.

Dijital çağda sporda yeni nesil hikaye anlatımı olarak tanımlanabilecek bu ekosistemin belli başlı yayın sağlayıcıları olan; Stats Perform, NumberFire, ChyronHego, Elias Sports Bureau, TruMedia, Genius Sports, Hudl ve WHOOP, yayın ve prodüksiyon profesyonellerine canlı grafikleri kolaylıkla tasarlama, paylaşma ve oynatma noktasında endüstrinin en kapsamlı yazılım portföylerini sunmaktadırlar.

Oyun sırasında görünimleri değiştirmek için farklı sporlar için özel algoritmalar kullanılmaktadır. Bu algoritmaları oluşturmak için maksimum tekrar sayısına imkan tanıyan ve oyunu mümkün olan her açıdan gören kamera görüntüleri kaydedilmektedir. Elbetteki bir spor etkinliği, videonun yanı sıra aynı zamanda birçok oyun bilgisini de içermelidir. Manuel olmayan ve özel algoritmalarla toplanan oyun verileri altyazı, albant ve grafik olarak yayın üzerine eklenir. Bu teknikle geleneksel yayıncılıktan yaklaşık beş kat daha fazla veri izleyiciye sunulabilmektedir. Bu teknoloji hedef kitlenin daha fazla ilgisini çekmekte ve etkileşime girmesini sağlamaktadır.

Günümüzde spor yayıncılığı sadece etkinliği değil aynı zamanda, etkinliği çevreleyen atmosferin gösterimini de içermektedir. Maç öncesi, maç sırası ve sonrasındaki röportajlar, maçtan önce ve devre arasında soyunma odasından alınan görüntüler, oyuncuların ve taraftarların maç öncesi kayıtları ve dijital spor teknolojilerinden iletilen veriler sporu oyun olmanın ötesine taşıyan üretim biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çeşitliliğin temelinde dijitalleşme, yüksek hızlı İnternetin sağladığı kesintisiz akış, yayıncılık teknolojilerindeki dijital dönüşüm ve spor teknolojilerinin sunduğu alternatif içerikler önemli etkenlerdir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi teknoloji, spor ve televizyon yayıncılığı arasındaki etkileşim spor endüstrisinde yeni bir ekosistemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu ekosistemin bir tarafında yer alan yayıncı spor teknolojilerinin sunduğu yeni içerikleri alternatif kaynak olarak kullanmış, diğer tarafında yer alan izleyici ise yeni teknolojilerin ve yeni medyanın sağladığı etkileşimi, eşzamansızlığı, ağa bağlantılılığı ve hipermetinselliği kullanarak kendisini spor etkinliğinin bir parçası haline getirmiştir.

Dijitalleşmeyle birlikte inovasyona odaklanma, artan yüksek hızlı İnternet bağlantısı ve küreselleşmenin etkisi, spor yayıncılığında çevrimiçi akışa geçiş ve büyümeye katkıda bulunmuştur. Çevrimiçi yayın sağlayıcılardan Netflix, Amazon Prime Video, DAZN, Facebook ve YouTube'un beğenileri televizyon endüstrisine sismik bir değişim getirmiş, bu platformlar geleneksel televizyon yayıncılarıyla rekabet etmenin yanında aynı zamanda onların, yayın tekniklerini yenilemelerini ve içerikleri uyarlamalarını da sağlamıştır. Bu durum izleyicilerin mevcut ve yeni spor içeriğini nasıl ve ne zaman görüntüledikleri konusunda daha fazla esnekliğe sahip olmalarını sağlamıştır. Geleneksel yayıncılar için azalan görüntüleme rakamlarıyla birlikte çevrimiçi akış sağlayıcılarının artan abonelikleri, reklam alanlarına olan talebi ve dolayısıyla reklamcılık yoluyla elde edilen gelirleri de artırmıştır.

Yayıncılıkta karakter olarak ifade edilen ve görüntünün üzerine eklenen; dinamik alt yazılar, alt bantlar, akan yazılar, logolar, piktogramlar, grafikler, imajlar, hareketli veya donuk kareler izleyiciye o esnadaki yayını destekler nitelikte bilgilendirici içerikler sunmakla beraber yayının gün içerisindeki akışı hakkında izleyiciyle bağ kurma noktasında da bir uyarıcı/hatırlatıcı unsur olarak kullanılmaktadırlar. Görsel hikaye anlatıcılığının öneminin arttığı günümüzde bunun en etkin destekçilerinden biri olan karakterler her yayında olduğu gibi spor yayıncılığının da vazgeçilmez elemanlarındandır. Bir bilgi yayıncılık sistemi olarak ifade edilen ve donanım ya da yazılım olarak optimize edilen karakter jeneratörleri (KJ/CG) hem karakter üretebilmekte hem de entegre sistemlerden gelen karakter niteliğindeki verileri bir oynatıcı olarak yayımlayabilmektedirler. Bir karakter üreticisi olarak kullanımı sistemin kendi alt yapı yetenekleriyle sınırlı iken başka bir kaynağa entegre bir oynatıcı olarak kullanılması ona sınırsız yetenekler sunabilmektedir.

Son yıllarda dijital spor teknolojilerinin ürettiği veriler spor yayıncılığında izleyicilere etkin birer karakter olarak sunulmaktadır. Optik izleme, giyilebilir ya da takılabilir sporcu ve nesne sensörleri gibi hareket yakalama sistemlerinden elde edilen veriler ekranda oyun görüntüsünün üzerine KJ olarak eklenebilmekte, sporcunun saha içi performansı (koşu hızı, koşu mesafesi, vuruş sayısı, vuruş şiddeti, kalp atış hızı vb.) hakkında izleyiciye bilgilendirici içerikler sunulabilmektedir. Aynı şekilde Gol Çizgisi Teknolojisi (GLT) ve Video Yardımcı Hakem Teknolojisi (VAR) gibi karar destek sistemlerinden alınan görüntüler farklı açıdaki kameralardan gelen görüntülerle birleştirilmekte ve yavaşlatılmış görüntü veya grafik destekli donuk kare şeklinde izleyiciye sunulabilmektedir.

Dijital spor teknolojilerinin spor endüstrisi ve yayıncılığındaki yansımaları ve etkileri ile sporseverlerin yeni medya araçlarıyla edindikleri kazanımların ele alındığı çalışma; sporcunun ve takım performanslarının izlenmesi, oyun kurallarının uygulanması ve doğruluğunun belirlenmesinde birer karar destek işlevi gören dijital spor teknolojilerinin, spor yayıncıları ve izleyicileri açısından etkin bir kaynak olduğunu savunmaktadır. Bu teknolojilerin spor yayıncılığında kullanımı, sporun televizyondaki doğal çekiciliğini artırmış, birçok farklı spor türü için yeni ve hevesli bir izleyici kitlesi yaratırken spor endüstrisindeki gelişmelere paralel olarak yayıncıların da sistemlerini bu yeni içeriğe göre dönüştürmesini sağlamıştır.

Dijital spor teknolojileriyle entegre edilen spor yayıncılığı ve bu yönde kullanılan KJ uygulamaları, izleyicilere sporun kurallara uygunluğu ve kararların geçerliği hakkında tatmin edici içerik sunmuş, bunun yanı sıra favori takımı ya da oyuncularıyla ilgili en son istatistikleri gerçek zamanlı olarak alan sporseverler bu içeriği sporculardan ve diğer hayranlardan gelen tepkilerle birleştirmiş ve oyunun ötesinde bir bağlantı kurmuşlardır. Kısacası teknolojinin profesyonel sporların çeşitli yönlerine entegrasyonu, birçok taraftarın oyunu deneyimleme şeklini olumlu yönde etkilemiştir.

Kaynakça

- Bunge, M. (2010). *Matter and mind*. Londra: Springer.
- Deninger, D. (2012). *Sports on television: The how and why behind what you see*. London: Routledge.
- Dietz, V. and Ward, N. (2015). *Oxford textbook of neurorehabilitation*. Glasgow: Oxford University Press.
- Finn, J. (2020). *Beyond the finish line: images, evidence, and the history of the photo-finish*. Canada: McGill-Queen's University Press.
- Galily, Y., Samuel, R. D., Tenenbaum, G. and Filho, E. (2021). *Spor psikolojisi, performans ve etik*. London: Frontiers Media SA.
- James, D. A. and Petrone, N. (2016). *Sensors and wearable technologies in sport*. Singapur: Springer.
- McGinnis, P. M. (2020). *Spor ve egzersizin biyomekaniği*. USA: Human Kinetics.
- McLoughlin, J. and Sabir, T. (2017). *High-performance apparel: Materials, development and applications*. United Kingdom: Woodhead Publishing.
- Mucchi, L., Hamalainen, M., Jayousi, S. and Morosi, S. (2019). *Body area networks: Smart iot and big data for intelligent health management*. Italy: Springer Nature.
- Ryall, E. (2016). *Philosophy of sport: Key questions*. London: Bloomsbury Publishing.
- Sabban, A. (2020). *Wearable systems and antennas technologies for 5G, iot and medical systems*. Abingdon: CRC Press.
- Shishoo, R. (2015). *Textiles for sportswear*. Cambridge: Elsevier Woodhead Publishing.
- Stair, R. M. and Reynolds, G. W. (2014). *Principles of information technologies*. Boston: Cengage Learning.
- Taştan, H. Ş. (2021). *Spor yönetiminde dijitalleşme: Dijital gelecek dijital dönüşüm*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Zieglmeier, M. (2017). *The potential of wearable technology in amateur football*. Hamburg: Anchor Academic Publishing.

AİLE YILMAZLIĞI KAVRAMINA YÖNELİK SİSTEMATİK BİR DERLEME ÇALIŞMASI

(Araştırma Makalesi)

Hatice Deniz GÜNAYDIN (*) - Gülriz AKAROĞLU (**)

Öz

Aileler genellikle çeşitli faktörlerin yol açtığı son derece zorlu deneyimler veya krizlerle karşı karşıya kalırlar. Ailede sorunlar ortaya çıktığında aile üyelerinin birbirlerine nasıl destek verdiğini, sorunları nasıl çözdüğünü ve geçişten sonra hayatlarını nasıl yeniden inşa ettiğini anlamak önemlidir. Bu nedenle, aile yılmazlığı olarak bilinen kavram çeşitli sorunlardan ailenin nasıl yükselebileceğini anlamak ve açıklamak için çok önemlidir. Bu çalışma, aile yılmazlığı kavramı ve ilişkili faktörlerle ilgili son on yıl içerisinde yapılan çalışmaları özet olarak sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada kullanılan yöntem, "Aile, Yılmazlık ve Kavram" anahtar sözcükleri ile Science Direct ve Google Scholar veri tabanlarını kullanarak yapılan sistematik literatür taramasına dayanmaktadır. Çalışmaya dâhil edilen araştırmalar aile yılmazlığı ile ebeveyn yılmazlığı, ergen yılmazlığı, kişisel yılmazlık, ailenin kaynakları, aile içi iş birliği, baş etme becerileri, psikolojik ruh sağlığı, sosyo-ekolojik faktörler, evlilik doyumu, yaşam doyumu, pozitif aile içi iletişim, sosyal destek, kardeş ilişkisi, belirgin aile sınırları, ebeveyn varlığı, ebeveyn duygusal desteği, çocukların uyumu ve problem çözme becerileri arasında anlamlı pozitif ilişki bulmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Aile yılmazlığı, Aile, Yılmazlık, Sistematik literatür taraması, Nitel araştırma.

A Systematic Literature Review on the Concept of Family Resilience

Abstract

Families often face extremely difficult experiences or crises caused by a variety of factors. It is important to understand how family members support each other when

*) Dr. Öğr. Üyesi, Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Genel Psikoloji Ana Bilim Dalı, (e-posta: dgunaydin@gmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2062-4246>

**) Dr. Öğr. Üyesi, K.T.O. Karatay Üniversitesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Çocuk Gelişimi Ana Bilim Dalı, (e-posta: gulrizakaroglu@gmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9940-9142>

problems arise in the family, how they resolve problems, and how they rebuild their lives after the transition. That's why it's so important to understand how the family can rise from the various issues that arise. This study aims to present the studies conducted in the last ten years on the concept of family resilience and related factors. The method used in this research is based on a systematic literature review using Science Direct and Google Scholar databases with the help of the keywords "Family, Resilience and Concept". Researches included in the study established positive associations between family resilience, parental resilience, personal resilience, family resources, economic situation, optimistic attitude, family cooperation, communication, positive coping skills and psychological mental health, socio-ecological factors, marital satisfaction, life satisfaction, positive family communication, personal resilience, positive attitude, support, expectations, sibling relationship, clear family boundaries, parental presence, parent emotional support, children's behavioral adaptation and problem solving skills.

Keywords: *Family resilience, Family, Resilience, Systematic literature review, Qualitative.*

1. Giriş

Yılmazlık kritik dönemlerden geçmek ve sorunların üstesinden gelmek için gereken bir yetenektir. Masten ve Reed (2002) yılmazlığın zor ve riskli durumlar bağlamında olumlu uyum ile karakterize edilen bir olgu olduğunu belirtmiştir (Akt. Luthans, Youssef ve Avolio, 2007). Yılmazlık sadece bireyler tarafından ihtiyaç duyulan bir kavram değildir, aynı zamanda aile için de gerekli bir olgudur. Aile yılmazlığı kavramı olumlu bir bakış açısına dayanır ve aileyi, etkileşim içinde olan ve kendi güçlü yanlarına sahip bireylerin oluşturduğu kolektif bir birim olarak ele alır.

İlişkisel yılmazlık zorluklara olumlu uyum sağlamada destekleyici temel sağlamaktadır. Şu ana kadar ortaya konan teori ve araştırmalar, olumsuz koşulların üstesinden gelen dirençli çocukların ve yetişkinlerin kişisel özelliklerine, yeteneklerine ve yılmazlığı arttırmalarına odaklanmıştır (Walsh, 1996). Aile içindeki ilişkisel süreçler, bireylerin stresli zorlukların üstesinden gelme potansiyellerini teşvik ederek ve yaşamlarından en iyi şekilde yararlanmaları için olumlu çabalarını destekleyerek bireylerin yılmazlık düzeylerini arttırmaktadır.

Ailenin güçlü yanlarını ve strese uyumunu araştıran önceki çalışmalara karşın, aile alanındaki araştırmalarda aile yılmazlığı kavramı 1990'lardan sonra kullanılmaya başlamıştır (Blair, 2003). Sosyal bir kurum olarak ailenin kendi içindeki direnci ve kültürler arası çeşitlilikten bağımsız olarak değerini koruduğu göz önüne alındığında, aile yılmazlığı kavramının ortaya çıkışının sezgisel olduğu belirtilmektedir (Silberberg, 2001). Ailede hem yapı (aile biçimleri) hem de süreç (aileler içindeki etkileşimlerin nitelikleri) açısından meydana gelen değişiklikler, aileleri incelemek ve anlamak için karmaşık bir

sisteme dönüştürür. Ailenin açık ve pragmatik tanımlarını yapmak her zaman zor olsa da (Coatsworth ve Duncan, 2003), bu çalışmanın amaçları doğrultusunda aile, ailesel bir ilişkide etkileşime giren en az iki veya daha fazla kişi olarak tanımlanmaktadır (Lietz, 2006).

Aile yılmazlığı, aile sisteminin zorluklara dayanma ve onları toparlama, daha güçlü ve daha becerikli olma kapasitesini ifade eder (Walsh, 2003). Daha genel anlamda, aile yılmazlığı ailenin zaman içinde zorluklarla başa çıkma kapasitesini kolaylaştıran, karmaşık veya zorlu ortamlarda aileler ve diğer sistemler arasındaki düzeyli etkileşim süreci olarak tanımlanabilir (Ungar, 2011; Walsh, 2013). Bir araştırma grubu, giderek artan zorluklar bağlamında, bir ailenin refahını bir sistem olarak sürdürmek ve büyümek için ihtiyaç duyduğu kaynaklara iyi erişiminin, diğer sistemlerin ailelerin ihtiyaçlarını karşılamak için ne kadar değiştiğine bağlı olduğunu göstermiştir (McCubbin ve McCubbin, 2013; Ungar, Ghazinour ve Richter, 2013). Örneğin bir aile, üyeleri arasında sağlıklı iletişimi teşvik ederek veya çevresel sosyal destek ağları ile etkileşim kurarak kendini koruyabilir (Hollingsworth, 2013). Sistemler arasındaki etkileşimler, ailenin uyum sağlama yeteneği ve aile kaynaklarının kullanımı ailenin yılmazlığı üzerinde olumlu etkiye bir sahiptir (Kirmayer ve diğ., 2011).

Aile yılmazlığı kısa ve uzun vadeli durumlara uyum sağlamak amacıyla, riskler, aile bütünlüğü ve aile savunmasını içeren aile sistemlerini kapsar (Henry, Sheffield ve Harrist, 2015). Walsh'a (2016) göre, aile yılmazlığının kavramsal çerçevesi, stres durumlarına ve kriz senaryolarına veya uzun vadeli zorluklara verilen tepkilere özel önem vermektedir. Walsh (2011), Masten ve Monn (2015) aile yılmazlığının ailedeki bireysel aile üyeleri için koruyucu bir faktör olmasının ötesinde bir kavram olduğuna inanmaktadır. Bu araştırmacılar aile yılmazlığı kavramını sistemik aile yaklaşımları doğrultusunda ortaya çıkan bir kavram olarak görmektedirler (Dunst ve Trivette, 2009). Bu anlayış, sistemik çerçevede, aile dayanıklılığı veya ailenin zorluklara uyum sağlama kapasitesini açıklayabilecek aile süreçleri ile ilgili araştırmaların yapılmasına yol açmaktadır.

Walsh (2015) aile yılmazlığını her biri üç alt süreçten meydana gelen üç ana kategoriyle açıklamıştır. Bu üç kategori iyimser bakış açısı, güçlü manevi inançlar ve açık iletişimdir. İyimser bakış açısına sahip olma zor durumlarda üstesinden geleceğine dair inancını korumayı belirtirken ve güçlü manevi inançlara sahip olma ailenin elinden geleni yaptıktan sonra sonuçları sabırla beklemeyi anlatmaktadır. Ayrıca, bu model diğer sosyal sistemlerle ilişkili olmayı, gerekli sosyal ve ekonomik kaynaklara erişimi içermektedir. Açık iletişim süreçleri “açık olmayı”, duygusal olarak kendini ifade etme ve işbirlikçi problem çözme ile açıklamaktadır. Bütün bu süreçler Walsh (2006)'a göre aile yılmazlığı kavramını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Aile yılmazlığı kavramı, aile gelişim teorisini ve aile stresi, başa çıkma ve uyum konusundaki araştırmaların genişlemesine yol açmıştır (Patterson, 2002). Aile yılmazlığı, iyi işleyen ailelerde işlevsel süreçler üzerine kapsamlı bir aile sistemleri araştırması üzerine kurulur (Lebow ve Stroud, 2012) ve olumsuz koşullarla ailenin baş çıkma süreçlerin

etkin bir şekilde işleyişine temel teşkil eder. Aile yılmazlığı kavramı bir ailenin zorlandığı durumlara ilgili olarak ailenin güçlü ve zayıf yönleri bakımından bağlamsal olarak değerlendirilmektedir. Black ve Lobo'ya (2008) göre, aile yılmazlığını birçok faktör şekillendirir ve olumlu bakış açısı, inanç, aile üyelerinin uyumu, esneklik, iletişim, finansal yönetim, birlikte zaman geçirmek, eğlence, ilgi alanları, rutinler ve ritüeller ve sosyal destek aile yılmazlığını destekleyen unsurlardır.

Bu konuyla ilgili çalışmaların gelişimini görmek için aile yılmazlığı ile ilgili yapılan araştırmaların gözden geçirilmeye ihtiyaç vardır. Bu tema ile ilgili olarak bu çalışmanın amacı, aile yılmazlığı kavramı ile ilgili son on yılda yapılan gözlemleri ve aile yılmazlığının oluşumunda etkisi olan faktörleri tespit etmektir. Bu araştırma, genel olarak toplum, eğitimciler ve ruh sağlığı alanında çalışan uzmanlar için önemli bilgiler sunmaktadır.

2. Yöntem

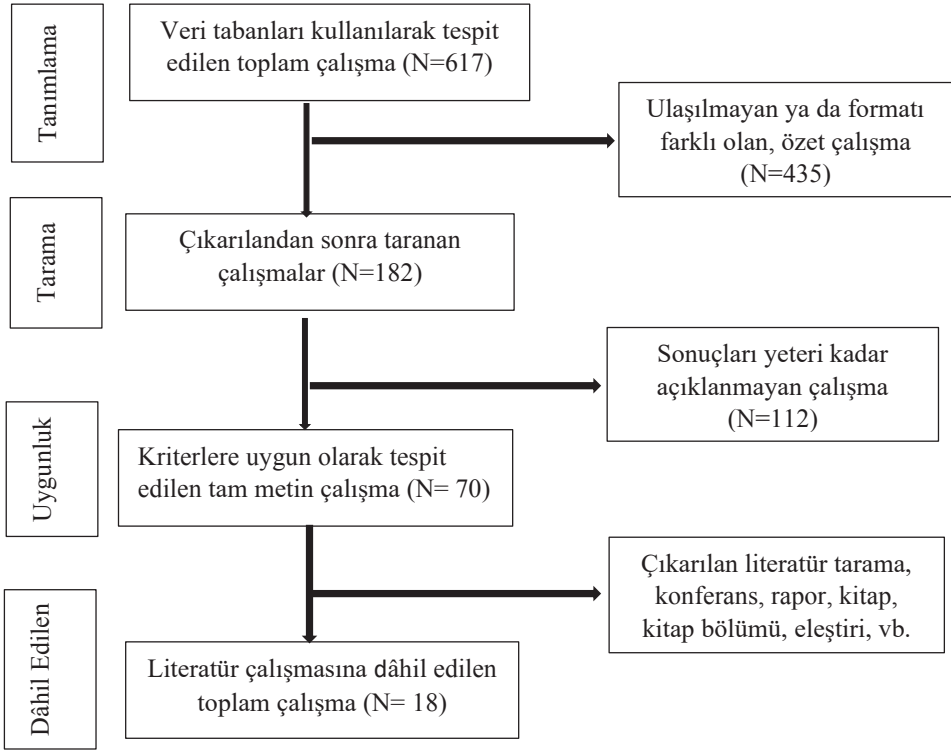
Bu çalışmada sistematik derleme yöntemi seçilerek ilgili bilimsel makaleler incelenmiştir. Sistematik derleme, belirli çalışma sorularına yanıt sağlamak için mevcut tüm kanıtları bulma, değerlendirme ve yorumlama sürecini içerir (Kitchenham ve Charters, 2007).

Araştırma makaleleri için literatür taraması 28 Ocak 2022 tarihinde Science Direct ve Google Scholar veri tabanları kullanılarak yapılmıştır. Bu iki veri tabanı psikoloji de dâhil olmak üzere sosyal bilimlerdeki nitelikli yayınları içerdikleri düşünülerek tercih edilmiştir. Literatür taraması "Aile, Yılmazlık ve Kavram" anahtar kelimesi ile yapılmıştır. Arama, yalnızca 2012 ve 2022 yılları arasında makale kategorisinde yer alan çalışmalarla sınırlıdır. Makaleler başlıklar, özet ve anahtar kelimelerle taranmış, ardından bu literatür taramasına dâhil edilen çalışmaları belirlemek için tam makale incelemesi yapılmıştır.

2.1. Çalışmaları Dâhil etme ya da Çıkarma Kriterleri

Bu literatür taraması aile yılmazlığı kavramını temel almıştır. Literatür taramasına, aşağıda yer alan dâhil etme kriterlerini karşılayan tüm çalışmalar dâhil edilmiştir: (a) yılmazlıkla ilgili aile veya bireysel örneklemeler, (b) kesitsel çalışmalar, anketler, vaka raporları, nicel ve nitel çalışmalar ve karma yöntemler, (c) uluslararası standartları sağlayan çalışmalar. Literatür taramasına dâhil edilen tüm çalışmalar İngilizce olarak yazılmıştır ve 2012 Ocak ile 2022 Ocak arasında yayınlanmıştır.

Çıkarma kriterleri ise aşağıdaki gibidir: (a) çalışma bir derleme makalesi, başyazı, editöre mektup, rapor, kitap bölümü, literatür taraması veya yöntemin açıkça tanımlanmadığı çalışmalar, (b) çalışmanın açıkça aile yılmazlık kavramına odaklanmaması, (c) çalışma tarihi ve yeri belirsiz olan yayınlanmamış raporlar (Şekil 1).

Şekil 1. Dâhil edilen ve dışlanan çalışmalara ilişkin akış şeması.

Araştırmanın Etiği

“Aile Yılmazlığı Kavramına Yönelik Sistematik Literatür Tarama Çalışması” isimli bu çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Makale kapsamında yararlanılan bütün kaynaklar hem metin içinde hem de kaynakçada verilmiş, çalışmada akademik araştırma ilke ve esaslarına bağlı kalmıştır.

3. Analiz

Literatür taraması sonucu seçilen araştırmalar, çalışmanın referansı, çalışmanın yapıldığı ülke, örneklem, yöntem, veri analizi ve temel bulgulara dikkate alınarak sonuçlar bölümünde tablo halinde sunulmuştur. Sonuçların özetinden, aile yılmazlığını oluşturan faktörlere ilişkin sonuçlar çıkarılmıştır.

4. Sonuçlar

Yapılan arama sonuçlarında aile yılmazlığı ile ilgili tespit edilen toplam çalışma sayısı 617’dir. Ancak, tüm tespit edilen çalışmalar belirlenen dâhil etme standartlarına uyma-

maktadır. Çalışmadan çıkarma kriterleri dikkate alındığında aile yılmazlığı ile ilgili 18 tam metin dergi makalesi çalışmaya dâhil edilmiştir (Sekil 1). Çalışmaya dâhil edilen 18 çalışma (Aivalioti ve Pezirkianidis, 2020; Barboza ve Seedall, 2021; Chang, Neo ve Fung, 2015; Distelberg, Martin, Borieux ve Oloo, 2015; Finklestein, Laufer ve Laufer, 2020; Herbell, Breitenstein, Melnyk ve Guo, 2020; Izumi ve Gullón-Rivera, 2018; Jones ve diğ., 2018; Orte, Amer ve Vives, 2019; Power ve diğ., 2016; Ramadhana, 2020; Sprague ve diğ., 2015; Taylor ve Distelberg, 2016; Uddin ve diğ., 2020; Vermeulen ve Greeff, 2015; Yang, Feldman ve Li, 2021; Yavuz ve Gümüşkaya, 2021; Zhang, Hong, Garthe, Espelage ve Schacter, 2021) İngilizce olarak 2012 ve 2022 yılları arasında yayımlanmıştır (Tablo 1).

Yayınların yapıldığı ülkeler Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye, Yunanistan, Singapur, İsrail, Japonya, İspanya, Avustralya, Endonezya, Güney Afrika ve Çin'dir. Çalışmalara katılan katılımcılar aileler, çiftler, ebeveynler, öğrenci velileri, yaşlılar, yetişkin bireyler, çocuklar ve ergenlerden meydana gelmektedir. Çalışmalar yönetsel olarak incelendiğinde, 15'i kesitsel nicel araştırma yöntemlerini, 2'si nitel araştırma yöntemini ve 1'i ise karma araştırma yöntemini kullanmıştır. Bu çalışmalardaki nicel verilerin analizinde, hiyerarşik çoklu regresyon analizi, lojistik regresyon analizi, faktör analizi, t testi, ANOVA analizi, Medyan testi, Kruskal-Wallis analizi, Pearson korelasyon, Spearman korelasyon analizi, Latent profil analizi, yapısal eşitlik modellemesi, yol analizi ve nitel verilerin analizinde tematik veri analizi kullanılmıştır.

Çalışmalardan elde sonuçları ayrıntılı olarak incelediğimizde, aile yılmazlığı ile ailenin kaynakları, ekonomik durumu, iyimser tutum ve aile içi iş birliği (Yang et al., 2021), ebeveyn yılmazlığı, olumlu baş etme becerileri ve psikolojik ruh sağlığı (Aivalioti ve Pezirkianidis, 2020), sosyo-ekolojik faktörler (Taylor ve Distelberg, 2016), yaşam doyumu (Yavuz ve Gümüşkaya, 2021), aile içi iletişim ve kişisel yılmazlık (Chang ve diğ., 2015), olumlu tutum, yılmazlık algısı, sosyal destek, beklentiler, kardeş ilişkisi ve aile sınırları (Vermeulen ve Greeff, 2015), ebeveyn duygusal desteği ve ebeveyn varlığı (Herbell ve diğ., 2020), çocukların davranış olarak uyum sağlaması ve evlilik doyumu (Izumi ve Gullón-Rivera, 2018), pozitif aile iletişimi, problem çözme becerileri ve ergen yılmazlığı algısı (Finklestein ve diğ., 2020) arasında anlamlı olumlu bir ilişki ortaya konulmuştur. Bunların yanında annelerin yılmazlık düzeyleri babaların yılmazlık düzeyinden yüksek bulunmuştur (Yavuz ve Gümüşkaya, 2021). Ancak aile yılmazlığı ile kötümser tutum (Yang et al., 2021), olumsuz çocukluk deneyimleri, ebeveyn stresi (Uddin ve diğ., 2020), ergen kaygısı (Finklestein ve diğ., 2020; Zhang ve diğ., 2021), ebeveyn gerginliği (Zhang ve diğ., 2021), yas, depresyon ve post travmatik stres (Barboza ve Seedall, 2021) arasında ise negatif bir ilişki bulunmuştur. Bütün bunların yanında aile yılmazlığı ve zorbalık (Zhang ve diğ., 2021), ebeveyn agresifliği (Herbell ve diğ., 2020) arasında herhangi bir ilişki bulunmamıştır.

Tablo 1. Derlemeye dahi edilen çalışmalara ilişkin özet bilgiler

Referans	Ülke	Katılımcı	Yöntem	Ölçme Araçları	Analizi	Sonuçlar
1 Aivalioti vd. 2020	Yunanistan	83 ebeveyn	Nitel	Walsh Family resilience questionnaire	Regresyon	Ebeveynlerin yılmazlığı ayrışmaktadır
2 Barboza vd. 2021	Amerika	650 aile	Nitel	Walsh Family resilience questionnaire	Faktör analizi	Aile ve bireysel yılmazlık ilişkilidir.
3 Chang vd., 2015	Singapur	30 hemşire	Nitel	Yarı-yapılandırılmış görüşme soruları	İçerik analizi	Aile ve bireysel yılmazlık ilişkili
4 Distelberg vd. 2015	Amerika	139	Nitel	Reed Spiritual Perspective (1986)	Faktör analizi	Yas ile aile yılmazlığı ilişkilidir.
5 Finklestein vd. 2020	İsrail	83 çift	Nitel	Family resilience scale (Sixbey, 2005)	Regresyon	Aile ve çocuk yılmazlığı ilişkilidir.
6 Herbell vd., 2020	Amerika	1900 ebeveyn	Nitel	Walsh Family resilience questionnaire	Regresyon	Başa çıkma ve yılmazlık ilişkili
7 Izumi vd., 2018	Japonya	107 ebeveyn	Nitel	Duncan Family Resilience Assessment	Spearman	Aile yılmazlığı ve çocuk uyumu ilişkili
8 Jones vd., 2018	Amerika	544 aile	Nitel	Household Security Survey	Regresyon	Aile yılmazlığı yeme sorunları ilişkili
9 Orte vd., 2019	İspanya	81 aile	Nitel	Family Resilience (Kumpfer vd.1997)	ANOVA	Aile yılmazlığı ve savunma ilişkilidir.
10 Power vd. 2016	Avustralya	11 yetişkin	Nitel	Yapılandırılmış görüşme soruları	Tematik analiz	Mizah yılmazlığı etkilemektedir.
11 Ramadhana, 2020	Endonezya	365 veli	Nitel	Walsh Family resilience questionnaire	Kruskal-Wallis	Aile yılmazlığı ve duygusallık ilişkili
12 Sprague vd. 2015	Amerika	50 genç	Nitel	Strengths & Difficulties Questionnaire	Regresyon	Zor koşullar ve aile yılmazlığı ilişkili
13 Taylor vd. 2016	Amerika	308 aile	Nitel	Social Support Index	*YEM	Toplum ve aile yılmazlığı ilişkilidir.
14 Uddin vd., 2020.	Amerika	44 bin çocuk	Nitel	Family Resilience Index	Regresyon	Olumsuz yaşantılar ve yılmazlık ilişkili
15 Vermeulen vd 2015	Güney Afrika	9 aile	Nitel	Yapılandırılmış görüşme soruları	Tematik analiz	Aile yılmazlığı güç kaynağıdır.
16 Yang vd., 2020	Çin	1032 yetişkin	Nitel	Walsh Family resilience questionnaire	Latent analiz	Aile kaynağı ve yılmazlık ilişkili
17 Yavuz vd. 2021	Türkiye	309 Ebeveyn	Nitel	Aile Yılmazlık Ölçeği (Kaner vd 2010)	T testi, Anova	Yaşam doyumu ve yılmazlık ilişkilidir
18 Zhang vd., 2021	Amerika	12 bin ergen	Nitel	Tek maddelik yılmazlık ölçeği	*YEM	Kayıt ve aile yılmazlığı ilişkili

*YEM=Yapısal Eşitlik Modellemesi

5. Tartışma

Bu çalışmada sistematik derleme yöntemi kullanılarak son on yıl içerisinde aile yılmazlığı ile ilgili yapılmış araştırmaların derlenmesi, yöntem ve sonuçlarının özet olarak sunulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, aile yılmazlığı kavramı ve ilgili faktörlerin neler olduğu ve aile yılmazlığı ile bu değişkenler arasındaki ilişkinin niteliği ortaya konmuştur. Bu araştırma aile yılmazlığı ile ilgili çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara bilgi sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırma makaleleri için literatür taraması 28 Ocak 2022 tarihinde psikoloji ve sosyal bilimler alanında nitelikli yayınları içeren Science Direct ve Google Scholar veri tabanları kullanılarak son 10 yıl içerisindeki çalışmalar aile, yılmazlık ve kavram anahtar kelimeleri kullanılarak yapılmıştır. Literatür taramasına yılmazlıkla ilgili aile veya bireysel örneklem, kesitsel çalışmalar, anketler, vaka raporları, nicel ve nitel çalışmalar ve karma yöntemler ve uluslararası standartları sağlayan İngilizce yapılan çalışmalar dâhil edilmiştir. Ancak, derleme makaleleri, başyazılar, editör mektupları, raporlar, kitaplar ve kitap bölümleri, literatür taramaları veya yöntemi açıkça tanımlanmayan çalışmalar ve çalışma tarihi ve yeri belirsiz olan yayınlanmamış raporlar dâhil edilmemiştir.

Literatür taraması sonucu seçilen araştırmalar, çalışmanın referansı, çalışmanın yapıldığı ülke, örneklem, yöntem, veri analizi ve temel bulgulara dikkate alınarak sonuçlar bölümünde tablo halinde sunulmuştur. Araştırmaya dâhil edilen çalışmalardan, aile yılmazlığı ile ilişkisi olan faktörler özet olarak sunulmuştur.

Çalışmaya dâhil edilen 18 çalışmada, aile yılmazlığı ile ebeveyn yılmazlığı (Aivalioti ve Pezirkianidis, 2020), kişisel yılmazlık (Chang ve diğ., 2015), ergen yılmazlığı Finklestein ve diğ., 2020), ekonomik durumu (Taylor ve Distelberg, 2016), iyimser tutum ve aile içi iş birliği ve iletişimi (Chang ve diğ., 2015), olumlu baş etme becerileri ve psikolojik ruh sağlığı (Aivalioti ve Pezirkianidis, 2020), evlilik ve yaşam doyumu (Yavuz ve Gümüşkaya, 2021), pozitif aile içi iletişim (Finklestein ve diğ., 2020) ve olumlu tutum (Aivalioti ve Pezirkianidis, 2020), sosyal destek, (Vermeulen ve Greeff, 2015) beklentiler, kardeş ilişkisi ve belirgin aile sınırları (Vermeulen ve Greeff, 2015), ebeveyn duygusal desteği ve ebeveyn varlığı (Herbell ve diğ., 2020, çocukların davranış olarak uyum sağlaması (Izumi ve Gullón-Rivera, 2018) ve problem çözme becerileri (Finklestein ve diğ., 2020) arasında anlamlı olumlu bir ilişki ortaya konulmuştur. Ayrıca annelerin yılmazlık düzeyleri babaların yılmazlık düzeyinden daha yüksek bulunmuştur (Yavuz ve Gümüşkaya, 2021). Bunların aksine, aile yılmazlığı ile kötümser tutum (Yang et al., 2021), olumsuz çocukluk deneyimleri (Uddin ve diğ., 2020), ebeveyn stresi (Uddin ve diğ., 2020), ergen kaygısı (Finklestein ve diğ., 2020; Zhang ve diğ., 2021), ebeveyn gerginliği (Zhang ve diğ., 2021), yas, depresyon ve post travmatik stres (Barboza ve Seedall, 2021) arasında ise negatif bir ilişki bulunmuştur. Bütün bunların yanında aile yılmazlığı ve zorbalık (Zhang ve diğ., 2021), ebeveyn agresifliği (Herbell ve diğ., 2020) arasında herhangi bir ilişki bulunmamıştır.

Aile yılmazlığı ile ilgili çalışmalar bu kavram ile olumlu veya olumsuz yönde ilişkisi olan veya anlamlı ilişkisi olmayan faktörleri ortaya koyması bakımından önemlidir.

Ancak, bu çalışmalar birçok sınırlılıklar içermektedir. Genel manada, bu çalışmalarda, katılımcılar belirli bölge ve özelliklerle sınırlıdır ve bu durum, çalışmanın daha geniş bağlamlara genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Diğer bir sınırlılık ise çalışmalar genelde öz değerlendirme ölçekleri ile veri toplanmıştır. Bu çalışmanın nesnelliği açısından sınırlılık oluşturmaktadır. Ek olarak, kesitsel çalışma tasarımı nedensellik kurmayı sınırlamaktadır. Bundan dolayı aile yılmazlığı ile yeni değişkenler arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalara ihtiyaç vardır.

Aile yılmazlığı aileleri ve çevrelerini, çevrenin, bireyin ve bağlamın etkisini dikkate alan, sosyal çevreden ayrı düşünilemeyecek bir yaklaşımdır. Bu çerçevede, aile yılmazlığının içinde bulunulan toplum ve kültür, okul, yaşanan bölge ve benzeri çevresel sistemler ile ele alınması bu kavramın anlaşılmasına daha çok katkıda bulunabilir. Bunun yanında, birden fazla aile üyesinden eş zamanlı olarak veri toplamak, aile düzeyinde yılmazlık kavramını anlamak için katkı sağlayabilir. Literatür çalışmasında yer alan çalışmalarda çoğunlukla belli bölgelerden ve ülkelerden katılımcıların araştırmalara dâhil edildiği görülmektedir. Ancak çalışma sonuçlarının genellenebilmesi için farklı bölgelerden veya ülkelerden katılımcılar gelecekte yapılacak çalışmalara dâhil edilebilir.

Bu araştırmaya dâhil edilen çalışmalar kesitsel veri toplama yöntemlerini kullanmışlardır. Gelecekte yapılacak çalışmalar aile yılmazlığı ve ilişkili değişkenler arasında sebep sonuç ilişkisi kurabilmek ve aile yılmazlığının dinamikleriyle çok boyutlu yönlerini ortaya koymak için çok düzeyli veya boylamsal çalışma tasarımları uygulanabilir. Ayrıca, aile temelli uygulamalar ailenin gelişimini desteklemek için önem arz etmektedir. Bu bağlamda, aile yılmazlığını temel alınan müdahale uygulamaları geliştirilip potansiyel katılımcılar üzerinde uygulanabilir. Ayrıca, veri toplamada şu ana kadar kullanılan öz raporlama araçları yerine birden fazla bakış açısını kapsayacak şekilde farklı veri toplama araçları kullanılabilir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda hem ailelerin nasıl başa çıktıklarına ilişkin bağlamsal kısıtlamaları hem de kullandıkları çeşitli adaptasyon modellerini vurgulayacak şekilde bir aile dayanıklılığı haritası oluşturulabilir. Aynı zamanda, ailelerin sahip oldukları yılmazlık modellerini şekillendiren bağlamsal ve kültürel faktörlere duyarlı olan ailesel yılmazlık araçları geliştirilebilir.

Kaynakça

- Aivalioti, I. ve Pezirkianidis, C. (2020). The role of family resilience on parental well-being and resilience levels. *Psychology, 11*(11), 1705-1728.
- Barboza, J. ve Seedall, R. (2021). Evaluating the relationship between family resilience and grief-related symptoms: A preliminary analysis. *Death Studies, 1*-11.
- Black, K. ve Lobo, M. (2008). A conceptual review of family resilience factors. *Journal of family nursing, 14*(1), 33-55.
- Blair, R. G. (2003). Understanding and fostering family resilience. *Journal of Family Strengths, 7*(1), 6.

- Chang, W. C., Neo, A. H. ve Fung, D. (2015). In search of family resilience. *Psychology*, 6(13), 1594.
- Coatsworth, J. D. ve Duncan, L. (2003). *Fostering resilience. A strengths-based approach to mental health. Publication Series*. Harrisburg, PA: PA CASSP Training and Technical Assistance Institute.
- Distelberg, B. J., Martin, A. V. S., Borieux, M. ve Oloo, W. A. (2015). Multidimensional family resilience assessment: The individual, family, and community resilience (IFCR) profile. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 25(6), 552-570.
- Finklestein, M., Pagorek-Eshel, S. ve Laufer, A. (2020). Adolescents' individual resilience and its association with security threats, anxiety and family resilience. *Journal of Family Studies*, 1-17.
- Henry, C., Sheffield, A. ve Harrist, A. (2015). Family resilience: Moving into the third wave. *Family Relations*, 64, 22-43.
- Herbell, K., Breitenstein, S. M., Melnyk, B. M. ve Guo, J. (2020). Family resilience and flourishing: Well-being among children with mental, emotional, and behavioral disorders. *Research in Nursing ve Health*, 43(5), 465-477.
- Hollingsworth, L. D. (2013). Resilience in black families. D. Becvar (Ed.), In *Handbook of family resilience* (pp. 229- 243). Springer.
- Izumi, M. ve Gullón-Rivera, A. L. (2018). Family resilience among sojourning Japanese mothers: Links to marital satisfaction and children's behavioral adjustment. *Family and consumer sciences research journal*, 46(3), 282-296.
- Jones, S. J., Draper, C. L., Bell, B. A., Burke, M. P., Martini, L., ... ve Liese, A. D. (2018). Child hunger from a family resilience perspective. *Journal of Hunger and Environmental Nutrition*, 13(3), 340-361.
- Kirmayer, L. J., Dandenau, S., Marshall, E., Phillips, M. K. ve Williamson, K. J. (2011). Rethinking resilience from Indigenous perspectives. *Canadian Journal of Psychiatry*, 56(2), 84-91.
- Kitchenham, B. ve Charters, S. (2007). *Guidelines for performing systematic literature reviews in software engineering*. Yayınlanmamış doktora tezi, Durham: Durham Üniversitesi.
- Lietz, C. A. (2006). Uncovering stories of family resilience: A mixed methods study of resilient families, part 1. *Families in Society*, 87(4), 575-582.
- Luthans, F., Youssef, C. M. ve Avolio, B. J. (2007). *Psychological capital: Developing the human competitive edge* (Vol. 198). Oxford: Oxford University Press.
- Masten, A. ve Monn, A. (2015). Child and family resilience: A call for integrated science, practice and professional training. *Family Relations*, 64, 5-21.

- McCubbin, L. D. ve McCubbin, H. I. (2013). Resilience in ethnic family systems: A relational theory for research and practice. In D. Becvar (Ed.), *Handbook of family resilience* (pp. 175–195). New York: Springer.
- Orte, C., Ballester, L., Amer, J. ve Vives, M. (2019). Building Family Resilience Through an Evidence-Based Program: Results From the Spanish Strengthening Families Program. *The Family Journal*, 27(4), 409-417.
- Power, J., Goodyear, M., Maybery, D., Reupert, A., O’Hanlon, B., Cuff, R. ve Perlesz, A. (2016). Family resilience in families where a parent has a mental illness. *Journal of Social Work*, 16(1), 66-82.
- Ramadhana, M. R. (2020). A dataset for emotional reactions and family resilience during COVID-19 isolation period among Indonesian families. *Data in Brief*, 31,1-6. <https://doi.org/10.1016/j.dib.2020.105946>
- Silberberg, S. (2001). Searching for family resilience. *Family matters*, (58), 52-57
- Sprague, C. M., Kia-Keating, M., Felix, E., Afifi, T., Reyes, G. ve Afifi, W. (2014). Youth psychosocial adjustment following wildfire: The role of family resilience, emotional support, and concrete support. *Child Youth Care Forum*, 44(3), 433-450.
- Taylor, S. D. ve Distelberg, B. (2016). Predicting behavioral health outcomes among low-income families: Testing a socioecological model of family resilience determinants. *Journal of Child and Family Studies*, 25(9), 2797-2807.
- Uddin, J., Alharbi, N., Uddin, H., Hossain, M. B., Hatipoğlu, S. S., Long, D. L. ve Carson, A. P. (2020). Parenting stress and family resilience affect the association of adverse childhood experiences with children's mental health and attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of affective disorders*, 272, 104-109.
- Ungar, M. (2011). The social ecology of resilience: Addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *American Journal of Orthopsychiatry*, 81(1), 1–17.
- Ungar, M., Ghazinour, M. ve Richter, J. (2013). What is resilience within the ecology of human development? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54, 348–366.
- Vermeulen, T. ve Greeff, A. P. (2015). Family resilience resources in coping with child sexual abuse in South Africa. *Journal of child sexual abuse*, 24(5), 555-571.
- Walsh, F. (1996). The concept of family resilience: Crisis and challenge. *Family Process*, 35(3), 261–281.
- Walsh, F. (2003). Family resilience: A framework for clinical practice. *Family Process*, 42(1), 1–18.
- Walsh, F. (2011). Family resilience: A collaborative approach in response to stressful life challenges. In S. Southwick, B. Litz, D. Charney, ve M. Friedman (Eds.),

- Resilience and mental health: Challenges across the lifespan.* New York: Cambridge University Press.
- Walsh, F. (2013). Community-based practice applications of a family resilience framework. In D. Becvar (Ed.), *Handbook of family resilience* (pp. 65–84). New York: Springer.
- Walsh, F. (2015). *Strengthening family resilience.* Guilford publications.
- Walsh, F. (2016). Family resilience: A developmental systems framework. *European Journal of Developmental Psychology, 13*, 313–324.
- Yang, B., Feldman, M. W. ve Li, S. (2021). The Status of Family Resilience: Effects of Sustainable Livelihoods in Rural China. *Social Indicators Research, 153*(3), 1041-1064.
- Yavuz, M. ve Gümüşkaya, Ö. (2021). Otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizliği olan bireylerin ebeveynlerinin yaşam doyumu ve aile yılmazlık düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 22*(4),799-825.
- Zhang, S., Hong, J. S., Garthe, R. C., Espelage, D. L. ve Schacter, H. L. (2021). Parental stress and adolescent bullying perpetration and victimization: The mediating role of adolescent anxiety and family resilience. *Journal of affective disorders, 290*, 284-291.

KAMU BANKALARINA İLİŞKİN PERFORMANSLARIN ENTROPİ TABANLI WSA VE ARAS YÖNTEMLERİ İLE İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

(Araştırma Makalesi)

Emre EKİN (*)

Öz

Bankacılık sisteminin sağlam olmasında sistem içerisinde yer alan bankaların finansal performanslarının iyi olması önem arz etmektedir. Bankaların yaşayacağı sıkıntılar ekonomiyi olumsuz yönde etkileyecek ve zincirleme bir negatif etki yaratacaktır. Bu durum, bankaların performanslarının yükseltilmesi gerektiğini ve bunun için gerekli önlemlerin alınmasını işaret etmektedir. Sonuç olarak, ekonominin gelişimi ve istikrarlı oluşunda önemli rolü olan bankaların performans analizinin yapılması gerekmektedir. Yapılan uygulamada, Türkiye'deki 3 kamu bankasının performansının 8 adet kriter altında Entropi, WSA ve ARAS yöntemleri ile incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla literatürde en fazla kullanılan kriterler ele alınmıştır. Uygulamada Entropi ve WSA ile ARAS yöntemlerine ilişkin çözümler Excel'de yapılmıştır. Çalışmada, 2018-2020 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Uygulama neticesinde kriterler Entropi yöntemiyle ağırlıklandırılıp bankaların performanslarına göre ortaya çıkan sıralamalar hem WSA hem de ARAS yöntemlerine göre ayrı ayrı karşılaştırmalı şekilde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok kriterli karar verme, Banka performansı, Entropi, WSA, ARAS.

Jel Kodları: C01, C02, P47, G21.

An Application for the Analysis of the Performances of Public Banks Using Entropy-Based WSA and ARAS Methods

Abstract

The soundness of the banking system depends on the high financial performance of the banks involved in the system. The problems that banks will experience will negatively affect the economy and will have a negative impact on the chain. This situation indicates

*) Dr., Marmara Üniversitesi, Ekonometri Ana Bilim Dalı, Yöneylem Araştırması Bilim Dalı
(e-posta: emrenike@hotmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4043-9750>

that the performance of banks should be improved and the necessary measures should be taken for this. As a result, it is necessary to conduct an analysis of the performance of banks, which is of such great importance for the development and stability of the economy. In this application, it is aimed to examine the performance of 3 public banks in Turkey with Entropy, WSA and ARAS methods under 8 criteria. For this purpose, the most commonly used criteria in the literature are discussed. In practice, solutions for Entropy and WSA and ARAS methods have been made in Excel. In the study, data dec 2018-2020 were used. As a result of the application, the criteria were weighted by the Entropy method and the rankings obtained according to the performance of the banks were evaluated comparatively separately according to both the WSA and ARAS methods.

Keywords: Multi-criteria decision making, Bank performance, Entropy, WSA, ARAS.

Jel Codes: C01, C02, P47, G21.

1. Giriş

Ülkelerin finansal sistemleri içerisinde yer alan bankalar ekonomideki kritik aktörlerden biridir. Bankalar, ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesinde önemli yere sahiptirler. Bankaların asli önceliği para toplamak ve bu parayı kredi vermektir. Ancak bunun dışında ekonomik sistemin devamını sağlamak ekonomideki döngüyü gerçekleştirmek adına çok sayıda önemli sorumlulukları yerine getirmektedirler. Bankalar; üstlendikleri vazife ve sorumluluklar dikkate alındığında ülkelerin ekonomik sistemlerini ayakta tutan güçlü finans sisteminin vazgeçilmez unsurlarından biridir (Şahin, 2002).

Bankaların performanslarının önemi ülke ekonomisi ve istikrarının sağlanması hususunda ortaya çıkmaktadır. Güçlü finansal yapı içerisinde bankaların performansları belirleyici olmaktadır. Bu performansların tespitinde kullanılacak olan kriterler ve alternatifler ÇKKV şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Her ülke güçlü ekonomiye sahip olma arzusunda. Ekonominin güçlü olması güçlü bankacılık sistemine sahip olmayı gerektirir. Bankacılık sistemi bir ülke ekonomisi için birçok önemli fonksiyonu yerine getirmektedir. Güçlü bir bankacılık sistemi ise finansal performansları yüksek olan bankalar sayesinde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik sistemin aktörlerinden olan bankaların karşılaşılabileceği herhangi bir sorun, ekonomik sistemde aksamalara ve ekonomik faaliyet döngüsünün sektöre uğramasına neden olacaktır. Ülkeler için en temel gayelerden biri, finansal sistemin korunması ve kontrol altında olmasını sağlamaktır. Finansal sistemin kontrol dışı olması büyük ekonomik problemlere ve finansal sistemin çöküşüne neden olabilecektir. Burada finans kuruluşu olarak bilinen bankaların performanslarının sürekli olarak kontrol edilmesi gerekir. Ekonomik sistemin önemli figürlerinden olan banka performanslarının neden değerlendirilmesi gerektiği aşağıda açıklanmıştır (Sarı, 2020).

- Bankaların finans sektöründeki yerlerini görmek.
- Bankaların başarı düzeylerini ölçmek.
- Sayısal verilerden yararlanarak karar vermek
- Problemleri görüp çözüm önerileri getirmek

Bankaların performans değerlendirmelerinde son zamanlarda ÇKKV yöntemleri yaygın şekilde kullanılmaktadır. Çalışmada, Entropi tabanlı WSA ve ARAS yöntemleriyle bankaların 2018-2020 yıllarındaki performansları mukayese edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Türkiye Bankalar Birliği'nden alınmıştır (Eş & Kök, 2020). Çalışmada, bilhassa kamu bankalarının performanslarının değerlendirilmesi ile bankacılık sistemindeki etkinliğin ülkenin ekonomik durumu ile ilgili fikir vermesi amaçlanmıştır. Uygulama ile ülkemizde faaliyet gösteren kamu bankalarının performanslarının ÇKKV yöntemleri ile tespit edilmesi hedeflenmiştir.

2. Literatür Taraması

Literatürde bankaların finansal performanslarının ÇKKV yöntemleriyle incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Bankaların finansal performanslarının ölçüldüğü çalışmalardan birkaçına aşağıda yer verilmiştir.

Akbulut (2020), Gri Entropi, PSI ve ARAS tekniklerini kullanmıştır. 2018 yılında 10 adet bankanın performansı incelenmiştir. Kriter ağırlıkları Gri Entropi yöntemi ile ağırlıklandırılıp, PSI ve ARAS yöntemleri ile sıralama yapılmıştır.

Ecer (2019), Entropi ve ARAS yöntemlerini kullanarak özel bankaların performansını değerlendirmiştir.

Işık (2019), sektörün 2008-2017 yılları arasındaki performansı 8 adet kriter kullanarak değerlendirmiştir. Çalışmada kriterlerin ağırlıkları Entropi yöntemi ile elde edilmiş ve yıllara ait performansın değerlendirilmesinde ARAS yöntemi kullanılmıştır.

Eş ve Kamacı (2020), bankaların çeşitli yönlerden sürdürülebilirlik performanslarını incelemişlerdir. Kriterlere ait ağırlıklar Entropi ile bulunmuştur. ARAS ve EDAS teknikleri ile bankalar sıralanmıştır.

Demireli (2010), Türkiye'de faaliyette bulunan kamu bankalarının performanslarını TOPSIS yöntemini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda, kamu bankalarının ulusal ve uluslararası ekonomik krizlere maruz kaldığında etkilendikleri ve performansların yurtdışı ile doğru orantı şeklinde değiştiği görülmüştür.

Altan ve Candoğan (2014), Türkiye'de faaliyette bulunan katılım bankalarını incelemeye almıştır. Çalışmada klasik performans ölçüm yöntemlerinden elde edilen sonuçlar ile Gri İlişki Analiz ölçüm sonuçları mukayese edilmiştir. Klasik oranların kullanılmasıyla elde edilen performans ölçüm sonuçları ile Gri İlişki Analiz sonuçları arasında farklılık olduğu sonucuna varılmıştır.

Doğan (2013), İMKB'de işlem gören 10 Türk bankasının finansal performansını analiz etmiştir. GİA kullanılarak ulaşılan sonuçlara göre finansal performansı en iyi olan bankanın Akbank, en kötü bankanın ise Yapı Kredi Bankası olduğu tespit edilmiştir.

Kandemir ve Karataş (2016), BIST'te işlem gören 12 adet bankanın 2004-2014 yılları arasındaki finansal performanslarını incelemiştir. Çalışmada TOPSIS, VIKOR ve GİA

yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; GİA yöntemine göre, performansı en iyi bankanın Vakıfbank, performansı en kötü bankanın ise Şekerbank olduğu sonucuna varılmıştır. Vakıfbank aynı zamanda TOPSIS yöntemine göre de finansal performansı en iyi banka olarak bulunmuştur. En kötü performans ise Şekerbank' a aittir. VIKOR yöntemine göre en iyi performansın Denizbank ve en kötü performansın ise Tekstil Bank olduğu görülmüştür.

Rençber ve Avcı (2018), Borsa İstanbul'da işlem gören 13 bankanın 2012-2017 yılları arasındaki performansını WASPAS yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda Albarka, Kalkınma ve TSKB bankalarının en iyi, QNB Finansbank ile Denizbank'ın ise en kötü bankalar olduğu tespit edilmiştir.

Akçakanat (2017), Entropi ve WASPAS yöntemlerini kullanarak bankaların büyüklükleri 3 gruba ayrılmış ve Forbes Dergisi tarafından yayınlanan 2016 bankacılık raporu ve Türk Bankalar Birliği'nin aynı yıl için 270 günlük veri seti kullanılmıştır. Çalışma sonucunda büyük ölçekli gruptan en iyi performans Ziraat Bankası, orta ölçekli gruptan Fibabank, küçük ölçekli gruptan ise Anadolu Bank olduğu sonucuna varılmıştır.

Gezen (2019), Entropi ve WASPAS yöntemlerini kullanmış, katılım bankalarının 2010-2017 yılları arasındaki performansını incelemiştir. Veriler, Türkiye Bankalar Birliği'nden elde edilmiş ve uygulama neticesinde 2010 -2015 yılları arasında performansı en iyi olan bankanın Türkiye Finans Katılım Bankası, 2016-2017 yılları arasında ise en iyi performansın Kuveyt Türk Katılım Bankası olduğu görülmüştür.

Sakarya ve Aytekin (2013), 2007-2011 yılları arasında İMKB'de işlem gören kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaların performanslarını PROMETHEE yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda performansı en iyi olan banka yabancı sermayeli olurken ikinci sırada kamu sermayeli bankanın yer aldığı görülmüştür.

Çalışkan ve Eren (2016), AHP ve PROMETHEE yöntemleri aracılığıyla 2010-2014 yılları arasında bankaların finansal performanslarını incelemiştir. Çalışma sonucunda en iyi finansal performansın Ziraat Bankası olduğu görülmüştür.

Odabaş ve Bozdoğan (2020), Türkiye'de faaliyette bulunan katılım bankalarının finansal performanslarını ELECTRE yöntemiyle incelemiştir. Beş katılım bankasına ait olan veriler Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin resmî sitesinden alınmıştır. Çalışma sonucunda, Vakıf Katılım Bankasının diğer bankalara nazaran finansal performans açısından daha iyi olduğu sonucuna varılmıştır.

Eş ve Kök (2020), Entropi ve WASPAS yöntemi vasıtasıyla 2015-2019 yılları arasında bankaların finansal performans analizini gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda, 2015 yılında en iyi performans Garanti Bankasına, 2016-2017 yıllarında Ziraat Bankasına ve 2018-2019 yıllarında Yapı ve Kredi Bankasına ait olduğu sonucuna varılmıştır.

Akbulut (2019), Türkiye İş Bankası'nın 2009-2018 yılları arasındaki finansal performansını CRITIC ve EDAS ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, İş Bankası'nın finansal performansının en iyi olduğu yılın 2009, en kötü olduğu yılın ise 2018 olduğu görülmüştür.

Ünal ve Yüksel (2017), PROMETHEE yöntemi ile banka performanslarını incelemiştir. Veriler 2015-2017 yılları arasına aittir. Çalışma sonucunda finansal performansı en iyi olan bankanın Akbank olduğu görülmüştür.

Sarı (2020), TOPSIS ve PROMETHEE yöntemleriyle 11 bankanın finansal performanslarını mukayese etmiştir. Her iki yönteme göre ulaşılan sıralamalar karşılaştırılmıştır. Yapılan mukayeseli analiz sonucunda her iki yöntemin de banka performanslarının ölçülmesinde faydalı ve etkin yöntemler olduğu görülmüştür.

Lemonakis (2012), 15 AB ülkesinde faaliyette bulunan ticari bankaların performanslarını 2005-2009 yılları arasındaki dönem için PROMETHEE tekniğiyle analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, negatif anlamdaki piyasa koşullarının bankaları olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.

Radulescu (2017), Basel III düzenlemeleri kapsamında PROMETHEE yöntemi ile Avrupa'nın bankacılık sistemini incelemeye almıştır. Bankacılık analizinde en çok kullanılan 9 kriteri seçip kullanmıştır. Çalışma sonucunda, Orta ve Doğu Avrupa bankacılık sistemlerinin en iyi performansa sahip olduğu görülmüştür.

Bozdoğan, Ersoy, ve Kaygusuz (2018), katılım bankalarının finansal performansları TOPSIS yöntemiyle incelenmiştir. Türkiye'de faaliyette bulunan iki kamu ve üç özel sermayeli toplam 5 adet katılım bankasına ait veriler kullanılmıştır. Çalışma sonucunda finansal performans sonuçlarına göre en iyi performansa sahip banka Türkiye Finans Katılım Bankası'dır. Geri kalan sıralama ise; Vakıf Katılım Bankası A.Ş., Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. ve Ziraat Katılım Bankası A.Ş. şeklinde gerçekleşmiştir.

Işık (2019), sektörün 2008-2017 yılları arasındaki performansını 8 adet kriter ile Entropi ve ARAS yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda en yüksek ağırlık değerine sahip olan kriterin faiz dışı gelir olduğu görülmüştür. En iyi finansal performansa sahip olan yıl ise 2010 yılı olmuştur.

3. Yöntem

3.1. Veriler

Çalışmada üç adet kamu bankasının, 2018-2020 yılları arasındaki performansları seçilen sekiz kriter yardımıyla değerlendirilmiştir. Kullanılan veriler Türkiye Bankalar Birliği'nin halka açtığı istatistik veriler kısmından alınmıştır. Veriler daha kolay okunabilir diye 1,000 ₺ olarak verilmiştir. Verilere göre karar matrisleri oluşturulup Entropi metodu yardımıyla kriterler önem derecelerine göre ağırlıklandırılmıştır. Ağırlık değerlerinin hesaplanması sonrasında alternatiflerin performans sıralamasını elde edebilmek için bankaların ilgili kriterleri, ilgili yıldaki ağırlıklarına göre ARAS ve WSA yöntemleriyle ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Tablo 1'de araştırmada incelenen bankalar (alternatifler) ve kriterler verilmiştir.

Tablo 1. Uygulamada Kullanılan Alternatif-Kriter Seti

Alternatifler		Kriterler		Optimizasyon
A1	Ziraat Bankası A.Ş.	K1	Toplam Aktifler	Max
A2	Halk Bankası A.Ş.	K2	Krediler	Max
A3	Vakıf Bankası	K3	Toplam Mevduatlar	Max
		K4	İhraç Edilen Menkul Kıymetler	Max
		K5	Toplam Öz kaynaklar	Max
		K6	Dönem Net Kâr veya Zararı	Max
		K7	Bilanço Dışı Hesaplar Toplamı	Max
		K8	Net Faiz Gelir/Gideri	Max

Çalışmanın okunmasını kolaylaştırması amacıyla alternatifler: Ziraat Bankası A1, Halk Bankası A2 ve Vakıf Bankası A3 indisleriyle temsil edilmiştir. Aynı zamanda kriterler: Toplam Aktifler K1, Krediler K2, Toplam Mevduatlar K3, İhraç Edilen Menkul Kıymetler K4, Toplam Öz kaynaklar K5, Dönem Net Kâr veya Zararı K6, Bilanço Dışı Hesaplar Toplamı K7, Net Faiz Gelir/Gideri K8 indisleriyle temsil edilmiştir.

3.2. Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri

Çok Kriterli Karar Verme kavramından bahsetmeden önce karar vermenin tanımına bakmak yerinde olacaktır. Karar verme, belli bir amaca erişebilmek adına önceden belirlenen bir ya da birden çok kriter temelinde çeşitli alternatifler içerisinde optimum olanın tercih edilmesi demektir (Smith, 2000). Karar verme sürecinden bahsedebilmek için karar vericilerin birden fazla sayıda seçenek ile karşı karşıya olması gereklidir. Çünkü seçim yapılacak alternatif sayısı tek ise bu durumda karar verme durumu söz konusu değildir. Alternatif sayısının birden fazla olması durumunda karar verme süreci canlılık kazanmaktadır. Karar verme, farklı ve çok sayıda alternatif arasından en iyi olan ve belirlenen amacı sağlayan seçeneğin tercih edilmesidir (Timor, 2010).

Çok Kriterli Karar Verme ise; karar vericiler tarafından çok sayıda alternatifin bulunduğu küme içerisinde minimum iki kriterin kullanılması şeklinde yapılan seçim işlemidir. ÇKKV sürecinde karar problemine ilişkin hem alternatif sayısı hem de kriter sayısı birden fazla olarak karşımıza çıkmaktadır (Ersöz & Kabak, 2010). ÇKKV, ilk olarak yöneylem araştırması alanında kullanılmasının ardından işletme, ekonomi, finans gibi daha birçok alanda sıklıkla kullanılmaya devam etmektedir. Karar verme sürecinin her zaman tek kriterli olması durumu mümkün değildir. Bu süreç içerisinde çok sayıda kriteri barındıran ve bu kriterlerin de kendi aralarında çelişebildiği özeliğe sahiptir. Kriterlerin çelişmesi demek, bir kriterin gerçekleşmesinin diğer bir kriterin gerçekleşmesine engel olması durumudur. Bu durum karar verme sürecini zora sokmakta ve tutarlı sonuçların elde edilmesini güçleştirmektedir. İşte bu tür problemlerin çözümlenmesinde devreye ÇKKV yöntemleri girmektedir. ÇKKV yöntemleri, bu tür problemlerin çözülmesi için gereken araçları sağlayarak ÇKKV problemlerinin çözümünü sağlayan yöntemlerdir.

ÇKKV, birden çok kriterin bulunduğu problemde en iyi alternatifin tespit edilmesi esasına dayanır (Kılıç, 2006).

3.2.1 Entropi

ÇKKV yöntemlerinden biri olan ve kriter ağırlıklandırma amacıyla kullanılan Entropi metodu, son çeyrek asırda çok sayıda araştırmacı tarafından çalışmalarda sıklıkla tercih edilmektedir. Günlük yaşantı içerisinde karşılaşılan her olayın matematiksel bir karşılığı olmakla birlikte istatistiki yönden bir dağılıma uymaktadır. İncelenen bir olayın hangi dağılıma uygun olduğunun bilinmesi olayın daha iyi anlaşılmasını ve araştırmacının daha iyi sonuçlar elde etmesini sağlar (Çakır & Perçin, 2013).

Entropi; objektif bir kriter ağırlıklandırma yöntemidir. Bu yöntemi uygulayabilmenin koşulu karar matrisine ait değerlerin biliniyor olmasıdır. Entropide karar vericilerin değerlendirmeleri ve yargıları söz konusu değildir. Bu açıdan subjektiflik yoktur. Objektif bir değerlendirme söz konusudur (Kenger, 2017).

Entropi Yönteminin İşlem Adımları

Entropi yöntemi aşağıdaki adımlardan oluşmaktadır.

Adım 1: Normalizasyon İşlemi Yapmak

Entropi ile kriter ağırlıklarının tespitinde $m \times n$ boyutunda bir karar matrisi için öncelikle aynı olmayan ölçekteki kriterler arasında değerlendirme yapılabilmesi maksadıyla normalizasyon işleminin yapılması gerekir. Kriterlerin farklı ölçek birimlerine sahip olması durumunda hatalı bir değerlendirme ortaya çıkacaktır. Normalizasyon aşağıdaki formül kullanılarak gerçekleştirilir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{p=1}^m x_{pj}}, \quad i = 1, 2, \dots, m, \quad j = 1, 2, \dots, n$$

Bu eşitlik ile $R = [R_{ij}]_{m \times n}$ normalleştirilmiş matris elde edilir.

Adım 2: Entropi Değerlerini Elde Etmek

Kriterlerin her biri için entropi değeri veya belirsizlik ölçüsü aşağıdaki bağıntı ile bulunur.

$$e_j = -k \sum_{i=1}^m r_{ij} \cdot \ln r_{ij}, \quad j = 1, 2, \dots, n$$

Burada k değeri $\frac{1}{\ln m}$ ile tanımlı sabit bir katsayıyı ifade etmektedir. k değeri $0 \leq e_j \leq 1$ arasında değer almaktadır. e_j değeri j . kriterin entropi değerine karşılık gelmektedir.

Adım 3: Farklılaşma Derecesi Değerini Bulmak

Elde edilen entropi değerinden yola çıkarak tüm kriterler için farklılaşma derecesi değerlerine aşağıda verilen formül ile ulaşılır.

$$d_j = 1 - e_j, \quad j = 1, 2, \dots, n$$

Adım 4: Ağırlık Değerlerini Elde Etmek

Tüm kriterler için farklılaşma derecesi, farklılaşma derecesinin toplam farklılaşma derecesine oranlanmasıyla elde edilmiş olur. Aşağıda verilen ifade de W_j değeri j . kriterin ağırlığıdır. Ağırlıkların toplamı ise 1'e eşittir.

$$W_j = \frac{d_j}{\sum_{p=1}^n d_j}$$

Sonuç olarak; e olarak belirtilen Entropi değerinden hareketle farklılaşma değeri olarak belirtilen $d=1-e$ değerlerine ulaşılır. Her bir kriterin farklılaşma değerlerinin toplamı alınır. Her bir kriterin farklılaşma değerinin toplam farklılaşma değerine bölünmesiyle kriter ağırlıkları elde edilir (Bakır & Atalık, 2018).

3.2.2 Wsa

WSA (Weighted Sum Approach) yöntemi, alternatiflerin bulunduğu küme içerisinde maksimum faydayı sağlayan alternatifin belirlenmesini sağlayan bir sıralama yöntemidir. Bu yöntemde amaç; alternatiflerin öncelik sıralarını belirlemektir. WSA yönteminde, normalizasyon işlemi yapılarak ağırlıklandırılmış kriter değerlerinin toplamının dikkate alınmasıyla alternatiflerin tümü için geçerli olan bir fayda değeri hesaplanır. Yöntem, doğrusal fayda fonksiyonu temeli üzerine inşa edilmiş bir yöntemdir. Yöntemde, alternatifler sahip oldukları fayda değerlerine göre sıralanmaktadır (Mıhçı, 2014). WSA yöntemi de diğer ÇKKV yöntemlerinden bazıları gibi son yıllarda popülerliği artmış ve araştırmacılar tarafından yaygın olarak kullanılan bir yöntem haline gelmiştir.

WSA Yönteminin Aşamaları

WSA yöntemi 4 adımdan oluşmaktadır (Dinçer, 2011).

Adım1: Probleme ait olan karar matrisinin oluşturulması ve kriterler için en büyük H_j ve en küçük D_j değerlerinin belirlenmesi

Tablo 2. WSA Tipik Karar Matrisi

Alternatifler		Kriterler			
A_1	$F_1(A_1)$	$F_2(A_1)$	$F_3(A_1)$	.....	$F_k(A_1)$
A_2	$F_1(A_2)$	$F_2(A_2)$	$F_3(A_2)$	.....	$F_k(A_2)$
A_3	$F_1(A_3)$	$F_2(A_3)$	$F_3(A_3)$	.....	$F_k(A_3)$
.....	.....	.....	.....	.....	.....
Ağırlıklar	w_1	w_2	w_3	.....	w_k

Adım 2: Kriterlere ilişkin ağırlık değerlerinin belirlenmesi

$$\left(\sum_{j=1}^n W_j = 1 \right).$$

Adım 3: Normalizasyon Matrisi

Matrisin normalizasyon işlemi yapılırken aşağıdaki formül kullanılır. Gerçek hayatta orijinal olan veriler farklı ölçü birimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Yöntemde verilerin bir bütün olarak değerlendirilebilmesi için farklı ölçü birimleriyle ifade edilen verilerin normalizasyon işlemine tabi tutulması gerekir.

$$r_{ij} = \frac{A_{ij} - D_j}{H_j - D_j}$$

A_{ij} = Orijinal değer, D_j = j. kriter için en kötü skor, H_j = j. kriter için en iyi skor

Yukarıdaki formülden hareketle; R_{ij} , i alternatifi ve j kriteri için normalizasyon değerini, D_j temel alternatif değerleri, H_j ise ideal alternatif değerlerini göstermektedir. Burada, R_{ij} değerleri (0,1) aralığında bir değerdir.

Adım 4: Alternatiflere ilişkin fayda değerlerinin elde edilmesi

$$U_{(a_i)} = \sum_{j=1}^n W_j \cdot r_{ij}$$

Denklem, r_{ij} değerleri ile w_j değerlerinin çarpılması sonucunu göstermektedir. Bu yöntemde alternatifler fayda değerlerine göre sıralanır. Alternatiflerin fayda değerleri denklem aracılığıyla hesaplandığında maksimum fayda değerine sahip olan alternatif, probleme ait en iyi çözümü veren alternatiftir. Karar problemlerinin çözümüne ilişkin olarak elde edilen fayda değerleri küçükten büyüğe sıralanır. Bu sıralamada maksimum fayda değeri sıralamanın en iyi değeridir (Dinçer, 2019).

3.2.3 Aras

Açılımı, ‘‘Additive Ratio Assessment’’ olan ARAS, Z.Turskis ile E. K. Zavadskas’ın yapmış olduğu çalışmalar neticesinde 2010 yılında literatüre kazandırılmıştır. Yöntemde, optimum değerlerle alternatiflerin fayda fonksiyon değerleri arasında kıyaslama yapılır (İlgaz, Uysal, & İlgaz, 2019). ARAS yönteminin diğer yöntemlerden farkı; her bir alternatifin fayda fonksiyonu değeri ile en iyi olan alternatifin fayda fonksiyonu değerinin kıyaslanmasıdır. Örneğin; optimal fayda fonksiyonu değerinin 100 olduğu bir karar probleminde kriterlere ait en yüksek değer 70 olması durumunda optimallik değeri %70 olur. Bu özellik, ARAS yöntemine oransal derecelendirme yapma imkanı tanımaktadır (Özbek & Engür, 2017). Yöntemin işlem adımları dört tanedir (Zavadskas, 2010).

Adım 1: Matrisin Elde Edilmesi

ARAS yönteminde öncelikle alternatifler ve kriterler ile alternatiflerin kriter değerlerinden meydana gelen karar matrisi oluşturulur.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 2: Normalize Matrisin Elde Edilmesi

Kriterlerin farklı ölçek birimlerine sahip olması bunların mukayese edilmesini imkansız hale getirmektedir. Ayrıca kriterlerin geniş aralıklı değerlere sahip olması durumunda verilerin dar bir aralıkta değerler alabilmesini sağlayan dönüşüm işlemine normalizasyon işlemi denmektedir. Normalizasyon işlemi, kriterleri 0 ile 1 aralığında standart hale dönüştürme işlemidir. Normalizasyonda problemin amacına göre maksimum ya da minimum olması arzu edilen kriterlere ilişkin normalize edilmiş değerler formül aracılığıyla elde edilir (Yıldırım, 2015).

Adım 3: Ağırlıklandırılmış Normalize Matrisin Elde Edilmesi

Karar vericinin kendi yargıları ve görüşleri ile kriterlerin önem dereceleri kullanılarak ağırlıklı normalizasyon matrisine ulaşılır. Normalizasyon işleminin ardından kriterlerin önem katsayıları 0 ile 1 aralığında değerler almaktadır.

Adım 4: Optimal Fonksiyon Değerlerinin Elde Edilmesi

Yöntemin en son adımında alternatiflerin tümü için optimal fonksiyon değerleri elde edilir. Alternatifler bu değerler baz alınarak değerlendirilir. Alternatiflere ait fayda fonksiyon değerleri büyükten küçüğe sıralanır. Bu sıralama alternatiflerin en iyi olandan daha az iyiye veya kötü olana doğru sıralanmasını ifade etmektedir (Özbek & Engür, 2019).

3.2.4. Araştırma Etiği

Türkiye’de faaliyet gösteren üç adet kamu bankasının finansal performanslarının ÇKKV teknikleriyle incelenmesine ilişkin çalışma, etik ve alıntılama kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan veriler kamuya açık Türkiye Bankalar Birliği’nin web sitesinden alınmıştır. Ayrıca araştırma sonuçları objektif olarak sayısal yöntemlerle elde edilip değerlendirilmiştir.

3.3. Bulgular

3.3.1. Entropi Yöntemi Uygulama Adımları

Entropi yönteminde de kullanılacak 2018-2020 yıllarına ait karar matrisleri Tablo 3-5’te gösterilmiştir.

Tablo 3. 2018 Yılına Ait Matris Verileri

	K1	K2	K3	K4
A1	548761813	1417729810	1273120017	59266305
A2	423845917	967837591	909628379	56598062
A3	345649123	862951727	702767205	77452853
	K5	K6	K7	K8
A1	215710442	19287558	6971313839	52785122
A2	111970777	7419939	5458510118	20299973
A3	106129117	10441123	11302974293	26274931

Tablo 4. 2019 Yılına Ait Matris Verileri

	K1	K2	K3	K4
A1	632042264	1711703413	1625797650	58179143
A2	261607245	1182522010	1115000008	66426126
A3	186795327	1086931974	893597351	83349431
	K5	K6	K7	K8
A1	251304973	13948484	9474984994	57898469
A2	121141768	3564684	6593993613	23150200
A3	121431871	5994297	14784947095	28890978

Tablo 5. 2020 Yılına Ait Matris Verileri

	K1	K2	K3	K4
A1	934037449	2242960169	2328927171	59278944
A2	420182162	1676116140	1625038085	55233347
A3	508846491	1582234120	1413087175	162440971
	K5	K6	K7	K8
A1	331238766	20294885	11923385063	90435830
A2	159308824	7290458	8502894196	50917873
A3	167826637	14309429	27038538328	50947461

Karar matrislerinin oluşturulmasından sonra karar matrisleri normalize edilmiştir. Kriterlere, yıllara göre ayrı ayrı normalizasyon işlemleri uygulanmıştır. 2018 yılına ait normalizasyon değerleri Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 6. 2018 Yılı Normalizasyon Değerleri

	K1	K2	K3	K4
A1	0.416278	0.436423	0.441211	0.306575
A2	0.32152	0.297932	0.315239	0.292773
A3	0.262202	0.265645	0.24355	0.400652
	K5	K6	K7	K8
A1	0.49725	0.5192	0.293742	0.531251
A2	0.25811	0.199737	0.229999	0.204307
A3	0.24464	0.281064	0.47626	0.264442

Normalize edilen değerlerin hesaplanmasının ardından Entropi değerleri (e_j) hesaplanmıştır. 2018 yılına ait Entropi değerleri Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7. 2018 Yılına Ait Entropi Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
$-\sum r_{ij} \cdot \ln(r_{ij})$	0.984	0.978	0.973	0.991	0.948	0.927	0.957	0.921

Tablo 7’den hareketle farklılaşma derecesi değerleri hesaplanmıştır. Tablo 8’de 2018 yılına ait değerler görülmektedir.

Tablo 8. 2018 Yılı Farklılaşma Derecesi Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
(1-e)	0.016	0.022	0.027	0.009	0.052	0.073	0.043	0.079

Entropi yönteminin son adımında ise ağırlık değerleri, tüm kriterlerin farklılaşma derecesinin toplam farklılaşma derecesine oranlanmasıyla hesaplanmıştır. Tablo 9’da 2018 yılına ait kriterlerin ağırlık değerleri görülmektedir.

Tablo 9. 2018 Yılı Kriter Ağırlıkları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	$\sum W_j$
W_j	0.05	0.0677	0.0842	0.0285	0.1622	0.2266	0.1346	0.2451	1.00

Entropi yöntemi sonucunda, 2018 yılında Net Faiz Gelir/Gideri kriteri (K8), 0.2451 değeri ile en önemli kriter olarak hesaplanmıştır. Bu kriteri, 0.2266 ile Dönem Net Kâr veya Zararı (K6) izlemiştir. İhraç Edilen Menkul Kıymetler kriteri (K4) önem derecesi en düşük olan kriter olarak hesaplanmıştır. Benzer şekilde 2019 ve 2020 yıllarına da Entropi yöntemi uygulanması sonucunda tüm kriterlerin yıllara göre ağırlıkları hesaplanmıştır. Tablo 10’da yıllara göre kriterlerin ağırlıkları görülmektedir.

Tablo 10. Yıllara Göre Kriter Ağırlık Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
2018	0.0510	0.0677	0.0842	0.0285	0.1622	0.2266	0.1346	0.2451
2019	0.2482	0.0372	0.0563	0.0202	0.1171	0.2775	0.0966	0.1468
2020	0.1166	0.0231	0.0436	0.2520	0.1150	0.1433	0.2310	0.0752

Tablo 10’dan da görüleceği üzere, yıllar içerisinde kriterlerin önem dereceleri ve önem sıralamaları farklılık göstermiştir. 2018 ve 2019 yıllarında en önemsiz kriter konumundaki İhraç Edilen Menkul Kıymetler kriteri (K4), 2020 yılında en önemli kriter haline gelmiştir. Net Faiz Gelir/Gideri kriteri (K8), yıllar içerisinde kademeli olarak önemi azalan kriter olarak dikkat çekmektedir. Bu bakımdan kriterleri yıllara göre ayrı ayrı ağır-

lıklandırıp birbirlerine eş tutmamakla, araştırmada daha doğru sonuca varmaya yönelik uygulama yaptığımız sonucu çıkarılabilmektedir.

3.3.2. Aras Yöntemi Uygulama Adımları

Entropi yöntemi yardımıyla hesaplanan kriterlerin önem dereceleri ARAS yönteminde kullanılmıştır. ARAS yönteminde matris oluşturulması, Entropi yönteminde de kullanıldığı için ilgili yıllara ait karar matrisleri Tablo 2-3-4 ile aynı şekilde alınmaktadır. Bir sonraki adımda karar matrislerinden yararlanılarak normalize karar matrisleri ($\bar{X}$) oluşturulmuştur. Kriterlerin hepsi maksimizasyon yönlü olduğu için $\bar{x}_{ij}$ değerlerine maksimum normalizasyon işlemleri uygulanmıştır. 2018 yılı için normalizasyon matrisi Tablo 11’de görülmektedir.

Tablo 11. 2018 yılı Normalizasyon Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	0.290	0.303	0.306	0.218	0.332	0.341	0.198	0.346
A2	0.220	0.207	0.218	0.209	0.172	0.131	0.155	0.133
A3	0.185	0.184	0.168	0.286	0.163	0.185	0.322	0.172

Normalize edilmiş matris oluşturulduktan sonra, ilgili yıla ait Entropi metodu yardımıyla hesaplanmış kriter ağırlıkları ile normalize matris çarpılır ve Ağırlıklandırılmış Normalize Matris ($\bar{X}$) oluşturulur. 2018 senesine ait Ağırlıklı Normalize Karar Matrisi Tablo 12’de görülmektedir.

Tablo 12. 2018 yılı Ağırlıklandırılmış Normalize Matris

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
A1	0.014	0.0205	0.0257	0.0062	0.0538	0.0774	0.0267	0.0850
A2	0.011	0.0140	0.0184	0.0059	0.0279	0.0297	0.0209	0.0327
A3	0.009	0.0125	0.0142	0.0081	0.0265	0.0419	0.0434	0.0423

ARAS yönteminin bir sonraki adımında, alternatiflerin optimal fonksiyon değerleri (S_i) hesaplanmıştır. Bu işlemde değerlere, alternatiflerden her birine ait ağırlıklandırılmış normalize matrisin değerleri toplanarak ulaşılmaktadır. Tablo 13’de 2018 yılında alternatiflerin optimallik fonksiyon değerleri verilmiştir.

Tablo 13. 2018 Yılı Alternatiflerin Optimal Fonksiyon Değerleri

	A1	A2	A3
S_i	0.310723591	0.161439514	0.198548708

İşlem sonucunda hesaplanan değerler içerisinde maksimum olan alternatif, optimum alternatif olarak değerlendirilmektedir. Daha sonrasında elde edilen optimalite fonksiyon değerlerinden faydalanılarak alternatiflerin fayda dereceleri K_i değerlerine ulaşılır. 0 ile 1 aralığında değerler alabilen K_i değerlerinin büyükten küçüğe sıralanmasıyla alternatifler sıralanır. Tablo 14'te alternatiflerin 2018 yılı için fayda dereceleri görülmektedir.

Tablo 14. 2018 yılı Fayda Dereceleri

	A1	A2	A3
K_i	0.943622	0.490268	0.602963
Sıralama	1	3	2

Tablo 14'teki fayda derecelerine bakıldığında; 2018 yılında Türkiye Ziraat Bankası A.Ş. (A1) 0.943622 ile finansal performans değeri en yüksek kamu bankası olarak hesaplanmıştır. Ardından 0.602963 ile Vakıf Bankası T.A.O. gelmiştir ve son olarak 0.490268 ile Halk Bankası A.Ş. yer almıştır. Bankaların performans sıralamalarını oluşturmak amacıyla 2018 yılına uygulanan ARAS metodu adımları 2019 ve 2020 yıllarına da uygulanmıştır. İşlemler sonucunda yıllara göre bankaların sıralamaları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 15. Yıllara Göre ARAS Performans Sıralamaları

	2018	2019	2020
1	Ziraat Bankası (A1)	Ziraat Bankası (A1)	Halk Bankası (A2)
2	Vakıflar Bankası (A3)	Vakıflar Bankası (A3)	Vakıflar Bankası (A3)
3	Halk Bankası (A2)	Halk Bankası (A2)	Ziraat Bankası (A1)

Tablodan da görüldüğü üzere, 2018 ve 2019 yıllarında sıralama tamamen aynı iken 2020 yılında, önceki yıllardaki sıralamalarda sonuncu olan Halk Bankası ile ilk sırada olan Ziraat Bankası'nın yerleri değişmiştir. 2020 yılında, 2018 ve 2019 yıllarında ilk sırada olan Ziraat Bankası büyük bir düşüşle 3. sıraya gerilerken aynı yıllarda son sırada yer alan Halk Bankası büyük bir atakla ilk sıraya yerleşmiştir. Vakıf Bankası üç yıl boyunca 2. sırada yer alarak istikrarını göstermiştir.

3.3.3. Wsa Yöntemi Uygulama Adımları

WSA yöntemine başlarken karar matrisi oluşturularak başlanmıştır. Karar matrisi daha öncesinde oluşturulduğu için Tablo 3-5'teki K-karar matrisleri incelenebilir. Bir sonraki adımda da kriterlerin ağırlık değerlerinin belirlenmesi adımı gelmektedir. Kriterlerin ağırlık değerleri Entropi ile belirlenmiş olduğu için direkt o değerler kullanılmıştır. WSA yönteminin 3. adımında ise karar matrisinin normalizasyon işlemi gelmektedir. Normalizasyon işlemi, orijinal değerden ilgili kritere ait en kötü skora ait değer çıkarılmasıyla elde edilen sonucun ilgili kritere ait en iyi skorun ilgili kritere ait en kötü skordan farkına

bölünmesiyle yapılmıştır. 2018 yılına ait normalizasyon işlemi uygulanmış karar matrisi Tablo 16’da görülmektedir.

Tablo 16. 2018 Yılı Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
(A1)	1	1	1	0.127	1	1	0.258	1
(A2)	0.38	0.18	0.362	0	0.053	0	0	0
(A3)	0	0	0	1	0	0.254	1	0.183

Normalizasyon matrisi bulunduktan sonra son adım olan alternatiflerin fayda değerlerinin hesaplanması adımına geçilmiştir. Elde edilen matristeki değerler ilgili kriter ağırlıklarıyla çarpılıp her bir alternatif için satır toplamı bulunmuştur. Bulunan satır toplamaları alternatiflerin fayda değerlerine denk gelmektedir. Fayda değeri yüksek olan performans sıralamasında daha yüksek sırada yer almaktadır. 2018 yılına ait alternatiflerin fayda değerleri ve fayda değerlerinin toplamaları (U_a) Tablo 17’de görülmektedir.

Tablo 17. 2018 Yılında Alternatiflerin Fayda Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	Top.
A1	0.051	0.067	0.084	0.003	0.162	0.226	0.034	0.245	0.875
A2	0.019	0.012	0.030	0	0.008	0	0	0	0.071
A3	0	0	0	0.028	0	0.057	0.1346	0.0451	0.266

Tablo 17’den de görüleceği üzere fayda değerleri en yüksek olan alternatif Ziraat Bankası A.Ş. olarak hesaplanmıştır. Onu sırasıyla Vakıflar Bankası T.A.O. ve Halk Bankası takip etmiştir. Tablodan da görüleceği üzere A1 satırına ait değerlerde hiç 0 değeri gözlenmemiştir. Bu da bize herhangi bir kriter için en düşük değere sahip banka Ziraat Bankası değildir sonucunu vermektedir.

2018 senesi için uygulanan WSA Yöntemi adımları sırasıyla 2019 ve 2020 seneleri için de uygulanmıştır. Uygulama sonucunda Tablo 18’deki performans sıralamaları elde edilmiştir.

Tablo 18. Yıllara Göre WSA Performans Sıralamaları

	2018	2019	2020
1	Ziraat Bankası (A1)	Ziraat Bankası (A1)	Halk Bankası (A2)
2	Vakıflar Bankası (A3)	Vakıflar Bankası(A3)	Vakıflar Bankası (A3)
3	Halk Bankası (A2)	Halk Bankası (A2)	Ziraat Bankası (A1)

Tablo 18’den de görüleceği üzere 2018 ve 2019 yıllarında sıralamanın en üst basamağında olan Ziraat Bankası, 2020 yılında son sıraya gerilemiştir. İncelenen üç yıl boyunca

Vakıflar Bankası 2. sıradaki yerini korumayı başarmıştır. 2018 ve 2019 yıllarının sonuncusu Halk Bankası 2020 yılında zirveye yerleşmeyi başarmıştır. 2018 yılında döviz kurlarında yaşanan ciddi hareketlenme sonucunda 2019 yılında oluşan sıralamada herhangi bir değişim yaşanmamıştır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada, Entropi yardımıyla kriterlerin ağırlıklandırılması yapıp ÇKKV metotları yardımıyla bankaların 2018 ve 2020 yılları arası finansal performansları değerlendirilmiştir. Uygulamada iki farklı yöntem kullanılmıştır. Entropi yöntemi ile banka değerlendirme kriterlerinin yıllara göre ayrı ayrı ağırlıklandırılması sonucunda, kriterlerin ağırlıklarının ve önem derecelerinin yıldan yıla farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu da her yıl için yapılan Entropi yönteminin önemini göstermektedir. İhraç Edilen Menkul Kıymetler kriterinin (K4) 2018 ve 2019 yıllarında sırasıyla 0.0285 ve 0.0202 ağırlık değerine sahipken 2020 yılı ağırlık değerinin 0.2520 olması göze çarpmaktadır. Net Faiz Gelir/Gideri kriterlerinin (K8) ağırlık değeri yıldan yıla sürekli olarak düşüş göstermiştir. K8 kriteri kadar büyük düşüşler yaşamamış olsa da Toplam Mevduatlar kriterinin (K3) ağırlık değeri yıldan yıla sürekli olarak düşüş göstermiştir. Kriterlerin ağırlıkları Entropi yardımıyla bulunmasından sonra kamu bankalarının finansal performanslarını değerlendirmek ve sıralamak için ÇKKV yöntemlerine başvurulmuştur. Çalışmada birden fazla ÇKKV yönteminin kullanılmasının sebebi, çalışma sonucunda elde edilen sonuçların güvenilirliğini artırmaktır. Kullanılan ARAS ve WSA metotları yardımıyla alternatifler Tablo 14 ve 17’de görüldüğü gibi sıralanmıştır. Tablo 14 ve 17’den de görüleceği üzere iki metot da birbirini destekler nitelikte olup bankaların performans sıralamalarını yaparken benzerlik göstermiştir. Bu da bize uygulamanın tutarlılığını ve güvenilirliğini göstermektedir. Her iki metottan da elde edilen sıralamalarda 2018 ve 2019 yıllarında Ziraat Bankası zirvedeyken onu Vakıflar Bankası ve son sırayı da Halk Bankası almıştır. 2020 senesinde de zirveyi Halk Bankası devralmış olup onu Vakıflar Bankası takip etmiştir ve son sırayı da Ziraat Bankası almıştır. Kullanılan ÇKKV metotlarının birbirlerini desteklemesi anlamlı bir sonuca ulaşıldığını göstermektedir.

Kaynakça

- Akbulut, O. (2019). Critic ve edas yöntemleri ile iş bankası'nın 2009-2018 yılları arasındaki performanslarının analizi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 249-263.
- Akbulut, O. (2020). Gri entropi temelli psi ve aras çkkv yöntemleriyle türk mevduat bankalarının performans analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 171-187.
- Akçakanat, Ö. E. (2017). Bankacılık sektöründe entropi ve waspas yöntemleri ile performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-300.
- Altan, M., & Candoğan, M. (2014). Bankaların finansal performanslarının değerlemesinde geleneksel ve gri ilişki analizi: katılım bankalarında karşılaştırmalı bir uygulama.

- ma. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(27), 374-396.
- Bakır, M., & Atalık, Ö. (2018). Entropi ve aras yöntemleriyle havayolu işletmelerinde hizmet kalitesinin değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 623-624.
- Bozdoğan, T., Ersoy, B., & Kaygusuz, M. (2018). Camels değerlendirme sistemiyle katılım bankalarının finansal performanslarının topsis yöntemiyle analizi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (Jshsr)*, 9(1), 4309-4323.
- Çakır, S., & Perçin, S. (2013). AB ülkeleri'nde bütünlük entropi ağırlık-topsis yöntemiyle ar-ge performansının ölçülmesi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 77-95.
- Çalışkan, E., & Eren, T. (2016). Bankaların performanslarının çok kriterli karar verme yöntemiyle değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 6(2), 85-107.
- Demireli, E. (2010). Topsis çok kriterli karar verme sistemi: türkiye'deki kamu bankaları üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 101-112.
- Diñçer, E. (2011). Multi-Criteria analysis of economic activity for european union member states and candidate countries: topsis and wsa applications. *European Journal of Social Sciences*, 21(4), 563-572.
- Diñçer, S. (2019). *Çok kriterli karar alma*. Ankara: Gece Akademi Yayıncılık.
- Doğan, M. (2013). Measuring bank performance with gray relational analysis: the case of turkey. *Ege Akademik Bakis*, 13(2), 215-225.
- Ecer, F. (2019). Özel sermayeli bankaların kurumsal sürdürülebilirlik performanslarının değerlendirilmesine yönelik çok kriterli bir yaklaşım: Entropi-Aras bütünlük modeli. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 365-390.
- Ersöz, F., & Kabak, M. (2010). Savunma sanayi uygulamalarında çok kriterli karar verme yöntemlerinin literatür araştırması. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(1), 99.
- Eş, A., & Kamacı, T. B. (2020). Bankaların sürdürülebilirlik performanslarının edas ve aras yöntemleriyle değerlendirilmesi. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 807-831.
- Eş, A., & Kök, E. (2020). Banka performanslarının entropi tabanlı waspas yöntemiyle analizi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 235-236.
- Gezen, A. (2019). Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının entropi ve waspas yöntemleri ile performans analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (84), 213-232.
- Ilgaz, B., Uysal, F., & Ilgaz, A. (2019). Havayolu işletmelerinde personel seçimi: aras yöntemi ile bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(33), 219-231.
- Işık, Ö. (2019). Türk mevduat bankacılığı sektörünün finansal performanslarının entropi tabanlı aras yöntemi kullanılarak değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 806-819.

- Kandemir, T., & Karataş, H. (2016). Ticari bankaların finansal performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile incelenmesi: borsa istanbul'da işlem gören bankalar üzerine bir uygulama (2004-2014). *İnsan ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1766-1776.
- Kenger, M. (2017). *Banka personel seçiminin çok kriterli karar verme yöntemlerinden entropi temelli mant, aras ve gri ilişkisel analiz yöntemleri ile değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, S. (2006). Türk bankacılık sistemi için çok kriterli karar alma analizine dayalı bir erken uyarı modelinin tahmini. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 33(1), 127.
- Lemonakis, C. S. (2012). Measurement of commercial banks performance in eu countries. *A Multi- Criteria Approach*, 560(5), 93-138.
- Mıhçı, O. (2014). *Küresel finansal kriz öncesi ve sonrası türk imalat sanayinin temel göstergelerinin yapısal analizi ve çok kriterli karar verme yöntemleri ile incelenmesi*. (Doktora tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi S.B.E.
- Odabaş, A., & Bozdoğan, T. (2020). Katılım bankalarının finansal performanslarının electre yöntemiyle analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 1(88), 199-224.
- Özbek, A., & Engür, M. (2017). Lojistik firma web sitelerinin aras yöntemi ile değerlendirilmesi. *The International New Issues In Social Sciences*, 5(5), 105-118.
- Özbek, A., & Engür, M. (2019). Çok kriterli karar verme yöntemleriyle öğrenci işleri otomasyon seçimi. *Kocatepe İİBF Dergisi*, 21(1), 1-18.
- Radulescu, M. F. (2017). Ranking of eu national banking systems using multi-criteria analysis in the light of brexit. *Acta Oeconomica*, 67(4), 473-509.
- Rençber, Ö., & Avcı, T. (2018). Bist'te işlem gören bankaların sermaye yeterliliklerine göre karşılaştırılması: waspas yöntemi ile uygulama. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (18), 169-175.
- Sakarya, Ş., & AYTEKİN, S. (2013). İmkb'de işlem gören mevduat bankalarının performansları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin ölçülmesi: promethee çok kriterli karar verme yöntemiyle bir uygulama. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(2), 99-109.
- Sarı, T. (2020). Banka performans ölçümünde topsis ve promethee yöntemlerinin karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 103-122.
- Smith, J. (2000). *Doğru karar verme*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Şahin, H. (2002). *İktisada giriş*. (6.Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Timor, M. (2010). *Yöneylem araştırması*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Ünal, S., & Yüksel, R. (2017). Finansal performans ve hisse senedi getirisi ilişkisi: bist sürdürülebilirlik endeksindeki bankalar üzerine bir inceleme. *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı*, 264-270.
- Yıldırım, B. (2015). Çok ölçütlü karar verme problemlerinde aras yöntemi. *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(9), 290.
- Zavadskas, E. K. (2010). A new additive ratio assessment (aras) method in multicriteria decision-making. *Technological and Economic Development of Economy*, 16(2), 159-172.

KORONAVİRÜS (COVID 19) SALGINININ İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ EKONOMİK ETKİLERİ: ADİYAMAN PARK AVM ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

(Araştırma Makalesi)

Erkan PERKTAŞ (*)

Öz

Bu çalışma, Adıyaman ilinde faaliyet gösteren Adıyaman Park AVM'deki işletmelerin ekonomik olarak Covid 19 salgınından nasıl etkilendikleri, uygulanan ekonomi politikalarına bakış açıları ve pandemi sonrası ekonomik öngörülerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda, Adıyaman Park AVM'deki işletme yöneticilerinin konuyla ilgili görüşlerini ölçmek üzere toplam 31 soruluk bir anket uygulanmıştır. Yapılan anket çalışmasından sonra elde edilen veriler istatistik programında analize tabi tutulmuştur. Çalışma kapsamında, katılımcıların demografik özelliklerinin tespit edilmesi için frekans ve yüzde analizleri kullanılmıştır. Diğer taraftan, Covid 19 salgınının işletmeler üzerindeki ekonomik etkilerine yönelik katılımcı görüşlerini tespit etme noktasında t-testi ve tek yönlü Anova analizlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen verilere bakıldığında, katılımcıların %77,5'inin gelecekle ilgili önemli kaygılar duyduğu görülmüştür. Yine katılımcıların %50'si kendi işyerlerini kapatma korkusu yaşarken, %93,8'i ise küçük ölçekli işletmelerin kapanma riskiyle karşı karşıya kalacağını düşünmektedir. Öte yandan katılımcıların %71,9'u iş yerlerindeki çalışan sayısını azaltacağını belirtmiştir. Bunun neticesi olarak ta, ülke çapında işsizlik oranının artacağını ifade edenlerin sayısının çok yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Yapılan bu çalışmayla, Covid 19 salgınının işletmeler üzerinde oldukça olumsuz ekonomik etkiler meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid 19, Salgın, İşletme, Ekonomik faaliyetler, Araştırma.

JEL: M20, M21

*) Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, (e-posta: eperktas@adiyaman.edu.tr)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3080-2808>

Economic Effects of the Coronavirus (Covid 19) Epidemic on Businesses: A Study on Adiyaman Park AVM

Abstract

This study was carried out in order to reveal how the businesses in Adiyaman Park AVM operating in Adiyaman were economically affected by the Covid 19 epidemic, their perspectives on the applied economic policies and their post-pandemic economic predictions. In this context, a questionnaire consisting of 31 questions was applied to measure the opinions of business managers in Adiyaman Park AVM. The data obtained after the survey study was analyzed in the statistical program. Within the scope of the study, frequency and percentage analyzes were used to determine the demographic characteristics of the participants. On the other hand, t-test and one-way Anova analyzes were used to determine participant views on the economic effects of the Covid 19 epidemic on businesses. Looking at the data obtained, it was seen that 77.5% of the participants had significant concerns about the future. Again, 50% of the participants are afraid of closing their workplaces, while 93.8% think that small-scale businesses will face the risk of closing. On the other hand, 71.9% of the participants stated that they would reduce the number of employees in their workplaces. As a result of this, it was seen that the number of those who stated that the unemployment rate would increase throughout the country was very high. With this study, it was concluded that the Covid 19 epidemic had very negative economic effects on businesses.

Keywords: Covid 19, Epidemic, Business, Economic activities, Research.

JEL: M20, M21

1. Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan eyaletinde Aralık 2019 tarihinde görülen ve kısa bir süre zarfında küresel ölçekte bir sorun haline dönüşen korona virüsün yeni tipi (Covid 19) gündelik yaşamın çok büyük oranda değişmesine yol açmıştır. Bölgesel bir mesele olarak ortaya çıkan Covid 19, artan insan hareketliliği ve yüksek düzeydeki bulaşıcılık hızına bağlı olarak kısa sürede küresel ölçekte bir salgın haline gelmiştir (Özer ve Suna, 2020). Covid 19'dan etkilenen ülkeler, virüsün bulaşıcılık hızını düşürmek ve virüsle baş edebilmek için sosyo-ekonomik bakımdan yoğun bir gayret içine girmişlerdir. Ülkeler, Covid 19'un bulaşıcılık özelliğini ortadan kaldırmak için sınırlardaki giriş çıkışları kontrol altına tutmaya yönelik çalışmalar başlatmışlar, kendi halklarına mücbir sebepler olmadıkça sokağa çıkmamalarını ve sosyal mesafeye dikkat ederek, maske takmaya önem vermelerini önermişlerdir. Fakat bu alınan tedbirlerin yetersiz kalması ve virüsün hızlı bir biçimde yayılmaya devam etmesiyle birlikte karantina ve kapanma gibi sıkı önlemlerin alınmaya başlandığı görülmüştür (Nakiboğlu ve Işık, 2020).

Vaka oranlarında yaşanan hızlı yükseliş sağlık sistemlerini işleyemez duruma getirmiş, bunun sonucu olarak kriz ortamına dönüşen bir süreç yaşanmaya başlamıştır. Sağlık sisteminde ortaya çıkan bu krizin etkileri zamanla ülke ekonomilerinde de olumsuz durumlar

ortaya çıkarmıştır. Salgının büyümesiyle beraber tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gerek finansal piyasalar gerekse de mal ve hizmet piyasaları bu durumdan etkilenmiş, tedarik ve üretim süreçlerini neredeyse kapanma durumuyla karşı karşıya kalmıştır. İlerleyen süreçte küresel ölçekte büyük ekonomik bir durgunluk yaşanmış, ortaya çıkan bu durumun 1929 Büyük Ekonomik Buhran'dan sonra dünyanın yaşadığı büyük krizlerden biri olduğu ifade edilmiştir (Güner, 2021). Salgın süreci devletlerin iç dinamiğini olumsuz yönde etkilediği gibi uluslararası finans ve para sistemleri ile ticari faaliyetlerini de içerisine alacak şekilde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomileri için kritik öneme sahip pek çok hususu olumsuz etkilemiştir (Türk, Bingül ve Ak, 2020).

Her geçen gün salgının gidişatına yönelik yaşanan belirsizlik durumu daha tehlikeli bir hale dönüştürmektedir. Mali piyasalardaki daralma, ailedeki gelir düşüşü ve işletmelerin yaşadığı nakit sıkıntısı talepte de bir azalmaya yol açmıştır. Salgının genişlemesiyle birlikte uygulanan sosyal mesafe kuralları hizmet sektörünün faaliyetlerinde de büyük düşüşler ortaya çıkarmıştır. Salgının sebep olduğu ekonomik koşullar, işsizlik oranlarının artmasına, talepte bir düşüşün yaşanmasına ve üretim sektöründe sorunların çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum, küresel ölçekte bütün ekonomileri az ya da çok olumsuz şekilde etkilemiş, ülkelerin kriz yaşamalarına zemin hazırlamıştır (Adıgüzel, 2020). Uluslararası şirketlerde dâhil olmak üzere KOBİ ve mikro ölçekli işletmeler salgından olumsuz etkilenmiş, iş yerleri ve üretim merkezleri kapanma durumunda kalmıştır. Bunun sonucu olarak ta gelirler azalmış ve harcama düzeylerinde de önemli düşüşler yaşanmıştır (Güner, 2021).

Ekonomi ve çalışma hayatının Covid 19'dan olumsuz şekilde etkilendiği aşikârdır. Salgının tüm dünyada yayılmasıyla birlikte pek çok ülkenin bütçelerini yeniden gözden geçirmek zorunda kaldığı ve salgının gerek küresel ekonomide gerekse de uluslararası ticarete önemli mali sıkıntılara sebep olduğu bilinmektedir (Güngörer, 2020). Salgına bağlı olarak yaşanan gelişmeler, ülkemizde de 2020 yılının Mart ayından itibaren kendisini göstermiştir. Salgın, ülkemizi ekonomik olarak başta dış ticaret, turizm ve hizmet veren kurum/kuruluş kanallarıyla etkilemeye başlamıştır. Zamanla daha derin etkiler yaratmaya başlayan salgın kökenli bu kriz; hizmetler sektöründe (eğitim, restoran, kafe vb. iş kollarında) işleyişe ara verilmesine, alışveriş merkezlerinin kapanmasına ve seyahat kısıtlamalarına ortam hazırlamıştır (Aytekin ve Karyağdı, 2021). Genel hatlarıyla ekonomik açıdan salgının etkilerine bakıldığında, ülke ekonomimizi istihdam, üretim, ihracat, gelir düzeyi, bütçe ve cari açık ile toplam borç yükü gibi farklı konularda olumsuz yönde etkileyerek durgunluğa sürüklemiştir (Can, 2020).

Halkın salgından en az düzeyde etkilenmesini sağlamak için alınan önlemler ve kısıtlamalar pek çok üretici ve tüketicinin ekonomik faaliyetlerinde önemli azalmalara sebep olmuştur (Arslan ve Bayar, 2020). Salgının ortaya çıkması ile birlikte gelişen ekonomik tablo, aslında salgının etkilerini azaltmak için alınan önlemlerin bir karşılığıdır. Gerek ülkeler arası gerekse de ülke içerisinde seyahatlerin yasaklanmış olması, eğitim faaliyetlerinin ara verilmesi, sokağa çıkma tedbirlerinin alınması, hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmeler ile Alış Veriş Merkezlerinin kapatılması bu türden önlemlere örnek

teşkil etmektedir. Gelişmekte olan veya gelişmiş ülke fark etmeksizin salgının ülke ekonomilerinin tamamını olumsuz yönde etkilediği açıkça görülmekle birlikte bu sürecin daha ne kadar bir süre devam edeceğini öngörmekte mümkün değildir. Hal böyle olunca alınan ekonomik tedbirlerin salgının ortaya çıkaracağı olumsuzlukları en aza indirmesi açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir (Arslan ve Bayar, 2020).

Salgının etkilerini azaltma hususunda uygulanan ekonomi politikalarının kısa ve orta vadedeki analizleri aşağıdaki biçimde sıralayabilir (Soylu, 2020):

- Kısa vadede ekonomi politikaların temel başlangıç noktası, sosyal yardım mekanizmasını işler hale getirerek süreçten olumsuz etkilenen firmalara acil mali destek sağlamak olmuştur. Diğer bir ifade ile vatandaşlar ve işletmeler temel hedef noktası olarak görülmüştür. Buradaki başlıca motivasyon kaynağı, ekonomiyi canlandırmaktan ziyade işsizlik ve iflası engellemek olmuştur.
- Orta vadedeki ekonomi politikaları ise finansal teşvikler vasıtasıyla kamunun sunmuş olduğu hizmetlerinin devamlılığını sağlamak, firmalara destek vererek faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli tedbirleri almaktır.

Bu noktada Covid 19 salgınının ülke ekonomimizde ortaya çıkması muhtemel etkisini en aza indirebilmek için bir takım ekonomik tedbirler alındığı görülmüştür. 18 Mart 2020 tarihinde “Ekonomik İstikrar Kalkanı” başlığı altındaki destek paketi uygulamaya konulmuştur. Firmalara yönelik uygulamaya konulan tedbirler aşağıdaki biçimde özetlenebilir (Çetin, 2020, <http://www.istanbul.gov.tr>):

- Lojistik-Ulaşım, Otomotiv, Perakende Sektörü, Sinema-Tiyatro, AVM, Yiyecek-İçecek, Konaklama, Tekstil-Konfeksiyon ve Etkinlik-Organizasyon sektörleri için Muhtasar ve KDV tevkifatı ile SGK primleri Nisan, Mayıs ve Haziran ödemeleri 6’şar ay süreyle ertelendi.
- Covid 19 salgınına yönelik alınan tedbirlerden etkilendiği için nakit akışında sıkıntı olan işletmelerin bankalar nezdindeki kredi anapara ve faiz ödemeleri en az 3 ay ötelenerek, ihtiyaç olması halinde bu firmalara ek finansal destek sağlanacaktır.
- Kredi Garanti Fonunun limiti 25 milyar TL’den 50 milyar TL’ye yükseltilecek, krediden yararlanmada öncelik yaşanan süreçten olumsuz yönde etkilendiği için likidite ihtiyacı doğan ve teminat açığı bulunan işletmeler ile KOBİ’lere verilecektir.
- Yaşanan bu süreçte işlerinin olumsuz yönde etkilendiğini beyan ederek talepte bulunan esnaf ve sanatkârların Halkbank’a olan kredi borçları, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarına ait anapara ile faiz ödemeleri 3 ay süreyle ve faizsiz olarak ertelecek.
- Salgının yayılmasına yönelik alınan önlemlerin sonucunda Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında temerrüde düşen firmaların kredi siciline “mücbir sebep” notu düşülecek.
- Kısa Çalışma Ödeneği devreye konularak, yararlanma noktasında gereken prosedür kolaylaştırılarak hızlandırılacak. Böylelikle işverenin üzerindeki yük azaltılmış olacak.

- İstihdamdaki devamlılığı sağlamak gayesiyle telafi çalışma süresi 2 aydan 4 aya yükseltilecek.
- Asgari ücrete yönelik verilen destek devam ettirilecek.

Uygulamaya konulan bu tedbirler ile bir nebze olsa salgından olumsuz etkilenen sektörler ve işletmelere destek olunmaya çalışılmıştır.

Son otuz yıldır hayatımız ayrılmaz bir noktası haline gelen Alışveriş Merkezleri (AVM'ler), verilen hizmet kalitesi, sunulan ürünlerin çeşitliliği ve müşterilerin bütün ihtiyaçlarını tek bir noktada karşılayabilme olanaklarının yanında; bireylerin ve ailelerin birlikte daha iyi vakit geçirebilmeleri için bir takım etkinlikler yaparak, onların sosyalleşme ihtiyaçlarını da karşılayabilen özellikleriyle buldukları bölgelere canlılık ve renk katmaktadır (Köksal ve Aydın, 2015). Bu günün müşterileri alışveriş yapmayı bir mal veya hizmeti satın alma işi olarak görmekten ziyade, hoşça vakit geçirme ve eğlence olanığı da sunan bir sosyal faaliyet şeklinde görmektedirler. Bu tür istekleri karşılayabilme açısından market, eğlence, mağaza, yeme-içme ve park olanaklarının birlikte karşılandığı alışveriş merkezleri çok önemli avantajları içerisinde barındırmaktadır (İçal ve Aliağaoğlu, 2016).

Bugün buldukları illerin sanat eserleri şeklinde inşa edilen alışveriş merkezleri, merkezi bir idare tarafından yönetilen, tek çatı altında ve tek bir imaja haiz olmaları sebebiyle geleneksel alışveriş merkezlerinden ayrı tutulmaktadır. Bu türdeki alışveriş merkezleri, kapladığı alanın genişliği, içerdiği ticari faaliyetlerin çok yönlülüğü, hizmet etme sürelerinin uzunluğu ve yatırımın iktisadi değeri bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır (Akgün, 2010).

Ülkemizde modern anlamdaki ilk alışveriş merkezi olan Galleria, 1988 yılında devlet tarafından yapı, işletme devret modeliyle inşa edilmiştir. Galleria'nın açılmasından sonra, İstanbul'da Nova Baran (1990), Atrium (1992), Akmerkez (1993), Capitol (1993), Carrefour (1993) ve Ankara'da Atakule (1988) ile Karum (1993) faaliyete geçmiştir. 2009 yılına gelindiğinde sayısı 208'e ulaşan alışveriş merkezlerinin, çoğunluğu İstanbul'da olmak üzere bugün yaklaşık 450 civarında olduğu ifade edilmektedir (Uzun, Gül, Gül, Uzun ve Uzun, 2017). Adıyaman ilinin ilk Alışveriş Merkezi olan Adıyaman Park AVM 23 Mart 2018 tarihinde açılarak bünyesinde barındırdığı birçok marka ve firma ile yöre halkına hizmet vermeye başlamıştır.

2. Literatür Taraması

Taymaz'ın (2020), Covid 19 önlemlerinin ekonomik etkilerini incelediği çalışmasında, alınan tedbirlerden direkt etkilenen sektörlerin birçoğunun düşük ücretli çalışan istihdam eden küçük ölçekli işletmelerden olduğu görülmektedir. Bu sebeple bu sektörlerde yaşanacak olan daralmanın yoksulluğu daha hızlı bir biçimde artıracak ifade edilmiştir. Yaşanan bu sıkıntıları azaltmak için kısa çalışma ödeneği ve işsizlik sigortasından destek sağlanması, diğer taraftan emeklilere ve hane geliri düşük vatandaşlara da ek gelir

desteğinin verilmesinin oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra, Covid 19 önlemlerinin istisnai yapısı sebebiyle gelir desteklerinin, asgari çalışma süresine benzer şartlar getirilmeden otomatik olarak uygulanması gerektiğinin önemine değinmiştir.

Nakiboğlu ve Işık (2020) yapmış oldukları çalışmalarında, işletme sahiplerinin Covid 19 salgını bitiminde ekonomik faaliyetlerini devam ettirebilme noktasında çok ciddi kaydı duydukları, yine pandemi süreci boyunca uygulamaya konulan ekonomik politikaların yetersiz kaldığı, bununla birlikte Covid19 salgını sonrası içinde ekonomik olarak önemli endişeler taşıdıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Çetin (2020), Covid 19 salgınının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini genel ekonomik faaliyetlerin düzeyi açısından analiz ettiği çalışmasında, salgın döneminde sokağa çıkma yasakları, ülke içi ve ülke dışı seyahat kısıtlamaları ile para politikası kararlarının ve kamu harcama tutarlarının genel iktisadi faaliyetlerin düzeyi ile anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Eğri ve Doğaner (2020), Covid 19 pandemisinin ekonomik kriz boyutunu inceledikleri çalışmalarında, ekonomik olarak ortaya çıkan şoklardan en yüksek düzeyde etkilenen işletmelerin Covid 19 salgını sebebiyle ağır yaralar aldıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte salgın sonrası iyileşme döneminde bütün aktörlerin ortak bir paydada buluşarak oluşturacakları işbirliği ile ülke ekonomisinde çok önemli bir noktaya sahip olan işletmelerin normalleşmesi için gerekli tedbirlerin ivedi bir şekilde alınması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Can (2021) yapmış olduğu çalışmada, Covid 19 salgınının Türkiye'deki işletmeler üzerindeki etkilerini sorunlar, dönüşümler ve olanaklar perspektifinde incelemiştir. Araştırma sonucunda, salgınla birlikte ortaya çıkan ekonomik krizin ilk etapta talepte daralma, üretim ve süreçlerde aksama, tedarik zincirinde kopma olmak üzere işletmeler nezdinde birçok olumsuz sonuçların ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Oral ve Sevinç (2020) yapmış oldukları çalışmada, Covid 19 pandemisinin ülke ekonomisinde önemli etkiler meydana getirdiği, bu etkilerin ortadan kaldırılabilmesi için devlet desteklerinin önemli bir role sahip olduğunu, söz konusu bu desteklerin sağlanmasında ise yaşanan pandemi sürecinin zaman boyutunun belirsizliğinin dikkate alınmasının önem arz ettiğini ortaya koymuştur.

Nicola vd. (2020), Covid 19'un küresel ekonomi üzerindeki sosyo-ekonomik etkilerini inceledikleri araştırmalarında, ülkelerin yaşanan kriz sonrasında ekonomilerini yeniden dengeye oturtmak için orta ve uzun vadede planlamalar yapmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda girişimciliği teşvik edecek bir ekonomik sisteme ihtiyaç duyulacağını belirtmişlerdir.

Loayza ve Pennings (2020), Covid 19'un gelişme eğiliminde olan ekonomiler üzerindeki etkilerini incelediği araştırmalarında, nakdi teşviklerin önemine değinmişlerdir. Bunun yanında kamu tarafından sağlanan hizmetlerin devamlılığına ve halka sunulan sosyal yardımların da önemine değinmişlerdir.

3. Araştırma

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın amacı, araştırmanın etiği, kapsamı ve araştırmada kullanılan yöntemlere dair bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Covid 19 salgınının Adıyaman ilinde faaliyet gösteren Adıyaman Park AVM'deki işletmeler üzerindeki ekonomik etkilerinin ortaya çıkarılması amacıyla yapılmıştır.

3.2. Kapsam ve Yöntem

Araştırmanın kapsamını, Adıyaman ilinde faaliyet gösteren Adıyaman Park AVM'deki işletmeler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında, ismi geçen alışveriş merkezindeki 32 işletmenin yöneticileriyle yüz yüze görüşülerek anket uygulanmıştır. Veri toplamak amacıyla anket uygulaması 2021 yılının Ağustos ayında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya ilişkin verilerin toplanması için anket yöntemi kullanılmıştır. Verilere ulaşma yöntemi olarak anket, belirli bir konu hakkında tutum, düşünce ve davranışları önceden hazırlanmış bir sıra ve yapıda oluşturulmuş sorularla veri toplamayı sağlayan bir yöntemdir (Gürbüz ve Şahin, 2016). Bu çalışmada, araştırmacılardan gerekli izinler alınarak verilerin toplanması amacıyla Nakiboğlu ve Işık (2020) tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılmıştır. Çalışma iki bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde ankete katılan katılımcıların demografik özelliklerine yönelik 7 soru bulunmaktadır. İkinci bölümü ise 5 likert ölçeğinde hazırlanmış "Covid 19 salgınının işletmeler üzerindeki ekonomik etkilerini" ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanmış 24 sorudan oluşmaktadır.

3.3. Araştırmanın Etiği

"Koronavirüs (Covid 19) Salgınının İşletmeler Üzerindeki Ekonomik Etkileri: Adıyaman Park AVM Üzerine Bir Araştırma" başlıklı bu çalışmanın yazım sürecinde bilimsel ve etik kurallara uyulmuştur. Anket formunun uygulanması için Adıyaman Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan, 01.06.2021 tarih ve 111 sayılı karar ile gerekli olan izin alınmıştır.

4. Bulgular

4.1. Geçerlilik Analizi

Araştırmada öncelikle "Covid-19 Salgınının İşletmeler Üzerindeki Ekonomik Etkileri Ölçeği"ne yönelik geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğini sağlamak için keşfedici faktör analizi uygulanmıştır. Uygulanan Barlett testi neticesinde faktör analizine tabi tutulan değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin olduğu ($p=0.00<0.05$) ve örneklem sayısının faktör analizinin yapılabilmesi için yeterli düzeyde olduğu görülmüştür ($KMO=0.663>0,60$). Faktör analizi için varimax metodu tercih edilerek faktörlerin kendi aralarındaki ilişki yapısının eşit kalması sağlanmıştır. Yapılan faktör analizi

neticesinde değişkenlerin toplam varyansı %71.738 olan 3 faktör altında toplandığı görülmüştür. Ortaya çıkan faktörlerin muhtevası dikkate alınarak 11 maddeden oluşan birinci faktör “Covid 19’un Ekonomik Faaliyetlerin Sürdürülebilirliğine Etkisi” olarak, 10 maddeden oluşan ikinci faktör “Covid 19 Sürecinde Uygulanan Ekonomi Politikalarına Yönelik Görüşler” ve 3 maddeden oluşan üçüncü faktör ise “Covid 19 Pandemisi Sonrasına Yönelik Ekonomik Öngörüler” şeklinde adlandırılmıştır. Ortaya çıkan faktör yapısı ile faktör yükleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Covid19 Salgınının İşletmeler Üzerindeki Ekonomik Etkileri Ölçeğinin Faktör Yapısı

FAKTÖR YAPISI	FAKTÖR YÜKÜ
Covid-19’un Ekonomik Faaliyetlerin Sürdürülebilirliğine Etkisi (Özdeğer=14,428; Açıklanan Varyans=32,214)	
1. Gelecekle ilgili ekonomik endişelerim var.	0,53
2. Ekonomik açıdan kendimi yetersiz hissediyorum.	0,737
4. İşyerimi kapatmak zorunda kalmaktan korkuyorum.	0,757
5. Evime ve çocuklarıma bakamamaktan endişeliyim.	0,706
7. Alacaklarımı tahsil edemeyeceğimi düşünüyorum.	0,702
16. Bankalarla kredi borcu ve kredi kartı ödemelerinden dolayı sorun yaşayabileceğimi düşünüyorum.	0,644
17. Sattığımız ürün ve hizmetlere önceki gibi talep olmayacağını düşünüyorum.	0,561
20. Çek ve senetlerimi ödeyemeyeceğimi düşünüyorum.	0,838
21. Yeni girişimcilik faaliyetlerine yönelemeyeceğimi düşünüyorum.	0,825
23. Personel sayısında azaltma yapma mecburiyetinde kalacağımı düşünüyorum.	0,78
24. Önemli düzeyde iş kaybı yaşayacağımı düşünüyorum.	0,778
Covid 19 Sürecinde Uygulanan Ekonomi Politikalarına Yönelik Görüşler (Özdeğer=1,602; Açıklanan Varyans=28,112)	
3. Ekonominin salgın öncesindeki haline döneceğine inanmıyorum.	0,663
6. Şu anki ekonomik durağanlığın ileriki dönemlerde ekonomik bakımdan sıkıntı oluşturacağını düşünüyorum.	0,731
8. Alınan ekonomik tedbirleri yetersiz buluyorum.	0,762
9. Verilen teşviklerden yararlanamıyorum.	0,651
10. Verilen ekonomik teşviklerin yetersiz kaldığını düşünüyorum.	0,778
11. Ekonominin canlanmasının uzun süre alacağını düşünüyorum.	0,796

13. Bütün sektörlerin ekonomik bakımdan olumsuz etkilendiğini düşünüyorum.	0,683
14. İşsizliğin artacağını düşünüyorum.	0,665
15. Enflasyonun ciddi oranda artacağını düşünüyorum.	0,56
19. Küçük ölçekli işletmelerin kapanma riskiyle karşılaşacağını düşünüyorum.	0,591

Covid 19 Pandemisi Sonrasına Yönelik Ekonomik Öngörüler (Özdeğer=1,188; Açıklanan Varyans=11,412)

12. Genel ekonomik yapıdan dijital ekonomiye hızlı bir geçiş olacağını düşünüyorum.	0,845
18. Rekabetin daha da büyüyeceğini, bununla birlikte kârlılık oranlarının da azalacağını düşünüyorum.	0,561
22. Uygulanmakta olan iktisadi politikalarının salgın sebebiyle uğradığım zararı ortadan kaldıramayacağını düşünüyorum.	0,588

4.2. Güvenilirlik Analizi

Araştırma kapsamında kullanılan anketin güvenilirlik düzeyini ortaya konmak için Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda 0,70 ve üzerinde çıkan güvenilirlik katsayısı yeterli olarak kabul edilmektedir (Bayram, 2017: 194). Yapılan analiz sonucunda çalışmanın genel güvenilirliğine yönelik Cronbach's Alpha katsayısının 0,968 olduğu ortaya çıkmıştır. Alt ölçeklerin Cronbach's Alpha katsayıları ise Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Güvenilirlik Analizi Sonuç Tablosu

Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach's Alfa Katsayısı
Genel	24	0,968
1- Covid 19'un Ekonomik Faaliyetlerin Sürdürülebilirliğine Etkisi	11	0,785
2- Covid 19 Sürecinde Uygulanan Ekonomik Politikalara Yönelik Görüşler	10	0,748
3- Covid 19 Pandemisi Sonrasına Yönelik Ekonomik Öngörüler	3	0,913

4.1. Araştırma Bulgularının Yorumlanması ve Değerlendirilmesi

Bu bölümde, katılımcılara ait demografik bilgiler ve çalışma kapsamında elde edilen diğer bulgulara yönelik yorum ve değerlendirmeler yer almaktadır.

4.1.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Veriler

Katılımcıların demografik özelliklerini içeren bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Demografik Bulgular

Demografik Özellikler		N	%
Cinsiyet	Kadın	18	56,2
	Erkek	14	43,8
Yaşınız	20-30	21	65,6
	31-40	8	25,0
	41-50	2	6,3
	51-60	1	3,1
	61 ve üzeri	0	0
İşletmenin Faaliyet Süresi	1 Yıldan Az	4	12,5
	1-3 Yıl Arası	7	21,9
	3 ve Üzeri	21	65,6
Eğitim Düzeyi	Lise ve Altı	8	25,0
	Ön Lisans	15	46,9
	Lisans	6	18,7
	Lisansüstü	3	9,4
İşletmenizin Hukuki Statüsü	Kurumsal İşletme	10	31,3
	Şahıs İşletmesi	10	31,3
	Franchising	9	28,1
	Şirket	3	9,3
Faaliyet Gösterdiği Sektör	Hazır Giyim ve Ayakkabı	19	59,4
	Kozmetik	4	12,6
	Beyaz Eşya ve Küçük Ev Aletleri	1	3,1
	Kitap, Kırtasiye ve Oyuncak	1	3,1
	Restoran ve Kafe	3	9,4
	Optik ve Saat	1	3,1
	Takı ve Sarrafiye	1	3,1
	Sinema ve Eğlence	1	3,1
Hizmet	1	73,1	
İşletmenizin Yıllık Cirosu (TL)	100.000 ve Altı	11	34,4
	100.000-250.000	9	28,1
	251.000-500.000	8	25,0
	501.000 ve Üstü	4	12,5

Tablo 3’te görüldüğü üzere araştırmaya 32 işletme yöneticisi katkı sağlamıştır. Verilere bakıldığında, katılımcıların %56,2’si (18) kadın, %43,8’i (14) ise erkektir. Katılımcıların yaşlarına göre dağılımına bakıldığında, %65,6’sı 20-30 yaş aralığında, %25’i 31-40 yaş, %6,3’ü 41-50 yaş ve %3,1’i iye 51-60 yaş aralığındadır. Eğitim düzeyini gösterir veriler incelendiğinde, %25’inin lise ve altı, %46,9’unun ön lisans, %18,7’sinin lisans ve %9,4’nün ise yüksek lisans düzeyinde olduğu görülmüştür. İşletmelerin %65,6’sı üç yıldan fazladır faaliyetlerini sürdürürken, %21,9’u 1-3 yıl arası, %12,5’i ise bir yıldan az süredir faaliyetlerini devam ettirmektedir. İşletmelerin hukuki statüsü açısından bakıldığında %31,3’ü kurumsal işletme yine %31,3’ü şahıs işletmesi iken %28,1’i franchising ve %9,3’ünün ise şirket olduğu görülmektedir. İşletmelerin , %59,4’ü hazır giyim ve ayakkabı sektöründe, %12,6’sı kozmetik sektöründe, %9,4’ü restoran ve kafe sektöründe iken diğer sektörlerde ise işletmeler %3,1’lik orana sahiptir. Son olarak işletmelerin yıllık cirolarına bakıldığında, %34,’sinin yıllık cirosu 100.000 TL ve altı iken, %28,1’nin 100.000-250.000 TL arası, %25’ nin 251.000-500.000 TL arası ve %12,5’nin ise 501.000 TL ve üstü olduğu ortaya çıkmıştır.

4.1.2. Covid 19’un Ekonomik Faaliyetlerin Sürdürülebilirliğine Etkisine Yönelik Bulgular

Tablo 4. Covid 19’un Ekonomik Faaliyetlerin Sürdürülebilirliğine Etkisine İlişkin Veriler

Covid 19’un Ekonomik Faaliyetlerin Sürdürülebilirliğine Etkisi	Kesimlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
	N %	N %	N %	N %	N %
Gelecek ilgili ekonomik endişelerim var.	1 (3,1)	1 (3,1)	2 (6,3)	8 (25,0)	20 (62,5)
Ekonomik açıdan kendimi yetersiz hissediyorum.	2 (6,3)	5 (15,6)	1 (3,1)	10 (31,2)	14 (43,8)
İşyerimi kapatmak zorunda kalmaktan korkuyorum.	3 (9,4)	4 (12,5)	9 (28,1)	8 (25,0)	8 (25,0)
Evime ve çocuklarıma bakamamaktan endişeliyim.	1 (3,1)	5 (15,6)	4 (12,5)	8 (25,0)	14 (43,8)
Alacaklarımı tahsil edemeyeceğimi düşünüyorum.	1 (3,1)	6 (18,8)	5 (15,6)	9 (28,1)	11 (34,4)

Bankalarla kredi borcu ve kredi kartı ödemelerinden dolayı sorun yaşayabileceğimi düşünüyorum	1 (3,1)	3 (9,4)	5 (15,6)	6 (18,8)	17 (53,1)
Çek ve senetlerimi ödeyemeyeceğimi düşünüyorum	1 (3,1)	3 (9,4)	8 (25,0)	8 (25,0)	12 (37,5)
Sattığımız ürün ve hizmetlere önceki gibi talep olmayacağını düşünüyorum.	1 (3,1)	4 (12,5)	5 (15,6)	6 (18,8)	16 (50,0)
Yeni girişimcilik faaliyetlerine yönelemeyeceğimi düşünüyorum.	2 (6,2)	3 (9,4)	5 (15,6)	10 (31,3)	12 (37,5)
Personel sayısında azaltma yapma mecburiyetinde kalacağımı düşünüyorum.	1 (3,1)	2 (6,2)	6 (18,8)	8 (25,0)	15 (46,9)
Önemli düzeyde iş kaybı yaşayacağımı düşünüyorum.	1 (3,1)	2 (6,2)	4 (12,5)	9 (28,2)	16 (50,0)

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde, katılımcıların ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği noktasındaki görüşleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Katılımcıların %77,5'inin gelecekle ilgili ekonomik kaygılar duyduğu görülmektedir.
- Yine %75'i ise ekonomik açıdan kendilerini yetersiz hissetmektedir.
- Katılımcıların %50'si işyerlerini kapatma zorunda kalmaktan korkarken, %28,1'i bu konuda kararsız olduğunu ifade etmiştir.
- Katılımcıların %68,8'i evine ve çocuklarına bakma noktasında endişe duyarken, %18,7'lik kısmının ise herhangi bir endişesinin olmadığı görülmüştür.
- %62,5'lik bir oranın alacaklarını tahsil edemeyeceklerini düşündükleri görülmüştür.
- Katılımcıların %71,9'u ödemeler noktasında bankalarla sorun yaşayacaklarını belirtmiştir.
- Benzer biçimde, %62,5'lik kısmı çek ve senetlerini ödeyemeyeceklerini düşünürken, %25'lik bir oranı ise bu konuda kararsız olduklarını belirtmiştir.
- Katılımcıların %68,8'lik bir oranı sundukları mal ve hizmetlere eskisi gibi bir talep olmayacağını ifade etmiştir.
- Yeni girişimcilik faaliyetlerinde bulunmayacaklarını belirtenlerin oranı %68,8'dir.
- Katılımcıların %71,9'u personel sayısını azaltabileceğini düşünürken, %18,8'i bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir.
- Son olarak katılımcıların %78,2'si önemli düzeyde iş kayıpları yaşayacaklarını ifade etmişlerdir.

Genel olarak bakıldığında, çalışmaya katılan işletmelerin Covid 19 pandemi sürecinde ekonomik faaliyetlerini sürdürebilme noktasında çok ciddi kaygılarının olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

4.1.2.1. Covid 19'un Ekonomik Faaliyetlerin Sürdürülebilirliğine Etkisine Yönelik Hipotezler

Cinsiyet Değişkenine Göre Hipotez Testi Sonuçları

H_0 = Katılımcıların, Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisine yönelik görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Katılımcıların, Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisine yönelik görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Katılımcıların, Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisine yönelik görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği 32 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinden analiz edilmiştir. Bağımsız örneklem t testi sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ort.	S.S.	S.D.	t	p
Kadın	18	4,1818	,73061	30	1,603	,149
Erkek	14	3,6364	1,18531			

Elde edilen verilere bakıldığında katılımcıların, Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisine yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Bu sonuca göre H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

İşletmelerin Faaliyet Süresi Açısından Hipotezler

H_0 = Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisi işletmelerin faaliyet süresine göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisi işletmelerin faaliyet süresine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

İşletmelerin Hukuki Statüsü Açısından Hipotezler

H_0 = Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisi işletmelerin hukuki yapısına göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisi işletmelerin hukuki yapısına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Sektör Açısından Hipotezler

H_0 = Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisi işletmelerin faaliyette bulunduğu sektöre göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisi işletmelerin faaliyette bulunduğu sektöre göre anlamlı bir farklılık gösterir.

İşletmelerin Yıllık Cirosu Açısından Hipotezler

H_0 = Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisi işletmelerin yıllık cirosuna göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisi işletmelerin yıllık cirosuna göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 6. Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	S.D.	Kareler Ortalaması	F	p
Faaliyet Süresi Açısından	Gruplar Arası	0,332	2	0,166	0,16	0,85
	Grup İçi	29,35	29	1,012		
	Toplam	29,682	31			
Hukuki Statüsü Açısından	Gruplar Arası	1,85	3	0,617	0,62	0,61
	Grup İçi	27,831	28	0,994		
	Toplam	29,682	31			
Faaliyet Gösterdiği Sektör Açısından	Gruplar Arası	11,76	8	1,47	1,89	0,11
	Grup İçi	17,922	23	0,779		
	Toplam	29,682	31			
Yıllık Ciro Açısından	Gruplar Arası	2,848	3	0,949	0,99	0,41
	Grup İçi	26,834	28	0,958		
	Toplam	29,682	31			

Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında, Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisinde "işletmelerin faaliyet süresine" göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($p>0,05$). Benzer şekilde, "işletmelerin hukuki yapısı, işletmelerin faaliyette bulunduğu sektör ve işletmelerin yıllık cirosu" açısından da anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($p>0,05$). Bu sonuçlara göre H_0 hipotezleri kabul edilmiştir.

4.1.3. Covid 19 Sürecinde Uygulanan Ekonomi Politikalarına Yönelik Bulgular

Tablo 7. Covid 19 Sürecinde Uygulanan Ekonomi Politikalarına

Covid-19 Sürecinde Uygulanan Ekonomi Politikalarına Yönelik Görüşler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
	N %	N %	N %	N %	N %
Ekonominin salgın öncesindeki haline döneceğine inanmıyorum.	2 -6,3	1 -3,1	6 -18,8	5 -15,6	18 -56,2
Şu anki ekonomik durağanlığın ileriki dönemlerde ekonomik bakımdan sıkıntı oluşturacağını düşünüyorum.	2 -6,3	2 -6,3	4 -12,5	5 -15,6	19 -59,3
Alınan ekonomik tedbirleri yetersiz buluyorum.	2 -6,3	0 0	4 -12,5	6 -18,7	20 -62,5
Verilen teşviklerden yararlanamıyorum.	2 -6,3	6 -18,8	1 -3,1	8 -25	15 -46,8
Verilen ekonomik teşviklerin yetersiz kaldığını düşünüyorum.	2 -6,3	2 -6,3	3 -9,3	6 -18,8	19 -59,3
Ekonominin canlanmasının uzun süre alacağını düşünüyorum.	3 -9,3	2 -6,4	1 -3,1	11 -34,4	15 -46,9
Bütün sektörlerin ekonomik bakımdan olumsuz etkilendiğini düşünüyorum.	2 -6,3	2 -6,3	2 -6,3	5 -15,6	21 -65,5
İşsizliğin artacağını düşünüyorum.	2 -6,3	1 -3,1	0 0	8 -25	21 -65,6
Enflasyonun ciddi oranda artacağını düşünüyorum.	0 0	3 -9,4	3 -9,4	9 -28,1	17 -53,1
Küçük ölçekli işletmelerin kapanma riskiyle karşılaşacağını düşünüyorum.	1 -3,1	0 0	1 -3,1	8 -25	22 -68,8

Tablo 7’deki veriler incelendiğinde, katılımcıların Covid 19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Katılımcıların %71,8’inin ekonominin salgın öncesindeki haline döneceğine inanmadıkları görülmektedir.
- Katılımcıların %74,9’u ekonomik durağanlığın ileriki dönemlerde ekonomik bakımdan sıkıntı yaratacağını düşünmektedir.

- Yine katılımcıların %81,2'si uygulanan ekonomik tedbirleri yetersiz bulmaktadır.
- Katılımcıların %71,8'i sunulan ekonomik teşviklerden yararlanamadıklarını belirterek, %25,1'i ise bu teşviklerden faydalandıklarını ifade etmişlerdir.
- Diğer taraftan katılımcıların %78,1'i verilen ekonomik teşvikleri yetersiz bulmaktadır.
- Ekonominin yeniden canlanmasının uzun süre alacağını düşünen katılımcıların oranı ise % 81,3'tür.
- Benzer şekilde katılımcıların %81,1'i tüm sektörlerin salgından olumsuz bir biçimde etkileneceğini düşünmektedir.
- Katılımcıların %90,6 gibi çok büyük bir oranı ise işsizliğin artacağını ifade ederken, benzer şekilde %81,2'side enflasyonun ciddi şekilde artacağını düşünmektedir.
- Son olarak katılımcıların %93,8'i küçük ölçekli işletmelerin kapanma riskiyle karşı karşıya kalacağını ifade etmiştir.

4.1.3.1. Covid 19 Sürecinde Uygulanan Ekonomi Politikalarına Yönelik Hipotezler Cinsiyet Değişkenine Göre Hipotez Testi Sonuçları

Katılımcıların, Covid 19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği 32 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinden analiz edilmiştir. Bağımsız örneklem t testi sonuçları Tablo 8'de yer almaktadır.

H_0 = Katılımcıların, Covid 19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Katılımcıların, Covid 19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 8. Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ort.	S.S.	S.D.	t	p
Kadın	18	4,5611	,45651	30	2,471	,007
Erkek	14	3,7786	1,24479			

Elde edilen verilere bakıldığında katılımcıların, Covid-19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($p < 0,05$). Bu sonuca göre göre H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

İşletmelerin Faaliyet Süresi Açısından Hipotezler

H_0 = Covid 19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşler işletmelerin faaliyet süresine göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Covid 19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşler işletmelerin faaliyet süresine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

İşletmelerin Hukuki Statüsü Açısından Hipotezler

H_0 = Covid-19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşler işletmelerin hukuki yapısına göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Covid-19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşler işletmelerin hukuki yapısına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Sektör Açısından Hipotezler

H_0 = Covid-19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşler işletmelerin faaliyette bulunduğu sektöre göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Covid-19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşler işletmelerin faaliyette bulunduğu sektöre göre anlamlı bir farklılık gösterir.

İşletmelerin Yıllık Cirosu Açısından Hipotezler

H_0 = Covid 19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşler işletmelerin yıllık cirosuna göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Covid 19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşler işletmelerin yıllık cirosuna göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 9. Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	S.D.	Kareler Ortalaması	F	p
Faaliyet Süresi Açısından	Gruplar Arası	,855	2	,427	,448	,643
	Grup İçi	27,654	29	,954		
	Toplam	28,509	31			
Hukuki Statüsü Açısından	Gruplar Arası	3,436		1,145	1,279	,301
	Grup İçi	25,073		,895		
	Toplam	28,509				
Faaliyet Gösterdiği Sektör Açısından	Gruplar Arası	13,563		1,695	2,609	,034
	Grup İçi	14,946		,650		
	Toplam	28,509				
Yıllık Ciro Açısından	Gruplar Arası	2,855		,952	1,039	,391
	Grup İçi	25,654		,916		
	Toplam	28,509				

Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında, katılımcıların Covid-19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşlerinde “işletmelerin faaliyet süresi, işletmelerin hukuki yapısı ve işletmelerin yıllık cirosu” açısından da anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($p>0,05$). Bu sonuçlara göre H_0 hipotezleri kabul edilmiştir. Diğer taraftan, “işletmelerin faaliyette bulunduğu sektör açısından” ise anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($p<0,05$). Böylece H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

4.1.4. Covid 19 Sonrasına Yönelik Ekonomik Öngörülere Yönelik Bulgular

Tablo 10. Covid 19 Sonrasına Yönelik Ekonomik Öngörülere İlişkin Veriler

Covid 19 Sonrasına Yönelik Ekonomik Öngörüler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
	N %	N %	N %	N %	N %
Genel ekonomik yapıdan dijital ekonomiye hızlı bir geçiş olacağını düşünüyorum.	3 (9,3)	5 (15,6)	6 (18,8)	8 (25,0)	10 (31,3)
Rekabetin daha da büyüyeceğini, bununla birlikte kârlılık oranlarının da azalacağını düşünüyorum.	1 (3,1)	3 (9,4)	4 (12,5)	12 (37,5)	12 (37,5)
Uygulanmakta olan iktisadi politikalarının salgın sebebiyle uğradığım zararı ortadan kaldıramayacağını düşünüyorum.	0 (0)	4 (12,5)	1 (3,1)	11 (34,4)	16 (50,0)

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde, katılımcıların Covid 19 sonrasına yönelik ekonomik öngörülerine ilişkin görüşleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Katılımcıların %56,6'sı genel ekonomik yapıdan dijital ekonomiye hızlı bir geçiş olacağını düşünmez iken, %24,9'u ise böyle bir geçişin yaşanacağını ifade etmiştir.
- Katılımcıların %75'i rekabetin artmasına karşın kârlılık oranlarında bir azalışın olmayacağını belirtmiştir.
- Son olarak katılımcıların %84,4'ü uygulanmakta olan ekonomi politikaların salgın sebebiyle uğranılan zararı ortadan kaldıramayacağını düşünmektedir.

4.1.4.1. Covid 19 Sonrasına Yönelik Ekonomik Öngörülere Yönelik Hipotezler Cinsiyet Değişkenine Göre Hipotez Testi Sonuçları

H_0 = Katılımcıların, Covid 19 sonrasına yönelik ekonomik öngörülerine yönelik görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Katılımcıların, Covid 19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Katılımcıların, Covid 19 sonrasına yönelik ekonomik öngörülerine yönelik görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği 32 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinden analiz edilmiştir. Bağımsız örneklem t testi sonuçları Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11. Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ort.	S.S.	S.D.	t	p
Kadın	18	4,0741	,466230			
Erkek	14	3,6905	1,09751	30	1,226	,019

Elde edilen verilere bakıldığında katılımcıların, Covid 19 sonrasına yönelik ekonomik öngörülerine yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($p<0,05$). Bu sonuca göre H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

İşletmelerin Faaliyet Süresi Açısından Hipotezler

H_0 = Covid 19 sonrasına yönelik ekonomik öngörüler işletmelerin faaliyet süresine göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Covid 19 sonrasına yönelik ekonomik öngörüler işletmelerin faaliyet süresine göre anlamlı bir farklılık gösterir.

İşletmelerin Hukuki Statüsü Açısından Hipotezler

H_0 = Covid 19 sonrasına yönelik ekonomik öngörüler işletmelerin hukuki yapısına göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Covid 19 sonrasına yönelik ekonomik öngörüler işletmelerin hukuki yapısına göre anlamlı bir farklılık gösterir.

İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Sektör Açısından Hipotezler

H_0 = Covid 19 sonrasına yönelik ekonomik öngörüler işletmelerin faaliyette bulunduğu sektöre göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Covid 19 sonrasına yönelik ekonomik öngörüler işletmelerin faaliyette bulunduğu sektöre göre anlamlı bir farklılık gösterir.

İşletmelerin Yıllık Cirosu Açısından Hipotezler

H_0 = Covid 19 sonrasında yönelik ekonomik öngörüler işletmelerin yıllık cirosuna göre anlamlı bir farklılık göstermez.

H_1 = Covid 19 sonrasında yönelik ekonomik öngörüler işletmelerin yıllık cirosuna göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Tablo 12. Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	S.D.	Kareler Ortalaması	F	p
Faaliyet Süresi Açısından	Gruplar Arası	,105	2	,052	,063	,939
	Grup İçi	24,169	29	,833		
	Toplam	24,274	31			
Hukuki Statüsü Açısından	Gruplar Arası	3,978	3	1,326	1,829	,165
	Grup İçi	20,296	28	,725		
	Toplam	24,274	31			
Faaliyet Gösterdiği Sektör Açısından	Gruplar Arası	8,035	8	1,004	1,423	,240
	Grup İçi	16,239	23	,706		
	Toplam	24,274	31			
Yıllık Ciro Açısından	Gruplar Arası	3,116	3	1,039	1,375	,271
	Grup İçi	21,158	28	,756		
	Toplam	24,274	31			

Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına bakıldığında, Covid 19 sonrasında yönelik ekonomik öngörülerinde “işletmelerin faaliyet süresine” göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($p>0,05$). Benzer şekilde, “işletmelerin hukuki yapısı, işletmelerin faaliyette bulunduğu sektör ve işletmelerin yıllık cirosu” açısından da anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($p>0,05$). Bu sonuçlara göre H_0 hipotezleri kabul edilmiştir.

5. Sonuç

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan şehrinde Aralık 2019 tarihinde görülen ve kısa bir süre zarfında küresel ölçekte büyük bir sorun haline dönüşen Covid 19, günlük yaşamın önemli bir şekilde değişmesine yol açmıştır. Virüsün bulaşma hızının azaltılması noktasında sosyal ve ekonomik hayatı sınırlayan pek çok önlem alınmıştır. Alınan bu tedbirler başta ekonomi olmak üzere birçok alanda sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Genel olarak iktisadi bakımdan salgının etkileri incelendiğinde, ülke ekonomimizi istihdam, üretim, ihracat, gelir düzeyi, bütçe ve cari açık ile toplam borç yükü gibi farklı konularda

olumsuz yönde etkileyerek durgunluğa sürüklemiştir. Ülkemizde salgının ortaya çıktığı andan itibaren uygulanan politikalar, gerek sosyal yapının gerekse de ekonomik yapının sürece ten az düzeyde etkilenmesi için oldukça önemlidir.

Yapılan bu çalışmayla, Covid-19 salgınının Adıyaman ilinde faaliyet gösteren Adıyaman Park AVM'deki işletmeler üzerindeki ekonomik etkileri ortaya konulmuştur. Araştırma neticesinde elde edilen sonuçların bir kısmı şöyle sıralanabilir:

- Katılımcıların büyük bir oranı kendilerini iktisadi olarak yetersiz hissettikleri gibi gelecekle ilgili önemli ekonomik kaygılar duyduklarını ifade etmişlerdir. Çalışmanın bu sonucu Nakiboğlu ve Işık (2020)'ın araştırmalarındaki sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte çek ve senetlerini ödeme noktasında bankalar nezdinde sorunlar yaşayacaklarını belirtenlerin sayısının da azımsanmayacak biçimde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Yine katılımcıların büyük bir kısmı, sundukları mal ve hizmetlere eskisi kadar talep olmayacağını belirtmiş, bu durumda önemli düzeyde iş kaybına yol açacağını ifade etmişlerdir. Bu sonuç, Can (2021) tarafından yürütülen araştırmadaki sonuçlarla paralellik göstermektedir.
- İşletme yöneticilerinin önemli bir bölümü, ekonomik durgunluğun giderek artacağını, buna bağlı olarak da ekonominin salgın öncesindeki haline dönmesinin çok zor olacağını belirtmiştir.
- Yine katılımcıların çok büyük bir oranı, salgından olumsuz biçimde etkilendiğini, yaşanan bu olumsuzlukları azaltmak için uygulanan ekonomik teşviklerin yetersiz olduğunu, aynı zamanda sunulan bu teşviklerden yararlanamadıklarını ifade etmiştir.
- Katılımcıların cinsiyet değişkeni ile Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisine ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamışken, yine cinsiyet değişkeni ile Covid 19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşleri ve Covid 19 sonrasına yönelik ekonomik öngörülere ilişkin görüşleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür.
- İşletmelerin faaliyet süresi değişkeni açısından sonuçlara bakıldığında, her üç faktör içinde anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.
- Benzer şekilde işletmelerin hukuki statüsü değişkeni açısından sonuçlara bakıldığında, yine her üç faktör için anlamlı bir farklılık görülmemiştir.
- İşletmelerin faaliyet gösterdiği sektör değişkeni açısından hipotez testi sonuçları incelendiğinde, Covid 19'un ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğine etkisine ilişkin görüşleri ile Covid 19 sonrasına yönelik ekonomik öngörülere ilişkin görüşleri açısından anlamlı bir farklılık görülmemişken, Covid 19 sürecinde uygulanan ekonomi politikalarına yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir.

- Son olarak, işletmelerin yıllık cirosu değişkeni açısından hipotez testi sonuçlarına bakıldığında her üç faktör içinde anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Sonuç olarak, Covid 19 salgınının işletmeleri ekonomik olarak olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Bu hususta işletme yöneticilerinin gelecekle ilgili önemli kaygılar taşıdıkları aşikârdır. Yaşanan bu süreçte ortaya çıkan bu kaygıları ve olumsuzlukları giderme noktasında devlet yöneticilerinin daha önce uygulamaya konulan “Ekonomik Destek Paketi”ni proaktif bir yaklaşımla revize ederek uygulama alanını genişletmeleri yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Adigüzel, M. (2020). Covid-19 pandemisinin Türkiye ekonomisine etkilerinin makroekonomik analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (37), 191-221.
- Akgün, V. Ö. (2010). Modern alışveriş merkezlerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisi ve Konya ilinde bir uygulama. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 153-163.
- Arslan, İ. ve Bayar, İ. (2020). Covid-19 salgını, ekonomik etkileri ve küresel ekonominin geleceği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(COVID-19 Special Issue), 87-104.
- Aytekin, İ. ve Karyağdı, N. G. (2021). Covid-19 pandemisinin ekonomik krize evrimi. G. Sümer (Ed.). *İktisat Alanında Seçilmiş Konular*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, s. 91-115'deki bölüm.
- Bayram, N. (2017). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Can, Ö. (2021). Covid-19 salgınının Türkiye'deki işletmelere etkileri: sorunlar, dönüşümler, olanaklar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(3), 833- 863.
- Covid-19 Tedbirlerinin Ekonomik Etkileri ve Politika Önerileri. (2020). Web: <https://sarkac.org/2020/03/covid-19-tedbirlerinin-ekonomik-etkileri-ve-politika-onerileri/> adresinden 12 Ağustos 2021'de alınmıştır.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan “Ekonomik İstikrar Kalkanı” Tedbir Paketini Açıkladı. (2020). Web: <http://www.istanbul.gov.tr/cumhurbaskani-erdogan-ekonomik-istikrar-kalkani-tedbir-paketini-acikladi> adresinden 11 Ağustos 2021'de alınmıştır.
- Çetin, A. C. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgınının Türkiye'de genel ekonomik faaliyetlere ve hisse senedi borsa endeksine etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 4(2), 341-362.
- Eğri, T. ve Doğaner, A. (2020). Covid-19 ve ekonomik kriz: Kobiler özelinde bir değerlendirme ve politika önerileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar (Covid19-Özel Ek), 128-145.

- Güner, K.C. (2021). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi ve uygulanan mali tedbirlerin değerlendirilmesi. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 84-95.
- Güngörer, F. (2020). Covid-19'un toplumsal kurumlara etkisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 393-428.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İçal, H. ve Aliğaçoğlu, A. (2016). Bursa Anatolium alışveriş merkezi örneğinde tüketicilerin demografik yapıları ve özellikleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 1-30.
- Köksal, Y. ve Aydın, E. E. (2015). Tüketicilerin alışveriş merkezleri algısı üzerine karşılaştırmalı bir inceleme: Göller Bölgesi örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(24), 231-248.
- Loayza, N. V., & Pennings, S. (2020). Macroeconomic policy in the time of covid-19: A primer for developing countries. *Research & Policy Briefs*, 1-9.
- Nakiboğlu, A. ve Işık, S. (2020). Kovid-19 salgınının ekonomi üzerindeki etkileri: Türkiye'de işletme sahipleri üzerinde bir araştırma. *Turkish Studies*, 15(4), 765-789.
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A. & Al-Jabir. A. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (Covid-19). *A review. International Journal of Surgery*, 78, 185-193.
- Oral, İ. O. ve Sevinç, D. E. (2020). Covid-19 eksenli sağlık krizinin ekonomi üzerindeki etkileri üzerine bir inceleme. *Journal of Management Theory and Practices Research*, 1(1), 58-70.
- Özer, M. ve Suna, H. E. (2020). Covid-19 salgını ve eğitim, küresel salgının anatomisi. M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut (Ed.). *İnsan ve Toplumun Geleceği*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, s. 171-192'deki bölüm.
- Soylu, Ö. B. (2020). Türkiye ekonomisinde Covid-19'un sektörel etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 7(6), 169-185.
- Türk, A., Bingül, B. A. ve Ak, R. (2020). Tarihsel süreçte yaşanan pandemilerin ekonomik ve sosyal etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19 (COVID-19 Special Issue), 612-632.
- Uzun, F., Gül, İ. E., Gül, A., Uzun, İ. ve Uzun, Ö. F. (2017). Alışveriş merkezlerinin (AVM) mekânsal kullanımlarının ve kullanıcı eğilim ve beklentilerin irdelenmesi; Isparta kenti örneği. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 2(1), 1-16.

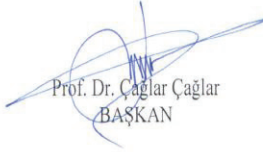
Ek 1. Etik Kurul Kararı

TC
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU

PROJE ONAY FORMU

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Yönetim ve Organizasyon Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Erkan Perктаş'ın "Koronavirüs (Covid-19) Salgınının İşletmeler Üzerindeki Ekonomik Etkileri: Adıyaman Park AVM Üzerine Bir Araştırma" başlıklı çalışması değerlendirildi.

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL KARARI	
Başvuru formunun Etik Kurula ulaştığı tarih	06/05/2021
Etik Kurul toplantı tarihi ve karar sayısı	01/06/2021- 111
☒ Proje etik açıdan oy birliği ile uygun bulunmuştur.	
☐ Proje etik açıdan geliştirilmesi gerekmektedir. Açıklama <input type="text"/>	
☐ Proje etik açıdan uygun bulunmamıştır. Açıklama <input type="text"/>	

Prof. Dr. Çağlar Çağlar
BAŞKAN

KATILDI
Prof. Dr. Çiğdem Sabbağ

KATILDI
Doç. Dr. Cem Koray Olgun
ÜYE

KATILDI
Dr. Öğr. Üyesi Samet Zenginoğlu
ÜYE

KATILDI
Dr. Öğr. Üyesi Tuba Koç Özkan
ÜYE

KATILDI
Dr. Öğr. Üyesi Esra Açıkgöz Fırat
ÜYE

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ ETKİNLİKLERİN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN OKUDUĞUNU ANLAMA BECERİSİNİN İNCELENMESİ (*)

(Araştırma Makalesi)

Ezra ÖZENÇ (**) - Cahit EPÇAÇAN (***)

Öz

Bu çalışmanın amacı ortaokul 5-8. sınıflarda okutulan Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin değerlendirme bölümünde yer alan okuduğunu anlama sorularının, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlarla ve hedef kitlenin özellikleriyle uyumlu olup olmadığını incelemektir. Araştırma da nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yapılarak betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Çalışmada Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerde yer alan 1928 soru incelenmiş, incelenen soruların 964 tanesi okuduğunu anlama sorusu olarak değerlendirilmeye alınmıştır. Türkçe Öğretim Programı'ndaki okuma kazanımlarının bilişsel basamakları tespit edilmiş, kazanımların bilişsel düzeyi belirlendikten sonra kazanımlara uygun hazırlanan sorular dört sınıf düzeyinde okuma öncesi, okuma sırası ve okuma sonrası etkinlikler şeklinde değerlendirilmiştir. Son olarak Türkçe ders kitabında bulunan okuduğunu anlama soruları, sınıf ve yaş düzeylerine uygunluğu açısından değerlendirilmiş, Chall'ın gelişim basamaklarına göre yorumlanmıştır. Araştırmanın sonucunda ortaokul 5-8. sınıf düzeyinde en fazla kavrama ve hatırlama basamaklarında sorular sorulduğu görülmüştür. Soruların Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki kazanımların hedeflediği bilişsel beceri seviyelerine uygun olarak hazırlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf ve yaş düzeyi arttıkça soruların temsil ettiği bilişsel beceri seviyelerinde azalma olduğu görülmüş, ayrıca sorular hazırlanırken öğrencilerin sınıf ve yaş düzeylerinin dikkate alınmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretimi, Ders kitabı, Etkinlik, Okuma, Okuduğunu anlama.

*) Bu makale "Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin öğrencilerin okuduğunu anlama becerisini geliştirmeye etkisi" adlı tezden üretilmiştir.

**) Öğretmen, MEB, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitim Anabilim Dalı, (e-posta: ezra8260@hotmail.com)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1283-5614>

***) Prof. Dr., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitim Anabilim Dalı, (e-posta: epcacan@hotmail.com)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8090-4442>

Investigation of Secondary School Students' Reading Comprehension Skills of Activities in Turkish Textbooks

Abstract

The aim of this study is to examine whether the reading comprehension questions in the evaluation section of the texts in the Turkish textbooks taught in secondary school 5-8th grades are compatible with the achievements in the Turkish Lesson Curriculum and the characteristics of the target audience. The descriptive analysis technique and a document analysis, which is one of the qualitative research methods, were used. In the study, 1928 questions included in the activities in Turkish textbooks were analysed, and 964 of these questions were taken into consideration as reading comprehension questions. After cognitive stages of acquisitions of reading in the Turkish Teaching Program and the cognitive level of such acquisitions were determined, the questions prepared based on acquisitions were evaluated as pre-reading, during-reading, and post-reading activities at four grade levels. Finally, the reading comprehension questions in the Turkish textbooks were analysed in terms of their suitability to class and age levels and interpreted according to Chall's stages of development. As a result of the study, it was observed that questions were asked mostly at the stages of comprehension and recall at the 5th-8th grades of secondary schools. It was concluded that the questions were prepared in accordance with the cognitive skill levels targeted by the acquisitions in the Turkish Teaching Program. And, it was also observed that as class and age levels increased, cognitive skill levels represented by questions decreased, and class and age levels were not taken into consideration while preparing questions.

Keywords: *Turkish language teaching, Textbook, Activity, Reading, Reading comprehension.*

1. Giriş

Dil, insanlara özgü bir olgudur. Dilin doğuşu konusu değişik bilim dallarında (antropoloji, biyoloji, tarih, din, felsefe...) araştırılmıştır. Ama kesin bir bilgi elde edilememiştir. İnsanlar dil kabiliyetiyle dünyaya geldikleri için dili kolay öğrenirler. İnsanoğlu, kendini ifade ederken çevresini algılamada ve anlamada ona yardımcı olan dili anlamaya ve keşfetmeye çalışmıştır.

Dil becerileri; dinleme, konuşma, okuma ve yazma gibi dört temel ana etkinliğe dayanmaktadır. Dil öğrenimi; ses-harf arasındaki ilişkinin kolay, kurallı ve sistemli olması, zihinde yapılandırılması ve bireyin aktif çabası olarak değerlendirilir. Dil öğretimi ise bireyin ön bilgileri ile yeni bilgileri arasında zihinsel bir bağ kurarak, gerçek yaşamla ilişkilendirerek, sosyal etkileşimlerle gerçekleşir (Güneş, 2017).

Ana dili öğretimi okullarımızda Türkçe dersi kapsamında öğretilmektedir. Türkçe öğretiminin temelleri ilköğretimdeki Türkçe dersleri ile başlamaktadır. İlköğretim, bireylerin hayatta önlerine çıkabilecek sorunları çözebilmede, toplumun kültürüne uyum

göstermede, toplum kurallarına uyma bilincinde, yetişkin olarak üstleneceği sorumluluklara hazırlanmada ve bir sonraki eğitim-öğretim basamakları için temel kazanımları oluşturmada önemlidir (Yaşar, Sözer ve Gültekin, 2000).

Türkçe öğretimi gerçekleştirilirken bazı temel ilkeler vardır. Bunları Sever, Kaya ve Aslan (2006) şöyle özetlemiştir:

- Dil becerileri etkinlikleri bütünlük içinde olmalı ve somut etkinliklerle uygulanarak öğretilmelidir.
- Türkçe öğretimi, derslerin dışında da devam etmelidir. Öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmak için öğrenciler seviyelerine uygun kitapları ve metinleri okumaya ve okuduklarını paylaşmaya teşvik edilmelidir.
- Türkçe öğretiminde modern öğrenme ve öğretme yaklaşımlarından yararlanılmalıdır.
- Öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklara dikkat edilmelidir.
- Metinlerin öğrencilere duyma ve düşünme sorumluluğu verecek özellikte olmasına dikkat edilmelidir.

Dil becerilerinin geliştirilmesi, bireylerin etkili eğitim-öğretimi ile mümkündür. Bireylerin dil becerilerini geliştirmek için “Türkçe Dersi Öğretim Programı” dikkate alınmalıdır. Öğretim programları, eğitim süreci, öğretmen ve öğrenci ile birlikte üç boyut içindedir (Gözütok, Akgün ve Karacaoğlu, 2005).

Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda amaçlar şöyledir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018):

- Dinleme/izleme, konuşma, yazma ve okuma ile ilgili dil ve zihinsel becerileri kazanabilmek.
- Türkçeyi; kurallarına uygun, bilinçli, doğru ve etkili kullanabilmek.
- Okudukları, dinledikleri metinlerden hareketle söz varlıklarını zenginleştirerek duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirebilmek.
- Bir konuda duygularını, düşüncelerini(sözlü/yazılı) etkili ve açık bir şekilde dile getirebilmek.
- Bilgileri araştırmak, keşfetmek, yorumlayabilmek.
- Bilgiye erişebilme, bilgiyi düzenleyebilme, sorgulayabilme, kullanabilme ve üretebilme kazanımlarını geliştirebilmek.
- Okuduklarını eleştirel yönle değerlendirebilmek ve sorgulayabilmek.
- Kültürel, tarihi, ahlaki, millî, manevi değerlere önem verebilmek; millî duygu ve düşüncelerini güçlendirebilmektir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı’nın amaçlarından biri de, ilkokulu tamamlayan öğrencilerin gelişim düzeyine ve kendi bireyselliğine uygun günlük hayatta ihtiyaç duyacağı temel düzeyde sözel, sayısal ve bilimsel akıl yürütme ile sosyal becerileri ve estetik

duyarlılığı kazanmış bireyler olmalarını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda ilköğretimi bitiren bireylerin okuduklarını ve dinlediklerini anlayabilmeleri, anlatabilmeleri (sözlü/yazılı) beklenir. Bu nedenle programın içeriği büyük önem taşır.

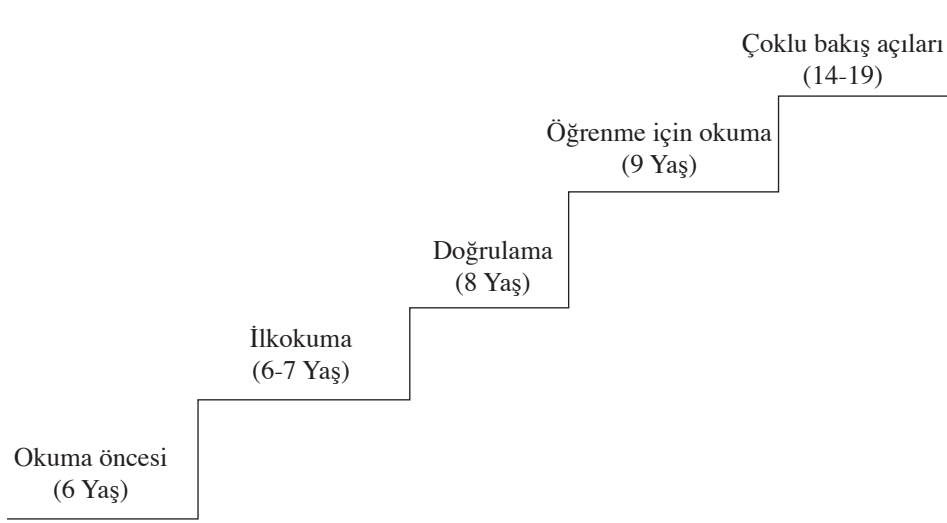
Türkçe dersinde Türkçeyi öğretmek, birbiriyle bağlantılı olan dinleme, konuşma, yazma ve okuma etkinlikleriyle gerçekleşir. Bireyler bilgilerin çoğunu okuma ya da dinleme ile algılar, algıladıklarını başkalarına konuşma veya yazma yolu ile aktarır. Konuşma ve dinleme öğrenme alanları sözel iken okuma ve yazma öğrenme alanları yazılıdır.

Graben ve Staller (2002) okumayı, metinlerden anlam çıkarma ve yorumlama becerisi olarak belirterek okumanın amaçlarını yedi başlıkta ele almıştır:

- Okuma temel bilgileri öğrenmek için yapılmalı
- Okuma metinleri çabuk, gelişigüzel olarak gözden geçirilerek yapılmalı
- Okuma bilgileri birleştirerek ve tamamlamak için yapılmalı
- Okuma metinden bir şeyler öğrenmek için yapılmalı
- Okuma, yazma ihtiyacını karşılamak için yapılmalı
- Okuma, metni eleştirmek ve değerlendirebilmek için yapılmalı
- Okuma, anlayabilmek için yapılmalı

Okumak zihinsel bir süreçtir. Anlama olmadan okumanın bir önemi kalmamaktadır. Okumanın amacı anlamadır. Anlama metinde veya konuşmada bize verilen mesajları algılamaktır diyebiliriz. Okumanın ve dinlemenin temelinde anlama yatmaktadır. Bu nedenle okumayı, anlama etkinlikleriyle tamamlamak gerekir. Okuduğunu anlamada metin türü, içeriğin düzenleniş şekli, dili, cümle yapısı, yazarın anlatımı okuduğunu anlamayı etkilemektedir (Gunning, 2003; Fountas ve Pinnell, 2006). Farklı tür metinler okumak, çocukların okudukları metinleri yorumlama ve eleştirme becerilerini geliştirmesine katkı sağlayabilmektedir.

Okuduğunu anlama etkinlikleri yaş ve sınıf düzeyine göre de değişim göstermektedir. Chall çocukların okuduğunu anlama gelişimlerini basamaklandırmıştır. Chall'ın kuramına göre *“her basamak daha önceki basamakta geliştirilen becerinin üzerine kurulmaktadır. Buna göre, herhangi bir basamakta becerinin edinilmemesi diğer basamaklardaki becerilerin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir”* (Özdemir,2011). Chall'ın kuramı okuduğunu anlamayı beş aşamada ele almaktadır.

Şekil 2.3. Chall'ın okuduğunu anlama gelişim basamakları.

Chall okuma öncesi dönemde çocukların dile ve seslere aşina olduğu kelimeler arasındaki ses benzerliklerinin farkına vardığını, aşina olduğu hikâyeleri tamamladığını ve aşina olduğu kelimelerin yazılışlarını tanımaya başladığını belirtmiştir. İlk okuma (çözümleme) basamağında; bireyler ses ve harfler arasındaki ilişkiyi kavrar. Bireyler ses-sembol uyumunu kavrayarak çözümleme becerilerini geliştirir. Doğrulama (akıcılık) basamağında; diğer basamaklarda öğrenilen beceriler geliştirilir. Bireyler kelime tanıma ve çözümlemede hız kazanır. Çocuklar hikâyeleri okumaya başlar. Okuduğu metinden anlamlar çıkarır. Anlam çıkarmada sıkıntı varsa okuduğunu anlama becerisinde azalmaya neden olmaktadır.

Öğrenmek için okuma basamağında okuma güdülenmesi değişir. Bilgi edinmek için okumalar yapar. Bu basamakta bireyler daha karmaşık metinlerle çalışabilirler. Çoklu bakış açıları basamağında; okuduğunu çözümlemeye, farklı bakış açılarını görmeye ve okuduklarını eleştirmeye başlar. Kişisel fikirlerini oluşturmak için metinlerde sunulan çoklu bakış açılarını sentezleyebilir. Bireyler konuyu farklı bakış açılarından görebilir ve eleştirel olarak değerlendirebilir. Bu basamakları başarıyla tamamlayan bireyler daha sonraki (19+) dönemlerde yaratma ve yargılama basamağına ulaşır (Chall,1991).

1.1. Etkinlik Temelli Öğretim

Etkinlik temelli öğretim, bireylerin sorunlar karşısında kendisine has düşünmeyi öğreten, pratik çözümler buldurmaya çalışan, gelişme çağındaki bireylere öğrenmek için öz güven veren önemli bir yöntemdir (Hee,2005). Etkinlik temelli öğretim sadece sınıf

içi ve dışı etkinlikleri değil yeri geldikçe ev, bahçe, arkadaşlar arasında oyunu da kapsamaktadır.

Öğrencilere etkinlik sırasında öğrenilen kavramları ifade edecekleri ortamlar verilmelidir. Bu, öğrencilerin etkinlik sonrasında üst düzey zihinsel becerileri, etkinlik ile kavramsallaştırmalarını sağlayacaktır. Etkinlikler uygulanırken öğrencilerin; içeriği konuşması, açıklaması, sorgulaması ve tartışması özendirilmelidir (Bingölbali ve Özmantar, 2009).

Şema Teorisi okuma etkinliklerinin, metni okumadan önce yapılan okuma öncesi etkinliklerinin öneminden bahseder (Razı, 2007). Karakaş (2002)'a göre okuma etkinlikleri okuyanların hata yapmalarını engeller ve okuyucunun metni yorumlamasını sağlar. Ur (1996)'a göre okuma etkinlikleri, "okuma öncesi etkinlikler, okuma sırasındaki etkinlikler ve okuma sonrası etkinlikler" olarak üç başlıkta ele alınmıştır.

Okuma öncesi ön sorgulama diye bilinen konuyla ilgili genel bir soru sorma Ur (1996)'a göre okuma öncesi etkinliktir. Buradaki amaç bireyin metin hakkında genel bir hükme sahip olmasıdır. Carell (1988) ön bilgileri etkinleştirmek için şu etkinliklerin yapılmasını belirtiyor: Dil deneyim yaklaşımı, dil etkinlikleri ile kavram geliştirme, yönlendirilmiş okuma düşünme etkinliği, deneyim metin ilişkisi, ön okuma planı ve araştır, soru sor, oku, ezbere anlat, eleştir.

Okuma sırasındaki etkinlikler okuyucuları okuma esnasında karşılaşılan sorunları çözmeye yardımcı olabilir. Hyland (1990)'a göre araştırma etkinlikleri aracılığıyla metnin içeriğini ve düzenini tahmin edebilir. Bunu bibliyografik, grafik ve baskıyla ilgili bilgilerden elde edebilir. Okuma sırası etkinlikleri olarak tarama ve gözden geçirme sık kullanılır (Hyland, 1990; Nunan, 1999 ve Brown, 2001).

Okuma öncesi etkinlikler, okuyucunun ön bilgilerini aktifleştirmek; okuma sırasındaki etkinlikler ise metinden çıkarımlarda bulunmak ve okuma sırasındaki etkinlikler de anlama becerisine yönelik etkinliklerdir. Okuma sonrası etkinliklerde dil bilgisi, kelime bilgisi gibi konulara da dikkat etmek gerekir. Okuma sonrası etkinliklerde okuyanların anlamadıkları ya da zorlandıkları yerin tespit edilmesi veya yanlış anlaşılan yerlerin düzeltilmesine çalışılır (Razı, 2007). Okuma sonrası etkinlikler olarak özet çıkarma, soru-cevap, tartışma, ezbere anlatma gibi etkinlikler kullanılmaktadır.

2. Yöntem

2.1. Problem Cümlesi

Bu çalışmanın amacı ortaokul 5-8. sınıflarda okutulan Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinlerini analiz etmek amacıyla hazırlanan okuduğunu anlama sorularının, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlarla ve hedef kitlenin özellikleriyle uyumlu olup olmadığını incelemektir.

2.2. Alt Problemler

Çalışmanın amacı doğrultusunda şu sorulara yanıtlar aranmıştır:

- Metinler Türkçe Öğretim Programı'ndaki kazanımlarla ne kadar uyumludur?
- Türkçe ders kitabında yer alan metinlerdeki etkinliklerin, okuma becerisini geliştirmeye katkısı var mıdır?
- Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin değerlendirme soruları ve etkinlikleri öğrencilerin yaş ve sınıf düzeyleriyle uyumu nedir?

2.3. Araştırmanın Önemi

Okuma ve anlama becerisinin temelleri ilkokul birinci sınıfta atılmaya başlanır ve ilerleyen yıllar içinde öğrencilerin bu becerileri geliştirilerek akademik hayatlarında başarılarını etkileyen önemli bir unsur haline dönüşür. Okuduğunu anlama becerisinde sıkıntı varsa ve çözümlenmediyse üst sınıflara geçildikçe öğrenciyi akademik olarak olumsuz etkilemektedir. Çünkü sınıf düzeyi artıkça metinler çeşitlenmekte ve metinlerin düzeyleri zorlaşmaktadır. Öğrencilerin anlama becerilerini geliştirme çalışmaları alt sınıflarda çözüldükten sonra öğrencinin üst sınıflara geçmesi sağlanmalıdır.

Okuduğunu anlama becerileri, okuma stratejileri ve etkinlikleriyle öğrencilere kavratılmaya çalışılmaktadır. Bu konuda öğretmenlere ve öğrencilere Türkçe Dersi Öğretim Programı rehberlik yapmaktadır. Ders kitapları ise okuduğunu anlama kazanımlarını edinebilmek için önemli eğitim öğretim araçlarından. Ulaşımı kolay ve öğretmenlerin birincil kaynağı olan ders kitaplarının okuma anlama becerilerine ne oranda ve boyutta katkı sağladığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Türkçe derslerinde metinler; etkinlik öncesi, etkinlik sırası ve etkinlik sonrası yöntem ile işlenerek, okuduğunu anlamaya bu etkinliklerin katkıları belirlenerek metin işleme süreçleri yenilenebilir. Bu çalışmada Türkçe öğretmenlerine okuduğunu anlama etkinliklerinin öğreticiliği konusunda yol gösterici olması beklenmektedir.

Bu araştırma ortaokullarda okutulan Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinlerinin okuduğunu anlama becerisini ne kadar desteklediğini göstererek yeni hazırlanacak olan ders kitapları için Kitap İnceleme Komisyonu'na yardımcı olabilir.

Ders kitaplarına ve okuduğunu anlama becerisine yönelik pek çok araştırma yapılmıştır. Yalnız ilköğretimde kullanılan Türkçe ders kitaplarında metinlerin okuduğunu anlama becerisine katkısı hakkında çok fazla çalışma yoktur. Bu çalışma ile sonraki araştırma ve çalışmalara katkı sağlamak ve etkinliklerin okuduğunu anlamaya katkısına dikkat çekmek istenmiştir.

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, 2019-2020 Eğitim- Öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığınca 5-8. sınıf ortaokullar için uygun görülen Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin okuduğunu anlama sorularıyla sınırlıdır.

2.5. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmanın amacı ortaokul 5-8. sınıflarda okutulan Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinlerini analiz etmek amacıyla hazırlanan okuduğunu anlama sorularının, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlarla ve hedef kitlenin özellikleriyle uyumlu olup olmadığını araştıran nitel bir araştırmadır. Çalışma da nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemiyle incelenmiştir. İncelenen kitaplar Ek 1'de belirtilmiştir.

2.6. Veri Toplama Araçları

Çalışmada Millî Eğitim Bakanlığı'nın ve özel yayınevlerinin 2019-2020 eğitim-öğretim yılı ortaokul ve imam hatip ortaokulları için hazırlamış olduğu Türkçe ders kitapları kullanılmıştır. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlardan yola çıkılarak ders kitaplarındaki etkinlik sorularının öğrencinin; hatırlama, kavrama, uygulama, değerlendirme ve sentez yapabilme bilişsel becerilerinden hangilerini daha çok desteklediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada Karakaş (2002)'in okuma öncesi, okuma sırası ve okuma sonrası etkinliklerinden faydalanılarak kazanımlar değerlendirilmiştir. Kazanımlar doğrultusunda okuduğunu anlama sorularında okuma öncesi, okuma sırası ve okuma sonrası bakılacak etkinlikler şunlardır:

- Okuma öncesi etkinlikler; ön izleme, tahmin etme ve anahtar kelime bulma.
- Okuma sırasındaki etkinlikler; karşılıklı öğretme, anlam çıkarma, tekrar okuma, tarama, gözden geçirme, açıklama.
- Okuma sonrası etkinlikler; özet çıkarma, soru-cevap, sonuç çıkarma, sesli düşünme ve tartışma.

Türkçe ders kitaplarında yer alan okuduğunu anlama sorularının öğrencilerin yaş ve sınıf düzeylerine uygun hazırlanıp hazırlanmadığı kazanımlar doğrultusunda incelenmiştir. Kazanımlar doğrultusunda hazırlanan soruların bilişsel düzeyleri belirlenip, bu soruların sınıf ve yaş düzeylerine uygunluğu Chall'ın okuma öncesi, ilk okuma, doğrulama, öğrenme için okuma ve çoklu bakış açıları olan gelişim basamakları doğrultusunda yorumlanmıştır.

2.7. Verilerin Analizi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz tekniği kullanılmış-

tır. Çalışmada öncelikle Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki okuma kazanımları incelenmiştir. Çalışma okuduğunu anlama üzerine olduğu için Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki okuma kazanımlarının alt kazanımı olan anlama kazanımları esas alınarak ders kitaplarında yer alan sorular incelenmiştir. Okumanın anlama kazanımları 29 tane olarak tespit edilmiştir. Bu kazanımlar hatırlama, kavrama, uygulama, analiz, değerlendirme ve sentez bilişsel düzeyleri doğrultusunda incelenmiştir. Kazanımların bilişsel düzeyleri belirlendikten sonra kazanımlara uygun hazırlanan sorular dört sınıf düzeyinde okuma öncesi, okuma sırası ve okuma sonrası etkinlikler şeklinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin etkinliklerinde bulunan dinleme, konuşma, okuma ve yazma kazanımlarına ait toplam 1928 soru incelenmiş 964 tanesi okuduğunu anlama sorusu olarak değerlendirilmeye alınmıştır. Türkçe ders kitaplarında yer alan okuduğunu anlama sorularının sınıf ve yaş düzeylerine uygun olup olmadığının belirlenmesi bilişsel beceri düzeylerine göre incelenerek yapılmıştır. Elde edilen verilerin yorumlanması ise Chall'ın okuma öncesi, ilk okuma, doğrulama, öğrenme için okuma ve çoklu bakış açılarıolan gelişim basamaklarına ve bu konuda yapılan araştırmalar taranarak edinilen bilgilere göre yapılmıştır.

Araştırmanın Etiği

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın yazım aşamasında etik kurallara ve alıntı kurallarına hassasiyetle uyulmuştur.

3. Bulgular

Bu bölümde; toplanan verilerin analizlerinden yola çıkılarak aşağıdaki bulgulara ulaşılmış ve elde edilen bulguların yorumlanması yapılmıştır.

3.1. Okuduğunu Anlama Sorularının Türkçe Dersi Öğretim Programı Kazanımlarına Uygunluğuna Dair Bulgular

Çalışmanın amacı doğrultusunda ilk olarak Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki okuma alanında yer alan "anlama" alt alanına ilişkin kazanımlar sınıflara göre incelenmiştir. Ortaokullara ait 5-8. sınıflarda anlama alt alanına ilişkin toplam 29 kazanım bulunmaktadır. Bu kazanımlar doğrultusunda Türkçe ders kitapları sınıf bazında farklılık gösteren ve ortak olan kazanımların bilişsel düzeylerinin ve kazanım sayısının tespiti gerçekleştirilerek incelenmiş Tablo1 ve Tablo 2 ile gösterilmiştir.

Tablodaki kullanılan kav.= Kavrama, hatır.= Hatırlama, uygu.= Uygulama, değer.= Değerlendirme, analiz e.= Analiz etme anlamında kullanılmıştır.

Tablo 1. 5-6.Sınıf Okuduğunu Anlama Kazanımlarının Etkinliklerdeki Toplam Kazanım Sayısı ve Frekans Aralığı

5-6.Sınıf Okuduğunu Anlama Kazanımları	Bilişsel Alan Bas.	Kazanım Sayısı		Frekans %	
		5.snf.	6.snf.	5.snf.	6.snf.
1. Metin türlerini ayırt eder.	Kav.	9	13	3,46	4,86
2. Okuduklarını özetler.	Kav.	7	1	2,69	0,37
3. Metnin ana fikrini/ana duygusunu belirler.	Kav.	11	18	4,23	6,74
4. Metinde ele alınan sorunlara farklı çözümler üretir.	Sentez	7	4	2,69	1,49
5. Metindeki hikâye unsurlarını belirler.	Kav.	6	2	2,30	0,74
6. Metni yorumlar.	Kav.	9	24	3,46	8,98
7. Metinle ilgili sorular sorar.	Kav.	9	5	3,46	1,87
8. Metinle ilgili sorulara cevap verir.	Hatır.	106	127	40,76	47,56
9. Metnin konusunu belirler.	Kav.	10	14	3,84	5,24
10. Görsellerden ve başlıktan hareketle okuyacağı metnin konusunu tahmin eder.	Kav.	5	7	1,92	2,62
11. Görsellerle ilgili soruları cevaplar.	Kav.	12	2	4,61	0,74
12. Metinde önemli noktaların vurgulanış biçimlerini kavrar.	Kav.	3	2	1,15	0,74
13. Okuduğu metnin içeriğine uygun başlık/başlıklar belirler.	Kav.	5	10	1,92	3,74
14. Medya metinlerini değerlendirir.	Değer.	6	3	2,30	1,12
15. Metni oluşturan unsurlar arasındaki geçiş ve bağlantı ifadelerinin anlama olan katkısını değerlendirir.	Değer.	4	-	1,53	-
16. Metinler arasında karşılaştırma yapar	Kav.	3	13	1,15	4,86
17. Bilgi kaynaklarını etkili şekilde kullanır.	Uygu.	3	1	1,15	0,37
18. Bilgi kaynaklarının güvenilirliğini sorgular.	Kav.	9	3	3,46	1,12
19. Metindeki gerçek ve kurgusal unsurları ayırt eder.	Kav.	2	3	0,76	1,12
20. Okudukları ile ilgili çıkarımlarda bulunur.	Analiz etme	19	2	7,30	0,74
21. Metindeki söz sanatlarını tespit eder.	Kav.	3	7	1,15	2,62
22. Okuduğu metindeki gerçek, mecaz ve terim anlamlı sözcükleri ayırt eder.	Kav.	9	-	3,46	-
23. Grafik, tablo ve çizelgeyle sunulan bilgilere ilişkin soruları cevaplar.	Kav.	3	1	1,15	0,37
24. Şiirin şekil özelliklerini açıklar.	Kav.	-	5	-	1,87
Toplam		267	260	100	100

Tablo 2. 7-8.Sınıf Okuduğunu Anlama Kazanımlarının Etkinliklerdeki Toplam Kazanım Sayısı ve Frekans Aralığı

7-8.Sınıf Okuduğunu Anlama Kazanımları	Bilişsel Alan Bas.	Kazanım Sayısı		Frekans %	
		7.snf.	8.snf.	7.snf.	8.snf.
1. Görselden ve başlıktan hareketle okuyacağı metnin konusunu tahmin eder.	Kav.	4	3	1,71	1,47
2. Okuduklarını özetler.	Kav.	1	4	0,42	1,96
3. Metnin konusunu belirler.	Kav.	6	12	2,24	5,88
4. Metnin ana fikrini/ana duygusunu belirler.	Kav.	11	13	4,72	6,37
5. Metindeki yardımcı fikirleri belirler.	Kav.	4	3	1,71	1,47
6. Metinle ilgili soruları cevaplar.	Hatır.	96	97	41,20	47,54
7. Metinle ilgili sorular sorar.	Kav.	2	6	0,85	2,94
8. Okuduğu metinlerdeki hikâye unsurlarını belirler.	Kav.	5	4	2,14	1,96
9. Metnin içeriğini yorumlar.	Kav.	31	15	13,30	7,35
10. Metnin içeriğine uygun başlık/başlıklar belirler.	Kav.	3	1	1,28	0,49
11. Metinde ele alınan sorunlara farklı çözümler üretir.	Sentez	-	2	-	0,98
12. Metinler arasında karşılaştırma yapar.	Kav.	5	13	2,14	6,37
13. Metindeki gerçek ve kurgusal unsurları ayırt eder.	Kav.	-	4	-	1,96
14. Metinde önemli noktaların vurgulanış biçimlerini kavrar.	Kav.	2	2	0,85	0,98
15. Okuduklarında kullanılan düşünceyi geliştirme yollarını belirler.	Kav.	-	3	-	1,47
16. Metin türlerini ayırt eder.	Kav.	5	9	2,14	4,41
17. Görsellerle ilgili soruları cevaplar.	Kav.	8	1	3,43	0,49
18. Medya metinlerini analiz eder.	Analiz e.	3	2	1,28	0,98
19. Bilgi kaynaklarını etkili bir şekilde kullanır.	Uygu.	1	2	0,42	0,98
20. Bilgi kaynaklarının güvenilirliğini sorgular.	Kav.	1	2	0,42	0,98
21. Grafik, tablo ve çizelgeyle sunulan bilgileri yorumlar.	Kav.	1	4	0,42	1,96
22. Metinlerin yazılı hâli ile medya sunumlarını karşılaştırır.	Kav.	-	-	-	-
23. Metindeki iş ve işlem basamaklarını kavrar.	Kav.	2	3	0,85	1,47
24. Metindeki anlatım biçimlerini belirler	Kav.	2	-	0,85	-
25. Metinde kullanılan düşünceyi geliştirme yollarını belirler.	Kav.	8	-	3,43	-
26. Okudukları ile ilgili çıkarımlarda bulunur	Analiz e.	33	-	14,16	-
Toplam		233	204	100	100

Tablodaki kazanımlara göre Türkçe ders kitaplarındaki bütün etkinlikler incelenerek okuduğunu anlama etkinlikleri tespit edilmiştir. Kazanımlara göre anlama etkinlikleri incelenmiştir. Her kazanımın Türkçe ders kitaplarında ne kadar tekrarlandığı tespit edilmiş ve tabloda verilmiştir. Tabloda her kazanımın hangi bilişsel beceri alanında olduğu yanlarında verilmiştir. Son olarak kazanımların sınıf bazında frekansı verilmiştir.

5-8. sınıf Türkçe ders kitaplarında 8 tema bulunmaktadır. 8 temanın her bir temasında 4 metin vardır, 4 metnin bir tanesi şiir türünde seçilmiştir. 5-8.sınıf Türkçe ders kitaplarında toplam 1928 soru incelenmiş, bu soruların toplam 964 tanesi okuduğunu anlama sorusu olduğu anlaşılmıştır.

5.sınıf için Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda toplam 23 kazanım belirlenmiştir. Bilişsel beceri düzeylerine bakıldığında okuduğunu anlama kazanımlarının kavrama düzeyinde ağırlıkta olduğu görülmektedir. Türkçe ders kitabındaki metinlerin etkinlikleri Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan bütün kazanımları kapsamaktadır. Kazanımların bilişsel düzeylerine bakıldığında en fazla kavrama düzeyinde kazanım vardır. Hatırlama düzeyinde bir kazanıma yer verilmesine rağmen en fazla soru bu kazanımdan sorulmuştur. Analiz etme, uygulama, sentez ve değerlendirme düzeylerinde okuduğunu anlama kazanımlarına yer verilmemiştir. 5. sınıf okuduğunu anlama kazanımları kavrama ve hatırlama bilişsel beceri düzeylerine göre hazırlanmıştır. Üst bilişsel düzeyde sorulara çok az yer verilmiştir.

6.sınıf için Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda toplam 22 kazanım belirlenmiştir. Bilişsel beceri düzeylerine bakıldığında okuduğunu anlama kazanımlarının hatırlama düzeyinde ağırlıkta olduğu görülmektedir. Türkçe ders kitabındaki metinlerin etkinlikleri Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan bütün kazanımları kapsamaktadır. 5. sınıf kazanımları ile 6. sınıf kazanımlarının büyük bir çoğunluğunun ortak olduğu görülmektedir. Oysa sınıf düzeyi arttıkça ortak kazanımın yanında farklı kazanımlara da yer verilerek üst düzey bilişsel becerileri desteklemeli. Kazanımların bilişsel düzeylerine bakıldığında en fazla kavrama düzeyinde kazanım vardır. Hatırlama düzeyinde 1 kazanıma yer verilmesine rağmen en fazla soru bu kazanımdan sorulmuştur. Analiz etme, uygulama, sentez ve değerlendirme düzeylerinde okuduğunu anlama kazanımlarına pek yer verilmemiştir, çok az soru ile değinilmiştir.

7.sınıf için Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda toplam 25 kazanım belirlenmiştir. Bilişsel beceri düzeylerine bakıldığında okuduğunu anlama kazanımlarının kavrama düzeyinde ağırlıkta olduğu görülmektedir. Türkçe ders kitabındaki metinlerin etkinlikleri Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan bütün kazanımları kapsamamaktadır. Etkinliklerde üç kazanıma yönelik sorular sorulmadığı görülmüştür. 7.sınıf kazanımlarında 5-6. sınıf kazanımlarından farklı 5 kazanım bulunmaktadır. Sınıf düzeyi artınca ortak kazanım sayılarında azalma görülüyor ama bu azalmanın yeterli düzeyde olmadığı düşünülüyor. Ortak kazanım sayılarında daha fazla azalma olmalıdır. Sentez basamağında kazanım vardır ama Türkçe ders kitabında bu basamak ile ilgili okuduğunu anlama sorusu sorulmamıştır. Analiz etme, uygulama ve değerlendirme düzeylerinde okuduğunu anlama kazanımlarına yer verilmiştir ama soru sayısı çok azdır.

8.sınıf için Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda toplam 23 kazanım belirlenmiştir. Bilişsel beceri düzeylerine bakıldığında diğer sınıf gruplarında olduğu gibi okuduğunu anlama kazanımlarının kavrama düzeyinde ağırlıkta olduğu görülmektedir. Türkçe ders kitabındaki metinlerin etkinlikleri Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan bütün kazanımları kapsamamaktadır.

Kazanımların bilişsel düzeylerine bakıldığında en fazla kavrama düzeyinde kazanım vardır. Hatırlama düzeyinde 1 kazanıma yer verilmesine rağmen nerdeyse her metinde bu kazanımdan soru sorulmuştur. Değerlendirme düzeyinde okuduğunu anlama kazanımlarına yer verilmemiştir. 8.sınıf kazanımlarından analiz yapma, sentez ve uygulama basamağında az soru sorulmuştur.

Kazanımlara ve bilişsel beceri düzeylerine genel olarak bakıldığında her sınıf düzeyinde hatırlama ve kavrama düzeylerinin ağırlıkta olduğu ve kazanımların çoğunun aynı olduğu görülmektedir. Kazanım sayıları sınıflara göre değişiklik göstermekte ama bilişsel beceri düzeylerinde değişiklik görülmemektedir. Kazanımların hedeflenen becerileri pekiştirmesinin ve alışkanlığa dönüştürmesinin Türkçe Programı'nın olumlu bir yanı olduğu düşünülmüştür. Kazanımlara bakıldığında daha çok alışkanlık hâline dönüştürülme-ye çalışılmıştır. Beceri gelişiminde pekiştirme yer almamaktadır. Yalnızca tek bir beceri üzerinde durması gerçek bir öğrenmeyi gerçekleştirmez. Temel becerilerin kazanılması eğitimin önemli bir parçası olsada çocuğu hayata hazırlamak için yaşamda gerekli olacak bilgi ve beceriyi de kavratmak gerekmektedir. Bu da ancak Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki kazanımların üst düzey bilişsel becerilere uygun olarak hazırlanması ve bu kazanımlara uygun ders kitaplarıyla yapılabilir.

3.2. Okuduğunu Anlama Sorularının Okuma Öncesi, Okuma Sırası ve Okuma Sonrasındaki Etkinliklerinin Kazanımlarına Dair Bulgular

Okuduğunu anlama becerisinin okuma öncesinde, okuma sırasında ve okuma sonrasında kullanılan etkinliklerin metnin okuduğunu anlama faaliyetlerine katkıları, karşılık geldiği kazanımlarla karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Kazanımların karşılaştırılması Tablo 1 ve Tablo 2'ye bakılarak yapılmıştır.

Okuma öncesi; ön izleme, tahmin etme ve anahtar kelime kullanımı gibi etkinlikler kullanılmaktadır. Bu etkinlikler dikkate alınarak çocuğun ön bilgileri harekete geçirilmektedir. Bu etkinlikler “görselden ve başlıktan hareketle okuyacağı metnin konusunu tahmin eder” kazanımına karşılık gelmektedir. Metnin resimleri ve başlığı bize içerisinde ne anlatıldığına dair ipucu vermektedir. Anahtar kelimeler metnin konusuyla birebir bağlantılı olduğu için konuyu tahmin etmemizde, zihnimizde canlandırmamızda, metni daha kısa sürede anlamamızda yardımcı olur. Tabii öğrencinin bu konudaki ön bilgileri oldukça önemlidir. Eğer öğrencinin metnin konusuyla ilgili ön bilgileri yeterli değilse metni anlamada zorlanacaktır. Türkçe Dersi Öğretim Programı yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlandığı için bu yaklaşımda ön bilgiler ve yaşantılar yeni öğrenmelerde çok etkilidir. Yapılandırmacı yaklaşım öğrenci merkezlidir. Öğrenci aktif, öğretmen rehberdir.

Bu bilgiler ışığında Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki kazanımları incelediğimizde okuma öncesi etkinliklere çok fazla yer verilmediği görülmektedir. Yaş ve sınıf seviyesi arttıkça okuma öncesi etkinliklerde azalma olduğu görülmüştür.

Okuma sırasında; karşılıklı öğrenme, anlam çıkarma, açıklama, tarama, gözden geçirme gibi etkinlikler kullanılmaktadır. Bu etkinlikler “metnin konusunu ve ana fikrini belirler, metnin hikâye unsurlarını belirler, metinde önemli noktaların vurgulanış biçimlerini kavrar, okudukları ile ilgili çıkarımlarda bulunur, metin türlerini ayırt eder, metinde kullanılan düşünceyi geliştirme yollarını belirler, metindeki gerçek ve kurgusal unsurları ayırt eder” kazanımlarına karşılık gelmektedir. Metnin konusunu doğru olarak belirlemek okuma öncesi etkinliklerle ön bilgileri aktifleştirmekle gerçekleşmektedir. Yazarın anlatmak istediği şey öğrencinin doğru anlamasıyla gerçekleşmektedir. Öğrenci metni doğru anlamak için metni okuyup analiz etmeli daha sonra sentezleyerek bütüne ulaşmalıdır. Bu yolda öğretmen rehberlik yapmalıdır. Öğrencinin bu basamakları gerçekleştirdiği konuyla ilgili örnek vermesi ve kendi kelimeleriyle ifade edebilmesiyle anlaşılabilir. Sınıf seviyelerinde bu kazanımla ilgili artmalar ve azalmalar gerçekleşmiş ama daha çok 5. ve 6. sınıflarda bu kazanıma ağırlık verildiği Tablo 1’de görülmektedir.

Metnin ana fikrini; öğrenci analiz ettiği metinden bir bütün çıkardığında ana fikre ulaşmış olur. Metnin konusunu ve ana fikri bulma kavrama düzeyinde bilişsel bir beceri olarak görünse de metni anlamak için eleştirel düşünme, sorgulama, yaratıcı düşünme gibi üst düzey becerilerinin de etkin olarak kullanılması gerekmektedir. Tablo 1 ve Tablo 2’ye bakıldığında üst düzey becerileri destekleyen bu kazanıma yönelik yeteri kadar etkinlik yapıldığı görülüyor.

Metni anlamlandırmada ilk olarak metindeki unsurların belirlenmesi ve aralarındaki ilişkinin ortaya konulması gerekir. Okuduğunu anlamada hikâye unsurları vazgeçilmezdir. Metni oluştururken bu unsurlar dikkate alınarak oluşturulur. Metin türlerine göre de metindeki olay, kahraman, zaman ve mekân değişmektedir. Bu unsurlar gerçek ve kurgusal (hayali) olabilir. Öğrenciler, hikâye unsurlarını belirlerken yaşamda olabilecek şeylerin gerçek, yaşamda olmayacak şeylerin ise kurgu olduğunu fark edecektir. Böylelikle öğrenci gerçek olaylardan kendisine yarayacak bilgileri öğrenecek ve yeri geldiğinde kullanabilecektir. Bunun yanında yazar duygu ve düşüncelerini hikâye unsurlarıyla anlattığı için metni öğrencinin daha kolay ve tam anlamasına yardımcı olur. Öğrenci metni anlamaya çalışırken metni analiz etmesi gerekir. Metni analiz ederken metindeki olaylar arasında da mantıklı bir bağlantı kurması, eleştirel düşünmesi gerekmektedir. Metnin unsurlarını kendine göre yorumlayan öğrenci metni anlamlandırarak okumadaki amacına ulaşır. Okuma sırasındaki etkinliklere genel anlamda her sınıf düzeyinde yeteri kadar yer verilerek bu alana ilişkin becerilerin kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Okuma sonrasında; özet çıkarma, soru- cevap, sonuç çıkarma, sesli düşünme, tartışma gibi etkinlikler kullanılmaktadır. Bu etkinlikler “okuduklarını özetler, metinle ilgili soruları cevaplar, metinle ilgili sorular sorar, metne uygun başlık/başlıklar belirler, metnin

içeriğini yorumlar, metinler arasında karşılaştırma yapar, okudukları ile ilgili çıkarımlarda bulunur, metin türlerini ayırt eder, metindeki anlatım biçimlerini belirler, metinde kullanılan düşünceyi geliştirme yollarını belirler, metindeki iş ve işlem basamaklarını kavrar” kazanımlarına cevap arar. Belirtilen kazanımlar metni anlamada son basamakları oluşturmaktadır. Metni özetleme önemli bir öğrenme yoludur. Özetleme ile metnin anlaşılması ve hatırlanması kolaylaşır. Öğrenci özetleme yaptığında anlamlı okuma, metinde önemli düşünceleri belirleme ve kendi cümleleriyle ifade etmeyi gerçekleştirmiştir. Metni özetleme işlemi analiz etme, değerlendirme ve yeniden yaratma üst düzey becerilerini desteklemektedir. Bir dilin öğretiminde okuma/okuduğunu anlama etkinlikleri üst düzey becerileri desteklemesine rağmen Türkçe ders kitaplarında bu kazanıma ortalama %2 oranında yer verildiği tablolarda görülmektedir.

“Metinle ilişkili soruları cevaplar” kazanımı metnin anlaşılmasında, anlamlandırılmasında ve değerlendirilmesinde önemlidir. Bu kazanım okuma öncesinde, okuma sırasında ve okuma sonrasında gerçekleştirilebilir. Okuma öncesinde metnin konusunu tahmin etmek için sorular sorulabilir, okuma sırasında öğrenci ön bilgilerini ortaya koyarak metni daha iyi anlamlandırabilir. Okuma sonrasında ise metnin anlaşılıp anlaşılmadığını kontrol etmek, metni değerlendirmek için kullanılır. Metne yönelik sorular okuma öncesinden okuma sonrasına kadar ki süreçte öğrencinin derse aktif bir şekilde katılımını sağlayarak metni anlamasını kolaylaştıracaktır. Metinlerde hatırlama ve kavrama becerisinin yanında analiz etme, değerlendirme ve sentez yapabilecekleri açık uçlu sorularda sorulmuştur. Bilgi ve kavrama basamağındaki sorular zihinde olan bilgilerin kullanımını sağlarken analiz etme, sentez ve değerlendirme basamağındaki sorular öğrencilerin bilgileri yapılandırılmalarına yardımcı olur, ezbercilikten uzaklaştırır.

“Metinle ilgili sorular sorar” kazanımı öğrencilerin anlayamadıkları ve akıllarına takılan yerlerle ilgili sorular oluşturmasını sağlar. Bu sorularla öğrenciler metni tam anlayabilecek, akıllarında soru işareti kalmayacak ve metni analiz etmiş olacaklardır. Böylece yaratıcı sorular sorabileceklerdir. Bu kazanıma yönelik etkinliklerin yetersiz kaldığı düşünülmüştür.

Farklı metin türleri öğrencilerin konuya, olaya, düşünceye farklı açılardan bakmasını sağlayabilir. Örneğin öğrenci bilgilendirici bir metni okurken farklı bir bakış açısı, bir hikâye okurken daha farklı bir bakış açısı kazanabilecektir. Bu sayede eleştirel ve yaratıcı düşünebilecektir. 5-6. ve 8. sınıfta bu kazanıma yönelik daha fazla etkinlik yapılmışken 7. sınıfta etkinlik sayısı azalmıştır.

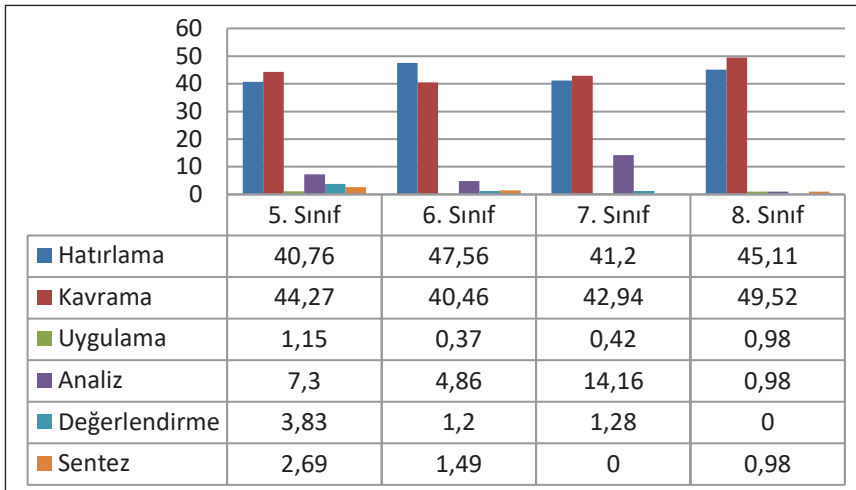
Metinde kullanılan düşünceyi geliştirme yollarını açıklayabilmesi tümevarım, tüm-dengelem metotları ve ön bilgilerini kullanması ile gerçekleşebilir. Öğrenci metinden hareketle düşünceyi geliştirme yollarının ana düşünceye ve anlatıma katkısını inceleyerek değerlendirmeye çalışır. Bu değerlendirme sonuçları sentezlenerek düşünceyi geliştirme yollarının işlevine ulaşacaklardır. Okunan metin ile ilgili analiz ve sentez yapılarak metindeki bilgilerin zihinde yapılandırılması gerçekleşecektir. Tablo 1’e göre analiz ve sentez bilişsel düzeyini destekleyen etkinliklere çok yer verilmediğini söylenebilir.

3.3. Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Değerlendirme Soruları ve Etkinlikleri Öğrencilerin Sınıf ve Yaş Düzeylerine Uygunluğuna Dair Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt amacına ilişkin olarak verilerden elde edilen sonuçlar konuyla ilgili alan yazın tarama sonuçlarıyla da desteklenmiştir.

Okuduğunu anlama becerisi doğuştan gelmemektedir. Zamanla yaş ve yaşa bağlı eğitim, deneyim ve bilgi birikimiyle gerçekleşen bir beceri hâline gelir. Öğrencilerin okuduğunu anlama becerisini ilkökulda kazanmaları beklenir. İlkokulda edindikleri bu beceriyi ortaokulda ne kadar geliştirdiklerini tespit etmek için sorulan soruların sınıf düzeylerine göre içerik ve beceri yönünden farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Öğrenciler bilişsel becerilerini içselleştirdikçe ve tecrübe kazandıkça okuduğunu anlama becerileri gelişmektedir. Bu becerilerin geliştirilmesi için her sınıf seviyesinde öğrencilerin farklı zorluk düzeylerinde sorularla karşılaşması sağlanmalı ve kazanımlardaki hedefler daha karmaşık hâle getirilmelidir.

Şekil 1. Okuduğunu anlama sorularının sınıf düzeylerine göre bilişsel beceri dağılımı.

Şekil 1’de görüldüğü üzere sınıf ve yaş düzeyleri artmasına rağmen soruların bilişsel düzeylerinde bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Aksine üst düzey becerilerde azalma görülmektedir.

Doğrudan metinde verilen bilgileri kullanarak cevaplayabileceği, hatırlama ve kavrama düzeyinde becerileri içeren soruların sayısında sınıf düzeyi arttıkça bir azalma olmuştur. Aksine üst sınıflara geçtikçe üst düzey bilişsel beceri gerektiren sorularda azalma olduğu görülmektedir. Şekil 1’de bunu çok açık görmekteyiz.

5. sınıf hatırlama düzeyindeki soruların oranı % 40,76'dır. 6. sınıfta bu düzeydeki sorularda azalma beklenirken arttığı ve oranın % 47,56 yükseldiği görülmektedir. 7. (% 41,20) ve 8. (%45,11) sınıflarda bu bilişsel düzeyde azalma beklensede bu beklenti gerçekleşmemiştir.

Kavrama düzeyindeki sorular incelendiğinde de çok fark görmüyoruz. 5. sınıftan (%44,27) sonra düşüş olması beklenirken 6. sınıfta (%40,46) bu gerçekleşmiş ama sonrasında 7. (42,94) ve 8. (49,52) sınıfta tekrar bir artış olduğu görülmüştür. Özellikle 8. sınıfta kavrama basamağında daha az soru sorulması beklenirken en fazla soru bu sınıf ve yaş grubunda sorulduğu görülmüştür.

Üst düzey bilişsel beceri isteyen analiz etme, sentez ve değerlendirme basamağındaki sorularda da sınıf düzeyi arttıkça bir azalma olmuştur. 7. sınıfta (%14,16) analiz basamağında soru sayısı artmıştır ama diğer basamaklarda bu görülmemiştir. Türkçe ders kitaplarındaki sorularda bu özelliği destekleyici soruların yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.

Ortaokul dönemine denk gelen 11 yaş ve üzeri çocuklar somut dönemi bitirip soyut döneme başlar. Bu dönemde somut ve soyut biçimde sorulan soruları öğrenciler sistemli bir şekilde çözebilmelidir. 5. sınıf çocuklarında dikkatini toplama süresi, çalışma becerileri, analitik şekilde ezberleme ve eleştirel bakış açısı bu dönemde gelişim göstermektedir (Doğan, 2007).

Sonuç olarak, çocukların aldıkları eğitim ve okul dışı faktörler (TV, internet, eğitici oyuncaklar, görsel ve işitsel materyaller vb.) sayesinde bilişsel becerileri her yıl artmaktadır ama bilişsel becerileri içeren soruların içeriklerinin değişmediği görülmektedir. Türkçe ders kitaplarındaki soruların öğrencilerin yaş ve sınıf düzeylerine uygun olarak hazırlanması önemlidir. Soruların sınıf seviyelerine göre zorlaştırılması, karmaşılaştırılması, üst düzey bilişsel becerileri desteklemesi çocuğu hayata ve ortaöğretime hazırlamaya yardımcı olacaktır.

4. Sonuç ve Tartışma

Ortaokul 5-8. sınıflarda okutulan Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin değerlendirme bölümünde yer alan okuduğunu anlama sorularının öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerine katkısını incelediğimiz araştırmamızda aşağıdaki şu sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda bulunan okuduğunu anlama alt alanına ilişkin kazanımların sayısı sınıf seviyelerine göre farklılıklar göstermektedir. Kazanım sayıları sınıf seviyelerine göre değişmesine rağmen ortak kazanımlar çoğunluktadır. Sınıf seviyelerine göre iki-üç kazanımda farklılık görülmektedir. Kazanımların bilişsel beceri düzeylerine bakıldığında her sınıf seviyesinde hatırlama ve kavrama basamağına ağırlık verildiği; analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarına ise yer verilmediği görülmüştür. Kazanımların bilişsel beceri düzeyleri Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda vurgulanan üst bilişsel becerilerine (analiz etme, değerlendirme ve sentez) uygun olmadığı ortaya konulmuş ve analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarına daha fazla yer verilmesi

gerekliliği ortaya çıkmıştır. Alan yazını taramasında buna benzer çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalar yapılan çalışmayı destekler mahiyette olup benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Çelikkıran (2012), ilköğretimde ikinci kademe Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda belirtilen okuduğunu anlama ile ilgili kazanımların yapılandırmacı yaklaşım açısından değerlendirilmesi üzerine çalışmış ve çalışmada, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan "okuduğu metni anlama ve çözümleme" kazanımları yapılandırmacı yaklaşımın öğrenme ilkelerine göre değerlendirilmiştir. Yapılan çalışma ile Çelikkıran'ın çalışmasının araştırma yöntemleri benzerdir. İki çalışmada da Türkçe Dersi Öğretim Programı farklı yönleriyle ele alınmıştır ama aynı sonuca varılmıştır.

Yine başka bir çalışma da Esemem (2019) tarafından ortaya konulmuştur. Esemem (2019)'in "Türkçe Dersi Öğretim Programı ve İlkokul Türkçe Ders Kitaplarının Eleştirel Okuma Becerisi Açısından Değerlendirilmesi" isimli çalışmasında 2019 ilkököl Türkçe Dersi Öğretim Programı kazanımları ve ilkököl Türkçe ders kitaplarının okuma metinlerine ait etkinlikler içerisinde eleştirel okuma ölçütlerinin nasıl yer aldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Esemem'in çalışması, yapılan çalışma ile karşılaştırıldığında Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda verilen kazanımların Türkçe ders kitaplarının okuduğunu anlama metinlerinin sorularında yer almaması ya da çok az yer almasıyla benzerdir. İki çalışmanın sonucu da Türkçe ders kitaplarında kazanımlara yönelik etkinliklere daha fazla yer verilmesi kanaatine varılmıştır.

2. Türkçe ders kitaplarında bulunan okuduğunu anlama soruları sınıf seviyelerine göre farklılık göstermektedir. Ancak, bu farklılık sınıf seviyesinin artmasına paralel olarak soru sayısının da artması şeklinde değildir. Soru sayılarında farklılaşma sınıf düzeyi arttıkça azalmaktadır. Alt sınıflarda sorulan soru sayısının üst sınıflarda sorulan soru sayılarından fazla olduğunu görüyoruz. Bu bilişsel beceri düzeylerinde de görülmektedir. Sınıf düzeylerinde yukarı doğru çıkıldıkça bilişsel beceri düzeyi azalmaktadır. Kazanımlarda olduğu gibi sorularda da bilişsel beceri düzeyleri hatırlama ve kavrama basamaklarındadır. Çocukların yaş ve gelişim özellikleri dikkate alındığında hatırlama düzeyinde soru sayısının bu kadar fazla olmaması gerekir. Bu açıdan bakıldığında kazanımların bilişsel beceri düzeylerinin sorularla tutarlı olduğu görülmektedir. Bunlar dikkate alındığında sorular öğrencilerin gelişim ve yaş grubunda hedeflenen özelliklere göre hazırlanmadığı görülmektedir.

Özdemir (2011) de "İlköğretim 1-5. Sınıflar Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılan Okuduğunu Anlama Sorularının İncelenmesi" isimli çalışması yapılan çalışma ile benzer şekilde ders kitaplarında yer alan okuduğunu anlama sorularını incelemiştir. Bu çalışmada ayrıca 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki kazanımların etkinliklerle ilişkisine bakılmıştır. İki çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

3.12 yaş ve üzeri dönemdeki çocuklar soyut düşünceye ulaşır ve bunun sonucunda analitik düşünme yeteneği kazanır. Soyut kavramlar anlaşılır, soyut düşünce analiz edilir, değerlendirilir ve sentezlenir (Deniz, 2016). Soyut dönemde mantıklarını kullanarak olay ve olgulara farklı açılardan bakmaya çalışırlar. Soyut olarak deneyimlerini özetleyebilirler

yani olayları zihinlerinde yapılandırarak okuduğunu anlamayı kolaylaştırırlar (Barth ve Demirtaş, 1997). Sınıf seviyesi arttıkça çocuklar, materyalleri ve tekrar stratejilerini kullanarak uzun süre dikkat sürelerini ve çalışma sürelerini arttırabilmektedir (Wood, 1998). Bu nedenle 11-14 yaş döneminde öğrenciler düşünmeye yönlendirilmelidir. Böylelikle bilişleri hızlanmaktadır. Bu dönemde düşünmeye değil ezbere yönlendirilirse öğrenci, önemli bir kapasitesini hayatı boyu kaybetmektedir (Tekeli, 2002). Bundan dolayı öğrencilerin üst düzey becerilerini arttıracak sorular hazırlanmalıdır. Sınıf seviyesi artıkça öğrencilerin çözümlemeye yönelik sorular çözmesi önemlidir. Çünkü somut dönemi bitirip soyut döneme başlayan öğrencilerin bu dönemi destekleyecek sorularla karşılaşması sağlanmalıdır. Ama yapılan çalışmada Türkçe ders kitaplarındaki soruların üst düzey bilişsel becerileri arttırmaya yönelik olmadığı tespit edilmiştir.

4. Türkçe ders kitabındaki metinlerin okuma öncesi, okuma sırası ve okuma sonrasında etkinliklerini kazanımlara göre değerlendirdiğimizde etkinliklerin kazanımlarla uyumlu olduğu görülmektedir. Yapılandırmacı programa göre değerlendirdiğimizde ise bilişsel düzeyi kavrama basamağında olan kazanımların detayına inildiğinde üst bilişsel özellikleri örtük olarak karşıladığı görülmüştür.

5. Öneriler

Sonuçlardan hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

1. Okuduğunu anlama çocukların akademik öğrenmelerinin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu beceriyi destekleyen kazanımlarla okuma becerisine önem verilmelidir.
2. Türkçe ders kitabındaki etkinlik soruları üst düzey bilişsel becerileri ölçmeye yönelik hazırlanarak çocukların okuduğunu anlama becerilerinin gelişimine katkı sağlanabilir.
3. Sorular ezbercilikten uzak, akıl yürütmeye uygun olması ve öğrencilerin okuyup anladığını gösterecek ya da ölçecek nitelikte hazırlanması gerektiği söylenebilir.
4. Türkçe ders kitaplarının etkinlikler bölümünde yer alan okuduğunu anlama soruları, bilişsel beceri basamaklarının tümünü kapsayacak şekilde hazırlanabilir.
5. Sorular, bireysel farklılıkları dikkate alarak hazırlanabilir.
6. Farklı metin türleri öğrencilerin konuya, olaya, düşünceye farklı açılardan bakmasını sağlayabilir. Ortaokul Türkçe ders kitaplarında bu kazanıma yönelik etkinlik sayısının artırılması gerektiği ifade edilebilir.
7. Ders kitaplarında öğrencilerin kolaylıkla cevaplayabileceği tek düze sorular yerine öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirecek sorular olabilir.
8. Ders kitaplarındaki metin sonu sorular, metinden anlam çıkarmaya dayanan, metinde yer alan ya da öğrencilerin kendi ön bilgilerine dayanan sorular sorulabilir.
9. Metin sonu sorular öğrencilere okuduklarından neler anladıkları konusunda kendilerini sorgulamaya yöneltebilir.

Kaynakça

- Barth, J.L. ve Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: YÖK/ Dünya Bankası Milli Eğitim Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Yayınları.
- Bingölbali, E. ve Özmantar, M.F. (2009). *İlköğretimde karşılaşılan matematiksel zorluklar ve çözüm önerileri. Etkinlik tasarımı ve temel tasarım prensipleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Brown, H.D.(2001). *Teaching By Principles: An İnteractive Approach to Language Pedagogy*. New York: Longman.
- Carrell, P.L. (1988). *Interactive text processing: İmplications for ESL/ second language reading clasroom*. P.L. Carrell, J. Devine ve D.E. Eskey, *Interactive approa chesto secand language reading* (239- 259). New York: Cambridge University Press.
- Chall, J.S. (1991). *Stages of reading development*. New York: Mc Graw- Hill, 293 pages.
- Çelikkıran, B. (2012). *İlköğretim ikinci kademe Türkçe dersi öğretim programında belirlenen okuduğunu anlama ile ilgili kazanımların yapılandırmacı yaklaşım açısından değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi), Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı.
- Demirel, Ö. ve Şahinel, M. (2006). *Türkçe ve sınıf öğretmenleri için Türkçe öğretimi*. (7. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Deniz, E. (Ed.) (2006). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Maya Yayınları.
- Doğan, Y.(2007). *İlköğretim çağındaki 10-14 yaş grubu öğrencilerin gelişim özellikleri*. U.Ü.Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 2-13
- Esemen, A. (2020). *2019 Türkçe öğretim programı ve ilkokul Türkçe ders kitaplarının eleştirel okuma becerisi açısından değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Fountas, I.C. ve Pinnell, G.S. (2006). *Teaching for comprehending and fluency, K-8; thinking, talking and writing about reading*, Portsmouth, NH: Heinemann
- Gözütok, D., Akgün, Ö. E ve Karacaoğlu, C. (Kasım 2005). *İlköğretim programlarının öğretmen yeterlilikleri açısından değerlendirilmesi*. Yeni ilköğretim programlarını değerlendirme sempozyumu Kayseri'de sunuldu.
- Grabe, W. ve Stoller, L. F. (2002). *Teaching and resear ching reading*. New York: Published By Pearson Education.
- Gunning, T. G. (2003). *Creating literacyin struetion forall children* (4. Baskı). Baston: Allynand Bacon.
- Güneş, F. (2017). *Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller* (5.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

- Hee, S. (2005). *Activity based teaching foreffective learning*. Evani Venkata Anantha Lakshmi Lecturer.
- Hyland, K. (1990). Purpase and strategy: teachin gextensive reading skills. English Teaching Forum.
- İlköğretim Türkçe Dersi. 6-8. sınıflar öğretim programı ve kılavuzu. <https://www.meb.gov.tr> adresinden 26 Nisan 2020’de alınmıştır.
- İlköğretim Türkçe Dersi. *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02> adresinden 26 Nisan 2020’de alınmıştır.
- Karakaş, M. (2002). *The effects of reading activites an ELT trainee teachers’ comprehension of short stories*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi.
- Nunan, D. (1999). *Second language teachin gand learning*. Boston: Heinle& Heinle Publishers.
- Özdemir, B. (2011). *İlköğretim 1-5. sınıflar Türkçe ders kitaplarında kullanılan okuduğunu anlama sorularının incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Programı.
- Razı, S. (2007). *Okuma becerisi öğretimi ve değerlendirilmesi*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Sever, S. Kaya, Z. ve Aslan, C. (2006). *Etkinliklerle Türkçe öğretimi*. İstanbul: Morpa yayınları.
- Tekeli, İ. (2002). *Yaratıcı ve çağdaş bir tarih eğitimi için Türkiye’de ilk ve orta öğrenim düzeyinde tarih öğretiminin yeniden yapılandırılması konulu 2-3 Aralık 2000 tarihli sempozyum bildirisi*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Ur, P. (1996). *A Course in language teaching*. Cambridge: Cambirdge University Press.
- Wood, D. (1998). *How children thin kand learn*. U.K. :The Social Contets of Cognitive Development Second Edition, Blackwel Publishers.
- Yaşar, Ş., Sözer, E. ve Gültekin, M. (2000). *İlköğretimde öğretme- öğrenme süreci ve öğretmenin rolü*. VIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bilimsel Çalışmalar I’de Trabzon Karadeniz Teknik Üniversitesi’de sunuldu.

EK 1: İncelenen Türkçe Ders Kitapları

Kitabın Seslendiği Düzyer (Sınıf)	Kitabın Adı	Yazar/Yazarlar	Yaymevi	Yayın Yılı
5.Sınıf	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı	Şule Çapraz Baran Elif Diren	Anıttepe Yayincılık	2019
6.Sınıf	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders kitabı	Tuncay Demirel	Ekoyay Yayincılık	2018
7.Sınıf	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı	Hilal Erkal Mehmet Erkal	Özgün Yayincılık	2019
8.Sınıf	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı	Hilal Eseliođlu Sídika Set Ayşe Yücel	Bilnet Maatbacılık ve Yayincılık	2019

ALKOL KULLANIMININ KUŞAKLAR ARASI GEÇİŞİNDE ROL ALAN SOSYAL ETKENLER: SELAMİ ALİ (SELAMSIZ) ÇİNGENELERİ ÖRNEĞİ

(Araştırma Makalesi)

Fatma ŞENCAN (*) - Abdulhakim BEKİ (**)

Öz

Bağımlılık geliştirme riski yüksek olan maddeler arasında yer alan alkolün kullanım yaygınlığının artmasında birden çok etkenin karmaşık örüntüsü söz konusudur. Kişiyi alkol kullanmaya yönelten öznel sebeplerin yanında üyesi olduğu toplumun alkol kullanımına karşı yaklaşımı da kişilerin kullanım tutumlarında etkili olabilmektedir. Sosyalleşme ve kültürün edinimi sürecinde belirginleşebilen bu etkenler, birey tarafından gözlem ve deneyim yoluyla öğrenilmekte, geleneksel unsurlara eklenerek sonraki nesillere aktarılabilmektedir. Özellikle nispeten kapalı topluluklarda sosyal pekiştiriciler kuşaklar arası geçişlerin sürdürülebilir hale gelmesinde önemli role sahiptir. Bu çalışmayla Çingene toplumunda alkol kullanımının kuşaklar arası aktarımında ve sonraki nesillerde yeniden üretilmesinde rol oynayan sosyal etkenlerin neler olduğu ve nasıl işlediklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olarak, İstanbul'un en eski yerleşim yerleri arasında yer alan Üsküdar'ın Selami Ali mahallesinde yaşayan Çingeneler üzerine araştırma yapılmıştır. Araştırmada nitel yöntemler kullanılmıştır. Bu amaçla, kuşaklar arası aktarımda rol alan sosyal etkenleri belirleyebilmek için aynı aile üyeleri arasında iki veya üç kuşak alkol kullanımı devam eden kullanıcılar belirlenmiş, yapılan ön görüşmeler sonrasında araştırmanın örnekleme uygun kullanıcılar bu mahallede yaşayanlar arasından seçilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular Sosyal Öğrenme kuramı kapsamında ele alınmış ve Çingene alt kültürünün kendine özgü geleneksel unsurlarıyla ilişkilendirilerek analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, kuşaklararası öğrenme süreçlerinin özellikle bağımlılığın oluşması üzerinde önemli bir etken olduğu, kültürel bakımdan nispeten kapalı toplumlarda bu etkinin daha yüksek düzeyde gözlemlendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Alkol bağımlılığı, Çingeneler, Sosyal öğrenme, Sosyal hizmet, Göç.

*) Dr. Üsküdar Belediyesi, (e-posta: sencanfatma@gmail.com),
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1203-9511>

**) Dr. Öğretim Üyesi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı,
(e-posta: abdulhakim.beki@uskudar.edu.tr), ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5572-2113>

Social Factors Intergenerational Transfer of Alcohol Use: The Case of the Selami Ali (Selamsız) Gypsies

Abstract

There is a complex pattern of many factors in the increase in the prevalence of alcohol use, which is among the substances with a high risk of addiction. In addition to the subjective reasons that lead the person to use alcohol, the approach of the society to alcohol use can also be effective in the alcohol use attitudes of the people. These factors, which can become evident in the process of socialization and acculturation, are learned by the individual through observation and experience and transferred to the next generations by being articulated with traditional elements. Especially in relatively closed communities, social reinforcements have an important role in making intergenerational transitions sustainable. With this study, it is aimed to determine the social factors that play a role in the intergenerational transmission of alcohol use in the Gypsy society and its reproduction in the next generations. In accordance with this purpose, research was conducted on the Gypsies living in Üsküdar Selami Ali neighborhood, which is one of the oldest settlements in Istanbul. Qualitative methods were used in the research. For this purpose, in order to determine the social factors that play a role in the transmission between generations, users who continue to use alcohol for two or three generations among the same family members were determined. After the preliminary interviews, alcohol users were selected from those living in this neighborhood in accordance with the sample of the research. The findings obtained from the research were handled within the scope of Social Learning theory and analyzed by associating them with the traditional elements of the Gypsy subculture. As a result of the research, it has been seen that intergenerational learning processes are an important factor, especially on the formation of addiction, and this effect is observed in a higher level culturally relatively closed societies.

Keywords: Alcohol addiction, Gypsies, Social learning, Social work, Migration.

1. Giriş

Maddelerin insan bedeni ve ruhsal yapısında meydana getirdiği değişimleri duyumsama isteği geçmiş çağlardan günümüze kadar devam eden bir olgudur. Alkol de bağımlılık yapıcı özelliği bilinen en eski maddeler arasında yer almaktadır. Alkol zararlı etkilerinden dolayı tarihsel süreçte yasaklayıcı uygulamalarla karşılaşsa da alkol kullanımı, toplumların gelenek ve kültürlerinde kalıcı yer bulmuş ve kuşaklar arası aktarım yoluyla bir olgu olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Günümüzde farklı alanlarda kullanılan alkolün, bireysel ve toplumsal tüketim biçimi daha çok “alkollü içecek”ler şeklindedir. Alkol kullanımının yaygınlaşmasında pek çok etken karmaşık bir örüntü oluşturabilmektedir. Çoğu zaman sosyal yaşantı ve etkinliklerin bir parçası haline gelen alkol edebiyattan sinemaya, müzikten günlük eğlenceye kadar pek çok alanın konusunu oluşturmaktadır. Alkolün zararlı etkilerinin yeterince anlaşılma-

sının önüne geçen bu durumun toplumlarda alkol kullanımına hoşgörüyle yaklaşan kültürel bir yatkinliğin gelişimine zemin hazırladığı da söylenebilir. Ayrıca kültürün temel bileşenleri arasında yer alan dini öğretilerin ve buna bağlı olarak inanç toplumlarının alkole yaklaşımı, bireysel ve toplumsal tutumların şekillenmesinde belirleyici olabilmektedir.

Alkolün kullanım sıklığı ve yaygınlığı dünya genelinde farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların sebepleri toplumdan topluma değişkenlik gösterse de sebep olduğu problemler ve zararlar benzerdir. Kullanımı yasal olarak sorun oluşturmayan alkol, kullanıcı kişilerin yaşamında uzun süreli veya kalıcı sorunlara sebep olabilmekte, devam eden kullanımlar ise kişinin bireysel yaşamında olduğu gibi sosyal yaşamında da farklı boyutlarda etkilere sebep olabilmektedir. Aile ve yakın çevresinden başlayarak toplumun diğer bireylerini de yakından etkileyen bu sorunlar zamanla sosyal bir probleme dönüşebilmektedir. Kültürel ve etnik yapıları farklı alt gruplarda ise bu durum grupların kendi içlerindeki etkileşim yoğunluğuna bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir.

Kültürel öğelerin toplumsal yapıların her alanına kapsamlı bir şekilde yayıldığı egemen toplumlarda varlığını sürdürmeye çalışan alt gruplar kendilerine özgü gelenek ve değerleri koruma davranışı göstermekte ve bu grupların hâkim kültürle etkileşimi taraflar açısından kabullenilmesi gereken yeni tutumları da içermektedir. Bu alt grupları ve buna bağlı olarak korumacı kültür anlayışını oluşturan etkenlerden biri de göçmenlik olgusudur. Kendi orijin kültürünün dışında farklı sosyal çevrelerde duygu, düşünce, din, dil gibi kültürel örüntüler ile donanan göçmen bireylerin karşı karşıya kaldığı sorunları (Adıgüzel, 2016) aşabilmesinde etkili olan bir etnik grubun üyesi olma durumu, ait olma hissiyatını desteklerken bazen grup ile ilgili kalıp yargılarla anılmayı da beraberinde getirmektedir (Gezici Yalçın, 2017).

Göçle geldikleri yeni yaşam alanlarında kendi gelenek ve değerlerine sıkı sıkıya bağlı kalmaya çalışan bir alt kültür olan Çingenelerin kökeni ve anavatanına yönelik kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, genel yaklaşım Hindistan'dan göçler yoluyla dünyanın farklı bölgelerine yayıldıkları yönündedir. Uzun süren göç yolculukları ve yaşadıkları toprakları bırakma sebeplerine dair yazılı kaynakların yetersizliği sahip olunan bilgileri sınırlandırmakla birlikte Çingene topluluklarının göç dönemleri V. ve XI. yüzyıllar arasında kabul edilmektedir (Ayhan, 2019). Çingenelerin göçle geldikleri bölgelerde konar-göçer bir yaşam tarzını sürdürmeleri veya yerleşim alanlarının dışına yönelmeleri düzenli ve örgütlü yerleşik bir hayata geçmelerini geciktiren sebepler arasındadır.

Göç tarihleri boyunca vardıkları bölgelerde kendi aralarındaki benzerlik ve bölge halklarından farklı görünmeleri sebebiyle kolayca ayırt edilebilen Çingeneler, kuşkuyla yaklaşılacak alt grupları oluşturmuşlardır. Çingene gruplarında alt kültürün oluşumunu şekillendiren unsurlar etnik ve geleneksel etkenlerle sınırlı kalmamış, kendilerinden olmayan halkların önyargılı tutumlarının yanında devlet politikalarından kaynaklanan yaklaşımlardan da etkilenmişlerdir. Çingenelerin topluluklar halinde buldukları yerlerden sürgün edilme, asimilasyona uğrama ve yok olma (Fraser, 2005) gibi tehditlerle karşı karşıya kalmalarına sebep olan etkenler, Çingenelerin yoğunlukta olduğu yerleşim alan-

larının “Çingene Mahallesi” olarak bilinmesine ve sosyal yaşamlarında da dışlanmayı doğuran ayrımların devam etmesine neden olmuştur.

Değişen yaşam koşulları gereği buldukları bölgelerde yerleşik hayata geçen Çingene topluluklarının da Çingene nüfusun yoğun olduğu yerleri tercih etmesi kendi aralarında yoğun; kendilerinden olmayanlarla ise sınırlı ilişkiler geliştirmelerine sebep olmuştur. Bu ilişkilerin sınırlılığı “Çingene” imgesinin inşasında her iki tarafı da belirleyici hale getirmiştir. Çingenelerin buldukları çevreye göre marjinal olarak görülebilen yaşam biçimlerine devam etmede ısrarcı olmaları diğer yandan hâkim kültürün de onlara karşı ötekileştirici yaklaşımları (Kolukırık, 2009) zihinlerde bu imgenin güncel kalmasını sağlamıştır.

XVIII. yüzyılda Çingenelerin Üsküdar’ın bugün Selamsız olarak anılan mahallede iskân edilmesi ve burada bir Çingene nüfus yoğunluğunun oluşmasıyla birlikte bu bölgenin bir “Çingene mahallesi”ne dönüşmesinin tohumları atılmıştır (Altınöz, 2013). Günümüzde de “Çingene mahallesi” olarak anılmayı sürdüren ve hatta sosyal açıdan bir bakıma izole edilmiş bir bölge haline gelen Selami Ali (Selamsız) Mahallesi, Çingeneler arasında alkol kullanımında etkili olan sosyal pekiştiricilerin tespit edilebilmesi amacıyla araştırmanın çalışma sahası olarak belirlenmiştir.

1.1. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

İnsanın karmaşık öğrenme yapısı farklı yaklaşımlar ve kuramlarla ele alınarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Öğrenme sürecine etki eden bilişsel etkenler üzerine yapılan ilk çalışmalar öğrenmeyi davranışsal ve bilişsel olmak üzere iki ayrı kategoride incelerken; Bandura bu kategorizasyonun öğrenmeye dair süreçleri izah etmede yetersiz kaldığı görüşünü öne sürerek sosyal öğrenme kuramını geliştirmiştir (Bandura, 2002). Sosyal öğrenme kuramına göre bireyin sosyal davranışlarının biçimlenmesinde toplumsal pratikler temel rol oynamakta ve bu bağlamda değer gelişimi model davranışlar etrafında sosyal öğrenmeye dönüşmektedir. Bu makalede Çingene alt kültüründe kuşaklar arası aktarımın alkol kullanımına etkisi noktasında belirleyici sosyal etkenler ve bu etkenlerin sosyal öğrenme kuramının da ele aldığı şekilde çocuklar ve sonraki nesiller üzerinde nasıl rol oynadığı araştırılmıştır.

Sosyal öğrenme kuramına göre bağımlılık yapıcı maddeleri kullanma ve bu bağımlılığı aktarma noktasında toplum içinde azınlıkta kalan gruplar dezavantajlı grupları oluşturmaktadır. Bu bakımdan, toplumla ilişkisi çift yönlü olarak sınırlı olan Çingene toplumu da bu riskli gruplar arasında yer almaktadır. Sosyal ilişkilerinde dışa kapalı olan bu toplum kendi içinde gözleme dayalı bir öğrenme ve aktarım şekli geliştirmiştir. Kültürün yeni üyeleri aile ve yakın çevreyle kurduğu yoğun etkileşimin sonucu olarak alkol kullanımına açık hale gelebilmektedir. Bu durum göz önüne alındığında Çingene alt kültüründeki kuşaklar arası etkileşim ve aktarım şeklinin Bandura’nın sosyal öğrenmede belirleyici unsurlar olarak gördüğü gözlemlenenler ve gözlemleyenler modeliyle uyumluluk gösterdiği de görülmektedir. Bu sebeple yapılan çalışmada Çingenelerde alkol kullanımının aktarımında rol alan unsurların incelenmesinde sosyal öğrenme kuramından yararlanılmıştır.

2. Yöntem

Çingenelerin alkol kullanım tutumlarının sonraki kuşaklara aktarımında rol alan sosyal pekiştireçlerin tespitini hedefleyen bu çalışmada amaca uygun olması bakımından nitel araştırma yöntem ve desenleri tercih edilmiştir. Sosyal bir gerçeklik olan insan eylemlerinin toplumsal boyutunu yine kendi temsil dünyası üzerinden derinlemesine tanımlama imkânı veren nitel araştırma, kişilerin toplumsal yaşantısını inşa ederken kendileri dışındaki dünyaya dair algı ve deneyimlere yükledikleri anlam karşılıklarını öznel bir yaklaşımla ele almaktadır (Çarpar, 2020). Sosyal öğrenme yoluyla gözleme dayalı olarak edinilebilen söz konusu pekiştireçler bireyler tarafından benimsenip içselleştirilerek aktarılan nesiller aracılığıyla yeniden üretilebilmektedir. Göç ettikleri yerlerdeki egemen kültürlerle sınırlı etkileşim halinde olan Çingenelerin, alkol kullanım tutumlarının oluşumunda etkili olan ve kendi topluluk kültürlerinin yanı sıra buldukları bölgenin baskın kültür unsurları tarafından şekillendirilen ilgili sosyal pekiştireçlerin belirlenmesi ve incelenmesi noktasında nitel veri analizi önemli bir rol oynayacaktır.

Araştırmanın amacına uygun verilere ulaşmak için Üsküdar'ın merkez mahalleleri arasında yer alan ve Çingene nüfusunun günümüzde de yoğun olarak yaşadığı Selami Ali Mahallesi seçilmiştir. Üsküdar'ın diğer semtlerinde de ikamet eden Çingene nüfusu bulunmasına rağmen kutlama, toplantı, düğün, cenaze gibi önemli sosyal etkinliklerde bu muhitte bir araya gelen Çingeneler için Selami Ali mahallesi ayrı bir öneme sahiptir. Bu bakımdan söz konusu mahallenin Çingenelerin kendine has gelenek ve kültürlerini günlük yaşantılarında yansıtabildikleri bir ortak mekân olma hüviyeti taşıdığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen 20 katılımcıdan 3'ü dışındaki tüm katılımcılar erkektir. Kadınlarda alkol kullanımına karşı daha geleneksel bir yaklaşımın olması kadın katılımcılara ulaşma noktasında zorlayıcı bir etken olmuştur. Araştırmaya katılan kadınlarla bu sebeple ev ortamında ya da muhitleri dışında görüşülmüştür. Ev hanımı olan katılımcıların eğitim durumu ilk veya ortaokul terktir. Erkeklerde ise eğitim düzeyi benzer olmakla birlikte lise mezunu ve ön lisans mezunu dört katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı en küçük 18 (Torun, 1) ve en büyük 66 (Dede 2) olarak tespit edilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda katılımcılar kodlama yöntemi yoluyla tanımlanarak gizlilikleri korunmuştur.

Araştırma Etiği

Bu çalışma, katılımcıların insanlardan oluştuğu araştırmalarda bulunması zorunlu olan prosedürlere, kurumsal ve / veya ulusal araştırmaların etik standartlara uygun olarak yürütülmüştür. Aynı zamanda Bingöl Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, 24.03.2022 tarihli ve 55518 sayılı yazı kapsamında veri toplama sürecinin etik standartlara uygunluğu bakımından incelemiş ve gerekli onayı vermiştir.

3. Bulgular

Alkollü içeceklerin birey ve toplum temelli tüketim sebeplerini sosyolojik bir yaklaşımla incelemeyi amaçlayan bu araştırma, Çingene alt kültüründeki sosyal pekiştireçlere odaklanmıştır. Kuşaklar arası aktarımı sağlayan bu pekiştireçlerin alt kültürlerde nasıl işlediği ve sosyal öğrenme teoreminin alkol kullanım tutumlarına etkisini Selami Ali Mahallesi örneklemini üzerinden inceleyen araştırmada öne çıkan sosyal etkenler, katılımcıların söylemlerinden hareketle takip eden kategorilere ayrılmıştır.

3.1. Çingene Topluluklarının Gelenek ve Örflerine Olan Bağlılığı

Göçebe bir topluluk olarak uzun yıllar farklı coğrafyalarda yabancı kültürlerle iç içe yaşamak zorunda kalan Çingeneler, buldukları toplumların kültürel öğeleriyle karşı karşıya kaldıklarında korumacı bir tavır göstermiş ve ortak değerler üzerinden inşa ettikleri kendi kültürlerini buldukları bölgelerde sürdürmeye devam etme eğilimi göstermişlerdir (Yanıkdağ, 2021). Baba (1) dünyanın geniş bir bölümüne yayılan bu ortak kültürün önemini şöyle ifade etmektedir: “*Kültür olarak biz zaten dünyanın neresinde olursak olalım farklı ırklarda da büyüsek, farklı yerlerde de büyüsek kültürel farklarımız hepimizin aynıdır, değişen bişey yoktur. Bugün gidin, Almanya’nın romanlarıyla konuşun ya da Bulgaristan gibi daha farklı ülkelere de gitseniz aynı kültür hep devam edecektir. Yaşamlar farklı olabilir ama kültürel farklar hep aynıdır.*”

Katılımcılar öncelikle göç ettikleri bölgelerdeki yerleşik topluluklar içinde kendilerine karşı zamanla oluşan “Çingene” imgesinin içerdiği olumsuz çağrışımlardan rahatsızlık duyduklarını ifade etmektedirler. Bu sebeple kendilerini “*Roman milleti*” olarak tanımlamayı tercih ettikleri görülmektedir. Çingenelerin “alkolik” olduğuna yönelik var olan yargıdan rahatsız olduğunu aktaran Torun (1), içinde bulunduğu topluluktaki alkol kullanım yaygınlığını şöyle açıklamaktadır: “*Yüzde doksan dokuz bizim Roman milletimiz zaten alkol içiyö. Hani ben içmiyorum diyen yalan söylüyödür. İllaki içiyödür.*” Oğul (4) “*Roman milleti*yiz” ifadesine tekrar vurgu yaptıktan sonra kullanım yaygınlığının sebeplerini şöyle sıralamaktadır: “*İster istemez aynı çevrede oturuyö, takılıyöz. Arkadaşım içiyö, ben içmesem olmuyö. Bi dubledir bişi olmaz gibilerinden.*”

Çingenelerde alkol kullanımının daha belirgin görüldüğü evlenme ve sünnet düğünleri gibi toplu etkinliklerin, geleneklerin görsel bir şölene dönüştüğü geniş katılımlı eğlenceler olduğu gözlemlenmiştir. Baba (1)’in kendi düğününden örnekle betimlemeye çalıştığı eğlenceler için “*..rengârenk olur, her şey çok çatafatlı olsun istenir çünkü bizde bu kültürdür, zaten hani senin şanın senin düğününden belli olur*” gibi bir toplumsal anlayışın varlığından da bahsetmektedir. Düğünlerin kendi toplulukları için önemine ve düğünlerde alkol tüketiminin yaygınlığına değinen Oğul (3) konu hakkında şunları söylemektedir: “*Neşeli bir kültürüz ve mahalle kültüründen gelmeyiz. Hal böyle olunca bizim düğünlerimiz sokaklarda olur. Bu çok önemli sünnetlerimizde, evlenme düğünlerimiz de maalesef alkol su gibi tüketiliyor.*”

Düğünlerde ikram kültürünün önemine de değinen Baba (4) eğlenmek amacıyla ikramlarla birlikte alınmaya başlanan alkolün süreç içerisinde düğünlerin olmazsa olmazı sayılan bir geleneğin parçası olduğunu söylemektedir: “*Düğünlerde de içeriz devamlı. İkrâm da var veya kendin de alıyorsun. Ne içiyorsun neden içiyorsun demezler bize.*” Bu geleneğin yeni kuşaklara etkisini kendi dönemi açısından Oğul (3) şöyle ifade etmektedir: “*Bizim jenerasyon bu süreçten fazlasıyla etkilendi.*”

Alkolü “*keyif işi*” olarak tanımlayan Kadın (2) ve yine alkolün keyif verme özelliğinin geleneksel eğlence olgusuyla bütünleştiğini düşünen Kadın (3) bu durumun Çingenelede “*eğlence algısı*” olarak kabul edildiğini düşünmektedir. Dede (1) de bunun Çingenele için ne ifade ettiğini eliyle önündeki sehpa “*tık tık*” vurarak “*bu sese bile oynarlar*” diye örneklendirmektedir. Seyyar Satıcı (1) yukarıdaki genel yaklaşımın sebebini “*kendi kültürümüzün içine sıkışıp kalmak*” şeklinde açıklarken, devamında “*Romanlar hep çalarlar oynarlar eğlenirler içerler. Şimdi Romanların kültürü budur. Bu bize de hep empoze edildi. (...) Bu da artık bizim zihnimizde bir yer edinmiş. Romanlar yer içer kavga eder, on dakika sonra oynar, içki içer, barışır*lar” demekte ve bunların kültürlerinde var olduğunu ama abartılı yaklaşımların alkolün zararlarına odaklanmaktan ziyade kendilerini ne yönelik olumsuz algıları beslediğini söylemektedir.

Yine alkollü içeceklerin geleneklerle nasıl iç içe girdiğini kız isteme adetleri üzerinden örneklendiren Oğul (5) şunları söylemektedir: “*Kız istemesinde efendime söyliyim nişandan sonra her şey belirlenir. Yani biz bunu istemeye geldiğiniz zaman mesela koyun getirin yerine efendime soylüyim bi kasa bira getirin, bi kasa viski getirin, bi kasa şarap getirin bi kasa rakı getirin gibi şeyler söylenir. Her düğünde yani muhafazakâr kesim haricindeki kişiler bunu isterler.*”

Kültürel öğelerin kuşaklar arası aktarımının doğal bir süreç olarak geliştiğini söyleyen Dede (1) düşüncelerini şöyle paylaşmaktadır: “*Şimdi ben anneden, babadan ne gördüysem çoluk çocuğuma da aynısını uyguluyorum. Bu böyle silsile yoluyla devam ediyö, gidiyö. Kültür bu babadan oğula, oğuldan toruna, kuşaktan kuşağa*”. Üçüncü nesil Torun (1) ise bu aktarımın kendi alkol kullanım tutumlarına etkisini şöyle ifade etmektedir: “*Bu geleneği ben çok küçük yaşta öğrendim. Benim arkadaşım evleniyor ve evlendiği için damat, damadın arkadaşları yani bize alkol ısmarlamak zorunda çünkü onun düğünü. Yani benim düğünüüm olsa ben de arkadaşlarıma alkol ısmarlıcam. Bu bi kültür haline geldi.*”

3.2. Göçmen Bir Topluluk Olarak Yaşamın Getirdiği Zorluklar

Yüzyıllar süren göç yaşantısı hem Çingeneleleri hem de geldikleri bölgedeki insanları yakından etkilemiştir (Marushiakova-Vesselin Popov, 2001). Katılımcılar bu süreçte maruz kaldıkları en önemli sorunun kendileri hakkındaki ön yargılar olduğunu dile getirmektedir. Baba (1) günümüzde bile devam eden ve kültürler arası entegrasyonunu zorlaştıran önyargıları şöyle bir örnek üzerinden anlatmaktadır: “*Hırsızlık yapmak bi kültür değildir. Bizim kültürümüzden kastım ben şunu söylüyorum. Yüzyıl önce öyle bi isim çıkmış. Hani çıkmış dokuza inmez sekize benim adım. Ama böyle bi şeyi ben hiç duyma-*

dim. Çocuk çalan bi Roman görmedim.” Geçmişte yaşanmış birkaç vaka olabileceğini ama bunun sadece Çingenelere özgü bir davranışmış gibi yansıtılmasının yanlış olduğunu düşünen katılımcı “*diğer memleketlerden de gördüm.*” diyerek konu hakkındaki tepkisini ifade etmektedir.

Uzun yıllar göçebe bir yaşam biçimini sürdürmek zorunda kalan Çingenelerin süreç içerisinde yaşadıkları zorlukların alkol kullanım tutumlarını nasıl etkilediğini Oğul (5) şu şekilde ifade etmektedir: “*Göçebe bir yaşama çingene diyorlar. Şimdi çingeneden kasıt mana zorluk. Göç hayatının getirdiği zorluklar o zamanlardan kalma yani.*” Önceki jenerasyonun “*stresten kaçınma niyetiyle*” içki tükettiğini, şu an ise kendilerinin göç etmeseler de günün üzüntü veya stresinden uzaklaşmak amacıyla alkol kullanmaya devam ettiklerini ifade etmektedir: “*Adam kafasını dağıtmak için, sıkıntuları unutmak için, sorunlardan uzaklaşmak için içiyor, biraz da mutlu olmak için adam sadece bunla rahatlıyor*”.

Göçle geldikleri bölgelerde etnik kimliklerine yönelik tutumların (Doğan, 2016) Çingenelerin hafızasında derin izler bıraktığı görülmektedir. Etnik kimliklerinden doğan sorunları Baba (1) üzüntüyle anlatmaktadır: “*Hani toplumsal olarak gine ben diyorum biz toplumda hani ötekileştirilecek, üçüncü sınıf, ikinci sınıf muamele görecektir insanlar değiliz. Bizim beş yüz bin tane Roman vatandaşın katledildiğini biliyorsunuz değil mi? Hatta geçenlerde iki gün önce onun yıldönümüydü. Hani bunları erşey yapmışlar. Hani değersiz insan yapmışlar. Yani boşuna dünyaya gelmiş boşuna yaşamışlar gibi, bizi katlettiler atalarımızı, dedelerimizi. Evet, ben Romanım ama ben Romanlığı en güzel olduğunu, dünyanın her tarafında savunabilirim.*” Kültürel değerlerinin özünde insana saygı ve sevginin esas olduğunu söyleyen Oğul (4) “*Aslında bakarsan Romanlar iyi insanlar, güzel insanlar*” diyerek topluluğunun kimseye zararı olmadığını fakat “*bu alkol girdiği zaman ne oluyo, Roman milleti içiyö*” gibi algıların ise kendilerine yönelik önyargıları desteklediğini düşünmektedir.

Çingenelerin kendilerine yönelik tutumlar ve yaşam koşulları sebebiyle konar-göçer yaşam tarzını yakın dönemlere kadar devam ettirmek zorunda kaldıkları bilinen bir olgudur (Fırat, 2016). Böyle bir yaşam tarzının etkisinin ise yalnızca önyargılardan ibaret kalmadığı, başta ekonomik problemler olmak üzere çeşitli problemlere ve yaşam tarzında mecburiyetlere yol açtığı katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır. Torun (2) “*Ekonomik sorunların çok ciddi*” olduğunu söylerken Baba (5) atalarından öğrendikleri meslekleri günümüzde yapamayan Çingenelerin kazanç elde edebilecekleri mesleklerden bahsederken “*işte yorgancılık yaparlar, işte maşacılık yaparlar, işte pazarlarda eşya satma gibi... Sabit işleri olmadığı için yani bugün gider işe satar, mesela çiçekten iki kat para kazanır, ertesi gün işe gitmez. O parayı da yer, para bittikten sonra işe gider*” demektedir. Seyyar Satıcı (1) bu zorlukların alkol kullanımıyla ilişkisini şöyle açıklamaktadır: “*Herkes günlük geçimini sağlayan ve bununla beraber birçok sıkıntı yaşayan, faturasını ödeyemeyen, karısıyla kavga eden kirasını ödeyemeyen insanların çare olarak alkole yönelmesi yani.*” Torun (2) ise bu konuda “*Günde 100 milyon da kazansalar gidip onu alkole yatırıyorlar,*

200 milyon da kazansalar gidiyolar onu da alkole yatırıyorlar” diyerek farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Çingenelerin örgütlü bir toplum yapısına sahip olmamasının kendilerinden ve çevresel koşullardan kaynaklanan pek çok sebebi vardır. Buldukları topluluklarda herkesin sahip olduğu temel haklardan yoksun olmaları ve başka bir dünyanın insanlarıymış gibi toplumdan dışlanmaları (Alpman, 2014) yaşamlarını her yönüyle etkilemektedir. Temel gereksinimlerini karşılayacak düzenli bir gelirlerinin olmamasının etkilerini ve işsizlik problemini Oğul (4) gözlemlerinden hareketle anlatmaktadır: *“Adamlar iş yapamıyo, biliyorsunuz bunlar seyyar satıp, müzisyenlik yapıyo yani bunların günlük kazanç olması lazım. Yani çoğunluğu normal işte çalışmıyo sigortalı işte. Günlük geçinip, günlük yiyolar. Buna bağlı adam bakıyo stres yapmış, parası yok, evde tartışıyo. Dışarı çıkıyo, bi arkadaş çevresi yine dışarda içiyo. İki kadeh ondan alıyo yine içiyo adam”*.

Alkol kullanımı ile yaşanan ekonomik sorunlar arasında karşılıklı etkileşimin bir diğer sebebi katılımcıların aktarımlarında kendini göstermektedir. Buna göre, maddi sorunların sebep olduğu stres kullanımı tetiklerken, kullanıma bağlı sorunlar düzenli çalışmalarının önünde bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Oğul (5) bu durumu şöyle anlatmaktadır: *“Serbest çalıştıkları için akşamleyin birlere ikilere üçlere kadar alkol alırlar. Gelirler eve yatarlar, on iki de bir de kalkarlar. Kahvaltılarını ederler, ikide işe giderler. Sabah kalkıp gidemiyorlar. O yüzden düzenli bi işe gidemiyorlar.”*

3.3. Olumsuz Rol Modellerin Özendirici Etkisi

Bireyin gelişiminde ve toplumsallaşmasında önemli bir role sahip olan aile, kendine özgü geleneksel yapısıyla Çingene alt kültüründe de önemli bir kurum olarak korunmaktadır (Aksu, 2007). Ataerkil bir anlayışla devam ettirilmeye çalışılan aile olgusu ve aile içi hiyerarşik düzenin, kuşaklar arası aktarım yoluyla günümüzde de önemini koruduğu katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Mahallenin fiziki koşulları ve ailelerin maddi yoksunlukları sebebiyle yeni kurulan aileler de diğer aile büyükleriyle birlikte yaşamak zorunda kalabildiği görülmektedir. Aile bireyleri arasında yoğun etkileşime sebep olan bu durumun alkol kullanımı noktasında olumsuz bir model oluşturduğu da gözlemlenmektedir.

Alkol kullanmaya 12-13 yaşlarında başladığını söyleyen ve üç kuşak kullanım öyküsüne sahip olan Torun (2), aile ve yakın çevresinin kendi tutumu üzerindeki belirleyici rolünü şöyle anlatmaktadır: *“Aile diyelim biz aslında ona. Babadan, dededen, amcadan dayıdan yani çevrendeki bütün herkes alkol kullanıyor. Çok ufaktım. Böyle bi düğün vardı. Herkes içiyo, kime baksam kafamı nereye çevirsem hepsi alkol alıyo. Ben de merak ettim. Dedim nasıl bişey, nasıl bi duygu?”* Torun (1) de alkol kullanmaya yine *“ilk aile ortamında”* başladığını *“Yani bana göre içmeseydi daha iyi olurdu. Ben de buna başlamamış olurdum”* şeklinde bir tepkiyle dile getirmektedir. Yakın çevresinde de benzer kullanım öykülerinin olduğunu aktaran Torun (1) *“benim gibi arkadaşım da aile, ailesiyle başladı.”* diyerek örnek göstermektedir. Müzisyen (3) de *“büyüklerimiz zaten bize rol*

model olduğu için ister istemez zaten bu işe bir adım önde başlıyoruz. Çocuk 5 yaşında 6 yaşında 8 yaşında 12 yaşında babasını görürse içki ve uyuşturucu içtiğini ne olur” sorusunu yönelterek ailenin örnekliliğine işaret etmektedir. Kadın (3) ise kendi öyküsünde “yani benim annem de içerdi, yani bi anne içerse evladı da. İçmese çocuk onla tanışmayacak” derken ebeveynlerin alkol kullanmasının çocuklar açısından taşıdığı riski öne çıkarmaktadır.

Bu probleme ebeveynler nezdinde de aynı şekilde yaklaşıldığı anne ve babaların söylemlerinde göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, Kadın (2) kuşaklar arası etkileşimi gözlemleyerek: “aslında biz alkol kullanarak düğünlerde, özel günlerde, kadınlı erkekli, çocuklarımıza bunu aşıyoruz ve roman kültüründe alkol kullanımının bu kadar yaygın olmasının tek sebebi bu” çıkarımını yapmaktadır.

Alkol alma isteğinin önüne geçemeyen Baba (1)’in “evi boyuyodum yanında bira içtim, normal yani rutin bişi.” şeklindeki söylemi bu çıkarımı destekler görünmektedir. Oğul (3)’ün bu durumun alkol kullanım yaşını da etkilediğine dair aktarımları problemin kapsamı açısından ayrı bir bakış sağlamaktadır: “Eğer aile içerisinde alkol oranı yüksek ise çok rahat torunlara tattırılabilir ve yine eğer ailede kullanılan varsa alkole başlama yaşı çok daha erken oluyor. Nedir bu? Ortaöğretim düzeyinde.”.

Aile veya yakın çevrede alkol kullanım görüntülerine maruz kalmanın “tadını” duymasına isteğini tetiklediğini söyleyen Torun (1) alkollü içecek şişelerinin “görünüşü, görüntüsü, güzelliği”nin bazıları için özenti sebebi olabileceği kanaatinindedir. Bu durumun aynı zamanda çocuklarda alkolün zararları hakkında “aaa herhalde bu kötü bişey değil” gibi bir yanılgıya sebep olduğunu da düşünmektedir. Ailedeki olumsuz rol modellerin bu sürece etkisini ise Kadın (3) “yavrularımıza kötü örnek, yani çocuk babasında görüyor iyi bişey zannediyor. Halbuki kötü bişey” şeklinde ifade etmektedir. Yine yakın çevrenin kendine olan etkisinden bahsederken Baba (1) “hani benim arkadaşım içmeseydi, ailem belki içmeseydi ben de belki içmezdim ama iki farklı kişiler de içtiği için hani bizde iyi bi şey olarak algılanıyo” demekte ve mahallede de herhangi bir tepkiyle karşılaşılıp karşılaşmadıkları sorusuna şöyle cevap vermektedir: “Yoo kesinlikle çünkü hani bütün mahalle aynısını içiyodu zaten.”.

Aile büyüklerinin sonraki kuşakların alkol kullanım tutumlarını etkilediğini düşünen Baba (1) kişisel gözlemini “... Büyüklerimizden, abilerimizden, mahallede gördüklerimizden.” şeklinde aktarmaktadır. Oğul (5)’de “büyüklerin başrolde olduğuna” inandığını söyleyerek bu etkileşimi bir örnekle açıklamaktadır: “(...) demirciyle takılırsan illaki bi demircide bulunursan illaki bi siyahlık buluşır”. Yine diğer bir katılımcı Seyyar Satıcı (2) kendi deneyimi üzerinden kuşaklar arası etkileşimin önemine vurgu yapmaktadır: “Tabii bu şimdi babadan babaya geldiği için yani benim dedem içiyomuş, benim babam da içiyo eee biz de babamızdan gördük şimdi biz de içiyoruz”. Küçük yaşlardan itibaren büyüklerin alkol kullanım görüntülerine maruz kalmanın kendilerini etkilediğini dile getiren Seyyar Satıcı (1) de bu durumun alkol kullanmaya başlamadaki rolünü şöyle ifade etmektedir: “Ufacık çocuk yaşımızdan beri hep alkol, alkollü gördük biz, büyüklerimizde gördük.”

3.4. Fiziki ve Sosyal Koşullar Bakımından Muhit Etkisi

Türkiye ve İstanbul'un farklı bölgelerinden gelen göçmen Çingenerlerin yerleştiği Selami Ali mahallesinin sosyal yapısını Oğul (3) "*semtimiz kozmopolit bir yapıya sahip farklı meşrep ve farklı kültürlere sahip Romanlardan oluşuyor*" şeklinde açıklamaktadır. Kadın (2) bu durumun zamanla mahallenin sosyal yapısında "romanlar arasında müthiş bir sosyal statü ve müthiş bir sınıflandırma"nın oluşmasına zemin hazırladığını düşündüğünü ifade etmektedir. Mahallede yerleşik olan çeşitli alt grupların olduğu ve alkol kullanım tutumlarının da gruplar arasında farklılık gösterdiği de katılımcıların ifadelerinde yer almaktadır. Oğul (5) bu kullanım farkını mahallede etkin bir grubu oluşturan Tavukçular üzerinden örneklendirir: "*Tavukçu milleti, Bandırma milleti, Kılıçlar, Tekkekapılılar diye biz ayırırız. Tavukçularda (alkol) çok daha yaygındır.*" demekte ve bu durumun "*Tavukçuların işi çok ağır*" olmasından kaynaklandığını söylemektedir.

Çingenerlerin mahalledeki yaşam koşullarını Oğul (3): "*Romanların bütün mahallelerinde bu gerçek, her Roman için bir gettodur.*" iddiasıyla açıklamaktadır. Oğul (4) de mahallenin çevresel ve fiziksel koşullarının alkol kullanıma etkisini: "*yani tek semtten uzak olduğum zaman alkol aklıma gelmiyor*" şeklinde dile getirmektedir.

Mahallenin zamanla artan nüfusunun barınma sorunu çözülmeye çalışılırken çok katlı ve bitişik nizam yapılaşmaya gidilmiştir (Bircan ve Gelişen, 2019). İmar planı olmadan mahallenin kendi imkânlarıyla inşa edilen konutlar çarpık yapılaşmanın getirdiği sorunları çözmeyi zorlaştırmıştır (Selçuk ve Aydoğdu, 2014). Katılımcılar mahallenin yapılaşmasında önceliğin barınmaya verilmesi sebebiyle alanlarının daralmasından ve alkol alma alışkanlığının evlerden, bahçelerden, sokaklarda kurulan masalara taşındığından bahsetmektedirler. Kadın (1) bu durumu ortamın etkisine de vurgu yaparak: "*[Alkol] kullanım geç saatlere kadar var. Bir de aynı zamanda çocuklar da orda oyun oynuyolar başka yer olmadığı için. (...) Her şey bir arada oluyo Selamsızda.*" şeklinde tasvir etmektedir. Bu durumun Çingenerlerin alkol kullanımını daha görünür bir hale getirdiği ve olumsuz önyargıları beslediği de bulgular arasındadır.

Mahallenin yapılaşma öncesindeki alışkanlıklarını aktarırken Oğul (5) sokaklara taşan bu görünümü şöyle tasvir etmektedir: "*Daha önceden şimdi şu masayı düşünün yani elli masa böyle atılırdı. Mahallenin sokağında çalgılar gelirdi, cengiler gelirdi. Kadınlar otururlardı masaların başına iste börekler yaparlardı, zeytinyağlı dolmalar yapılırdı. Efendime söyleyim rakı içerlerdi, bira içerlerdi.*" Geçmişte evlerinin önünde içme olayının fiziki değişiklikler sonrasında "*arabalara taşındı*"ğını söyleyen Oğul (3) de "*yerleşik düzen değişince apartmanlarda erkeklerimiz evlerin içinde içmez oldu*" ve "*meyhane kültürü de kalktığı için dolayısıyla ne yapıyorlar araba patates soğan arabalarının arkalarını, arabalarını evlerinin önü gibi kullanıyorlar*" şeklindeki ifadeleriyle bu duruma dikkat çekmektedir.

Mahallenin kurulduğu dönemlere kadar varlığından söz edilen dergâh ve tekkeler günümüzde de aktif olarak işlevlerini sürdürmektedirler. Mahalle sakinlerinin de saygı duyduğu ve alkol kullanımının azalmasında faydası olduğuna inandığı bu mekânlar, ka-

tılımcıların ifadelerinde farklı biçimlerde yer almaktadır. Faydalı olduğuna inanan Baba (3) düşüncelerini şu sözlerle ifade etmektedir: “*Dergâhlar kurulmaya başlandı. Bizim mahallemizde faydalı olmaya başladı. Hakikaten çok da güzel oldu.*” Dergâhlara giden herkesin tutarlı davranmadığını söyleyen Torun (1) gözlemlerinden hareketle çelişkileri şöyle açıklamaktadır: “*Benim mahallemde ben kaç kez yaşadım. Ben bugün hocayım diyip de yarın uyuşturucu satanı da ben çok gördüm.*”

3.5. Alkol Kullanımına Karşı Genel Yaklaşım

Katılımcıların kişisel bir tercih olarak nitelediği alkol kullanım alışkanlıkları yaş ve cinsiyete göre değişkenlik gösterebilmektedir. Erkeklerin alkol almaya başlama yaşı bazı toplumsal ön kabullere bağlı olarak kızlara göre daha önce olabildiği görülmektedir. Konuyla ilgili görüşlerini Kadın (3) şöyle ifade etmektedir: “*18 yaşından büyükse 16-17 yaşındaysa neden olmasın. Bu onun tercihidir. 9-10 yaşındaki bi insanda asla izin vermem.*” Bununla birlikte kadınların alkol kullanımlarının “*çok kısıtlı ve özel günlerde olduğu için*” bir yaş sınırı belirlemenin zor olduğunu, bunun bir diğer sebebinin de “*biraz saygı, biraz korku*” olabileceğini düşünmektedir.

Alkol kullanmaya başlama yaşı ailelerin tutumlarına göre değişmekle birlikte aileden gizli kullanma dönemi genellikle ergenliğe karşılık gelmektedir (Thatcher and Clark, 2008; Can, 2007). İlk deneyimini yaşadığında “*sekiz dokuz yaşlarında*” olduğunu belirten Dede (1)’ in oğlunun alkol kullanmaya başlama yaşı “*Ortaokuldan sonra...yaklaşık 15-16*”, torunun ise kendi ifadesiyle “*Küçük bi yaşta...13 yaşında kendi isteğim(y)le*” başladığını söylemektedir.

Alkol kullanımına başlama öyküleri analiz edildiğinde alkole başlama yaşı noktasında yıllar içinde bazı değişiklikler yaşandığının dillendirildiği de görülmektedir. Alkol kullanmaya başlama yaşının giderek düştüğünü belirten Oğul (3) süreci şöyle özetlemektedir: “*Doksanlı yıllarda gençlerin alkole başlama yaşı belirttiğim gibi on altı ve üzeri idi. Maalesef günümüzde daha da düşük olabiliyor.*” Kullanım yaşının düşmesinde ailenin rolüne dikkat çeken Oğul (5) ise “*erken yaşta başlayan bütün çocukların en büyük sebebi[nin] büyüklerini*” örnek almaları olduğunu düşünmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların da alkol kullanmaya başlama yaşları incelendiğinde benzer yaşlarda oldukları görülmekte, yaş aralığının 9 (Dede,1) ve 25 yaş -askerden sonra- (Baba, 5) arasında değiştiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Alkol kullandığı için dışlanmadığını söyleyen Baba (5), sebebini çevrelerinde alkol tüketen kişilerin çok sayıda olmasına bağlamaktadır. Fakat ebeveynlerin alkolün zararları hakkında “*sadece telkinde bulduklarını*” söylemektedir. Kendilerinden yaş olarak küçük birinin yanlarında alkol kullanmasını “*saygısızlık olarak*” değerlendiren Dede (2) “*benim yanımda içki içecek, kalkıcak mümkün mü*” şeklinde ifade ederken, Seyyar Satıcı (1) de gençlik dönemlerinde: “*mahallemizin büyükleri saat sekizden sonra gençler dışarda içki içecek ya da büyüğünün yanında kahveye giricek, elinde sigara içecek, kahvede oyun oynucak, bira alıp caddede içecek, kesinlikle büyüklerimiz döverdi.*” gibi tepkilerle

karşılandıklarını söylemekte, “[bugün] büyükler kalmadı, oyun oynarken bile sokakta içki içiliyor şu anda” sözleriyle de süreç içindeki değişimi özetlemektedir.

Genelde ebeveynlerin çocuklarının alkollü içecek kullanmalarından daha çok kullanım şekline müdahale ettiğini ifade eden Torun (1), yine kendi deneyimi üzerinden bu tepkiyi şöyle anlatmaktadır: “H. C. şurada burda içiyo demesinler. Bizim yanımızda istediğin kadar içebilirsin. Ama sapıtılmamak şartıyla...” Yine oğlunun dışarda alkol kullanmasını istemediği için “Oğlum sokakta içeceğine evde oturup içiyorum ben. Babayı örnek almiyican diye bi şey yok.” şeklinde düşünen Baba (4) ise genç bireylerin örnek alma riskini önemsemiyor görünmektedir. Torun (1) de kendi ailesindeki gözlemlerini şöyle paylaşmaktadır: “..Alkolden babamın yıkılışını da gördüm, amcamın burda çok sarhoş olduğunu da gördüm. Ya bunlar iyi bişi değil ama tadında içiyosa ne aala”

Erken dönem alkol kullanım deneyimlerini aile ve yakın çevresinden gizleme eğiliminde olan kullanıcıların olası tepkilerden uzak kalmak için farklı yöntemlere başvurdukları anlaşılmaktadır. Baba (1) ilk alkol almaya başladıkları dönemlerde kendi yöntemini şöyle ifade etmektedir: “Annemiz, babamız bizi görürse çok küçüküz, bize kızabilir derken giderdik marketten bir kutu kola alırdık, kutu kolayı yere dökerdik. Bi tane bira alırdık, içlerine döküp paylaşırdık ki bizimkiler bizi görsün, işte biz kola içiyoruz, bize kızmasınlar.”

Alkollü içecekleri kullanmaya başlama yaşı küçük olmasına rağmen, kendisinden daha küçük birinin alkol kullanmasına hoşgörü gösteremeyeceğini belirten Torun (1), tepkisini şu sözlerle ifade etmektedir: “Ama önüme 8-9 yaşındaki çocuk gelirse yani şiddet gösteririm anlamazsa. Önce anlatırım, anlamazsa şiddet gösteririm, onun anlayacağı dilde yani psikolojik şiddet uygulayarak söylerim.” “18 yaşına kadar” olan kullanımlara genel olarak tepkili yaklaşıldığını belirten Seyyar Satıcı (1) sonrası için “rahatlıkla içme, tabii ailemin gözü önünde değil ama yaşım tuttuğu için istediğim mekâna (...)” içmesinin sorun oluşturmadığını söylemektedir.

Alkollü içecek kullanımının yaygın olduğu anlaşılan mahallede katılımcıların genel algısının alkol tüketiminin normal olduğu yönünde olduğu görülmektedir. Mahalle ve diğer bölgelerde yaşayanların durumunu Seyyar Satıcı (2): “İçmeyen yok ki mahallemizde. Yani olumlu bi şekilde bakıyoruz biz buna. İçilmeyen Roman Mahallesi yok ki. Buna Van’dan Diyarbakır’a kadar bütün Roman mahallelerinde herkes içiyo. Valla yedi yirmi dört saat içiyoruz biz bunu. Bi özel günü yok bizim için. Yani içmediğimiz zaman özel bi gün oluyo. Normal günde beş tane içiyosak o günlerde 15 tane içiyoruz.” ifadeleriyle tasvir etmektedir. Bu ifadeler ve kullanıcıların bu yöndeki birbiriyle örtüşen beyanları alkol kullanımında genel yaklaşımın alkole başlama yaşında etkili olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Çingene alt kültüründe bazen saygı bazen de korkudan alkollü içecekleri ima etmek için onun yerine birtakım kelime ve ifadelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin, Oğul (3) “Alkolün literatürdeki adı bizde piizdir. Piiz bütün Roman camiasında içki içme” olarak anlaşıldığını aktarmaktadır. Alkolün kullanım miktarına göre “çakar keyf” daha

az, “*kafayı bulma*” ise daha fazla kullanımı ifade ettiği görülmektedir. Seyyar Satıcı (2) alkolü birinin ayıkmadan yeniden alkollü içecek almasını “*cilalama yapma*” şeklinde tarif etmektedir. Alkol veya diğer kimyasallar yoluyla kendinden geçme durumu için “*kafası güzel olma*”, alkol almak için gidilen ortamlar için “*haydi Abbas vakit tamam, kur bakalım çilingir sofrasını*”, sosyal ilişki ağları için “*hacı hacıyı Mekke’de, hoca hocayı tekkede, ibne ibneyi Dakka’da bulur.*” (Oğul, 4) gibi ifadelerin kullanıldığı ve bu ifadelerin Çingene alt kültüründe alkolle ilişkilendirilen yaygın ifadeler olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Alkollü içeceklerin kullanım sıklığı ve yaygınlığına etki eden sebepler sosyolojik ve kuramsal bir yaklaşımla analiz edildiğinde, Çingene alt kültüründe gelenek ve örflerle inşa edilmiş bir toplum yapısı öne çıkmaktadır. Günlük yaşantılarını ve toplumsal etkinliklerini geleneklerine göre düzenleyen Çingenelerin sosyal dokuyla bütünleşerek günümüze kadar devam eden alkol kullanım tutumları sonraki kuşaklara sosyal pekiştirme yoluyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. Gelenek ve örfere olan bağlılık kültürlerinin nesiller boyu canlı kalması ve yaşaması açısından olumlu bir etken iken, alkolün zararlı kullanım biçimlerinin de sonraki kuşaklara aktarımı açısından Çingenelerin aleyhine bir etkiye sebep olmaktadır.

Konar-göçer bir topluluk olarak yüzyıllar boyu yaşamının getirdiği zorluklar, kendilerine yönelik önyargı ve ötekileştirici tutumlarla birleşince Çingenelerin yaşantılarında bugün de üstesinden gelmekte zorladıkları çeşitli problemlere sebep olmuştur. Karşı karşıya kaldıkları bu problemlerle baş etmede zaman zaman yetersizlik hissi yaşadıklarını kabul eden katılımcılar bu sorunlardan uzaklaşmak için alkol kullanmaya yönelebildiklerini dile getirmektedir. Bu geçici iyilik halinin uzun vade de kalıcı sorunlar getirdiğinin farkında olan katılımcılar, sağlıktan güvenliğe bir dizi problemin mahallelerinde yoğun bir şekilde görüldüğünü ifade etmektedirler. İşsizlik ve ekonomik problemler de bu süreçte eklenince yaşadıkları yerler birer “*getto*” ya dönüşebilmektedir.

Alkollü içeceklerin zamanla yeme-içme kültürünün bir parçası haline gelmesi ve toplumların geleneksel ritüellerinde sembolik anlamlar kazanması, Çingenelerin alkol kullanım tutumlarında da belirleyici olmuştur. Eğlenceye büyük önem veren Çingenelerin mutlu olmak amacıyla düzenledikleri etkinliklerde (düğün, sünnet, gelin hamamı, vd.) veya stresli durumlardan uzaklaşmak için alkol tüketmeyi bir davranış kalıbı haline getirmeleri, yeni kuşakların hem alkol kullanım tutumlarını etkilemiş hem de algı yanılmasına sebep olmuştur. Aynı durum yetişkinlerde ise alkol alma isteğini motive eden önemli bir etkene dönüşmüştür. Geleneklerle biçimlenen dışa kapalı toplumlarda bu ve benzeri algılar topluluk içi etkileşimin yoğunluğuna bağlı olarak Çingene alt kültür örneğinde olduğu gibi bir sosyal öğrenme modeli örneği göstermektedir.

Kültürel öğelerin yanında mahallenin fiziki koşulları Sosyal Öğrenme Kuramındaki pekiştiricilerle örtüşmektedir. Katılımcıların da belirttiği gibi mahallenin iskân yapısı

artan nüfusla birlikte değişmiş, az katlı bahçeli evlerin yerini zaman içinde çok katlı ve bitişik apartmanlar almıştır. Bu yapılaşma biçiminde yetişkinler için alkol alabilecekleri kapalı mekânların (bar, meyhane vd.) olmaması bireysel veya gruplar halinde halka açık yerlerde 7/24 alkol kullanımına sebep olmuştur. Benzer görüntülere sürekli maruz kalma dolayısıyla çocuk ve gençler sosyal öğrenme yoluyla erken dönem alkol deneyim riskine açık hale gelmiştir. Kentsel dönüşüm bekleyen mahallenin sosyal yaşam koşullarıyla birlikte dönüştürülmesi çevresel etkenlerden kaynaklanan olumsuzlukların minimize edilmesini destekleyebilir. Bu durum bu sorunları göz önünde bulundurularak yapılacak bir çalışmaya duyulan ihtiyacı da ortaya koymaktadır.

Alkol kullanımını azaltma veya hiç başlamama motivasyonlarını etkileyebilecek önemli etkenlerden biri de mahallede “*dergâh ve tekke*” olarak nitelendirilen ve mahalle sakinlerinin de saygı gösterdiği dini mekânlarda manevi yöntemlere dayalı çalışmaların daha programlı ve işlevsel bir hale getirilmesidir. Katılımcıların kendi deneyim ve ifadeleri analiz edildiğinde alkol kullanımına dini günlerde ara vermeleri, kullananları dışlayıcı ifade ve tutumlarda bulunmamaları gibi durumlar göz önüne alındığında alkol kullanımının zararları hakkında farkındalığın artırılabilmesi bakımından bu mekânlar olumlu bir işlev görme fonksiyonuna sahiptir. Alanında uzman eğitimcilerle birlikte bu yönde gerçekleştirilebilecek “*manevi eğitim*”ler bilgilenme ve bilinçlenmeyi destekleyebilir.

Kişinin içinde bulunduğu topluluğun alkol kullanımına karşı yaklaşımı ve alkol kullanım tutumlarını daha görünür yapan etkenler sosyal öğrenme yoluyla sonraki nesillere aktararak sürdürülmektedir. Bu risk etkenlerinin aza indirgenmesi ve yeni kuşakların alkolün zararlarından korunabilmesi için bulgularda ele alınan etkenleri daha kapsamlı ele alan çalışmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu amaçla araştırmada ortaya konulan etkenlerin Çingene alt kültürünün norm ve değerleriyle uyumlu bir şekilde ele alınıp, sorunun çözümüne yönelik yaklaşımların ilgili alanların uzmanlarıyla birlikte değerlendirilmesi daha kapsamlı ve etkili sonuçlar verecektir. Bu amaçla araştırma kuşaklar arası geçişe etki eden sosyal pekiştireçlere odaklanmış ve bu alandaki boşluğa sosyal bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlamış olup sonraki çalışmalar için de bir kaynak niteliğindedir.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Aksu, B. (2007). İzmit Romanlarının sosyo-ekonomik ve aile yapısının Kocaeli kent kültüründeki yeri. *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu, 1*, 35-63.
- Ayhan, B. (2019). *Dünyanın ötekileri: Çingeneler*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Bandura, A. (2002). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Asian Journal of Social Psychology, 2*, 21- 41.
- Bircan, D. ve Gelişen, G., (2019). Kentsel dönüşüm ile sürdürülebilir kent önerileri ve Selamsız örneği. *Kent Akademisi, 12*(39), 501-519.
- Can, M. (2007). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinde görülen "madde bağımlılığı" alışkanlığı*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çarpar, M. C. (2020). Sosyolojide iki temel niteliksel desen: Fenomenolojik ve etnografik araştırma. *The Journal of Social Science, 4*(8), 689-704.
- Doğan, H. (2016). İdeolojik bir kurgu ve ötekileştirme referansı olarak "İnsan doğası": Bartın Romanları örneği. *Antropoloji, (31)*, 141-158.
- Erbay, E., Oğuz, N., Yıldırım, B. ve Fırat, E. (2016). Alkol ve madde bağımlılığı olan bireylerin başa çıkma tutumları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 20*(3), 597-609.
- Erdem, G., Eke, C. Y., Ögel, K. ve Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Journal of Dependence, 7*, 111-116.
- Fırat, M. (2016). *Çingeneliği anlamının imkânı: Çingeneler üzerine sosyolojik bir araştırma (Malatya örneği)*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fraser, A. (2005). *Çingeneler*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Gezici Yalçın, M. (2017). *Göç psikolojisi*. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Kolukırık, S. (2009). *Dünden bugüne çingeneler, kültür-kimlik-dil-tarih*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Marushiakova, E. and Popov, V. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler*. İstanbul: Homer Yayınları.
- Santor, D., Messervey, D. and Kusumakar, V. (2000). Measuring peer pressure, popularity, and conformity in adolescent boys and girls: Predicting school performance, sexual attitudes, and substance abuse. *Journal of Youth and Adolescence, 29*, 163-182.
- Selçuk, B. ve Aydoğdu, İ. (2014). Kentsel dönüşüm üzerine düşünceler: Kazanım mı kayıp mı? *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15*(2), 33-53.

- Şencan, F. ve Canatan, K. (2021). Göç ve kente uyum süreçlerinde madde kullanan ergenlerin bağımlılık tipolojileri. *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 11(2), 149-172.
- Thatcher, D. L. and Clark, D. B. (2008). Adolescents at risk for substance use disorders: Role of psychological dysregulation. *Endophenotypes, and environmental influences. Alcohol Research & Health*, 31(2), 168.
- Yanıkdağ, T. (2021). Türkiye’de Romanlar ve alt kimlik grupları: Etno-dilsel farklılıkların kimliğe yansımaları. *Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 57-76.

Etik Kurul Kararı

 T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve
Yayın Etiği Kurulu

Sayı :33117789/044/55518
Konu :Anketler

MESLEK YÜKSEK OKULLARI
(BİNGÖL SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU MÜDÜRLÜĞÜ)

İlgi : Bingöl Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü'nün 24.03.2022 tarihli ve 55504 sayılı yazısı.

Bingöl Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü tarafından Kurulumuza sunulan "alkol kullanımının kuşaklararası geçişinde rol alan sosyal etkenler; selamî ali (selamsız) çingeneleri örneği" isimli araştırma Kurulumuz tarafından etik yönden değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda; söz konusu anket çalışmasının Üniversitemiz Etik Kurul Yönergesi ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve araştırma etiği açısından "UYGUN OLDUĞUNA" oy birliği ile karar verilmiştir.

e-İmza
Prof. Dr. Mustafa AGÂH
Kurul Başkanı

e-İmza
Prof. Dr. Emin ERKAN
Oye

e-İmza
Prof. Dr. Nusretin BOLELLİ
Oye

e-İmza
Prof. Dr. Hamza ALTIN
Oye

e-İmza
Prof. Dr. Saat PATİR
Oye

e-İmza
Prof. Dr. Hâkmet TAN
Oye

e-İmza
Prof. Dr. Yapar BAŞ
Oye

e-İmza
Arş. Gör. Fatma ARVAS
Raportör

EK :
İlgi yazı (6 Sayfa)

24.03.2022 Kar. Bşk

Prof. Dr. M.AGÂH

PSİKOLOJİK AYRICALIĞIN TÜKETİCİLERİN KARAR VERME TARZLARINA ETKİSİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA

(Araştırma Makalesi)

Filiz ÇOPUROĞLU (*)

Öz

Tüketici davranışı ve satın alma alışkanlıkları pazarlama alanının temel taşlarından biridir. Tüketici davranışları tüketicilerin karar verme tarzlarına göre şekillenerek oluşmaktadır. Bu çalışmada çağımızın en büyük hastalıklarından olan narsizmin bir alt boyutu olarak ortaya çıkan psikolojik ayrıcalığın tüketicilerin karar verme tarzlarına bir etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma kapsamında Balıkesir ilinde yaşayan ve kolayda örnekleme yöntemine göre seçilen 422 kişiye online anket tekniği ile ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda psikolojik ayrıcalık ile tüketicilerin karar verme tarzlarının mükemmeliyetçi boyut, marka odaklılık boyutu, eğlence ve haz boyutu, fiyat odaklılık boyutu ve alışkanlık boyutu ile aralarında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında psikolojik ayrıcalığın tüketicilerin karar verme tarzlarının mükemmeliyetçi, marka odaklılık, yenilik ve moda bağlılığı, eğlence ve haz odaklılık, fiyat odaklılık ve alışkanlık ve marka bağlılığı boyutları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Psikolojik ayrıcalığın tüketicilerin karar verme tarzlarının dikkatsiz karar verme boyutu ve çeşit karmaşası yaşama boyutu üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici, Tüketici davranışı, Karar verme tarzı, Tüketicilerin karar verme tarzları, Psikolojik ayrıcalık.

*) Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü (e-posta: filizcokay@gmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1528-1541>

An Empirical Research Concerning Relationship Between Psychological Privilege on Consumers' Decision-Making Styles

Abstract

Consumer behavior and buying habits are one of the cornerstones of the marketing field. Consumer behavior is consisted of shaping by consumers' decision-making styles. In this study, it has been examined whether the psychological privilege, which is showed up as a sub-dimension of narcissism, one of the biggest diseases of our age, has an effect on the decision-making styles of consumers. Within the scope of the research, 422 people living in Balıkesir selected according to the convenience sampling method were reached by online survey technique. At the end of the research, it has been determined that there is a relationship between psychological entitlement and consumers' decision-making styles with perfectionist dimension, brand orientation dimension, entertainment and pleasure dimension, price orientation dimension and habit dimension. In addition, it was found that psychological privilege has a significant and positive effect on the dimensions of perfectionism, brand orientation, innovation and fashion loyalty, entertainment and pleasure orientation, price orientation and habit and brand loyalty of consumers' decision-making styles. It has been determined that psychological privilege does not have a significant effect on the dimension of careless decision making and the dimension of experiencing variety confusion of consumers' decision-making styles.

Keywords: *Consumer, Consumer behavior, Decision-making style, Consumers' decision-making styles, Psychological entitlement.*

Giriş

Rekabetin artması, teknolojinin ve sosyal medyanın gelişmesi, ürün ve hizmet yayılım hızının artması tüketici davranışlarında anlık değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu değişimler içerisinde rekabet gücü elde edebilmenin en doğru yolu tüketicilerin neden ve nasıl satın aldıklarını anlamaya çalışmaktır. Tüketim işlemini gerçekleştiren tüketiciler, ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için satın alma faaliyetlerinde bulunmaktadır (Gedik, 2020). Tüketici davranışları ise tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmek için seçerken, alırken ve kullanırken sergilediği davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Wilkie, 1986). Tüketici davranışları tüketicilerin karar verme tarzlarına göre şekillenmektedir.

Karar verme tarzları satın alınacak ürün veya hizmetlerin belirlenmesi, seçimi, kullanımı, yönetimi ve yönetimin tüm faaliyetlerinde etkili olmaktadır (Ghaleno vd., 2015). Tüketicilerin karar verme tarzları ise kişiden kişiye değişmekte ve bu tarzlar satın alma alışkanlıklarını oluşturmaktadır. Bu çalışmada tüketicilerin karar verme tarzları ve bu tarzlara tüketicilerin psikolojik ayrıcalık durumlarının etki edip etmediği incelenmektedir.

Psikolog Kurt Lewin' in geliştirdiği kara kutu modeline göre her insan kendine özgü bir yapı göstermekte ve uyarıcılar insandan insana değişiklik göstererek farklı tepkime-

lere yol açmaktadır. Tüketici davranışlarını açıklamak için açıklayıcı (klasik) ve tanımlayıcı (modern) modeller geliştirilmiştir (Kotler, 2000). Bütün modellerin ve yaklaşımların ortak noktası, tüketicilere etki eden değişkenlerin gruplandırılmasıdır (Durmaz ve Bahar, 2011). Tüketici davranışını etkileyen en önemli değişkenlerden biri de psikolojidir. Teknolojinin gelişmesi, insanların uygulamalar aracılığı ile kendini olduğundan çok farklı göstererek anlık paylaşımlarda bulunması insanların psikolojilerini etkileyerek, toplumlarda narsist birey sayısının artışına neden olmuştur.

Narsist bireyler toplum tarafından kabul edilebilmenin satın alma gücüyle ilişkili olduğunu düşünmektedir (Can ve Er, 2019). Narsistler, daha çok gösterişli, şık ürünleri tercih etmekte ve rasyonel olmayan tüketici tercihlerinde bulunmaktadır (Sedikides ve diğerleri, 2007). Psikolojik ayrıcalık ise narsizmin bir alt boyutudur ve bir kişinin farklı zaman ve farklı durumlarda dahi diğer kişilerden daha fazlasının hak ettiğine yönelik inançlarıdır. Bu psikolojideki insanların nasıl ve neden satın aldıkları, neye göre karar verdikleri daha önce çalışma konusu yapılmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada psikolojik ayrıcalığın tüketicilerin karar verme tarzlarına etki edip etmediği incelenmekte; psikoloji ve pazarlama literatürüne katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Tüketicilerin karar verme tarzları, tüketicilerin hangi ürün ve hizmetleri kimden, neden, nasıl ve ne zaman, kaç adet veya kaç birim satın alacaklarına dair kararların alındığı süreçlerden oluşmaktadır (Yüksekbilgili, 2016). Tüketicilerin karar verme tarzları psikografik ve yaşam tarzı yaklaşımı, tüketici tipolojisi yaklaşımı ve tüketici özellikleri yaklaşımı olmak üzere 3 yaklaşımdan oluşmaktadır (Sproles ve Kendall, 1986; Westbrook, 1985; Lastovicka, 1982). Psikografik ve yaşam tarzı yaklaşımı, tüketicilerin karar verme tarzlarını psikolojik özellikleri yaşam şekilleri ve kişiliklerine göre ayırıştırır (Sproles ve Kendall, 1986). Tüketici tipolojisi yaklaşımı tüketicileri yaş, cinsiyet, meslek gibi farklı gruplara ayırarak güdü faktörlerini, tutumlarını ve davranışlarını belirlemeye çalışır (Belenger ve Korgaonkar, 1980). Tüketici özellikleri yaklaşımı ise tüketicilerin karar verme tarzlarını bilişsel ve duyuşsal yönelimlerine göre ayırıştırır (Sproles ve Kendall, 1986).

Tüketicilerin karar verme tarzları birçok araştırmacı tarafından çalışılmış ve çeşitli boyutlara ayrılmıştır. Bu boyutlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Tüketicilerin Karar Verme Tarzı Boyutları

Araştırmacılar	Boyutlar
Harren (1979)	Rasyonel, Sezgisel ve Bağımlı
Driver ve diğerleri (1970)	Kararlı, Hiyerarşik, Esnek, Birleştirilmiş ve Sistemik Stil
Scott ve Bruce (1995)	Rasyonel Stil, Sezgisel Stil, Bağımlı Stil, Kaçınma Stili ve Anlık Stil
Mann ve diğerleri (1997)	Uyanıklık, Aşırı Uyanıklık, Sorumluluğu Başkasına Yükleme ve Erteleme
Ünal ve Erciş (2006)	Marka Bilinci, Çeşit Karmaşası, Yenilik ve Son Moda Odaklılık, Alışkın Olmak, Mükemmeliyetçilik, Dikkatsizlik, Alışveriş Uzmanlığı, Değişiklik Aramak, Alışverişe Zaman Ayırıp Zevk Almak, Plansız Alışveriş
Izgar ve Yılmaz (2007)	Dikkatli, Kaçınan, Erteleyici ve Panik
Atadil, Sırakaya-Türk, Meng ve Decrop (2018)	Adapte Olabilirlik, Rasyonellik, Düşüncesizlik, Sosyal Uyum ve Pragmatizm

Tüketicilerin karar verme tarzları Harren (1979)' e göre rasyonel, sezgisel ve bağımlı olmak üzere üç boyuta; Driver ve diğerleri (1970)' e göre kararlı, hiyerarşik, esnek, birleştirilmiş ve sistemik stil olmak üzere beş boyuta; Scott ve Bruce (1995)' a göre rasyonel stil, sezgisel stil, bağımlı stil, kaçınma stili ve anlık stil olmak üzere beş boyuta; Mann ve diğerleri (1997)' a göre uyanıklık, aşırı uyanıklık, sorumluluğu başkasına yükleme ve erteleme olmak üzere dört boyuta; Ünal ve Erciş (2006)' göre marka bilinci, çeşit karmaşası, yenilik ve son moda odaklılık, alışkın olmak, mükemmeliyetçilik, dikkatsizlik, alışveriş uzmanlığı, değişiklik aramak, alışverişe zaman ayırıp zevk almak, plansız alışveriş olmak üzere on boyuta; Izgar ve Yılmaz (2007)' a göre dikkatli, kaçınan, erteleyici ve panik olmak üzere dört boyuta; Atadil, Sırakaya-Türk, Meng ve Decrop (2018)' a göre adapte olabilirlik, rasyonellik, düşüncesizlik, sosyal uyum ve pragmatizm olmak üzere beş boyuta ayrılmıştır.

Bu çalışmada tüketicilerin karar verme tarzlarını incelemek amacı ile Sproles ve Kendall (1986)'ın geliştirmiş olduğu 40 ifade 8 boyuttan oluşan "Tüketici Tarzı Envanteri Ölçeği" kullanılmıştır. Sproles ve Kendall (1986) tüketicilerin karar verme tarzlarını mükemmeliyetçilik, marka odaklılık, yenilik ve moda odaklılık, eğlence-haz odaklılık, fiyat odaklılık, dikkatsiz karar verme, çeşit karmaşası yaşama, alışkanlık- marka bağlılığı olmak üzere sekiz boyuta ayırmıştır (Nas, 2010). "Tüketici Tarzı Envanteri" ölçeğine göre karar verme tarzları;

- Mükemmeliyetçilik: Bu tarz tüketiciler yüksek kalite arayan, bilinçli ve sistematik tüketicilerdir.

- Marka Odaklılık: Pahalı ve markalı ürünleri tercih eden tüketicileri ifade etmektedir.
- Yenilik ve Moda Odaklılık: Modayı takip eden, şık olmayı tercih eden ve çeşit arayan tüketicilerdir.
- Eğlence- Haz Odaklılık: Alışverişten zevk alan, eğlenmeyi seven, hedonik tüketim yapmaktan mutluluk duyan tüketicilerdir.
- Fiyat Odaklılık: Fiyat bilincinde olan, düşük fiyatlı ürünleri tercih eden, indirimleri, kampanyaları ve promosyonları takip eden tüketicilerdir.
- Dikkatsiz Karar Verme: Ani karar veren, plansız alışveriş yapan, fiyat, kalite, marka tercihi olmayan tüketicilerdir.
- Çeşit Karmaşası Yaşama: Ürün veya hizmet seçenekleri arasında seçim yapmakta zorlanan, çok fazla bilgiye sahip olan, seçim ve bilgi karmaşası yaşayan tüketicilerdir.
- Alışkanlık-Marka Bağlılığı: Marka bağlılığı olan, diğer markaları değerlendirmeye almayan, sadık tüketicilerdir.

Bir kişinin yüksek oranda olumlu benlik algısına sahip olması ve yetenekleri ve potansiyeli ile bağdaşmayan iyimser beklentileri barındırması olarak tanımlanan psikolojik ayrıcalık (Ünsal Akbıyık, 2018), kişilerin neyi hak ettiklerine ve başkaları tarafından nasıl muamele görmeleri gerektiğine ilişkin inançlarıdır (Levin, 1970). Naumann ve çalışma arkadaşlarına göre (2002) iş yerindeki ayrıcalık; kişinin çalışmaya başlaması ile çalıştığı kurum ile ilgili beklentiye girmesidir (Yılmaz vd., 2021). Snow ve çalışma arkadaşlarına göre (2001) ise psikolojik ayrıcalık, kişilerin hayatlarındaki önemli olayların olumlu sonuçlanması gerektiğine dair genel bir inanç olarak tanımlanmıştır (Harvey ve Haris, 2010).

Psikolojik ayrıcalık, kişilerin yetenek veya performans düzeylerinden bağımsız olarak yüksek düzeyde bir ödül veya ayrıcalıklı muamele beklediğinde ortaya çıkan nispeten istikrarlı bir özelliktir (Harvey ve Haris, 2010) ve genellikle kişilerin kendi değerlerine ilişkin algılarının toplamıdır (Campbell vd., 2004).

Psikolojik ayrıcalık, bir kişinin farklı zaman ve farklı durumlarda dahi diğer kişilerden daha fazlasını hak ettiğine yönelik inançtır. Psikolojik ayrıcalık durumunda olan bireyler hak ettiklerini düşündüklerini veya hak ettiklerini hissettiklerini alamadıklarında, kendilerine haksız yapıldığını veya kendilerine adaletsizlik yapıldığını düşünebilirler. Bu düşünce yapıları psikolojik ayrıcalık durumunda olan kişiler üzgün ve sınırlı ruh haline itebilir, tüzülebilir veya sınırlendirebilirler. Psikolojik ayrıcalık duygusuna sahip kişiler, arzu edilen sonuçlara ulaşmak ve bunları elde etmek için kendi çabalarına olan ihtiyacı başkalarına güvenerek en aza indirmeye çalışırlar. Bu nedenle, düşük düzeyde bir psikolojik ayrıcalık duygusuna sahip olma durumu motive edici olabilirken, yüksek düzeyde bir psikolojik ayrıcalık duygusuna sahip olma durumu ise motivasyonu düşürebilir ve özellikle başarıya yönelik zorluklarla karşılaşıldığında çaba ve performansta azalmaya neden olabilir (Anderson vd., 2013).

Psikolojik ayrıcalık konusunda literatürde yer alan bazı çalışmalar düşük akademik performans (Anderson vd., 2013); kaynakların korunması (Brouer vd., 2011); öfke (Witte vd., 2002); işten ayrılma niyeti (Yılmaz vd., 2021); mantıksızlık ve bencillik (Kriegman, 1983) ve duyarsızlık (Foster, 2000) gibi kişinin tutum ve davranışlarında olumsuz sonuçlara neden olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Zitek ve Vincent (2015) psikolojik ayrıcalığın yaratıcılığı arttırdığı sonucu ile literatürde yer alan çalışmaların aksi bir sonuç elde etmiştir. Bu çalışmada ise psikolojik ayrıcalığın tüketim tarzına etkisi incelenmiştir. Psikolojik ayrıcalığın tutumlar ve davranışlar üzerinde etkisi hakkında çok az çalışma olması ve tüketicilerle hiç ilişkilendirilmemiş olması çalışmanın önemini artırmaktadır.

2. Psikolojik Ayrıcalık ve Tüketicilerin Karar Verme Tarzları Arasındaki İlişki

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın amacı ve kısıtları, araştırma yöntemi, araştırma örneklemini, araştırma etiği, araştırmanın modeli ve hipotezleri konularına yer verilmiştir.

a. Araştırmanın Amacı ve Kısıtları

Araştırmanın amacı; psikolojik ayrıcalığın ile tüketicilerin karar verme tarzlarına etkisini incelemeye yöneliktir. Psikolojik ayrıcalığın tüketicilerin karar verme tarzlarına etkisini inceleyen alan yazında herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma kapsamını Balıkesir ilindeki tüketiciler oluşturmaktadır. Kartopu örnekleme yöntemi ile Balıkesir ilinde yaşayan 422 kişiye online anket uygulanmıştır.

Bu çalışma Balıkesir ilinde yer alan tüketiciler ile sınırlandırılmıştır. Bu araştırmanın en büyük kısıtıdır. Bundan sonraki çalışmalara farklı değişkenler eklenmesi konunun diğer boyutlarının görülmesini sağlayacaktır.

b. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada; durumu bağlantıları içinde bütünsel bakış açısı kullanarak inceleyen, olayı etkileyen değişkenleri araştırmada ortaya çıkaran nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Akarsu ve Akarsu, 2019: 28). Nicel araştırma verilerinin toplanılması tarama (survey) deseni uygulanmıştır. Araştırmada verileri kapalı uçlu soruların yer aldığı anket yöntemi Google form üzerinden hazırlanan online anket linki kullanılarak toplanılmıştır. Anket formu 3 bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde demografik özelliklerini ölçmeye yönelik sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde tüketicilerin karar verme tarzlarını ölçmeye yönelik Sprotles ve Kendall (1986) tarafından geliştirilen toplam 40 ifadeden sekiz boyuttan oluşan “Tüketici Tarzı Envanteri Ölçeği” kullanılmıştır. Anketin üçüncü bölümünde ise tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeylerini ölçmeye yönelik Campbell ve diğerleri (2004) tarafından geliştirilen dokuz ifadeden oluşan tek boyutlu “Psikolojik Ayrıcalık Ölçeği” kullanılmıştır. Katılımcıların tüketicilerin karar verme tarzları ve psikolojik ayrıcalık ölçeği ifadelerinin katılma dereceleri likert tipi ölçek kullanılarak ölçülmüştür.

c. Araştırma Örneklemi

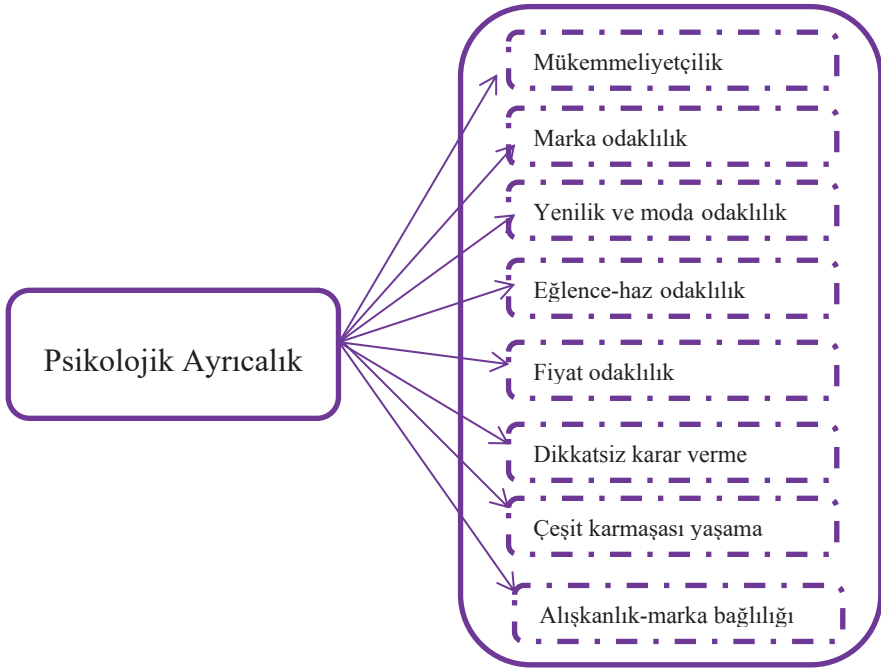
Online anket formu kartopu örneklem yöntemine göre sosyal medya platformları ve eposta aracılığı ile Balıkesir ilinde yaşayan 600 kişiye ulaştırılmıştır. Dağıtılan anketlerden 422 geri dönüş sağlanmıştır. Araştırma verileri Kasım 2021- Aralık 2021 tarihi arasında toplanmıştır.

d. Araştırma Etiği

Araştırma verilerinin toplanabilmesi için hazırlanan ilgili anketin etik kurul izni Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu toplantısının, 08.11.2021 tarih ve 14 nolu toplantısının 19 nolu kararı ile alınmış ve araştırmanın etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca anket uygulamasında katılımcıların gönüllülüğü esas alınmış ve katılımcıların kişisel bilgileri gizli tutulmuştur.

e. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırma hipotezlerinin belirlenebilmesi için araştırma modeli ve tasarımı oluşturulmuştur. Araştırma modelinin bağımsız değişkenini tüketicilerin psikolojik ayrıcalıkları oluşturmaktadır. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise tüketicilerin karar verme tarzlarıdır.

Şekil 1. Araştırma modeli.

Araştırma modeli çerçevesinde aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H₁: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyi ile tüketicilerin karar verme tarzları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1(a)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyi ile tüketicilerin karar verme tarzlarının mükemmeliyetçilik boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1(b)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyi ile tüketicilerin karar verme tarzlarının marka odaklılık boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1(c)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyi ile tüketicilerin karar verme tarzlarının yenilik ve moda odaklılık boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1(d)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyi ile tüketicilerin karar verme tarzlarının eğlence-haz odaklılık boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1(e)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyi ile tüketicilerin karar verme tarzlarının fiyat odaklılık boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1(f)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyi ile tüketicilerin karar verme tarzlarının dikkatsiz karar verme boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1(g)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyi ile tüketicilerin karar verme tarzlarının çeşit karmaşası yaşama boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1(h)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyi ile tüketicilerin karar verme tarzlarının alışkanlık marka bağlılığı yaşama boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyi tüketicilerin karar verme tarzlarını etkilemektedir.

H_{2(a)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyleri tüketicilerin karar verme tarzlarının mükemmeliyetçilik boyutuna etki etmektedir.

H_{2(b)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyleri tüketicilerin karar verme tarzlarının marka odaklılık boyutuna etki etmektedir.

H_{2(c)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyleri tüketicilerin karar verme tarzlarının yenilik ve moda odaklılık boyutuna etki etmektedir.

H_{2(d)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyleri tüketicilerin karar verme tarzlarının eğlence-haz odaklılık boyutuna etki etmektedir.

H_{2(e)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyleri tüketicilerin karar verme tarzlarının fiyat odaklılık boyutuna etki etmektedir.

H_{2(f)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyleri tüketicilerin karar verme tarzlarının dikkatsiz karar verme boyutuna etki etmektedir.

H_{2(g)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyleri tüketicilerin karar verme tarzlarının çeşit karmaşası yaşama boyutuna etki etmektedir.

H_{2(h)}: Tüketicilerin psikolojik ayrıcalık düzeyleri tüketicilerin karar verme tarzlarının alışkanlık marka bağlılığı yaşama boyutuna etki etmektedir.

3. Analiz ve Bulgular

Bu bölümde katılımcıların demografik özellikleri, güvenilirlik ve geçerlilik, tanımlayıcı istatistik verileri ve açıklayıcı faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Yaş	N	%	Cinsiyet	N	%
18 yaş ve altı	53	12,6	Kadın	270	64
19-26 yaş	266	63	Erkek	152	36
27-34 yaş	22	5,2			
35-42 yaş	29	6,9	Medeni Durum	N	%
43-50 yaş	13	3,1	Evli	112	26,5
51-58 yaş	20	4,7	Bekar	310	73,5
59 yaş ve üzeri	19	4,5			
Gelir	N	%	Eğitim	N	%
4500 TL ve altı	282	66,8	Ortaöğretim	80	19
4501 TL ve 6500 TL	46	10,9	Lise	42	10
6501 TL ve 8500 TL	24	5,7	Ön lisans	72	17,1
8501 TL ve 10500 TL	16	3,8	Lisans	219	51,9
10501 TL ve üzeri	54	12,8	Lisansüstü	9	2,1

Tablo 2'ye göre katılımcıların 270'i (%64) kadın, 152'si (%36) erkektir. Katılımcıların 53'inin (%12,6) 18 yaş ve altı aralığında, 266'sının (%63) 19-26 yaş aralığında, 22'sinin (%5,2) 27-34 yaş aralığında, 29'unun (%6,9) 35-42 yaş aralığında, 13'ünün (%3,1) 43-50 yaş aralığında, 20'sinin (%4,7) 51-58 yaş aralığında ve 19'unun (%4,5) 59 ve üzeri yaşta olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar medeni durum açısından incelendiğinde 112'sinin (%26,5) evli ve 310'unun (%73,5) bekar olduğu belirlenmiştir. Öte yandan, katılımcıların 80'inin (%19) ortaöğretim, 42'sinin (%10) lise, 72'sinin (%17,1) ön lisans, 219'unun (%51,9) lisans ve 9'unun (%2,1) lisansüstü mezunu olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların 282'sinin (%66,8) 4500 TL ve altı, 46'sının (%10,9) 4501 TL ve 6500 TL arası, 24'ünün (%5,7) 6501 TL ve 8500 TL arası, 16'sının (%3,8) 8501 TL ve 10500 TL arası, 54'ünün (%12,8) 10501 TL ve üzeri aylık gelire sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan "Psikolojik Ayrıcalık Ölçeği" ve "Tüketicilerin Karar Verme Tarzı Ölçeği" ile ilgili açıklayıcı faktör analizi sonuçları ve Cronbach α katsayıları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Psikolojik Ayrıcalık ve Tüketicilerin Karar Verme Tarzı Ölçeklerine İlişkin Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi Sonuçları

Sanal Kaytarma ve Kompulsif Satın Alma Davranışı Ölçeklerine İlişkin Faktörler	İfade Sayı.	Faktör Yükleri	Cronbach α	Öz Değer	Varyans %	Açıklanan Varyans	
Psikolojik Ayrıcalık	9	,577-,834	,882	4,687	52,075	52,075	
Faktör 1:	7	,563-,815	,923	11,597	28,994	28,994	
Faktör 2:	7	,495-,899	,891	4,683	11,709	40,702	
Tüketici Karar Verme Tarzı	Faktör 3:	5	,544-,801	,899	3,134	7,834	48,536
Faktör 4:	5	,663-,919	,893	2,634	6,585	55,121	
Faktör 5:	3	,597-,857	,677	2,093	5,233	60,354	
Faktör 6:	5	,596-,908	,902	1,702	4,254	64,608	
Faktör 7:	4	,589-,807	,801	1,415	3,537	68,146	
Faktör 8:	4	,655-,811	,876	1,350	3,374	71,519	

Tablo 3'te araştırmada kullanılan ölçeklerin boyutlarına ait Cronbach α katsayılarının yeterli düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında psikolojik ayrıcalık ölçeğinin faktör yüklerinin ,577 ile ,834 arasında ve tüketicilerin karar verme tarzı ölçeği boyutlarının faktör yüklerinin ,495 ile ,919 arasında değişmesi ölçeklere ait maddelerin içinde bulunduğu yapı ile uyumlu olduğu göstermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı psikolojik ayrıcalığın tüketicilerin karar verme tarzlarına etki edip etmediğini irdelenmesidir. Araştırmanın temelini oluşturan hipotezleri test etmek ve psikolojik ayrıcalık ile tüketicilerin karar verme tarzlarının alt boyutları arasında nasıl bir ilişki olduğunu belirlemek korelasyon analizinden faydalanılmıştır. Bu amaçla yapılan korelasyon analizi Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Psikolojik Ayrıcalık ile Tüketicilerin Karar Verme Tarzları Arasındaki İlişki

	PA	1	2	3	4	5	6	7	8
PA	1	,406**	,421**	,416**	-,267**	-,119*	,083	,081	,234**
		,000	,000	,000	,000	,014	,088	,096	,000
1	,406**	1	,569**	,569**	-,179**	-,161**	,178**	,382**	,539**
	,000		,000	,000	,000	,001	,000	,000	,000
2	,421**	,569**	1	,584**	-,069	-,128**	,342**	,323**	,379**
	,000	,000		,000	,158	,008	,000	,000	,000
3	,416**	,569**	,584**	1	-,263**	-,121*	,288**	,436**	,366**
	,000	,000	,000		,000	,013	,000	,000	,000
4	-,267**	-,179**	-,069	-,263**	1	,250**	,137**	-,088	-,153**
	,000	,000	,158	,000		,000	,005	,072	,002
5	-,119*	-,161**	-,128**	-,121*	,250**	1	,086	,114*	-,156**
	,014	,001	,008	,013	,000		,079	,019	,001
6	,083	,178**	,342**	,288**	,137**	,086	1	,432**	,274**
	,088	,000	,000	,000	,005	,079		,000	,000
7	,081	,382**	,323**	,436**	-,088	,114*	,432**	1	,362**
	,096	,000	,000	,000	,072	,019	,000		,000
8	,234**	,539**	,379**	,366**	-,153**	-,156**	,274**	,362**	1
	,000	,000	,000	,000	,002	,001	,000	,000	

Tablo 4’ te psikolojik ayrıcalık ile tüketicilerin karar verme tarzlarının mükemmeliyetçi boyutu arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki; marka odaklılık boyutu arasında, pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki; eğlence ve haz boyutu ile negatif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki; fiyat odaklılık boyutu ile negatif, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki; alışkanlık boyutu ile pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki görülmektedir. Ancak psikolojik ayrıcalık ile tüketicilerin karar verme tarzlarının dikkatsiz karar verme ve çeşit karmaşası yaşama boyutu arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Bu nedenle H_1 (a,b,c,d,e,h) kabul, H_1 (f,g) reddedilmiştir.

Psikolojik ayrıcalığın tüketicilerin karar verme tarzlarının alt boyutlarına etki edip etmediğini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Psikolojik Ayrıcalığın Tüketicilerin Karar Verme Tarzları Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Anova Model Özeti				Etkiler			
		F	Sig. F	R	R ²	β	t	Sig.	
Psikolojik Ayrıcalık	H _{2(a)}	Mükemmeliyetçi	83,066	,000	,406	,165	,488	9,114	,000
	H _{2(b)}	Marka Odaklılık	90,403	,000	,421	,177	,452	9,508	,000
	H _{2(c)}	Yenilik ve Moda	87,641	,000	,416	,173	,416	,9362	,000
	H _{2(d)}	Eğlence ve Haz	32,114	,000	,267	,071	-,26	-5,66	,000
	H _{2(e)}	Fiyat Odaklılık	6,040	,014	,119	,014	,183	-2,45	,014
	H _{2(f)}	Dikkatsiz Karar	2,9260	,088	,083	,007	,083	1,711	,088
	H _{2(g)}	Çeşit Karmaşası	2,784	,096	,081	,007	,081	1,669	,096
	H _{2(h)}	Alışkanlık	24,271	,000	,234	,055	,234	4,927	,000

Tablo 5'te görüldüğü üzere psikolojik ayrıcalığın tüketicilerin karar verme tarzlarının mükemmeliyetçi (β : ,488; p=,000), marka odaklılık (β : ,452; p=,000), yenilik ve moda bağıllığı (β : ,416; p=,000), eğlence ve haz odaklılık (β : -,267; p=,000), fiyat odaklılık (β : ,183; p=,000) ve alışkanlık ve marka bağıllığı (β : ,234; p=,000) boyutları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu ancak tüketicilerin karar verme tarzlarının dikkatsiz karar verme (β : ,083; p>0,05) boyutu ve çeşit karmaşası yaşama (β : ,081; p>0,05) boyutu üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle H₂ (a,b,c,d,e,h) kabul, H₂(f,g) reddedilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, tüketicilerin karar verme tarzları belirlenerek, psikolojik ayrıcalık düzeylerinin tüketicilerin karar verme tarzlarını etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Bu amaçla Balıkesir ilinde yaşayan 422 tüketiciye online anket aracılığı ile ulaşılmıştır. Araştırma sonunda ulaşılan verilere faktör analizi, güvenilirlik analizi, tanımlayıcı istatistikler ve araştırmanın çerçevesinde psikolojik ayrıcalık düzeyleri ile tüketicilerin karar verme tarzları arasında ilişki ve etki olup olmadığı anlamak için korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, psikolojik ayrıcalık ile tüketicilerin karar verme tarzlarının mükemmeliyetçi ve marka odaklılık boyutu arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki; eğlence haz boyutu ve fiyat odaklılık boyutu ile negatif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki; alışkanlık boyutu ile pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ancak psikolojik ayrıcalık ile tüketicilerin karar verme tarzlarının dikkatsiz karar verme ve çeşit karmaşası yaşama boyutu arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Bunun yanında psikolojik ayrıcalığın tüketicilerin karar verme tarzlarının mükemmeliyetçi, marka odaklılık, yenilik ve moda bağıllığı, eğlence ve haz odaklılık, fiyat odaklılık ve alışkanlık ve marka bağıllığı

boyutları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu ancak tüketicilerin karar verme tarzlarının dikkatsiz karar verme boyutu ve çeşit karmaşası yaşama boyutu üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı bulgularına ulaşılmıştır.

Psikolojik ayrıcalık durumunda olan kişiler kendilerini çok önemli hissetmekte ve ayrıcalıklı muamele beklentisi içine girmektedir. İnsanların bu beklenti içerisinde olması, çalışmada elde edilen psikolojik ayrıcalığın; mükemmeliyetçi, marka odaklılık, yenilik ve moda bağlılığı, eğlence ve haz odaklılık, fiyat odaklılık ve alışkanlık ve marka bağlılığı boyutları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu sonucunu destekler niteliktedir. Psikolojik ayrıcalık ile tüketim tarzı çalışan bir başka çalışmaya rastlanılmamış olsa da bu çalışmanın sonuçları narsist eğilime sahip olan kişilerin toplum tarafından kabul edilmenin satın alma gücüyle ilişkili olduğunu savunan çalışmalarla (Can ve Er, 2019; Yılmazoğlu, 2018) ve narsistik kişilik özellikleri ile gösterişi tüketim arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşan (Mehdizadeh, 2010; Kang ve Park, 2016; Buffardi ve Campbell, 2008; Avcılar ve Atalar, 2019; Ülker, 2021) çalışmalarla uyumaktadır. Narsisizm ile tüketim arasında bir bağlantı olduğunu savunan (Lambert ve Desmond, 2013; McDonald, Wearing ve Ponting, 2007; Cisek ve diğerleri, 2014) çalışmaların yanında bu çalışma sonucunda ise narsizmin bir alt boyutu olan psikolojik ayrıcalık ile tüketim tarzları arasında bir bağlantı olduğu söylenebilir.

İşletmeler tüketici davranışlarını, tüketicilerin psikolojik durumlarını, tüketici istek ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, ürün çıkarmak ve tüketicileri maksimum düzeyde tatmin etmek zorundadır. Psikolojik ayrıcalık düzeyinin tüketicilerin karar verme tarzını etkilediğinin kanıtı olan bu çalışmanın, işletme yöneticilerine ve pazarlama bilimine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kendisini diğer insanlardan üstün tutan bireylerin, mal ve hizmetlerde aradıkları en önemli özellik “özel hissetme” duygusudur. Markaların tüketicilere bu duyguyu yansıtarak rakiplerine karşı üstünlük sağlamaları tercih edilebilirlik düzeyini arttıracaktır. Bu nedenle markaların reklam iletilerinde tüketicilerin kişisel olarak özel hissetmelerini sağlayacak mesajlar verilmesi, kişiye özel ürün/hizmet sunumunun sağlanması doğru bir pazarlama stratejisi olabilir.

Çalışma bulguları, birtakım kısıtların varlığı doğrultusunda elde edilmiştir. Verilerin sadece Balıkesir ilinde toplanmış olması araştırmanın önemli bir kısıtını oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında, rassal olmayan örneklem yöntemlerinden kartopu örneklem yönteminin kullanılması araştırmanın bir diğer kısıtını oluşturmaktadır. Araştırmanın farklı örneklem üzerinde yapılarak, karşılaştırmalı sonuçlar elde edilmesi farklı bulguların elde edilmesini sağlayabilir. Araştırma konusunun yerli ve yabancı literatürde daha önce çalışılmamış olması, çalışmanın psikoloji ve pazarlama alanlarına katkı sağlayacağına bir göstergesidir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda tüketicilerin karar verme tarzlarını etkileyebilecek farklı psikolojik değişkenlerin araştırılması pazarlama literatürüne yeni bir bakış açısı kazandırabilir. Değişkenlerin nitel araştırma yöntemleri ile incelenmesi ise sebep sonuç ilişkilerini derinlemesine ortaya çıkarabilir.

Kaynakça

- Akarsu, B. ve Akarsu, B. (2019). *Bilimsel araştırma tasarımı: Nicel, nitel ve karma araştırma yaklaşımları*, İstanbul: Cinius yayınları.
- Anderson, D., Halberstadt, J. and Aitken, R. (2013). Entitlement attitudes predict students' poor performance in challenging academic conditions. *International Journal of Higher Education*, 2(2), 151-158.
- Atadil, H. A., Sirakaya-Turk, E., Meng, F. and Decrop, A. (2018). Exploring travelers' decision-making styles. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(1), 618-636.
- Avcılar, M.Y., Atalar, S. (2019). Narsistik kişilik özelliklerinin sosyal medya bağımlılık düzeyi ve gösterişçi tüketim eğilimleri üzerine etkisinin tespiti. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi-International Journal Of Society Researches*, 11(8), 1373-1407.
- Bellenger, D. N. and Korgaonkar, P. K. (1980). Profile the recreational shopper. *Journal of Retailing*, 56(3), 77-92.
- Brouer, R. L., Wallace, A. S. and Harvey, P. (2011). *When good resources go bad: The applicability of conservation of resource theory to psychologically entitled*. Ed. P. L. Perrewe and D. C. Ganster, The role of individual differences in occupational stress and well being, Bingley, UK: Emerald,
- Buffardi, L. E. ve Campbell, W. K. (2008). Narcissism and social networking web sites. *Personality And Social Psychology Bulletin*, 34(10). 1303-1314.
- Campbell, W. K., Bonacci, A. M., Shelton, J., Exline, J. J. and Bushman, B. J. (2004). Psychological entitlement: Interpersonal consequences and validation of a self-report measure. *Journal of Personality Assessment*, 83(1), 29-45.
- Can, P. ve Er, D. (2019). Narsisizm ile marka bağlılığı ve taklit ürün satın alma eğilimi arasındaki ilişkiler. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 147-166.
- Cisek, S. Z., Sedikides, C., Hart, C. M., Godwin, H. J., Benson, V. Ve Liversedge, S. P. (2014). Narcissism and consumer behaviour: A review and preliminary findings. *Frontiers in Psychology*, 5(232), 1-9.
- Driver, M. J., Brousseau, K. R. and Hunsaker, P. L. (1990). *The dynamic decisionmaker five decision styles for executive and business success*. Harper & Row: New York.
- Durmaz, Y. ve Bahar (Oruç), R. (2011). Tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde sosyolojik faktörlerin etkisinin incelenmesine yönelik ampirik bir çalışma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37), 60-77. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6151/82614>
- Foster, J. D., Campbell, W. K. and Twenge, J. M. (2003). Individual differences in narcissism: Inflated self-views across the lifespan and around the world. *Journal of Research in Personality*, 37, 469-486.

- Gedik, A. (2020). Davranış ekonomisi ve tüketici davranışları açısından bir uygulama. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, 1, 23-40.
- Ghaleno, R. P., Pourshafei, H. and Yunesi, A. M. R. (2015). Decision making styles of managers and its relation with their job performance in High Schools of Birjand City. *Cumhuriyet University Faculty of Science Journal (CSJ)*, 36(3), 1300-1949.
- Harren, V. A. (1979). A model of career decision making for college students. *Journal of Vocational Behavior*, 14, 119-133.
- Harvey, P. & Harris, K. J. (2010). Frustration-based outcomes of entitlement and the influence of supervisor communication. *Human Relations*, 63(11), 1639- 1660.
- Izgar, H. ve Yılmaz, E. (2007). Pio ve Yibo’nda görev yapan okul yöneticilerinin karar vermede özsaygı ve karar verme stilleri arasındaki ilişki. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 341-351.
- Kriegman, G. (1983). Entitlement attitudes: Psychosocial and therapeutic implications. *The Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 11(2), 265-281.
- Kotler, P. (2000). *Marketing management: The millennium edition*. Person Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Lambert, A.ve Desmond, J. (2013). Loyal now, but not forever! A study of narcissism and male consumer–brand relationships. *Psychology and Marketing*, 30(8), 690-706.
- Lastovicka, J. L. (1982). On the validation of lifestyle traits: A review and Illustration. *Journal of Marketing Research*, 19(1), 126-138.
- Levin, S. (1970). On psychoanalysis of attitudes of entitlement. *Bulletin of the Philadelphia Association for Psychoanalysis*, 20, 1-10.
- Mann, L., Burnett, P., Radford, M. and Ford, S. (1997). The melbourne decision making questionnaire: An instrument for measuring patterns for coping with decisional conflict. *Journal of Behavioral Decision Making*, 10(1), 1-19.
- Mcdonald, M., Wearing, S. Ve Pontung, J. (2007). Narcissism and neoLiberalism: Work, leisure, and alienation in an era of consumption. *Loisir et Socie’te’ / Society and Leisure*, 30(2), 489-510.
- Mehdizadeh, S. (2010). Self-presentation 2.0: Narcissism and self-esteem on facebook. *Cyberpsychology, Behavior, And Social Networking*, 13(4), 357-364.
- Nas, S. (2010). Karar verme stillerine bilimsel yaklaşımlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 2(2), 43-65.
- Naumann, S. E., Minsky, B. D. and Sturman, M. C. (2002). The use of the concept “entitlement” in management literature: A historical review, synthesis and discussion of compensation policy implications. *Human Resource Management Review*, 12(1), 145-166.

- Scott, S. G. and Bruce, R. A. (1995). Decision-making style: The development and assessment of a new measure. *Educational and Psychological Measurement*, 55(5), 818-831.
- Snow, J. N., Kern, R. M. and Curlette, W. L. (2001). Identifying personality traits associated with attrition in systematic training for effective parenting groups. *The Family Journal*, 9(2), 102-108.
- Sedikides, C., Cisek, S. and Hart, C. M. (2011). *Narcissism and brand name consumerism*. The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder: Theoretical Approaches, Empirical Findings, and Treatments, eds W. K. Campbell and J. Miller (Hoboken, NJ: John Wiley and Sons, Inc.), 382-392.
- Sproles, G. B. and Kendall, E. L. (1986). A methodology for profiling consumers' decision making styles. *Journal of Consumer Affairs*, 20(2), 267-279.
- Ülker, Y. (2021). Narsisizm bağlamında lüks tüketim. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), Sayfa No.1015-1030
- Ünsal Akbıyık, B. S. (2018). Psikolojik ayrıcalığın üretkenlik karşıtı davranışlara etkisi: Psikolojik sözleşmenin ihlal edilmesinin aracılık rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 234-255.
- Ünal, S. ve Erciş, A. (2006). Tüketicilerin kişisel değerlerinin satın alma tarzları üzerindeki etkisi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 23-45.
- Wilkie, L. W. (1986). *Consumer behavior*. New York: Wiley.
- Witte, T. H., Callahan, K. L. and Perez-Lopez, M. (2002). Narcissism and anger: an exploration of underlying correlates. *Psychological Reports*, 90(3), 871-875.
- Westbrook, R. A. and Black, W. C. (1985). A motivation-based shopper typology. *Journal of Retailing*, 61(1), 78-103.
- Yılmaz, T., Karagöz, Ş., Uzunbacak, H. H. ve Akçakanat, T. (2021). Karanlık üçlü kişilik özellikleri, psikolojik ayrıcalık, görelî yoksunluk ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *Ekev Akademi Dergisi*, 25, 597-622.
- Damla Yılmazoğlu (2018). *Narsisizm ile Alışveriş Bağımlılığı arasında Bir İlişki Var mı?* Business and Organization Research Safranbolu/Karabük (International Conference) 12th-14thSeptember.
- Yüksekbilgili, Z. (2016). Tüketici karar verme tarzlarının kuşaklara göre değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(53), 1392-1402.
- Zitek, E. M. and Vincent, L. C. (2015). Deserve and diverge: Feeling entitled makes people more creative. *Journal of Experimental Social Psychology*, 56, 242-248.

EK 1- Etik Kurul Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 19.11.2021-116122

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
İlahiyat Fakültesi

Sayı :E-39083294-050.99-116122
Konu :Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul
Kararı

19.11.2021

İSLAHİYE İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu toplantısının, 08.11.2021 tarih ve 14 nolu toplantısında alınan 13, 16 ve 19 nolu kararlar EK'te sunulmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Nazım HASIRCI
Etik Kurulu Başkanı

Ek:Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Kararı (2 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile incelenmiştir.

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU TOPLANTI TUTANAĞI

Toplantı No : 14
Toplantı Tarihi : 08.11.2021
Toplantı Saati : 11:00

Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu 08.11.2021 tarihinde toplanarak;

- 13) İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin 11.10.2021 tarih, 98897 sayılı ve "Anketler (Etik Kurul İzni)" konulu yazısı incelenmiş olup, Üniversitemiz İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Filiz ÇOPUROĞLU'nun, "Tüketicilerin Sanal Kayıtama Davranışının Online Kompulsif Satın Alma (Alışveriş Bağımlılığı) Davranışı Üzerindeki Etkisi" konulu araştırma çalışmasının, Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunca değerlendirilmesi istenmektedir. Kurula yapılan başvuru; çalışmanın amacı, yöntemi, veri kaynakları ve veri toplama araçları açısından değerlendirilmiştir. Kurulumuza beyan edilen belgelere dayalı olarak yapılan incelemeler sonucunda başvuruya ilişkin etik aykırılık tespit edilmemiş olup, adı geçen öğretim üyesinin söz konusu araştırma çalışmasını yapabilesinin uygun görülmesine;
- 16) İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin 11.10.2021 tarih, 98917 sayılı ve "Anketler (Etik Kurul İzni)" konulu yazısı incelenmiş olup, Üniversitemiz İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Belkis Dilek ÖZBEZEK'in, "Psikolojik Rahatsızlığın Sanal Kayıtama Davranışına Etkisi Üzerine Bir Araştırma" konulu araştırma çalışmasının, Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunca değerlendirilmesi istenmektedir. Kurula yapılan başvuru; çalışmanın amacı, yöntemi, veri kaynakları ve veri toplama araçları açısından değerlendirilmiştir. Kurulumuza beyan edilen belgelere dayalı olarak yapılan incelemeler sonucunda başvuruya ilişkin etik aykırılık tespit edilmemiş olup, adı geçen öğretim üyesinin söz konusu araştırma çalışmasını yapabilesinin uygun görülmesine;
- 19) İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin 11.10.2021 tarih, 98903 sayılı ve "Anketler (Etik Kurul İzni)" konulu yazısı incelenmiş olup, Üniversitemiz İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Filiz ÇOPUROĞLU'nun, "Psikolojik Ayırıcılık ve Tüketicilerin Karar Verme Tarzları" konulu araştırma çalışmasının, Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunca değerlendirilmesi istenmektedir. Kurula yapılan başvuru; çalışmanın amacı, yöntemi, veri kaynakları ve veri toplama araçları açısından değerlendirilmiştir. Kurulumuza beyan edilen belgelere dayalı olarak yapılan incelemeler sonucunda başvuruya ilişkin etik aykırılık tespit edilmemiş olup, adı geçen öğretim üyesinin söz konusu araştırma çalışmasını yapabilesinin uygun görülmesine;

Toplantıya katılanların oy birliğiyle karar verildi.

ASLI GİBİDİR

(Handwritten signature)

Dr. Öğr. Üyesi Filiz ÇOPUROĞLU
Dekan Yardımcısı

DAHİLDE İŞLEME REJİMİ UYGULAMALARININ İHRACAT PERFORMANSINA ETKİSİ: KONYA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA (*)

(Araştırma Makalesi)

Gamze KÜÇÜKÇOLAK (***) - Fatih CURA (***)

Öz

Dünya genelinde ülkelerin ortak hedefi uluslararası pazar alanlarından daha fazla pay olarak gelirlerini artırmaya yöneliktir. Bu sebeple, günümüz dünyasında ülkeler, ihracat oranlarını arttırmak için ihracata konu uygulamaya ve politikalara önem vermektedir. 1996 yılından itibaren Türkiye’de uygulamaya konulan Dahilde İşleme Rejimi (DİR); ihracat faaliyeti gösteren işletmelere, ihracatını yapacakları malın üretiminde kullandıkları hammadde ve ara malların vergilerden muaf tutularak dünya piyasa fiyatlarından ithalatını yapabilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu kapsamda çalışmanın ana hedefi, ihracata dayalı ekonomik büyüme noktasında önem arz eden dahilde işleme rejiminin ve genel anlamda ihracat desteklerinin firmaların ihracat performanslarına etkisinin ne olduğunun incelenmesidir. Konya ilinde faaliyet gösteren ve dahilde işleme rejimi uygulamasından yararlanan ve yararlanmayan işletmeler ile 2021 yılında anket yolu ile veriler toplanarak, gerekli istatistiksel analizler yapılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde, dahilde işleme rejimi uygulayan ve uygulamayan firmaların ihracat performansları arasında istatistiki bakımdan anlamlı düzeyde farklılık olduğu, firmaların ihracat desteklerinden yararlanma düzeylerinin ihracat performanslarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Dahilde işleme rejimini yüksek veya çok yüksek düzeyde uygulayan firmaların ihracat performanslarının dahilde işleme rejimi uygulamayan firmaların ihracat performansına göre daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak, firmaların DİR

*) Bu makale Gamze Küçükçolak’ın “Dahilde İşleme Rejimi Uygulamalarının İhracat Performansına Etkisi: Konya İlinde Dahilde İşleme Rejimi Uygulayan ve Uygulamayan Firmalara Yönelik Bir Araştırma” adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

**) Bilim Uzmanı, KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalı, (e-posta: gamzebaser97@hotmail.com.tr)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7908-9786>

***) Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim Dalı, (e-posta: fatih.cura@karatay.edu.tr)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8025-3961>

uygulamalarından yararlanma düzeyleri, DİR'in firma faaliyetlerine etki düzeyleri ve hammadde ithalat nedenlerinin firmaların ihracat performanslarına anlamlı bir etkisinin olmadığı da ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dahilde işleme rejimi, İhracat destekleri, İhracat, İthalat, İhracat performansı.

Jel Kodları: F23, M16, M31.

The Effect of Inward Processing Regime Applications on Export Performance: A Research in Konya Region

Abstract

The common goal of countries around the world is to increase their income by taking a larger share from international markets. For this reason, in today's world, countries give importance to export-related practices and policies in order to increase their export rates. Inward Processing Regime (IPR), which has been implemented in Turkey since 1996; It enables firms operating in export activities to import raw materials and intermediate goods to be used in the production of the goods to be exported at world market prices by exempting them from taxes. In this context, the main objective of the study is to examine the effect of the Inward Processing Regime, which is important at the point of export-based economic growth, and in general, the effect of export supports on the export performance of companies. Data were collected in the year 2021 through questionnaires with businesses operating in Konya and both benefiting and not benefiting from the Inward Processing Regime application, and statistical analyzes were made. As a result of the findings, it has been determined that there is a statistically significant difference between the export performances of the firms that apply and do not apply the Inward Processing Regime; and the level of benefiting from the export supports of the firms positively affects their export performance. It has been concluded that the export performance of the firms that apply the Inward Processing Regime at a high or very high level is at a higher level than the export performance of the firms that do not apply the Inward Processing Regime. However, it has also been revealed that the reasons of importing raw materials, level of benefiting from IPR applications and the level of effect of IPR on firm activities do not have a significant effect on the export performance.

Keywords: *Inward processing regime, Export incentives, Export, Import, Export performance.*

Jel Codes: *F23, M16, M31.*

1. Giriş

Dünyada küreselleşme beraberinde firmalar, uluslararası pazar alanlarında fırsatlar elde etmek, pazar konumu sağlamak ve yoğun rekabet ortamında değişen ve gelişen şartlara ayak uydurabilmek için ihracat gerçekleştirmektedir. Tüm ülkelerin ve firmaların

rekabet gücünü şekillendiren en kayda değer faktör, ülkelerin ve firmaların hem ülke içerisindeki piyasalarda hem de ülke dışarısındaki yabancı pazarlarda elde ettiği performans ve yaratılan katma değer yanında elde edilen rekabet avantajıdır (Kahveci, 2013). İhracat ülke döviz rezervlerine katkı sağlayarak ithalatı karşılamada yardımcı olurken firmaların satışlarında artış sağlamaktadır. İhracatın tüketiciler açısından ise ürün ve hizmet çeşitliliği ve fiyatlardaki düşüş şeklinde yararı vardır. İhracatın sağladığı yararlar göz önüne alındığında gerek firmalar gerekse ülkeler ihracat rakamlarında artış gerçekleştirmeyi istemekte olduğundan dolayı ihracat performansı hakkında incelemeler yaygınlık kazanmıştır (Kara, 2017).

Shoham (1998) ihracat performansının tek göstere tarafından ölçümü yapılamayacağı ve ihracat performansının çok yönlülüğünü vurgulayarak ihracat performansını kavramsal açıdan firmaların gerçekleştirmiş olduğu uluslararası satışlarının bir araya gelmesinin sonucu olarak tanımlamıştır. Leonidou, Katsikeas ve Samiee (2002) ihracat performansını firmaların gerçekleştirdiği ihracat sonucunda oluşan davranışsal, ekonomik ve diğer sonuçlar olarak ifade etmiştir. Cadogan, Cui ve Li (2003) ihracat performansını firmaların gerçekleştirdiği ihracat sonucunda dış pazarlara yönelik ekonomik başarısı derecesi olarak tanımlamıştır. Diamantopoulos ve Kakkos (2007) ise ihracat performansını her firmanın kendine ve çevreye mahsus koşullar altında firmanın ihracat davranışının sonuçları biçiminde tanımlamıştır. İhracat performansı değişik organizasyonel ve çevresel durumlar içerisinde ihracat davranışının sonuçlarını simgelemektedir. Bu durumda, ihracatı konu alan araştırmacıların çoğunluğu ihracat performansının organizasyonel, yönetsel, çevresel ve stratejik yönlerini belirlemek üzerine çalışmalar yapmıştır (Diamantopoulos, 1999).

Genel anlamda dış ticaretin amacı, bir ülkenin iç piyasasında olmayan veya olsa dahi çok yüksek maliyete sahip mal ve hizmetlerin uluslararası piyasalardan tedarik edilmesi ya da ülkenin iç piyasasında bol olan mal ve hizmetleri uluslararası piyasalara ihraç ederek ülkenin refahını yükseltmektir (Akkuş, 2011). Dış ticaret işlemleri, kapsamlı, masraflı ve dikkat gerektiren işlemlerdir. Bu sebeple dış ticarete oluşabilecek risklerin minimize edilmesi için yapılan ticarete taraflar karşılıklı olarak güncel mevzuatı takip etmek zorundalardır. Ekonomik entegrasyonlar sonucu tarife dışı engellerin kaldırılması, gümrük tarifelerinde indirim ve muaf olma gibi birçok uygulama ile dış ticaret faaliyetleri hızla gelişim göstermiştir (Kaya ve Turguttopbaş, 2012). 4458 sayılı Gümrük Kanunu'na göre yürütülen gümrük uygulamaları dış ticaret işlemlerinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Gümrük Kanunu'nda açıklanan usul ve esaslar çerçevesinde gümrük beyannameleri Türkiye Gümrük Mevzuatında belirlenmiş herhangi bir gümrük rejimine tabi olmalıdır (Tüyen, 2016). Her gümrük rejiminin kuralları farklılık göstermekte olup ilgili gümrük rejimine yönelik kuralların yerine getirilmesi durumunda ihracatçı ya da ithalatçı dış ticarete konu malı istenilen gümrük rejimine tabi tutulabilir (Uzun, 2006).

Ekonomik etkili gümrük rejimlerinden olan Dahilde İşleme Rejimi (DİR), ihracatçıların ihracata konu mala yönelik üretiminde temin edeceği girdilerin, vergilerin teminata

bağlanması yoluyla ticaret politikası önemleri olmaksızın ithalatını yapması durumudur (Idan, 2019). İhracatçılar, yurt içinden hammadde tedarik ederken birtakım sıkıntılar ile karşılaşabilirler. Bu durumda ihracatçılar, yurt dışı pazarlardan DİR çerçevesinde ihraç edeceği malın girdisini vergi ödmeden ithalatını yapma avantajına sahip olmaktadır (Sayılğan ve Şenol, 2010). Böylelikle ihracatçılar DİR ile iç piyasada üretimi olmayan veya istenilen nitelikte olmayan veya pahalı olan girdileri istenilen sürede, istenilen kalite ve istenilen maliyetle hammadde olarak temin ederek rekabet avantajı kazanmış olmaktadır. DİR uygulaması ile; dünya piyasa fiyatları çerçevesinde girdi tedarik etmek amacıyla ihracat faaliyetlerini arttırmak, ihracatı yapılan ürünlere yönelik uluslararası piyasalarda rekabet gücü oluşturmak, ihracat pazar alanlarını büyütmek ve ihracata konu ürünlerin çeşitliliğini artırmak amaçlanmaktadır (Oral Dırık, 2019). Türkiye’de önemi oldukça büyük olan DİR, yurt içerisindeki üreticilerin ekonomik yararını korumakta olup, ekonomik yararlarının olumsuz etkilenmesini teminat altına almaktadır. İhracata konu mal üretimi esnasında belirli miktarlarda kullanılan ithal girdi, yurt içi hammadde ve işgücü ile üretimi tamamlanan söz konusu ihraç ürünlerin ihracatının yapılmasıyla üretim, istihdam ve ihracat sonucu ülkeye gelen dövizlere katkı sağlamaktadır (Özaydın, 2016).

DİR’in uygulamaya geçirilmesiyle ihracat oranlarında artış ve ihracata konu ürüne yönelik uluslararası pazarlarda rekabet avantajı sağlamak amaçlanmıştır. Hemen hemen her sektörde yaygın şekilde kullanılması sebebiyle söz konusu teşvikin incelenme gerekliliği doğmuş ve bu doğrultuda dahilde işleme rejimi uygulamalarının ihracat performansına etkisine yönelik bir çalışmanın ortaya konulması düşünülmüştür. Bu amaç doğrultusunda başta DİR olmak üzere ihracat destekleri ve etkilerinin, firmaların ihracat performansları üzerinde etkisinin olup olmadığı incelenmiş, ayrıca DİR uygulamaları ve ihracat desteklerinden yararlanan firmaların yararlanmayanlara göre ihracat performansları karşılaştırılarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. Literatür Taraması

Konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, genel olarak ihracat oranlarındaki artışın ve devamında sürekliliğin kazanılmasında DİR’in büyük katkısı olduğu anlaşılmıştır.

Mali (2004) yapmış olduğu çalışmada DİR’in ülke ekonomisi ve dış ticaret açısından önemini ele almış ve tekstil/konfeksiyon sektöründe kullanımına yönelik bir uygulama sonucunda DİR’in ihracatı artırma noktasında önemli katkılar sağladığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, DİR kapsamında hedeflenen sektörel amaçların birçoğuna ulaşıldığı kanısına varmıştır. Şenol (2008) çalışmasında tekstil/hazır giyim sektörüne yönelik ihracat yapan firmaların %91,6’sının ihracata yönelik devlet teşviklerinin en az bir çeşidinden yararlanmış olduklarını ve en çok yararlanan devlet teşvik tedbirinin %88,8 oranında DİR olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Takım ve Ersungur (2010) çalışmalarında, DİR’in zayıf yönlerine vurgu yaparak, kötü niyetle kullanılmaya uygun olduğu kanısına varmıştır. Ayrıca, tüm sektörler yerine kay-

nağı yetersiz sektörlere dahilde işleme izin belgesi (DİİB) verilmesi gerekliliğini, DİİB talebinde bulunan firmalardan, önceliğin yüksek katma değerli ürün grubu üreten sektörlerde yer alanlara verilmesi gerektiğini, DİR denetim uygulamalarının geliştirilmesini ve gözetim önlemlerinin artırılmasını önermiştir.

Avcı (2015), firmaların DİR sayesinde ürün fiyatlarında rekabetçiliği sağlayabildiklerini fakat taşıma/nakliye konusunda herhangi bir rejim söz konusu olmadığı için zorlandıklarını ortaya koymuştur. Esen, Şimdi ve Kocabaş (2016) dokuma, giyim ve deri sektöründe yer alan firmaların DİR uygulamalarıyla finansal performanslarını pozitif yönde geliştirdiği tespitinde bulunmuştur.

Özaydın (2016) Türkiye’de ihracat oranlarının artması, ihracat mallarında çeşitliliğe gidilmesi, söz konusu malların uluslararası pazarlara ulaştırılması gibi amaçlar için teşvik tedbirlerinin uygulamaya girdiğini ancak yeterli olmadığını belirtmiş ve DİR’in firmaların performanslarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Aydın (2018) DİR’in ülke ekonomisine pozitif etkisinin ciddi boyutta olduğunu ortaya koymuş ve en çok da istihdam üzerindeki faydasını vurgulamıştır. Ayrıca çalışmasında, DİR kapsamında firmaların hileli yollara başvurması ya da ihlallerine yönelik sorunların en aza indirilmesi adına denetimlerin sıklaştırılmasını ve mevzuatta yer alan koşulların caydırıcılık amacıyla ağırlaştırılmasını önermiştir. İnamoğlu (2019), yaptığı analizler sonucunda Türkiye’de sektör bazlı genel ihracatın, DİR çerçevesinde yapılan ihracattan olumlu etkilendiğini ve böylelikle artış eğilimi gösterdiği bulgusuna ulaşmıştır.

Idan (2019), çalışmasında DİR’in istihdam olanağı sağlaması, ihracatı arttırması, rekabet avantajı sağlaması ve benzeri avantajlarına yönelik bulgular elde etmiştir. DİR çerçevesinde yasal olmayan uygulamaların ortaya çıkma olasılığına karşı yeni nesil yazılımların ve blok zincir teknolojilerinin kullanılmasını önermiştir.

Daşçılar (2019) yapmış olduğu çalışmada, Türkiye’de 2002-2018 yılları arasında genel ihracat oranının %45’inin DİR çerçevesinde gerçekleştiğini belirtmiş, yine DİR kapsamında Türkiye halı ihracatının %65 oranında gerçekleştirildiğine dair veriyi ortaya koymuştur. Danacı (2019), DİR kapsamında gerçekleştirilen ihracat faaliyetlerinin ülke ekonomilerine katkısını geçmişteki veriler doğrultusunda açıklamaya çalışmış, elde ettiği bulgular neticesinde DİR çerçevesinde yapılan ihracat faaliyetlerinin diğer ihracat faaliyetlerine oranla ekonomik aktiviteleri daha olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Oral Dırık (2019) tez çalışmasında, Türkiye’nin dünya çapında önemli buğday üreticileri sıralamasında olmasının DİR ile bağlantısını gözlemlemiş, Türkiye’nin un konumunda liderlik kazanmasını ithalata dayanan stratejisi ile gerçekleştiğini belirterek DİR’in un için gerekli buğday tedarik etmede sorunları çözdüğünü vurgulamıştır. Şahin (2019), DİR’in ithalat faaliyetlerinden ziyade ihracat faaliyetleri bakımından önemini ve ticarete olan etkisini gözlemlemiştir. DİR’in ihracat faaliyetlerine yönelik kısa ve uzun dönemde gerçekleşen artışta, ithalat faaliyetlerine yönelik artıştan daha yüksek olduğunu öne sürmüştür.

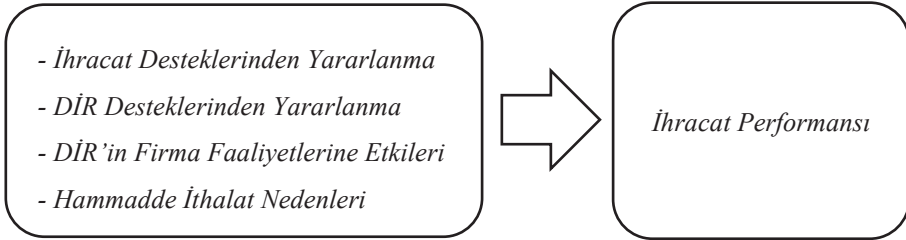
Özdemir (2020), çalışmasında DİR'in en önemli ihracat teşviği olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, Demir çelik sektöründe yoğun olarak yararlanılan DİR uygulamasının olmadığı düşünüldüğünde, bu durumun firmaların uluslararası piyasada rekabet gücünü zayıflatacağını, ihracat oranlarında düşüş yaşanacağını belirtmiştir.

Literatürdeki çalışmalar, DİR uygulamalarının her bir çalışmada tek bir sektöre bağlı kalarak ele alındığını göstermektedir. Bu çalışmada imalat, makine, otomotiv, gıda, elektronik, inşaat ve tarım sektörlerinde yer alan firmalar bir arada değerlendirilmiştir. Ayrıca DİR uygulamalarının yanında ihracat destekleri, hammadde ithalat nedenleri, ihracat performansını etkileyen farklı faktörler de çalışmada analiz edilmiştir. Son olarak, araştırmanın daha önce benzer bir çalışmaya rastlanılmayan Konya ilinde gerçekleştirilmesi özgünlük açısından önem arz etmektedir.

3. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada izlenen metodolojik yol; araştırma modeli ve hipotezlerinin geliştirilmesi, anket formunun hazırlanması, araştırma evreni ve örnekleminin tespiti, anket çalışmasının uygulanması, istatistiksel analizlerin yapılması ve analizler neticesinde ortaya çıkan bulguların anlamlandırılması ve yorumlanması şeklindedir.

Konu ile ilişkili literatür incelemesi, benzer çalışmalar ve araştırmanın amaçları çerçevesinde üretilen araştırma modeli ile hipotezleri şu şekildedir:

Şekil 1. Araştırma modeli.

H₁: İhracat ve DİR desteklerinden yararlanma düzeyleri, hammadde ithalat nedenleri ile DİR'in etkilerinin, firmaların ihracat performansları üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H_{1a}: İhracat desteklerinden yararlanma düzeyinin firmaların ihracat performans düzeyleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{1b}: DİR desteklerinden yararlanma düzeyinin firmaların ihracat performans düzeyleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{1c}: DİR'in etkilerinin firmaların ihracat performans düzeyleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H_{1d}: Hammadde ithalat nedenlerinin firmaların ihracat performans düzeyleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi vardır.

H₂: DİR uygulayan ve uygulamayan firmaların ihracat performansları arasında istatistiki bakımdan anlamlı düzeyde farklılık vardır.

H₃: İhracat desteklerinden yararlanan ve yararlanmayan firmaların ihracat performansları arasında istatistiki bakımdan anlamlı düzeyde farklılık vardır.

H₄: Firmaların ihracat performansları *ihracat tecrübelerine* göre istatistiki bakımdan anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

H₅: Firmaların ihracat performansları *faaliyet yıllarına* göre istatistiki bakımdan anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

H₆: Firmaların ihracat performansları *çalışan sayılarına* göre istatistiki bakımdan anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. DİR ile ilgili ölçekler, Özdemir'in (2020) "*Türkiye'de Dahilde İşleme Rejiminin Dış Ticarete Etkileri ve Demir Çelik Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme*" adlı yüksek lisans tezinde kullandığı ölçeklerden; ihracat performansı ile ilgili ölçek ise Ayar ve Erdil'in (2018) "*İnovasyon ve Ar-Ge Faaliyetlerinin İhracat Performansına Etkisi: Türk İşletmeleri Üzerine Algısal Bir Çalışma*" adlı araştırmasından uyarlanmıştır.

Araştırmada kullanılan anket formu, temelde üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ankete katılan cevaplayıcıya (firma çalışanı) ilişkin cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi ve firmadaki görevine ilişkin bilgilerinden oluşan dört adet demografik soruya yer verilmiştir. İkinci bölümde ise firmanın çalışan sayısı, faaliyet yılı, ihracat tecrübesi ve faaliyet gösterdiği sektöre ilişkin dört adet soru yer almıştır.

Anketin üçüncü bölümünde 5'li Likert ölçekli ("*1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum ve 5. Kesinlikle Katılıyorum*"); 7 ifadeden oluşan "*DİR'in işletme faaliyetleri üzerindeki etkisi*" ölçeği, 10 ifadeden oluşan "*İhracat Performansı*" ölçeği ve 4 ifadeden oluşan "*Hammadde ithalat nedenleri*" ölçeği ile 6'lı Likert ölçekli ("*1. Hiç, 2. Çok Düşük, 3. Düşük, 4. Orta, 5. Yüksek, 6. Çok Yüksek*"); 4 ifadeden oluşan "*İhracat desteklerinden son üç yıl içerisinde yararlanma düzeyi*" ölçeği ve 5 ifadeden oluşan "*DİR uygulamalarından yararlanma düzeyi*" ölçeğine yer verilmiştir.

Araştırmanın evrenini, Konya il merkezi sınırlarında faaliyet gösteren ve aynı zamanda Konya Ticaret Odası listofcompany.com veri tabanında yer alan ihracatçı firmalar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ulaşılabilir evren büyüklüğünü 1400 firma oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini çerçevesinde, ilgili firmalara e-posta ile gönderilen 1400 anketten 150 tanesi geri dönmüştür. Geri dönüş oranı %11'dir. Geri dönüşü gerçekleşen 150 anketten, 4 tanesi eksik ve dikkatsizce doldurulmaları nedeniyle değerlendirmeye alınmayarak analize dahil edilmemiş ve toplamda 146 anket ile analiz aşamasına geçilmiştir.

Anketlerden elde edilen veriler gerekli kodlamalar yapılarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur.

3.1. Araştırma Etiği

Bu araştırma için KTO Karatay Üniversitesi Rektörlüğü İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 26.01.2021 tarihli ve 2021/01/02 sayılı karar ile Etik Kurul belgesi alınmıştır (Ek. 1). Araştırma içerisinde yer alan alıntılar bilimsel kurallar çerçevesinde hazırlanmış olup, kaynakça bölümünde yararlanılan kaynaklara yer verilmiştir.

4. Analiz Bulguları

Bu başlık altında, araştırmaya katılan firma çalışanlarından elde edilen veriler doğrultusunda yapılan analizlere, bulgulara ve söz konusu bulgulara ilişkin yorum ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

4.1. Firmaların Sektörlerine, İhracat ve DİR Desteklerine İlişkin Frekans Dağılımları

Araştırmaya katılan firmaların %32,2'sinin imalat, %21,2'sinin makine, %17,8'inin otomotiv, %17,1'inin gıda ve son olarak %11,7'sinin ise elektronik, inşaat, tarım gibi diğer sektörlerde faaliyet göstermektedir. Firmaların genel olarak ihracat desteklerinden büyük oranda yararlanmalarına (%70,5) rağmen, Dahilde İşleme Rejimi desteğinden ise daha az yararlandıkları (%45,9) anlaşılmıştır.

4.2. Güvenilirlik Analizi

Veri toplama aracının güvenilirliğini, bir diğer ifadeyle verilerin içsel tutarlılıklarını tespit etmek amacıyla Cronbach's Alpha değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 1. Ölçeklerin Güvenilirlik Değerleri

ÖLÇEK	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha (α)
İhracat Desteklerinden Yararlanma Düzeyi	4	0,775
<i>Hammadde İthalat Nedenleri</i>	4	0,580
<i>DİR Uygulamalarından Yararlanma Düzeyi</i>	4	0,718
<i>DİR'in Firma Faaliyetlerine Etki Düzeyi</i>	4	0,768
Firmanın İhracat Performans Düzeyi	10	0,965

Cronbach's Alpha değerinin 0,70 ve daha üzerinde olduğu durumlarda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilir. Ancak sosyal bilimlerde bu sınır, soru sayısının az olduğu durumlarda 0,60 ve üzeri oldukça güvenilir (Sipahi, Yurtkoru ve Çınko, 2008), 0,40 ile 0,60 arası ise düşük düzeyde güvenilir kabul edilmektedir (Özdamar, 2004) (Sekaran,

2003). Yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda ihracat desteklerinden yararlanma, DİR uygulamalarından yararlanma, DİR'in firma faaliyetlerine etkisi ile firmanın ihracat performans düzeyi ölçeklerinin oldukça güvenilir; hammadde ithalat nedenleri ölçeğinin ise düşük düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

4.3. Tanımlayıcı İstatistikler

Bu başlık altında, araştırma verilerine ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

ÖLÇEK	n	X	SS	VK	Çarpıklık			Basıklık		
					İstatistik	SH	İndeks	İstatistik	SH	İndeks
İhracat Desteklerinden Yararlanma Düzeyi*	146	2,50	1,40	0,56	,495	,201	2,46	-,998	,399	-2,50
Hammadde İthalat Nedenleri**	109	2,98	,837	0,28	-,077	,231	-0,33	-,124	,459	-0,27
DİR Uygulamalarından Yararlanma Düzeyi*	68	2,69	1,26	0,47	,614	,291	2,11	-,095	,574	-0,17
DİR'in Firma Faaliyetlerine Etki Düzeyi**	68	3,73	,765	0,21	-,703	,291	-2,42	,752	,574	1,31
Firmanın İhracat Performans Düzeyi**	146	3,41	1,03	0,30	-,654	,201	-3,25	-,213	,399	-0,53

Notlar: (i) X= Aritmetik Ortalama (Mean); SS= Standart Sapma; VK= Varyasyon Katsayısı (SS/X); SH= Standart Hata;

(ii) * Ölçeklerde, 1= "Hiç" ve 6= "Çok Yüksek"; ** Ölçeklerde, 1= "Kesinlikle Katılmıyorum" ve 5= "Kesinlikle Katılıyorum" anlamındadır.

İlgili verilere göre öncelikle; hammadde ithalat nedenlerine katılım düzeyinin *orta*, DİR'in firma faaliyetlerine etki düzeyinin *yüksek* ve firmanın ihracat performans düzeyinin ise *orta* düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan; ihracat desteklerinden yararlanma düzeyinin *düşük* ve DİR uygulamalarından yararlanma düzeyinin ise *orta* düzeyde olduğu söylenebilir.

4.4. Normallik Testi

Verilerin normal dağılıma uygunluğunun ortaya çıkması adına istatistiki analiz programlarında farklı türlerde testler yer almaktadır. Bu testler arasında en yaygın olarak bilinenler, Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleridir (Altunışık, Coşkun ve Yıldırım, 2012). Bununla birlikte genellikle veri sayısının 30 ve üzerinde olduğu durumlarda Kolmogorov-Smirnov; veri sayısının 30'un altında olduğu durumlarda ise Shapiro-Wilk testine ilişkin verilerin göz önüne alınması önerilmektedir (Seçer, 2017). Bu testlerin anlamlılık derecesi (significance=p) 0,05'ten küçük ise verilerin normal dağılmadığı, aksi taktirde verilerin normal dağıldığı yorumu yapılmaktadır (Altunışık, Coşkun ve Yıldırım, 2012).

Tablo 3. Normallik Testi

ÖLÇEK	Kolmogorov-Smirnov (a)			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	n	p	İstatistik	n	p
İhracat Desteklerinden Yararlanma Düzeyi	,156	146	,000	,890	146	,000
Hammadde İthalat Nedenleri	,114	109	,001	,982	109	,150
DİR Uygulamalarından Yararlanma Düzeyi	,118	68	,020	,947	68	,006
DİR'in Firma Faaliyetlerine Etki Düzeyi	,162	68	,000	,942	68	,003
Firmanın İhracat Performans Düzeyi	,131	146	,000	,944	146	,000

Not:(a) Lilliefors Anlamlılık Düzeltmesi, n= Örneklem Sayısı, p= Anlamlılık

Tablo 3'e göre araştırmaya ilişkin n değeri, 30'dan büyük olduğu için Kolmogorov-Smirnov testi değerlendirmeye alınmıştır. Bu doğrultuda, ihracat destekleri ve firmanın ihracat performansına ilişkin tüm değişkenlerin p değerlerinin 0,05'ten küçük olması, ilgili değişkenlerin normal dağılmadıklarının bir belirtisidir. Diğer yandan normal dağılıma uygunluğun belirlenmesinde yaygın olarak başvurulan çarpıklık ile basıklık değerleri incelendiğinde (Tablo 2. *Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler*) ise tüm değişkenlere ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında olduğu görülmektedir. Huck (2012) çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında olması gerektiğini belirtirken; George ve Mallery (2010) ise çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 aralığında olmasının normal dağılım için yeterli olduğunu ifade etmişlerdir.

Ancak değişkenlere ilişkin verilerin normal dağılıp dağılmadığına sadece Kolmogorov-Smirnov testi ve çarpıklık-basıklık değerleri ile karar vermek çoğu zaman yeterli

olmamaktadır. Bunun yanı sıra ilgili ölçek ve boyutlarına ilişkin histogramlar, Q-Q ve P-P grafikleri ile çarpıklık-basıklık indeksleri ve varyasyon katsayılarının incelenmesi normal dağılım hususunda daha doğru karar vermeyi sağlamaktadır (Seçer, 2017). Bu manada değişkenlere ilişkin histogramlar, Q-Q, P-P, Box Plot ve Stem&Leaf grafikleri ile varyasyon katsayıları, çarpıklık-basıklık indeksleri ve Kolmogorov-Smirnov değerleri göz önüne alınarak, bir bütün olarak değerlendirildiğinde; araştırmanın bağımlı değişkeni olan “firmanın ihracat performans düzeyi” değişkeni ile “DİR’in firma faaliyetlerine etki düzeyi” ve “hammadde ithalat nedenleri” değişkenlerinin normal dağılıma uygun olduğuna, “ihracat desteklerinden ve DİR uygulamalarından yararlanma düzeyi” değişkenlerinin ise normal dağılıma uymadığına kanaat getirilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda normal dağılan değişkenler için parametrik analiz yöntemleri; diğer değişkenler için non-parametrik analiz yöntemleri tercih edilmiştir.

4.5. Fark Testleri

İhracat performansı düzeyi değişkeni normal dağılım gösterdiği için parametrik testler olan t testi ve Anova testlerinin yapılması uygun görülmüştür. Tek yönlü Anova testlerinde gruplar arasındaki anlamlı farklılıkların nedenini saptamak amacıyla, varyansların eşit veya homojen olması durumunda Post-Hoc testlerinden Scheffe ve Bonferroni; varyansların eşit veya homojen olmadığı durumlarda ise Tamhane testlerinden faydalanılmıştır.

Tablo 4. İhracat Performansının DİR'in Uygulanma Durumuna Göre Karşılaştırılması

DEĞİŞKEN	DİR	n	X	ss	t	p
İhracat Performansı	Uyguluyor	67	3,70	,839	3,38	,001
	Uygulamıyor	79	3,16	1,12		

Tablo 4’e göre, yapılan t testi sonucunda, araştırmaya katılan firmaların DİR uygulama durumlarına göre ihracat performans ($t=3,38$; $p<0,05$) düzeylerine ilişkin ortalama değerler istatistiksel bakımdan anlamlı farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu doğrultusunda H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4’e göre, gruplar arasındaki anlamlı farklılıkların tespiti için ortalamalar incelendiğinde; DİR uygulayan firmaların ihracat performanslarının ($X=3,70\pm 0,839$), DİR uygulamayan firmaların ihracat performanslarına ($X=3,16\pm 1,12$) göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 5. İhracat Performansının DİR'in Uygulanma Düzeyine Göre Karşılaştırılması

DEĞİŞKEN	DİR Düzey	n	X	sd	F	p	Gruplar Arası Fark (Tamhane)
İhracat Performansı	Uygulamıyor (1)	79	3,16	2/143	7,38	,001	1-3
	Düşük-Orta	31	3,45				
	Yüksek-Çok Yüksek (3)	36	3,92				

Tablo 5'e göre, yapılan tek yönlü Anova testi sonucunda araştırmaya katılan firmaların DİR uygulama düzeyine göre ihracat performansı düzeylerine ilişkin ortalama değerlerin ($F=7,38$; $p=0,001<0,05$) istatistiksel bakımdan anlamlı farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Anova testi sonucunda gruplar arasındaki farklılıkların tespiti amacıyla varyanslar eşit olmadığı için Tamhane testi yapılmış, DİR'i yüksek veya çok yüksek düzeyde uygulayan firmaların ihracat performanslarının ($X=3,92$), DİR uygulamayan firmaların ihracat performansına ($X=3,16$) göre daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. İhracat Performansının İhracat Desteklerinden Yararlanma Durumuna Göre Karşılaştırılması

DEĞİŞKEN	İhracat Destek	n	X	ss	t	p
İhracat Performansı	Yararlanıyor	103	3,64	,920	-4,05	,000
	Yararlanmıyor	43	2,87	1,09		

Tablo 6'ya göre, yapılan t testi sonucunda, araştırmaya katılan firmaların ihracat desteklerinden yararlanma durumlarına göre ihracat performans ($t= -4,05$; $p<0,05$) düzeylerine ilişkin ortalama değerlerin istatistiksel bakımdan anlamlı farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu doğrultusunda H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6'ya göre, gruplar arasındaki anlamlı farklılıkların tespiti için ortalamalar incelendiğinde; ihracat desteklerinden yararlanan firmaların ihracat performanslarının ($X=3,64\pm 0,920$), ihracat desteklerinden yararlanmayanlara ($X=2,87\pm 1,09$) göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 7. İhracat Performansının İhracat Tecrübesine Göre Karşılaştırılması

DEĞİŞKEN	İhracat Tecrübesi (yıl)	n	X	sd	F	p	Gruplar Arası Fark (Scheffe ve Bonferroni)
İhracat Performansı	0-5 ⁽¹⁾	39	2,60				
	6-9 ⁽²⁾	24	3,50				
	10-14 ⁽³⁾	25	3,78	4/141	10,98	,000	1-2, 1-3, 1-4, 1-5
	15-19 ⁽⁴⁾	22	3,90				
	20 ve üzeri ⁽⁵⁾	36	3,67				

Tablo 7'ye göre, yapılan tek yönlü Anova testi sonucunda araştırmaya katılan firmaların ihracat tecrübelerine göre ihracat performansı düzeylerine ilişkin ortalama değerlerin ($F=10,98$; $p=0,000<0,05$) istatistiksel bakımdan anlamlı farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu doğrultusunda H_4 hipotezi kabul edilmiştir.

Anova testi sonucunda gruplar arasındaki farklılıkların tespiti amacıyla varyanslar eşit olduğu için Scheffe ve Bonferroni testleri yapılmış, ihracat tecrübesi 5 yıl ve daha altında olan firmaların ihracat performanslarının ($X=2,60$), ihracat konusunda daha tecrübeleri firmalara nazaran daha düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8. İhracat Performansının Faaliyet Yılına Göre Karşılaştırılması

DEĞİŞKEN	Faaliyet Süresi (yıl)	n	X	sd	F	p	Gruplar Arası Fark
İhracat Performansı	0-5	12	2,83				
	6-15	25	3,25				
	16-25	31	3,36	4/141	1,72	,150	-
	26-39	45	3,50				
	40 ve üzeri	33	3,66				

Tablo 8'e göre, yapılan tek yönlü Anova testi sonucunda araştırmaya katılan firmaların faaliyet yılına göre ihracat performansı düzeylerine ilişkin ortalama değerlerin ($F=1,72$; $p=0,150>0,05$) istatistiksel bakımdan anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Bu bulgu doğrultusunda H_5 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 9. İhracat Performansının Çalışan Sayısına Göre Karşılaştırılması

DEĞİŞKEN	Çalışan Sayısı	n	X	sd	F	p	Gruplar Arası Fark (Scheffe ve Bonferroni)
İhracat Performansı	1-19 ⁽¹⁾	31	3,03	4/141	3,02	,020	1-5
	20-49	37	3,20				
	50-99	32	3,62				
	100-199	27	3,56				
	200 ve üzeri ⁽⁵⁾	19	3,87				

Tablo 9'a göre, yapılan tek yönlü Anova testi sonucunda araştırmaya katılan firmaların çalışan sayılarına göre ihracat performansı düzeylerine ilişkin ortalama değerlerin ($F=3,02$; $p=0,020 < 0,05$) istatistiksel bakımdan anlamlı farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu doğrultusunda H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

Anova testi sonucunda gruplar arasındaki farklılıkların ortaya çıkarılması amacıyla varyanslar eşit olduğu için Scheffe ve Bonferroni testleri yapılmış, çalışan sayıları 200 ve üzerinde olan firmaların ihracat performanslarının ($X=3,87$), çalışan sayıları 20'nin altında olan firmalara ($X=3,03$) göre daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

4.6. Korelasyon Analizi

Araştırmaya katılan firmaların ihracat desteklerinden yararlanma düzeyleri ile ihracat performansları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 10. Değişkenlere İlişkin Korelasyon Katsayıları

DEĞİŞKENLER		İDYD	DFED	HİN	DUYD	İP
İhracat Desteklerinden Yararlanma Düzeyi	r	1	,192	,084	,147	,365**
DİR'in Firma Faaliyetlerine Etki Düzeyi	p		,116	,384	,233	,000
Hammadde İthalat Nedenleri	r	,192	1	,189	,048	,242*
DİR Uygulamalarından Yararlanma Düzeyi	p	,116		,123	,697	,046
İhracat Performansı	r	,084	,189	1	,005	,294**
	p	,384	,123		,969	,002
	r	,147	,048	,005	1	,067
	p	,233	,697	,969		,590
	r	,365**	,242*	,294**	,067	1
	p	,000	,046	,002	,590	

*Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed). p<0,01

** n=146; r=korelasyon katsayısı; p=anlamlılık

Korelasyon katsayısı, -1 ile +1 arasında değer almaktadır ve katsayı mutlak değeri 1'e yaklaştıkça bağın gücü yükselmektedir (Karagöz, 2017). Korelasyon katsayısı r değeri; 0,10 ile 0,29 arasında ise düşük düzeyde, 0,30 ile 0,70 arasında ise orta düzeyde ve 0,70 ile 1,00 arasında ise yüksek düzeyde bir bağ olduğuna işaret etmektedir (Büyüköztürk, 2002).

4.7. Regresyon Analizi

Araştırma kapsamında kurulan model çerçevesinde bağımsız değişkenler olarak ele alınan "ihracat desteklerinden yararlanma düzeyi, DİR uygulamalarından yararlanma düzeyi, hammadde ithalat nedenleri ve DİR'in firma faaliyetlerine etki düzeyi" değişkenlerinin, bağımlı değişken olarak ele alınan "firmanın ihracat performans düzeyi" değişkeni üzerindeki etkisini test etmek amacıyla doğrusal regresyon analizi yapılmış ve elde edilen bulgulara Tablo 11'de yer verilmiştir.

Tablo 11. İhracat Destek ve Uygulamalarının İhracat Performansı Üzerindeki Etkisine İlişkin Model Özeti ve Anova Testi

Model	Bağımsız Değişken	Model Özeti ve Anova				
		R	R ²	ΔR^2	F	p
1	İhracat Desteklerinden Yararlanma Düzeyi DİR Uygulamalarından Yararlanma Düzeyi DİR'in Faaliyetlere Etki Düzeyi Hammadde İthalat Nedenleri	,408	,167	,114	3,14	,020

Bağımlı Değişken:İhracat Performansı

Tablo 11'e göre ilgili regresyon modelinin istatistiksel olarak anlam ifade ettiği söylenebilir (Model 1; $F=3,14$; $p=0,020$; $p<0,05$). Bu bağlamda ihracat performansı değişkenine ilişkin toplam varyans veya değişimin %11,4'ünün ($\Delta R^2=0,114$; $p=0,021$) ihracat desteklerinden yararlanma düzeyi, DİR uygulamalarından yararlanma düzeyi, hammadde ithalat nedenleri ve DİR'in firma faaliyetlerine etki düzeyi değişkenleri ile açıklanabileceği anlaşılmaktadır. Bu bulgu doğrultusunda H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 12. İhracat Destek ve Uygulamalarının İhracat Performansı Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Katsayıları

Model	Bağımsız Değişken	Katsayılar (Coefficients)			
		B	β	t	p
1	İhracat Desteklerinden Yararlanma Düzeyi	,230	,301	2,54	,014
	DİR Uygulamalarından Yararlanma Düzeyi	,009	,014	,122	,903
	DİR'in Faaliyetlere Etki Düzeyi	,175	,159	1,33	,187
	Hammadde İthalat Nedenleri	,150	,132	1,12	,265

Bağımlı Değişken: İhracat Performansı

Tablo 12'ye göre, firmaların ihracat desteklerinden yararlanma düzeylerinin, ihracat performansı ($\beta=0,301$; $p=0,014$) düzeylerinin anlamlı ve pozitif bir yordayıcısı olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer deyişle, firmaların ihracat desteklerinden yararlanma düzeylerinin ihracat performanslarını pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. Bu veriye göre H_{1a} hipotezi kabul edilmiştir.

Öte yandan DİR uygulamalarından yararlanma düzeyi ($p=0,903 > 0,05$), hammadde ithalat nedenleri ($p=0,265 > 0,05$) ve DİR'in firma faaliyetlerine etki düzeyi ($p=0,187 > 0,05$) değişkenlerinin ise ihracat performansı düzeyinin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı, diğer bir ifadeyle DİR uygulamalarından yararlanma ile DİR'in firma faaliyetlerine etki düzeylerinin firmaların ihracat performansları üzerinde istatistiksel bakımdan anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular ışığında ise H_{1b} , H_{1c} ve H_{1d} hipotezleri reddedilmiştir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmaya katılan firmaların %70,5'inin ihracat desteklerinden ve %45,9'unun DİR desteğinden yararlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca, firmaların ihracat desteklerinden en çok DİR ve uluslararası fuar desteğinden faydalandıkları anlaşılmıştır. Şenol (2008), çalışmasında ihracat yapan firmaların %91,6'sının ihracata yönelik devlet teşviklerinin en az bir çeşidinden yararlanmış olduklarını ve en çok yararlanılan devlet teşvik tedbirinin %88,8 oranında DİR olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bu kapsamda Konya'da faaliyet gösteren ihracatçı firmaların DİR desteklerinden yeterince yararlanmadıkları görülmektedir.

DİR'in firma faaliyetlerine etkisine ilişkin dağılımda; DİR'in yabancı pazarlarda fiyat rekabet gücünü arttırdığı, ihracat teslim süresini kısalttığı, ihracat miktarını ve toplam satışları arttırdığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Bununla birlikte, DİR uygulayan firmaların ihracat performanslarının DİR uygulamayanlara göre daha yüksek olduğu; ih-

racat desteklerinden yararlanan firmaların ihracat performanslarının, ihracat desteklerinden yararlanmayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, Özdemir (2020)'in çalışmasında belirttiği şekilde DİR uygulamasının yapılmadığı firmalarda hem rekabet gücünün hem de ihracat oranlarının azalacağı sonucunu desteklemektedir. Ayrıca, DİR çerçevesinde yapılan ihracat faaliyetlerinin diğer ihracat faaliyetlerine oranla ekonomik aktiviteleri daha olumlu yönde etkilediği sonucuyla paralellik göstermektedir (İnamoğlu, 2019; Danacı, 2019).

Yapılan çalışma ve elde edilen bulgulardan yola çıkılarak literatürdeki diğer çalışmalar karşılaştırıldığında; Mali (2004), Esen (2016), Daşçılar (2019) DİR uygulamalarının hem firma performansını hem de ihracat miktarını artırdığını ortaya koymuşlardır. Diğer bir çalışmada, DİR'in firmaların performanslarını olumlu yönde etkilediği tespit edilse de genel anlamda teşviklerin yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Özaydın, 2016). Bu çalışmada ise, firmaların DİR uygulamalarından yararlanma düzeyleri, hammadde ithalat nedenleri ve DİR'in firma faaliyetlerine etki düzeylerinin firmaların ihracat performanslarına anlamlı bir etkisinin olmadığı anlaşılmıştır.

Sonuç itibarıyla hemen hemen tüm sektörlerde kullanılan DİR uygulamasının devam ettirilmesinde ülke ekonomisine katkısından dolayı yarar olduğu söylenebilir. Ancak rejim çerçevesinde ithalatı yapılan hammadde ve ara malların Türkiye'de üretimi var ise, öncelikle üretimi gerçekleştiren firmalar desteklenmeli ve hammadde ve ara malların yerli firmalardan tedariki sağlanmalıdır. Bununla birlikte yurt içerisindeki firmaların ürettikleri malların kaliteli olması önem arz etmekte olup yerli firmaların bu konuda tedbirli davranması önem arz etmektedir.

Söz konusu araştırmanın Konya il merkez sınırlarında faaliyette bulunan ve ihracat yapan firmalarca sınırlı tutulması, yalnızca anket yöntemi ile nicel verilerin değerlendirilmesi, ankete katılan kişilerin cevaplarındaki güvenilirliğine bağlı kalınması ve sınırlı bir zaman diliminde yapılmış olması çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Akkuş, B. (2011). *İthal edilen malların ihracatının muhasebeleştirilmesi ve denetimi*. (Yüksek lisans tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altunışık, R., Coşkun, R. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Avcı, İ. (2015). *İhracatta uygulanan teşviklerin uluslararası pazarlamaya etkisi ve bir uygulama*. (Yüksek lisans tezi), İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, D. (2018). *Dahilde işleme rejimi'nin türkiye ekonomisi ve dış ticareti üzerindeki etkilerinin analizi*. (Yüksek lisans tezi), Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Büyüköztürk, Ş. (2002). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Cadogan, J. W., Cui, C. C. ve Li, E. K. (2003). Export market oriented behavior and export performance: the moderating roles of competitive intensity and technological turbulence. *International Marketing Review*, 20(5), 493-513.
- Danacı, S. (2019). *Türkiye genelinde ve Gaziantep özelinde Dahilde İşleme Rejiminin önemi: Sınır testi analizi*. (Yüksek lisans tezi), Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daşçılar, K. (2019). *Dahilde İşleme Rejiminin ihracat üzerine etkileri: halı sektörü analizi*. (Yüksek lisans tezi), Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diamantopoulos, A. (1999). Export performance measurement: reflective versus formative indicators. *International Marketing Review*, 16(6), 444-457.
- Diamantopoulos, A. ve Kakkos, N. (2007). Managerial assessments of export performance: conceptual framework and empirical illustration. *Journal of International Marketing*, 15(3), 1-31.
- Esen, S., Şimdi, H. ve Kocabaş, V. (2016). Dahilde İşleme Rejiminin firmaların finansal performansına etkisi: dokuma giyim ve deri sektörü örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(12), 393-409.
- George, D. ve Mallery, P. (2010). *SPSS for windows step by step: a simple guide and reference, 17.0 update*. Boston: Pearson.
- Huck, S. W. (2012). *Reading statistics and research*. Boston: Pearson.
- Idan, B. (2019). *Dahilde İşleme Rejiminde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri*. (Yüksek lisans tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü.
- İnamoğlu, Y. (2019). *Devlet yardımları ve Dahilde İşleme Rejiminin dış ticaretteki yeri ve önemi*. (Doktora tezi), İstanbul: İstanbul Gedik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kahveci, E. (2013). İhracat performansı ölçütleri ve ihracat performansını etkileyen faktörler. *Verimlilik Dergisi*, 1, 43-74.
- Kara, A. (2017). *Uluslararası pazar bölümlendirme ve konumlandırma stratejilerinin ihracat performansına etkisi: Türk ihracatçıları üzerine bir araştırma*. (Doktora tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve AMOS uygulamalı nicel-nitel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaya, F. ve Turguttopbaş, N. (2012). *Dış ticaret işlemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Leonidou, L. C., Katsikeas, C. S. ve Samiee, S. (2002). Marketing strategy determinants of export performance: a meta analysis. *Journal of Business Research*, 55(1), 51-67.
- Mali, M. (2004). *Dahilde İşleme Rejimi ve uygulamadaki etkinliği*. (Yüksek lisans tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oral Dırık, E. N. (2019). *Dahilde İşleme Rejimi kapsamında Türkiye'nin un ihracatı üzerine ekonometrik bir analiz*. (Yüksek lisans tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özaydın, T. (2016). *Türkiye'de Dahilde İşleme Rejiminin ihracata etkileri*. (Yüksek lisans tezi), Mersin: Toros Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdamar, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özdemir, M. (2020). *Türkiye'de Dahilde İşleme Rejiminin dış ticarete etkileri ve demir çelik sektörü üzerine bir değerlendirme*. (Yüksek lisans tezi), Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sayılgan, G. ve Şenol, C. (2010). Dahilde İşleme Rejimi ve Türk işletmelerinin ihracatı üzerine etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 35, 37-53.
- Seçer, İ. (2017). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sekaran, U. (2003). *Research methods for business: a skill building approach*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Shoham, A. (1998). Export performance: a conceptualization and empirical assessment. *Journal of International Marketing*, 6(3), 59-81.
- Sipahi, B., Yurtkoru, E. S. ve Çinko, M. (2008). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Şahin, Z. (2019). *Türkiye'de Dahilde İşleme Rejimi, etkileri: ambalaj sektörü örneği*. (Doktora tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenol, C. (2008). *Dahilde İşleme Rejiminin ihracat üzerine etkileri ile tekstil ve hazır giyim sektörü üzerine bir değerlendirme*. (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Takım, A. ve Ersungur, Ş. M. (2010). Dahilde İşleme Rejimi: ihracat ve ithalat üzerindeki etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 289-305.
- Tüyen, Z. (2016). *Türkiye'de dış ticaret politika ve uygulamaları*. İstanbul: Globus Dünya Basınevi.
- Uzun, S. (2006). *AB'ne Uyum Çerçevesinde gümrük rejimleri uygulamaları ve değerlendirilmesi*. (Yüksek lisans tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ek. 1. Etik Kurul Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 28.01.2021-E.1171

T.C.
KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
İnsan Araştırmaları Etik Kurulu

Sayı : E-46409256-300-1171
Konu : Dr. Öğr. Üyesi Fatih Cura Hk.

Sayın Dr. Öğr. Üyesi Fatih CURA
Öğretim Üyesi

Dahilde İşleme Rejimi Uygulamalarının İhracat Performansına Etkisi: Konya İlinde Dahilde İşleme Rejimi Uygulayan ve Uygulamayan Firmalara Yönelik Bir Araştırma isimli araştırma projesi çalışmasının Dr. Öğr. Üyesi Fatih CURA'nın sorumluluğunda Yardımcı Araştırmacı olarak Gamze KÜÇÜKÇOLAK'ın katılımları ile yürütülmesi ile ilgili İnsan Araştırmaları Etik Kurulumuza yapmış olduğumuz başvurunuz 26.01.2021 tarihli 2021/01/02 sayılı kararımızda değerlendirilmiştir. İlgili çalışmanızda Üniversitemizin adının geçmemesi, Covid-19 virüsü nedeniyle Ülkemizde yaşanan salgın sürecinde sosyal mesafe kurallarına ve salgın için alınan kararlara uyarak çalışmanız şartı ile kurulumuzca uygun bulunmuştur.

Çalışmanızda başarılar diler gereğini saygılarımla rica ederim.

Prof. Dr. Çağatay ÜNÜSAN
İnsan Araştırmaları Etik Kurul Başkanı

Mevcut Elektronik İmzalar

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

ÇAĞATAY ÜNÜSAN (İnsan Araştırmaları Etik Kurulu - İnsan Araştırmaları Etik Kurul Başkanı) 28.01.2021 12:08
Belge Değeri:Kodu: BEL598VV

Belge Takip Adresi: <https://arkivya.gov.tr/kto-karatay-universitesi-etik-ku>

Adres: Akademi Mahallesi Alındık Kapı Caddesi No:146 Karatay/Konya
Telefon: 444 1251 Faks:0332 202 06 44
e-Posta: rektortab@ktratay.edu.tr Web: www.karatay.edu.tr
Kapı Adresi: etik@ktratayuniv.tr / etik@ktrp.kap.tr

İmza için: Çirifoluk ÇİFTİK
Ünvanı: Sekreter
Tel No: 444 1251-3258

DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK YENİLİKÇİ İŞ DAVRANIŞI GRUP UYUMU (Araştırma Makalesi)

Gül GÜN (*)

Öz

Dönüşümcü liderler, grup üyelerinin yenilikçi fikirleri anlama, takdir etme ve destekleme yoluyla öğrenmesi ve geliştirmesi için fırsatlar yaratmakta ve grup üyeleri, daha büyük yenilikçi davranışlarla sonuçlanan statükooya meydan okuma korkusunun üstesinden gelebilmektedirler. Kısacası, motive edici bir iklim yaratan dönüşümcü liderler aynı zamanda yenilikçi bir atmosfer yaratacak ve bu da grup üyelerinin yenilik yapma olasılığının daha yüksek olmasını sağlayacaktır (Feng, Huang & Zhang, 2016). Grup uyumu grubun üyeleri arasındaki karşılıklı olumlu tutumların sayısından ve gücünden çıkarılan grup özelliğidir (Lott ve Lott,1965) Bu çalışmanın amacı, dönüşümcü liderlik davranışlarının yenilikçi iş davranışına etkisinde grup uyumunun aracılık etkisini araştırmaktır. Tunceli Devlet Hastanesi çalışanları çalışmanın ana kütesini oluşturmaktadır. Araştırmanın sonucunda dönüşümcü liderlik ve alt boyutlarından idealleştirilmiş etki ve entelektüel teşvikin yenilikçi iş davranışını anlamlı etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmada, alt boyutları ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkide aracı rolü oynayacaktır hipotezleri reddedilmiştir

Anahtar Kelimeler: Dönüşümcü liderlik, Yenilikçi iş davranışı, Grup uyumu, İdealleştirilmiş etki, Entelektüel teşvik, İlham verici motivasyon, Bireysel ilgi.

Transformational Leadership Innovative Business Behavior Group Cohesiveness

Abstract

Transformational leaders create opportunities for group members to learn and develop innovative ideas by means of understanding, appreciating, and supporting; and group members can overcome the fear of challenging the status quo that results in greater innovative attitudes. In short, transformational leaders who provide a motivating environment, will also create an innovative atmosphere, and this will boost the possibility

*) Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı
(e-posta: gulgun@munzur.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6231-3921>

of group members' making innovations (Feng, Huang & Zhang, 2016). Group cohesiveness as that group property which is inferred from the number and strength of mutual positive attitudes among the members of a group (Lott ve Lott, 1965). The aim of this study is to make research on the mediating effect of group cohesiveness on the impact of transformational leadership attitudes on innovative working behaviour. Staff of Tunceli State Hospital constitute the main mass of the study. As a result of the study, it has been found out that transformational leadership and idealized impact and intellectual encouragement - one of its subdimensions, have affected innovative work behaviour meaningfully. In the study, will play a mediating role in the relationship between transformational leadership sub-dimensions (idealised effect, intellectual encouragement, inspirational motivation, individual interest) and innovative work behaviour, have been rejected.

Keywords: *Transformational leadership, Innovative business behavior, Group cohesiveness, Idealized impact, Intellectual encouragement, Inspirational motivation, Individual interest.*

1. Giriş

Dönüşümcü liderlik, bir bağlamda çalışanların ihtiyaçlarının, inançlarının, değer yargılarının dönüşüme uğratılmasıdır. Dönüşümcü lider, organizasyonları, dönüşüm ve yenilenmesini sağlayarak performansının artırılmasını sağlayan kişidir. Bu da liderin vizyonun olması ve bu vizyonun çalışanlarına kabul ettirmesi ile sağlanacaktır (Koçel, 2015). Liderliğin yenilikçi iş davranışlarını artırılmasındaki önemini fark eden araştırmacılar, farklı liderlik tarzlarının, yenilikçi iş davranışları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Yakın tarihli araştırmalar; dönüşümcü liderliğin (Afsar ve Umrani, 2019; Li vd,2019) yenilikçi iş davranışlarının artırılmasında önemli bir öncül olduğunu belgelemektedir (Sürücü, Maslakçı ve Şeşen, 2020). Liderler sadece takipçilerini kontrol etmek veya düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda takipçilerinin davranışlarını da etkilerler. Cummings ve Oldham (1997), yenilikçi iş davranışı veya yaratıcılığa ilham veren liderliğin, kontrol etmekten ziyade takipçileri motive eden ve destekleyen özelliklere sahip olduğunu savunuyor. Gross ve Martin (1952) ise grup uyumunu “birbirine yapışmak-birlikte olmak” kavramları ile açıklayarak daha grup merkezli bir şekilde “istenmeyen baskılara karşı grubun direnci” olarak ifade etmişlerdir (Gross ve Martin'den aktaran Yaşbay Kobal ve Şimşek, 2021). Bu bağlamda çalışma dönüşümcü liderlik ve alt boyutlarının yenilikçi iş davranışına etkisinde grup uyumunun aracılık etkisini tespit etmeye yöneliktir.

2. Dönüşümcü Liderlik ve Yenilikçi İş Davranışı

İnovasyon, rekabette başarının anahtarı olarak geniş çapta kabul görmüştür. Örgütsel yenilik, bir fikir veya davranışın yaratılması veya benimsenmesi ve dolayısıyla bunların kuruluş içinde başarılı bir şekilde uygulanması anlamına gelmektedir. Dönüşümcü lider-

ler, örgütsel bağlamda yeniliği artırabilir ve örgütsel yenilik için önemli faktörler olan ilham verici motivasyon ve entelektüel uyarımı kullanabilirler. Dönüşümcü liderlik, yeniliklerin pazar başarısı üzerinde de olumlu bir etkiye sahip olabilir. Dönüşümcü liderliğin örgütsel yeniliği olumlu yönde etkilediği araştırmada gösterilmiştir (Noruzy, Dalfard, Azhdari, Nazari-Shirkouhi and Rezazadeh, 2013).

Liderliğin yeniliği etkileyen önemli bir faktör olduğu öne sürülmüştür. Dönüşümcü liderlerin inovasyon üzerinde bir etkisi olduğu belirtilmektedir. Dönüşümcü liderler, organizasyonel bağlamda inovasyonu, diğer bir deyişle organizasyonların inovasyon eğilimini geliştirir. Dönüşümcü liderler, örgütsel yenilik için kritik olan ilham verici motivasyon ve entelektüel uyarımı kullanırlar (Gümüslüoğlu ve İlsev, 2009).

Dönüştürücü lider, çalışanların daha yaratıcı ve yenilikçi olmaları için ilham verir. Bununla beraber çalışanların öz yeterlikleri ve tutumlarını etkileyerek yenilikçi çalışmalara yönlendirir. İşlevsel yetenekleri sayesinde yeni fikir üretme ve uygulama konusunda çalışanların güvenlerini artırır ve onlara destek olur. Bu yönüyle dönüştürücü lider, çalışanların yenilikçi fikir üretmeleri ve uygulamalarını kolaylaştıran bir örgüt kültürü oluşturma kapasitesine sahiptir. Oluşturulan bu örgüt kültürü, yenilikçi davranışları göstermeleri konusunda çalışanlara eşsiz fırsatlar sunmaktadır (Sürücü vd., 2020).

Yenilikçi iş davranışı, süreç boyunca yoğun bir çaba, risk alma ve belirsizlikle başa çıkma yolları gerektirir. Çalışanlar fikirlerinin, uygulanabilir ve organizasyonel amaç ve hedeflere uygun olup olmadığına dair kaygı ve belirsizlik yaşayabilirler. Ayrıca çalışanlar, fikirlerin hedeflere ulaşmadığı durumlarda sorumlu tutulacaklarından korkmaları halinde yeni bir fikir başlatmazlar (Bibi ve Afsar, 2018). Bu nedenle tüm yenilikçi fikirler davranışsal çıktılara dönüşmez. Dönüştürücü liderler yenilikçi iş davranışlarının artırılması için teşvik edilmesi ve desteklenmesi gerektiğinin farkındadır. Bu nedenle dönüştürücü lider çalışanlarını destekleyici, kolay kolay erişilebilirlik ve çalışanlarından gelen yeni tekliflere karşı uyum sergileyen davranışlar gösterir. Ayrıca çalışanlarına güven vererek, olası başarısızlıklarda tolerans gösterir ve işlerinde yenilikçi davranışlarında bulunmaları konusunda çalışanlarının cesaretlerini artırır (Sürücü vd., 2020).

Literatür, dönüşümcü liderin çalışanların yenilikçi iş davranışları göstermeleri konusunda olumlu bir rol oynadığına işaret etmektedir. Yakın tarihli birçok araştırma literatürü destekler niteliktedir (Feng et al., 2016; Bin Saeed, Afsar, Shahjeha and Imad Shah, 2019; Afsar, Badir and Bin Saeed, 2014; Basu and Green, 1997; Michaelis, Stegmaier and Sonntag, 2010; Afsar, Masood and Umrani, 2019). Buna göre aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H₁: Dönüşümcü liderlik algıları yenilikçi iş davranışı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H_{1a}: Dönüşümcü liderlik alt boyutlarından idealleştirilmiş etki yenilikçi iş davranışı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H_{1b}: Dönüşümcü liderlik alt boyutlarından ilham verici motivasyon yenilikçi iş davranışı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H_{1c}: Dönüşümcü liderlik alt boyutlarından entelektüel teşvik yenilikçi iş davranışı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H_{1d}: Dönüşümcü liderlik alt boyutlarından bireysel ilgi yenilikçi iş davranışı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

3. Dönüşümcü Liderlik, Grup Uyumu, Yenilikçi İş Davranışı

Geçtiğimiz birkaç on yıl boyunca, liderlik araştırmacıları, tüm liderlik tarzlarının, çalışanların yaratıcılığı veya organizasyonlardaki yenilikçiliği üzerinde aynı etkiye sahip olmadığını savunmuşlardır. Teorik perspektiflerden bakıldığında dönüşümcü liderlik, takipçilerin veya çalışanların yaratıcılığı ve yenilikçiliğini diğer liderlik tarzlarından daha fazla teşvik etmektedir (Choi, Kim, Ullah and Kang, 2015).

Liderlik araştırması, yenilikçiliği kolaylaştırmak için bir kaldıraç olarak dönüşümcü liderliği önerir. Buna ek olarak, liderler takipçilerinin iş yerinde daha yüksek düzeyde yenilik sergilemelerine yardımcı olabilir. Michaelis et al. (2010), dönüşümcü liderliğin etkisinin motivasyona, yetkilendirmeye ve ahlaka yansıdığını ve bunun da yeniliği olumlu yönde etkilediğini iddia etmektedir. Mumford, Scott, Gaddis and Strange (2002), dönüşümcü liderlerin çalışanlarını motive eden, beklentilerin ötesinde performans gösterme isteklerini artıran ve çalışmalarında yenilikçi yaklaşımları benimsemeye zorlayan bir vizyona sahip olduklarını savunmaktadır. Sonuçta oluşan yüksek motivasyon seviyesinin, organizasyonel yeniliği artırması olasıdır. Dönüşümcü liderler, örgütsel yenilik için kritik olan ilham verici motivasyon ve entelektüel uyarımı kullanmaktadırlar. Ayrıca dönüşümcü liderlik, hem liderlerin hem de takipçilerin çıkarlarını yansıtan önemli bir değişim sağlamaktadır. Dönüşümcü liderler, organizasyonlarında yaratıcı fikirleri fark edilir şekilde teşvik eder ve davranışları “yaratıcılığı artıran güçler” olarak hareket eder; Bireyselleştirilmiş düşünce, takipçiler için “ödül görevi görür”, entelektüel uyarım “keşifsel düşünmeyi geliştirir” ve ilham verici motivasyon “fikir üretme sürecine teşvik sağlar” (Nusair, Ababneh and Bae, 2011). Dönüşümcü liderler, kişisel çıkarlar ve hedefler yerine zorlayıcı kolektif vizyona vurgu yapmaktadırlar. Fikir uygulaması, yenilikçi iş davranışının kritik bir aşamasıdır ve sosyal destek ve kabul oluşturmadan yaratıcı bir fikri uygulamak mümkün değildir. Dönüşümcü liderler, grup bilinci, kolektif ilgi, grup vizyonu ve kolektif etkinlik göstererek bu konuyu ele almaktadırlar. Dönüşümcü liderler, kişisel değerlendirme yoluyla çalışanlara kişisel hedefleri ile grup veya organizasyon hedefleri arasında bir denge sağlamaktadırlar. Bu tür liderler, çalışanları işlerine göre belirlenmiş hedeflere ulaşmaları gerektiği konusunda ikna etmekte ancak aynı zamanda kurumsal inovasyon ve gelişmiş performans hedeflerini takip etmeye çalışmalıdırlar (Afsar et al., 2019).

Dönüşümcü liderler, takipçilerini sorunlara yeni bir şekilde bakmaya teşvik ederek tam potansiyellerini geliştirmelerini sağlamaktadırlar. Bu, motivasyon, örgütsel bağlılık, memnuniyet, güven, işe bağlılık ve takipçilerin yaratıcılığının artması ile sonuçlanmaktadır (Tayal, Upadhyay, Yadav, Rangnekar and Singh, 2018).

Dönüşümcü liderler, grup üyelerinin yenilikçi fikirleri anlama, takdir etme ve destekleme yoluyla öğrenmesi ve geliştirmesi için fırsatlar yaratmakta ve grup üyeleri, daha büyük yenilikçi davranışlarla sonuçlanan statükoya meydan okuma korkusunun üstesinden gelebilmektedirler. Kısacası, motive edici bir iklim yaratan dönüşümcü liderler aynı zamanda yenilikçi bir atmosfer yaratacak ve bu da grup üyelerinin yenilik yapma olasılığının daha yüksek olmasını sağlayacaktır (Feng et al., 2016).

Grup uyumu, “bireylerin çalışma gruplarının üyelerinin birbirlerine ilgi duyduklarına, birlikte çalışmaya istekli olduklarına ve çalışma grubunun görevlerini ve hedeflerini tamamlamaya kendilerini adadıklarına inanma derecesi” olarak tanımlanmaktadır. (Müceldili ve Erdil, 2015). Van der Vegt ve Janssen (2003) ile Mudract (1989) uyumlu bir çalışma grubunu, kalıcı veya yarı kalıcı bir ekipte düzenli olarak etkileşimde bulunan ve gruplarının problemleri yaratıcı bir şekilde çözmek konusunda oldukça yetkin olduğunu hissedilen bireyler olarak tanımlamaktadır (Mutonyi, Slatten and Lien, 2020).

Carron, Widmeyer and Brawley (1985), grup uyumunun hem ağ bağlarından hem de kolektif zihinden oluşabileceğini belirtirken Granovetter (1973) ise duygusal yoğunluk, yakınlık (karşılıklı güven) ve karşılıklı hizmetlerin birleşimi olarak tanımlamıştır. Gross ve Martin (1952), grup uyumunu grup üyeleri arasındaki ilişkisel bağların gücü ile ilişkili olduğuna dikkat çekmiştir. Perrow (1970), grup uyumunu, sosyal etkileşimden kaynaklanan ödüllere dayalı grup üyeliğini sürdürmede etkili bir güç olduğunu belirtmiştir. (Huang, 2009) grup uyumunu tüm üyelerin grupta kalmasına etki eden tüm güçlerin sonucu olarak tanımlamıştır. Carron (1982, s.259), grup uyumunu “bir grubun amaç ve hedefleri doğrultusunda bir arada kalma ve bir arada kalma eğilimine yansıyan dinamik bir süreç” olarak tanımlamıştır. Grup uyumu, üyelerin grup için mevcut kaynaklarının toplamından daha fazla olan ve üyelerin tek bir varlık olarak hareket etmelerini sağlayan “bir bütünlük” olarak görülebilir (Sinha, 2008; Üçok, 2016).

Hulsheger vd. (2009, s.1132), çalışma grubu uyumunun bireysel yenilikçi davranış için hayati bir ön koşul olduğunu göstermiştir, çünkü “ekip üyelerinin statükoya meydan okumakta ve yeni şeyler yapmanın yeni yollarını keşfetmekte özgür oldukları psikolojik olarak güvenli bir ortam yaratmaktadır” (Mutonyi et al., 2020).

Mutonyi et al. (2020) tarafından yapılan “Kamu sektöründe güçlendirici liderlik, çalışma grubu uyumu, bireysel öğrenme yönelimi ve bireysel yenilikçi davranış: Norveç'ten ampirik kanıtlar” adlı çalışmada bireysel öğrenme oryantasyonunun güçlendirici liderlik ve yenilikçi iş davranışı, grup uyumu ve bireysel yenilikçi iş davranışı arasında aracılık etkisi olduğu tespit edilmiştir. Candan (2007) liderlik ve grup uyumu: Antrenör katılımının takım oluşturma girişiminin etkililiğine etkisi çalışmasında liderin varlığı ve grup uyumu algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Wang (2009) Dönüşümcü liderlik grup uyumu duygusal zeka çalışmasında grup uyumunun dönüşümcü liderlik ile pozitif ilişkili olduğu ve dönüşümcü liderliğin duygusal zeka ve grup uyumu arasında aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bosselut vd. (2018) Sporda dönüşümcü liderlik ve grup uyumu: Takım içi ve takımlar arası bir yaklaşım kullanarak etkileşim-

sel adaletin aracı rolünün incelenmesi adlı çalışmada etkileşimsel adaletin dönüşümcü liderlik ve grup uyumu arasındaki ilişkide aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir

Mevcut literatür ve araştırmalar doğrultusunda araştırılmak üzere aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₂: Dönüşümcü liderlik algıları grup uyumu üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H_{2a}: Dönüşümcü liderlik alt boyutlarından idealleştirilmiş etki grup uyumu üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H_{2b}: Dönüşümcü liderlik alt boyutlarından ilham verici motivasyon grup uyumu üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H_{2c}: Dönüşümcü liderlik alt boyutlarından entelektüel teşvik grup uyumu üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H_{2d}: Dönüşümcü liderlik alt boyutlarından bireysel ilgi grup uyumu üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H3: Grup uyumu yenilikçi iş davranışını etkilemektedir

H₄: Grup uyumu, dönüşümcü liderlik ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkide aracı rolü oynayacaktır.

H_{4a}: Grup uyumu, dönüşümcü liderliğin alt boyutlarından idealleştirilmiş etki ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkide aracı rolü oynayacaktır.

H_{4b}: Grup uyumu, dönüşümcü liderliğin alt boyutlarından ilham verici motivasyon ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkide aracı rolü oynayacaktır.

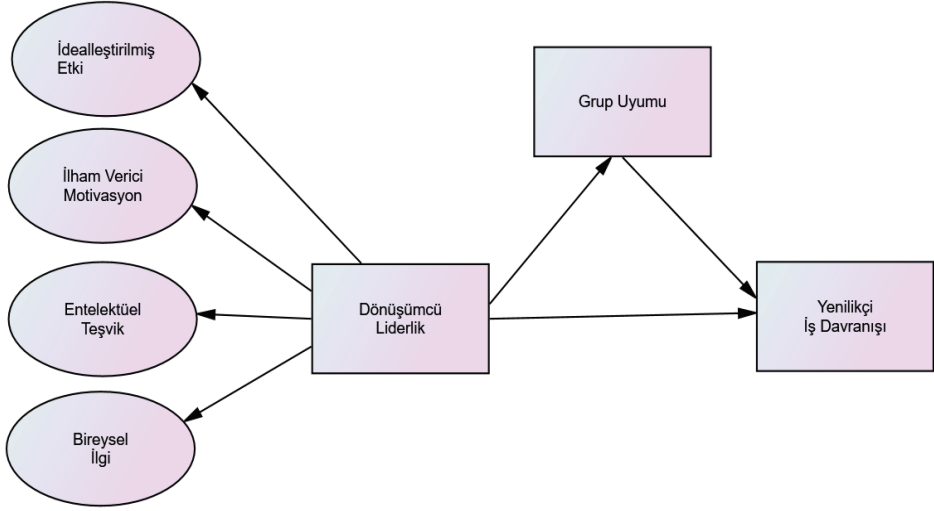
H_{4c}: Grup uyumu, dönüşümcü liderliğin alt boyutlarından entelektüel teşvik ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkide aracı rolü oynayacaktır.

H_{4d}: Grup uyumu, dönüşümcü liderliğin alt boyutlarından bireysel ilgi ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkide aracı rolü oynayacaktır.

4. Araştırmanın Metodolojisi

4.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın modeli.

4.2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, dönüşümcü liderlik davranışı ve alt boyutlarının yenilikçi iş davranışına etkisinde grup uyumunun aracılık etkisinin araştırılmasıdır. Çalışmanın ana kütlesi Tunceli ili Devlet Hastanesi çalışanlarından oluşmaktadır. Bu araştırmadaki örneklem büyüklüğü 123'tür. Çalışmada veri analiz yöntemlerinden Pearson korelasyon analizi ve aracılık etkisini ortaya koymak için Hayes Process Makrosu yardımıyla aracı değişkenli regresyon analizi yapılmıştır.

4.3. Araştırmanın Ölçekleri

Dönüşümcü liderlik ölçeği, Bass ve Avolio geliştirilen MLQ- Çoklu Liderlik Anketi'nin Karip tarafından 1998 yılında Türkçeye uyarlanmış hali kullanılmıştır (Usta, 2020).

Yenilikçi iş davranışı; bireysel yenilikçi davranışı ölçmek için kullanılan beş madde Scott ve Bruce (1994)'dan uyarlanmıştır. (Mutonyi et al., 2020). Çalışma grubu uyumunu ölçmek için kullanılan üç madde Amabile, Conti, Coon, Lazenby & Herron (1996)'dan uyarlanmıştır (Mutonyi et al., 2020).

4.4. Araştırma Etiği

Bu çalışma dönüşümcü liderlik davranışlarının yenilikçi iş davranışına etkisinde grup uyumunun aracılık etkisini belirlemek amacıyla yapılan özgün bir çalışma olup araştırma sürecinde yayın etiği ilkelerine uygun şekilde davranılmıştır. Araştırmanın gerçekleştiril-

rilmesine yönelik gerekli izinler, Munzur Üniversitesi Girişimsel olmayan Araştırmalar Etik Kurul Başkanlığı'ndan 09.02.2022 tarihli ve 2022/03-05 karar sayısı ile alınmıştır.

5. Bulgular

Ankete cevap verenlerin demografik özelliklerine göre dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özelliklerin Dağılımı

		n	%
Cinsiyet	Kadın	74	60,2
	Erkek	49	39,8
Yaş	18-25	18	14,6
	26-35	45	36,6
	35 üstü	60	48,8
Öğrenim durumu	İlköğretim	19	15,4
	Lise	38	30,9
	Ön lisans	24	19,5
	Lisans	1	0,8
	Yüksek lisans	31	25,2
	Doktora	10	8,1
Meslek	Hemşire	33	26,8
	Doktor	36	29,3
	Diğer	54	43,9

Ankete cevap verenlerin %60,2'si kadın, %48,8'i 35 yaş üstünde, %30,9'u lise mezunu, %43,9'u diğer mesleklerdendir.

Tablo 2. Dönüşümcü Liderlik, Grup Uyumu, Yenilikçi İş Davranışı Ölçeklerinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri

İndeks	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Grup Uyumu	Yenilikçi İş Davranışı	Dönüşümcü Liderlik
X ²	x	x	0,000	4,292	197,041
sd	x	x	0	2	145
X ² /sd	≤ 3	≤ 5	*	2,296	1,359
RMR	≤ 0,05	≤ 0,08	0,001	0,026	0,066
GFI	≥ 0,95	≥ 0,90	0,999	0,983	0,887
AGFI	≥ 0,90	≥ 0,85	*	0,915	0,853
CFI	≥ 0,97	≥ 0,90	0,999	0,971	0,910
RMSEA	≤ 0,05	≤ 0,08	0,042	0,083	0,054

Grup Uyumu ölçeği için DFA sonuçları incelendiğinde hesaplanan uyum indekslerinin sağlandığı görülmektedir. Ölçekten herhangi bir madde çıkarılmamıştır. Ölçeğin 3 madde olması nedeniyle bazı indeksler hesaplanamamıştır. Ölçek yapısı çalışma verisi ile uyumludur.

Yenilikçi iş davranışı ölçeği için DFA sonuçları incelendiğinde RMSEA indeksi kabul edilebilir sınırı hemen hemen sağlamış olup, diğer tüm indeksler kabul edilebilir sınırı sağlamıştır. Faktör yükü düşük olan ($\beta < 0,300$) 3. madde ölçekten çıkarılmıştır. Ölçek yapısı çalışma verisi ile uyumludur.

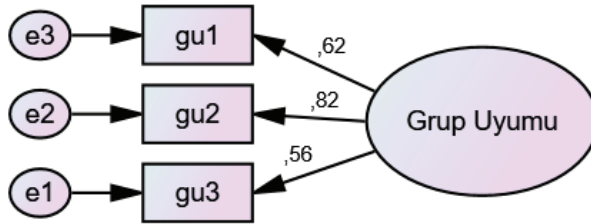
Dönüşümcü liderlik ölçeği için DFA sonuçları incelendiğinde tüm indeksler kabul edilebilir sınırlar içerisinde. Faktör yükü düşük olan ($\beta < 0,300$) 5. madde ölçekten çıkarılmıştır. Ölçek yapısı çalışma verisi ile uyumludur.

Tablo 3. Dönüşümcü Liderlik, Grup Uyumu, Yenilikçi İş Davranışı Ölçeklerinin DFA Faktör Yüklerinin Dağılımı

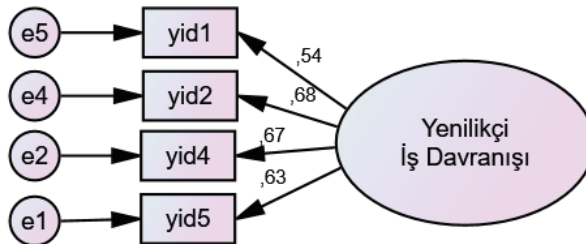
Boyut	Madde	β	sh.	t	p
Grup Uyumu	gu3	0,562			
	gu2	0,817	0,361	4,203	0,000
	gu1	0,621	0,346	4,656	0,000
Yenilikçi İş Davranışı	yid5	0,634			
	yid4	0,670	0,210	5,014	0,000
	yid2	0,679	0,145	5,034	0,000
	yid1	0,542	0,264	4,437	0,000
İdealleştirilmiş Etki (Dönüşümcü Liderlik)	dl4	0,421			
	dl3	0,414	0,353	3,090	0,002
	dl2	0,733	0,543	3,932	0,000
	dl1	0,532	0,386	3,528	0,000
	dl6	0,748	0,366	3,941	0,000
İlham Verici Motivasyon (Dönüşümcü Liderlik)	dl10	0,713			
	dl9	0,552	0,130	5,438	0,000
	dl8	0,731	0,134	7,005	0,000
	dl7	0,457	0,114	4,540	0,000
	dl11	0,759	0,151	7,204	0,000

	dl15	0,478			
Entelektüel Teşvik (Dönüşümcü Liderlik)	dl14	0,591	0,264	4,140	0,000
	dl13	0,593	0,197	5,429	0,000
	dl12	0,561	0,280	4,034	0,000
	dl16	0,607	0,229	4,194	0,000
	dl20	0,627			
Bireysel İlgi (Dönüşümcü Liderlik)	dl19	0,667	0,208	5,154	0,000
	dl18	0,595	0,222	4,824	0,000
	dl17	0,617	0,234	4,940	0,000

Dönüşümcü Liderlik, Grup Uyumu, Yenilikçi İş Davranışı ölçeklerinin DFA sonuçlarına göre faktör yüklerinin dağılımı (β madde katsayıları) Tablo 3'te verilmiştir. Faktör yükü düşük madde bulunmamaktadır.

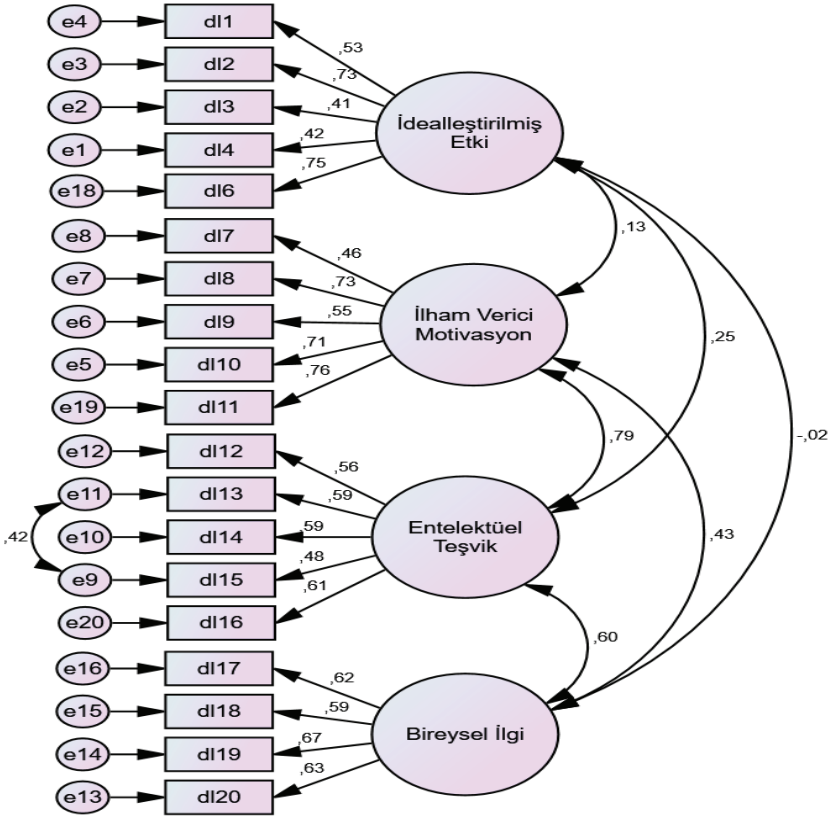

Şekil 2. Grup uyumu DFA diagramı.

Şekil 3. Yenilikçi iş davranışı DFA diagramı.

Şekil 4. Dönüşümcü liderlik DFA diagramı.

Tablo 4. Dönüşümcü Liderlik, Grup Uyumu, Yenilikçi İş Davranışı Ölçeklerinin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Cronbach Alfa	Madde Sayısı
Grup Uyumu	0,782	3
Yenilikçi İş Davranışı	0,795	4
İdealleştirilmiş Etki	0,797	5
İlham Verici Motivasyon	0,781	5
Entelektüel Teşvik	0,713	5
Bireysel İlgi	0,719	4
Dönüşümcü Liderlik	0,807	19

Dönüşümcü liderlik, Grup uyumu, Yenilikçi iş davranışı ölçeklerinin güvenilirlik analizi sonuçları verilmiştir. Cronbach Alfa katsayılarına göre ölçeklerde ve alt boyutlarında güvenilirlik düzeyi sağlanmıştır. Tüm α değerlerinin 0,70'den büyük olması durumunda değişkenlerin güvenilirliğini ve ölçeklerin içsel tutarlılığının olduğunu göstermektedir (Kılıç, 2016: 2).

Tablo 5. Dönüşümcü Liderlik, Grup Uyumu, Yenilikçi İş Davranışı Puanlarının Betimleyici İstatistikleri

	Min.	Maks.	Ort.	ss.	Çarpıklık	Basıklık
Grup Uyumu	3	14	7,94	2,55	0,335	-0,791
Yenilikçi İş Davranışı	4	20	10,59	2,47	0,014	1,845
İdealleştirilmiş Etki	8	22	14,95	3,58	0,021	-0,997
İlham Verici Motivasyon	7	22	13,27	3,34	0,790	-0,125
Entelektüel Teşvik	6	21	12,44	2,81	0,368	1,284
Bireysel İlgil	4	18	10,28	2,18	0,425	1,578
Dönüşümcü Liderlik	35	77	50,94	8,10	0,751	0,624

Dönüşümcü liderlik, grup uyumu, yenilikçi iş davranışı ölçeklerinin DFA sonuçlarına göre belirlenen maddelerinden hesaplanan puanlarına ilişkin betimleyici istatistikler verilmiştir. Normallik varsayımı için çarpıklık ve basıklık katsayıları normal dağılım sınırları içerisinde. değerlerin “-2” ve “+2” aralığında olması durumunda verilerin normal dağıldığı kabul edilmektedir (George ve Mallery, 2010).

Tablo 6. Dönüşümcü Liderlik, Grup Uyumu, Yenilikçi İş Davranışı Puanlarının İlişkisi

		1	2	3	4	5	6	7
Grup Uyumu (1)	R	1	0,083	,328**	,247**	0,164	0,012	,307**
	P		0,359	0,000	0,006	0,071	0,897	0,001
Yenilikçi İş Davranışı (2)	R		1	,202*	0,120	,253**	0,019	,231*
	P			0,025	0,187	0,005	0,838	0,010
İdealleştirilmiş Etki (3)	R			1	0,147	,207*	0,004	,575**
	P				0,104	0,022	0,966	0,000
İlham Verici Motivasyon (4)	R				1	,565**	,320**	,760**
	P					0,000	0,000	0,000
Entelektüel Teşvik (5)	R					1	,486**	,802**
	P						0,000	0,000
Bireysel İlgi (6)	R						1	,572**
	P							0,000
Dönüşümcü Liderlik (7)	R							1
	P							

**p<0,01, *p<0,05 anlamlı ilişki var, p>0,05 anlamlı ilişki yok,

Grup uyumu puanı ile idealleştirilmiş etki ($r=0,328$), İlham verici motivasyon ($r=0,247$), Dönüşümcü liderlik ($r=0,307$) puanları arasında pozitif yönlü, istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Yenilikçi iş davranışı puanı ile İdealleştirilmiş etki ($r=0,202$), Entelektüel teşvik ($r=0,253$), Dönüşümcü liderlik ($r=0,231$) puanları arasında pozitif yönlü, istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). İdealleştirilmiş etki ile entelektüel teşvik ($r=207$) ve dönüşümcü liderlik arasında ($r=575$), ilham verici motivasyon ile entelektüel teşvik ($r=565$), bireysel ilgi ($r=320$) dönüşümcü liderlik arasında ($r=760$), entelektüel teşvik ile bireysel ilgi ($r=486$) dönüşümcü liderlik arasında ($r=802$), bireysel ilgi ile dönüşümcü liderlik arasında ($r=572$) istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Değişkenler arasındaki ilişkinin düzeyi, korelasyon katsayısının 0 - 0,29 arasında olması durumunda zayıf veya düşük, 0,30-0,64 arasında olması durumunda orta, 0,65-0,84 arasında olması durumunda kuvvetli/yüksek ve 0,85-1 arasında olması durumunda ise çok kuvvetli/çok yüksek şeklinde ifade edilebilir (Ural ve Kılıç, 2006: 248).

Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Bu çalışmanın amacı dönüşümcü liderlik ve alt boyutlarının (idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon, entelektüel teşvik, bireysel ilgi) yenilikçi iş davranışına etkisinde

grup uyumunun aracılık etkisinin araştırılmasıdır. Bu kapsamda geliştirilen hipotezlerin analiz sonuçları Tablo 7, 8, 9, 10 ve 11’ de özetlenmektedir.

Tablo 7. İdealleştirilmiş Etki Boyutunun Yenilikçi İş Davranışına Etkisinde Grup Uyumunun Aracılık Rolü

Test edilen yol	Bootstrap Tahmini				Model	
	B	sh.	%95 GA Alt	%95 GA Alt	R ²	F
DL1>GU	0,2341*	0,0613	0,1129	0,3554	0,1077	14,6117*
GU>YİD	0,0186	0,0916	-0,1626	0,1999	0,0411	2,5708
DL1>YİD						
Toplam etki	0,1393*	0,0614	0,0177	0,2610	0,0408	5,1409*
Doğrudan etki	0,1349*	0,0653	0,0056	0,2642	x	x
Dolaylı etki	0,0044	0,0269	-0,0356	0,0713	x	x

n=2000; Bootstrap - b*p<0,05 anlamlı etki var, F*p<0,05 model anlamlı; Process Regresyon

İdealleştirilmiş etki, grup uyumunu pozitif yönlü etkilemektedir (B=0,2341; p<0,05). Grup uyumu, yenilikçi iş davranışını istatistiksel olarak etkilememektedir (p>0,05). Buna göre H_{2a} kabul H₃ reddedilmiştir. İdealleştirilmiş etki boyutunun yenilikçi iş davranışları üzerindeki toplam ve doğrudan etkileri istatistiksel olarak anlamlı iken dolaylı etkisi anlamlı değildir (Güven aralığı sıfırı kapsamaktadır). Buna göre idealleştirilmiş etkinin yenilikçi iş davranışları üzerindeki etkisinde grup uyumu aracılık etmemektedir. Buna göre; H_{1a} kabul edilmiş, H_{4a} reddedilmiştir.

Tablo 8. İlham Verici Motivasyon Boyutunun Yenilikçi İş Davranışına Etkisinde Grup Uyumunun Aracılık Rolü

Test edilen yol	Bootstrap Tahmini				Model	
	B	sh.	%95 GA Alt	%95 GA Alt	R ²	F
DL2>GU	0,1886*	0,0673	0,0554	0,3218	0,0610	7,8557*
GU>YİD	0,0555	0,0903	-0,1233	0,2344	0,0174	1,0631
DL2>YİD						
Toplam etki	0,0884	0,0667	-0,0436	0,2204	0,0143	1,7571
Doğrudan etki	0,0779	0,0690	-0,0587	0,2145	x	x
Dolaylı etki	0,0105	0,0237	-0,0299	0,0664	x	x

n=2000; Bootstrap - b*p<0,05 anlamlı etki var, F*p<0,05 model anlamlı; Process Regresyon

İlham verici motivasyon, grup uyumunu pozitif yönlü etkilemektedir ($B=0,1886$; $p<0,05$). Grup uyumu, yenilikçi iş davranışını istatistiksel olarak etkilememektedir ($p>0,05$). Buna göre H_{2b} kabul H_3 reddedilmiştir. İlham verici motivasyon boyutunun yenilikçi iş davranışı üzerindeki toplam, doğrudan ve dolaylı etkileri istatistiksel olarak anlamlı değildir (Güven aralığı sıfırı kapsamaktadır). Buna göre ilham verici motivasyonun yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde grup uyumu aracılık etmemektedir. Buna göre; H_{1b} ve H_{4b} reddedilmiştir.

Tablo 9. Entelektüel Teşvik Boyutunun Yenilikçi İş Davranışına Etkisinde Grup Uyumunun Aracılık Rolü

Test edilen yol	Bootstrap Tahmini				Model	
	B	sh.	%95 GA Alt	%95 GA Alt	R ²	F
DL3>GU	0,1487	0,0815	-0,0127	0,31	0,0268	3,3284
GU>YİD	0,0418*	0,0865	-0,1295	0,2131	0,0658	4,2249*
DL3>YİD						
Toplam etki	0,2223*	0,0773	0,0693	0,3754	0,0640	8,2686*
Doğrudan etki	0,2161*	0,0786	0,0604	0,3718	x	x
Dolaylı etki	0,0062	0,0187	-0,0257	0,0522	x	x

$n=2000$; Bootstrap - $b^*p<0,05$ anlamlı etki var, $F^*p<0,05$ model anlamlı; Process Regresyon

Entelektüel teşvik, grup uyumunu istatistiksel anlamlı olarak etkilememektedir ($p>0,05$). Grup uyumu, yenilikçi iş davranışını etkilememektedir ($B=0,0418$; $p>0,05$). Buna göre H_{2c} ve H_3 reddedilmiştir. Entelektüel teşvik boyutunun yenilikçi iş davranışı üzerindeki toplam ve doğrudan etkileri istatistiksel olarak anlamlı iken dolaylı etkisi anlamlı değildir (Güven aralığı sıfırı kapsamaktadır). Buna göre entelektüel teşviğin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde grup uyumu aracılık etmemektedir. Buna göre H_{1c} kabul edilmiş ve H_{4c} reddedilmiştir.

Tablo 10. Bireysel İlgi Boyutunun Yenilikçi İş Davranışına Etkisinde Grup Uyumunun Aracılık Rolü

Test edilen yol	Bootstrap Tahmini				Model	
	B	sh.	%95 GA Alt	%95 GA Alt	R ²	F
DL4>GU	0,0138	0,1065	-0,1970	0,2246	0,0001	0,0168
GU>YİD	0,0805	0,0880	-0,0937	0,2548	0,0073	0,4398
DL4>YİD						
Toplam etki	0,0211	0,1030	-0,1828	0,2250	0,0003	0,0420
Doğrudan etki	0,0200	0,1031	-0,1841	0,2241	x	x
Dolaylı etki	0,0011	0,0148	-0,0305	0,0339	x	x

n=2000; Bootstrap - b*p<0,05 anlamlı etki var, F*p<0,05 model anlamlı; Process Regresyon

Bireysel İlgi, grup uyumunu istatistiksel anlamlı olarak etkilememektedir (p>0,05). Grup uyumu, yenilikçi iş davranışını istatistiksel olarak etkilememektedir (p>0,05). Buna göre; H_{2d} ve H3 reddedilmiştir

Bireysel ilgi boyutunun yenilikçi iş davranışı üzerindeki toplam, doğrudan ve dolaylı etkileri istatistiksel olarak anlamlı değildir (Güven aralığı sıfırı kapsamaktadır). Buna göre bireysel ilginin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde grup uyumu aracılık etmemektedir. H_{1d} ve H_{4d} reddedilmiştir.

Tablo 11. Dönüşümcü Liderliğin Yenilikçi İş Davranışına Etkisinde Grup Uyumunun Aracılık Rolü

Test edilen yol	Bootstrap Tahmini				Model	
	B	sh.	%95 GA Alt	%95 GA Alt	R ²	F
DL5t>GU	0,0967*	0,0273	0,0427	0,1507	0,0942	12,5813*
GU>YİD	0,0133	0,0903	-0,1654	0,192	0,0537	3,4042
DL5t>YİD						
Toplam etki	0,0705*	0,027	0,0172	0,1239	0,0535	6,842*
Doğrudan etki	0,0693*	0,0285	0,0129	0,1256	x	X
Dolaylı etki	0,0013	0,0108	-0,0163	0,0274	x	X

n=2000; Bootstrap - b*p<0,05 anlamlı etki var, F*p<0,05 model anlamlı; Process Regresyon

Dönüşümcü liderlik, grup uyumunu pozitif yönlü etkilemektedir (B=0,0967; p<0,05). Grup uyumu, yenilikçi iş davranışını istatistiksel olarak anlamlı etkilememektedir (p>0,05). Buna göre H₂ hipotezi kabul H3 reddedilmiştir. Dönüşümcü liderliğin yenilikçi iş davranışı üzerindeki toplam ve doğrudan etkileri istatistiksel olarak anlamlı iken do-

laylı etkisi anlamlı değildir (Güven aralığı sıfırı kapsamaktadır). Buna göre dönüşümcü liderliğin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde grup uyumu aracılık etmemektedir. Buna göre H_1 kabul edilmiş ve H_4 reddedilmiştir.

4. Sonuç

Yenilikçi davranış, örgütsel hayatta kalma ve gelişme için belirleyici bir faktördür. Özellikle, organizasyonun temel yetenek kazanmasına yardımcı olmada merkezi bir varlıktır. Günümüzün dinamik iş ortamında rekabet edebilirlik için yenilikçi davranışın bireysel gelişim için çok önemli olduğunu göstermiştir (Zhang and Yang, 2021). Kellermanns, Eddleston, Barnett and Pearson (2008)'a göre kuruluşların çevresel ve teknolojik değişikliklere uyum sağlamaları ve bunlara yanıt vermeleri için yenilikçi davranışlar göstermeleri esastır. Etkili stratejik ve operasyonel girişimler ve uygulamalar oluşturmak açıkça çok önemlidir. Sürekli organizasyonel yenilik, bunun sıklıkla başarıldığı araçtır. Bu nedenle, yenilikçi fırsatları tanıma ve diğer bağlamlardan yeni başarılı uygulamaları benimseme yeteneği, dinamik bir ortamda liderlerin ihtiyaç duyduğu hayati bir beceridir (Nusair et al., 2011). Dönüştürücü liderin sorumlu olduğu makamın bilincinde olması örgütün değişim, dönüşüm ve yenilikçilik kavramlarını uygulamaya koyabilmesi için bir başlangıç oluşturmaktadır. Böylelikle, örgütün tüm yenilik ihtiyaçlarının tespit ve tedarik süreçlerinin başlaması sağlanabilmektedir (Aykanat ve Çalışkan, 2019). Dönüşümcü liderlik ve alt boyutlarından idealleştirilmiş etki ve entelektüel teşvikin yenilikçi iş davranışını pozitif etkilediği, araştırmada çıkan sonuçlar arasındadır. Ayrıca dönüşümcü liderlik ve alt boyutlarından ilham verici motivasyon ve idealleştirilmiş etkinin grup uyumunu pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

Literatürde Uysal ve Shibu (2020), Noruzy vd., (2013), Aykanat, ve Çalışkan, (2019); Choi vd.,(2016), Nusair vd.,(2012) yaptıkları çalışmada dönüşümcü liderliğin yenilikçilik üzerinde anlamlı etkileri olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada “Grup uyumu dönüşümcü liderlik (idealleştirilmiş etki, entelektüel teşvik, ilham verici motivasyon, bireysel ilgi) ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkide aracı etkiye sahiptir” hipotezleri reddedilmiştir.

Bir bağlamda dönüşümcü liderlerin yenilikçi iş davranışını ortaya çıkarmada önemli bir faktör olduğu ve dönüşümcü liderlik ve yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkide grup ilişkilerinin önem arz edeceği, özellikle çalışma arkadaşlarıyla uyumun sağlanmasının yenilikçi iş davranışlarını etkileyebileceği söylenebilir. İlerde yapılacak araştırmalarda grup uyumu ile birlikte farklı değişkenler ele alınıp araştırılabilir.

Kaynakça

- Afsar, B., Badir, Y. F. and Saeed, B. B. (2014). Transformational leadership and innovative work behavior. *Industrial Management & Data Systems*, 114(8), 1270-300.
- Afsar, B., Masood, M. and Umrani, W. A. (2019). The role of job crafting and knowledge sharing on the effect of transformational leadership on innovative work behavior. *Personnel Review*, 48(5), 1186-1208.

- Amabile, T. M., Conti, R., Coon, H., Lazenby, J. and Herron, M. (1996). Assessing the work environment for creativity. *Academy of Management Journal*, 39(5), 1154-1184.
- Aykanat, Z. ve Çalışkan, M. (2019). Dönüştürücü liderlik ve örgütsel yenilikçilik arasındaki ilişki: Bir kamu kurumu örneği. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 829-857.
- Basu, R. and Green, S. G. (1997). Leader-member exchange and transformational leadership: an empirical examination of innovative behaviors in leader-member dyads. *Journal of Applied Social Psychology*, 27(6), 477-499.
- Bibi, A., & Afsar, B. (2018). Leader-member exchange and innovative work behavior: The role of intrinsic motivation, psychological empowerment, and creative process engagement. *Perspectives of Innovations, Economics and Business*, 18(1), 25-43.
- Bin Saeed, B., Afsar, B., Shahjeha, A. and Imad Shah, S. (2019). Does transformational leadership foster innovative work behavior? The roles of psychological empowerment, intrinsic motivation, and creative process engagement. *Economic Research*, 32(1), 254-281.
- Bosselut, G., Boiché, J., Salamé, B., Fouquereau, E., Laure, G., L., Serrano, O. (2018), Transformational leadership and group cohesion in sport: Examining the mediating role of interactional justice using a within- and between-team approach, *International Journal of Sport Sciences & Coaching*, 13 (6), 912-928.
- Candan, Kristin Ani (2007). Leadership And Group Cohesion: The Impact Of Coach Participation On The Effectiveness Of A Team Building Intervention (Doctoral dissertation, Fairleigh Dickinson University, 2007). *Dissertation Abstracts International*,69.
- Carron, A. V., Widmeyer, W. N. and Brawley, L. R. (1985). The development of an instrument to assess cohesion in sport teams: The group environment questionnaire. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 7(3), 244-266.
- Carron, A.V. (1982). Cohesiveness in sports groups: interpretations and considerations. *Journal of Sport Psychology*, 4(2), 123-138.
- Choi, S. B., Kim, K., Ullah, S. E. and Kang, S. W. (2016). How transformational leadership facilitates innovative behavior of Korean workers: Examining mediating and moderating processes. *Personnel Review*, 45(3), 459-479.
- Cummings, A. and Oldham, G. R. (1997). Enhancing creativity: Managing work contexts for the high potential employee. *California Management Review*, 40(1), 22-38.
- Feng, C., Huang, X. and Zhang, L. (2016). A multilevel study of transformational leadership, dual organizational change and innovative behavior in groups. *Journal of Organizational Change Management*, 29(6), 855-877.
- George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: a simple guide and refrence. 17.0 update*, Boston: Pearson.

- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Gross, N. and Martin, W. E. (1952). On group cohesiveness. *American Journal of Sociology*, 57(6), 546-564.
- Gümüşlüoğlu, L. ve İlsev, A. (2009). Transformational leadership, creativity, and organizational innovation, *Journal of Business Research*, 62(4), 461-473.
- Huang, C. C. (2009). Knowledge sharing and group cohesiveness on performance: An empirical study of technology R&D teams in Taiwan. *Technovation*, 29(11), 786-797.
- Hulsheger, U. R., Anderson, N. and Salgado, J. F. (2009), Team-level predictors of innovation at work: A comprehensive meta-analysis spanning three decades of research, *Journal of Applied Psychology*, 94(5), 1128-1145.
- Kellermanns, F. W., Eddleston, K. A., Barnett, T. and Pearson, A. (2008). An exploratory study of family member characteristics and involvement: Effects on entrepreneurial behavior in the family firm. *Family Business Review*, 21(1), 1-14.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın alfa güvenirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorders*, 6(1), 47-48.
- Lott, A.J. and Lott, B.E. (1965). Group Cohesiveness as Interpersonal Attraction: A Review of Relationships With Antecedent and Consequent Variables, *Psychological Bulletin*, 64 (4), 259-309
- Michaelis, B., Stegmaier, R. and Sonntag, K. (2010). Shedding light on followers' innovation implementation behavior: The role of transformational leadership, commitment to change, and climate for initiative. *Journal of Managerial Psychology*, 25(4), 408-429.
- Mudrack, P. E. (1989). Defining group cohesiveness: A legacy of confusion?. *Small Group Behavior*, 20(1), 37-49.
- Mumford, M. D., Scott, G. M., Gaddis, B. and Strange, J. M. (2002). Leading creative people: Orchestrating expertise and relationships. *The Leadership Quarterly*, 13(6), 705-750.
- Mutonyi, B. R., Slåtten, T. and Lien, G. (2020). Empowering leadership, work group cohesiveness, individual learning orientation and individual innovative behaviour in the public sector: empirical evidence from Norway. *International Journal of Public Leadership*, 16(2), 175-197.
- Müceldili, B. and Erdil, O. (2015). Cultivating group cohesiveness: The role of collective energy. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 207, 512-518.
- Noruzi, A., Dalfard, V. M., Azhdari, B., Nazari-Shirkouhi, S. and Rezazadeh, A. (2013). Relations between transformational leadership, organizational learning, knowledge

- management, organizational innovation, and organizational performance: an empirical investigation of manufacturing firms. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 64(5), 1073-1085.
- Nusair, N., Ababneh, R. and Bae, Y. K. (2012). The impact of transformational leadership style on innovation as perceived by public employees in Jordan. *International Journal of Commerce and Management*, 22(3), 182-201.
- Perrow, C. (1970). Departmental power and perspectives in industrial firms. *Power in Organizations*, 7, 59-89.
- Sinha, A. (2008). Impact and sustainability of SHG Bank linkage programme. *National Council of Applied Economic Research, Final Report*, 1-130.
- Sürücü, L., Maslakçı, A. ve Şeşen, H. (2020). *Konaklama sektöründe dönüştürücü liderliğin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisi*. İşletme ve Yönetim Bilimleri Uluslararası Kongresi'nde sunuldu, 28-29 Şubat 2020, İstanbul.
- Tayal, R., Upadhyia, R. K., Yadav, M., Rangnekar, S. and Singh, R. (2018). The impact of transformational leadership on employees' acceptance to change: Mediating effects of innovative behaviour and moderating effect of the use of information technology. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, 48(4), 559-578.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi*, 2.Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Usta, M. (2020). *Dönüştürücü liderlik ile iş doyumunu ilişkisinde iş-yaşam dengesinin rolü: Muhasebe çalışanları üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uysal, G. ve Shibu, A. A. (2020). Kobilerde örgütsel yenilik ve örgütsel yaratıcılık stratejileri: dönüştürücü liderlik etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 41-49.
- Üçok, İ. D. (2016). *The relationship of group cohesiveness, psychological safety, control over work, and competitive work environment with organizational silence: The mediating role of motives of silence*. (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Van der Vegt, G. S. and Janssen, O. (2003). Joint impact of interdependence and group diversity on innovation. *Journal of Management*, 29(5), 729-751.
- Wang, Y. S, Huang, T. C. (2009). The relationship of transformational leadership with group cohesiveness and emotional intelligence, *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 37, (3), 379-392.
- Yaşbay Kobal, H. ve Şimşek, S. (2021). Dışa dönük kişilik özelliğinin grup uyumu üzerine etkisi: Hakkâri'deki özel güvenlik personeli üzerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 394-409.
- Zhang, Y. and Yang, F. (2020). How and when spiritual leadership enhances employee innovative behavior. *Personnel Review*, 50(2), 569-609.

Etik Kurul Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 18.02.2022-43776

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜGİRİŞİMSSEL OLMAYAN ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU
BAŞKANLIĞI
ETİK KURULU KARARLARI

Oturum Tarihi	Oturum Saati	Karar No	Oturum Sayısı
09.02.2022	14:00	05	2022/03

Kurulumuz 09.02.2022 tarihinde saat 14:00'da Kurul Başkanı Prof. Dr. Fulya Benzer başkanlığında, aşağıda imzaları bulunan kurul üyelerinin katılımlarıyla toplanarak gündemdeki konuları görüşmüş ve aşağıdaki kararları almıştır.

KARAR NO 2022/03-05: Dr. Öğr. Üyesi Gül GÜN'ün 04/02/2022 tarihli ve E. 42580 sayılı başvurusuna istinaden;

Munzur Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümünden Fakültesinden Dr. Öğr. Üyesi Gül GÜN'e ait "**Dönüşümcü Liderlik Yenilikçi İş Davranışı Grup Uyumu**" konulu çalışma etik kurulumuzda görüşülmüş olup; çalışmanın etik kurallara uygun olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Kararın gereği için Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığına sunulmasına karar verilmiştir.

Kurul Üyeleri:

Prof. Dr. Fulya BENZER (Kurul Başkanı)
Prof. Dr. Nuran ÇIKCIKOĞLU YILDIRIM (Üye)
Prof. Dr. Murat ÇİMEN (Üye)
Doç. Dr. Mevlüt ALATAŞ (Üye)
Doç. Dr. Ebru YÜCE BABACAN (Üye)
Doç. Dr. Banu KUTLU (Üye)
Doç. Dr. Doğançan ÖZSEL (Üye) (Katılmadı)
Doç. Dr. Savaş SERTEL (Üye) (Katılmadı)
Doç. Dr. Nazan GÜRARSLAN BAŞ (Üye)
Doç. Dr. Görkemli KAZAR (Üye)
Doç. Dr. Gönül ŞENER (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Bayram GÜNEŞ (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Serkan GÜNDOĞDU (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Cihan PALANCI (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Nursel ALP DAL (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Bahadır SANDIKÇI (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Akif BOZKIR (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Duygu ÇELİK (Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Demet GÜLÇİÇEK (Üye)
Av. Serkan ERDOĞAN (Üye)

e-İmzalıdır Prof. Dr. Fulya Benzer
Kurul BaşkanıProf. Dr. Nuran ÇIKCIKOĞLU YILDIRIM
ÜyeProf. Dr. Murat ÇİMEN
ÜyeDoç. Dr. Mevlüt ALATAŞ
ÜyeDoç. Dr. Ebru YÜCE BABACAN
ÜyeDoç. Dr. Banu KUTLU
ÜyeDoç. Dr. Nazan GÜRARSLAN BAŞ
Üye

Doç. Dr. Görkemli KAZAR

Doç. Dr. Gönül ŞENER

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
GİRİŞİMSEL OLMAYAN ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU
BAŞKANLIĞI
ETİK KURULU KARARLARI

Oturum Tarihi	Oturum Saati	Karar No	Oturum Sayısı
09.02.2022	14:00	05	2022/03
	Üye		Üye
	Dr. Öğr. Üyesi Bayram GÜNEŞ Üye		Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN Üye
	Dr. Öğr. Üyesi Serkan GÜNDOĞDU Üye		Dr. Öğr. Üyesi Cihan PALANCI Üye
	Dr. Öğr. Üyesi Nursel ALP DAL Üye		Dr. Öğr. Üyesi Akif BOZKIR Üye
	Dr. Öğr. Üyesi Duygu ÇELİK Üye		Dr. Öğr. Üyesi Demet GÜLÇİÇEK Üye
	Av. Serkan ERDOĞAN Üye		

ÇOCUK GELİŞİMİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN 3-4 YAŞ ÇOCUKLARI İÇİN ÇOCUĞA UYGUNLUK İLKESİ DOĞRULTUSUNDA SEÇTİKLERİ KİTAPLARIN SEÇİLEN YAŞ GRUBU TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ (*)

(Araştırma Makalesi)

Gülriş AKAROĞLU (**) - Betül KUDUZ (***)

Öz

Erken çocukluk döneminde; çocukları hem resim hem de edebiyatı kapsayan iki sanat dalıyla tanıştıran ilk kaynak resimli hikâye kitaplarıdır. Resimli hikâye kitapları çocukların; bilişsel, dil ve sosyal duygusal gelişimini desteklemektedir. Erken çocukluk döneminde kullanılan hikâye kitaplarındaki resimlerin; hikâyenin konusunu açıklama, çocukların hayal dünyasını ve estetik duygularını geliştirme, bazen bir sözcüğün yerini tutma bazen de yazılı metindeki sözcüğün anlamını somutlaştırma özelliği taşıması önemlidir. Karmaşık nesne ve olayların kavranması için yazı ve resim bütünlüğü aranan kriterdir. Resimli hikâye kitaplarını yetişkin okur, çocuklar ise hem dinler hem resimlerine bakar. Bu çalışmada ise çocukların hikâye kitaplarını yetişkinin yardımı olmadan resimlere bakarak anlatmaları istenmiştir. Araştırmada 3- 4 yaş dönemi için hazırlanmış resimli çocuk kitapları (kimlik bilgisi, iç ve dış yapı kriterleri) incelenerek elemeler geçirilmiştir. Aranan kriterleri sağlayan kitapları çocuklardan görsel olarak okumaları istenmiştir. Çocukların verdiği yanıt ve yorumlar nicel olarak incelendiğinde cinsiyet ile içerik resmine verilen tepkiler arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir ($\chi^2(1)=,337; p>.05$). Nitekim gözlenen sıklık ile beklenen sıklık değerleri birbirine oldukça yakın bulunmuştur. Yine cinsiyet ile kapak resmine verilen tepkiler ($\chi^2(1)=,887; p>.05$) ve hikaye resim uyumu-na verilen tepkiler ($\chi^2(1)=,939; p>.05$) arasında da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

*) Bu çalışma, Çocuk Gelişimi Bölümü Öğrencilerinin 3-4 Yaş Çocukları İçin Çocuğa Uygunluk İlkeleri Doğrultusunda Seçtikleri Kitapların Seçilen Yaş Grubu Tarafından Değerlendirilmesi, "INTERNATIONAL HUMAN and CIVILIZATION CONGRESS FROM PAST to FUTURE, 17-21 April, 2019" da bildiri olarak sunulmuştur.

**) Dr. Öğr. Üyesi, Karatay Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Bölümü (e-posta: gulriz.akaroglu@karatay.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9940-9142>

***) Lisansüstü öğrencisi, Karatay Üniversitesi, Çocuk Gelişimi Bölümü (e-posta: betul.kuduz@ogrenci.karatay.edu.tr) ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4792-4895>

Frekans dağılımlarında incelenen kitapların kapak resimleri araştırmacılar tarafından 43 (%95,6), çocukların 14 (%56,0) uyumlu bulunmuştur. İçerik resimlerinde araştırmacılar kitapların %97,8, çocuklar ise %48,0 uyumlu bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk kitapları, Çocuk edebiyatı, Yazın inceleme kriterleri.

The Evaluation of the Books Selected by the Children of the Children of 3-4 Years in Accordance with the Suitable for Children, by the Selected Age Group, by the Students of the Child Development Department

Abstract

In early childhood, the first source that introduces children to two branches of art, including both painting and literature, is illustrated story books. Illustrated story books for children supports cognitive, language and social emotional development. The pictures in the story books used in early childhood is important that the story has the feature of explaining the subject, developing the imagination and aesthetic feelings, sometimes taking the place of a word and sometimes embodying the meaning of the word in the written text. In order to comprehend complex objects and events, the integrity of text and picture is the criterion sought. Adults read Illustrated story books, while children listen and look at their pictures. In this study, children were asked to tell their story books by looking at the pictures without the help of adults. In this study, childrens were asked to explain the storybooks by looking at the pictures without the help of adults. In the research, illustrated story books prepared for the age of 3-4 (identity information, internal and external structure criteria) were examined and screened. Children were asked to visually read the books that met the criteria. When the children's responses and comments are analyzed quantitatively, it is seen that there is no significant relationship between gender and the responses to the content picture ($\chi^2(1)=,337; p>.05$). As a matter of fact, the observed frequency and expected frequency values were found to be quite close to each other. Again, no significant difference was found between the gender and the responses to the cover art ($\chi^2(1)=,887; p>.05$) and the responses to the story-picture match ($\chi^2(1)=,939; p>.05$). The cover pictures of the books examined in frequency distribution were found to be compatible by the researchers for 43 (95.6%) and 14 (56.0%) children. In the content pictures, the researchers found the books to be compatible with 97.8% and children 48.0%.

Keywords: Children's books, Children's literature, Literature review criteria.

1. Giriş

Çocukluk kavramı dünyanın her yerinde farklı dönemleri kapsamaktadır. Türkiye'de ise erken çocukluk dönemi 0-72 ay çocukları içermektedir. Bu yaş grubunda alınan eğitime okul öncesi eğitim veya erken çocukluk dönemi eğitimi adı verilmektedir (Yaşar, 2009). Erken çocukluk dönemi en hızlı gelişim evresinin yaşandığı, çocukların temel ka-

zanımları edinmeye başladığı dönemdir. İşlem öncesi dönemden somut işlemsel döneme geçiş aşaması olan bu süreçte çocuklar temel kavramları edinmektedir. Kısacası, çocuk erken çocukluk döneminde, görsel düşünme yetisinden zihinsel düşünmeye geçmeye başlamaktadır (Erdoğan, 2013). Ayrıca çocuklar bilişsel süreç yeterliklerini edinebilecekleri deneyimler kazanmaktadırlar. Çocukların bu deneyimleri, bilginin temelini oluşturan öğrenmenin yolunu açmaktadır (Kıldan ve Pektaş, 2009).

Erken çocukluk döneminde öğrenme yetisini geliştiren en temel araçlardan biri resimli çocuk kitaplarıdır. Tarihsel sürece bakıldığında, çocuklara yönelik kitapların çoğu, harf seslerini ve sözcükleri öğretmek ya da çocuğun ahlaki ve ruhsal yaşamını iyileştirmek için yazılmıştır. Bununla birlikte, 1700'lerin ortalarında, John Locke'un çocukların okumaktan zevk alması gerektiği konusundaki fikirlerinden etkilenen İngiliz yayıncı John Newbery (1713-1767), çocukları eğlendirmek için kitaplar yayınlamaya başlamış (State Universty, 2021) ve bu dönemden itibaren çocuk kitapları büyük ölçüde değişmeye başlamıştır. 20. yüzyıldan itibaren çocuk kitaplarına resmin de dahil olması ile resimli çocuk kitapları ortaya çıkmıştır. Artık görsel ve işitsel bir bütün oluşturan kitaplar içerik açısından da çocuğa bir fikir ve hikâye sunmaktadır. Kitaplar bu yapıları sayesinde çocuğun hem gerçek yaşam deneyimlerini edinmesinde hem de okuma alışkanlığı kazanmasında destekleyici bir unsur olmuştur. Dolayısıyla resimli çocuk kitapları birden fazla gelişim alanlarının desteklenmesinde önemli bir yer tutar (Durlak, 2010). Bu nedenle çocuk kitaplarının sahip olması gereken bazı iç ve dış yapı özellikleri bulunmaktadır. Biçim ve içerik özellikleri olarak da bilinen bu özellikler bir çocuk kitabı hazırlanırken dikkat edilmesi gereken kriterleri açıklar.

0-6 yaş olarak bilinen okul öncesi erken çocukluk döneminde öğrenme ve dil gelişimi genellikle çocuğun dinleme becerisine yani alıcı dil yeterliliğinin gelişmesine dayanmaktadır. Erken çocukluk döneminde çocuklar, özellikle kitapların ne anlattığından daha çok sadece resimlerine ilgi duyarlar (Karatay, 2011). Okul öncesi dönemde olan çocuk okumayı henüz öğrenemediği için kitapların resimleri oldukça önemlidir. Çünkü çocuklar resimlere bakarak hikâyeyi takip etmektedirler (Körükçü, 2012). Bu döneme yönelik yazılan çocuk kitaplarında sayfanın dörtte birini yazı kalan kısımlarını ise resim oluşturmalıdır. Kitap için seçilen resimler anlatılan metindeki konu ve tema ile uyumlu, estetik ve ilgi çekici olmalıdır (Gönen, 1989; Kara, 2012; Karatay, 2011).

Çocuk edebiyatı eserlerinde seçilen temanın, çocukların yanlış anlamalarına ve yanlış çıkarım yapmalarına yol açmamak için sade ve anlaşılır olması gerekir (Erdoğan ve Ören, 2018). Çocuk kitaplarında işlenen konular, tema ile güçlü bir ilişki içinde olmalı, çocukların ulusal değer ve inançlarına ters düşmeyecek şekilde güven duygusunu artırırken aynı zamanda hem eğlendirip hem düşündürmelidir (Sever, 2004).

Çocuk kitaplarında çocuğun kolay taşıyabiliyor olması göz önüne alınarak kesin bir boyuttan söz etmek mümkün olmamakla birlikte ideal olarak okul öncesi dönem kitaplarının dikdörtgen veya kare biçiminde, 16x23 cm büyüklüğünde olması normal sayılmaktadır (Demircan, 2006).

Çocuk kitaplarında kullanılacak harflerin, çocukların okumasını kolaylaştırıcı yazı tipi, boyutu ve renkte, çocukların yaşlarına uygun olarak, gözü yormayacak şekilde net ve satır aralarındaki boşluklar da harflerin boyutlarıyla orantılı olmalıdır. Bu nedenle, oku-löncesi dönemdeki çocuklar için hazırlanan kitaplarda, yazı tipi normal kalınlıkta ve 24 punto, 22 punto veya 20 punto büyüklüğünde olmalıdır. Sayfa düzenindeki sözcük ve satır araları tasarım da bütünlük oluşturmalı, boşluklar harf boyutlarıyla orantılı olmalı ve görsel bir çekicilik katmalıdır (Turkedebiyati, 2007).

Çocuk kitaplarının, çocuğun gerçek yaşam deneyimleri edinmesinde ve okuma alışkanlığını kazanarak gelişim alanlarının desteklenmesinde önemli bir işlevinin olduğu görülmektedir (Arıkan, 2018). Bu yüzden okul öncesi dönemde yaş grubuna uygun, doğru hazırlanmış ve seçilmiş çocuk yayınları sayesinde kitap ile ilk defa tanışan çocuklar ilerleyen dönemlerde de kitaba daha ilgili olacaktır. Burada önemli olan kitap seçimlerine dikkat edilmesi gerekliliğidir.

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, Çocuk Gelişimi bölümü öğrencilerinin 3-4 yaş çocuğuna uygunluk ilkelerine göre seçtiği, resimli hikâye kitaplarının kitap kriterlerine göre incelenmesi ve inceleme sonucu elemeyen geçen kitapları 3-4 yaş çocuklarının değerlendirmesidir. Çalışmada yetişkin ve uzman kişilerin uygunluk kriterleri ile çocukların uygunluk kriterleri arasında farklılık var mıdır sorusuna cevap aranmıştır.

Çocukların kitapların resimlerine bakarak anlattıkları hikâyede; kapak resmi, içerik resmi, hikâyeye-resim uyumunda frekans ve cinsiyete göre farklılaşma olup olmadığı incelenmiştir.

1. Araştırmanın amacına yönelik aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.
2. İncelenen kitapların yazım diline göre dağılımı nedir?
3. İncelenen kitapların yayın yıllarına göre dağılımı nedir?
4. İncelenen kitapların yayınevlerine göre dağılımı nedir?
5. İncelenen kitapların iç yapı özelliklerine göre dağılımı nedir?
6. İncelenen kitapların dış yapı özelliklerine göre dağılımı nedir?
7. İncelenen kitapların kapak resmi uygunluk dağılımı nedir?
8. İncelenen kitapların iç resimlerinin metinle arasındaki uygunluk dağılımı nedir?
9. İncelenen kitaplardaki resimleme ile çocuğun gördüğü arasında cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
10. Kitap resimlerinin çocukların anlatımlarına göre dağılımları nedir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Verilerin değerlendirilmesi betimsel analiz tekniği ile yapılmıştır. Betimsel analiz, veri toplama teknikleri ile elde

edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesini içeren bir nitel veri analiz türüdür. Araştırmacı daha önce oluşturmuş olduğu çerçeveye dayalı olarak verileri okur, düzenler ve sayısallaştırır (Dawson, 2009). Araştırmacı ihtiyaç duyulması durumunda farklı olgular arasında karşılaştırma yapar (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Bu araştırmada; nitel, çok aşamalı multi metod, doküman analizi ve görüşme yöntemi kullanılmıştır.

1. Aşamada; Doküman analizi, çocuk edebiyatı yapıtları çocuk edebiyatının temel öğeleri bakımından incelenmiştir.
2. Aşama; 3-4 yaş çocuklarla görüşme yoluyla görsel kitap okuma etkinliği uygulanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini; 2018-2019 eğitim öğretim yılında, Konya’da Çocuk Gelişimi bölümünde okuyan 80 öğrencinin, 3-4 yaş çocukları için seçtiği resimli hikâye kitapları oluşturmaktadır. Bu 80 kitabın 3-4 yaş çocuklara uygunluğu; klasik öyküler olmaması (pamuk prenses ve yedi cüceler vb.), yaş grubuna uygun yazı tipi ve puntoda olması, resim ve yazı arasındaki uyum, boyut ve dil-anlatım yönünden incelenerek Çocuk Gelişimi Bölümü üçüncü sınıf öğrencileri tarafından piyasada satılan kitaplar arasından ön elemeyen geçirilerek seçilmiştir. Ön elemeyen geçen 80 kitap iki araştırmacı tarafından aynı kriterler kullanarak yeniden değerlendirilmiştir. Değerlendirme aşamasında bazı öğrencilerin aynı kitabı tercih ettiği görülmüş ve bu kitaplardan yalnızca bir tanesi araştırmaya dahil edilerek kalan 70 kitap 2 araştırmacı tarafından iç ve dış yapı (karakter, konu, ileti, dil ve anlatım, resim, boyut, yazı vb.) özellikleri dikkate alınarak yeniden incelenmiştir. Gürbüz ve Şahin’in (2017), “amaçlı örnekleme” tekniğinde belirttiği şekilde çalışmaya dahil edilen 70 kitap içinden 45 kitap çocuğa görelilik ilkesi ve kitap kriterleri göz önüne alınarak ayrıntılı incelenmek üzere seçilmiştir. Böylece araştırmanın çalışma örneklemini 45 kitaptan oluşmuştur.

Ön eleme sonrası kalan 45 kitaptan %100’ü sayfa sayısı, boyutu, kâğıt kalitesi, harflerin puntosu, yazım ve noktalama, içerik resimleri, kahraman/karakter sayısı, dil ve anlatım yönünden; %95,6’sı kapak kalınlığı, kapak resmi ve tema yönünden; %91,6’sı sayfa düzeni ve plan yönünden; %86,1’i ise cümle uzunluğu yönünden uygun bulunmuştur. Bu kitaplar Konya İli Karatay ilçesinde bulunan MEB’e bağlı bir anaokulunda 3-4 yaş aralığında; 14 kız, 11 erkek öğrenciden oluşan toplam 25 kişilik bir gruba araştırmacılar tarafından her bir çocukla birebir görüşülerek görsel okuma yaptırılmıştır. Çocuklara ‘bu kitabın resimlerine bakarak bana bir hikâye anlatır mısın?’ yönergesi verilmiştir. Her çocuğun anlattığı hikâye, araştırmacı tarafından eş zamanlı olarak yazılı çek kontrol listesine kaydedilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada alan yazın taraması (Gönen, vd., 2016; Kahraman ve Özdemir, 2019; Ciravoglu, 2000; Güteryüz, 2006; Demircan, 2006; Eroğlu, 2008; Yalçın ve Aytas 2008;

Gönen vd., 2012; Gönen vd., 2011; Veziroğlu ve Gönen, 2012; Körükçü, 2012) sonucu çocuk kitapları incelenmesi için araştırmacılar tarafından oluşturulan form kullanılmıştır. Araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen; Kitap İnceleme Formu ile incelenmiştir. Form; kitaba ilişkin genel bilgiler (kitabın adı, çeviri ya da Türkçe olması, yazarı, yayın evi, yayın yılı), dış yapı özellikleri (sayfa sayısı, sayfa düzeni, boyut, kâğıt, kapak kalınlığı, kapak resmi, yazım noktalama, harfler) ve iç yapı özellikleri (içerik resimleri, tema, konu, karakter/kahraman, dil anlatım, plan, cümle uzunluğu) olmak üzere üç bölümden oluşmuştur. Piyasadan 3-4 yaşa uygunluğu kabul edilen kitaplar bu forma göre yeniden değerlendirilmeye alınmıştır.

Çocuklarla yapılan çalışmalar yüz yüze gerçekleşmiştir. Çocuklardan kitabın resimlerine bakarak hikâyeyi anlatmaları istenmiştir. Çocukların kitabın resmine bakarak yaptıkları anlatımları kitapların metinleriyle, isimleriyle uyumlu ise doğru, uyumsuz ise yanlış olarak kabul edilmiş ve eş zamanlı olarak çek listelerine kaydedilmiştir. Hikâyenin anlatmak istediği resimlerle çocukların ifadeleri arasında fark olan cümleler eş zamanlı yazılı olarak not alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Üç dört yaş çocuklarına yönelik resimli çocuk kitapları genel bilgiler (kitabın adı, çeviri ya da Türkçe olması, yazarı, yayın evi, yayın yılı), dış yapı özellikleri (sayfa sayısı, sayfa düzeni, boyut, kâğıt, kapak kalınlığı, kapak resmi, yazım noktalama, harfler), ve iç yapı özellikleri (içerik resimleri, tema, konu, karakter/kahraman, dil anlatım, plan, cümle uzunluğu), frekans-yüzdeleri incelenmiştir. Kapak resmi ve ismi, resim metin ilişkisi açısından ve çocukların yorumlarının cinsiyetlere göre dağılımları incelenmiş, bu özelliklere ait frekans-yüzde ve ki-kare dağılımları tablolarda sunulmuştur.

2.5. Araştırma Etiği

“Çocuk Gelişimi Bölümü Öğrencilerinin 3-4 Yaş Çocukları İçin Çocuğa Uygunluk İlkesi Doğrultusunda Seçtikleri Kitapların Seçilen Yaş Grubu Tarafından Değerlendirilmesi” adlı bu çalışma 2022/02/02 tarihli E-6-300-28336 karar no’lu yayın ve araştırma etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışmada akademik araştırma ilke ve kurallarına bağlı kalmıştır. Bu araştırma, insan katılımcıları içeren çalışmalarda gereken prosedürler ve etik ölçütler gözetilerek sürdürülmüştür.

3. Bulgular

3.1. İncelenen kitapların yazım diline göre dağılımı nedir?

Araştırma sorusuna göre dağılımları gösteren frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Kitapların Yazım Diline Göre Frekans ve Yüzde Değerleri

	Frekans	Nispi frekans (%)	Eklemeli Nispi Frekans (%)
Çeviri	31	68,9	68,9
Türkçe	14	31,1	100,0
Total	45	100,0	

Tablo 1’de kitapların yazım dillerine göre dağılımlarının frekans ve yüzdelik analizleri sonucunda; kitapların 31’inin (%68,9) çeviri, 14’ü (%31,1) ise Türkçedir. Tabloda çeviri kitapların, Türkçe kitaplardan daha çok olduğu görülmektedir.

3.2. İncelenen kitapların yayın yıllarına göre dağılımı nedir?

Araştırma sorusuna göre dağılımlarını gösteren frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Kitapların Yayın Yıllarına Göre Frekans ve Yüzde Değerleri

	Yayın Yılı			Eklemeli Nispi Frekans (%)
	Frekans	Nispi frekans (%)	Nispi frekans (%)	
2000	2	4,4	4,4	4,4
2007	1	2,2	2,2	6,7
2008	1	2,2	2,2	8,9
2010	1	2,2	2,2	11,1
2011	4	8,9	8,9	20,0
2013	1	2,2	2,2	22,2
2014	3	6,7	6,7	28,9
2015	1	2,2	2,2	31,1
2016	6	13,3	13,3	44,4
2017	12	26,7	26,7	71,1
2018	12	26,7	26,7	97,8
2019	1	2,2	2,2	100,0
Total	45	100,0	100,0	

Tablo 2 incelendiğinde, örnekleme yer alan kitapların 12’sinin (%26,7) 2017, 12’sinin (%26,7) 2018, 6’sının (%13,3) 2016, 4’ünün 2011 yılında basılmış olduğu görülmektedir. Tabloya göre en fazla yayın 2017 ve 2018 yıllarında gerçekleşmiştir.

3.3. İncelenen kitapların yayınevlerine göre dağılımı nedir?

Araştırma sorusuna göre dağılımlarını gösteren frekans ve yüzde dağılımları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Kitapların Yayınevlerine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri

	Yayınevi			
	Frekans (n)	Nispi frekans (%)	Nispi frekans (%)	Eklemeli Nispi Frekans (%)
Beta Basım	2	4,4	4,4	4,4
Beyaz Balina	1	2,2	2,2	6,7
Beyaz Balina Yayınları	1	2,2	2,2	8,9
Binbir	1	2,2	2,2	11,1
Çamlıca Çocuk	1	2,2	2,2	13,3
Çilek Yayınları	1	2,2	2,2	15,6
Dörtgöz Yayın	1	2,2	2,2	17,8
Eksik Parça	1	2,2	2,2	20,0
Formül	1	2,2	2,2	22,2
Gönül	2	4,4	4,4	26,7
İndigo Çocuk	1	2,2	2,2	28,9
Kök Yayıncılık	1	2,2	2,2	31,1
Kuzey Işığı Yayınları	1	2,2	2,2	33,3
Mandolin (İnkılap)	1	2,2	2,2	35,6
Mavi Bulut	1	2,2	2,2	37,8
Net Çocuk	2	4,4	4,4	42,2
Net Turistik	1	2,2	2,2	44,4
Pearson	3	6,7	6,7	51,1
Sev	2	4,4	4,4	55,6
Tay Yayınları	1	2,2	2,2	57,8
Timaş	1	2,2	2,2	60,0
TR İş Bankası Kültür	13	28,9	28,9	88,9
Uçan Fil	2	4,4	4,4	93,3
Ünlü Çocuk	1	2,2	2,2	95,6
Yapı Kredi	2	4,4	4,4	100,0
Total	45	100,0	100,0	

Tablo 3'te, 3-4 yaş çocuklarına yönelik kitapları bulunan 25 farklı yayınevinin kitaplarının örnekleme yer aldığı; İş Bankası ve Kültür Yayınları'nın 13 (%28,9) kitap

ile 3-4 yaş çocuğuna yönelik resimli çocuk kitaplarının arasında en fazla sayıda olduğu görülmektedir. Pearson Yayınlarının 3 (%6,7) kitap ile ikinci sırada, Beta Basım, Gönül Yayınevi, Net Yayınları, Sev Yayınları, Uçan Fil ve Yapı Kredi yayınlarının 2 (%4,4) şer yayınlı üçüncü sırada yer almaktadır.

3.4. İncelenen kitapların iç yapı özelliklerine göre dağılımı nedir?

Araştırma sorusuna göre dağılımlarını gösteren frekans ve yüzde analiz dağılımları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. İncelenen Kitapların İç Yapı Özelliklerine Göre Dağılımı

İstatistiki Veri								
	Sayfa Sayısı	Sayfa Düzeni	Kâğıt	Harfler	Yazım/ Noktalama	Kapak Kalınlığı	Kapak Resmi	Boyut
0	1(2,2)	5 (11,1)	0	2(4,4)	0	2(4,4)	2(4,4)	0
1	44(97,8)	40(88,9)	100(%100)	43(95,6)	45(100)	43(95,6)	43(95,6)	45(100)
Toplam	45	45	45	45	45	45	45	45

Sayfa sayısı; 44 (%97,8) kitap aranan kriterlere uygunken 1(%2,2) kitap sayfa sayısına uygun bulunmamıştır. Sayfa Düzeni; 40 (%88,9) kitap sayfa düzeni için aranan kriterlere uygunken 5 (%11,1) kitap sayfa düzeni açısından uygun bulunmamaktadır. Kâğıt Yapısı; 45 (%100) kitabın hepsi kâğıt yapısı açısından aranan kriterlere uygun bulunmuştur. Harfler; 43 (%95,6) kitap aranan kriterlere uygun bulunurken 2 (%4,4) kitap uygun bulunmamıştır. Yazım noktalama; 45 (%100) kitap yazım kuralları ve noktalama işaretleri açısından uygun bulunmuştur. Kapak kalınlığı; 43 (%95,6) kitap, kapak kalınlığı kriterlerine uygunken 2 (%4,4) kitap kapağı uygun bulunmamıştır. Kapak resmi; 43 (%88,9) kitap, kapak resminde aranan kriterlere uygun bulunurken 2 (%4,4) kitap uygun bulunmamıştır. Boyut; 45 (%100) kitap, boyutlar kriterine uygundur.

3.5. İncelenen kitapların dış yapı özelliklerine göre dağılımı nedir?

Araştırma sorusuna göre dağılımlarını gösteren frekans ve yüzde analiz dağılımları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. İncelenen Kitapların İç Yapı Özelliklerine Göre Dağılımı

İstatistiki Veri							
	İçerik Resimleri	Tema	Konu	Kahraman/ Karakter	Dil Anlatım	Plan	Cümle Uzunluğu
N	1(2,2)	1(2,2)	1(2,2)	0	1(2,2)	5(11,1)	6(13,3)
	44(97,8)	44(97,8)	44(97,8)	45(100)	44(97,8)	40(88,9)	39(86,7)

İçerik resimleri; 44 (%97,8) kitap aranan kriterlere uygunken 1(%2,2) kitap uygun bulunmamıştır. Tema; 44 (%97,8) kitap sayfa temada aranan kriterlere uygunken 1 (%2,2) kitap tema açısından uygun bulunmamaktadır. Konu; 44 (%97,8) kitap konu açısından aranan kriterlere uygun bulunurken 1 (%2,2) kitap uygun bulunmamıştır. Kahraman/karakter; 45 (%100) kitap aranan kriterlere uygun bulunmuştur. Dil Anlatım; 44 (%97,8) kitap dil anlatım açısından uygun bulunurken 1(%2,2) kitap uygun bulunmamıştır. Plan; 40 (%88,9) kitap, plan için aranan kriterlere uygunken 5(%11,1) kitap plan açısından uygun bulunmamıştır. Cümle uzunluğu; 39 (%86,7) kitap, cümle uzunluğu için aranan kriterlere uygun bulunurken 6 (%13,3) kitap uygun bulunmamıştır.

3.6. İncelenen kitapların kapak resmi uygunluk dağılımı nedir?

Araştırma sorusuna göre dağılımlarını gösteren frekans ve yüzde analiz dağılımları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Kitapların Kapak Resimleri Uygunluğu için Frekans ve Yüzde Değerleri

	Kapak Resmi		
	Frekans (n)	Nispi Frekans (%)	Eklemeli Nispi Frekans (%)
,0	2	4,4	4,4
1,0	43	95,6	100,0
Total	45	100,0	

Tablo 6'de incelenen 45 kitaptan 2'sinin (%4,4) kitap kapağı resminin içerikle uyumlu olmadığı, kalan 43 (%95,6) kitabın kapak resminin uygun olduğu görülmüştür.

3.7. İncelenen kitapların iç resimlerinin metinle arasındaki uygunluk dağılımı nedir?

Tablo 7. Kitapların İçerik Resimlerinin Uygunluğu için Frekans ve Yüzde Değerleri

	İçerik Resimleri		
	Frekans (n)	Nispi Frekans (%)	Eklemeli Nispi Frekans (%)
,0	1	2,2	2,2
1,0	44	97,8	100,0
Total	45	100,0	

Tablo 7'ye bakıldığında 45 kitaptan 1'inin (%2,2) resimlerinin anlatılan konu metni ile uyumsuz, 44'sinin (%97,8) ise uyumlu olduğu görülmektedir.

3.8. İncelenen kitaplardaki resimleme ile çocuğun gördüğü arasında cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 8'a. İçerik Resimlerine Getirilen Çocuk Yorumlarının Cinsiyetlere Göre Dağılımlarını Gösteren Ki-Kare Sonuçları

		İçerik Resmi		Toplam	X ²	S.D	p	
		0	1					
Cinsiyet	1	Gözlenen Sıklık	8	6	14	,337	1	,561
		Beklenen Sıklık	7,3	6,7	14,0			
	2	Gözlenen Sıklık	5	6	11			
		Beklenen Sıklık	5,7	5,3	11,0			
Toplam	Gözlenen Sıklık	13	12	25				
	Beklenen Sıklık	13,0	12,0	25,0				

Tablo 8b. Kapak Resimlerine Getirilen Çocuk Yorumlarının Cinsiyetlere Göre Dağılımlarını Gösteren Ki-Kare Sonuçları

		Kapak Resmi		Toplam	X ²	S.D	p	
		0	1					
Cinsiyet	1	Gözlenen Sıklık	5	9	14	,887	1	,346
		Beklenen Sıklık	6,2	7,8	14,0			
	2	Gözlenen Sıklık	6	5	11			
		Beklenen Sıklık	4,8	6,2	11,0			
Toplam	Gözlenen Sıklık	11	14	25				
	Beklenen Sıklık	11,0	14,0	25,0				

Tablo 8c. Hikâye-Resim Uyumuna Getirilen Çocuk Yorumlarının Cinsiyetlere Göre Dağılımlarını Gösteren Ki-Kare Sonuçları

		Hikâye Resim Uyumuna		Toplam	X ²	S.D	p	
		0	1					
Cinsiyet	1	Gözlenen Sıklık	5	9	14	,939	1	,332
		Beklenen Sıklık	3,9	10,1	14,0			
	2	Gözlenen Sıklık	2	9	11			
		Beklenen Sıklık	3,1	7,9	11,0			
Toplam	Gözlenen Sıklık	7	18	25				
	Beklenen Sıklık	7	18	25				

Tablolarda cinsiyetler kız (1), erkek (2) olarak numaralandırılmıştır. Kitap ile ilgili çocukların yorumu ise istenilen kriterle eşdeğerse 1, kriterlere uygun değilse 0 olarak numaralandırılmıştır. Tablo 8 a, b, c incelendiğinde cinsiyet ile içerik resmine verilen tepkiler arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir ($\chi^2(1)=,337$; $p>.05$). Nitekim gözlenen sıklık ile beklenen sıklık değerleri birbirine oldukça yakın bulunmuştur. Yine cinsiyet ile kapak resmine verilen tepkiler ($\chi^2(1)=,887$; $p>.05$) ve hikaye resim uyumuna verilen tepkiler ($\chi^2(1)=,939$; $p>.05$) arasında da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

3.9. Kitap Resimlerinin Çocukların Anlatımlarına Göre Dağılımları nedir?

Tablo 9a. Kapak Resimlerinin Çocukların Anlatımlarına Göre Dağılımları

	Kapak Resmi		
	Frekans (n)	Nispi Frekans (%)	Eklemleri Nispi Frekans (%)
0	11	44,0	44,0
1	14	56,0	100,0
Total	25	100,0	

Tablo 9'da çocuk tarafından görsel olarak okunan kitabın kapak resmine bakarak ismi bilinen 14 (%56,0) kitap kapağı resminin kitap ismiyle uyumlu olduğu, 11 (%44,0) çocuğun cevabında ise kitabın kapak resmine uygun olmadığı görülmüştür. Tabloda sıfır (0) ile belirtilen değer kitap ve kapak isminin uyumsuz olduğunu, bir (1) ile belirtilen değer ise kapak ve kitap isminin uyumlu olduğunu temsil etmektedir.

Tablo 9b. İçerik Resimlerinin Çocukların Anlatımlarına Göre Dağılımları

	İçerik Resmi		
	Frekans (n)	Nispi Frekans (%)	Eklemleri Nispi Frekans (%)
0	13	52,0	52,0
1	12	48,0	100,0
Total	25	100,0	

Tablo 11'de çocuk tarafından görsel olarak okunan kitabın içerik resmine bakarak, doğru bilen 12 (%48,0) içerik resimlerini hikâye ile uyumlu olduğunu, 13 (%52,0) çocuğun cevabında ise içerik resmine uygun olmadığı görülmüştür.

Tablo 9c. Hikâye Resim Uyumu Çocukların Anlatımlarına Göre Dağılımları

	Hikâye Resim Uyumu		
	Frekans (n)	Nispi Frekans (%)	Ekllemeli Nispi Frekans (%)
0	7	28,0	28,0
1	18	72,0	100,0
Total	25	100,0	

Tablo 9 c’de çocuk tarafından görsel olarak okunan kitabın hikâye resim uyumu incelendiğinde, doğru bilen 18 (%72,0) hikâye ile resimlerin uyumlu olduğunu, 7 (%28,0) çocuğun cevabında ise hikâye resmin uyumunun olmadığı görülmüştür.

Yapılan bu nicel gözlemlere ek olarak çocukların kitaplara verdiği sözel yorumlarda araştırmacılar tarafından eş zamanlı yazılı olarak kaydedilerek incelenmiştir. Çocukların bu yorumlarına 2 örnek aşağıdaki gibidir:

Resim 1 (a)’da Ayı Bongo isimli kitabın kapağı ve Resim 1 (b)’de iç sayfalarından biri gösterilmiştir.

(a)

(b)

Resim 1. (a) Ayı Bongo kitabının kapağı, (b) iç sayfası.

On dört çocuk, kitap kapak resmine bakarak kitabın Ayı ve deveyi anlattığını ifade etmişlerdir.

Yedi çocuk iç sayfa resmine bakarak sıcak olduğu için çok susamış ondan dili dışarıda (iç sayfa için) ifadesini kullanmıştır. Hikâye kitabının metin yazısında ise deve acı çekmektedir.

Resim 2 (a)’da Minik Aslan Kükremesini Arıyor isimli kitabın kapağı ve Resim 2 (b)’de iç sayfalarından biri gösterilmiştir.

(a)

(b)

Resim 2. (a) Minik Aslan Kükremesini Arıyor isimli kitabın kapağı, (b) iç sayfası.

Çocuklardan gelen cevap şu şekilde olmuştur; Hiç aslana benzemiyor (5 çocuk), aslan değil (4 çocuk), kedi gibi aynı (9 çocuk), Niye normalde bir şey giymiyor ama denize girerken giymiş? (8 çocuk), çok komik olmuş (5 çocuk).

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çocuklara kitap sevgisini aşılacak için okul öncesi dönem büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda çocuklara verilecek olan kitapların çocuğa görelilik ilkeleri olan yaşa uygunluk, iç ve dış yapı özellikleri gibi kriterlere uygun olan kitaplar seçilerek, çocuklara sunulmalıdır (Merttaş, 2019).

Resimli çocuk kitapları hazırlanırken çocukların günlük hayatta sık gördükleri nesne, eylem ve kavramların yanı sıra yaratıcı düşüncelerine teşvik edecek öğelere yer verilmiştir. Anlatılan metnin içeriği ile sayfadaki resim uyumsuz olmamalı, yazılı metni görsel olarak desteklemelidir (Nicholas, 2007). Bu da yayınevi, yazar ve resimleyen ortak bir çalışmasıyla elde edilir (Sever, 2003; Şirin, 1998). Alan yazında Gönen ve arkadaşlarının (2011), 93 kitap ile yaptığı bir çalışmada kitapların %76,5'inin anlatılan konu ve resimlemelerinin birbiriyle uyumlu olduğu bulunmuştur. Güneş'in (2000) çocuk kitapları ile ilgili yaptığı bir çalışmada kitaplardaki resim-metin uyumuna bazen uyulmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Körükçü'nün (2012) 124 kitap ile yaptığı metin-resim uyumu ile ilgili araştırmada bu kitaplardan %96,7'sinin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer çalışmada Yıldız ve arkadaşları (2014) inceledikleri kitapların %95,6'sında kitapların resim ve metinlerinin uyumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bu araştırma sürecinde ise 3-4 yaş çocukların gelişimi için gerekli olan kitapların özellikleri ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda ilgili yaş gurubuna uygun olan kitaplar seçilmiş, çocukların görsel olarak kitapları okuması istenmiştir.

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara genel olarak bakıldığında zaman piyasada 3-4 yaş grubuna ait olan kitapların temel kriterlere uygun olduğu görülmüştür. Ancak seçilen kitapların ilgili yaş grubu tarafından incelenmesi sonucu eksik yönlerinin var olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacıların çocuk kitabı seçme kriterlerine göre yaptığı değerlendirmeler ile çocukların kitaplara yaptığı yorumlar arasında farklılıklar olduğu görülmüştür. Örneğin araştırmacıların içerik resimlerinin uygunluğu ile ilgili verdikleri %97,8'lik değerlendirme yüzdesi çocukların verdiği cevaplarında %48,0 çıkmıştır.

Benzer sonuç kapak resimleri ve metin-resim uyumu için de geçerlidir. Bu hem tablolardaki sayısal değerlerden hem de çocukların özel olarak yaptığı yorumlardan görülmektedir. Örneğin Resim1'de yer alan kitapta, kitap ismi 'Ayı Bongo' olmasına rağmen kitap kapağı üzerinde yer alan ayı ve deve resimlerinden dolayı çocuklar kitap isminin 'Ayı ve Deve' olduğunu ve hikâyede bu ikisinin anlatıldığını söylemişlerdir. Ayı Bongo kitabı kapak resminin dikkat çekmesi açısından uygunluk gösterirken, kitap ismi olarak sadece ayı karakterine yer vermesi hikâye ve resim ile uymamaktadır. Hikâyenin bir kısmında geçen 'Bongo seviniyordu ama zavallı deve bu acı verici durumdan dolayı zor nefes alabiliyordu.' cümlesinin yer aldığı sayfada bulunan resme ise (Bkz. Resim 1/a ve Resim 1/b) çocuklar devenin acı çekmediğini çok susadığı için dilinin dışarıda olduğunu söylemişlerdir. Örnekte de görüldüğü üzere kitap da yer alan bazı sayfalarda metin-resim uyumu dikkate alınmamıştır. Resim 2'de yer alan 'Minik Aslan Kükremesini Arıyor' isimli hikâye kitabının kapağında yer alan aslan resmi çocuklar tarafından kediyeye benzetilmiş ve kitabın kediyeye anlattığını söylemişlerdir (Bkz. Resim 2/a). Kitap iç sayfasında yer alan resimde karakterin üzerinde normalde hiçbir şey yokken denize girerken giydirilmesi ise çocuklar tarafından gereksiz görülmüştür (Bkz. Resim 2/b).

Sonuç olarak, araştırmaya konu olan 3-4 yaş çocuk kitaplarında olması gereken iç ve dış yapı özellikleri detaylı biçimde anlatılmış ve konuya örnek olması açısından piyasada bulunan 3-4 yaş resimli hikâye kitapları bu kriterler göz önünde bulundurularak incelenmiştir. İncelenen kitaplardan ön elemeyi geçen 45 kitap ilgili yaş grubuna ait kitap kriterlerinin çoğunu karşılamaktadır. Ancak kitaplara ait çocuk yorumları kitaplarda anlaşılabilecek olan kişilerin dahi (öğretmen, çocuk gelişim uzmanı, ebeveynler ve yazarlar) önemsemediği ve gözden kaçırabildiği küçük detayların çocuklar için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.

Erken çocukluk döneminde çocuğa kitabın sevdirebilmesi için çocuk edebiyatı eserlerinin kapak tasarımları, eserlerin içeriği hakkında tahminde bulunması ve ön bilgi sağlayabilmesi için oldukça önemlidir (Uyar, 2019). Okul öncesi dönemde resimli hikâye kitaplarındaki resimler çocuğa kitaptaki hikâyenin ne olduğunu anlatır. Bu tür kitaplar özellikle küçük yaş grubu çocuklar için uygundur. Çünkü renkli ve net çizimler kitaptaki hikâyeyi destekler. Çalışmada yapılan sonuçlar da dikkate alındığında çocuk kitaplarının erken çocukluk döneminde büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu açıdan; Çocuk edebiyatı ve çocuk kitaplarına dair yapılan çalışmalar artırılmalıdır. İlgili alanda okuyan öğrencilere çocuk kitaplarında bulunması gereken kriterler hakkında eğitimler verilmeli-

dir. Okul öncesi kurumlar öğrenci velilerine kitap seçimi konusunda destek olmalı sadece kitap kapağı veya kitaptaki resimlerin dikkat çekmesi nedeniyle kitap seçimi yapılmaması gerektiği anlatılmalıdır. Okul öncesi kurumlarda yer alan kitapların yaş grubuna uygun olup olmadığı denetlenmelidir. Piyasada bulunan çocuk kitaplarının çoğunun çeviri kitap olduğu görülmüştür. Kendi kültürümüzü öğretmek ve ana dilin gelişimine katkı sağlamak amacı ile ulusal çocuk kitabı yazarlara desteklenmelidir. Bazı kitapların üzerinde yer alan yaş ibaresi ile kitap içeriğinin ilgili yaş grubuna uymadığı gözlemlenmiştir. Bu yüzden kitapların piyasa sunulmadan önce daha sıkı denetim ve incelemeye tabii olması gerekmektedir. Kitaplarda yer alan konu ve karakterler değişen yaşam şartlarına uygun bir şekilde çeşitlilik göstermelidir. Okul öncesi dönemdeki kitapların amacı çocuğa kitap sevgisini aşılamak ve okuma yazmaya hazırlık aşamasında destek olmaktır. Bu yüzden kitap resmi ve resme ait olan sayfadaki yazının çocuğunun tek başına kitaba baktığı zamanda hikâyeyi resimler ile oluşturabilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Kaynakça

- Arıkan, Y. (2018). *Behiç Ak'ın çocuk kitaplarının çocuk edebiyatının temel öğeleri bakımından incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi), Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayraktar, A. (2018). Çocuk edebiyatı ve gelişimsel uygunluk III- ilkököl dönemi. S. Erdoğan ve M. Ören. (Editörler). *Çocuk Edebiyatı ve Medya*. Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayını, s.72-97'deki bölüm.
- Ciravoğlu, Ö. (2000). *Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Esin Yayınevi.
- Dawson, C. (2009). *Introduction to research methods: A practical guide for anyone undertaking a research project*. Oxford: How to Books Ltd.
- Demircan, C. (2006). TÜBİTAK çocuk kitaplığı dizisindeki kitapların dış yapısal ve iç yapısal olarak incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 12-27.
- Durlak, J. A., Weissberg, R. P. and Pachan, M. (2010). A meta-analysis of afterschool programs that seek to promote personal and social skills in children and adolescents. *American Journal of Community Psychology*, 45, 294-309.
- Erdoğan, A. A. (2013). Koklear implantlıların konuşma performansı üzerinde fm sistem etkisi. *Yeni Tıp Dergisi*, 30(2), 85.
- Eroğlu, E. (2008). *Muzaffer İzgü'nün çocuk kitaplarının mizah unsurları yönüyle incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gönen, M. (1989). Beş ve altı yaş çocuklarının resimli çocuk kitaplarındaki değişik resimleme tarzlarına tepkileri. *Türk Kütüphaneciliği*, 3(1), 32-35.

- Gönen. M., Karakuş, H., Uysal, H., Kehci, A., Ulutaş, Z. Ve Kahve, Ö. (2016). Resimli çocuk kitaplarının içerik ve resimleme özelliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 31(4), 724-735.
- Gönen, M., Katrancı, M., Uygun, M. ve Uçuş, Ş. (2011). İlköğretim birinci kademe öğrencilerine yönelik çocuk kitaplarının, içerik, resimleme ve fiziksel özellikleri açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36, 250-265.
- Gönen. M., Uygun M., Erdoğan Ö. ve Katrancı M., (2012). Resimli çocuk kitaplarının fiziksel, içerik ve resimleme özellikleri açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 196, 258-271.
- Güleryüz, H. (2006). *Yaratıcı Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Güneş, F. (2000). *Çocuk kitaplarının okunabilirlik ölçütleri açısından incelenmesi*. I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma-felsefe-yöntem-analiz Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri-Felsefe, yöntem ve analiz*. (4.Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Kahraman, P.B. ve Özdemir, H. (2019). Resimli çocuk kitaplarının toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelenmesi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(27), 64-85.
- Kara, C. (2012). Çocuk kitabı seçiminde resimlerle ilgili olarak ebeveynin dikkat etmesi gereken başlıca unsurlar. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 225-232.
- Karatay, H. (2011). *Çocuk edebiyatı metinlerinde bulunması gereken özellikler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kıldan, O. ve Pektaş, M. (2009). Erken çocukluk döneminde fen ve doğa ile ilgili konuların öğretilmesinde okulöncesi öğretmenlerinin görüşlerinin belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 113-127.
- Körükçü, Ö. (2012). Okulöncesi eğitime yönelik resimli çocuk kitaplarının bulunması gereken temel özellikler açısından incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 25-252.
- Merttaş, A. (2019). *Seza Kutlar Aksoy'un çocuk romanlarının çocuk edebiyatı ölçütlerine göre incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Nicholas, J. L. (2007). *An exploration of the impact of picture book illustrations on the comprehension skills and vocabulary development of emergent readers*. Submitted to the Graduate Faculty of the Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in The Department of Educational Theory, Policy and Practice.

- Sever, S. (2003). *Çocuk ve edebiyat*. (4. Baskı). İzmir: Tudem Yayıncılık.
- Sever, S. (2004). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme* (4. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- StateUniversity.com. (2021). Children's literature - history, literature in the lives of children, environment, awards- york, books, illustrated and reading. Web: <https://education.stateuniversity.com/pages/1829/Children-s-Literature.html> adresinden 05 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- Şirin, M. R. (1998). *99 soruda çocuk edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Türk Edebiyatı. (2009). Web: <https://www.turkedebiyati.org/okuloncesikitaplarda%20ozellikler.html> adresinden 29 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- Veziroğlu, M. ve Gönen, M. (2012). Resimli çocuk kitaplarının M.E.B. okul öncesi eğitim programındaki kazanımlara uygunluğunun incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37, 163.
- Yalçın, A. ve Aytaş, G. (2008). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yaşar, Ş. (2009). Okul öncesi eğitimde temel alışkanlıklar ve sosyal davranışların kazanılması. Ş. Yaşar. (Ed.). *Okul Öncesi Eğitime Giriş*. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, C., Yazıcı, D. ve Durmuşoğlu, M. (2014). 2010-2015 yılları arasında yayımlanmış resimli çocuk kitaplarının resimleme özelliklerinin incelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 43-55.

Ek1: Etik Kurul Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 02.03.2022-E.28336

T.C.
KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
İnsan Araştırmaları Etik Kurulu

Sayı : E-██████████5-300-28336
Konu : Dr. Öğr. Üyesi Emine Gülriz Akaroğlu Hk.

02.03.2022

Sayın Dr. Öğr. Üyesi Emine Gülriz AKAROĞLU
Öğretim Üyesi

Çocuk Gelişimi Bölümü Öğrencilerinin 3-4 Yaş Çocukları İçin Çocuğa Uygunluk İlkesi Doğrultusunda Seçtikleri Kitapların Seçilen Yaş Grubu Tarafından Değerlendirilmesi isimli ekte başvuru evrakları verilen araştırma projesi çalışmasının Dr. Öğr. Üyesi Emine Gülriz AKAROĞLU'nun sorumluluğunda, Yardımcı Araştırmacı olarak Betül KUDUZ'un katılımları ile yürütülmesi ile ilgili İnsan Araştırmaları Etik Kurulumuza yapmış olduğunuz başvurunuz 01.03.2022 tarihli 2022/02/02 sayılı kararımızda değerlendirilmiştir. İlgili çalışmanızda Üniversitemizin adının geçmemesi, Covid-19 virüsü nedeniyle Ülkemizde yaşanan salgın sürecinde salgın için alınan kararlara uyarak ve araştırmanın yapılacağı kurum ve kuruluşlardan idari izin alınarak çalışmanız şartı ile kurulumuzca uygun bulunmuştur. Çalışmalarınızda başarılar diler gereğini saygılarımla rica ederim.

Prof. Dr. Çağatay ÜNÜSAN
İnsan Araştırmaları Etik Kurul Başkanı

Ek:Dr. Öğr. Üyesi Emine Gülriz AKAROĞLU (13 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSVY73616

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/kto-karatay-universitesi-ebys>

Adres: Akabe Mahallesi Alıadın Kap Caddesi No:130 Karatay/Konya
Telefon:444 1251 Fak: ██████████2: 60 44
e-Posta: ██████████@karatay.edu.tr Web:www.karatay.edu.tr
Kep Adresi: ██████████@yuniwersitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Celaleddin ÇİBİK
Uzvanı: Sekreter
Tel No: 444 1251-7258

Bu belge, Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

KORKU FİLMİ İZLEME NEDENLERİNE İLİŞKİN AMPİRİK ÇALIŞMALARIN SİSTEMATİK BİR ANALİZİ (Araştırma Makalesi)

Hacer AKER (*)

Öz

Bu çalışmada, korku filmi izleme nedenlerini/deneyimlerini sorunsallaştıran alanyazına odaklanılmış ve mevcut yazın üzerinden sistematik bir analiz amaçlanmıştır. Bunun için de Google Scholar ve PsycInfo veri tabanlarında 'horror films' kelimesi taratılarak elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Verilere erişilirken iki dâhil etme kriteri belirlenmiştir: Çalışmanın İngilizce dilinde ve hakemli dergilerde yayınlanmış olması ve başlığının 'horror films'ı içermesi. Korku türü dışındaki film türlerine maruz kalmayı ölçen çalışmalar ise araştırmadan dışlanmıştır. Mevcut kriterler üzerinden toplam 42 çalışma analize dâhil edilmiş; temel bulgular, korku filmi izlemeyi neden sevdiğimiz, korkunun neden çekici geldiği, korku filmi tercihi ve bundan alınan zevk ile kişilik tipleri, cinsiyet farklılıkları ve diğer bireysel farklılıklar arasında ilişki olup olmadığı, korku filmi izlerken korku duygumuzun nasıl geliştiği, açığa çıkan bu duyguyla nasıl başa çıktığımız, korku filmi izlemenin psikolojik ve duygusal sonuçlarının neler olduğu ve korku filmine maruz kalmakla ileri derecede meraklı olmak arasında bir ilişkiden söz etmenin mümkün olup olmadığı sorularına yanıt sunması bakımından on bir parametre üzerinden kategorize edilmiştir: Kaosu kontrol etmek, benlik saygısı ve şaşırtıcı çözümler, cinsellik ve ceza konusundaki tutumlar, duygulanım ihtiyacı, hayal kurma eğilimi, maruz kalma stratejisi, bitiş türü tercihi, spoiler etkisi, cinsiyet değişkeni, film bitiminde yaşanan kalıcı hasarlar. Genel olarak değerlendirildiğinde korku filmi izleme psikolojisi üzerine yürütülen ampirik çalışmaların yalnızca psikoloji, psikoterapi, iletişim çalışmaları, geliştirme çalışmaları, klinik psikoloji ve medya çalışmalarıyla ilişkili olarak değil, aynı zamanda bu disiplinler arasında kurulan eklektik bağla geliştirildiği söylenebilir. Konuyla ilgili sınırlı araştırma göz önüne alındığında bu analiz, mevcut bilgi durumunu özetlemenin ve gelecekteki araştırmalar için yönergeler geliştirmenin bir yolu olarak görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Korku, Korku filmleri, Literatür taraması, Sistematik analiz.

*) Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Sinema Ana Bilim Dalı, (e-posta: haceraaker@selcuk.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0344-5350>

A Systematic Analysis of Empirical Studies in the Reasons for Watching Horror Movie

Abstract

This study focuses on the literature that problematizes the reasons/experiences of watching horror movies, and presents a systematic analysis of the existing literature. The study used the data obtained by scanning the word 'horror films' in the Google Scholar and PsycInfo databases. Two inclusion criteria were determined when accessing the data: First, the study's title included horror movies. Second, the study was published in English in peer-reviewed journals. Studies measuring exposure to non-horror film genres were excluded from the research. A total of 42 studies were included in the analysis based on the existing criteria. The research questions sought to be answered in the study were developed as follows: Why do we like watching horror movies? Why is fear attractive? Is there a relationship between preference and enjoyment of horror movies and personality types, gender differences, and other individual differences? How do we develop our sense of fear while watching a horror movie? How do we deal with this emerging emotion? What are the psychological and emotional consequences of watching horror movies? Is it possible to talk about a relationship between being exposed to horror movies and being extremely curious? The answers were made visible over 9 categories: Controlling chaos, self-esteem and surprising solutions, sexuality, and punishment, attitudes that need emotion, tendency to daydream, exposure strategy, choice of ending type, spoiler effect, gender variable, and permanent damage at the end of the movie. From a general point of view, empirical studies on the psychology of watching horror movies show that this is possible not only with psychology, psychotherapy, communication studies, developmental studies, clinical psychology, and media studies but also with the eclectic bond established between disciplines. Given the limited research on the subject, this analysis can be seen to summarize the current state of knowledge and develop guidelines for future research.

Keywords: Horror, Horror movies, Literature review, Systematic analysis.

1. Giriş

1985-2013 yılları arasında ülkemizde sinema alanında tamamlanan lisansüstü tezleri (n=199) bibliyometrik analizle inceleyen İnceoğlu (2014a) çalışmasında şu bulguları not ediyor: Tezlerin 117'si Türk filmleri ile ilgili ve sadece 12'si izleyici merkezli. Aynı yazar tarafından yürütülen bir diğer çalışma ise 2002-2011 yılları arasında akademik dergilerde yayınlanan sinema makalelerini (n=178) örnekleme alıyor ve ulaştığı bulgular itibariyle de yönetsel eğilimler açısından sorunlu bir yerde durduğumuza dikkat çekiyor. Yazar ayrıca sinema tarihi araştırmalarında gözlemlendiği sınırlılığı ihmal edilmiş bir alan olarak işaretliyor (İnceoğlu, 2014b). Koç tarafından yürütülen ve 260 doktora tezinin (2010-2020) incelendiği çalışmada da görüyoruz ki sonuç değişmiyor. Dahası film çözümlemeleri üzerine olan tezlerin neredeyse yarısında metodolojik sürecin işletilmediği, bazı çalışmalarda ise doktora tezinin epistemolojik yaklaşımlarını oluşturan teorilerden veri

analiz tekniği ya da yöntem olarak bahsedildiği görülüyor. Yazara göre bu durum, diğer disiplinlerden gelebilecek iletişim alanının bir disiplin olmadığını yönündeki iddialara açık kapı bırakabilir (Koç, 2021).

Söz konusu üç araştırmann ulaştığı bulgular itibariyle üzerinde uzlaştığı temel bir nokta var: Akademik sinema çalışmalarına ilgi 2000’li yıllarda yoğunlaştı ve bu, aynı yıllarda sinema sektöründe yaşanan canlanmayla ilişkili olabilir.

Benzer bir çıkarımın sinemanın bir alt dalı olan korku türü için de söz konusu edilebileceğini söyleyebiliriz. Özpay’ın bir yıl arayla yaptığı iki çalışma söz konusu tespiti yapabilmeye olanaklı sunuyor. Yazar ilk çalışmasında, korku türünün popülerliğini dönemler üzerinden düşünüyor ve Türkiye’nin değişen siyasi iklimine paralel 2000’leri bir kırılma hattı olarak sorunsalının merkezine alıyor. “Daha öncesinde naif denemeler olsa da” diyor Özpay, izleyici bu türe ilgisizdi. Batı taklitçi denemeler ne zaman Türk-İslam kültürünün unsurlarıyla melezleşti/yerelleşti, işte o zaman seyirciyi yakaladı. Özpay’ın muhafazakâr doktrinin ideolojik izdüşümleri ile korku türünün anlatsal kodları arasında kurduğu eklettik bağ, korku sinemasının aldığı konumun ideolojik olarak bir manipülasyona uğradığına değilse de ideolojik fırsatçı bir değişime tabi olduğuna dair kesinleşmiş kanyı paylaşıyor. Yazara göre en temel korkuları besleyen dinamik varoluşsal sancılar ve dahi korku türünü, inanç sistemleri ve dini referanslardan bağımsız düşünmek mümkün değil. Yine de bunun yazar tarafından korku türünün önündeki engelleri aşmak anlamında olumlandığını söyleyebiliriz (Özpay, 2019).

Aynı yazarın Türkiye’de korku sineması literatürü üzerine betimleyici bulgulardan hareketle kaleme aldığı bir diğer çalışması da yukarıda ana hatlarıyla paylaşılan sonuçları destekleyen argümanlarla örülü. Toplam 144 korku yazınının örnekleme alındığı yazıda, mevcut sorunsala ilginin özellikle 1990’lı yıllarda arttığı, bunun teknolojik gelişmelerle ilişkili olduğu kadar 2000’li yıllar sonrası muhafazakâr ideolojinin iktidara gelmesi ve gündelik yaşam içinde muhafazakâr pratiklerin daha fazla yer bulmasıyla açıklanabileceği belirtiliyor (Özpay, 2020). Söz konusu iki çalışmada da korku türüne ait akademik yazın ve akademik yazına konu olan sinema filmlerindeki artışa odaklanılıyor ve bu artış, Türkiye’nin siyasal/toplumsal/kültürel iklimi üzerinden anlamlandırılmaya çalışılıyor. Elde edilen bulgular itibariyle de Türk seyircisinin yerel/dini/kültürel motifleri kullanarak üretilen sinemasal anlatılara ilgi gösterdiği ortaya koyuluyor.

Türkiye’de korku filmleri üzerine yazılan lisansüstü çalışmaları inceleyen Aker ise “ne”yin “nasıl” sorunsallaştırıldığını sadece nominal çıktılarla değil niteliksel argümanlarla da inceliyor; “ne sıklıkla korku filmleri izliyoruz” sorusu kadar “neden korku filmleri izlemeyi seviyoruz” sorusunun ne bu çalışmalarda ne de Türkiye’de üretilen diğer akademik yazında tartışılmadığına/konu edilmediğine yönelik bulguları paylaşıyor. Çalışmada en genel ifadeyle, akademik sinema çalışmaları üzerine yürütülen analizlerde izleyici odaklı çalışmaların genel popülasyon içinde küçük bir kümeyi temsil ettiği, korku türünde ise bu yönlü bir sorunsallaştırmaya (bir çalışma hariç) gidilmediği iddia ediliyor (Aker, 2021a; 2021b).

Aker'in işaretlediği eksikliği referans noktası olarak alan bu çalışma, korku filmi izlemeyi neden sevdiğimiz üzerine düşünmeyi ve mevcut sorunsala ilişkin ampirik literatürün bir sentezini sunmayı amaçlıyor. Google Scholar ve PsycInfo veri tabanlarında 'horror films' kelimesi taratılarak elde edilen verilerden hareketle yürütülen analiz, korku film tercihi üzerindeki kültürel etkilerin ve onları destekleyebilecek bireysel farklılıkların anlaşılmasına yönelik araştırmaların sınırlılığını dillendiren satırlarla sonlanıyor.

2. Yöntem: Sistematiik Analiz

Sistematiik bir inceleme, belirli bir konu ve tasarımla ilgili tüm olası çalışmaları toplar, sonuçlarını gözden geçirir ve analiz eder. Sistematiik inceleme sürecinde, çalışmaların kalitesi değerlendirilir ve araştırma sonuçları temelinde analizler yapılır. Eş deyişle sistematiik bir inceleme, belirli bir araştırma sorusuna, o soruyla ilgili tüm mevcut çalışmaları toplayarak ve sonuçlarını gözden geçirip analiz ederek yanıtları bulmak için nesnel, tekrarlanabilir bir yöntemdir. Çalışmada metodolojik süreç şöyle işletilmiştir:

2.1. Dâhil etme kriterleri

Arama kriteri: "Horror films"

Sonuç: Onaylanmış araçlarla değerlendirilen korku film izleme nedenleri

Hakemli dergilerde yayınlanan ve tam metni İngilizce olan çalışmalar

2.2. Dışlama kriterleri

Korku türü dışında diğeri film türlerine maruz kalmayı ölçen çalışmalar

2.3. Arama stratejisi

Google Scholar ve PsycInfo Ekim 2021 'de sistematiik olarak tarandı.

2.4. Veri çıkarma

Otomatik veri tabanı aramalarından elde edilen tüm çalışmalar, referans yönetim yazılımı kullanılarak derlendi. Kopyalar silindikten sonra, çalışmaların uygunluk kriterlerini karşıladığından emin olmak için tarama yapıldı. Araştırma sorularıyla ilgili temel bilgiler, çalışmaların karşılaştırmasına ve sentezine yardımcı olmak için sistematiik olarak çıkarıldı.

2.5. Araştırmanın Etiği

Bu araştırmanın her aşamasında bilimsel araştırmanın tüm kurallarına uyulmuştur. Çalışma içerisinde yer almakta olan tüm atıflara doğru ve eksiksiz bir şekilde hem metin hem de kaynakça içerisinde yer verilmiştir.

3. Bulgular

Literatür taraması, veri tabanından 567 makale verdi. 116 kopya çıkarıldıktan sonra, 451 benzersiz makalenin 307'si başlıktaki taramadan çıkarıldı. Kalan 144 makale özette tarandı, 62'si çıkarıldı ve 82 makale kaldı. Tam metin okunduğunda, 40 makalenin uygun olmadığı bulundu. Sonuç olarak, toplam 42 makale incelemeye alındı.

Çalışmaların temel bulguları, korku filmi izleme nedenleri ve bu filmlerden neden zevk alındığı sorularına yanıt sunması bakımından on bir alanında sınıflandırıldı: Kaosu kontrol etmek, benlik saygısı ve şaşkıncı çözümler, cinsellik ve ceza konusundaki tutumlar, duygulanım ihtiyacı, hayal kurma eğilimi, maruz kalma stratejisi, bitiş türü tercihi, spoiler etkisi, cinsiyet değişkeni, film bitiminde yaşanan kalıcı hasarlar.

3.1. Kaosu Kontrol Etmek

Yunanca phryke'den (titreme) türeyen korku, “şok edici görsel uyarana kendiliğinden tepki” (Ceirus, 2015), “terör ve tiksinti bileşimi” “kötülük ve korkutucuyu kavramsallaştırmanın, şekillendirmenin ve onlarla başa çıkmanın yolu” (Kawin, 2012), “aynı anda hem iğrenç hem de büyüleyici olanla yüzleşme” (Stone, 2016) ya da “tavan arasındaki deli kadın” (Marriott, 2012) olarak tanımlanıyor. Ego tarafından bastırılan cinsel kimliğin bir ifadesi (Freud, 1979) olarak da korku, persona ve gölge arketipleri gibi evrensel düzeyde paylaşılan motifler şeklinde de karşımıza çıkıyor. Kurgusal ortamlarda ortaya çıkan dehşet izleme arzumuz, bu nedenle, muhtemelen kaosu kontrol etmek ve korkuların üstesinden gelmek için temel psikolojik ihtiyaçlardan kaynaklanıyor gibi görünüyor. İlk çalışmalar da sözü edilen tahmini destekliyor.

Korkudan neden zevk aldığımızla ilişkin 1975 tarihli ilk çalışma Zillmann, Hay ve Bryant imzalı. Çocuklara gerilim açısından değişen çizgi filmleri gösteren ve katılımcıların yüz ifadelerini, fizyolojik uyarılmalarını ve bilişsel tepkilerini ölçen yazarlar, gerilim arttıkça film beğenisinin arttığını görüyor ve özellikle tehdit aşıldığında seyircinin aldığı hazzın doruk noktaya ulaştığını bulguluyor (Zillmann, Hay ve Bryant, 1975). Ayrıca kahraman için olumlu ve düşman için kötü bir sonucun, bir filmde memnuniyetin anahtar belirleyicileri olduğu söyleniyor (Zillmann, 1980; 1996). Tamborini ve Stiff ise korku filmlerine maruz kalmanın öncüllerini ve çekiciliğini belirlemek için denek grubuna *Halloween*'i izletiyor. Ardından gruba, korku filmlerini sevmek için belirli nedenlerin yanı sıra çeşitli bireysel farklılık değişkenlerinin ölçümlerini içeren bir anket uygulanıyor. Yapısal eşitlik analizi sonrası elde edilen bulgular, korku filmlerinin çekiciliğindeki üç önemli faktörü görünür kılıyor: İzleyicinin genellikle bu filmlerde sağlanan tatmin edici çözümleri deneyimleme arzusu, izleyicinin bu filmlerde sıklıkla yer alan yıkımı görme arzusu ve izleyici üyelerinin heyecan arayan kişilik özellikleri (Tamborini ve Stiff, 1987).

Yürütülen bir dizi çalışma empati yeteneği yüksek bireylerin, filmlerdeki tehde başarılı bir çözüm bulunmasına bakılmaksızın, olumsuz duygulanım ifade edeceklerini gösteriyor (Zillmann vd., 1986; Hoffner ve Cantor, 1991; Sparks, 1991). Tamborini'ye

göre ise korku izleme eylemi, çözünürlüğü ne olursa olsun bize bir heyecan sağlıyor ve bu nedenle korku filmi izlemeyi seviyoruz (Tamborini, 1991). Berlyne'nin (1967, s. 48) önerdiği gibi, "zevкли bir uyarılma deneyimi, bizi bu uyarılma düzeyini sürdürmek için izlemeye devam etmeye motive ediyor." Ayrıca dehşetten keyif almanın çözümünün varlığından etkilenmeyebileceğine ve çözülmemiş dehşetin çözülmüş korku kadar eğlenceli olarak algılandığına dair kanıtlar da var (Hoffner ve Cantor, 1991). Beri yandan eğlencenin filmlerde yıkım, heyecan ve öngörülemesizliğin varlığıyla ilişkili olduğunu (Sparks, 1986; Tamborini, Tamborini, Stiff, ve Zillmann, 1987; Tamborini ve Stiff, 1987) ve kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı temel alınarak, korku filmlerinden zevk almanın seyircinin özel uyarılma ihtiyaçları ve doyuma ulaştıktan sonra elde ettikleri tatmin tarafından belirlendiğini düşünenler de (Katz, Blumler ve Gurevitch, 1973; Palmgreen, 1984).

Dahası, korku filmleri üzerine yapılan bir dizi medya-etki araştırması, korkutucu filmlerin cazibesini anlamamıza önemli ölçüde katkıda bulunuyor. Bu tür çalışmalar genellikle, fizyolojik uyarılmanın korku eğlencesinde anahtar bir rol oynayabileceğini öne sürüyor (Hoffner ve Levine, 2005; Martin, 2019). Carroll (2003), korku izleyicileri, doğası gereği sıkıntılı ve nahoş olan şeyden nasıl zevk alabilir diye soruyor. Elde ettiği bulgular arasında duyu arayışı, empati, zihin teorisi, duygulanım ihtiyacı, kişilik özellikleri, yaş ve cinsiyet var. Ergenlerin korku filmlerini izlemek için bildirdiği dört motivasyonu kan izleme, heyecan izleme, bağımsız izleme ve problem izleme şeklinde tanımlayan Johnston, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı temelinde, izleme motivasyonlarının korku filmlerine verilen tepkilerin yordayıcıları olduğunu ileri sürüyor. Zillmann'ın medya etkilerinin uyarılma-aktarım modelini, hangi koşullar altında izlemenin yarattığı uyarılmanın olumlu ya da olumsuz duygulanımlara aktarıldığını tahmin etmek için genişletmeyi amaçlayan yazar, korku, empati ve heyecan arayışının eğilimsel özelliklerinin farklı izleme motivasyonlarıyla ilişkili olduğu ve dört farklı ergen izleyici türü için izlemeyle ilgili bir kişilik profili sağladığını bulguluyor. Yazara göre, dört izleme motivasyonu, izleyicilerin korku filmlerine yönelik bilişsel ve duygusal tepkilerinin yanı sıra izleyicilerin bu filmlerdeki katiller veya kurbanlarla özdeşleşme eğilimleriyle de ilgili (Johnston, 1995).

Diğer yandan korku tüketiminin, bastırılmış arzularla kararsız bir yüzleşme (Schneider, 2004), normatif davranışın sosyal gösterimi için bir bağlam (Zillmann 1996; Weaver, 2011), yapay olarak uyarılma yoluyla kendi kendini uyarmanın bir biçimi (Zuckerman, 1979; Menninghaus, Wagner, Hanich, Wassiliwizky, Jacobsen ve Koelsch, 2017) veya bir tür iyi huylu mazoşizm (Rozin, Guillot, Fincher, Rozin ve Tsukayama, 2013) olduğundan şüpheleniliyor. Ek olarak, araştırmacılar bu tür heyecan arayan davranış biçimlerini anlamak için ekstrem sporlarla ilgili fenomenle ilgileniyorlar (Brymer, Feletti, Monasterio ve Schweitzer, 2020).

3.2. Benlik Saygısı ve Şaşırtıcı Çözümler

Gizemli eğlencenin belirleyicilerini araştıran Knobloch-Westerwick ve Keplinger de iki şüphelinin suça karışması ile ilgili farklı belirsizlik seviyeleri üretmek ve farklı çözüm

türleri oluşturmak için korku türündeki kısa bir hikâyeyi manipüle ediyorlar. Katılımcıların (n=84) tepkileri ve zevkleri, gizem gelişimini okuduktan ve gizem çözümünden sonra anketler aracılığıyla tespit ediliyor. Ayrıca kişilik değerlendirmeleri yapılıyor. Sonuçlar, katılımcıların suçlu hakkında oldukça kararsız olduklarında ve yüksek düzeyde merak yaşadıklarında, gizemli versiyondan alınan zevkin daha yüksek olduğunu gösteriyor. Şüpheleri doğrulanan katılımcılar, yüksek benlik saygısı olan kişiler tarafından hoş karşılanmıyor. Ek olarak düşük benlik saygısına sahip katılımcılar da şaşırtıcı bir çözümden hoşlanmıyorlar (Knobloch-Westerwick ve Keplinger, 2006). Bazı araştırmalar ise belirli kişilik tiplerinin ve bireylerin tatmin için korku veya şiddet içeren materyaller arayabileceğini, ancak materyalin kendisinin bu memnuniyeti her zaman sağlamayabileceğini öne sürüyor. Örneğin, sansasyon arayışı, sözlü saldırganlık ve tartışma kültürüne olan yatkınlığın, korku ve şiddet içeren filmlerden zevk alma ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunuyor. Ancak bunlar, korku/şiddet içerikli filmleri sevmenin tutarlı yordayıcıları değil (Greene ve Krmar, 2005).

3.3. Cinsellik ve Ceza Konusundaki Tutumlar

Ergenlerin cinsellik ve ceza konusundaki tutumlarının, korku filmlerinden keyif alma oynadığı rolü incelemek için bir araştırma yapan Oliver, 96 lise öğrencisi örnekleme-sinden hareketle serbest cinsel tutumlar ve düşük cezalandırma seviyeleri ile korkutucu filmlerden daha fazla zevk alma arasında anlamlı bir ilişki saptıyor. Yazara göre, kadınların cinselliğine yönelik geleneksel tutumları izleme motivasyonlarını negatif yönde etkiliyor. Oliver şunları not ediyor: Bir tehdit çözüldüğünde, olumsuz duygumuz coşkuya dönüşüyor ve gerilim sona eriyor. Teorinin hayati yönü, eğlencenin korku filmine maruz kalma sırasında oluşan olumsuz etkinin derecesinden ve tehdidin çözümlenmesinden kaynaklanan olumlu etki/tepki ile ilintili olduğu yönünde. İddiaya göre, şüphe yoksa ve dolayısıyla ne olacağına dair tam bir kesinlik varsa, gerilim yerini korkuya bırakıyor (Oliver, 1993a). İzleyicilerin sansürlenmemiş korku filmlerine verdiği tepkilere cinsel tasvirlerin katkılarını sorunsallaştıran bir diğer çalışmada ise aynı yazar, deneklerden, kurbanın cinsiyetini ve tasvirdeki cinselliği değiştiren bir korku filminin 10 dakikalık videosunu derecelendirmelerini istiyor. Bulgular, özellikle erkek ve cinsel serbestlik ölçütlerinde daha yüksek puan alan denekler arasında, cinsel tasvirlerin korku filminden alınan zevki artırdığını ortaya koyuyor. Eş deyişle film, erkek denekler için korkutucu olma özelliğini cinsel tasvirler dolayısıyla artırıyor (Oliver, 1993b).

3.4. Duygulanım İhtiyacı

Bir drama veya korku filminin düzenli gösterimine katılan sinemaseverlerle ilgili saha çalışmasını tartışan Bartsch, Appel ve Storch (2010) duygulanım ihtiyacı yüksek bireylerin daha yüksek düzeyde olumsuz ve ikircikli duygular yaşadığını ve duygularını meta-duygular düzeyinde daha olumlu değerlendirdiğini ortaya koyuyorlar. Bir uyarıcıya verilen duygusal tepkileri, o uyarıcıda yer alan belirli ipuçlarına yönelik önceki duygulanım

temelinde tahmin eden biliş ve duygulanım teorileri üzerinden bireylerin korku filmlerine yönelik korku ve zevk tepkilerini değerlendiren Neuendorf ve Sparks (1988) ise yaşanan kaygı ve korku ipuçlarının büyüklüğü ile yaşanan korku arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu not ediyor.

3.5. Hayal Kurma Eğilimi

Korku filmlerine verilen tepki üzerinden empati ve duygusal davranış modeli geliştirmeyi amaçlayan bir diğer çalışmada aynı cinsiyetten 95 gence, iki uzun metrajlı korku filminden (*A Nightmare on Elm Street* ve *Boogens*) klipler izletiliyor. Çalışma, hayal kurma pratiği ve/veya hayal kurma eğiliminin, film karakterlerinin duygularını ve eylemlerini hissetme yeteneğini öngördüğünü bulguluyor. Ulaşılan bir diğer sonuç, gezici öge, kurgusal katılım, hümanist düşünce ve cinsiyet ölçeklerinde yüksek puan alan katılımcıların korku filmlerini daha az, empatide düşük puan alan katılımcıların ise daha fazla çekici bulduğunu gösteriyor (Tamborini, Stiff ve Heidel, 1990). Hayal kurma eğilimi, algılanan gerçekçilik ve film keyfi arasındaki ilişkiyi test eden Hall ve Bracken (2011) da lisans öğrencileri üzerinde yürüttükleri araştırmada hayal kurma ile filmin hikayesi içinde kaybolma arasında pozitif yönlü bir ilişkiyi söz ediyor.

3.6. Maruz Kalma Stratejisi

Beri yandan film anlatısı içerisindeki öğelere filmden önce maruz kalmanın izleme deneyimleri üzerine etkili olup olmadığına yönelik ampirik araştırmalar da var. Weiss, Imrich ve Wilson (1993) yaptıkları deneysel çalışmada iki maruz kalma stratejisi üzerinden çocukların korkutucu bir film sahnesine karşı duygusal ve bilişsel tepkileri ölçmeyi amaçlıyor. İki sınıf seviyesinden (anaokulu ve birinciye karşı ikinci ila dördüncü arası) çocuklara, canlı bir solucan gösteriliyor ardından aynı gruba filmde alınan solucanların olduğu korkutucu bir sahne izletiliyor. Sonuçlar, fotoğraflara maruz kalmanın çocukların film bölümünden zevk almalarını artırdığını ve sahneye yönelik korku tepkilerini azalttığını gösteriyor. Ama yine de filme yönelik korku tepkilerinin yalnızca erkek çocuklar arasında azaldığını söylemek gerekiyor. Ek olarak, canlı maruz kalma stratejisi, çocukların solucanlara karşı duygusal tepkilerini ve yargılarını değiştiriyor gibi görünüyor.

3.7. Bitiş Türü Tercih

Don't Tease Me: Effects of Ending Type on Horror Film Enjoyment adlı deneysel çalışma ise korku filmi bitiş türünün izleyicinin aldığı zevk üzerindeki etkisini araştırıyor. Dört korku filmi, geleneksel sonları (kötülüğün/antagonistin yok edildiği sonlar) veya teaser sonları (kötülüğün/antagonistin canlandığı sonlar) olan versiyonlar oluşturmak için manipüle ediliyor. Analiz, izleyici motivasyonlarına dayalı olarak bitiş türü tercihlerindeki farklılıkları araştırıyor. Sonuçlar, özellikle kan ya da heyecan faktörleri tarafından yüksek oranda motive olan izleyicilerin, görünüşte farklı nedenlerle olsa da geleneksel

sonları teaser sonlarından daha olumlu değerlendirdiğini gösteriyor (King ve Hourani, 2007). Bu şu anlama geliyor: Korku filmi seyircisi, klasik anlatıyı modern anlatıya tercih ediyor. Yani film bitiminde katharsise ulaşmak, korku türündeki seyir deneyimlerine verilen tepkiyi etkiliyor.

3.8. Spoiler Etkisi

İncelenen çalışmalarda öne çıkan bir diğer parametre spoiler etkisi. Spoiler, bir eserin konusu veya detayları hakkında bilgi veren, eser okunmadan, dinlenmeden veya izlenmeden önce öğrenilmesi durumunda alıcının eser ile ilgili düşüncelerini veya alacağı hazzı etkileyebilecek açıklama veya ipucu olarak tanımlanıyor. Cantor, Ziemke ve Sparks (1984), bir korku filminde yaşanacak olaylarla ilgili önceden uyarılmanın, deneklerin anlatılan olaylardan korktuklarını ve üzüldüklerini bildirme derecelerini artırdığını ileri sürüyor. Korku filmleri için spoiler'ın etkilerini araştıran bir diğer çalışma ise her katılımcıyı tek bir korku filminden birden fazla sahneye maruz bırakıyor ve spoiler'ı, anlatının farklı aşamalarında hem küçük hem de büyük olay noktaları için manipüle ediyor. Sonuçlar, spoiler'ların eğlence, ulaşım, gerilim, işleme akıcılığı veya tepkime açısından hiçbir ana etkisi olmadığını ama yine de korku filmlerinde heyecan dinamiğini önemseyenlerin, daha küçük olay noktaları hakkında küçük spoiler tarafından üretilen beklentiden zevk alabileceğini gösteriyor (Johnson, Udvardi, Eden ve Rosenbaum, 2020).

3.9. Cinsiyet Değişkeni

Tamborini ve arkadaşları tarafından 1987 yılında yürütülen bir araştırma 155 kişilik (78 erkek, ortalama 21 yaş) örnekleme grubu üzerinde yapılmış. Erkeklerin ve genç katılımcıların heyecan arama ölçeğinde en yüksek puanı aldığı araştırmada, erkekler heyecan ve korkunun yıkıcı doğasını deneyimlemek, kadınlar ise adil bir son yaşamak istediklerini belirtiyor. Heyecan arayışından daha önemli olan ise katılımcıların filmden beklentileri. Eş deyişle filme katılımın en büyük yordayıcısı heyecan arayışından ziyade kadınlar için tatmin edici bir çözüm, erkekler için ise yıkımı görme arzusu olarak açığa çıkıyor. Tamborini ve Stiff (1987) yaş ve cinsiyetin korku filminden alınan zevkte önemli belirleyiciler olduğunu, korku filmlerinin erkekler ve genç izleyiciler tarafından daha çok beğenildiğini iddia ederken, Hoffner ve Levine (2005) imzalı araştırma ise erkek izleyicilerin empatide daha düşük, heyecan arama ve saldırganlık açısından daha yüksek olduğunu, buna paralel olarak da korku ve şiddetten daha fazla zevk aldıklarını bildiriyor. Bireylerin toplumsal cinsiyet rolü ve diğer kişilik özelliklerinin korkuya verilen duygusal tepkiler üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmalarında Mundorf, Weaver ve Zillmann (1989) da teorik beklentilerle tutarlı olarak, cinsiyet hedefinin tahmininde güçlü etkiler gözlemledikleri bilgisini paylaşıyor. 78 erkek ve 66 kadın üniversite öğrencisinde korku filmlerine verilen duygusal tepkiler erkeklerin korku filmlerinden kadınlardan daha fazla keyif aldığını ve onlardan daha az korktuğunu ve kadınlara göre daha fazla sıkıldıklarını gösteriyor. Yazarlara göre, diğer kişilik faktörleri, korkuya verilen tepkileri sınırlı düzeyde etkiliyor.

3.10. Oyun Meselesi

Oyunun birey için motive edici ve zevk veren bir davranış olduğu araştırmalarda yaygın olarak kabul edilmektedir (Bateson ve Martin, 2013; Burghardt, 2005). Çeşitli anlamlara göre oyun ve merak, bireylerin beklentilerinin ihlal edildiği durumlarda ortaya çıkıyor (Jirout ve Klahr, 2012; Loewenstein, 1994). Benzer şekilde, oyuncu durumların “akış” karakteristiğinin sürükleyici ve ödüllendirici deneyimi, bireyin kavraması için ne çok kolay ne de çok zor olan görevlerde ortaya çıkma eğilimi gösteriyor (Bateson ve Martin, 2013; Csikszentmihalyi, 1996). Bu tür fikirler, aynı zamanda, oyunda ve eğlenceli keşif biçimlerinde doğru dozdaki belirsizlik ve sürprizin deneyimsel çekiciliğini vurgulayan bilişsel bilimden yapılan son çalışmalarda da yankılanıyor (Andersen, Kiverstein, Miller ve Roepstorff, 2021; Miller, Kiverstein ve Rietveld, 2020). Söylenmek istenen şey şu: Belirsizlik ya da şaşkınlığın çok az ya da hiç olmadığı durumlar, bir deneyimi sıkıcı ve motive edici hale getirirken, çok fazla belirsizlik ve şaşkınlık onu kaotik, yönetilemez ve tatsız bir role büründürabiliyor. Örneğin, korku filmlerini riskli bir oyun gibi düşünen izleyiciler, yüksek uyarılma yaşıyorlar ama yine de çok fazla uyarılma, genellikle faaliyetten çekilmeye neden oluyor (Sandseter ve Kennair, 2011).

Buradaki temel fikir, korku eğlencesi gibi rekreasyonel korkunun, bireylerin korku ve ilgili olumsuz duygularla düşük maliyetli, risksiz deneyime sahip olabilecekleri bir bağlam sağlamasında yatıyor (Clasen, Kjeldgaard-Christiansen ve Johnson, 2020). Yani korku filmi izleyicileri, filme korku, endişe ve tiksinti gibi olumsuz duygularla gerçek bir tehlike içinde olmadan yanıt veriyorlar. Bakıcısı tarafından şakacı bir şekilde kovalanmaya, şüpheli bir zevkle karşılık veren çocuk gibi, korku filmi izleyicisi de bir tür tehdit simülasyonu ile şakacı bir şekilde meşgul oluyor gibi görünüyor.

3.11. Film Bitti: Peki ya şimdi?

Korku filmi sevmekle pandemi koşullarıyla başa çıkma arasındaki ilişkiyi sorunsallaştıran ve 310 kişilik örneklem grubu üzerinde yürütülen deneysel bir araştırma, korku filmi sevenlerin/izleyenlerin, pandemiye, psikolojik açıdan daha dirençli olduğunu ve ileri düzeyde meraklı bireylerin pandemi sırasında pozitif esneklik yaşadığını not ediyor. Eş deyişle çalışma, ileri düzeyde meraklı olmakla korku filmi izlemeyi sevmek arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkiden söz ediyor. Bulgulara göre, korku filmleriyle etkileşime giren kişiler, reel dünyadaki tehlikelere karşı saha savunmacı olabiliyor ve bu potansiyellerini duygu düzenleme becerilerine uygulayabiliyorlar (Scrivner, Johnson, Kjeldgaard-Christiansen ve Clasen, 2021).

Ballon and Leszcz, çalışmalarında *sinematik nevroz* kavramı eşliğinde *The Exorcist* filmine maruz kalan 22 yaşındaki bir kadının vaka analizini paylaşıyor. Sinematik nevroz çalışmada, birey için duygusal ve kültürel olarak önemli olan bir film anlatısına maruz kalmayla şekillenen psikolojik kriz biçimi şeklinde ifade ediliyor. Korku filmlerinin, ayrılık, kayıp, özerklik ve kimlik konularını içeren kaygıların üstesinden gelmeye çalışmada kültürel bir masal olarak görülebileceği fikrine yaslanan yazarlara göre, sinematik nevroz

rozun sonucu, bireyin kişilik yapısının, deneyimledikleri streslerle birlikte nasıl organize edildiğiyle ilgili olarak değişiklik gösteriyor (Ballon ve Leszcz, 2007). Tamborini, Salamonsson ve Bahk (1993) ise empati ve filme maruz kalma boyutlarıyla ilişkili rahatlatıcı davranışlardaki farklılıkları araştırmak için bir deney tasarlıyor. Pozitif veya negatif yüklü bir filmi izlemeden birkaç hafta önce denekler, kurgusal katılım, empatik ilgi ve duygusal bulaşmanın özelliklerini ölçen bir anket dolduruyorlar. İki filmden birine maruz kaldıktan sonra, sıkıntılı bir sürece tepki olarak rahatlatıcı davranışlar kaydediliyor. Regresyon analizleri, kurgusal katılımın ve empatik kaygının rahatlatıcı davranışların önemli yordayıcıları olduğunu gösteriyor. Andersen ve diğerlerinin yaptıkları çalışma ise perili cazibe merkezlerini ziyaret eden dolayısıyla da gönüllü olarak korkutucu deneyimler arayan yaşları 12 ila 57 arasındaki 10 ziyaretçinin kalp atış hızlarını ölçmek için monitör kullanıyor. Çekim sırasında en çok korkulan noktalarda video kaydı yapılıyor ve deneyimlerini rapor etmeleri isteniyor. Elde edilen sonuçlar, keyif almanın korkuyla ters U şeklinde bir ilişkiye sahip olduğunu, korkma deneyiminin büyük ölçekli kalp atış hızı dalgalanmalarının doğrusal bir işlev üstlendiğini, buna karşın katılımcıların aldıkları zevk ile küçük ölçekli kalp atış hızı dalgalanmaları arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğunu gösteriyor. Bu sonuçlar, korku ve eğlencenin nasıl bir arada var olabileceğine ışık tutuyor (Andersen, Schjoedt, Price, Rosas, Scrivner ve Clasen, 2020).

2004 yılında yürütülen bir diğer araştırma, korku filmlerinin kalıcı etkilerini araştırmak için, öğrenciler tarafından üç yıllık bir süre boyunca (1997-2000) yazılan 530 makaleyi gözden geçiriyor. Öğrenciler kendi korku tepkilerini ya da başka bir kişide tanık oldukları bir tepkiyi yazabiliyorlar. Hemen hemen tüm öğrenciler (%93) kendi deneyimlerini yazıyor ve ezici çoğunluk (%91) bir haber veya belgeselden ziyade gerçekçi kurgu veya gerçeğe yakın olmayan kurgu içeriğine tepkilerini anlatıyor. *Jaws*, *Poltergeist*, *Blair Cadısı Projesi* ve *Çılgılık* en sık alıntılanan filmler oluyor. İçerik analizinden elde edilen bulgulara göre, makalelerin %46'sı yatma zamanı davranışı üzerinde, %75'i ise uyanık yaşam üzerinde etkileri haber veriyor. Söz konusu etkiler arasında palyaçolar, televizyonlar ve ağaçlar etrafındaki huzursuzluk, kamp yapmaktan ve ormandan kaçınmak ve evde yalnız kalmaktan korkmak var. Bu sonuçlar, izleyici tarafından tanık olunan hikâyenin mantıksız olması durumunda dahi duygusal belleğin kalıcı gücünü kanıtlayabileceğini gösteriyor (Cantor, 2004). Korku filmi izleyen bir ergende akut anksiyete durumunu konu edinen Mathai ise korku filmlerini izledikten sonra 12 yaşındaki bir çocukta psikolojik açıdan ortaya çıkan sıkıntıları rapor ediyor (Mathai, 1983, s. 197-200). Sparks ve Spirek de *A Nightmare On Elm Street* (1984/*Elm Sokağında Kâbus*) filminin bir klibini izleyen insanlarda cilt iletkenliği ile kişinin bildirdiği uyarılma arasında pozitif bir korelasyon buluyor. Psikofizyolojik değişikliklerin mi uyarılmayı belirlediği yoksa bilişsel ve duygusal uyarılmaların mı psikofizyolojik değişiklikleri belirlediği tartışmalı bir argüman olsa da sözü edilen çalışma, uyarılmanın, fizyolojik düzeyde de gerçekleşebildiğini kanıtıyor (Sparks ve Spirek, 1988).

4. Sonuç

Korku filmi izleme nedenlerini/deneyimlerini sorunsallaştıran alanyazına odaklanan bu çalışma, sistematik bir analiz sunmayı amaçladı. Çalışmada, Google Scholar ve PsycInfo veri tabanlarında ‘horror films’ kelimesi taratılarak elde edilen verilerden yararlanıldı. Verilere erişilirken iki dâhil etme kriteri belirlendi: İlk olarak, çalışmanın başlığı ‘horror films’i içeriyordu. İkincisi, çalışmanın İngilizce dilinde ve hakemli dergilerde yayımlanmış olması istendi. Korku türü dışındaki film türlerine maruz kalmayı ölçen çalışmalar ise araştırmadan dışlandı. Mevcut kriterler üzerinden toplam 42 çalışma analize dâhil edildi.

Çalışmada korku filmi izlemeyi neden sevdiğimiz, korkunun neden çekici geldiği, korku filmi tercihi ve bundan alınan zevk ile kişilik tipleri, cinsiyet farklılıkları ve diğer bireysel farklılıklar arasında ilişki olup olmadığı, korku filmi izlerken korku duygumuzun nasıl geliştiği, açığa çıkan bu duyguyla nasıl başa çıktığımız, korku filmi izlemenin psikolojik ve duygusal sonuçlarının neler olduğu ve korku filmine maruz kalmakla ileri derecede meraklı olmak arasında bir ilişkiden söz etmenin mümkün olup olmadığı sorularına yanıt arandı. Elde edilen bulgular, korku filmi izleme nedenleri/deneyimleri ile kaosu kontrol etme, benlik saygısı ve şaşırtıcı çözümler, cinsellik ve ceza konusundaki tutumlar, duygulanım ihtiyacı, hayal kurma eğilimi, maruz kalma stratejisi, bitiş türü tercihi, spoiler etkisi ve cinsiyet değişkeni arasında anlamlı ilişki olduğunu ortaya koydu. Çeşitli disiplinlerden elde edilen literatüre dayanarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilir:

Korku filmlerini erkekler daha çok tercih ediyor. Çünkü kadınlar tiksintiye karşı daha duyarlılar. Ayrıca daha fazla empati yapıyorlar. Paralel olarak, empatiyle korku filminden alınan zevk arasında negatif bir ilişki göze çarpıyor. Ve bu, korku filmlerinden alınan zevkte cinsiyet farklılığına aracılık edebiliyor. Araştırmalar çoğunlukla çocuk, ergen ve yetişkinler üzerinde yürütülmüş. Bulgulara göre, fiziksel başa çıkma stratejileri küçük çocuklarda daha başarılı iken bu durum yaşla birlikte azalıyor. Zira bireylerin yaşlandıkça korkuyu daha az tercih etme eğiliminde olduğu görülüyor. Beri yandan cinsellik ve ceza konusundaki tutumlar da korku filminden alınan zevk ile ilişkili görünüyor. Filmde yer alan göstergelere seyir deneyiminden önce maruz kalmak, korku tepkilerini azaltsa da filmde alınan zevki artırıyor gibi duruyor. Bununla birlikte hayal kurma eğilimi yüksek bireyler film karakterlerinin duygularını ve eylemlerini hissedebildiği gibi, film anlatısında kaybolma potansiyeli de taşıyor. Duygulanım ihtiyacı yüksek bireyler, daha yüksek düzeyde olumsuz ve ikircikli duygular yaşarken, açığa çıkan kaygı ipuçları, hissettikleri korkuyu tetikliyor. Benlik saygısı yüksek kişiler gizemli sonları, düşük olanlar ise şüphelerinin doğrulanmasını umuyor. Aksi halde filmde alınan zevk düşüyor. Bulgulara göre geleneksele yatkınlık, korku filminden alınan zevki düşürse de film hakkında önceden ipuçları (spoiler) edinen bireyler seyir esnasında daha çok korktuklarını ve zevk aldıklarını bildiriyor. Ama yine de seyirci “oyun içinde oyun” olduğunun farkında! Bunu da belirtmek gerekiyor.

Genel cepheden bakıldığında bulgular, korku filmi izleme psikolojisi üzerine yürütülen ampirik çalışmaların salt başına psikoloji, psikoterapi, iletişim çalışmaları, geliştirme

çalışmaları, klinik psikoloji ve medya çalışmaları değil daha çok bu disiplinler arasında kurulan eklettik bağla, eş deyişle disiplinlerarası bir buluşmayla mümkün olduğunu gösteriyor. Bu çok yönlü çalışmalar, bir tür olarak korku filmleri izleme motivasyonlarına yönelik çıkarımlarıyla sinema bilimine/endüstrisine hacimli bir data bırakıyor. Ama yine de korku film tercihi üzerindeki kültürel etkilerin ve onları destekleyebilecek bireysel farklılıkların anlaşılmasına yönelik çalışmaların yürütülmesine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamak gerek. Gelecekteki araştırmacılar, sözü edilen sorunsala ilişkin alandaki boşluğu doldurabilir; korku filmlerini neden izlediğimiz/sevdiğimiz üzerine kültürel farklılıkları görürüz kılabilirler araştırmalar yürütebilir. Son olarak, konuyla ilgili sınırlı araştırma göz önüne alındığında bu analiz, mevcut bilgi durumunu özetlemenin ve gelecekteki araştırmalar için yönergeler geliştirmenin bir yolu olarak düşünülebilir.

Kaynakça

- Aker, H. (2021a). Bir konu (korku filmleri), iki soru: “Ne”den korkuyoruz ve bunu “neden” seviyoruz? S. Erdem (Editör). *Medyada Korku Kültürü Üzerine Eleştirel Yaklaşımlar*. Konya: Literatürk Academia, s.33-58’deki makale.
- Aker, H. (Şubat, 2021b). *Pandemi ile başa çıkma stratejisi olarak korku filmleri: sahanın sesleri ve bir öneri*. 4th International Communication in the New World’de sunuldu, Tokyo.
- Andersen, M. M., Kiverstein, J., Miller, M. and Roepstorff, A. (2021). *Play in predictive minds: A cognitive theory of play*. Web: <https://psyarxiv.com/u86qy/> adresinden 10 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.
- Andersen, M. M., Schjoedt, U., Price, H., Rosas, F. E., Scrivner, C. and Clasen, M. (2020). Playing with fear: A field study in recreational horror. *Psychol Science*, 31(12), 1497-1510.
- Ballon, B. and Leszcz, M. (2007). Horror films: Tales to master terror or shapers of trauma? *American Journal Psychother*, 61, 211-230.
- Bartsch, A., Appel, M. and Storch, D. (2010). Predicting emotions and meta-emotions at the movies: The role of the need for affect in audiences’ experience of horror and drama. *Communication Research*, 37(2), 167-190.
- Bateson, P. and Martin, P. (2013). *Play, playfulness, creativity and innovation*. USA: Cambridge University Press.
- Berlyne, D. E. (1967). “Arousal and reinforcement” in *Nebraska symposium on motivation*. Nebraska: University of Nebraska Press.
- Brymer, E., Feletti, F., Monasterio, E. and Schweitzer, R. (2020). Understanding extreme sports: A psychological perspective. *Frontiers in Psychology*, 10, 1-4.
- Cantor, J. (2004). “I’ll never have a clown in my house”-Why movie horror lives on. *Poetics Today*, 25, 283-304.
- Cantor, J., Ziemke, D. and Sparks G.G. (1984). Effect of forewarning on emotional responses to a horror film. *Journal of Broadcasting*, 28(1), 21-31.

- Carroll, N. (2003). *The philosophy of horror: Or, paradoxes of the heart*. London: Routledge.
- Clark, O. (2014). *Games as a Service*. Florida: CRC Press.
- Clasen, M., Kjeldgaard-Christiansen, J. and Johnson, J. A. (2020). Horror, personality, and threat simulation: A survey on the psychology of scary media. *Evolutionary Behavioral Sciences*, 14(3), 213-230.
- Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: HarperCollins Publishers.
- Freud, S. (1919/1971). *The uncanny* (Transl.: J. Strachey) London: Hogarth.
- Greene, K. and Krmar, M. (2005). Predicting exposure to and liking of media violence: A uses and gratifications approach. *Communication Studies*, 56, 71-93.
- Hall, A. E. and Bracken C. C. (2011). I really liked that movie. *Journal Media Psychology*, 23, 90-99.
- Hoffner, C. A. and Cantor, J. (1991). Factors affecting children's enjoyment of a frightening film sequence. *Communication Monographs*, 58, 41-62.
- Hoffner, C. A. and Levine, K. J. (2005). Enjoyment of mediated fright and violence: A meta-analysis. *Media Psychology*, 7(2), 207-237.
- İnceoğlu, Ç. (2014a). Türkiye'de sinemayı konu alan doktora tezleri üzerine bibliyometrik bir çözümleme. *Galatasaray İletişim Dergisi*, 21(12), 31-50.
- İnceoğlu, Ç. (2014b). Türkiye'de akademik sinema yazınının on yılı (2002-2011): Bibliyometrik bir analiz. *Selçuk İletişim*, 8(3), 182-200.
- Jirout, J. and Klahr, D. (2020). Questions-and some answers- About young children's questions. *Journal of Cognition and Development*, 21(5), 729-753.
- Johnson, B. K., Udvardi, A., Eden, A. and Rosenbaum, J. E. (2020). Spoilers go bump in the night: impacts of minor and major reveals on horror film enjoyment. *Journal of Media Psychology*, 32(1), 14-25.
- Johnston, D. D. (1995). Adolescents' motivations for viewing graphic horror. *Hum. Communication Research*, 21, 522-552.
- Katz, E., Blumler, J. G. and Gurevitch, M. (1973). Uses and gratifications research. *Public Opinion Quarterly*, 37, 509-523.
- Kawin, B. F. (2012). *Horror and the horror film*. London: Anthem Press.
- King, C. M. and Hourani, N. (2007). Don't tease me: Effects of ending type on horror film enjoyment. *Media Psychology*, 9(3), 473-492.
- Knobloch-Westerwick, S. and Keplinger, C. (2006): Mystery appeal: Effects of uncertainty and resolution on the enjoyment of mystery. *Media Psychology*, 8(3), 193-212.
- Koç, Ç. (2020). Radyo, televizyon ve sinema anabilim dalındaki doktora tezleri üzerine bir içerik analizi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(33), 674-700.

- Loewenstein, G. (1994). The psychology of curiosity: A review and reinterpretation. *Psychological Bulletin*, 116(1), 75-98.
- Marriott, J. (2012). *Horror films*. London: Random House.
- Martin, G. N. (2019). (Why) Do you like scary movies? a review of the empirical research on psychological responses to horror films. *Frontiers in Psychology*, 10, Article No. 2298.
- Mathai, J. (1983). An acute anxiety state in an adolescent precipitated by viewing a horror movie. *Journal of Adolescence*, 6, 197-200.
- Menninghaus, W., Wagner, V., Hanich, J., Wassiliwizky, E., Jacobsen, T. and Koelsch, S. (2017). The distancing-embracing model of the enjoyment of negative emotions in art reception. *Behavioral and Brain Sciences*, 40, 1-63.
- Miller, M., Kiverstein, J. and Rietveld, E. (2020). Embodying addiction: A predictive processing account. *Brain and Cognition*, 138, Article No. 105495.
- Mundorf, N., Weaver, J. and Zillmann, D. (1989). Effects of gender roles and self perceptions on affective reactions to horror films. *Sex Roles*, 20, 655-673.
- Neuendorf, K. A. and Sparks, G.G. (1988). Predicting emotional responses to horror films from cue-specific affect. *Communication Q.*, 36, 16-27.
- Oliver, M. B. (1993a). Adolescents' enjoyment of graphic horror: effects of viewers' attitudes and portrayals of victim. *Communication Research*, 20, 30-50.
- Oliver, M. B. (1993b). Exploring the paradox of the enjoyment of sad films. *Hum. Communication Research*, 19, 315-342.
- Özpay, O. (2019). Türk korku sinemasına panoramik bir bakış ve ideolojik izdüşümleri. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 32(12), 551-567.
- Özpay, O. (2020). Türkiye'de korku sineması literatürü üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 18(36), 543-582.
- Palmgreen, P. (1984). Uses and gratifications: a theoretical perspective. *Annals of the International Communication Association*, 8, 20-55.
- Rozin, P., Guillot, L., Fincher, K., Rozin, A. and Tsukayama, E. (2013). Glad to be sad, and other examples of benign masochism, *Judgment and Decision Making*, 8(4), 439-447.
- Sandseter, E. B. H. and Kennair, L. E. O. (2011). Children's risky play from an evolutionary perspective: The anti-phobic effects of thrilling experiences. *Evolutionary Psychology*, 9(2), 257-284.
- Schneider, S. J. (2004). *Horror film and psychoanalysis: Freud's worst nightmare*. UK: Cambridge University Press.
- Scrivner, C., Johnson, J. A., Kjeldgaard-Christiansen, J. and Clasen, M. (2021). Pandemic practice: Horror fans and morbidly curious individuals are more psychologically

- resilient during the covid-19 pandemic. *Personality and Individual Differences*, 168, Article No. 110397.
- Sparks, G. G. (1991). The relationship between distress and delight in males' and females' reactions to frightening films. *Human Communication Research*, 17, 625-637.
- Sparks, G. G. (1986). Developmental differences in children's reports of fear induced by the mass media. *Child Study J.*, 16, 55-66.
- Sparks, G. G. and Spirek M. M. (1988). Individual differences in coping with stressful mass media: An activation-arousal view. *Human Communication Research*, 15, 195-216.
- Stone, B. (2016). The sanctification of fear: images of the religious in horror films. *Journal of Religion Film*, 5(2), Article No. 7.
- Tamborini, R. (1991). Responding to horror: determinants of exposure and appeal. J. Bryant, and D. Zillmann (Eds.), *Responding to the Screen: Reception and Reaction Processes* (305-328). Hillsdale, NJ: LEA.
- Tamborini, R., Salomonson K. and Bahk C. (1993). The relationship of empathy to comforting behavior following film exposure. *Communication Research*, 20(5), 723-738.
- Tamborini, R. and Stiff, J. (1987). Predictors of horror film attendance and appeal: An analysis of the audience for frightening films. *Communication Research*, 14, 415-436.
- Tamborini, R., Stiff, J. and Heidel, C. (1990). Reacting to graphic horror: A model of empathy and emotional behavior. *Communication Research*, 17, 616-640.
- Tamborini, R., Stiff, J. and Zillmann, D. (1987). Preference for graphic horror featuring male versus female victimization: personality and past film viewing experiences. *Human Communication Research*, 13, 529-552.
- Weaver, A. J. (2011). A meta-analytical review of selective exposure to and the enjoyment of media violence. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 55, 232-250.
- Weiss, A. J., Imrich, D. J. and Wilson, B. J. (1993). Prior exposure to creatures from a horror film: live versus photographic representations. *Human Communication Research*, 20, 41-66.
- Zillmann, D. (1996). The psychology of suspense in dramatic exposition, in *Suspense: Conceptualizations, theoretical analyses, and empirical explorations*. Eds: P. Vorderer, H. J. Wulff, and M. Friedrichsen, New York: Routledge.
- Zillmann, D., Hay, T. A. and Bryant, J. (1975). The effect of suspense and its resolution on the appreciation of dramatic presentations. *Journal of Research in Personality*, 9, 307-323.
- Zuckerman, M. (1979). Attribution of success and failure revisited, or: The motivational bias is alive and well in attribution theory. *Journal of Research in Personality*, 47, 245-287.

ERGENLERİN BENLİK SAYGISI İLE KARİYER KAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİ: GELECEK BEKLENTİSİNİN ARACI ROLÜ

(Araştırma Makalesi)

Hacer YILDIRIM KURTULUŞ (*) - Emin KURTULUŞ (**)

Kamile Gamze YAMAN (***)

Öz

Bu araştırmada, ergenlerin benlik saygısı ile kariyer kaygısı arasındaki ilişkide gelecek beklentisinin aracı rolü incelenmiştir. Araştırmada genel tarama araştırmalarına giren ilişkiyel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini İstanbul'da devlet lisesine devam eden ve 14-18 yaş aralığında bulunan 306 ergenden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplamak için Benlik Saygısı Ölçeği, Kariyer Kaygısı Ölçeği ve Gelecek Beklentisi Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada ergenlerin benlik saygısı ve kariyer kaygısı düzeyleri arasındaki ilişkide gelecek beklentisi aracı rolü Regresyon Temelli Bootstrapping Tekniğiyle ile analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularında, ergenlerin benlik saygısı ve gelecek beklentisi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve benlik saygısının gelecek beklentisi üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmüştür. Araştırmanın bir diğel bulgusunda, ergenlerin benlik saygısı ve gelecek beklentisi ile kariyer kaygısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, benlik saygısı ve gelecek beklentisinin ergenlerin kariyer kaygısı üzerinde anlamlı birer yordayıcılar olduğu görülmüştür. Araştırmanın sonucunda ergenlerin benlik saygısı ve kariyer kaygısı arasında gelecek beklentisinin aracı rolü anlamlı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ergen, Benlik saygısı, Gelecek beklentisi, Kariyer, Kariyer kaygısı.

*) Dr., Psikolojik Danışman, Millî Eğitim Bakanlığı, Okul Psikolojik Danışmanı
(e-posta: haceryildirim91@gmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0880-1318>

**) Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, (e-posta: eminkurtulus1@gmail.com)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6346-0114>

***) Dr., Arş. Gör. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, (e-posta: gamzealcekic@gmail.com)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6324-8431>

The Relationship Between Self-Esteem and Career Anxiety of Adolescents: The Mediating Role of Future Expectation

Abstract

In this study, the mediating role of future expectations in the relationship between adolescents' self-esteem and career anxiety was examined. The relational survey model, which is included in the general survey research, was used in the research. The sample of the study consists of 306 adolescents between the ages of 14-18 and attending public high schools in Istanbul. Self-Esteem Scale, Career Anxiety Scale, and Future Expectation Scale were used to collect data in the study. In the study, the mediating role of future expectation in the relationship between the self-esteem and career anxiety levels of adolescents was analyzed with the Regression-Based Bootstrapping Technique. In the findings of the study, it was seen that there was a positive and significant relationship between adolescents' self-esteem and future expectation, and self-esteem was a significant predictor of their future expectation. In another finding of the study, it was observed that there is a negative significant relationship between the self-esteem and future expectation of adolescents and career anxiety. However, self-esteem and future expectations were found to be significant predictors of career anxiety in adolescents. As a result of the research, the mediating role of future expectation between adolescents' self-esteem and career anxiety was found to be significant.

Keywords: *Adolescent, Self-esteem, Future expectation, Career, Career anxiety.*

1. Giriş

Ergenlik ifadesi bir lise ya da bir üniversite gibi üst öğrenim kurumlarının seçimi ile başlayan bir kariyer yolculuğu ile aynı zamana denk gelmektedir. Ergenlik dönemi, fiziksel, duygusal ve sosyal alanların gelişimi açısından değişimlerin yoğun olduğu bir dönemdir. Ergen hem fiziksel görünüşünün değişmesi hem de akran ilişkilerine verdiği önemin artması ile diğerinin gözünde nasıl görüldüğüne odaklanır (Steinberg, 2013). Fiziksel ve sosyal değişiklikler ile birlikte, bu dönemin insan yaşamı için önemli gelişim görevlerini ve kararları barındırması sebebi ile önemli bir dönem olduğu düşünülmektedir (Bacanlı, Akyol, Kaynak ve Özhan, 2018; Behrman, Kliegman ve Jenson, 2000). İlgili alanyazında, bu dönem ergenlerin yaşam rollerini keşfedeceği ve deneyimleyebileceği, yetişkinlik ve gelecek beklentileri hakkında düşünüp plan yapacağı ve mesleki anlamda tercihlerde bulunacağı karmaşık bir dönem olarak ele alınmaktadır (Adams, 2000; Cloutier ve Onur, 2019). Erikson'a (1968) göre, ergenler kariyer kararlarının da alındığı bu dönemi başarıyla atlarsa, kendine güvenen, geleceğine ilişkin planlar yapabilen bir kişi olarak yaşamını sürdürebilir ve sağlıklı kararlar verebilirler. Bununla birlikte, kimlik görevini çözemeyebilir ve kafa karışıklığı içinde de kalabilirler. Dolayısıyla her iki durumda da kariyer kararı verilen bu sürecin ergenin kendisine ilişkin algıları ve geleceğine ilişkin planları ve beklentileri ile şekilleneceği aşikârdır (Arık ve Seyhan, 2016). Dolayısıyla ergenlik döneminin yetişkinlik yaşamını da şekillendiren beklentilerin ve kariyer planlarının inşa edildiği bir dönem olduğu düşünülmektedir.

Ergenlik döneminde kişi iş olanakları ve üst öğrenim kurumları hakkında planlama, araştırma yapma ve karar vermeye başladığı için bu dönem kariyer kararı için kritik bir öneme sahiptir (Rogers, Creed ve Glendon, 2008). Skorikov ve Vondracek (2007) ergenlik döneminin kişinin iyilik hali ve yaşam boyu sağlıklı bir kariyer gelişiminin zemini oluşturduğunu belirtmişlerdir. Ergenler, kendileriyle ve mesleklerle ilgili bilgileri ile şimdinin geleceği etkileyeceği ile ilgili artan farkındalığı kullanarak geleceği planlamaya yönelmektedirler (Çiçek ve Ünlü, 2019). Kariyer gelişiminde geleceği planlamak; ilgi ve yeteneklere ilişkin farkındalığı içeren benlik saygısı ve mesleki tercihleri belirleme sürecinden oluşmaktadır (Niles ve Harris-Bowlsbey, 2013). Bu süreçte Türk eğitim sistemine açısından bakıldığında, temel eğitimi veya ortaöğretimi bitiren ergenden meslek seçimi konusunda kesin bir karar vermesi beklenmektedir (Kuzgun, 2011). Kariyer kararlarının verildiği bu dönemde, alternatifler arasından seçim yapmak zorunda olmak, ergen için kaygı verici olmaktadır (Albion, 2000). Bununla birlikte, kendisine ve kariyer sürecine ilişkin olumsuz algıları olan ergen için kariyer süreci kararsızlık ve kaygı içermektedir (Eryılmaz ve Mutlu, 2017). Kariyer kaygısı Vignoli (2015) tarafından meslek seçimi sürecinde karşılaşılan zorluklar ve kariyer kararsızlığının bir sonucu olarak ele alınmaktadır. Kariyer kaygısı ergenin eğitsel ve mesleki anlamda geleceğinde başarısız olma korkusu ile ilişkilidir (Akbaş ve Okutan, 2020). Bu doğrultuda kariyer kaygısının kişinin kendine ilişkin algılarından ve gelecek beklentisinden etkilendiği düşünülebilir. Kariyer sürecine ilişkin kaygı yaşayan ergenler, yaşamayanlara kıyasla seçimleri konusunda daha fazla kararsızlık yaşamaktadırlar (Yılmaz ve Gündüz, 2018). Bu durum kişinin kariyer tercihlerine ilişkin memnuniyetsizlikle sonuçlanmaktadır (Fuqua, Seaworth ve Newman, 1987; Moitra ve diğ., 2001). Dolayısıyla benlik algısı ve gelecek beklentisi kavramlarının ergenlerin kariyer kaygısını açıklamak için kullanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada ele alınan kavramlar, Lent, Brown ve Heckett'in (1994) sosyal bilişsel kariyer kuramının, özellikle kariyer gelişimi ile ilgili (a) özyeterlik inançları, (b) sonuç beklentileri, (c) hedefler olmak üzere üç sosyal-bilişsel mekanizmasını vurgulamaktadır. Kuramda ele alınan bu süreçlerin psikososyal işleyiş rehberlik etmede önemli bir rol oynadığı varsayılmaktadır. Sosyal bilişsel kuramda yer alan öz yeterlik, kişinin belirli performans alanlarına yönelik kendisi ile birlikte diğer kişi ve çevresel faktörlerden de etkilenen algılarını oluşturmaktadır. Sonuç beklentileri, belirli davranışları gerçekleştirmenin sonuçları ya da sonuca ilişkin kişisel inançları iken hedefler ise bir faaliyette bulunma ya da gelecekteki bir sonucu etkileme kararlığı olarak ele alınmaktadır (Bandura, 1986; Lent, Brown ve Hackett, 2002). Kişinin öz yeterlik inançları bir işi yapabileceğine ilişkin yetenekleriyle ilişkiliyken sonuç beklentileri işi yaptıktan sonra elde edeceği sonuca ilişkin beklentilerini içermektedir (Barak, 1981; İleri, 2019; Oettingen ve Mayer, 2002). Hedefler ise kişinin kariyer seçimi ve kariyer kararında önemli bir rol oynamaktadır (Lent ve diğerleri, 1994). Kişinin sonuç beklentileri ve hedefleri büyük ölçüde öz yeterlik inançlarından etkilenmektedir (Lent ve diğerleri, 2002). Kuramdaki, özyeterlik inançları, bu araştırmanın değişkenlerinden benlik saygısı; sonuç beklentileri ve hedefler ise gelecek beklentisiyle örtüşür şekilde; ergenin kariyer kararı verirken yaşadığı kararsızlık ve

kaygıların benlik saygısı ve gelecek beklentisi ile ilişkili olduğunu düşündürmüştür. Bu noktadan hareketle, araştırmamızın ilerleyen kısımlarında kariyer kaygısını açıkladığı düşünülen benlik saygısı ve gelecek beklentisi kavramlarına değinilecektir.

Benlik kavramı Rosenberg (1965) tarafından kişinin kendisine ilişkin atıfta bulunduğu duygu ve düşünceleri olarak tanımlanmaktadır. Benliğin duygusal bir bileşeni olarak ele alınan benlik saygısı ise, kişinin kendini kabul etme ve kendine değer vermeye ilişkin olumlu ve olumsuz değerlendirmelerinin bütünüdür (Doğan ve Eryılmaz, 2013; Harter, 1999). Benlik saygısına ilişkin olumlu değerlendirmeler kendini sevme, kabul etme ve kendine değer vermeyi birlikte getirir (Rosenberg, 1965; Duffy, Douglass, Autin ve Allan, 2014). Benlik saygısının yüksek olduğu bu durumun yüksek yaşam doyumu, olumlu bir ruh sağlığı, geleceğe karşı umutlu olma, gelişim görevlerinde başarılı olma ve stresle başa çıkma gibi olumlu sonuçları bulunmaktadır (Orth, Robins ve Widaman, 2012). Benlik saygısına ilişkin olumsuz değerlendirmelerin ise depresyon, öfke ve saldırganlık, stresle başa çıkamama ve gelişim görevlerinde kriz yaşama gibi sonuçları bulunmaktadır (Egan ve Perry, 1998; Trzesniewski ve diğerleri, 2006). Benlik saygısı düşük olan ergenler kendilerinden beklenen gelişimsel görevler konusunda da kendilerini yetersiz ve değersiz hissederler. Bu durum gelecek beklentilerinin düşük olmasına ve kaygı yaşamalarına sebep olmaktadır (Catalano, Berglund, Ryan, Lonczak ve Hawkins, 2004; Eisenbarth, 2012). Benlik saygısını yaşam zorlukları ve gelişim görevleri karşısında yeterlilik ve bu durumlar karşısında kişinin kendine verdiği değerlilik sınırları içinde ele alan yaklaşımlar, benlik saygısının normal ve sağlıklı bir gelişim için hayati bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadırlar (Duclos, 2016). Bu anlamda ergenlik döneminde kişinin ilgi, yetenek ve değerlerini, güçlü ve zayıf yönlerini bilerek gelecek beklentisini oluşturması (Bacanlı ve diğerleri, 2018; Kuzgun, 2009) kariyer kararı verme sürecinde karşılaştığı zorluklarla başa çıkmasında benlik saygısının önemli bir yeri bulunmaktadır (Duman ve Kahraman, 2019; Emler, 2001). Torun, Çakar ve Budak da (2021) olumlu benlik saygısına sahip olan ergenlerin kariyerleri ile ilgili daha cesur ve kararlı adımlar atacaklarını belirtmişlerdir.

1.1. Gelecek Beklentisinin Aracı Rolü

Gelecek beklentisi ergenin kariyer kararı vermesinde etkili olan değişkenlerden biridir (Taş ve Özmen, 2019). Ergenin gelecek ile ilgili plan yaparken kişinin kendisi için belirlediği gelecek tasarımı olarak tanımlanmaktadır (Oettingen ve Mayer, 2002). Bununla birlikte gelecek beklentisi, ergenin yetişkinliğe ilişkin algıları ve beklentilerinden oluşan gelecek yönelimi olarak da ele alınmaktadır (Saupe, Gößmann, Catani ve Neuner, 2019). Ergenin gelecek yönelimi ergenin geleceğe yönelik hedefleri ve bu hedeflere olan bağlılığı tarafından şekillenmektedir (Nurmi, 1991). Bu doğrultuda Nurmi (1991) gelecek yönelimini motivasyon, planlama ve beklentiler olarak üç bileşen şeklinde ele almıştır. Motivasyon ergenin gelecekte elde edeceği sonuçları ifade ederken, planlama elde edilecek bu sonuçlara götüren stratejilerdir. Beklenti bileşeni ise, bu araştırmada da ele alınan gelecek beklentisine karşılık gelecek şekilde, ergene motivasyon sağlayan sonuçların ger-

çekleşip gerçekleşmeyeceğine veya ne ölçüde gerçekleşeceğine yönelik inançları ifade etmektedir. Ergenlik döneminde bulunan birinin gelecek beklentisi okulu bitirme, evlilik, ebeveynlik ve kariyerine başlama gibi gelişimsel görevleri başarılı bir şekilde gerçekleştiremeyeceği ile ilgilidir (Thompson ve Neilson, 2014). Olumlu bir gelecek beklentisi ergenin kendisinden beklenen gelişim sürecini ve başarılı bir yetişkinliğe geçiş sürecini kolaylaştıracaktır (Schmid, Phelps ve Lerner, 2011). Trempala ve Malmberg (2012) geleceği düşünmenin, gelecekle ilgili plan yapmanın ve gelecekte beklenilenlere sahip olmanın diğer gelişim dönemlerine göre ergenlik döneminde daha büyük bir role sahip olduğunu vurgulamışlardır. Gelecek beklentisi ergenlerin yeni bir kimlik geliştirme sürecinde kariyer planlarını ve karar verme becerilerini büyük ölçüde etkilemektedir (Uluçay, Özpolat, İşgör ve Taşkesen, 2014). Yapılan farklı araştırmalarda kariyer sürecine ilişkin beklentilerin ve belirlenen hedeflere ulaşmak için sahip olunan motivasyonun ergenlerin kariyer kararı verdikleri bu süreçte yaşadıkları kaygı ve stres üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir (Burrow, O'Dell ve Hill, 2010; Callina, Johnson, Buckingham ve Lerner, 2014).

Görüldüğü gibi, ergenin gelişen benlik saygısı ile kendisini tanıyarak, kim olduğunu, neleri yapmakta daha başarılı olduğunu, nelerden keyif aldığını bilerek ilgi, değer ve yetenekleri doğrultusunda uygun bir gelecek beklentisi oluşturması beklenmektedir (Emler, 2001; Kuzgun, 2009). Böylelikle, ergenin kariyer kararı verme konusunda daha sağlıklı bir süreç geçireceği, zorluklarla mücadele edebileceği ve kariyer sürecinde yaşadığı kaygının azalacağı düşünülmektedir (Callina ve diğerleri, 2014; Eisenbarth, 2012; Peou ve Zinn, 2015). Alanyazın incelediğinde, ergenlerin kariyer kaygısının demografik değişkenler ile açıklandığı görülmektedir (Akbaş ve Okutan, 2020; Yılmaz ve Gündüz, 2018). Vignoli (2015) ise kariyer kaygısını kariyer kararsızlığı ve sürekli kaygı açısından ele almıştır. Peou ve Zinn'e göre (2015) ergenlerin kariyer kararı vermesinde ve kariyer hedeflerine ulaşmasında kendilerini tanıyarak ve geleceğe yönelik beklentileri etkilidir. Bu doğrultuda bu araştırmada ergenlerin kariyer kaygısı, benlik saygısı ve gelecek beklentisi ile açıklanmaktadır. Kariyer sürecinde yaşanan zorluklar ve kararsızlıkların sonucunda ergenin kaygı yaşamaması kaçınılmazdır (Thompson ve Neilson, 2014; Vignoli, 2015). Ergenlerin geleceklerini inşa etme biçimleri ve kariyer kararı süreçleri onların gelecekteki iyi oluşları üzerinde önemli etkilere sahip olması ile bu araştırmanın ergen gelişimi ve kariyer psikolojik danışmanlığı alanyazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, araştırma sonuçlarının okul psikolojik danışmanlarının ergenlerin kariyer kaygısına müdahale süreçlerinde yol gösterici olması açısından da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu araştırmada, ergenlerin benlik saygısı ile kariyer kaygısı arasındaki ilişkide gelecek beklentisinin aracı rolü incelenecektir. Araştırmada ele alınacak sorular şöyledir;

1. Kariyer kaygısı, gelecek beklentisi ve benlik saygısı arasında anlamlı ilişkiler bulunmakta mıdır?
2. Benlik saygısı ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide gelecek beklentisinin aracı rolü anlamlı mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma genel tarama araştırmalarına giren ilişkisel tarama modeli üzerine tasarlanmıştır. İlişkisel tarama modellerinde ele alınan değişkenler arasındaki ilişkileri açıklamak ve sonuçlara ilişkin tahminde bulunmak amaçlanmaktadır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Bu doğrultuda, ergenlerin benlik saygısı, kariyer kaygısı ve gelecek beklentisi arasındaki ilişkiler incelenip, ergenlerin benlik saygısı ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide gelecek beklentisi aracı rolü incelenmiştir. Bu nedenle bu çalışma yordayıcı ilişki araştırması türündedir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklemini, İstanbul'da devlet lisesine devam eden ve 14-18 yaş aralığında bulunan 306 ergenden oluşmaktadır. Araştırmaya katılacak örneklem seçilirken uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubunda yer alan 306 ergenin 161'i kız (%52,6) ve 145'i (%47,4) erkeklerden oluşmaktadır. Çalışmaya katılanların 128'si (%41,8) geleneksel ailede ve 178'si (%58,2) modern ailede yetiştirildiklerini veya yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

2.3. Çalışmada Kullanılan Ölçme (Veri Toplama) Araçları

Araştırmada veri toplamak için “İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği”, “Gelecek Beklentisi Ölçeği” ve “Kariyer Kaygısı Ölçeği” kullanılmıştır.

2.3.1. İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği

Benlik saygısı ölçeği, Tafarodi ve Swann (2001) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek kişinin kendini değerlendirmesine dayalı olan ölçek, 16 maddeden oluşmaktadır. İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği kendini sevme ve özyeterlik alt boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması Doğan (2011) tarafından yapılmış ve uyarlama çalışmalarında “kendini sevme” ve “özyeterlik” alt boyutları için iç tutarlık katsayısı sırasıyla .83 ve .74 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin iki faktörlü yapısı doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiş ve uyum iyiliği indeksleri AGFI= 0.91, GFI= 0.94, CFI= 0.97, NFI= 0.95 ve RMSEA= 0.49 olarak hesaplanmıştır (Doğan, 2011). Bu araştırma için bulunan güvenilirlik katsayısı .84 olarak hesaplanmıştır.

2.3.2. Gelecek Beklentisi Ölçeği

E. H. McWhirter ve B. T. McWhirter (2008) tarafından öğrencilerin gelecek beklentilerini belirleyen ölçeğin Türkçe uyarlamasını Tuncer (2011) yapmıştır. Ölçek 7'li Likert tipindedir ve 25 maddeden oluşmaktadır. Öz değeri 1 alınan faktör analizi sonucunda

ölçekteki faktör sayısı, İş ve Eğitim, Evlilik ve Aile, Din ve Toplum ve Sağlık ve Yaşam olmak üzere dört olarak bulunmuştur. Ölçeğin birinci faktörü 11 maddeden, ikinci faktörü 7 maddeden, üçüncü faktörü 3 maddeden ve dördüncü faktörü 4 maddeden oluşmaktadır. Bu dört faktörlü yapının Cronbach Alfa katsayısı 0,925 bulunmuştur. Bu araştırma da ise güvenilirlik değeri .93'tür.

2.3.3. Kariyer Kaygısı Ölçeği

Kariyer kaygısı ölçeği, Çetin-Gündüz ve Nalbantoğlu-Yılmaz (2016) tarafından geliştirilmiştir. Liseye devam eden ergenlerin mesleki gelişim süreçlerine ilişkin yaşadıkları kariyer kaygısını belirlemeyi amaçlayan ölçek 14 maddeden oluşmaktadır. İki alt boyuttan oluşan ölçeğin meslek seçimine yönelik kaygılar alt boyutunun güvenilirliği .797 iken aile etkisi kaygıları alt boyutuna yönelik güvenilirlik ise .742 bulunmuştur. Ölçeğin iyilik uyum indeksleri; $\chi^2/sd=2.518$, RMSEA=0.067, CFI=0.95, NFI=0.92, NNFI=0.94, SRMR=0.055, GFI=0.92 ve AGFI=0.90 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırma için güvenilirlik katsayısı .90 olarak bulunmuştur.

2.4. İşlem

Veri toplama sürecinden önce, İstanbul'da bir devlet üniversitesinin Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan etik kurul izni alınmıştır (Toplantı No: 2021/04). Örneklem grubunu oluşturan ergenler ve aileleri araştırma hakkında bilgilendirilmiş ve ergenlerin gönüllü katılımı sağlanmıştır. Araştırma verileri 2020-2021 eğitim öğretim döneminde, araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Toplanan veriler bilgisayar üzerinden çözümlenmiştir.

2.5. Veri Analizi

Verilerin analizinde ilk olarak değişkenlerin normal dağılım sergileyip sergilemediğine bakılmıştır. Değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediğini anlamak için alınan puanların çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) katsayılarına bakıldığında değerlerin (Kariyer kaygısı, $S= .66$, $K= .26$; Gelecek beklentisi, $S= -1.22$, $K= 1.92$; Benlik saygısı, $S=-.16$, $K= .27$). Çarpıklık ve basıklık değerleri ± 2.0 arasında olduğu için dağılımın normal dağılım olduğu kabul edilmiştir (George ve Mallery, 2010). Standardize edilmiş skorların tümünün -3 ile +3 aralığında olduğu görülerek, veri setinde tek yönlü uç değer olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Schumacker ve Tomek, 2013). Veri setindeki çok değişkenli uç değerler ise, Mahalanobis uzaklığı hesaplanarak incelenmiştir (Çokluk, Yılmaz ve Oğuz, 2018). Uç değer olarak saptanan 27 katılımcının verileri veri setinden çıkarılmıştır. Araştırmada ergenlerin benlik saygısı ve kariyer kaygısı düzeyleri arasındaki ilişkide gelecek beklentisi aracı rolü Regresyon Temelli Bootstrapping Tekniğiyle analiz edilmiştir (Cokley ve diğ., 2018; Hayes, 2013).

2.6. Araştırmanın Etiği

Araştırmada kullanılan ölçek formları Google Form haline getirilmiş ve çevrimiçi olarak araştırmaya gönüllü bir şekilde katılmak isteyen katılımcılara ulaştırılmıştır. Her bir katılımcının araştırmaya katılım için bilgilendirilmiş onayı alınmış ve katılımcıların kişisel bilgileri gizli tutulmuştur. Araştırmanın etik kurul izni Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 24.06.2021 tarihinde 2021/04 nolu toplantıdan alınmıştır.

3. Bulgular

3.1. Değişkenler Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Tablo 1. Kariyer Kaygısı, Gelecek Beklentisi ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkilere Yönelik Pearson Momentler Çarpımı Analizi

Değişkenler	1	2	3
Kariyer Kaygısı (1)	1		
Gelecek Beklentisi (2)	-.36**	1	
Benlik Saygısı (3)	-.30 **	.46**	1
Ortalama	33.67	132.62	57.75
Standart Sapma	11.31	25.61	10.11

** $p < .01$

Tablo 1'de görüldüğü üzere, kariyer kaygısı, gelecek beklentisi ve benlik saygısı değişkenleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan Pearson Korelasyon Analizi sonuçlarına göre, kariyer kaygısı ve gelecek beklentisi arasında orta düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki ($r = -.36, p < .01$); kariyer kaygısı ve benlik saygısı arasında orta düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki ($r = -.30, p < .01$); gelecek beklentisi ve benlik saygısı arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($r = .46, p < .01$) bulunmaktadır.

Tablo 2. Kariyer Kaygısı, Gelecek Beklentisi ve Benlik Saygısına İlişkin Regresyon Analizi

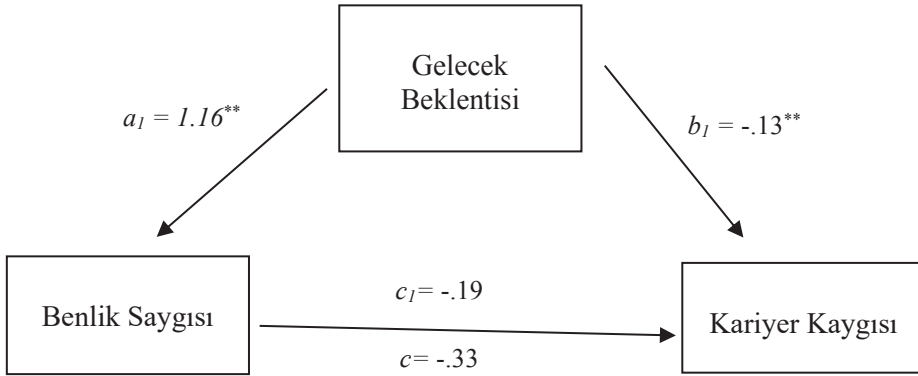
Değişkenler	b	(β)	R^2	S.H.	K.D	P
Benlik Saygısı → Kariyer Kaygısı	-.33	-.30	.09	.06	-5.45	.00
Benlik Saygısı → Gelecek Beklentisi	1.16	.46	.21	.13	9.04	.00
Gelecek Beklentisi → Kariyer Kaygısı	-.13	-.36	.13	.02	-6.78	.00

Tablo 2’de görüldüğü üzere, benlik saygısının kariyer kaygısı üzerindeki $\beta = -.30$, $p < .00$ ve gelecek beklentisi üzerindeki ($\beta = .46$, $p < .00$) doğrudan etkisi anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte benlik saygısı kariyer kaygısı düzeyinin %9’unu ve gelecek beklentisi de %21’ini açıkladığı görülmüştür. Yine Tablo 3’te görüldüğü üzere, ergenlerin gelecek beklentisinin kariyer kaygısı üzerindeki ($\beta = .36$, $p < .00$) etkisi anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte gelecek beklentisi düzeyinin kariyer kaygısının %13’ünü açıklamaktadır.

3.2. Değişkenler Arasındaki Aracılık İlişisine Yönelik Bulgular

Araştırmada “ergenlerin benlik saygısı gelecek beklentisi aracılığı ile kariyer kaygısını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?” sorusunun cevabı aranmıştır. Cevaba ulaşmak için veriler Regresyon Temelli Bootstrapping Tekniğiyle analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde, 10000 bootstrap örnekleme kullanılmış ve tahminler, yanlışlık hatasından arındırılmış ve düzeltilmiş sonuçları yansıtan %95 güven aralığında değerlendirilmiştir. Aracılık rolüne yönelik olarak kullanılan model Hayes (2013) tarafından bir bağımsız, bir bağımlı ve bir aracı değişkenin varlığı durumunda önerilen Model 4’e göre tasarlanmıştır. Aracılık rolüne yönelik olarak, ergenlerin benlik saygısı ile kariyer kaygısı arasındaki ilişkide gelecek beklentisi aracı rolüne ilişkin modelin şekli, Şekil 1’de verilmiştir. Ergenlerin benlik saygısı ile kariyer kaygısı arasındaki ilişkide gelecek beklentisi aracılığına ait Bootstrapping Tekniği analizi Sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Şekil 1. Ergenlerin benlik saygısı ile kariyer kaygısı arasındaki ilişkide gelecek beklentisinin aracı rolü.

Şekil 1’de doğrudan etkilerde görüldüğü üzere, ergenlerin benlik saygısı kariyer kaygısını doğrudan negatif yönde yordamaktadır ($Coeff = 1.16$, $p < .001$). Gelecek beklentisinin de ergenlerin kariyer kaygısını doğrudan negatif yönde anlamlı düzeyde yordadığı bulunmuştur ($Coeff = -.24$, $p < .001$). Ergenlerin benlik saygısının kariyer kaygısı üzerindeki toplam etkisinin $-.33$ olduğu bulunmuştur. Aracı değişken olan gelecek beklentisi

modele dahil edildiğinde -.19'a düştüğü bulunmuş; ve bununla birlikte değerlerin halen anlamlı olduğu görülmüştür. Aracı değişkenlerin modele dahil olması sonucu oluşan katsayısının halen anlamlı olması nedeniyle kısmi aracılık etkisi bulunmaktadır. Şekil 2'deki modelde belirlenen kısmi aracılığa ait dolaylı etkilerin anlamlı olup olmadığına ilişkin Bootstrapping katsayısı ile %95 güven aralıkları (GA) Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Ergenlerin Benlik Saygısı ile Kariyer Kaygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkide Gelecek Beklentisinin Aracılığına Ait Bootstrapping Sonuçları

<i>Dolaylı etkiler</i>	Bootstrap Katsayı	SH	%95 GA		R²	F_(2, 303)
			Alt Limit	Üst Limit		
BS → GB → KK	-.17	.039	-.227	-.073	.15	27.400**
<i>Doğrudan etkiler</i>	<i>Katsayı</i>	<i>SH</i>	<i>t değeri</i>			
BS → GB	1.16	.129	9.04**			
GB → KK	-.13	.026	-4.79**			

Not: ** $p < .001$; BS: Benlik Saygısı; GB: Gelecek Beklentisi; KK: Kariyer Kaygısı; SH: Standart Hata; GA: Güven Aralığı

Tablo 3'te görüldüğü üzere, kısmi aracılık modelinin anlamlı olduğu anlaşılmaktadır [F_(2, 303) = 27.400, $p < .001$]. Bootstrapping analizi sonucunda ergenlerin benlik saygısı ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide gelecek beklentisinin aracı rolünün anlamlı olduğu saptanmıştır (Bootstrap Katsayısı = -.17; GA = %95: AL = -.23 = ÜL = -.07). Ayrıca, Tablo 3'te doğrudan etkilere bakıldığında, ergenlerin benlik saygısının gelecek beklentisi üzerindeki doğrudan etkisi ($t = 9.04$, $p < .05$) ve gelecek beklentisinin kariyer kaygısı üzerindeki doğrudan etkisi ($t = -4.79$, $p < .05$) de anlamlı bulunmuştur.

4. Tartışma

Bu çalışmada, öncelikle ergenlerin benlik saygısı, gelecek beklentisi ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bununla birlikte, ergenlerin benlik saygısı ve kariyer kaygısı arasındaki ilişkide gelecek beklentisinin aracı rolü incelenmiştir.

Araştırmanın sonucunda, ergenlerin benlik saygısı ve gelecek beklentisi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve benlik saygısının gelecek beklentisi üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmüştür. Gelecek beklentisi, kişinin gelecekte belirli bir olayın meydana gelme ihtimaline ilişkin inançları olarak ele alınmaktadır (Oettingen ve Mayer, 2002). Bu beklentiler, kişinin kendisine ilişkin algıları olan benlik saygısı üzerine inşa edilmektedir. Kendisine güvenen ve olumlu benlik saygısına sahip olan ergenlerin olumlu bir gelecek hayal ederek, gelecek beklentisine ilişkin olumlu düşüncelere sahip

olması beklenmektedir (Sánchez-Sandoval ve Verdugo, 2016). Araştırma sonuçlarımıza benzer olarak, yapılan araştırmalarda da ergenlerin gelecek beklentilerinin problem çözüme ve yeterli hissetmeye yönelik olumlu benlik algılarına sahip olması durumunda gelecek beklentilerinin ve hayatta bir amaç gerçekleştirme olasılığının artacağı sonucuna ulaşılmıştır (Dubow, Arnett, Smith ve Ippolito, 2001; Jackman ve MacPhee, 2017; Kashdan ve McKnight 2009; Libreska, 2002; Seginer, 2008; Verdugo, Freire ve Sánchez-Sandoval, 2018). Bu doğrultuda, olumlu öz değerlendirme, ergenleri harekete geçmeye teşvik etmesi, onları yaşam hedeflerine ulaşmaları için motive etmesi ve gelecek beklentisine sahip olmasını sağladığı söylenebilir. Bu durum, ergenlerin benlik saygısının kendilerini tanıma düzeylerini ve ilgi ve yeteneklerine uygun bir kariyer hedefi belirleme durumunu etkilemesi ile açıklanabilir.

Araştırmanın sonucunda, ergenlerin benlik saygısı ve gelecek beklentisi ile kariyer kaygısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, benlik saygısı ve gelecek beklentisinin ergenlerin kariyer kaygısı üzerinde anlamlı birer yordayıcılar olduğu görülmüştür. Kariyer kaygısı, ergenin mesleki kararlar verdiği kariyer gelişim sürecinde yaşadığı zorluklar ile kariyer kararsızlıklarının bir sonucu olarak ele alınmaktadır (Pisarik, Rowell ve Thompson, 2017). Ergenlik döneminde kimlik gelişimi ile ilişkili olan meslek seçimine ilişkin kariyer süreci hayattaki hedefleri başarmanın bir yoludur (Dolgin, 2014). Alanyazında ergenlerin kariyer gelişimine ilişkin araştırmalar incelendiğinde, yüksek benlik saygısına sahip olan ergenlerin düşük benlik saygısına sahip olan ergenlere göre kendini tanıma, ilgi, yeteneklerini belirleme ve kariyer kararı verme konusunda daha donanımlı oldukları görülmüştür (Gardner, 1981; Holland, 1985; Super, 1980; Creed ve Patton, 2003; Lapan, Hinkelman, Adams ve Turner, 1999; Patton, Bartum ve Creed, 2004; Migunde, Othuo, Mbagaya, 2016). Kariyer gelişim sürecinde olumlu benlik saygısı yaşanan kaygı için koruyucu bir rol üstlenmektedir (Greenberg, del Alamo ve Bhat, 1992). Benlik saygısının ergenlerin kariyer sürecine ilişkin kaygı düzeyini etkilemesi, olumlu benlik algısına sahip olan ergenin kariyer kararı verme sürecini daha sağlıklı bir şekilde yönetmek için başarıları, yeteneklerine ilişkin farkındalığının yüksek olması ve kendisini donanımlı hissetmesi ile açıklanabilir. Yine, alanyazında ergenlerin kariyer gelişim sürecine ilişkin yapılan araştırmalar incelendiğinde, kişinin geleceğine ilişkin inanç, motivasyon, planlama ve değerlendirmelerinin kariyer süreci üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir (Brady-Amon ve Fuertes, 2011; Ehtiyar, Ersoy, Akgün ve Karapınar, 2017; Michael, 2019; Seginer 2003). Ergenlerin gelecekteki eğitim planları ve kariyer beklentilerinin varlığı sağlıklı bir kariyer gelişim süreci üzerinde etkili bir faktördür (E. H. McWhirther, Hackett ve Bandalos, 1998). Sağlıklı bir kariyer gelişimi ve kariyer kararı verme sürecinde gelecek beklentisinin etkisi, ergenlerin gelecek beklentisi ile hedeflerini belirlemesi, hedefe ulaşmak için plan yapması ve planlarını uygulamaya koyması ile açıklanabilir.

Araştırma sonucunda ergenlerin benlik saygısı ve kariyer kaygısı arasında gelecek beklentisinin aracı rolü anlamlı bulunmuştur. Yukarıda yapılan açıklamalarda da ergenlerin benlik saygısı, gelecek beklentisi ve kariyer kaygısı arasında ilişkiler olduğu görül-

mektedir. Kişinin kendine ilişkin algıları ergenin gelecek beklentilerini şekillendirmektedir (Toker ve Kalıpcı, 2021). Kendisine güvenen ve olumlu benlik saygısına sahip olan ergenlerin olumlu bir gelecek hayal ederek, gelecek beklentisine ilişkin olumlu düşüncelere sahip olması beklenmektedir (Sánchez-Sandoval ve Verdugo, 2016). Gelecek konusunda iyimser ve umutlu olan ergenlerin (Eryılmaz, 2011), geleceklerine ve kariyerlerine ilişkin kaygılarının da az olacağı düşünülmektedir (Balaban ve Gelibolu, 2018). Araştırmadan elde edilen sonuçların Bandura'nın (1997) özyeterlilik kuramı ve Lent ve diğerlerinin (1994) sosyal bilişsel kariyer kuramı ile tutarlı olduğu görülmektedir. Bandura'nın (1997) öz yeterlik kuramına göre, kişinin öğrenme veya belirli bir performans düzeyine ulaşma becerisi konusunda benliğine ilişkin olumlu atıfları ve özgüveni ulaşılabilir hedefler belirlemesi ile başarılı bir kariyer gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ergenin kariyer gelişimi, ergenin benlik saygısı ve benlik saygısı ile şekillenen gelecekteki hedeflerine ulaşma algısı ile açıklanmaktadır (Muris, 2001). Kişinin düşük benlik saygısı ile gelecekteki hedeflerine ilişkin algılarının zayıf oluşu, Bandura'nın (1997) kuramına göre kaygı ile sonuçlanmaktadır. Lent, Brown ve Heckett (1996) ise kariyer gelişim sürecini, kişinin kendisine ilişkin yeterlilik algıları ve sonuca ilişkin beklenti ve hedefleri ile açıklamaktadır. Kuramda, kişinin kendisine ilişkin yeterlik algıları benlik saygısı olarak ele alınırken, beklenti ve hedefleri ise kişinin eylemleri sonucunda elde etmeyi beklediği amaçlar olarak ele alınmaktadır (Lent, Brown ve Heckett, 2000). Görüldüğü gibi, ergenlik döneminde bireyin sahip olduğu benlik algısı ergenin gelecek tasarımı gerçeğe bir şekilde kendini tanıması ve gerçeğe hedefler belirleyebilmesi açısından etkileyebilmektedir. Geleceği düşünme, gelecekle ilgili plan yapma ve gelecekte beklenenlere sahip olma ergenlik döneminde gelişim görevleri gereğince diğer dönemlere kıyasla daha önemli olabilir. Benlik saygısının da etkisi ile oluşturulan bu gelecek tasarımı, ergenin kendisinden beklenen kariyer planlarını ve kararı verme sürecini de etkileyebilir.

5. Sonuç

Araştırmanın sonucunda, ergenlerin benlik saygısı ve gelecek beklentisi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve benlik saygısının gelecek beklentisi üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu, ergenlerin benlik saygısı ve gelecek beklentisi ile kariyer kaygısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, benlik saygısı ve gelecek beklentisinin ergenlerin kariyer kaygısı üzerinde anlamlı birer yordayıcılar olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda ergenlerin benlik saygısı ve kariyer kaygısı arasında gelecek beklentisinin aracı rolü anlamlı bulunmuştur. Kişinin benlik saygısı gelecek beklentisini, gelecek beklentileri de sağlıklı bir kariyer gelişim ve karar verme süreci üzerinde etkili bir faktördür. Liseye devam eden ergenlerin kariyer sürecine ilişkin kaygı yaşamaması için, kariyer farkındalığı, kariyer hazırlığı ve kariyer planlama konusunda benlik saygısı ve gelecek beklentileri üzerinde çalışılması sonucuna ulaşılabilir. Dolayısıyla bu araştırmanın sonuçları, ergenlerin sağlıklı bir kariyer gelişimi sürecine ışık tutması açısından önemlidir.

Bu araştırma İstanbul'da devlet lisesine devam ergenlerden elde edilen veriler ile sınırlıdır. Bundan sonraki araştırmalarda özel liseye devam eden ergenlerin de içinde bulunduğu kariyer gelişim süreçlerine ilişkin karşılaştırmalı çalışmalar yürütülebilir. Bununla birlikte, ergenlerin lise seçimi ile üniversite sınavı sonrası yaptığı seçimler arasında geçen zamanda, kariyer kaygısı ve kariyer gelişim süreçlerine ilişkin boylamsal çalışmalar da yapılması önerilir. Ayrıca bu araştırma nicel yöntemler ile yürütülmüştür ve araştırma sonuçları ergenlerin ölçeklere verdikleri yanıtlar ile sınırlıdır. Bundan sonraki araştırmalarda ergenlerin kariyer kaygısını ve kariyer gelişim sürecini etkileyen faktörlerin detaylı incelenmesi için nitel yöntemler ile nitel veya karma çalışmaların yapılması önerilebilir. Okullarda çalışan psikolojik danışmanlara ise benlik saygısı, hedef belirleme, kariyer kaygısı, mesleki olgunluk ve karar verme becerileri konusunda grupla psikolojik danışma uygulamaları ve sınıf rehberlik planları hazırlamaları önerilebilir. Ergenin üst öğrenim kurumlarına ve bir meslek ya da bir işe başlamadan önce kariyer seçenekleri konusunda farkındalığının artması ve sağlıklı bir karar verme süreci geçirmesi için bireysel anlamda kariyer danışmanlığı süreçleri de yürütülebilir.

Kaynakça

- Abdullah, M., Duman-Ekin, A. ve Kahraman, M. (2019). Ortaöğretim öğrencilerinde kariyer karar verme öz-yeterliğinin yordayıcıları olarak benlik saygısı ve algılanan sosyal destek. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 594-619.
- Adams, G. (2000). *Adolescent development the essential readings*. Blackwell Publishers Ltd. UK: Oxford.
- Akbaş, M. G. ve Okutan, E. (2020). Lise öğrencilerinin kariyer kaygısına yönelik alan araştırması: Antalya ili örneği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 8(20), 158-187.
- Albion, M. J. (2000). Career decision-making difficulties of adolescent boys and girls. *Australian Journal of Career Development*, 9(2), 14-19.
- Arık, N., & Seyhan, B. (2016). Üniversite öğrencilerinin kariyer planlamasında teknoloji bilgisi ve gelecek beklentilerinin rolü. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 5(7), 2218-2231.
- Bacanlı, F., Akyol, E. Y., Kaynak, S. ve Özhan, M. B. (2018). Ergen-Ebeveyn Kariyer Uyumlu Ölçeği'ni Türkçeye uyarlama çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 19(2), 389-407.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman.
- Barak, A. (1981). Vocational interests: A cognitive view. *Journal of Vocational Behavior*, 19(1), 1-14.

- Branden, N. (1969). *The psychology of self-esteem*. San Francisco, CA: WH Freeman.
- Brady-Amoon, P. and Fuertes, J. N. (2011). Self-efficacy, self-rated abilities, adjustment, and academic performance. *Journal of Counseling and Development*, 89(4), 431-438.
- Burrow, A. L., O'dell, A. C. and Hill, P. L. (2010). Profiles of a developmental asset: Youth purpose as a context for hope and well-being. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(11), 1265-1273.
- Callina, K. S., Johnson, S. K., Buckingham, M. H. and Lerner, R. M. (2014). Hope in context: Developmental profiles of trust, hopeful future expectations, and civic engagement across adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(6), 869-883.
- Catalano, R. F., Berglund, M. L., Ryan, J. A. M., Lonczak, H. S. and Hawkins, J. D. (2004). Positive youth development in the United States: Research findings on evaluations of positive youth development programs. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591(1), 98-124.
- Cloutier, R. ve Onur, B. (2019). Ergenlik psikolojisinde kuramlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27(2), 875-904.
- Coakley, K. M., Groene, S. A., Colavita, P. D., Prasad, T., Stefanidis, D., Lincourt, A. E., Augenstein, V. A., Gersin, K. and Heniford, B. T. (2018). Roux-En-Y gastric bypass following failed fundoplication. *Surgical Endoscopy*, 32(8), 3517-3524.
- Çokluk, Ö., Yılmaz, K., & Oğuz, E. (2011). Nitel bir görüşme yöntemi: Odak grup görüşmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(1), 95-107.
- Creed, P. A. and Patton, W. (2003). Difference in career attitudes and career knowledge for high school students with and without paid work experience. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 3(1), 31-33.
- Çiçek, H. ve Ünlü, G. (2019). Z kuşağının kariyer beklentileri: Lise öğrencileri üzerinde bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 447-458.
- Doğan, T. (2011). İki boyutlu benlik saygısı: Kendini Sevme/Özyeterlik Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 36(162), 126-137.
- Doğan, T. ve Eryılmaz, A. (2013). Benlik saygısı ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(33), 107-117.
- Duclos, G. (2016). *Benlik saygısı, yaşam için bir pasaport*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dolgin, K. G. (2014). *Ergenlik psikolojisi: Gelişim, ilişkiler ve kültür*. İstanbul: Kaknüs.

- Dubow, E. F., Arnett, M., Smith, K. and Ippolito, M. F. (2001). Predictors of future expectations of inner-city children: A 9-month prospective study. *Journal of Early Adolescence*, 21(1), 5–28.
- Duffy, R. D., Douglass, R. P., Autin, K. L., & Allan, B. A. (2014). Examining predictors and outcomes of a career calling among undergraduate students. *Journal of Vocational Behavior*, 85(3), 309-318.
- Ehtiyar, R. V., Ersoy, A., Akgün, A. ve Karapınar, E. (2017). Üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik tutum ve olumlu gelecek beklentilerinin psikolojik iyilik halleri üzerindeki etkisi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 7(2), 251-262.
- Egan, S. K. and Perry, D. G. (1998). Does low self-regard invite victimization? *Developmental Psychology*, 34(2), 99–309.
- Eisenbarth, C. (2012). Does self-esteem moderate the relations among perceived stress, coping, and depression? *College Student Journal*, 46(1), 149–157.
- Emler, N. (2001). *Self-esteem: The costs and consequences of low self-worth*. United Kingdom: York Publishing Services.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Morton.
- Eryılmaz, A. (2011). Ergen öznel iyi oluşu ile olumlu gelecek beklentisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Düşünen Adam: Journal of Psychiatry & Neurological Sciences*, 24(3), 209–215.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill Companies.
- Fuqua, D. R., Seaworth, T. B., & Newman, J. L. (1987). The relationship of career indecision and anxiety: A multivariate examination. *Journal of Vocational Behavior*, 30(2), 175-186.
- Gardner, D. C. (1981). Career maturity and locus of control: Important variables in career training. *College Student Journal*, 15(3), 239–246.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A Simple Guide and reference, 17.0 update*. Boston: Pearson.
- Gündüz, H. Ç. ve Yılmaz, F. N. (2016). Lise öğrencilerinin kariyer kaygılarını belirlemeye yönelik ölçek geliştirme çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 1008-1022.
- Greenberg, D. R., del Alamo, J. A. and Bhat, R. (1992). A recessed-gate InAlAs/n/sup+/-InP HFET with an InP etch-stop layer. *IEEE Electron Device Letters*, 13(3), 137-139.
- Harter, S. (1999). *Distinguished Contributions in Psychology. The Construction of the Self: A Developmental Perspective*. New York, NY: Guilford Press.
- Hayes, J. R. (2013). *The complete problem solver*. Routledge.

- Holland, J. L. (1985). *Making vocational choices: A theory of careers*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- İleri, M. (2019). *Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin akademik öz yeterliliklerinin gelecek beklentisi üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jackman, D. M. and MacPhee, D. (2017). Self-esteem and future orientation predict adolescents' risk engagement. *The Journal of Early Adolescence*, 37(3), 339-366.
- Lapan, R. T., Hinkelman, J. M., Adams, A. and Turner, S. (1999). Understanding rural adolescents' interests, values, and efficacy expectations. *Journal of Career Development*, 26(2), 107-124.
- Kashdan, T. B. and McKnight, P. E. (2009). Origins of purpose in life: Refining our understanding of a life well lived. *Psychological Topics*, 18(2), 303-316.
- Kuzgun Y. (2009) *Meslek gelişimi ve danışmanlığı: Meslek gelişimini etkileyen etmenler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Lent, R. W., Brown, S. D. and Hackett, G. (1994). Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance [Monograph]. *Journal of Vocational Behavior*, 45(1), 79-122.
- Lent, R. W., Brown, S. D. and Hackett, G. (1996). Career development from a sociocognitive perspective. In D. Brown, & L. Brooks (Eds.), *Career choice and development* (pp. 373-422). San Francisco: Jossey-Bass.
- Lent, R. W., Brown, S. D. and Hackett, G. (2000). Contextual supports and barriers to career choice: A social cognitive analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 47(1), 36-49.
- Lent, R. W., Brown, S. D. and Hackett, G. (2002). Social cognitive career theory. *Career Choice and Development*, 4(1), 255-311.
- Libreska, H. (2002). Life perspectives of adolescents in the context of social and economic changes in Poland. In T. Trempala, & L. E. Malmberg (Eds.), *Adolescents' future orientation theory and research* (pp.51-65). Frankfurt: Peter Lang.
- Malmberg, L. E. (2002). *Adolescents' future orientation. Theory and research*. New York, NY: Lang.
- Mbagaya, C., Othuon, L. and Migunde, Q. (2016). Adolescents self-esteem and its effect on career development. *International Journal of Vocational and Technical Education Research*, 2(2), 36-44.
- McWhirter, E. H. and McWhirter, B. T. (2008). Adolescent future expectations of work, education, family, and community development of a new measure. *Youth Society*, 40(2), 182-202.

- McWhirter, E. H., Hackett, G. and Bandalos, D. L. (1998). A causal model of the educational plans and career expectations of Mexican American high school girls. *Journal of Counseling Psychology*, 45(2), 166-181.
- Michael, R. (2019). Self-efficacy and future career expectations of at-risk adolescents: The contribution of a tutoring program. *Journal of Community Psychology*, 47(4), 913-923.
- Moitra, E., Beard, C., Weisberg, R. B. and Keller, M. B. (2011). Occupational impairment and social anxiety disorder in a sample of primary care patients. *Journal of Affective Disorders*, 130(1), 209-212.
- Niles, S. G. and Harris-Bowlsbey, J. (2013). *Career development interventions in the 21st century*. Boston, MA: Pearson.
- Nurmi, J. E. (1991). How do adolescents see their future? A review of the development of future orientation and planning. *Developmental Review*, 11(1), 1-59.
- Oettingen, G. and Mayer, D. (2002). The motivating function of thinking about the future: Expectations versus fantasies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(5), 1198-1212.
- Orth, U., Robins, R. W. and Widaman, K. F. (2012). Life-span development of self-esteem and its effects on important life outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(6), 1271-1288.
- Patton, W., Bartrum, D. A. and Creed, P. A. (2004). Gender differences for optimism, self-esteem, expectations and goals in predicting career planning and exploration in adolescents. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 4(2), 193-209.
- Peou, C. and Zinn, J. (2015). Cambodian youth managing expectations and uncertainties of the life course – a typology of biographical management. *Journal of Youth Studies*, 18(6), 726-742.
- Pisarik, C. T., Rowell, P. C. and Thompson, L. K. (2017). A phenomenological study of career anxiety among college students. *National Career Development Association*, 65(4), 339-362.
- Rogers, M. E., Creed, P. A. and Glendon, A. I. (2008). The role of personality in adolescent career planning and exploration: A social cognitive perspective. *Journal of Vocational Behavior*, 73(1), 132-142.
- Rosenberg, M. (1965). Rosenberg self-esteem scale (RSE). Acceptance and Commitment Therapy. *Measures Package*, 61(52), 18-32.
- Sánchez-Sandoval, Y. and Verdugo, L. (2016). Desarrollo y validación de la Escala de Expectativas de Futuro en la Adolescencia (EEFA). *Anales de Psicología/Annals of Psychology*, 32(2), 545-554.

- Saupe, L. B., Gößmann, K., Catani, C. and Neuner, F. (2019). Adolescent life perspectives after war: Evaluation and adaptation of the Future Expectation Scale in Uganda. *Frontiers in Psychology*, 10(1), 1527-1536.
- Schmid, K. L., Phelps, E. and Lerner, R. M. (2011). Constructing positive futures: Modeling the relationship between adolescents' hopeful future expectations and intentional self-regulation in predicting positive youth development. *Journal of Adolescence*, 34(6), 1127-1135.
- Seginer, R. (2003). Adolescent future orientation: An integrated cultural and ecological perspective. *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(1), 1-13.
- Seginer, R. (2008). Future orientation in times of threat and challenge: How resilient adolescents construct their future. *International Journal of Behavioral Medicine*, 32(4), 272-282.
- Skorikov, V. B., & Vondracek, F. W. (2007). Positive career orientation as an inhibitor of adolescent problem behaviour. *Journal of Adolescence*, 30(1), 131-146.
- Super, D. E. (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behavior*, 16(3), 282-298.
- Staf, J., Messersmith, E. E., & Schulenberg, J. E. (2009). Adolescent and the world of work. In R. M. Lerner, & L. Sternberg (Eds.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 270-314). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Steinberg, L. (2013) *Ergenlik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tafarodi, R. W. and Swan, W. B. (2001). Two-dimensional self-esteem: Theory and measurement. *Personality and Individual Differences*, 31(5), 653-673.
- Taş, M. A. ve Özmen, M. (2019). Meslek seçiminde aile desteği ve kariyer uyum yetenekleri ilişkisi: Olumlu gelecek beklentisinin aracılık rolü. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 736-761.
- Thompson, R. and Neilson, E. C. (2014). Early parenting: The roles of maltreatment, trauma symptoms, and future expectations. *Journal of Adolescence*, 37(7), 1099-1108.
- Toker, B. ve Kalıpçı, M. B. (2021). Benlik saygısı, olumlu gelecek beklentisi ve geleceğe yönelik tutumun mutluluk üzerindeki etkisi: meslek yüksekokulu öğrencileri üzerinde bir uygulama. *Yükseköğretim Dergisi*, 11(2), 473-484.
- Torun, Y., Çakar, H. ve Budak, S. (2021). Üniversite öğrencilerinin temel benlik değerlendirmeleri ile kariyer stresleri arasındaki ilişkide girişimcilik niyetinin aracılık rolü: Bir vakıf üniversitesi örneği. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 53, 1-25.
- Trzesniewski, K. H., Donnellan, M. B., Moffitt, T. E., Robins, R. W., Poulton, R. and Caspi, A. (2006). Low self-esteem during adolescence predicts poor health, criminal behavior, and limited economic prospects during adulthood. *Developmental Psychology*, 42(2), 381-390.

- Tuncer, M. (2011). Ergen Gelecek Beklentileri Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması. *Electronic Turkish Studies*, 6(3), 1275-1286.
- Santrock, J. W. (2012). *Ergenlik*. Nobel Akademik Yayıncılık
- Schumacker, R., & Tomak, S. (2013). *Understanding statistics using Springer*.
- Uluçay, T., Özpolat, A. R., İşgör, İ. Y. ve Taşkesen, O. (2014). Lise öğrencilerinin gelecek beklentileri üzerine bir araştırma. *Education Sciences*, 9(2), 234-247.
- Verdugo, L., Freire, T. and Sánchez-Sandoval, Y. (2018). Understanding the connections between self-perceptions and future expectations: A study with Spanish and Portuguese early adolescents. *Revista de Psicodidáctica*, 23(1), 39-47.
- Vignoli, E. (2015). Career indecision and career exploration among older French adolescents: The specific role of general trait anxiety and future school and career anxiety. *Journal of Vocational Behavior*, 89, 182-191.
- Yılmaz, F. N. ve Gündüz, H. Ç. (2018). Lise öğrencilerinin kariyer kaygılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1585-1602.

Etik Kurul Kararı

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

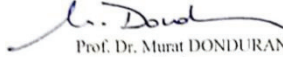
Toplantı Tarihi: 24.06.2021

Toplantı No:2021/04

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU TOPLANTI KARARI

Yürürlüğüne Hacer YILDIRIM KURTULUŞ'un yapacağı "Ergenlerin benlik saygısı ve kariyer kaygısı arasındaki ilişki: Gelecek beklentisinin aracı rolü" adlı çalışma ve bu çalışmada kullanılacak veri toplama araçları ve yöntemlerine ilişkin bilgilerde etüğe aykırı herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Etik Kurul Üyeleri

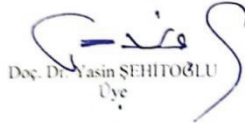

Prof. Dr. Murat DONDURAN
Başkan

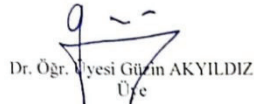
Prof. Dr. Ali ERYILMAZ
Üye

Prof. Dr. Güllhayat GÖLBAŞI ŞİMŞEK
Üye

Doç. Dr. Mehmet Emin KAHRAMAN
Üye

Doç. Dr. Senay OĞUZTİMUR
Üye

Doç. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Güzin AKYILDIZ
Üye

ŞEHZÂDE KORKUD'UN HADİSÇİLİĞİ (VESİLETÜ'L-AHBÂB Bİ-ÎCÂZ ADLI ESERİ ÖZELİNDE) (*)

(Araştırma Makalesi)

Mehmet DİLEK (**)

Öz

Osmanlı padişahlarından II. Bâyezid'in oğlu Şehzâde Korkud, idareci olmanın yanında kitap yazmış olmasıyla ilmî bir kişiliğe de sahiptir. Dedesi Fatih Sultan Mehmed'in nezaretinde saraydaki hocalardan iyi bir eğitim almış, Arapça ve Farsça öğrenmiş, gençliğinden itibaren ilim ve sanat çalışmalarına yönelmiştir. Biyografisini anlatan kitaplarda hakkında bir âlim tarafından Antalya'da kendisiyle görüştüğünü ve onu "hadiste imâm, usûl, esmâu'r-ricâl ve tarih ilimlerinde bir derya" olarak bulduğu şeklindeki övgü dolu bir bilgiye rastlamaktayız. Bu sözün tahkiki için şehzâdenin yazdığı kitaplara baktığımızda hadîs ve ilimleriyle yoğun bir şekilde ilgilenen bir kişi olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Zengin bir kütüphanesinin olduğu ve orada hadîs ilimlerine ait pek çok kitabın bulunduğunu bizat kendi ifadelerinden öğrenmekteyiz. Ayrıntılı bir şekilde ele alıp incelediğimiz Vesiletü'l-ahbâb adlı eserinde 130 tane rivayete, hadîsçilerin metoduyla yer verdiğini görmekteyiz. Diğer Osmanlı şehzâdeleri, bulunduğu muhit ve üstlendiği idari görevlerle birlikte düşünüldüğünde şehzâde hakkındaki bu değerlendirmenin yabana atılır bir ifade olmadığını söyleyebiliriz. Biz sadece bir kitabını incelemiş bulunmaktayız. Bütün kitapları incelendiğinde Şehzâde Korkud'la ilgili söz konusu değerlendirme daha belirgin ortaya konulabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Hadîs İlimleri, İmâm, Şehzâde Korkud.

*) Bu makale 13-14 Aralık 2019 Antalya'da gerçekleştirilen Uluslararası Şehzâde Korkut Sempozyumu'nda "Şehzâde Korkud'un Hadîste İmâm Olmasının İmkânı Üzerine" adıyla kısmen tebliğ olarak sunulmuş, ne özet ne de tam metin olarak herhangi bir yerde yayınlanmamış olup, birçok bilgi ve araştırmalarla muhtevası genişletilerek "Şehzâde Korkud'un Hadîsçiliği -Vesiletü'l-ahbâb bi-îcâz adlı eseri özelinde-" adıyla makale formatına dönüştürülmüştür.

***) Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Ana Bilim Dalı, (e-posta: mdilek25@hotmail.com)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4900-1744>

The Hadithism of Şehzâde Korkud
(In Particular, His Work Called Wasilat al-Ahbab Bii'jaz)

Abstract

One of the Ottoman Sultans, son of the 2nd. Bayezid, Prince Korkud, beside being administrative officer, he has written a lot of works. Under the supervision of his grand father Fatih Sultan Mehmed, he has received a good education from the teachers in the palace. He has learnt arabic and persian, since he was a youngster, he has focused on arts and science studies. The books telling about his biography said that an expert met with him in Antalya and found him as an 'Imam in hadith', "usul" , " esmau-rijal "and that he is an "ocean" in the sciences of history. We come across a laudible piece of information. To make these words verified, and when we look at the books that Prince (Şehzade) wrote, we can see clearly that this person is deeply interested in hadith and sciences. He had a rich library in which there are many books related to science and hadith. In his work called (Wasilat al-ahbâb), which we have examined in detail, we can see that there are 130 'RIWAYA' using the methods of muhaddith. The other ottoman princes when considered together with their surroundings and the administrative duties they assumed, we can say that the evaluation of Ottoman princes is not a dismissive expression. We have only reviewed the books. Once all his books were examined, the evaluation related to şehzade Korkud could have been put forward more clearly.

Keywords: Hadith, Ulûm al-hadith, Imam, Prince Korkud.

Giriş

Bu makalede Osmanlı şehzâdelerinden biri olan ve âlim kimliği ile tanınan Ebu'l-Hayr Muhammed Korkud hakkında, Muhammed b. Bedreddin el-Vefâî'nin, "hadiste imâm, usûl, esmâu'r-ricâl ve tarih ilimlerinde bir derya" olduğunu ifade eden sözünün tahkiki yapılacaktır. Bu övgü dolu ifadeleri sarf eden kişi, Vezir Kasım Paşa medresesinde müderrislik yapmış kendini ilme adanmış, çeşitli ilim dallarında kitap yazan ve bilgisi olan birisi olarak tanıtılmaktadır. Bu yüzden söz konusu ifadenin kayda değer olduğu anlaşılacaktır. Bu ifadenin tahkiki için şehzâdenin yazmış olduğu kitapların hadîs açısından incelenmesi gerekmektedir. Burada bir kitabından hareketle şehzâdenin hadisçiliği, hadis ilimleri ile ilişkisi ele alınmaya çalışılacaktır.

1. Ebu'l-Hayr Muhammed Korkud'un Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri

1.1. Şehzâde Korkud'un Hayatı

Ebu'l-Hayr Muhammed Korkud¹, 872 (1467) veya 874 (1469) -919 (1513) yılları arasında yaşamış bir Osmanlı şehzâdesidir. Amasya'da dünyaya gelmiştir. Korkud, Os-

1) Şehzâde Korkud, *Kitâbu halli'l-işkâli'l-efkâr fi hilli emvâli'l-küffâr* adlı eserinin baş tarafında kendi el yazısı ile yazmış olduğu bir kayıta adını Ebu'l-Hayr Muhammed Korkud el-Osmânî b. Bâyezid

manlı padişahlarından II. Bayezid'in oğlu, Fatih Sultan Mehmed'in torunu, Yavuz Sultan Selim'in de abisidir. 1483-1502 yılları arasında Manisa Sancak Beyliğinde bulunmuş oradan da Antalya'ya gönderilmiştir. Burada kendisine, ilave bazı sancaklar tahsis edildiyse de Şehzâde Korkud, Manisa sancağına tekrar dönmeyi talep etmiştir. Bu isteği kabul edilmeyince Teke-ili Sancak Beyliği görevini bırakıp Antalya kalesinde âdetâ inzivaya çekilmiştir.² Böyle bir hareketi, ilimle iştiğal etmek için tercih ettiğini belirten Şehzâde Korkud, Antalya'da bulunduğu esnada hacca gitmek istediğini belirterek babasından izin talep etmiştir. Teamüllere aykırı olduğu için bu talebi kabul görmeyince yanına pek çok kişiyi de alarak izinsiz olarak Mısır'a gitmiştir. Mısır'da 14 ay gibi bir süre kalıp çok istemesine rağmen hacca gidememiş ve 1510 tarihinde tekrar Antalya'ya dönmek zorunda kalmıştır. Antalya'nın havasının kendisine iyi gelmediğini ifade ederek 1511 tarihinde Manisa'ya tekrar gitmiştir. Çeşitli sebeplerden dolayı kendisine Manisa Saruhan sancak beyliği verilmiştir. Manisa'da iken kardeşi Şehzâde Selim padişah olmuş, Korkud ise artık saltanat için tehlikeli sayılmaya başlanmıştır. Her ne kadar böyle bir niyetinin olmadığını bildirse de kendisinden şüphelenilmiştir. Kardeşinin, üzerine 10.000 kişilik orduyla geldiğini duyunca Manisa'dan gizlice kaçıp Mısır'a gitmek için Teke-ili yöresine doğru yola çıkmış, ancak İstanos'da (Korkut-ili) bir mağarada yakalanmış ve Bursa'ya götürülürken Eğriğöz (Emet) kasabası yakınında 1513 Kapıcıbaşı Sinan Ağa tarafından boğularak öldürülmüştür.³

1.2. Şehzâde Korkud'un Hocaları ve İlmi Şahsiyeti

Özellikle Hadîs ilminde herhangi bir şahsın biyografisi anlatılırken onun eğitiminden, hocalarından hatta talebelerinden söz edilmesi önem arz etmektedir. Bu anlamda Şehzâde Korkud'a baktığımızda onun küçük yaşta dedesi Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'a getirildiğini ve sarayda dedesinin nezaretinde iyi bir eğitim gördüğünü öğrenmekteyiz. Arapça ve Farsça öğrenmiş, gençliğinden itibaren ilim ve sanat çalışmalarına yönelmiştir.⁴ Bu bilgilere göre eğitimini Sultan Fatih'in sarayındaki ders veren hocalardan almış olmaktadır.

Şehzade Korkud'un ders aldığı hocaları araştırdığımızda özel olarak eğitiminde görevlendirilen bir hocanın bulunduğunu öğrenmekteyiz. O da *Mevlâ Seyyid İbrahim*'dir. Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö.968/1561), Osmanlı ulemâ ve meşâyihine dair yazmış

b. Mehmed b. Murâd b. Bâyezid b. Murâd b. Orhan b. Osman olarak yazmıştır. Dolayısıyla künyesinin Ebu'l-Hayr olduğunu ifade edebiliriz. Bkz. Şehzâde Korkud, *Kitabu halli işkâli'l-efkâr fî hilli emvâli'l-küffâr*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya/1142.

2) Emecen, Feridun, "Korkut, Şehzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara, TDV Yay., 2002, C. XXVI, s. 205-207.

3) Emecen, "Korkut, Şehzâde", *DİA*, C. XXVI, s. 205.

4) Uzunçarşılı, İsmail Hakki, "II. Bâyezidin Oğullarından Sultan Korkut", *TTK Belleten*, Sayı: 120, Yıl: 1996, C. XXX, s. 589.

olduğu eş-Şekâiki'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye adlı biyografik eserinde ilmiyle âmil, faziletli, kâmil ve şerefli nesep sahibi Mevlâ Seyyid İbrahim'in önce Karanmanlı vezîr Mehmed Paşa tarafından, oğlunun ta'lim ve terbiyesi için ta'yin olduğunu daha sonra da Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında Sultan Bâyezîd'in oğlu Şehzâde Korkud'un hocalığına me'mûr edildiğini kaydetmiştir.⁵ Şehzade Korkud'un yetişmesinde önemli bir yere sahip olan Mevlâ Seyyid İbrahim, ilmî bir çevrede yetişmiştir. Babası da âlim ve faziletli bir kişidir. Kardeşleri Hüseyin ve Abdâh efendiler de Amasya'da Bâyezîd Medresesi'nde müderrislik görevinde bulunmuşlardır. Hatta Abdâh Efendi II. Bâyezîd'e hocalık da yapmıştır.⁶

Şehzade Korkud'un hem arkadaşlarından hem de hocalarından sayılabilecek biri de Bursalı *Mevlânâ Ğazâlî*'dir. Şehzade Korkud'un aynı zamanda lalasıdır.⁷ Hacı Halife (1067/1657), onun hakkında şu bilgilere yer vermiştir: "Âlim ve fâzıl bir kişi Mehmed b. Durmuş el-Ğazâlî, Deli Birader diye meşhur olup Mekke'de 942/1535 senesinde vefat etmiştir."⁸ Mevlânâ Ğazâlî, Osmanlı âlimlerinden olan Muhyiddin Acemî'den (880/1475) ders almıştır. Bazı medreselerde müderrislik yapmıştır.⁹ *Dâfiu'l-ğumûm* adlı hezeliyâtla¹⁰

- 5) Taşköprizâde İsmâuddîn Ebu'l-Hayr Ahmed, *eş-Şekâiki'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Dârü'l-kütübî'l-arabî, Beyrut, trs. s. 186.
- 6) II. Bayezid Amasya'da görevli iken Mevlâ Seyyid İbrahim'in babasını kendi babası gibi götür devamlı yanına uğrar ve hayır duasını alırdı. Seyyid İbrahim, ilk tahsilini babasından yapmış sonra da ilim öğrenmek maksadıyla Bursa'ya gitmiştir. Orada; Şeyh Sinânüddîn, Hasen Samsûnî ve Hocazâde gibi meşhûr âlimlerin derslerinde ilim öğrenip yetişmiştir. Zamanın âlimlerinden olmuş Merzifon, Karahisar ve İstanbul'da müderrislik yaptıktan sonra, Amasya'da Sultan Bâyezîd Medresesi'ne müderris olmuştur. Amasya kadılığına tayin edilmiş ve Sultan Bâyezîd Hân'ın saltanatının son zamanlarında emekli olmuştur. Geniş bilgi için bk. Abdi-Zâde, Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul, 1927), C.III, s. 232-242; Taşköprizâde, *Şekâik*, s. 186.
- 7) Bir şehzâdenin eğitimi anlatılırken elbette ki onların eğitiminden sorumlu lalaları da unutmamak gerekir. Lalalar, Osmanlı şehzâdelerinin sancağa çıkışları ve buldukları bölgede idarecilik (sancak beyliği) yapmaları sebebiyle sadece onların eğitiminden değil aynı zamanda mahallî idareden de sorumlu bir vasıf kazanmıştır. Taşra yönetiminde şehzâdenin maiyetinde bulunan görevlilerin başı ve en önde geleni laladır. Lalalar çok defa Enderun'dan yetişmiş, tecrübeli, güvenilir şahıslar arasından titizlikle seçilir ve merkezdten tayin edilirdi. Bk. Baykara, Tuncer, "Lala", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2003, C. XXVII, s.70.
- 8) Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, Mektebetü'l-müsennâ, Bağdat, 1941, C. I, s. 478.
- 9) Deli Birâder sırasıyla, Sivrihisar, Akşehir, Ağros ve Kapiağası Hüseyin Ağa Medreselerinde müderrislik yapmıştır. Bk. Kınalızâde, vr. 251 a-b; Âşık Çelebi, vr. 292 a.; Gözitok, Mehmet Akif, "*Deli Birâder Gazâlî ve Miiftâhu'l-Hidâye İsimli Eseri*", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 52, Erzurum, 2014, s. 105-139.
- 10) *Hezeliyât*: Arapça "hezl" kelimesinin çoğuludur. Şaka, alay, latife, kaba mizah ve hezeyan anlamında bir terimdir. Şaka, alay ve latife kasdıyla söylenen veya yazılan şeylerle ciddi bir eserin, aynı formda fakat mîzâhî şekilde yazılmış benzeri de "hezl" in tanımını içine girmektedir. Mizahla karışık alaycı sözlerle; "hezl âmîz", "hezel" söyleyen, şakacı kimselere; "hezl-gü" ve hezel tarzında yazılmış alaycı eserlere "hezeliyât" denir. Daha geniş bilgi için bk. Erboğa, Halit, "Hezl", <https://samil.ihya.org/ansiklopedi/hezl.html> (erişim tarihi: 08.02.2022).

dolu bir eseri vardır.¹¹ Bu eseri dışında Cerr-nâme, Elif-nâme, Kapluca-nâme, *Miftâhu'l-Hidâye* isimli manzumeleri mevcuttur.¹² Osmanlı şâiri ve tezkire müellifi Sehî Bey de (ö. 955/1548) onun hakkında şu ifadeler yer vermiştir: “*Delî Birâder dimekle anılır. Divâne-reng ve mütelevvin eblehrek kişidir. Ulumu tertîb üzre görmüş merhum Sultan Korkud müellefâtına mukâbelecî olmuştur.*”¹³ Bursalı olan Deli Birader,¹⁴ Şehzâde Korkud’un yakın arkadaşı Piyâle Bey vasıtasıyla tanışmış ve onun dostu olmuştur. Bu dostluk öylesine ilerlemiştir ki Şehzâde Korkud, onu yanından hiç ayırmamış ve kendisini adeta bir gölge gibi takip eden Deli Birâderi, Mısır’a gidişinde dahi maiyeti arasında götürmüştür.¹⁵

Şehzade Korkud’un etkilendiği hocalardan biri de izinsiz olarak Mısır’a gidişinden dolayı babasının kendisini affetmesi için yazmış olduğu *Vesiletü'l-ahbâb* adlı eserini II. Bâyezid’e götürmesi için görevlendirdiği Ezher’in hocalarından *Şeyh Abdüsselâm*’dır. Korkud, eserin içerisinde Şeyh Abdüsselâm’ın ismini birkaç yerde zikreder.¹⁶ Yazılardan anlaşıldığına göre Şehzâde Korkud’un ilmî, politik ve diplomatik aktivitelerinde önemli bir yere sahiptir. Şehzade tarafından olağanüstü bir âlim olarak tanımlanan Abdüsselâm b. Muhammed el-Ensârî, onun nüshasını yazan hatta *Da’vetü nefsi’t-tâliha* adlı eserinin gölge yazarı gibidir.¹⁷

Şehzâde Korkud’un aynı zamanda iyi bir hattât¹⁸ ve mûsikişinâs¹⁹ olduğu da kaynaklarda belirtilmektedir. Musîkîde başta gelen üstadlardan olduğunu belirten İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1888-1977), onun İslam Hukuku ve Fıkıhta da zamanın İslam âlimlerinin en yüksekleri arasında yer aldığını, daima ilmî tetebbûât ile meşgul diğer devlet işlerini maiyetindeki ilgililere bıraktığını da kaydetmiştir.²⁰ Dönemin âlimlerinden Müeyyedzâde

11) Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, C. I, s. 478.

12) Gözitok, “*Delî Birâder Gazâlî ve Miftâhu'l-Hidâye İsimli Eseri*”, s.109.

13) Sehî Beg, *Heşt Bihîşt*, Haz., Halûk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey, Ankara, 2017, s. 109.

14) Deli Birader-Şehzâde Korkud ilişkisi için bk. Turgut, Ali Kürşat, “*XVI. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinde Farklı Bir Müderris Tipi: Deli Birader (Bursalı Gazzâlî) ve Şehzâde İlişkisi*”, *Şehzâde Korkut Kitabı, TDV Antalya Şubesi*, Ankara, 2020, s. 41-53.

15) Gözitok, Mehmet Akif, “*Delî Birâder Gazâlî ve Miftâhu'l-Hidâye İsimli Eseri*”, s.105-139.

16) Korkud, *Vesiletü'l-ahbâb*, 26a, 104a, 120a.

17) al-Tikriti, Nabil, *The Hajj as Justifiable Self-Exile: Şehzade Korkud's Waslat al-a.(h)bâb* (915–916/1509–1510), *Al-Masaq*, Vol. 17, No. 1, March 2005. s. 128.

18) Şeyh Hamdullah’tan bizzat aklâm-ı sitte denilen nesih, sülüs, tevkîf, rika’, muhakkak ve reyhânî yazı dallarında meşk ederek mezun olmuştur. Bk. Subaşı, M. Hüsrev, “*Hattat Osmanlı Padişahları*”, *Osmanlı*, XI, Ankara, 1999, s. 53-54.

19) Mûsikî ile besteler yapacak derecede meşguliyeti söz konusudur. Aynı zamanda sesi de güzel olan her türlü sazı çalabildiği ve bir de müzik aleti icat ettiği belirtilmektedir. Öztuna, Yılmaz, *Türk Mûsikisi Ansiklopedisi- I*, İstanbul, 2002, s. 50-51.

20) Uzunçarşılı, “*II. Bâyezidin Oğullarından Sultan Korkut*”, XXX, 545; Kazan, Hilâl, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi, (doktora tezi/doctoral dissertation), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007. s. 127-130.

Abdurrahman Efendi (922/1516), kelam ilminin müşkillerine dair yazmış olduğu bir eseri mütalaa etmesi için ona göndermiş, kitabı okuduktan sonra ona takdirlerini bildirmiştir.²¹

Şehzade Korkud'un ilmî şahsiyetini anlatırken Osmanlı şehzadelerin eğitiminde önemli bir rol üstlenen kimseler olan lalaları da unutmamak gerekir.²²

1.3. Şehzâde Korkud'un Eserleri

Şiirlerinden oluşan bir divanı ve dört tane eseri vardır. Eserlerini Arapça olarak kaleme almıştır. Osmanlı hanedanı içerisinde divan dışında kitap yazan belki de tek kişidir. *Meşâiru's-şuarâ* adlı Divanında Âşık Çelebi (979/1572), mukabelecesi²³ olan Bursalı Deli Birader lakaplı Mevlanâ Gazzâlî'yi anlatırken Şehzâde Korkud'a atfen şu ifadeler yer vermiştir: "...ol asrun şehzâ-delerinden Sultan Korkud bin Sultan Bâyezid ki Rum şehzâ-delerinden ulûm-u maarife andan tevaggul etmiş ve tekmil-i fazl u irfâna ehliyle musâhabetle tevessül etmiş şeh-zâde yoktur."²⁴ Bu ifadelerle, Korkud'un şehzâdeler için de ilimle temayüz etmiş yönüne vurgu yapmaktadır.

Şehzâde Korkud'un eserleri şunlardır:

1. *Kitâb bi-halli işkâli'l-efkâr fi hilli emvâli'l-küffâr*: Savaş hukuku ile ilgili bir eserdir. Yazması Süleymaniye kütüphanesinde bulunmaktadır.

2. *Vesiletü'l-ahbâb alâ vechi'l-îcâz*: İleride daha fazla üzerinde duracağımız bu eser, haccın fazileti, ana babaya iyilik, babanın oğluna iyilik dilemesi gibi konulara yer vermekte ve çoğunlukla hadîslerden oluşmaktadır. Yazması Süleymaniye kütüphanesinde bulunmaktadır.

3. *Da'vetü'n-nefsi't-tâliha ile'l-a'mâli's-sâliha: Kitâbü Harîmî fi't-taşavvuf* adıyla da bilinir. Şehzâde Korkud, inzivaya çekildiği bir zamanda tefsir, hadîs ve fıkha ait pek çok kitabı okur ve bu eseri yazar. Eser de şiirler de bulunmaktadır. Yazması Süleymaniye kütüphanesinde bulunmaktadır.

21) Taşköprizâde, *Şekâik*, s. 179.

22) Şehzade Korkud'un lalaları arasında İskender Bey, Sarı Ahmed Bey, Sinan Bey gibi isimler bulunmaktadır. Bk. Uzunçarşılı, "II. Bâyezidin Oğullarından Sultan Korkut", s. 557; Emecen, "Korkut, Şehzâde", s. 205.

23) Mukabele sözlükte "iki şeyi birbiriyle karşılaştırmak" anlamına gelmektedir. Bu kavram Kur'an ile kullanıldığı gibi diğer ilimler için de kullanılmaktadır. Mukabele geniş anlamda nüshanın veya nüshaların karşılaştırılması, gözden geçirilmesi ve tashih edilmesi şeklinde değerlendirilebilir. Yani Deli Birader Şehzade Korkud'un yazmış olduğu eserlerini kontrol eden ve yeri geldiğinde tashih eden bir kişidir. Geniş bilgi için bkz. Şahyar, Ataullah, "Mukabele", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, TDV. Yayınları, İstanbul, 2006, C. XXXI, 101; Turgut, Ali Kürşat, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinde Farklı Bir Müderris Tipi: Deli Birader (Bursalı Gazzâlî) ve Şehzâde İlişkisi", s. 47-48.

24) es-Seyyid Pîr Mehmed b. Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, Haz. Filiz Kılıç, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2018. s. 691.

4. *Şerhu elfâzi'l-küfr*: Bu kitap *Hâfîzü'l-insân an lafzi'l-îmân* adıyla da bilinmektedir. İtikad ile ilgili bir eser olup yazması Süleymaniye kütüphanesinde bulunmaktadır.²⁵

Bu eserleri dışında Korkud'un devrin kaynaklarına göre bir de "mükemmel" divanı vardır. Günümüzde mevcut olan divanı daha çok ona ait manzumelerin Ali Emîrî Efendi tarafından bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmıştır (Millet Ktp., nr. 1040).²⁶

2. Şehzade Korkud'un «Hadîste İmam» Olması

Bir şahsın hal tercemesi anlatılırken onun hakkında diğer âlimler tarafından yapılan değerlendirmelere de yer verilir. Bu da ilgili şahsın ilmî şahsiyetinin daha net ortaya konulması açısından önemlidir. Bu cümleden olarak Şehzâde Korkud hakkında Kâtip Çelebi (1067/1657), onunla görüşen Muhammed b. Bedreddin el-Vefâî (940/1534) isimli bir âlimin *Hazînetü'l-fedâil* isimli eserinden şöyle bir alıntı yapar:

لاقيته بأنطاليا سنة 912 فوجدته إمامًا في علم الحديث وبحرًا في الأصول وعلم أسماء الرجال والتاريخ، وله فضائل جمّة –

"Korkud ile 912 senesinde Antalya'da görüştim. Kendisini hadîste imâm, usûl, esmâu'r-ricâl ve tarih ilimlerinde bir derya buldum. Onun daha birçok faziletleri vardır."²⁷

Kâtip Çelebi, Şehzâde hakkında bu övgü dolu sözleri sarf eden kişinin, Vezir Kasım Paşa medresesinde müderrislik yapmış, kendini ilme adanmış, çeşitli ilim dallarında kitap yazan ve bilgisi olan birisi olarak tanıtmaktadır.²⁸ Dolayısıyla onun bu ifadeleri dikkate alınması gereken önemli bir ayrıntıdır.

Şehzâde Korkud'un fıkıh, hadîs ve usûl-i hadîste mütehasıs olduğunu ifade eden İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1888-1977), Manisa ve Antalya sancaklarında bulunduğu za-

25) Şehzâde Korkud'un eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Teber, Ömer Faruk, "Şehzâde Korkud'un İlmî Şahsiyeti ve Sultan Bayezid Hân'ın Validesi Mükerrerme Hatun Vakfına Ait Bir Vakfiye", *Şehzâde Korkud Kitabı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2020, s. 167-180.

26) Emecen, "Korkud, Şehzâde", s. 205. Ayrıca *Fetâvâ-yı Korkudiyye* adlı bir eserin sahibi olduğu da belirtilir. *Şerh-i Mevâkıf-ı Cürcânî*'nin kenarına birçok konuda düştüğü notları ise bizzat gördüğünü Kınalızâde ifade eder (*Tezkire*, 1/109). Nitekim Cürcânî'nin İbn Sînâ'ya ait *el-Kaşidetü'l-'ayniyyetü'r-rûhiyye* adlı eserine yazdığı şerhin kenarına Harîmî mahlaslı biri tarafından bazı notlar düştüğü, yine aynı mahlasla bununla ilgili Cevâb-ı Süfî ez-berây-ı Suâl-i Hekim ez-çi Sebeb-i Nâtıka Âmede Est başlığı altında Türkçe şiirler kaleme alındığı dikkati çeker (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4024, vr. 40b-54a). Burada Korkud adı geçmemekle birlikte Harîmî mahlasından yola çıkılarak bu çalışmalar Şehzade Korkud'a atfedilmiş, onun 1479'da ilk gençlik yıllarında bunlarla icâzetnâme aldığı ileri sürülmüştür. (al-Tikriti, *The Hajj as Justifiable Self-Exile: Şehzade Korkud's*, s. 674.

27) Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, Thk: Mahmud Abdulkadir Arnavut, IRCICA, İstanbul, 2010, C. III, 31.

28) Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, C. III, 263.

manlar yazın yaylaya çıktığında bile kitaplarını deve ve katırlarla taşıtarak tettebbûda bulunmayı âdet edindiğini belirtir.²⁹ Feridun Bey'in *Münşeâtı selâtin* adlı eserinde Şehzade Korkud'un kardeşi Sultan Selim'e yazdığı bir mektupta da yine kitaplarından söz etmekte ve bunları Manisa kalesine koyduğunu ifade etmektedir.³⁰ Bu kitaplar, Sultan Selim tarafından İstanbul'a getirilmiştir.³¹

Öte yandan "Hadîste İmam" olma rütbesi bir şehzâde için oldukça ilgi çekicidir. Osmanlı şehzâde ve sultanlarını daha çok divanları ile bilmekteyiz. İçlerinde çeşitli ilim dallarına dair kitap yazan oldukça azdır. Özellikle de ayrı bir gayret, ilgi ve çaba isteyen hadîs ilimleri ile uğraşmak neredeyse hiç rastlamadığımız bir durumdur. Dolayısıyla Nureddin el-Vefâî'nin bu sözünün tahkike ihtiyacı olduğu açıktır. "Hadîste imam" tabiri hadîs ilminde üstâd-ı kâmil mertebesinde bulunan zatlar için kullanılmıştır. Aynı zamanda hâkim, hüccet, hâfız ıstılahlarının müradifi olan muhaddis anlamında kullanılmıştır.³² Bu ifadelerden imam kelimesi hadîs ilminde derecesi yüksek olan âlimler için kullanılan bir ıstılah olduğu anlaşılmaktadır.

Âlim kimliği ile karşımıza çıkan şehzâdenin bizzat kendisi şahsî kütüphanesinde topladığı kitapların konularına göre bir dökümünü yapmıştır. Bu bilgilere göre hadîs ve ilimlerine dair yaklaşık olarak 65 tane kitabının olduğu anlaşılmaktadır. Kütüphanesinde içlerinde Zeylaî'nin (ö.762/1360) *Nasbu'r-râye*'sinin de bulunduğu, 36 hadîs kitabının var olduğunu belirtir. Peşinden *Nasbu'r-râye*'nin nasıl bir kitap olduğunu açıklar ki bu onun, kitaplarını sadece kütüphanesinde bulunduran biri olmayıp aynı zamanda sıklıkla kullandığını da göstermektedir. Nitekim bunu kitaplarındaki verdiği bilgilerden ve yaptığı atıflardan anlamaktayız. *Nasbu'r-râye* için şu ifadeleri kullanır: "*Cemâlüddin Zeylaî kitabında, Hidâye'de bulunan hadîslerin durumlarına değinmiştir. Sonra diğer mezheplerin delil olarak kullandığı hadîsleri vermiş, delil olup olmadığına dair açıklamalar yapmıştır.*"³³ Bu açıklamaların hemen ardından önemli bir usûl kaidelerini aktarmıştır: "*Her 'Hz. Peygamber şöyle buyurdu' denilen hadîsle ihticâc edilemez. Delil olması uygun olan hadîsler sahîh ve hasen olanlardır. Hadîslerin hangisinin sahîh hangisinin hasen olması konusunda ihtilafın varlığı bilinmekle birlikte bu böyledir.*"³⁴

Nasbu'r-râye'den sonra Siracüddin İbnu'l-Mülakkin'in (ö. 804/1401) *Tahrîcu ehâdisi'r-Râfî* adlı eserini sayar. Hakkında herhangi bir bilgi vermez. Ancak İbnu'l-Mülakkin'in Şâfî fakîhi, muhaddis ve biyografi yazarı olduğunu bilmekteyiz. Bu eser, Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî'nin İmam Gazzâlî'ye ait *el-Vecîz'e* yazdığı *Fethu'l-azîz (eş-Şerhu'l-kebîr)* adlı şerhteki hadîslerin tahrîcine dairdir.

29) Uzunçarşılı, "II. Bâyezid'in Oğullarından Sultan Korkud", s. 200.

30) Feridun Ahmed Bey, *Münşeâtü's-selâtin*, İstanbul, By., 1274), C. I, 373.

31) Emecen, "Korkut, Şehzâde", s. 205.

32) Aydınlı, Abdullah, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yay., İstanbul, 1987, s. 75.

33) Korkud, *Da'vetü'n-nefsi'r-tâliha*, s. 201a-202a.

34) Korkud, *Da'vetü'n-nefsi'r-tâliha*, s. 201a-202a.

Şehzâde Korkud, kendi kütüphanesinde 11 tane hadîs şerh kitabının da olduğunu belirtmiştir. Ancak herhangi bir kitap ismi vermez. Eserlerine baktığımızda bunların hangileri olduğunu öğrenmekteyiz.³⁵

Hadîs ilimlerinden İlelü'l-hadîs konusunda iki kitap sayar; *İlelü't-Tirmizî ve İlelü Ebî Hâtim er-Râzi*. Özellikle ikincisini ancak hadîs ilmiyle uğraşan, hadîsteki incelikleri bilmek isteyenlerin alabileceği türden bir kitaptır. Bu durum, şehzâdenin hadîs ilmine olan aşırı ilgisini ifade eder.

Hadîs ilimlerinden Nâsih ve Mensûh ilmine dair bir kitap sayar; Hâzîmî'nin (ö. 584/1188) *Kitabu'n-nâsih ve'l-mensûh* adlı eseri. Bu eser, hadîs ilminde nâsih-mensûh meselesini en güzel şekilde ele alan kitap olarak kabul edilmektedir.³⁶

Şehzâde Korkud, kendi kütüphanesinde Ulûmü'l-hadîs konusunda yedi kitabının da olduğunu belirtmiştir. Ancak herhangi bir kitap ismi vermemiştir.

Ricâlü'l-hadîsle ilgili olarak on sayısından fazla kitap bulunduğunu aktarmakta olup herhangi bir müellif ve kitap ismi zikretmez.³⁷

Şehzade Korkud'un *Kitâbu't- da'veti'n-nefsi't-tâlihâ ilâ a'mâli's-sâlihâ* adlı tasavvufa dair eseri özelinde hadîsle ilgili müracaat ettiği kaynaklara bakıldığında hadîs, ricâl ve şerh kaynaklarından aşağıdaki kitapları kullandığını görmekteyiz.

Hadîs Kitapları: Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), *el-Müsned*; Dârîmî (ö.255/869), *el-Müsned*; Buhârî (ö.256/870), *Sahîhu Buhârî*; Müslim b. Haccâc (ö.261/875), *Sahîhu Müslim*; İbn Mâce (ö.273/887), *es-Sünen*; İbn Hibbân (ö.354/965), *Sahîhu İbn Hibbân*; Kudâî (ö.454/1062), *Müsnedü's-şihâb*; İbnü'l-Esîr (ö.606/1210), *Câmiu'l-usûl*; Begavî (Ferrâ) (ö.516/1122), *Mesâbihu's-sünne, Şerhü's-sünne*; es-Sâgâni (ö.650/1252), *Meşâriku'l-envârî'n-nebevîyye*; Beyhakî (ö.458/1066) *es-Sünen*; Hâkim en-Nisâbü'rî (ö.405/1014), *el-Müstedrek*; Taberânî, (ö.360/971), *Mu'cemü'l-evsat*; Nevevî, (ö.676/1277), *el-Ezkrâr*.

Ricâl Kitapları: Zehebî (ö.748/1348), *Mizânü'l-i'tidâl fî naqdi'r-ricâl*.

Hadîs Şerhleri: Hattâbî (ö.388/998), *İ'lâmü's-sünen*, Kadı İyâz (ö.544/1149), *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'id (fî şerhi Şahîh)i Müslim*, Ebu'l-Abbas el-Kurtûbî (ö.656/1258), *Şerhü Müslim*, Ebû Muhammed et-Tîbî (ö.743/1343), *Şerhu Mişkâti'l-mesâbih*, İbn Hacer el-Askalanî (ö.852/1449), *Fethu'l-Bâri*.

Tahric, İlel ve Usûl Kitapları: Ebû Hâtim (ö.277/890), *İlelü Ebi Hâtim er-Râzî*, Tirmîzî (ö.279/892), *Kitâbü'l-ilel*; Hâzîmî (ö.584/1188), *Kitâbü nâsih ve'l mensûh*; Nevevî (ö.676/1277), *et-Taqrîb ve't-teysîr li(fî)-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*; İbnü'l-Mülak-

35) Geniş bilgi için Bk. Öztürk, Şeyda, «Şehzâde Korkud'un Kitâbu't- da'veti'n-nefsi't-tâlihâ ilâ a'mâli's-sâlihâ İsimli Eserinde Tasavvufa Dâir Görüşleri», *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, Yıl: 2019, Cilt. 9, Sayı: 2, s. 437 vd.

36) Başaran, Selman, "Hâzîmî", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1998, C. XVII, s. 125.

37) Korkud, *Nefsu't-tâliha*, s. 202a-202b.

kın (ö.804/1401), *Ehâdisü'r-Râfi* (*el-Bedrü'l-münir fî tahrîc-i ehâdis-i kebîr*); Zeynüddin el-İrakî (ö.806/1404) *Tahrîc-i ehâdis-i İhyâ*.³⁸

2. Şehzade Korkut'un Kitaplarında Hadîs

Şehzâde Korkut'un "hadîste imam" rütbesine haiz olup olmadığını öğrenebilmek için eserlerindeki hadîslere ve onları kullanma metodunu incelemek gerekir. Bu sebeple *Kitâbu vesiletü'l-ahbâb bi icâz* كتاب وسيلة الاحباب بايجاز adlı eserine baktığımızda neredeyse eserin tamamen hadîslerden oluştuğunu gördük. Dolayısıyla sadece bu eserle yetinmek zorunda kaldık. Şehzâdenin «Hicâza gitme şevkinin tahrik ettiği bir oğlun yazmış olduğu bir kitap» kaydını düştüğü *Kitâbu vesiletü'l-ahbâb bi icâz* adlı eserinde yaklaşık olarak 130 hadîse yer vermiştir. Bu sayı 143 varaklık bir kitap için oldukça yüksek bir rakamdır. Metod olarak da Nevevî'nin *Riyâzü's-sâlihîn* adlı eserine benzemektedir. Kitabında, bu şevkin kendisine pek çok devlet işini ihmal ettirdiğini belirtmiştir. Kitabı, *Birinci Bâb, İkinci Bâb, Üçüncü Bâb* şeklinde *Yedi Bâb* olarak te'lif etmiştir. Bu bakımdan konularına göre tasnif edilmiş Musannef türü hadîs kitaplarına benzemektedir. Mesela; الباب الرابع في فضل زيارة المصطفى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ, yani 'Hz. Peygamber'i ziyaretin fazîleti konusunda dördüncü bâb' gibi.

Eserde berâat-i istihlâl yöntemiyle kitabın konusuna uygun bir hamd ve salavat ile mukaddime yaparak başlamıştır. Öncelikle 'Bâb'ın konusu ile ilgili âyetleri verdikten sonra peşinden hadîslere yer vermektedir. Mukaddime kısmında sadece bir hadîse yer vermiştir. Burada Bakara suresindeki فَادْكُرُوا اللهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ذِكْرًا...³⁹ "babaları-nızı andığınız gibi, hatta ondan daha kuvvetli bir anıyla Allah'ı anın."³⁹ âyetini açıklarken İbn Abbas'ın «yani çocukların babalarını andıkları gibi siz de öyle anın» şeklindeki tefsirine yer verdikten⁴⁰ sonra Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu ifade etmiştir: "Çocuğun konuşmaya başladığında başka bir konuşma bilmezken baba, anne denmesinin istenmesi" gibi... Ancak baktığımız kaynaklarda bu hadîse rastlayamadık. Muhtemelen Korkud, bu kısmı Ali b. Muhammed el-Hâzin'in (ö.741/1341) *Lübâbü't-te'vil fî me'âni't-tenzîl* adlı tefsirinden almıştır. Her iki kitaptaki cümleler aynı ancak orada bu sözü Hz. Peygamber'in söylediğine dair bir kayıt yoktur.⁴¹ İlgili Tefsirde أول ما يفصح بالكلام ifadesi kullanırken burada أول ما يُسْتَفْتَحُ الصَّبِيِّ بِالْكَلَامِ بِقَوْلِهِ أَبُؤهُ أُمَّهُ لَا يَعْرِفُ غَيْرَ ذَلِكَ نُطْقًا ifadesi kullanılmıştır. Diğer tefsirlerde de bu açıklamanın İbn Abbas'a ait olduğu ifade edilmiştir. Aynı cümleleri söylemişler fakat Hz. Peygamber'e nispet eden yoktur.

38) Bz. Öztürk, «Şehzâde'nin Nefsi't-tâlihâ'da Tasavvufa Dâir Görüşleri», s. 437.

39) 2/Bakara/200.

40) Korkud, *Vesiletü'l-ahbâb*, 10a, 10b.

41) el-Hâzin, Ali b. Muhammed, *Lübâbü't-te'vil fî me'âni't-tenzîl*, tsh: Muhammed Ali Şahin, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut: 1412, C. I, s. 133.

Burada Şehzade Korkud'un söz konusu kitabındaki bâblar, kullandığı hadîsler, takip ettiği metod, hadîs ilminin kriterlerini dikkate alması gibi konular ele alınacaktır.

Birinci Bab: Bâb'ın konusunu “Allah kabul etsin, Arap beldelerine mübârek seferinin sebebi ve hac ziyaretinden dolayı duyduğu sürûr” olarak belirlemiştir.⁴² Bu bab'ta, babası II. Bâyezid'den hacca gitmek için izin istemesinden ve verilmeyişinden söz etmektedir. Bâb'ta herhangi bir hadîse yer vermemiştir.

İkinci Bâb: Bu bâbın başlığını “Âdil imam olan babasının kalbini sabretmeye teşvik ve teselli etmek, sabreden ve sevabını Allah'tan bekleyen ihlaslı kimseler verilecek sevablar” olarak belirtmiştir. Burada sabrın önemini, Peygamberlerin sıfatının sabretmek olduğunu anlatır. Peygamberlerin mertebelerinin de ettikleri sabır ölçüsünde olduğunu söylemiş, peşinden sabrın herkes için gerekli olduğunu ve bununla ilgili âyetleri sıralamıştır. Âyetlerden sonra sabır konusundaki hadîslere yer vermiştir. Bâbta 14 tane rivayete yer vermiştir. Hadîsleri sahâbi râvileri ile kaydetmekte olup sonunda da hangi kitapta geçtiğini belirtmiştir. Örneğin ilk hadîs, Ebû Mâlik el-Hâris b. Âsım el-Eş'arî'den gelen ve sabrın önemini ifade eden *Sahîhayn*'den Müslim'deki bir rivayettir.⁴³ Bu rivayeti Nevevî'nin (676/1277) *Riyâzu's-sâlihîn*⁴⁴ adlı eserinden aldığı anlaşılmaktadır. Çünkü Müslim'deki rivayette sahâbînin sadece Ebû Mâlik el-Eş'ari olarak künye ve nisbesiyle verildiğini görmekteyiz. *Riyâzu's-sâlihîn*'de ise el-Hâris b. Âsım şeklinde hem kendi ismi hem de babasını ismi ile verilmektedir.⁴⁵

Bu hadîsin peşinden Nevevî'nin *Riyâzu's-Sâlihîn* adlı eserinde kaydetmiş olduğu sabır konusundaki sırasıyla Ebu Saîd el-Hudrî⁴⁶, Suhayb b. Sinan⁴⁷, Ebu Hüreyre⁴⁸, Muâz b. Enes⁴⁹, Ebu Hüreyre⁵⁰, Ebû Hüreyre⁵¹, İbn Abbas⁵², Üseyd b. Hudayr⁵³, Abdullah b. Ebû Evfâ⁵⁴ rivayetlerini vermiştir. Bunları kaydettikten sonra “*sabırla ilgili diğer bir bâb*” diyerek *Riyâzu's-Sâlihîn*'deki باب العفو والإعراض عن الجاهلین – kusurları bağışlamak ve cahillerden yüz çevirmek- bâbındaki âyetlerden bir kısmını zikreder. Bu konuda

42) Korkud, *Vesiletu'l-ahbâb*, 14b.

43) Müslim, “Tahâret”, 1.

44) Nevevî, *Riyâzu's-Sâlihîn*, C.I, s. 24.

45) İbn Hacer el-Askalânî, Nevevî'nin böyle kaydettiğini ancak bunun yanlış olduğunu, çünkü ya Ka'b b. Âsım ya da el-Hâris b. el-Hâris olması gerektiğini belirtmiştir. Bk. İbn Hacer, *İsabe*, C. II, s. 65.

46) Buhârî, “Zekât”, 50, “Rikâk”, 20; Müslim, “Zekât”, 124.

47) Müslim, “Zühhd”, 64.

48) Buhârî, “Edeb”, 76, 102; Müslim, “Birr”, 107, 108.

49) Tirmizî, “Birr”, 74, “Kıyâme”, 48. Tirmizî'nin hadîs için *hasen* tabirini kullandığını da belirtmiştir.

50) Tirmizî, “Zühhd”, 57. Tirmizî'nin bu hadîs için *hasen-sahih* dediğini de kaydetmiştir.

51) Buhârî, “Edeb”, 76.

52) Buhârî, “Tefsir”, 5; “İ'tisâm”, 2, 28.

53) Buhârî, “Menâkıbu'l-Ensâr”, 8; Müslim, “İmâre”, 16, 48.

çok âyet olduğunu ancak bu kadarla iktifa ettiğini belirterek peşinden aynı bâbtaki iki tane Hz. Âişe rivayetini vermiştir. Bunlardan ilki Buhârî'nin⁵⁵ ikincisi de Müslim'in⁵⁶ *Sahîh*'lerindedir. Ardından İbn Mes'ud'un⁵⁷ geçmiş peygamberlerin çektiği sıkıntılara rağmen ümmetlerinin affedilmesini istediklerine dair müttefekun aleyh olan bir rivayeti verir. Bir sonraki tek hadîs bulunan باب احتمال الأذى -*sıkıntılara katlanmak*- bâbından Ebu Hüreyre⁵⁸ rivayetini kaydeder. Bu rivayetlerde Nevevî'nin verdiği kaynakları da zikretmiştir. Hatta Nevevî'nin yapmış olduğu kelime açıklamalarını da eklemeyi ihmal etmez.⁵⁹

Sonuçta ise bu hadîsleri vermesinden maksadını şu cümleleri ile ifade eder: “*Bu hadîsleri sevk etmemden maksat, Allah onu aziz kulsın babanın (II. Bâyezid) kalbini sabırlı olmaya teşvik etmektir. Yine bu âyetlerle onu teselli etmek, neticede kendisinin (Korkud) yapmış olduğu hatayı affetmesini sağlamaktır.*”⁶⁰

Şehzâde bu açıklamaların ardından babası için “*Selamdan sonra ayaklarından öper, gece gündüz ona dua ederim*” diyerek bâba son vermiştir.

Üçüncü Bâb: Bâbın başında yanlışlıkla ikinci bâb olarak yazılmıştır. Burada “*Hacca teşvik ve terğib edici rivayetlere, hacılara verilecek sevaplar ve haccın faziletine*” dair hadîslere yer verilmiştir. Şehzâde bâb'a şu ifadeleri kullanarak başlamıştır: “*Bil ki Hac, ibadetlerin en faziletlisi, İslam'ın farzlarının tamamlayıcısıdır. Şartları tuttuğu halde yerine getirmeyenin dini noksan ve eksik kalmıştır. Ümmet, haccın farz olduğunda ve onun fazileti hususunda icma etmiştir. Bundan dolayı çocuk (kendisi) İslam'ını tamamlamak ve imanını ikmâl etmek için bir de bu ibadeti yerine getirmekle akranlarına karşı iftihar etmek; aynı zamanda Allah'ın ziyafet mahalline gitme şerefine nâil olmak, Kerim, Rahîm ve Vedûd olan Allah'ın mağfiretini kazanmak maksadıyla hacca gitmeye niyet ettim. Pek çok yerde zikredilen âyet ve hadîslerin mânâsını anlamaya başladığımdan beri oraya gitmeyi arzu etmekteydim. Bu mutlu günlerde bulunacağım en güzel yerin oralar olması gerektiğini düşündüm ve buna azmedip tevekkül eyledim.*”⁶¹

Şehzâde bundan sonra da hacla ilgili âyetleri vermiş ve ardından İslam'ın beş temel üzere bina edildiğini bildiren İbn Ömer rivayetiyle başlamıştır. Hadîslerin çoğunu İbnu'l-

54) Buhârî, “Cihad”, 112, 156; Müslim, “Cihad”, 19.

55) Buhârî, “Bed'ü'l-halk”, 7; Müslim, “Cihad”, 111.

56) Müslim, “Fedail”, 79.

57) Buhârî, “Enbiyâ”, 54, “İstîtabetü'l-mürteddin”, 5; Müslim, “Cihâd”, 105.

58) Müslim, “Birr”, 22.

59) Bkz. Nevevî, *Riyazu's-sâlihîn*, C.I, s.218; krş. Korkud, *Vesiletu'l-ahbâb*, 36b.

60) Korkud, *Vesiletu'l-ahbâb*, 38b.

61) Korkud, *Vesiletu'l-ahbâb*, 38b, 40a.

Esîr'in (ö. 630/1233) *Câmiu'l-usûl* adlı eserindeki “Kitabu'l-fezâil” kısmından aktarmıştır. Çünkü hadîslerin sıralaması ve alındığı kaynaklar bire bir aynıdır.⁶²

Bâb'ta sırasıyla Ebu Zer⁶³, İbn Abbas'tan iki tane⁶⁴ Abdullah b. Amr b. el-As⁶⁵, Ebu Hüreyre⁶⁶, Ebu Said el-Hudri⁶⁷ Ebu Hüreyre'den üç tane⁶⁸, İbn Mesud⁶⁹, İbn Mes'ud⁷⁰, İbn Abbas⁷¹, Âişe⁷², İbn Abbas'tan iki tane⁷³, Lakîb b. Âmir⁷⁴, Sâib b. Yezid⁷⁵, İbn Abbas⁷⁶, Enes⁷⁷, İbn Abbas⁷⁸ rivayetlerine yer vermiştir.

Üçüncü bâb'ta 26 hadîse yer vermiştir. Bu hadîsleri verdikten sonra hacca güç yetirme ile ilgili olarak *istitâat* hakkında önce Şâfi mezhebinin sonra da diğer mezheplerin görüşlerine yer vermiştir. Müttefekun aleyh olan, veda haccında bir kadının yaşlı binek üzerinde duramayan babası için hac yapıp yapamayacağı sorusuna Hz. Peygamber'in, yapabileceğini söylemiş olduğu bilgisinin yer aldığı İbn Abbas rivayetini zikretmiştir.⁷⁹ Bu kadarla yetindiğini belirterek çocuğun (kendisinin) seferden kesinlikle döneceğini çünkü seferin azaptan bir parça olduğunu ifade eden Ebu Hüreyre⁸⁰ hadîsi ile de dönmesinin muhakkak olduğunu belirtmiştir. İşte seferdeki bu meşakkatin varlığını bildiğinden dolayı Hz. Peygamber yolcunun duasının kabul olunan üç kişinin duasından biri olduğunu müjdelediğini; şayet bir kişide üç şey birleşirse yani *yolculuk, mazlum olmak ve baba*

62) Bkz. İbnu'l-Esir, Mübarek b. Muhammed, *Câmi'ul-usûl fî ehâdisi'r-Resûl*, thk. Abdulkadir el-Arnavût, Mektebetu'l-hulvânî, Dimaşk, 1972, C. IX, s. 274.

63) Buhârî, “Enbiyâ”, 10; Müslim, “Mesâcid”, 1.

64) Tirmizi, “Hacc”, 49, 111.

65) Tirmizi, “Hacc”, 49.

66) Buhârî, “Mescidü Mekke”, 1, 6; “Savm”, 67; “Sayd”, 26; Müslim, “Hacc”, 415, 511, 512.

67) Tirmizî, “Ebvâbu's-Salât”, 243.

68) Buhârî, “Umre”, 1; Müslim, “Hacc”, 412, 437; Tirmizi, “Hacc”, 41.

69) Tirmizi, “Tefsir”, 14.

70) Tirmizi, “Hacc”, 14.

71) Tirmizi, “Hacc”, 41, 109.

72) Müslim, “Hacc”, 436.

73) Buhârî, “Umre”, 1, 4; Müslim, “Hacc”, 221, 407.

74) Ebu Davud, “Menâsik”, 25; Tirmizî, “Hacc”, 87.

75) Buhârî, “Sayd”, 25.

76) Müslim, “Hacc”, 409.

77) Buhârî, “Hacc”, 3.

78) Buhârî, “Tefsir”, 2.

79) Buhârî, “Hacc”, 1; Müslim, “Hacc”, 407.

80) Buhârî, “Umre”, 19; Müslim, “İmâret”, 179.

81) Geniş bilgi için bkz. Hadisler ve ilim uğruna yapılan seyahatlerde/rihlerde karşılaşılan sıkıntılarla ilgili olarak; âlimlerin seyahatlerinde yaşadıkları yorgunluk ve bitkinlikleri, uykularını, rahatlarını,

olmak onun duasının müstecap olduğunu ifade etmiştir.⁸¹ Kendisinin babasına devamlı olarak hayatı boyunca afv ve âfiyeti için dua ettiğini, göz açıp kapayıncaya kadar bunu terk etmediğini belirterek Hz. Peygamber'in Kadir gecesinde sıklıkla yapmış olduğunu söyleyerek *اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ* duasını okuduğunu belirtmiştir.⁸²

Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in bu duayı sabah ve akşam devamlı tekrarladığına dair rivayetler vardır. Ancak Kadir gecesinde yaptığına dair rivayet Âişe'den (r.a.h.) gelen "Kadir gecesine yetişirsem nasıl dua edeyim?" şeklindeki sorusuna *اللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفْوٌ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي* meşhur rivayetini bilmekteyiz.⁸³ Öte yandan Ebu Bekir el-Bezzâz (ö. 354/965), *el-Gaylâniyyât*'ta (I, 495) Hz. Peygamber'in bu şekilde de dua yaptığına dair bir rivayete yer vermiştir:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ قَالَ: قَالَتْ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ: - قَالَ أَبُو هِلَالٍ أَحْسَبُهُ، قَالَتْ عَائِشَةُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ وَافَقْتُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ بِمَا أَدْعُو؟، قَالَ: " قُولِي: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ.

İbn Allân da (ö.1057/1648) *Fütûhâtü'r-rabbâniyye 'ale'l-Ez-kâri'n-Neveviyye* adlı serhinde Kadir gecesinde yapılan dualar zımında bu rivayeti kaydetmiştir. Ancak söz konusu rivayet Abdullah b. Büreyde'nin Hz. Âişe'den semâ' (işitmesi) olmaması sebebiyle munkatı' olup zayıftır.⁸⁴ Muhtemelen Korkud, bu rivayeti oradan almıştır.

Şehzade Korkud, bâbtaki müttefekun aleyh olan Ebu Hüreyre hadîsinde yaptığı gibi garîb kelimelerin mânâsını da aldığı yerden aktarır.⁸⁵ *Riyâzu's-sâlihîn*'den almış olduğu bu rivayeti, hadîsteki garîb kelimelerinin izahıyla birlikte aktarmıştır.⁸⁶

عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي - صلى الله عليه وسلم - قال: " السَّعْرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ وَنَوْمَهُ، فَإِذَا قَضَى نَهْمَتَهُ فَلْيَعِجِلْ إِلَى أَهْلِهِ."

نهمة : مقصوده

huzurlarını ve zevklerini terketmeleri, fakirliklerine ve geçim sıkıntılarına sabretmeleri, aç ve susuz kalmaları, uzun süre kaldıkları ve zahmet çektikleri, kitap ve eşyalarından mahrum kaldıkları, ziyaret edecekleri âbide şahsiyetlerin ölüm haberlerini yolda öğrenmeleri ile ilgili haberler hakkında geniş bilgi için bkz. Açikel, Yusuf, *Hadisler Uğruna İlmî Seyahatler/Rihle*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2020, s. 215-260.

82) Korkud, *Vesiletü'l-ahbâb*, 53b.

83) Tirmizî, "Deavât", 84.

84) Rivayetler için bk. İbn Allân, *Fütûhâtü'r-rabbâniyye*, C. IV, s. 346.

85) Korkud, *Vesiletü'l-ahbâb*, s. 53a.

86) Nevevî, *Riyâzu's-sâlihîn*, C.I, s. 294.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمَنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ ،
وَمَنْبَرِي عَلَى ثُرْعَةٍ مِنْ ثُرَعِ الْجَنَّةِ .
الثُّرْعَةُ: الروضة

Şehzâde bu bilgiyi Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) *es-Sihâh* adlı lügatinden aktardığını belirtmiştir.⁸⁷

Dördüncü Bâb: Bu bâb, Hz. Peygamber'in kabrini ziyaretin keyfiyeti, edası, Mes-cid-i Nebeviyi gördüğünde yapılacak dua, Ravza'yı gördüğünde ve çıktığında yapılacak dualarla ilgilidir.

Şehzâde Korkud, bunları öğrenme ve öğretmenin her Müslüman için şart olduğunu söyleyerek bâbta inşaallah bunları öğreteceğini ifade etmiştir. Sonra da Kadı İyâz'ın *Şifâ* adlı eserinden Dokuzuncu Fasil olan “Hz. Peygamber'in kabrini ziyaretin hükmü, O'nu ziyaret eden ve selam verenin fazileti ve nasıl selam verileceği” kısmını hadîs ve yorumlarıyla aynen aktarmıştır.⁸⁸

Bâbın hadîslerine; “Benim kabrimi ziyaret edene şefaatin vacip olmuştur” anlamındaki İbn Ömer rivayetiyle başlamış ve 28 tane hadîs zikretmiştir. Rivayeti olan sahâbiler; İbn Ömer⁸⁹, Enes b. Malik⁹⁰, Hâtıb b. Ebî Beltea⁹¹... Bu rivayetlerin peşinden tartışmalara delil olacak bazı hadîsler de zikredilmiştir. Sonra Hz. Peygamber'in kabrini ziyarete teşvik için mucizelerinden inşikâk-ı kamer rivayetiyle başlayarak bazılarına yer verir; Syf. 68-a (Yaklaşık olarak 11 hadîs). Peşinden yine Dördüncü Bâb'ta Beyt-i Makdis'in faziletine dair hadîsleri kaydetmiştir.

Şehzâde Korkud bu bâbta şöyle bir tartışmaya da yer vermiştir: Âlimler avamın, “Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret ettik” sözü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Hz. Peygamber'in “Allah kabir ziyaretçilerini lanetlemiştir”⁹² hadîsinden dolayı bu sözü hoş karşılamamış, kerih görmüştür.⁹³ Bunu “Size daha önce kabir ziyaretini yasaklamıştım. Şimdi ziyaret edebilirsiniz.”⁹⁴ rivayeti hükümsüz kılmaktadır. Burada

87) Cevherî, *Sihâh*, C. III, s. 1191.

88) Krş. Kadı İyaz, *Şifâ*, C. II, s. 194 vd.

89) Darakutnî, *Sünen*, C. III, s. 334.

90) Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, C. VI, s. 50.

91) Darakutnî, *Sünen*, C. III, s. 334. Kâdı İyaz'ın *eş-Şifa* adlı eserinde rivayet eden sahâbînin kim olduğu belirtilmemiştir. Benzer bir rivayet İbn Ömer'den de gelmektedir.

92) Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, C. IV, s. 130.

93) Korkud, *Vesiletü'l-ahbâb*, 56b.

94) Müslim, “Cenâiz”, 106, “Edâhi”, 37; Ebû Dâvud, “Cenâiz”, 77, “Eşribe”, 7; Tirmizi, “Cenâiz”, 7; Nesâî, “Cenâiz”, 100; İbn Mâce, “Cenâiz”, 47.

ziyaret kelimesi mutlak olarak kullanılmıştır. Denildi ki ziyaret eden edilenden daha ef-daldır. Bu da bir problem olmaz, çünkü her ziyaret eden bu vasıfta değildir. Umumi bir kural olamaz. Çünkü Mü'minler cennette Rablerini ziyaret edeceklerdir. Allah hakkında ziyaret ifadesinin kullanılması yasaklanmamıştır. Bana göre; Mâlik'in bunu men'etmesi ve kerih görmesi, ziyaret kelimesinin Hz. Peygamber'in kabrine muzaf olmasından do-layıdır. Çünkü onlar Hz. Peygamber'i ziyaret ettik deselerdi Mâlik b. Enes bunu kerih görmeyecekti. Hz. Peygamber'in şu sözünden dolayı kerih görmektedir: “*Ey Allah'ım! Kabrimi kendisine ibadet edilen bir put yapma! Nebilerinin kabirlerini mescidler edinen kavme Allah'ın gazabı şiddetlenir.*”⁹⁵ Bu konuda titiz davranmak ve bu kapıyı kapamak için Mâlik b. Enes böyle demiştir.⁹⁶ Sonra da Hz. Peygamber'in kabrini ziyaretle ilgili olarak âlimlerin görüşlerine yer verir. Sahâbe ve Tâbiûn'dan rivayetler aktarır.

Bundan sonra mucizeleri vermiştir. İlk mu'cize Abdullah b. Mesud'dan⁹⁷ gelen inşa-kak-ı kamerle ilgili rivâyettir. Bu rivâyetleri, Kadı İyâz'ın *Şifâ* adlı eserinden senedleriyle birlikte verir.⁹⁸ Mu'cizlerle ilgili olarak sıraladığı rivayetler; Hz. Ali'nin ikinci namazını kaçırmaması ve güneşin geri gelmesi ile ilgili Esmâ bint Umeyyâ rivâyeti,⁹⁹ parmaklarından suyun akmasından söz eden Enes b. Mâlik hadîsi,¹⁰⁰ yemeklerin bereketlenmesi ile ilgili Ebu Eyyûb el-Ensârî rivâyeti,¹⁰¹ ağaçların konuşması ile ilgili İbn Ömer¹⁰² ve Büreyde¹⁰³ rivâyetleri, Câbir b. Abdullah'ın Hanînu'l-ciz' mu'cizesini¹⁰⁴ anlatan rivâyetleridir. Her mu'cizeden bir iki örnek vermiştir. Hadîsleri verdikten sonra şöyle bir yorum yapmıştır: “*Mu'cizelerle ilgili olarak bu kadarla iktifa ediyoruz. Çünkü maksadı ifade etmek için yeterlidir. Bu kadar çok ve net mu'cizeler sahibi olan mahlûkatın en faziletlisi ve kıymetlisi olan Zatın nurundan istifade etmek, o makamlarda bunları müşâhede etmek için aileyi, ehlini, babasını, ailesini ve sair akrabaları terk etmek ve meşakkatli yolculuklara katlanmak gerektir.*”¹⁰⁵

95) Muvatta, “Sefer”, 85. Ahmed b. Hanbel, C. II, s. 246.

96) Korkud, *Vesiletu'l-ahbâb*, 57b, 58a.

97) Buhârî, “Tefsir”, 54.

98) Kadı İyâz, *Şifâ*, C. I, s. 281 vd.

99) Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, C. XXIV, s. 147.

100) Buhârî, “Vüdu”, 32, 46; Müslim, “Fezail”, 4-5.

101) Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, C. VI, s. 185.

102) İbn Hibban, *Sahih*, C. XIV, s. 434.

103) Bezzâr, *Müsned*, C. X, s. 304.

104) Buhârî, “Menakıb”, 25; Kadı İyaz, *Şifâ*, C. I, s.281-303.

105) Korkud, *Vesiletu'l-ahbâb*, 75a; 75b.

Şehzade Korkud, bunların ardından âyet ve hadislerden bu mânâyı destekleyici olan birkaç tanesine yer vermiştir; Tevbe suresinin 24. âyetinin¹⁰⁶ hemen peşinden, لَا يُؤْمِنُ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولَهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا hadisini¹⁰⁷ manen kaydeder. لَا يُؤْمِنُ لَا يُكْمِلُ إِيْمَانَ أَحَدِكُمْ şeklinde¹⁰⁸ vererek ispat etmeye çalışır. Şehzade Korkud bunları kaydettikten sonra; “İşte ben de imanı tamamlamak ve o ikisini ta’zim, muhabbet ve itaati te’kid için Allah ve Resulu dışındaki her şeyi boşadım”¹⁰⁹ der.

Daha önceki verdiğimiz bilgiler içerisinde kitapta Beyt-i Makdis’in faziletleriyle ilgili hadislerle de yer verdiğini ifade etmiştik. Bunlar toplam 8 tanedir. Buradaki hadisleri *Haddesenâ fulânun bi isnadin muanan* (حدثنا محمد بن يوسف باسناد معنعن) tarzında bir siga ile verir.¹¹⁰

Beşinci Bab: Bu bâbta ebeveyne itaatin gerekliliği, emirlerine uymak ve bunun sevabı hakkındaki 20 civarında hadîse yer vermiştir. Şehzâde Korkud’un *Hâzin* tefsirinden aldığı anlaşıldığı bu baba şöyle bir yorumla giriş yapar: “*Bil ki: Allah seni tatinde muvaffak kılsın. Anne babaya iyi davranmak, Allah ve Resulüne imanın en büyüklerindenidir. Onların ukûkları yani haklarını çiğnemek, emirlerine muhalefet etmek kebâirdendir. Allah onlardan bizi korusun. Cenâb-ı Allah âyet-i kerime’de buyurmuştur ki: وَاَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا* “*Allah’a ibadet ediniz. O’na hiçbir şeyi ortak koşmayınız. Ana babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşta, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin...*”¹¹¹

Şehzade Korkud *وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا* ifadesini bazı müfessirlerin şöyle açıkladıklarını belirtmiştir: *Âyet, ana babaya iyilik ediniz» anlamındadır. Yani onlara iyi davranın şefkat ediniz. Muhakkak ki Allah, birru’l-valideyni kendisine ibadet ve tevhidle birlikte zikretti. Onların hakkını te’kid için... Bil ki, vâlideyne ihsan onların hizmetini yapman, sesini onlardan fazla yükseltmemen, onların arzularını yerine getirme konusunda koşuş-*

106) “De ki: “Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizce Allah’tan, Peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan daha seçgili ise, Allah’ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fâsık kimse-leri doğru yola erdirmez.”

107) Buhârî, “İman”, 8; Müslim, “İman”, 69, 70.

108) Bkz. Aynî, “*Umdetu’l-kârî*”, C. I, s. 142.

109) Korkud, *Vesiletu’l-ahbâb*, 78a.

110) Korkud, *Vesiletu’l-ahbâb*, 79a, 80b.

111) 4/*Nisâ*/36. Korkud, *Vesiletu’l-ahbâb*, 85b vd.

turmandır. Gücün yettiği miktarca onlara infak etmelidir.”¹¹² Sonra da Ebu Hüreyre'nin “sohbet etmeme en hak sahibi kimdir?” diye sorduğu¹¹³ meşhur hadîsiyle başlar. Bu rivayette iki defa ‘annendir’ ifadesinden sonra üçüncüde ‘babandır’ ifadesi geçmektedir. Şehzâde, başka bir rivayette ise üç defa ‘annendir’ ifadesinin geçtiğini, sonra ‘babandır’ ifadesi peşinden de ‘sana yakın olanlar’¹¹⁴ ifadesinin geçtiğini kaydeder. Bu hadîste “ثم بر أبيك - sümme birra ebîke” ifadesinin hafzedildiğini belirtmiştir.¹¹⁵ Önceki bâblarda, girişte âyetleri verir, sonra konuyla ilgili hadîsleri zikrederdi. Ancak burada âyetteki her kısmı ayrı ayrı vermekte ve peşinden onunla ilgili bazen bir, bazen de daha fazla rivayet sıralamaktadır. Bâb'ta uyguladığı metod şöyledir: *Cenab-ı Allah'ın sözüne gelince diyerek müfessirlerden birinin bu konudaki yorumunu vererek kendi açıklamasını bil ki diyerek kaydeder: Mesela âyetin bu kısmı ile ilgili olarak: “Anne babaya iyilik; onlara hizmet etmen, sesini yükseltmemen, arzularını ve isteklerini konusundaca caba sarf etmemdir.”* diye açıklamıştır. Bunun ardından iki tane Ebû Hüreyre rivayetini verir.¹¹⁶ وَيُذِي الْفُرْبَى : Yani yakınlara iyilik ediniz. Bunlar anne ve baba tarafından akrabalar demektir. Burada Enes b. Mâlik rivayetini vermiştir.¹¹⁷ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ : Yani yetimlere ve miskinlere iyilik ediniz demektir. Yetim ve miskinin tarifini vermiş ve Sehl b. Sa'd rivayetini aktarmıştır.¹¹⁸ وَالْجَارِ ذِي الْفُرْبَى : Yani yakın komşuya iyilik etmek demektir. Âyetteki وَالْجَارِ الْجُنْبِ ifadesini de açıklayarak İbn Ömer rivayetini vermiştir.¹¹⁹ Ebu Hüreyre'den gelen komşuya eza etmeme ile ilgili rivayeti peşinden eklemiştir.¹²⁰ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ ifadesini İbn Abbas'ın yaptığı açıklamayı verdikten sonra Abdullah b. Ömer'den gelen rivayeti vermiştir.¹²¹ وَأَبْنِ السَّبِيلِ ifadesini açıkladıktan sonra Ebu Şüreyh Hüveylid b. Ömer el-Adevî rivayetini vermiştir.¹²² وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ifadesinin açıklamasını yapmış ve peşinden Ebu Bekr rivayetini vermiştir.¹²³ Sonra Hz. Ali'den gelen bir hadîs vermiştir.¹²⁴

112) Korkud, *Vesiletu'l-ahbâb*, 87a.

113) Buhârî, “Edeb”, 2; Müslim, “Birr”, 1.

114) Müslim, “Birr”, 2.

115) Korkud, *Vesiletu'l-ahbâb*, 88a.

116) Buhârî, “Edeb”, 2; Müslim, “Birr”, 1. İkinci rivayet Müslim, “Birr”, 9'da geçer.

117) Buhârî, “Büyu”, 13; Müslim, “Birr”, 20, 21.

118) Buhârî, “Talak”, 25; Müslim, “Zühd”, 42.

119) Buhârî, “Edeb”, 28; Müslim, “Birr”, 140.

120) Buhârî, “Edeb”, 31; Müslim, “İman”, 74.

121) Tirmizi, “Birr ve Sıla”, 28.

122) Buhârî, “Edeb”, 31; Müslim, “İman”, 77.

123) Tirmizi, “Birr ve Sıla”, 29.

124) Ebu Davud, “Edeb”, 124. Geniş bilgi için bkz. Korkud, *Vesiletu'l-ahbâb*, 93b.

Öte yandan Şehzade Korkud, anne ve babaya iyilik yapmakla ilgili İsrâ sûresindeki وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا¹²⁵ âyetini vererek ardından Ebû Hüreyre rivayetini eklemiştir.¹²⁶ Sonra Enes b. Mâlik'ten gelen Ebû Talha'nın bahçesini vakfetme ile ilgili rivayetini aktarmıştır.¹²⁷ Hz. Âişe'den sıla-ı rahmin önemini anlatan bir rivayet¹²⁸ sahâbî Ebu'd-Derdâ'nın¹²⁹ kendi oğlundan hanımını boşamasını isteyen bir annesinin oğluna nasıl davranması gerektiğine dair sorulan soruya Hz. Peygamber'den duyduğu bir bilgiyi aktardığı rivayetini eklemiştir.

Buraya kadar geçen hadîsler ana babaya itaati emreden ve teşvik eden hadîslerdir. Bundan sonrakiler ise onlara isyanı ve katîatü'r-rahmi yasaklayan rivayetlerdir. Burada üç tane hadîs vermiştir; Ebû Bekre¹³⁰, Cübeyr b. Müt'im¹³¹, Muğire b. Şu'be.¹³² Bâb'taki hadislerde bazen kelime açıklamaları da yapmıştır. Mesela Muğire b. Şu'be'nin، إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُفُوقَ الْأُمَّهَاتِ، وَمَنْعًا وَهَاتِ، وَوَادَ النَّبَاتِ، وَكَرِهَ لَكُمْ: قِيلَ وَقَالَ، şeklindeki rivayette geçen مَنْعًا ve هَاتِ kelimelerinin anlamlarını da Nevevî'nin *Riyazu's-sâlihîn* adlı eserinden aktarmıştır.¹³³

Bundan sonra babanın dostlarına iyilik yapmanın sevabı ve fazileti ile ilgili İbn Ömer¹³⁴, Ebu Üseyd Mâlik b. Rebia el-Sâidi¹³⁵ ve Âişe'den (r.ah.) gelen rivayetlere yer vermiştir.¹³⁶ Bu rivayetleri de *Riyazu's-Sâlihîn*'den nakletmiştir. Mâlik b. Rebia'nın künyesinin Ebu Üseyd şeklinde okunması gerektiğini de ilgili rivayeti verirken ihmal etmiştir.¹³⁷

Şehzâde Korkud, bu hadîsleri verdikten sonra bu bâbta şimdi bir fasıl koyacağız diyerek şunları yazmıştır: “*Bu fasıl ehl-i beyte ikramı, âlimlere, faziletli insanlara ve bü-*

125) 17/İsrâ/23.

126) Buhârî, “Edeb”, 13; Müslim, “Bir ve Sıla”, 16.

127) Buhârî, “Zekât”, 44; Müslim, “Zekât”, 42.

128) Müslim, Birr ve Sıla, 17. Şehzâde bunun müttefekun aleyh olduğunu söylemiştir. Ancak ilgili rivayet Buhârî'de yoktur.

129) Tirmizi, “Birr ve Sıla”, 3.

130) Tirmizi, “Birr ve Sıla”, 4.

131) Buhârî, “Edeb”, 11; Müslim, “Bir ve Sıla”, 18.

132) Buhârî, “İstikraz”, 19; Müslim, “Akdiye”, 12.

133) Nevevî, *Riyazu's-sâlihîn*, s. 136.

134) Tirmizi, “Bir ve Sıla”, 5.

135) Ebu Davud, “Edeb”, 29.

136) Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 194.

137) Nevevî, *Riyazu's-sâlihîn*, s. 137.

yüklere saygıyı, onları başkalarına takdimi, onların meclislerini yüceltmek, meziyetlerini anlatmakla ilgili olacaktır.”¹³⁸

Öncelikle ehl-i beyte ikram ile ilgili kısma geçer, önce Ahzâb suresi 33. âyeti zikreder: *“أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا”* “Ey ehl-i beyt Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” Sonra da Yezid b. Hibbân’dan gelen Müslim’in kaydetmiş olduğu bir rivayete yer verir.¹³⁹

Beşinci bâba şu neticeyle son verir: *“Geçen âyetler ve anne babaya itaat etme, emirlerine uyma, hukuklarını çiğnememe ve onlara muhalefete cezadan söz eden hadîslerden anlaşılıyor ki verilecek uhrevî cezalardan dolayı bir evladın babasına itaatten göz kapayuncaya kadar çıkması düşünülemez. Ancak baba veledini hac ziyareti konusunda mazur görmelidir. Çünkü o, bunu dünyevi maksatlardan değil, Allah’ın rızasını kazanmak için uhrevî maksatlardan olan bir farızayı eda etmek içindir. Baba bu konuda oğlunun hatrını kırmaz, onu efendisinden kaçan köle gibi bir âbık ve itaatten kaçan olarak isimlendiremez. Ey babacığım senden rızanı, affını ve bu hususta izn-i şerifini istiyorum. Haccın ve ziyaretin makbûl ve Allah katında mebrûr olması için ...”*¹⁴⁰

Bu mektubu kıymetli, ilim müzakere ve mütalaasında bulunduğu âlim Şeyh Abdüsselam ile gönderdiğini belirttikten sonra dua talebinde bulunur, ayaklarından öptüğünü ifade ettikten sonra bu bâba son verir.

Altıncı Bâb: Bu bâbta 16 hadîse yer vermiştir. Şehzâde Korkud, bâbın girişinde evladın babaya karşı hakları var da babanın evlada karşı hakları yok mudur? diye bir soru soracak olursan buna cevap olarak şunu söyleriz der: *“Nasıl babanın evlat üzerinde hakları varsa evladın da baba üzerinde hakları söz konusudur. Bu da ihsanın diğer kullar arasında dağılması ve müşterek olması içindir. Ta ki fazilet umumileşsin ve Allah’ın hükmülerinde adalet olsun.”*¹⁴¹

Evladın baba üzerindeki haklarına gelince, çocukluğunda onu şefkat ve merhametle terbiye etmesidir. Temyiz yaşı olan yedi yaşına gelinceye kadar onu eza ve cefa verecek şeylerden korumasıdır. Yedi yaşına geldiğinde ibadete alıştırması, pratik yaparak bunları öğretmesi, Kur’an’ı okumayı öğretmesi, Kur’an’ı okuyabilmek için ona harflerin çıkışlarını, şekillerini öğretmesi gerekir. Bunların hepsi çocuğun bâliğ olmadan yani ergenlik dönemine erişmeden olması gerekmektedir. Bülûğa yani ergenliğe ulaştığında Allah’ın

138) Korkud, *Vesiletü'l-ahbâb*, 89a.

139) Müslim, “Fezailü’s-Sahâbe”, 36. Ayrıca ilgili âyetin tefsiri ve hadislerin açıklaması ile ilgili geniş bilgi için bkz. Açıknel, Yusuf, *Hadislerle İslâm’da Ehl-i Beyt*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2021, s. 53-60; 158-295.

140) Korkud, *Vesiletü'l-ahbâb*, 104a.

141) Korkud, *Vesiletü'l-ahbâb*, s. 105a. Ayrıca “Adalet” konusu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Açıknel, Yusuf, *Hz. Peygamber’in Sünneti/Hadisleri ve Bazı Yöneticilerin Örnek Uygulamaları Özelinde Adâletin Te’sisine Yönelik Temel Yaklaşımlar*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt: 12 Sayı: 66 Ekim 2019, s. 1250-1253.

bütün emir ve nehiyelerini gerekli ve mecburi olarak emretmelidir.¹⁴² Evlad, babasının şirk ve masiyete alıştırma konusu dışında her emrine uyması gerekir. Allah buyurmuştur ki: "... *Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onların sözüne uyma!*..."¹⁴³

Babanın çocuğuna beddua etmeye devam etmesinin caiz olmadığı belirtilmiştir. Çünkü semanın kapıları açıktır, kendi eliyle çocuğunu şakî durumuna düşürmüş olur. Hatta tabiûnden bazıları çocukları ukûka yani ebeveyne isyan durumuna düşmesinler diye onlara emr-i ilahi dışında bir emir vermezlerdi. Allah'a yemin olsun ki babalar ve benim zâhid, verâ sahibi sâlih babam dünyaya geldiğimden beri bütün öğretilmesi gereken şeyleri, nehy edilmesi gereken her şeyi özellikle Kur'an ve ilimlerini bana öğretmiştir.

Bunları ifade ettikten sonra Şehzade Korkud babanın hakkı konusunda şu önemli bir tesbiti yapar: "*Allah'a yemin olsun eğer bir çocuk babasına örneğin, bütün hayatı boyunca kendi etinden yemek yedirse anne ve babasının ona yaptıklarının bir saatine bile Allah katında karşılığına denk gelmez.*" Sonra da Hz. İsmail'e (a.s.) kurban edileceği söylendiği zaman babasına: "*Ey babacığım emr olunanı yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın*"¹⁴⁴ dediğini nakletmiştir.

Bu kadarla kifayet ettiğini hatırlatarak babanın öğrettiklerine karşılık alacağı sevaplarla ilgili hadîslere geçer. Sehl b. Muâz el-Cühenî¹⁴⁵, Ali b. Ebî Tâlib¹⁴⁶, İbn Abbas'tan iki tane¹⁴⁷, Abdullah b. Amr b. el-Âs¹⁴⁸, Osman b. Affan¹⁴⁹ ve Ebu Mûsa el-Eş'arî'nin¹⁵⁰ ilgili konudaki rivayetlerine yer vermiştir. Son hadîs, Kur'an okumanın önemini bir temsil ile anlatan ütruce¹⁵¹ hadisidir. Şehzade Korkud, müttefekun aleyh olan bu hadîsin peşinden şu ifadelerle yer vermiştir: "*Burada hâfîz-ı Kur'an olmanın faziletine vurgu yapılmak-*

142) Korkud, *Vesiletu'l-ahbâb*, s. 106b.

143) 29/*Ankebût*/8.

144) 37/*Saffât*/102.

145) Ebu Davud, "Vitr", 14

146) Tirmizi, "Fedâilu'l-Kur'an", 13.

147) Tirmizi, "Fedâilu'l-Kur'an", 18. Hâzin tefsirinde de böyledir. Krş. *Lübâbü't-te'vîl*, C. 1. s. 5.

148) Tirmizi, "Sevâbu'l-Kur'an", 18. Tirmizi, *Hasen sahih* olarak değerlendirmiştir. Şehzâde de bu değerlendirmeyi almıştır. Hadîs ilminde *Hasen sahih* ıstılahı şu şekilde tanımlanmıştır; 1. Senedleri çoğalıp sahih derecesine ulaşan hadîs; 2. Birden fazla senedi olup da bunlardan bazıları hasen, bazıları sahih olan hadîs. 3. Bazı âlimlerce hasen diğer bazılarınca sahih kabul edilen hadîs. Bk. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 68-69.

149) Buhârî, "Fezailu'l-Kur'an", 21.

150) Buhârî, "Fezailu'l-Kur'an", 17; Müslim, "Müsafirin", 243.

151) Ütruce hadisi dediğimiz bu rivayette, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Kur'an okuyan mü'min ütruce (ağaç kavunu) gibidir. Kokusu da tadı da hoştur. Kur'an okumayan mü'min hurma gibidir. Râyihası (kokusu) yok fakat tadı hoştur. Kur'an okuyan münaфіk reyhana benzer. Kokusu hoş, tadı acıdır. Kur'an okumayan münaфіk, Ebû Cehil karpuzuna, benzer. Kokusu olmadığı gibi tadı da acıdır.*" Buhârî, "Et'ime", 30; Müslim, "Müsafirin", 243.

tadır. Ayrıca bir maksadı anlatırken darb-ı mesel yani misal kullanmanın müstehap olmasına delil vardır.”¹⁵² Muhtemelen bu bilgileri Nevevî’den rivayet etmektedir. Çünkü Nevevî de her ikisini ifade etmektedir.¹⁵³ Ardından Kur’an okumanın fazileti ile ilgili sahâbilerden gelen diğer rivayetlerle devam eder. İbn Mes’ûd¹⁵⁴ ve Hz. Âişe’den¹⁵⁵ gelen hadîsleri nakleder. Âişe (r.ah.) rivayetine Nevevî’nin açıklamasını da ekler.¹⁵⁶ Sa’d b. Ubâde¹⁵⁷ hadîsinin peşinden “Eczem” kelimesinin mânâsını vermiştir. Enes b. Mâlik¹⁵⁸, Imrân b. Husayn¹⁵⁹, Suhayb¹⁶⁰ ve Ukbe b. Âmir tarafından¹⁶¹ rivayet edilen hadîslere yer vermiştir.

Şehzâde Korkud altıncı bâbı şu cümlelerle sonlandırmıştır: “Her Kur’an okuyana ve anne babasına verilecek sevaplar işte bu şekilde ifade edilmektedir. Benim babam da aynı böyle olup kendisine çok büyük mükâfatlar vardır. Çünkü çocukluğumdan beri bana Kur’an’ı ve şer’î ilimleri öğretmiştir. Beni en güzel şekilde terbiye etmiştir. Himmetimizi dünyanın gereksiz lehviyâtından çevirmiştir. Şu anda benim bulunduğum durum hep o terbiyenin ve üzerimizde hayır yapmamız için çabalayan, ona alışmamız için gayret eden babam sayesinde. Allah ona çok sevap ihsan eylesin, veli kulları arasında saysın, bizleri ve onu en güzel şekilde bir araya getirsin, Âmin.”¹⁶²

Yedinci Bâb: Şehzâde Korkud, bâbın konusunu “Vefalı olmak, ahidleri ve yeminleri yerine getirme konusunda olduğunu ve bunların imandan olduğu” şeklinde belirlemiştir. Başlıktan sonra şu ifadelere yer vermiştir: “Bil ki Allah’a ve Resulüne iman duygusu bir mü’minin kalbinde yerleşirse, Allah’ın emirlerine uyar, nehiyelerinden kaçınır, Allah’a itaate devam eder, ahidleri ve emanetleri yerine getirir. Kim bunları yerine getirirse o mü’mindir, yoksa değildir.”¹⁶³

Şehzade Korkud, burada adaletli, müttakî babasının kendisine onun hakkındaki düşüncelerinin değişmeyeceğine dair çocukluğunda söz verdiğini hatırlatarak bunun hac dönüşü değişip değişmediğini sorar. Şayet değişmemişse bu durumum kendisini mutlu edeceğini ifade eder. Hatta kendisinin babasına isyankâr olmadığını yakınındaki kimselerin neden hatırlatmadığını üzülenek belirtir. Eğer emrinin müsbet olup sevindirici

152) Korkud, *Vesiletü'l-ahbâb*, s. 112b.

153) Nevevî, *Şerhu Müslim*, C. VI, s. 83.

154) Tirmizi, “Fezailü'l-Kur’an”, 16.

155) İbn Mâce, “Edeb”, 52.

156) Nevevî, *Şerhu Müslim*, VI, 84.

157) Ebu Davud, “Vitr”, 21.

158) Ebu Davud, “Salat”, 16; Tirmizi, “Sevâbu'l-Kur’an”, 19.

159) Tirmizi, “Fezâilul Kur’an”, 20.

160) Tirmizi, “Fezâilul Kur’an”, 20.

161) Tirmizi, “Fezâilul Kur’an”, 20.

162) Korkud, *Vesiletü'l-ahbâb*, s. 117b.

163) Korkud, *Vesiletü'l-ahbâb*, s. 117a.

bir şekilde ise Ezher âlimlerinden zâhid, müttaki Abdüsselam eliyle bir cevap ve müjde beklediğini ifade eder. Bu zatı tercih etmesinin sebebini de babasının gönderdiğini pek çok emri, maksadını değiştirerek haber verdiklerinden dolayı olduğunu hatırlatır.¹⁶⁴ Eğer durum bu şekilde olursa artık ne kendisi ne de başka bir kimse bu emre muhalefete güç yetiremeyeceğini söyleyerek babasının gönderdiği emirleri kendi eliyle yazmasını ve bir alâmet koymasını yazar.

Sonra da ahidleri yerine getirme ile ilgili ayet ve hadîsler olduğunu söyleyerek bunları sıralar. Burada önce Câbir b. Abdullah¹⁶⁵ rivayetini verir. Câbir'e Hz. Peygamber, eğer Bahreyn'den zekât malları gelirse bir kısmını kendisine vereceğini söylemiştir. Ancak Peygamber vefat edinceye kadar oradan bir şey gelmedi. Halife Ebu Bekir (r.a) zamanında Bahreyn malları gelince Rasûlullah'ın (s.a.) kime sözü veya borcu varsa gelsin, diye ilân eder. Câbir de bu durumu ona nakleder. Ebu Bekir (r.a.) de ona önce beş yüz dirhem sonra da iki katını verir.

Şehzâde bu hadîsten sonra şöyle bir yorum ekler: “*Burada Ebu Bekr'in (r.a.) ahde vefa olarak Câbir radiyallahü ahn ile Hz. Peygamber'in anlaşmasına nasıl uyduğunu göstermektedir. Hiç araştırma yapmadan Câbir'e, (r.a.) Beytü'l-male ait maldan verdiğini görmekteyiz. Çünkü ahde vefanın ve anlaşmanın öneminden dolayı...*” Ardından sır tutmanın da ahde vefadan sayıldığını belirterek sahâbenin sırları başka birilerine söylemediklerini belirtmiştir. Özellikle Hz. Peygamber'in onlara sır olarak söylediğini hayatları boyunca kimseye söylememiş olduklarını kaydetmiştir. Abdullah b. Ömer'den (r.a.) gelen Ebu Bekir es-Sıddîk'in (r.a.) Hz. Peygamber'le ilgili bir sırrını saklamış olduğu bir hadîsi nakletmiştir.¹⁶⁶ Hadîste geçen bir kelimeyi de açıklamıştır. Daha sonra Âişe'den (r.a.) gelen Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'ya (r.a.) söylediği bir sırda ilgili rivayeti nakletmiştir.¹⁶⁷ Ayrıca Enes b. Mâlik'in sakladığı bir sırda ilgili rivayeti vermiştir.¹⁶⁸

Bunları ifade ettikten sonra: «*Ey babacığım bunu böyle anla ve bana gönderdiğin ve istediğin şeyleri sır olarak haber ver. Benden sana gelen cevap da öyle olsun.*” der ve Allah'a tevekkül eder.¹⁶⁹

164) Bu konuda eş-Şekâiki'n-Nu'maniye'de Şehzâde Korkut'la ilgili ilginç bir anektota rastladık. Taşköprizade, Alaüddin Ali el-Amasî'nin biyografisine yer verirken şunu aktarmıştır: “... Sultan Bâyezid onu Anadolu vilayetine kazasker olarak tayin etti ve 907 tarihinde de bu görevinden azletti. Günlüğüne de 100 dirhem para tahsis etmişti. Sonra onu oğlu Sultan Korkud ile arasını düzeltmesi için gönderdi. Korkud'un yanından İstanbul'a gelince gözleri kör oldu. Denilir ki; Sultan Korkud'un söylediklerini babasına söylediği şekilde nakletmediği için ona beddua etmişti.” Bk. Şekâik, s. 187.

165) Buhârî, “Kefâlet”, 3; Müslim, “Fezâil”, 60.

166) Buhârî, “Meğâzi”, 12. Bu hadîsleri Riyâzu's-sâlihîn'in Edeb Bölümü'ndeki Sırları Koruma Bab'ından aldığı anlaşılmaktadır. Hatta Nevevî'nin hadîsle yorumlarını da eklemiştir. Krş. Nevevî, Riyâzu's-sâlihîn, s.220.

167) Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 99. Buhârî'de muhtasar olarak vardır. Bk. Buhârî, “Menâkıb”, 25.

168) Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 145.

169) Korkud, Vesiletu'l-ahbâb, s. 129a.

Şehzade Korkud, bundan sonra kitabımızı bununla tamamlıyoruz der ve hatimeye geçer.

Hâtîme: “Burada bir bâb açıyoruz. Bu bâb ömrün sonunda hayra ve iyiliğe teşvik konusundadır.” diyerek önce Fâtır suresi 37. âyete yer verdikten sonra hadîslere geçer. İlk hadîs Buhârî’den “Allah, altmış yıl ömür verdiği kişinin mazeret gösterme imkânını ortadan kaldırmıştır.”¹⁷⁰ mânâsındaki Ebu Hüreyre rivayetidir.

Hâtîme kısmındaki ikinci hadîs, Müslim’den “Her kul öldüğü hal üzere diriltilir.”¹⁷¹ mânâsındaki Câbir b. Abdullah (r.a.) rivayetidir. Bu hadîsten sonra şöyle bir açıklama yapmıştır: “Bu hadîste akıl sahipleri için ibret vardır. Bunun mânâsı Allahü a’lem Allah korusun! Kul kötü bir amel işlediğinde ve onda ısrar etmeye devam ederse ve bu haliyle vefat ederse onunla ve sebepleriyle uğraşarak olarak diriltilir. Mesela içki içme âletleriyle, ya da kullara uyguladığı zulüm aletleriyle uğraşarak olarak diriltilir. Bu ne büyük bir hüsrandır. Onlar cehennemde toplanırlar ve orası ne kötü bir toplanma yeridir. Ancak iyilerin ameli gibi amel ederse; çok oruç tutmak, çok namaz kılmak, taat, iyilik ve ihsan, sadaka gibi ibadetlerin nevilerinden yaparsa ve bunlara devam eder de bu haliyle vefat edip öteki tarafa geçince, öldüğü şekliyle diriltilir.”¹⁷²

Şehzâde Korkud, bu açıklamaların sonunda babasına hitaben şu sözleri kaydetmiştir: “Ey babacığım bu çocuk (kendisi) ve bütün insanlar senin iyi ameller yaptığına, hayırlı işlere devam ettiğine uzun ve saadetli bir ömürde Allah’ın fadl ve inayetiyle bunları yaptığına kanidirlir.”

Şehzâde Korkud, ömrün sonunda hayır yapmak ve ibadetlere teşvik anlamında bazı âyet ve hadîsleri zikretmiştir. Bu hadîslerden ikisi Ebu Zer’den¹⁷³ olmak üzere, Hz. Âişe’den¹⁷⁴ bir, Ebu Hüreyre’den üç¹⁷⁵, Ebu Musa el-Eş’arî’den¹⁷⁶ iki ve Adıyy b. Hatem’den de¹⁷⁷ bir olmak kaydıyla toplam dokuz adettir.

Sonuçta **hitâmuhu misk** anlamında Allah’ın (c.c.) mü’minlere cennette hazırladıklarının kaydedeceğini belirtir ve bu konudaki âyetlere yer verir. Sonra Câbir b. Abdullah hadîsi ile başlar.¹⁷⁸ Ebu Hüreyre’nin (r.a.) rivayet etmiş olduğu iki hadîs ile bitirir. Ebu

170) Buhârî, “Rikâk”, 5.

171) Buhârî, “Kitabu’l-cenne ve sıfatu naimiha ve ehliha”, 93.

172) Korkud, *Vesiletü’l-ahbâb*, s. 131 vd.

173) Buhârî, “İtk”, 2; Müslim, “İman”, 136; “Birr ve Sıla”, 144.

174) Müslim, “Zekât”, 54.

175) Buhârî, “Ezan”, 37; “Mezâlim”, 23 Müslim, “Mesâcid”, 285; “Selam”, 153; “Tahâret”, 41.

176) Buhârî, “Mevâkitü’s-Salat”, 26; “Cihâd”, 134; Müslim, “Mesâcid”, 215.

177) Buhârî, “Zekât”, 9; Müslim, “Zekât”, 67.

178) Müslim, “Cennet”, 19.

Hüreyre'nin ilk hadîsi kullara cennette hazırlanan nimetlerin büyüklüğü ile ilgilidir.¹⁷⁹ İkinci hadîs ise yine cennetin sıfatları ile ilgilidir.¹⁸⁰

Sonuç

Fâtih Sultan Mehmed'in torunu, II. Bâyezid'in oğlu ve Yavuz Sultan Selim'in abisi olan şehzâde Korkud, 872 (1467) veya 874 (1469) -919 (1513) yılları arasında yaşamıştır. Dedesi Fatih, torunu Korkud'u saraya getirtmiş, orada eğitim aldirmiştir. Arapça ve Farsça öğrenmiş, gençliğinden itibaren ilim ve sanat çalışmalarına yönelmiştir. En etkili hocalarından biri Mevlâ Seyyid İbrahim'dir. Ezher'in hocalarından Şeyh Abdüsselâm çok değer verdiği ve eserinde ismini birkaç defa zikrettiği etkilendiği hocalarından birisidir. Şehzade Korkud'un hem arkadaşlarından hem de hocalarından sayılabilecek biri de Bursalı *Mevlânâ Gazâlî*'dir. Şehzade Korkud'un aynı zamanda alasıdır. Âlim kimliği ve Şafî mezhebine mensup olmasıyla diğer şehzâdelerden farklı bir tarafı olan Ebu'l-Hayr Mehmed Korkud'un Arapça olarak kaleme aldığı dört eseri, bir de divanı vardır.

Muhammed b. Bedreddin el-Vefâî isimli bir âlim, şehzâde Korkud ile 912 senesinde Antalya'da görüştüğünü ve onu hadîste imâm, usûl, esmâu'r-ricâl ve tarih ilimlerinde bir derya bulduğunu belirtmiştir. Bu sözün tahkiki için kitaplarına baktığımızda hadîs ve ilimleriyle yoğun bir şekilde ilgilenen bir kişi olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. İncelediğimiz *Vesiletü'l-ahbâb* adlı eserinde 130 tane rivayete, hadîşçilerin metodlarıyla yer vermiştir. Hadîsleri çoğunlukla *Kütüb-i Sitte*'den almıştır. Özellikle Tirmizî'den aldığı hadîsleri, onun değerlendirmeleriyle birlikte vermiştir. Bazen hadîslerdeki garib kelimeleri açıklamış, bazen isimlerin nasıl okunması gerektiğini ifade etmiştir. Nevevî'nin *Riyâzu's-sâlihîn* adlı eseri, en çok kullandığı kaynaklardan birisidir. Ayrıca Kadı İyâz'ın *Şifâ'sı* ve *Tefsîrü'l-Hâzin* de kitabını yazarken en çok kullandığı eserlerdendir. Kütüphanesinde 64 tane hadîs ve ilimlerine dair kitabın bulunması ve bunları kaynak olarak kitaplarında kullanıyor olması istilâhî anlamda «Hadîste İmam» değerlendirmesini karşılamasa da, bulunduğu muhit ve üstlendiği idari görevlerle birlikte düşünüldüğünde, bu sözün bir şehzâde için yabana atılır bir ifade olmadığını söyleyebiliriz. Biz sadece bir kitabını incelemiş bulunmaktayız. Bütün kitapları incelendiğinde Şehzâde Korkud'la ilgili söz konusu değerlendirme daha belirgin ortaya konulabilecektir.

179) Buhârî, "Bedu'l-halk", 7; Müslim, "Cennet", 2, 4.

180) Buhârî, "Enbiyâ", 1; Müslim, "Cennet", 15.

Kaynakça

- Abdi-Zâde, Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1927.
- Açıkel, Yusuf, *Hadislerle İslâm'da Ehl-i Beyt*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2021.
- Açıkel, Yusuf, *Hadisler Uğruna İlmî Seyahatler/Rihle*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2020.
- Açıkel, Yusuf, *Hz. Peygamber'in Sünneti/Hadisleri ve Bazı Yöneticilerin Örnek Uygulamaları Özelinde Adâletin Te'sisine Yönelik Temel Yaklaşımlar*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 12, S. 66, Ekim 2019.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: Timaş, 1987.
- Başaran, Selman, "Hâzîmî", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, (DİA)*, İstanbul: TDV, 1988.
- Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *Şuabu'l-İman*, thk. Abdulali Abdülhamid Hâmid, Riyad-Bombay: 2003.
- Bezzâr, Ebu Bekr Ahmed b. Amr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah-Adil b. Sa'd-Sabri Abdülhâlik, Medine: 1988-2009.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh:Tâcü'l-luğa ve sihâhu'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr, Beyrut: 1987.
- Dârakutnî, Ali b. Ömer, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut-Hasan Abdulmun'im Şiblî-Abdullatif Hırzullah-Ahmed Berhûm, Beyrut: 2004.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Emecen, Feridun, "Korkut, Şehzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV, 2002.
- Erboğa, Halit, "Hezl", <https://samil.ihya.org/ansiklopedi/hezl.htmlK?>
- Feridun Ahmed Bey, *Münşeatü's-selâtin*, İstanbul: Dârü't-Tıbâati'l-Âmire, 1274.
- Gözütok, Mehmet Akif, "Deli Birâder Gazâlî ve Miiftâhu'l-Hidâye İsimli Eseri", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 52, Erzurum: 2014.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut: 1990.
- el-Hâzin, Ali b. Muhammed, *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*, tsh: Muhammed Ali Şahin, Beyrut: 1412.
- İbn Allân, Muhammed es-Siddîkî, *Fütûhâtü'r-rabbâniyye ale'l-Ezkârî'n-Neveviyye*, (y.y: *Cem'iyyetü'n-neşr ve't-te'lif el-Ezheriyye*, tsz.
- İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsabe fî temyizi's-sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavvad, Beyrut: 1415.

- İbn Hibbân el-Büstî, *el-İhsân fî takrîbi Sahihi İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut: 1988.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Fezâilu'l-Kuds*, (thk. Cebrâîl Süleymân Cebûr), Beyrut: 1980.
- İbnü'l-Esîr, Mübarek b. Muhammed, *Câmi'ul-usûl fî ehâdisi'r-Resûl*, thk. Abdulkadir el-Arnâvût, Dimaşk: 1972.
- Kadı İyâz el-Yahsubî, *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, Dâru'l-Fikr, 1988.
- Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Bağdad: Mektebetü'l-Müsen-nâ, 1941.
- Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-Fuhûl*, thk. Mahmud Abdulkadir Arnâvut, İstanbul: IRCICA, 2010.
- Kazan, Hilâl, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Korkud, Ebu'l-Hayr Muhammed, *Kitabu halli işkâli'l-efkâr fî hilli emvâli'l-küffâr*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya/ 1142.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Öztuna, Yılmaz, *Türk Müsikisi Ansiklopedisi- I*, İstanbul: 2002.
- Öztürk, Şeyda, «Şehzâde Korkut'un Kitâbu't- da'vetü'n-nefsi't-tâlihâ ilâ a'mâli's-sâlihâ İsimli Eserinde Tasavvufa Dâir Görüşleri», *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, Antalya, 2019.
- Sehî Beg, *Heşt Bihîşt*, Haz. Halûk İPEKTEN, Günay KUT, Mustafa İSEN, Hüseyin AYAN, Turgut KARABEY, Ankara: 2017.
- es-Seyyid Pîr Mehmed b. Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, Haz. Filiz Kılıç, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Subaşı, M. Hüsrev, "Hattat Osmanlı Padişahları", *Osmanlı*, XI, Ankara:1999.
- Şahyar, Ataullah, "Mukabele", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV. Yayınları, 2006.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdulme-cîd es-Silefî, Bağdat: Dâru'l-Arabiyye, 1398/1978.
- Taşköprizâde İsmâuddîn Ebu'l-Hayr Ahmed, *eş-Şekâiki'n-nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Oşmâniyye*, Beyrut, Dâru'l-kütübî'l-arabî, trs.
- al-Tikriti, Nabil, The Hajj as Justifiable Self-Exile: Şehzade Korkud's Wasîlat al-a.(h)bâb (915–916/1509–1510), *Al-Masaq*, Vol. 17, No. 1, March 2005.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

- Teber, Ömer Faruk, “Şehzâde Korkut’un İlmî Şahsiyeti ve Sultan Bayezid Hân’ın Validesi Mükerrreme Hatun Vakfına Ait Bir Vakfiye”, *Şehzâde Korkut Kitabı*, Ankara: TDV Antalya şubesi., 2020.
- Turgut, Ali Kürşat, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinde Farklı Bir Müderris Tipi: Deli Birader (Bursalı Gazzâlî) ve Şehzâde İlişkisi”, *Şehzâde Korkut Kitabı*, Ankara: TDV Antalya Şubesi, 2020.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “II. Bayezid’in Oğullarından Sultan Korkut”, *TTK Belleten*, S. 120, 1996.

CDS PRİMLERİ ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN ARAŞTIRILMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (Araştırma Makalesi)

Merve ARSLAN (*) - Serdar KUZU (**) - İsmail ERKAN ÇELİK (***)

Öz

CDS primleri ülke ekonomilerinde, kredi riskinin ölçümlenmesi ve kredi derecelendirme notlarının bir alternatifi olarak kullanılmaya başlanılan önemli bir parametre haline gelmiştir. Ülkelerin risk göstergesi olarak kullanılmaya başlayan CDS primlerinin analiz edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle ülke CDS primlerindeki değişimleri etkileyen faktörlerin tespit edilebilmesi finansal piyasalar için oldukça önemlidir. Bu çalışmada ülke CDS primleri üzerinde etkili olabileceği düşünülen makroekonomik faktörlerden dış borç/GSYİH oranı, işsizlik, enflasyon oranları ile GSYİH büyüme oranında gözlemlenen bir değişimin ülke CDS primleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişime neden olup olmadığı hususu ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Türkiye'nin CDS primlerinin makroekonomik göstergelerden ne ölçüde etkilendiği 2010-2019 dönemi arasında çeyrek veriler kullanılarak, VAR Analizi, Varyans Ayrıştırması, Granger Nedensellik Analizi ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cdp Primi, Makroekonomik Faktörler, Var Analizi, Varyans Ayrıştırması, Granger Nedensellik Analizi.

Jel Kodları: E43, E44, C32.

*) Dr. Araştırma Görevlisi, Haliç Üniversitesi, İşletme Bölümü, İşletme Ana Bilim Dalı
(e-posta: mervearslan@halic.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5252-3741>

**) Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı
(e-posta: serdar.kuzu@istanbul.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8178-8749>

***) Dr. Öğretim Üyesi, Doğuştan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
(e-posta: ismailkancelik@gmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2274-0750>

Investigation of Macroeconomic Indicators Affecting Cds Premis: The Case of Turkey

Abstract

CDS premiums have become an important element that is widely used as an alternative to credit rating grades in the measurement of credit risk in national economies. For this reason, determining the factors explaining the changes in country CDS premiums is very important in the macro financial literature. It has been investigated whether a change observed in the external debt/GDP ratio, unemployment, inflation ratios and GDP growth rates, which are among the factors affecting country CDS premiums, cause a statistically significant change on country CDS premiums. Quarterly data for the related variables between the years 2010-2019 were used in the study. In the study, VAR Analysis, Variance Decomposition, Granger Causality Analysis were performed.

Keywords: *Cdp Premium, Macroeconomics Factors, Var Analysis, Variance Decomposition, Granger Causality Analysis.*

JEL Codes: *E43, E44, C32.*

Giriş

1980'lerden sonra ivme kazanan finansal serbestleşme süreciyle beraber yükseliş gösteren finansal kırılganlıklarla ilişkili olarak yaşanan finansal krizlerde de artmıştır. Artan finansal kırılganlık, şiddetli rekabet ve küreselleşmenin getirdiği diğer nedenler ile birlikte işletmeler için risk yönetimi giderek daha önemli hale gelmiştir. 1980-1990 yılları arasında liberalizasyon süreci ile başlayan deregülasyon uygulamaları ile piyasalarda düzenlemelere ilişkin uygulamalar kaldırılmış, gölge bankacılık uygulamaları yaygınlaşmıştır. Pek çok işletme türev ürünler ile tanışarak, risk yönetimi politikaları geliştirerek riskleri tahminleme ve üstesinden gelmek mecburiyetinde kalmıştır (Aydın, Başar ve Coşkun, 2015). 1990'ların sonundan günümüze kadar gelen süreçte türev ürünlerden biri olan kredi türevlerinin kullanımının da önemli ölçüde büyüdüğü dikkat çekmektedir (Hull, 2012).

Kredi türevleri, dayanak varlığın sahipliğinin değiştirilmeksizin riskin ve getirinin bir taraftan diğer tarafa transferine imkân sağlayan finansal araçlardır. Kredi türev ürünleri vasıtasıyla transfer sağlanan kredi riskinin, alacakların vaktinde ya da tam olarak tahsil edilememesi şeklinde de tanımlanması mümkündür. Kredi riski farklı sebepler ile oluşum gösterebilmektedir. Bunlardan bazıları kredi borçlusu olan tarafın vaktinde ödemesini yapamaması, sözleşmenin koşullarına aykırı şekilde borcun peşin olarak ödemesi ya da kur değişiklikleri gibi sebepler olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Kredi türevleri vasıtası ile transfer edilmiş kredi risk kaynağının tek bir varlığa has olabildiği gibi, havuzda toplanmış birden çok varlıktan oluşabildiği de görülmektedir (Erdil, 2008).

Kredi türevleri bir başka tanımda, koruma alıcısı olarak da bilinen riske maruz yatırımcıdan, bu riski üstlenmeyi kabul eden koruma satıcısı olarak da adlandırılan başka bir

yatırımcıya, kredi riskinin aktarılması için kullanılan finansal araçlar şeklinde açıklanmaktadır (Blanco, Brennan ve Marsh, 2005).

Uygulayıcılar, akademisyenler, finansal aktörler ve düzenleyiciler arasında epey ilgi gören kredi riski, hemen hemen bütün finansal faaliyetler içinde yer aldığından dolayı bu riskin en doğru şekilde ölçülmesi ve etkili şekilde fiyatlandırılması oldukça mühimdir (Zhu, 2004). Finansal kurumların karşı karşıya kaldığı risklerden en büyük ve en önemlilerinden bir tanesi kredi riskidir. Dolayısıyla kredi riskinin en doğru şekilde ölçülerek, kontrol altında tutulması, yönetilmesi finansal istikrarın sürdürülebilirliği için vazgeçilmez bir unsurdur. Firmanın, kredi riskini piyasa riski gibi ticaretini yapabilmesi ve yönetmesine izin verme potansiyeline sahip olması bakımından kredi türevlerinin, finansal piyasalar için heyecan verici bir yenilik olduğu ifade edilebilir. Kredi türevleri içinde en popüler olanı da kredi temerrüt takası (CDS, Credit Default Swap)'dır (Hull ve White, 2004).

CDS, belli bir kurum tarafından ihraç edilmiş olan dayanak varlıkların temerrüde düşme riskinin, belli bir prim ödemesi karşılığında diğer tarafa aktarımını sağlayan bir tür finansal sözleşme olup, ilgili varlığın bilanço dışına çıkarılmaksızın kredi riskinin transferini gerçekleştirmektedir (Yalçınar, Tanrıöven, Bal, Aksoy ve Kurt, 2008). Bu finansal sözleşmeler, belli bir firma ya da egemen bir kuruluş tarafından temerrüt riskine karşı sigorta işlevi üstlenmektedir (Hull ve White, 2004). Bir CDS ya da kredi temerrüt sözleşmesi birçok açıdan sigorta sözleşmesini andırmakla beraber önemli bir farklılık da arz etmektedir. Bir sigorta sözleşmesi, sahip olunan herhangi varlığın kaybına karşı koruma sağlamakta iken, CDS sözleşmesinde dayanak varlığa sahip olmak gibi bir zorunluluk mevcut değildir (Hull, 2012). Bir şirketin veya ülkenin tahvil borcunun ya da kredi yükümlülüklerini geri ödeyememe riski, mevcuttaki finansal araçlar aracılığı ile önlenemez iken CDS'ler bu hususa mevcut olan boşluğu doldurmaktadır (Doğukanlı, 2012).

1. Literatür Araştırması

Finans yazını ele alındığında, ülke CDS primleri üzerinde etkisi olan faktörlerin analiz edilmesine ilişkin araştırmalarda, enflasyon, GSYİH artış oranı, reel döviz kuru, cari açık, yüksek borçluluk oranı gibi faktörlerin üzerinde durulmuş olduğu gözlemlenmektedir (Fontana ve Scheicher, 2010, Aizenman vd., 2011, Longstaff vd., 2011, Oliveira vd., 2012, Sand, 2012, Eyssell vd., 2013, Turguttopbaş, 2013, Yuan ve Pongsiri, 2015, Kocsis ve Monostori, 2016, Flippos, 2017).

Fontana ve Scheicher tarafından ele alınan (2010), Euro-Bölgesi'de olan 10 ülkeye ait (01.2006 ile 09.2008) haftalık risksiz faiz oranları, yatırımcı risk iştahı, CDS primleri, dış borç ve iTraxx endeksi arasında ilişkiler regresyon analizi ile araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, yatırımcıların risk iştahındaki azalmaların CDS primleri üzerinde yükselişe sebep olduğu ve ülke ekonomisinin dış borç tutarı ile CDS primlerinin arasında pozitif anlamlı ilişkinin olduğu saptanmıştır.

Aizenman vd tarafından (2011), 2005 ile 2010 aralığında 60 ülkenin kredi riski fiyatlaması tahminlenmesine ilişkin bilhassa Yunanistan, İrlanda, İspanya, İtalya, Portekiz için CDS primleri üzerinde etkili olan faktörler araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre, dış borç, ticarete açıklık, TED marjı ve enflasyon oranlarının CDS primlerinin üzerinde önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Sand tarafında gerçekleşen (2012) çalışmada, Euro-Bölgesi'nden 16 ülkeye ilişkin 5 yıllık CDS primlerinin 12.2007 ile 03.2011 zaman aralığında oluşan değerleriyle; risk iştahı, borcun/GSYİH'ye oranı, cari açık, risksiz faiz oranı, reel döviz kuru, enflasyon oranı gibi değişkenlerin ülke CDS primlerini açıklamasındaki rolü regresyon analizi ve (event study) olay çalışması yöntemiyle araştırılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre; modele dâhil edilen değişkenler ile CDS primlerinin arasında pozitif ve negatif yönlü ilişkilerin var olduğu saptanmıştır. Reel döviz kuru, cari açık, risksiz faiz oranı, risk iştahı değişkenleriyle CDS primleri arasında negatif yönlü ilişkiye rastlanmıştır. Enflasyon ve borç/GSYİH oranlarıyla CDS primleri arasında ise pozitif yönlü ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir.

Eyssell vd. (2013) tarafından, Ocak 2001 ile Aralık 2010 döneminde hisse senedi getirileri, borç/GSYİH oranı, reel faiz oranı değişkenlerinin CDS primleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma bulgularına bilhassa Çin borsa endeksinin, reel faiz oranlarının, S&P 500 hisse senedi opsiyon volatilitelerinin, temerrüt primlerinin CDS prim düzeylerinin ve değişimlerinin açıklamasında etkili olduğu saptanmıştır.

Ele alınan bu çalışmada Türkiye örneği üzerinde 2010 Ocak-2019 Aralık dönemi için, Türkiye CDS Primi üzerinde açıklayıcı güce sahip makroekonomik faktörlerin araştırılması hedeflenmiştir. Bu EViews kullanılarak VAR analizi ile test edilmiştir.

2. Veri ve Metodoloji

Bu çalışmada, Türkiye'nin 2010 ile 2019 yılları arasında CDS Primleri, enflasyon, işsizlik oranları, dış borcun gayri safi yurt için hasılaya oranı ve ekonomik büyüme oranları çeyrek dönemlik periyodlar olarak derlenerek, VAR Analizi, Varyans Ayrıştırması, Etti-Tepki Analizlerine tabi tutulmuştur.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Veriler Üzerine Bilgilendirme Tablosu

Değişkenin Adı	Elde Edilmesi	Zaman Aralığı	Birimi
CDS Primi	Investing.com (02.07.2021)	5 yıllık	Çeyrek Dönemlik
İşsizlik Oranları	https://tradingeconomics.com (01.07.2021)	2010Q1/2019Q4	Çeyrek Dönemlik
Enflasyon Oranları	https://tradingeconomics.com/ (01.07.2021)	2010Q1/2019Q4	Çeyrek Dönemlik
GSYİH Büyüme Oranı	https://tradingeconomics.com/ (01.07.2021)	2010Q1/2019Q4	Çeyrek Dönemlik
Dış Borç/GSYİH	https://tradingeconomics.com/ (01.07.2021)	2010Q1/2019Q4	Çeyrek Dönemlik

Araştırmanın Etiği

“CDS Primleri Üzerinde Etkili Olan Makroekonomik Göstergelerin Araştırılması: Türkiye Örneği” başlığı ile ele alınmış olan bu çalışma yayın/araştırma etiğine uygun şekilde hazırlanmıştır. Bu makale çalışmasının hazırlanmasında akademik araştırma kural ve ilkelerine bağlı kalmıştır. Bu çalışmanın araştırma etiğine uygun şekilde hazırlandığını beyan ederim.

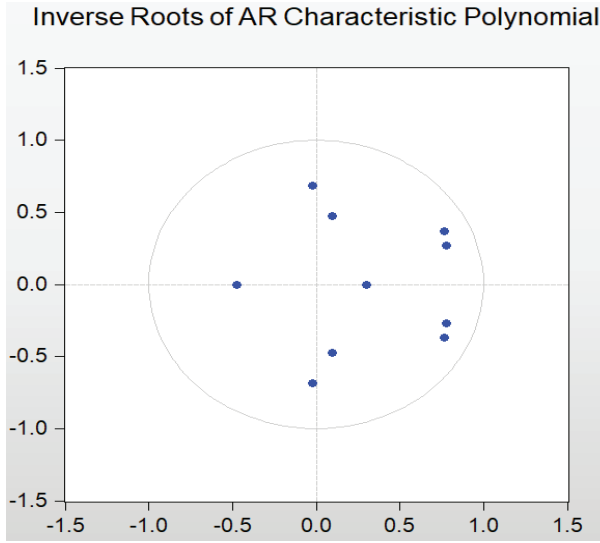
3. Bulgular ve Öneriler

Zaman seri analize tabi tutulurken serilerin durağan olması şartı aranmaktadır aksi halde sahte regresyon sorunuyla karşı karşıya kalınacaktır (Karaçor ve Gerçekler, 2010). Zaman serilerinin durağan olup olmadığı ADF testi ile sınımlanmaktadır. Zaman serileri ADF testine tabi tutulduktan sonra elde edilen sonucun mutlak değerce değeri, testin sonucunda sağlanan kritik değerin üzerinde bir değer ise zaman serisinin durağan olduğu kanısına varılır (Barışık ve Değirmencioğlu, 2006).

Çalışmada kullanılan verileri 1. dereceden farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Aşağıda yer alan tabloda durağan hale getirilmiş zaman serilerinin ADF test istatistik sonuçları yer almaktadır.

Tablo 2. Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Test İstatistiği Sonucu

Değişken	t-Statistic	Prob.*
CDS Primi	-4.903118	0.0003
1% level	-3.615588	
5% level	-2.941145	
10% level	-2.609066	
Enflasyon	-4.144909	0.0025
1% level	-3.615588	
5% level	-2.941145	
10% level	-2.609066	
GSYİH Büyüme Oranı	-5.664381	0.0000
1% level	-3.646342	
5% level	-2.954021	
10% level	-2.615817	
Dış Borç/GSYİH	-14.68223	0.0000
1% level	-3.626784	
5% level	-2.945842	
10% level	-2.611531	
İşsizlik	-3.920595	0.0048
1% level	-3.632900	
5% level	-2.948404	
10% level	-2.612874	

Şekil 1. Ar karakteristik polinomu ters köklerin birim çember konumu.

Yukarıda yer alan şekil incelendiğinde ters köklerin tamamının birim çember içerisinde konumlandığı görülmektedir. Buradan kurulmuş olan VAR modelinin istikrarlı olduğu kanısına varılır. İstikrarlı bir VAR modelinde birim köklerin tamamının çember içerisinde ya da çember üzerinde olması gerekmektedir. Bu koşul sağlanmıştır.

Tablo 3. Optimal Var Gecikme Uzunluğu Kriteri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-294.4908	NA	7.384409	16.18869	16.40638	16.26544
1	-186.2595	181.3605	0.083306	11.68970	12.99585*	12.15018
2	-150.8964	49.69951*	0.051442*	11.12954*	13.52414	11.97375*
3	-128.0594	25.92313	0.071475	11.24645	14.72952	12.47440

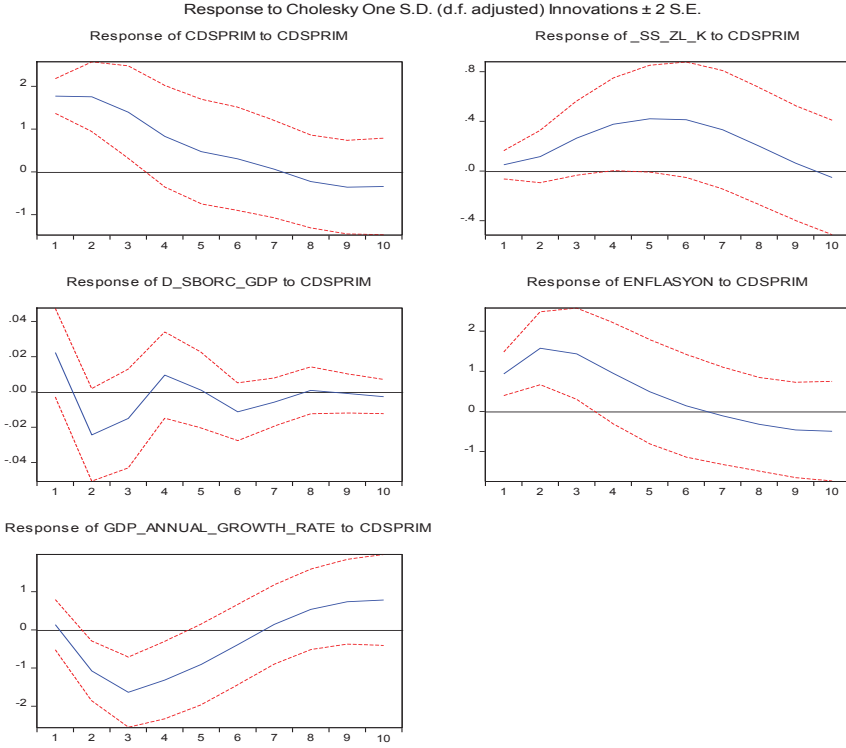
* Kriteye Göre Seçilen Gecikme Sırasını Gösterir

Tablo-3 kullanılarak optimal gecikme uzunluğuna karar verilerek, uygun gecikme uzunluğunun analize dâhil edilmesi gerekmektedir. Bilgi kriterlerine göre en çok doğrulanmış yani en çok *' a sahip gecikme uzunluğu, uygun gecikme uzunluğu olduğu kanısına varılacaktır. LR, FPE, AIC ve HQ bilgi kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğunun 2 olduğuna karar verilir. 2 gecikme uzunluğu uygun bulunarak modele dâhil edilmiştir.

Tablo 4. Var Granger Nedensellik Testi/Blok Dışsallık Wald Test

Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği	Olasılık Değeri	Yorum
GSYİH Büyüme Oranı → CDS Primi	2	0,0084	Türkiye'nin ekonomik büyüme oranının, CDS Primini etkilediği tespit edilmiştir.
Dış Borç/GSYİH → CDS Primi	2	0,0296	Türkiye'nin Dış Borç/GSYİH oranının, CDS Primini etkilediği saptanmıştır.
İşsizlik → CDS Primi	2	0,0008	Türkiye'nin işsizlik oranının, CDS Primi üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir
CDS Primi → GSYİH Büyüme Oranı	2	0,0077	Türkiye'nin CDS Priminin, ülkenin büyüme oranları üzerinde etkisinin olduğu saptanmıştır.
İşsizlik → GSYİH Büyüme Oranı	2	0,0008	Türkiye'nin işsizlik oranının, ülke ekonomisinin büyüme oranını etkilediği saptanmıştır.

Şekil 2. Etki/tepki analizi grafik sonuçları.

Tablo 5. Cds Priminden Kaynaklı Şoka Diğer Değişkenlerin Verdiği Tepkilerin Tablo Değeri

Period	Cdsprim	İşsizlik	Dış Borç/ GSYH	Enflasyon	GSYH Büyüme Oranı
1	1.772084 (0.20327)	0.050358 (0.05695)	0.022391 (0.01257)	0.938089 (0.27134)	0.133665 (0.32833)
2	1.754018 (0.40726)	0.116811 (0.10547)	-0.024268 (0.01311)	1.576080 (0.45513)	-1.077143 (0.39147)
3	1.394785 (0.54136)	0.265118 (0.14945)	-0.014976 (0.01402)	1.435493 (0.56905)	-1.633168 (0.45967)
4	0.831712 (0.59286)	0.376432 (0.18664)	0.009580 (0.01224)	0.949145 (0.63063)	-1.315572 (0.50754)

Tablo 5'in devamı

5	0.472993 (0.61143)	0.421229 (0.21525)	0.001035 (0.01072)	0.490827 (0.64940)	-0.903342 (0.52868)
6	0.304464 (0.60390)	0.412981 (0.23265)	-0.011199 (0.00819)	0.140668 (0.63986)	-0.386759 (0.52593)
7	0.063025 (0.56929)	0.332161 (0.23837)	-0.005728 (0.00683)	-0.110456 (0.60645)	0.140648 (0.51923)
8	-0.224533 (0.54221)	0.200269 (0.23565)	0.000964 (0.00665)	-0.320111 (0.58393)	0.536017 (0.52620)
9	-0.357870 (0.54659)	0.063674 (0.23117)	-0.000813 (0.00555)	-0.462335 (0.59475)	0.736917 (0.55471)
10	-0.339983 (0.56411)	-0.051717 (0.23053)	-0.002596 (0.00485)	-0.494480 (0.62121)	0.781240 (0.59425)

Etki/Tepki grafik ve tablo değerleri incelenerek, Türkiye CDS Priminden kaynaklı 1 standart hatalık şoka işsizlik, Dış Borç/GSYİH, Enflasyon, GSYİH Büyüme Oranı değişkenlerinin verdiği tepkiler dönemler itibari ile açıklanacaktır. Zaman ilerledikçe tepkinin şiddetinin ve yönünün ne yönde geliştiği de ortaya konması hedeflenmiştir.

Türkiye' de ölçümlenen işsizlik oranlarının, CDS Priminden kaynaklanan bir standart hatalık şoka ilk 5 dönem güçlü şekilde artan düzeyde tepki vermiş olup; ilerleyen dönemlerde tepkinin şiddeti azalarak devam etmiştir. 10. dönemde ise tepkinin yönünün (-)' ye dönüştüğü görülmektedir. İşsizlik oranı, CDS Primi kaynaklı şoka 1. dönem 0.050358, 2. dönem 0.116811, 3. dönem 0.265118, 4. dönem 0.376432, 5. dönem 0.421229, 6. dönem 0.412981, 7. dönem 0.332161, 8. dönem 0.200269, 9. dönem 0.063674, 10. dönem -0.051717 tepki geliştirmiştir.

Türkiye' de ölçümlenen enflasyon oranlarının, CDS Priminden kaynaklı şoka verdiği tepki ilk 6 dönem (+) yönlü oluşurken, takip eden dönemlerde tepkinin yönünün (-) yönlü olduğu gözlemlenmektedir. Tepkinin şiddeti olarak en güçlü tepkinin 4. dönemde gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Enflasyon oranı, CDS Primi kaynaklı şoka 1. dönem 0.938089, 2. dönem 1.576080, 3. dönem 1.435493, 4. dönem 0.949145, 5. dönem 0.490827, 6. dönem 0.140668, 7. dönem -0.110456, 8. dönem -0.320111, 9. dönem -0.462335, 10. dönem -0.494480 tepki geliştirmiştir.

Türkiye ekonomik büyüme oranı, CDS Primi kaynaklı şoka 1. dönem 0.133665, 2. Dönem -1.077143, 3. dönem -1.633168, 4. dönem -1.315572, 5. dönem -0.903342, 6. dönem -0.386759, 7. dönem 0.140648, 8. dönem 0.536017, 9. dönem 0.736917 ve 10. dönem 0.781240 şiddetinde tepki vermiştir. CDS Priminde oluşan şoka, büyüme oranla-

rının ilk dönemler (-) yönlü yani ekonomik daralma şeklinde tepki verdiği ancak ilerleyen dönemlerde tepkinin yönünü (+) yönlü olarak değiştirdiği görülmüştür.

Tablo 6. İşsizlik Değişkeninden Kaynaklı Şoka Cds Priminin Verdiği Tepkinin Tablo Değeri

Period	
1	0.000000 (0.00000)
2	1.128255 (0.37784)
3	1.479789 (0.57642)
4	1.313436 (0.66752)
5	0.760103 (0.66438)
6	0.324876 (0.65553)
7	0.117246 (0.68596)
8	-0.039183 (0.71249)
9	-0.218549 (0.73164)
10	-0.312509 (0.74426)

İşsizlik oranında oluşan şoka, CDS Primi 1. dönem tepki vermemiştir. 2. dönemden 7. döneme kadar (+) yönlü olarak ölçümlenen tepki, 8., 9. ve 10. dönemlerde (-) yönlü ve artan şiddette gerçekleşmiştir. CDS Priminin, işsizlikten kaynaklı bir şoka en güçlü tepkiyi 4. dönem verdiği görülmektedir.

Tablo 7. Dış Borç/Gsyih Değişkeninden Kaynaklı Şoka Cds Priminin Verdiği Tepkinin Tablo Değeri

Period	
1	0.000000 (0.00000)
2	0.560823 (0.29554)
3	0.982601 (0.45561)
4	0.286607 (0.50371)
5	-0.449036 (0.50574)
6	-0.488662 (0.51763)
7	-0.294335 (0.47871)
8	-0.326236 (0.39638)
9	-0.374830 (0.34760)
10	-0.252861 (0.32393)

Dış Borç/GSYİH oranından kaynaklı şoka, CDS Priminin verdiği tepkinin tablo değeri incelendiğinde 1. dönem bir tepki vermediği, 2. dönem 0.560823, 3. dönem 0.982601, 4. dönem 0.286607, 5. dönem -0.449036, 6. dönem -0.488662, 7. dönem -0.294335, 8. dönem -0.326236, 9. dönem -0.374830 ve 10. dönem -0.252861 şiddetinde tepki verdiği izlenmektedir. İlk dönemlerde (+) yönlü oluşan tepkinin takip eden dönemlerde (-) yönlü olarak gerçekleştiği dikkat çekmektedir.

Tablo 8. Gsyih Büyüme Oranından Kaynaklı Şoka Cds Priminin Verdiği Tepkinin
Tablo Değeri

Period	
1	0.000000 (0.00000)
2	0.414252 (0.29902)
3	0.408165 (0.36935)
4	0.543693 (0.43659)
5	0.529931 (0.44656)
6	0.470669 (0.41856)
7	0.314502 (0.37592)
8	0.154917 (0.33290)
9	0.026454 (0.30337)
10	-0.063366 (0.28909)

CDS Primi, Türkiye ekonomisi büyüme oranından kaynaklı şoka 1. dönem tepki vermemiş olup, son dönem hariç diğer tüm dönemlerde (+) yönlü tepki vermiştir. Ekonomik büyüme oranında yaşanan şoka, CDS Primi 2. dönem 0.414252, 3. dönem 0.408165, 4. dönem 0.543693, 5. dönem 0.529931, 6. dönem 0.470669, 7. dönem 0.314502, 8. dönem 0.154917, 9. dönem 0.026454 ve 10. dönem -0.063366 olarak tepki vermiş olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Null Hypothesis:	F Statistic	Prob.
İşsizlik does not Granger Cause CDSPRIM	3.27093	0.0506
CDSPRIM does not Granger Cause İşsizlik	1.88152	0.1683
Dış Borç/GSYİH does not Granger Cause CDSPRIM	2.47861	0.0993
CDSPRIM does not Granger Cause Dış Borç/GSYİH	3.32327	0.0484
Enflasyon does not Granger Cause CDSPRIM	1.56322	0.2246
CDSPRIM does not Granger Cause Enflasyon	1.96005	0.1569
GSYİH Büyüme Oranı does not Granger Cause CDSPRIM	0.17432	0.8408
CDSPRIM does not Granger Cause GSYİH Büyüme Oranı	5.42161	0.0092
Dış Borç/GSYİH does not Granger Cause İşsizlik	0.57653	0.5674
İşsizlik does not Granger Cause Dış Borç/GSYİH	2.25521	0.1208
Enflasyon does not Granger Cause İşsizlik	3.39143	0.0458
İşsizlik does not Granger Cause Enflasyon	0.78734	0.4634
GSYİH Büyüme Oranı does not Granger Cause İşsizlik	5.95408	0.0062
İşsizlik does not Granger Cause GSYİH Büyüme Oranı	4.28392	0.0222
ENFLASYON does not Granger Cause Dış Borç/GSYİH	1.55348	0.2266
Dış Borç/GSYİH does not Granger Cause ENFLASYON	0.68307	0.5121
GSYİH Büyüme Oranı does not Granger Cause Dış Borç/GSYİH	0.74876	0.4808
Dış Borç/GSYİH does not Granger Cause GSYİH Büyüme Oranı	0.32753	0.7230
GSYİH Büyüme Oranı does not Granger Cause Enflasyon	1.22611	0.3065
Enflasyon does not Granger Cause GSYİH Büyüme Oranı	4.94915	0.0132

Yukarıda yer alan Granger Nedensellik Test sonuçlarına göre CDS Primlerinden, Dış Borç/GSYİH' ya doğru tek yönlü granger nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Yani CDS Primindeki değişimler, Dış borç/GSYİH üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca işsizlik oranında gerçekleşen değişimlerin, Türkiye CDS Primi üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

4. Sonuç

Ocak 2010- 2019 dönemine ait çeyrek verilerin kullanıldığı bu çalışmada, Türkiye için ülke risk primi üzerinde etkili olan makroekonomik göstergeler/değişkenler ile ülke risk primi arasında hem ilişki derecesi hem de açıklayıcılık gücü araştırılmıştır.

Bu hususta gerçekleşen çalışmalar ele alındığında daha çok Malezya, Avrupa Birliği ülkeleri üzerinde araştırma yapılmış olup, Türkiye üzerinde de yapılan çalışmaların kısıtlı olması nedeniyle literatüre katkı sunulması hedeflenmiştir. Çalışmada EViews ile VAR analizi kullanılmış olup, açıklayıcı nitelikte olabilecek modele dâhil edilmiş olan makro-ekonomik faktörler; Dış Borç/GSYİH, Faiz, GSYİH büyüme oranı, işsizlik ve enflasyon oranları analize tabi tutulmuştur.

VAR analizi sonucu elde edilen bulgulara göre ekonomik büyüme oranlarının ve dış borç/GSYİH oranının ve işsizlik oranlarının Türkiye CDS primi üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu değişkenlerde yaşanacak bir değişim, ülkemizin CDS Primi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir değişime neden olduğu, bunun yanında Türkiye CDS primi verisinin ülke ekonomik büyümesi üzerinde anlamlı bir açıklayıcılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Etki-Tepki analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre, dış borç/GSYİH'da oluşan bir şoka Türkiye CDS Priminin tepkisi önce pozitif yönlü oluşurken, tepkinin izleyen dönemler içinde negatif yönlü gerçekleştiği görülmektedir. CDS Primini Türkiye ekonomisinin büyüme oranlarından kaynaklanan şoka son dönem hariç diğer tüm dönemlerde pozitif yönlü olarak tepki geliştirdiği görülmektedir.

Türkiye CDS primlerinin geçmiş ve şimdiki makroekonomik göstergelerinden etkilendiği hususundan yola çıkarak; Türkiye'nin CDS primleri üzerinde etkili olan makroekonomik değişkenler üzerinde sağlık politikalar ortaya koymak son derece büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında sadece makroekonomik göstergeler ile CDS primlerini açıklayabilmek her zaman mümkün değildir. Makroekonomik değişkenlerin stabil seyrettiği dönemlerde bile siyasi ya da ülke dışında yaşanan gelişmelerde CDS primlerini etkileyebilmektedir. Sonuç olarak makroekonomik göstergelerini sağlam politikalar üzerine kuran, uygulayan ve mali yapısı güçlü olan ülkeler daha düşük bir CDS primine sahip olmaktadır.

Kaynakça

- Aizenman, J., Hutchison, M. M. and Jinjara, Y. (2011). What is the risk of european sovereign debt defaults? fiscal space, cds spreads and market pricing of risk. *NBER Working Paper*, 17407, 1-44.
- Aydın, N., Başar, M. ve Coşkun, M. (2015). *Finansal yönetim*. Ankara: Detay.
- Blanco, R., Brennan, S. and Marsh, I.W. (2005). An empirical analysis of the dynamic relation between investment-grade bonds and credit default swaps. *The Journal of Finance*, 60 (5), 2255-2281
- Barışık, S. ve Demircioğlu, E. (2006). Türkiye'de döviz kuru rejimi, konvertibilite, ihracat-ithalat ilişkisi (1980-2001). *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 71-84.
- Doğukanlı, H. (2012). *Uluslararası finans* (3. Baskı). Adana: Karahan Kitabevi.
- Erdil, T. B. (2008). *Finansal türevler ve kredi temerrüt swaplarının teori ve uygulamaları*. (Yayımlanmış doktora tezi), İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Eyssell, T., Hung-Gay, F. and Zhang, G. (2013). Determinants and price discovery of china sovereign credit default swaps, *China Economic Review*, 24, 1-15.
- Filippos, A. (2017). *The relationship between cds spreads and macroeconomic factors of the countries of the eurozone*. A Master's Thesis, Holand: Tilburg University.
- Fontana, A. and Scheicher, M. (2010). An analysis of euro area sovereign cds. *European Central Bank Working Paper Series*, 1271, 1-49.
- Hull, J. C. (2012) *Options, futures and other derivatives. (Eighth Edition)*. Pearson Prentice Hall.
- Hull, J., Predescu, M. and White, A. (2004). The relationship between cds spreads, bond yields and credit rating announcements. *Journal of Banking & Finance*, 28(11), 2789-2811.
- Karaçor, Z. ve Gerçekler, M. (2012). Reel Döviz kuru ve dış ticaret ilişkisi: Türkiye örneği (2003-2010). *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23, 289-312.
- Kocsis, Z. and Monostori, Z. (2016). The role of country-specific fundamentals in sovereign cds spreads: Eastern european experiences. *Emerging Markets Review*, 27, 140-168.
- Laopodis, N T. (2011). Equity prices and macroeconomic fundamentals: International evidence. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 21(2), 247-276.
- Longstaff, F. A, Pan, J., Pedersen, L. H. and Singleton, K. (2011). How sovereign is sovereign credit risk? *American Economic Journal: Macroeconomics*, 3(2), 75-103.
- Oliveira, L., Curto, D. and Nunes, P. (2012). The determinants of sovereign credit spread changes in the euro-zone. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 22(2), 278-304.
- Rasiah, V. and Ratneswary, R. (2010). Macroeconomic activity and the malaysian stock market: empirical evidence of dynamic relations. *The International Journal of Business and Finance Research*, 4(2), 59-69.
- Sand, H. J. (2012). *The impact of macro-economic variables on the sovereign cds spreads of the eurozone countries*. Master's Thesis, Holland: University of Groningen.
- Turguttopbaş, N. (2013). Sovereign credit risk and credit default swap spread reflections, *International Review of Economics and Management*, 1(1), 122-145.
- Uzgören, N, Ceylan, G. ve Uzgören, E. (2007). Türkiye’de kredi kartı kullanımını etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik bir model çalışması. *Celal Bayar Üniversitesi İ. İ. B. F. Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 247-256.
- Yalçınar, K., Tanrıöven, C., Bal, H., Aksoy, E. E. and Kurt, Ç. (2008). *Finansal teknikler ve türev araçlar*. Ankara: Gazi.
- Yuan, C. ve Pongsiri, T. J. (2015). Fiscal austerity, growth prospects and sovereign cds spreads: The eurozone and beyond, *International Economics*, 141, 50-79.
- Zhu, H. (2004). An empirical comparison of credit spreads between the bond market and the credit default swap market. *BIS Working Papers*, 160.
- Zhu, H. (2006). An empirical comparison of credit spreads between the bond market and the credit default swap market. *Journal of Financial Services Research*, 29(3), 211-235.

KUR'ÂN'DA MÜŞRİKLERE YÖNELİK ELEŞTİRİLER (*) (Araştırma Makalesi)

Muhammed Eşref AYTAÇ (**)

Öz

Kur'ân'ın nüzul dönemindeki ilk muhatabı müşrikler olduğu için kendilerine tebliğde bulunulan ilk topluluk da yine onlar olmuştur. Ancak müşrikler tebliği kabul etmemiş ve kendilerine bildirilen vahye karşı argüman üretmiştir. Kur'ân ise hem onlara cevap vermiş hem de müşrikleri çeşitli açılardan eleştirmiştir. Söz konusu eleştirilerin genel olarak müşriklerin ürettiği argümanlar ve ortaya attıkları iddialarla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Kur'ân bahse konu argümanların ve iddiaların bilimsel bir değerinin olmadığını özellikle vurgulamaktadır. Bu bağlamda müşriklere Allah hakkındaki bilgilerini kimden ve nasıl öğrendiklerini sorgulatarak peygamberliği kabul etmemenin kendileriyle çelişmek olacağını ifade etmiştir. Mezkûr ifadeler Kur'ân'ın müşriklere epistemik açıdan bir eleştirisi niteliğindedir. Bununla birlikte Kur'ân bilgi ve amel ilişkisi bağlamında da müşrikleri eleştirmektedir. Kur'ân'ın beyanına göre müşrikler haklı olmadıklarını bilmelerine rağmen yanlışlarında ısrarcı olmuşlardır. Bu çalışmada Kur'ân'ın bahse konu eleştirileri belirli başlıklar altında toplanmış ve bunlara örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tenkit, Kur'ân, Müşrikler, İddia, Cedel.

Criticisms Against the Polytheists in the Quran

Abstract

Since the first addressees of the Quran were polytheists in the period of its revealing, they were also the first community to be preached. However, the polytheists communicated did not accept it and produced arguments against the revelation that was told them. But, the Quran is not only answered but also criticized the polytheists from various angles. It is possible to say that the criticisms produced by the Quran are about the claims and allegations of polytheist. The Quran particularly emphasizes that the claims of polytheists have no scientific value. In this context, the Quran asked the polytheists that from whom

*) Bu çalışma yazarın doktora tezinden türetilmiştir.

***) Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, (e-posta: aytacesref@gmail.com)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9876-8821>

and how they learned their knowledge about Allah and indicated that not accepting prophecy will be a contradiction with themselves. Aforementioned expressions are an epistemic criticism of the Quran against the polytheists. On the other hand, the Quran criticizes the polytheists also in the context of the relationship between knowledge and deeds. According to the statement of the Quran, although the polytheists are not right in their knowledge, they insisted on their mistakes.

Keywords: Criticisms, Quran, Polytheists, Assertion, Discussion.

Giriş

Şirk kökünden türeyen müşrik kelimesi sözlükte dengeleyen ve eşitleyen anlamına gelmektedir.¹ Terimsel açıdan ise müşrik kelimesi Allah ile birlikte başka ilahlar edinen yahut Allah'tan başka ilaha tapan kimse için kullanılır. Nitekim Allah'tan başkasına tapan, mabud olması açısından taptığı şeyi Allah ile eşitlemiştir. Bu bağlamda her müşrike kâfir, her şirke de küfürdür denilebilir. Ancak küfrü imanın zıttı; şirki de ihlasın zıttı şeklinde tanımlayarak bu iki kelime arasında bir nüans gözetilen olmuştur.² Kur'ân'da özellikle Mekke döneminde inen âyetlerde genellikle müşriklere hitap edildiği görülmektedir. Söz konusu âyetlerde müşriklerin iddiaları, talepleri ve uzlaşma arayışları gibi konulara değinilmektedir. Müşriklerin iddialarına ve taleplerine verilen cevaplar da yine bu âyetlerin konusu olmuştur. Ancak Kur'ân'da bahsedilen müşrikler yalnızca nüzul döneminde yaşayanlardan ibaret değildir. Zira Kur'ân'daki müşrik ifadesi önceki ümmetlerde şirk koşanların durumunu da kapsamaktadır.

Kur'ân müşrikleri bir yandan hakka davet ederken diğer yandan onları ikaz etmekte ve bazı açılardan eleştirmektedir. Yani Kur'ân müşriklerle tartışırken yalnızca onların argümanlarına ve iddialarına cevap vermekle kalmamış, müşrikleri ayrıca bilgi ve yöntem açısından tenkit etmiştir. Özellikle müşriklerin çelişkili ifadelerde bulunmaları, bilgi edinme yolları ve kendilerine gösterilen delilleri nazarı itibara almamaları müşriklerin tenkit edildiği başlıca konulardandır. Yine bu bağlamda müşriklerin gördükleri mucizeleri sihir olarak nitelendirmeleri, bilgileriyle amel etmemeleri gibi meseleler Kur'ân'ın müşrikleri eleştirirken sıkça vurguladığı hususlardandır. Bu çalışmada ilgili hususlarda Kur'ân'ın müşrikleri eleştirileri örneklerle incelenecektir.

Araştırma Etiği

Makaledeki tüm bilgiler, akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Bu çerçevede, doğrudan veya dolaylı yapılan bütün alıntılarda bilimsel etik ve kurallara uyulmuş; yapılan tüm alıntılar için kaynak gösterilmiştir.

- 1) İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alf b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, Dâr Sadır, Beyrut, C. X, s. 448.
- 2) Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûku'l-Lugaviyye*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, Üçüncü Baskı, ty., s. 258.

1. Şirk Koşmalarına Yönelik Eleştiriler

Kur'ân'ın müşrikleri eleştirdiği konulardan ilki onların tevhidle bağdaşmayan bir inanç sistemine sahip olmalarıdır. Bu konuda özellikle müşriklerin putlara tapmalarına yönelik eleştiriler dikkat çekicidir. Örneğin “ **وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ** ” **اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ** ”³ “*Andolsun ki onlara: Göklere ve yeri kim yarattı? diye sorsan, elbette «Allah'tır» derler. De ki: Öyleyse bana söyler misiniz? Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi?*” âyeti müşriklerin putlara taparak şirk koşmalarını eleştirmiştir. Müşriklerin Hz. Peygamber'i putların gazabını çekmekle tehdit etmesine binaen nazil olan bu âyet, tapınmaya konu olacak varlığın sahip olması gereken niteliklere değinmektedir.⁴ Putların söz konusu niteliklere sahip olmadığı müşrikler tarafından anlaşılabilir olmasına rağmen onların bu faydasız ve zararsız putları ilah kategorisine çıkarmaları eleştirilmiştir. Ayrıca mezkûr âyet müşriklerin taptığı putların Allah'a karşı bir yaptırım olamayacağını vurgulamaktadır. Putların söz konusu aciziyetinden hareketle Allah'tan başkasına tapmanın anlamsızlığına dikkat çekilmiştir.⁵

Buna karşı müşrikler ise Allah'a yaklaşmak için putlara taptıklarını dolayısıyla putları sadece aracı kıldıklarını iddia ederek şirklerini meşru göstermeye çalışmışlardır.⁶ “ **مَا تَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى** ” “*Onlara (putlara) ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz..*” âyeti onların mezkûr söylemlerini konu edinmektedir.⁸ Müşrikler böyle söyleyerek aslında putlardan ziyade Allah'ı tazim ettiklerini iddia etmişlerdir. Ancak onların bu konuda yalancı olduklarını yine Kur'ân bildirmektedir. Nitekim ilgili âyetin

3) 39/Zümer/38

4) Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye fî İlmî Meâni'l-Kur'ân ve Tefsîrihî ve Ahkâmihî ve Cümelin min Fünûni Ulûmihî*, thk. Muhammed Osman, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2011, C. VI, s. 203.

5) Mufessirlerin beyanına göre müşrikler Kâdir, Âlim, Hakîm ve Rahîm gibi sıfatlarla nitelenmiş bir ilahın varlığını ikrar etmişlerdir. Hatta Râzî'nin de aktardığı üzere mezkûr sıfatları haiz bir ilahın varlığına dair insanlar arasında ittifakın olduğu söylenmiştir. Zira aklın fitratı bu bilgiye şahittir. Çünkü yerin ve göğün keyfiyeti hakkında düşünen, bitkilerin ve özellikle hayvanların durumlarını düşünen, hele ki insan bedeni ve onun şartıcı fonksiyonları hakkında düşünen bir kimsenin her şeyi bilen ve her şeye muktedir, hikmet sahibi ve merhametli bir ilahın varlığını itiraf etmesi gerekir. Bk. Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, İkinci Baskı, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, C. XXVI, s. 247.

6) Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kurân*, thk. Ahmed Abdürrazzak el-Bekrî, Dârü's-Selâm, Altıncı Baskı, Kahire, 2015, C. IX, s. 7047.

7) 39/Zümer/3

8) Benzer ifadeler için bk. 10/Yûnus/18

devamında “إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ”⁹ “Şüphesiz Allah, yalancı ve inkârcı kimseye hidâyet etmez.” ifadesiyle müşriklerin yalancı oldukları vurgulanmıştır.

Müşriklerin putlardan ziyade Allah’ı tazim ettikleri iddiasının yalan olduğunu ifade eden başka âyetler de bulunmaktadır. Örneğin “ وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا ” فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ”¹⁰ “Allah’ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah’a pay ayırıp zanlarınca, bu Allah’a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler. Ortakları için ayrılan Allah’a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor! Ne kötü hüküm veriyorlar?” âyeti bu durumu ortaya koymaktadır. Kaynaklarda belirtildiği üzere müşrikler yetiştirdikleri ürünlerden ve besledikleri hayvanlardan bir kısmını Allah için bir kısmını da putlar için ayırırlardı. Eğer Allah için ayırdıkları ürünler ve hayvanlar diğerlerine nazaran daha iyi çıkarsa, bunları putlarına tahsis ederler. Yani Allah’a ayırdıkları payı putlara verirler. Ancak putları için ayırdıkları daha iyi çıkarsa olduğu gibi bırakırlar, Allah’a vermezlerdi.¹¹ Mezkûr âyet müşriklerin söz konusu tavrını “Ortakları için ayrılan Allah’a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor.” ifadeleriyle eleştirirken, müşriklerin taptıkları putları Allah’a tercih ettiklerine dikkat çekmektedir.

Müşriklerin tevhide aykırı fikirleri yalnızca putlara tapmalarıyla ilgili değildir. Örneğin onlar Allah’ın ehadiyyet ve samediyet gibi sıfatlarıyla bağdaşmayan iddialarda bulunmuştur. Yani Allah Teâlâ ile başka varlıklar arasında nesep ve sıhriyet gibi ilişkiler kurmuşlardır.¹² Nitekim Kur’ân’da “فَاسْتَفْتِهِمُ الرِّبِّيُّ الْبَيْتَاتِ وَلَهُمُ الْبُنُونَ”¹³ “Sor bakalım onlara: Erkekler onların da kızlar rabbinin miymiş?” âyeti müşriklerin Allah’a kız çocuğu isnat ettiklerini konu edinmiştir. Bu âyetin akabinde gelen “أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ ”¹⁴ “Yoksa biz, gözlerinin önünde melekeleri dişi olarak mı yarattık?”

9) 39/Zümer/3

10) 6/Enâm/136

11) Yine bir rivâyete göre müşriklerin putlar ve Allah Teâlâ için ayırdıkları yiyecekler birbirine yakın olup, rüzgârın esmesiyle bunlar sürüklenerek yer değiştirebilmektedir. Eğer bu değişim esnasında putlarına ayırdıkları yiyecekler Allah için ayırdıkları yiyeceklerle ilhak olursa müşrikler bu yiyecekleri eski yerlerine koyarlardı. Ancak Allah için ayırdıkları putlarına ayırdıklarına ilhak olursa bunları oldukları hal üzerine bırakırlardı. Bu durum onların putlarına Allah Teâlâ’dan daha fazla tazim ettiklerini göstermektedir. Detaylı bilgi için bk. el-Kâsimî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî, *Mehâsinu’t-Te’vîl*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, h. 1418, C. IV, s. 499; el-Hererî, Muhammed el-Emin b. Abdilleh b. Yûsuf b. Hasan el-Uremî el-Alevî, *Tefsîru Hadâiki’r-Râh ve’r-Reyhân fî Revâbi Ulûmi’l-Kur’ân*, Thk. Hâşim Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, Dâru’l-Minhâc, Cidde, 2013, s. IX, s. 85-86.

12) 37/Sâffât/158; 21/Enbiyâ/26

13) 37/Sâffât/149.

14) 37/Sâffât/150.

âyeti de Allah'a isnat edilen kızların melekler olduğunu göstermektedir. Mezkûr âyet ayrıca meleklerin dışı olduğu iddiasını da reddetmektedir. Diğer yandan ilgili âyetlerin devamında Allah Teâlâ ile cinler arasında bir nesep ilişkisinin olduğu iddiasına da değinilmiştir. Nitekim ¹⁵ 5 “وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ” “Allah ile cinler arasında da bir soy birliği uydurdular. Ant olsun, cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceklerini bilirler.” ifadesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Mezkûr iddialar müşriklerin antropomorfist bir ilah tasavvurunun neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü müşriklerin gözünde nesep ve sıhriyet gibi ilişkiler; türünü devam ettirmek, öldükten sonra yerine varis bırakmak ve güvenliği sağlamak gibi ihtiyaçları gidermek için kurulur.¹⁶ Kur'ân ise herhangi bir şeye ihtiyaç duyan bir varlığın tanrı olamayacağını ifade eder. Bu yüzden ilgili âyetin devamında “سُبْحَانَ اللَّهِ” ¹⁷ 17 “عَمَّا يَصِفُونَ” “Allah, o inkârcıların isnat ettikleri niteliklerden münezzehtir.” buyrulurak muhtaçlık veya acizlik gibi vasıfların Allah'a isnadının doğru olmadığı vurgulanmıştır. Bu âyet Allah'ın söz konusu sıfatlardan münezzehe olduğunu bilen kimselere bilgi ve amel ilişkisi bakımından bir eleştiri sadedindeyken; Allah Teâlâ'nın ilgili vasıfları haiz olduğuna inanan kimselerin tanrı tasavvurlarını tenkit etmektedir.

Mezkûr iddialar müşriklerin ne denli yanlış bir tanrı tasavvuruna sahip olduklarının anlaşılması açısından önemlidir. Başka bir deyişle onlar bazı açılardan aciz ve muhtaç bir ilah inanmaktadırlar. Kur'ân bu hususa dikkat çekmiş ve Allah Teâlâ'nın onların tasavvurundaki gibi aciz bir ilah olmadığını vurgulamıştır: Örneğin “قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ” ¹⁸ 18 “(Müşrikler:) «Allah çocuk edindi» dediler. Hâşâ! O bundan münezzehtir. O'nun (çocuğa) ihtiyacı yoktur. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur.” âyeti müşriklerin söz konusu tasavvurlarını eleştirmektedir. Zira Allah hakkında bir tasavvura veya bilgiye sahip olmak için her şeyden evvel vahyin bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır. Müşrikler ise herhangi bir bilgiye dayanmadan söz konusu iddiayı dillendirmişlerdir. Mezkûr âyetin devamında “Buna (Allah'a çocuk isnat etmeye) dair nezdinizde hiçbir delil yoktur.” denilmesi müşriklerin bilgi kaynaklarına yönelik bir eleştiri niteliğindedir. Bu konunun detayları bir sonraki başlık altında incelenecektir.

2. Bilgi Anlayışlarına Yönelik Eleştiriler

Kur'ân'ın müşriklere hitap ederken onların bilgi kaynaklarını sorgulamaya yönelik eleştirilerde bulunduğu görülmektedir. Bu eleştiriler genellikle muhataplarının iddiala-

15) 37/Sâffâ/158.

16) eş-Şa'râvî, Muhammed Mütevellî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, Ahbâru'l-Yevm, Kahire, 1997, C. X, s. 6072; es-Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dârü's-Sâbûnî, Kahire, 1997, C. I, s. 549.

17) 37/Sâffâ/159

18) 10/Yûnus/68

rına dair delil isteme, bilgi kaynaklarını ve bilgi türlerini sorgulama şeklinde gerçekleşmektedir. Nitekim “فَلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا”¹⁹ “De ki: Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi var mı?” âyetini bu konuya örnek vermek mümkündür. Mezkûr ifadenin öncesinde müşrikler puta tapmalarının gerekçesi olarak “Allah dileseydi şirk koşmazdık” iddiasında bulunmuşlardır.²⁰ Dolayısıyla müşriklerden Allah’ın böyle dilediğine dair bilgiye nasıl ulaştıkları sorgulanmaktadır. Çünkü böyle bir bilgiye ancak Allah’ın bildirmesiyle yani vahiyle ulaşılabilir. Söz konusu iddialarının vahye değil zanna dayandığı ilgili âyetin devamındaki “إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ”²¹ “Siz ancak zanna tabi oluyorsunuz” ifadesiyle belirtilmiştir. Bu bağlamda Kur’ân’ın, zannı bilgi türü olarak kabul etmediği anlaşılmaktadır.²²

Kur’ân’da müşriklerin bilgi anlayışına yönelik getirilen bir diğer eleştiri gaybî meselelerle ilgili bilginin ancak gaipten gelebileceğine dikkat çekmektir. Mesela Kur’ân müşriklerin taptıkları putlara bizatihi kendilerinin isim vermesini eleştirmektedir. Çünkü putlar gerçekten ilah olsalardı, isimleri de ancak kendilerinin bildirmesiyle, yani vahiy yoluyla bilinebilirdi. Ancak böyle bir bilgi türüne sahip olmadan onların putlarına isim vermelerini âyeti kerime şöyle eleştirmektedir: “أَتَجِدُونَنِي فِي سَمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَعَابَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ”²³ “Kendinizin ve atalarınızın taktığınız (düzme) bir takım adlar (tanrılar) hakkında, Allah onlara dair bir delil indirmemişken, benimle mücâdele mi ediyorsunuz?” Görüldüğü üzere müşriklerin putlarının isimlerine dair bilgileri ya babalarının aktarımına ya da kendi isimlendirmelerine dayalıdır. Ancak mezkûr âyet ne müşriklerin ne de babalarının bu konuda bilgi kaynağı olamayacağına dikkat çekmektedir.²⁴

Müşriklere epistemik açıdan benzer bir eleştiri yine onların putlara tapmaları bağlamında getirilmiştir. Kur’ân onların Allah’a neden şirk koştuklarını sorgulamasını isterken “أَمْ آتَيْنَاهُم كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَاتٍ مِّنْهُ”²⁵ “Yoksa biz onlara bir kitap verdik de o kitaptan bir delile mi dayanıyorlar?” ifadesini kullanmaktadır. Nitekim Râzî’nin de beyan ettiği üzere bir ilaha tapmak ya aklî ya da naklî delillerle varılan bir neticedir. Allah Teâlâ böyle bir vahiyde bulunmadığını, dolayısıyla ellerinde putlara tapma-

19) 6/Enâm/148. Benzer muhteva için bk. 43/Zuhruf/20

20) Müşriklerin “Allah dileseydi şirk koşmazdık” şeklindeki iddiası, Allah’ın dilemesinin onun rızası olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Başka bir deyişle müşrikler Allah’ın razı olmadığı bir fiili kulunun gerçekleştirilmesine izin vermeyeceğini iddia etmektedirler. Hâlbuki teklifin hikmeti için Allah Teâlâ razı olmadığı fiilleri de yaratmaktadır. Başka bir deyişle kullarını mükellef kılmak için Allah Teâlâ razı olmadığı eylemleri de yaratmaktadır. bk. Râzî, *Mefââtihü'l-Ğayb*, C. XIII-XIX, s. 184-186.

21) 6/Enâm/148

22) Benzer ifadeler için bk. 53/Necm/28

23) 7/Araf/71

24) İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâr Sahnûn, Tunus, ty., C. IV, s. 212.

25) 35/Fâtır/40

ya dair Allah'tan gelen bir haberin olmadığını mezkûr âyette ifade etmektedir. Diğer yandan akıl yoluyla putların tapınmaya konu olabileceğine dair bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Çünkü herhangi bir şey yaratmak şöyle dursun kendine dahi faydası olmayan nesnelere tapmaktan akıl imtina eder.²⁶ Nitekim bu hususta « **وَإِتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئاً وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ ضَرّاً وَلَا نَفْعاً وَلَا يَمْلِكُونَ** »²⁷ “(Kâfirler) O'nu (Allah'ı) bırakıp, hiçbir şey yaratamayan, bilakis kendileri yaratılmış olan, kendilerine bile ne zarar ne de fayda verebilen, öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen tanrılar edindiler.” âyeti bilgi kaynaklarından biri olan aklın da putlara tapmaktan imtina edeceğine dikkat çekmektedir. Çünkü akıl bir ilahın yaratma gücünün olmasının gerektiğini, putların ise mahlûk olmaları itibarıyla aciz ve muhtaç olup bu sebeple kimseye ne fayda ne de zarar verebileceğini; kendisinden fayda ve zarar söz konusu olmayan varlığa tapınmanın anlamsız olduğunu bilir.²⁸ Başka bir deyişle bu bilgi aynı zamanda putlara tapınmamak gerektiğinin bilgisidir. Dolayısıyla putlara tapmak aklın temel ilkeleriyle bağdaşmadığı gösterilerek müşriklerdeki bilginin yanlışlığı ortaya konulmuştur.

Müşriklerin bilgi anlayışına dair Kur'ân'ın eleştirdiği bir başka konu onların Allah adına bir şeyleri yasaklamaları ya da serbest bırakmalarındır. Örneğin « **قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَاماً وَحَلَالاً قُلْ إِنَّ اللَّهَ أَدِنَ لَكُمْ أَمْ** »²⁹ “De ki: Allah'ın size indirdiği rızıktan bir kısmını helâl, bir kısmını da haram kılmanıza ne dersiniz? De ki: Allah mı size (hüküm koymanız konusunda) izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?” âyeti, müşriklerin Allah adına bazı yiyecekleri helal bazılarını haram kılmalarını eleştirmektedir. Nitekim müşriklerin hem nübüvveti kabul etmeyip hem de bir şeyleri Allah'ın helal ya da haram kıldığını iddia etmeleri tutarsızdır. Çünkü böyle bir iddia dolaylı olarak peygamberliği kabul etmeyi gerektirir. Zira bir yiyeceğin helal veya haram olduğu bilgisi Allah'ın onu bildirmesine bağlıdır. Allah Teâlâ'nın kendileriyle konuşmadığını bilen ve ikrar eden müşriklerin bu bilgiyi bir peygamberden almaları gerekir.³⁰ Dolayısıyla yine müşriklerin bilgi anlayışlarına yönelik bir eleştiri söz konusudur.

Diğer yandan bazı müfessirlere göre mezkûr âyet Enâm suresinde bahsedilen müşriklerin bazı yiyecekleri bir akım kimselere haram kılmalarıyla ilişkilidir.³¹ Nitekim orada « **قَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِدُنُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَيَّ** »

26) Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, C. XXVI, s. 29.

27) 25/*Furkân*/3

28) Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, C. XXIII, s. 43.

29) 10/*Yûnus*/59

30) er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, C. XVII, s. 96.

31) Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* thk. Ahmet Vanhoğlu, Mîzân Yayınevi, İstanbul, 2008, C. VII, s. 74.

أَزْوَاجِنَا³² “Bu hayvanların karnındaki şey (doğacak yavru)” erkeklerimize aittir ve kadınlarımıza haram kılınmıştır dediler.” âyetiyle müşriklerin erkeklere helal gördükleri bazı yiyecekleri kadınlara haram görmeleri eleştirilmektedir. Çünkü müşriklerin söz konusu iddiaları herhangi bir bilgiye dayanmadığı gibi çifte standartlı tavırlarına mesnet olsun diye uydurulmuştur. Bu yüzden ilgili âyetin devamında “De ki: Allah mı size (hüküm koymanız konusunda) izin verdi, yoksa Allah’a iftira mı ediyorsunuz?” buyrulmuştur.³³

Yukarıda verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere Kur’ân müşriklerin bilgi kaynaklarını, bilgiye nasıl ulaştıklarını sormaktadır. Bu soruların arka planında müşriklere bilgi anlayışlarını sorgulatma gayesi bulunmaktadır. Çünkü kendilerine verilen mesaj müşriklerin doğru bilgiye ulaşmadıklarını veya doğru bilgiyi göz ardı ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum müşriklere yöneltilen pek çok eleştirinin temeli niteliğindedir. Dolayısıyla buradan itibaren Kur’ân’ın müşriklere yönelik bazı eleştirilerinin, onların bilgi anlayışıyla bir şekilde ilişkili olduğu görülecektir.

3. Çelişkilerine Yönelik Eleştiriler

Kur’ân’da müşriklerin eleştirildiği hususlardan biri onların çelişkili ifadelerde bulunmalarıdır. Müşriklerin çelişkilerinin temelde iki sebebi olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki iyi niyetli olsalar bile müşriklerin bilgi kaynaklarının sağlıklı olmamasıdır. Dolayısıyla bu kaynaktan elde edilen bilginin yanlış olması tabiidir. Bu sebeple onların yanlış bilgilere dayalı akıl yürütme faaliyetlerinin sonucunda doğru neticeye ulaşmaları beklenemez. Mevcut durum bir önceki başlıkta beyan edilen müşriklerin bilgi anlayışına yönelik eleştirilerle ilişkilidir.

Müşriklerin çelişkili ifadelerde bulunmalarının bir diğer sebebi ise onların kötü niyetle hareket etmeleridir. Örneğin öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenken onlar: “مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا”³⁴ “O hayat, sırf bizim dünyada yaşadığımızdan ibarettir. Ölüyoruz ve yaşıyoruz.” demişlerdir. Söz konusu ifade müşriklerin haşrı kabul etmediklerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak “أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِينَ مَالًا وَوَلَدًا”³⁵ “Âyetlerimizi inkâr eden ve «Muhakkak surette bana mal ve evlât verilecek» diyen adamı gördün mü?” âyeti müşriklerin işlerine geldiği zaman öldükten sonra dirilmeyi kabul ettiklerini göstermektedir.³⁶

32) 6/Enâm/139

33) Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, C. VII, s. 75.

34) 45/Câsiye/24

35) 19/Meryem/77

36) Rivâyetle göre sahabeden Habbâb b. Eret (ö. 37/657-58), müşriklerden Âs b. Vâil’den (ö. 622) alacağını isteyince, Âs b. Vâil kendisinden Hz. Peygamber’i inkâr etmesini istemiş, aksi takdirde borcunu ödemeyeceğini beyan etmiştir. Habbâb b. Eret cevaben “Ne ölyüken, ne yaşarken, ne de diriltildiğim zaman peygamberi inkâr etmem” demiştir. Âs b. Vâil de “Madem diriltileceğiz, Cennette bana

Müşriklerin çelişkili ifadelerine dair bir diğer örnek onların Kur'ân hakkındaki tasavvurlarıdır. Nitekim onlar bir yandan Kur'ân'ı *sihir, şiir, karmaşık rüyalar* ve *eskilerin masalları* diye niteleyerek³⁷ onun Allah'tan gelen bir kitap olmadığını savunurken, diğer yandan Kur'ân'ın kendi reislerine niçin gelmediğini sorgulamışlardır.³⁸ Kur'ân'ın Allah Teâlâ'nın kelamı olmadığına gerçekten inanan insanların, böyle bir sorgulamaya girmeleri anlamsızdır. Mevcut durum kendi içinde çelişmek pahasına her türlü iddianın müşrikler tarafından öne sürüldüğüne göstermektedir.

Müşriklerin çelişkiye düştükleri bir diğer mesele Ehl-i Kitâb'ı eleştirdikleri bazı konularda onlar gibi hareket etmeleridir. Örneğin müşrikler, kendilerine gönderilen peygamberleri yalanladıkları için Yahudileri ve Hristiyanları eleştirmişlerdir.³⁹ Diğer yandan onlar Yahudi ve Hristiyanlara geldiği gibi kendilerine de bir peygamber gelirse hidâyetten ayrılmayacaklarına yemin etmişlerdir. Ancak Hz. Peygamber onlara gönderilince yeminlerinin aksine hareket etmişlerdir. Nitekim “ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ ”⁴⁰ “*Kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklarına dair bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara peygamber gelince, bu, onların haktan uzaklaşmalarından başka bir şeyi arttırmadı.*” âyeti hem söz konusu eleştiriyi hem de müşriklerin kendi sözleriyle çelişkili hareket ettiklerini ortaya koymuştur.

Kur'ân'ın müşrikleri çelişkili ifadeler bağlamında tenkit ettiği hususlar, sadece vukua gelmiş olaylardan ibaret değildir. Başka bir deyişle Kur'ân'ın yaşanmışlıklar üzerinden olduğu gibi faraziyeler üzerinden de müşriklerin çelişkili tavırlarını konu edindiği görülmektedir. Bu duruma “ **وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ** ”⁴¹ **بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِّن قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنُخْزَىٰ**

verilen malla sana borcumu öderim” şeklinde cevap verince mezkûr âyet nâzil olmuştur. Bu rivâyet esas alındığında Âs b. Vâil'in bilgi açısından bir çelişkisi olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü o istihza amacıyla ahirette diriltileceğini söylemiştir. Ancak bu takdirde sözü ve inancı arasında bir çelişki söz konusudur. Diğer yandan dünyada mal ve evlat gibi zenginliklerine istinaden seçkin olduklarına inanan müşriklerin Hz. Peygamber'i gördükten sonra kendilerinde ahret inancının oluşması ve söz konusu seçkinliklerine istinaden Cennette de mal ve evlat sahibi olacaklarını iddia etmeleri mümkündür. bk. Râzî, *Meşâfîhu'l-Gayb*, C. XXI, s. 213; İbn Kesîr, *Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Sellâme, İkinci Baskı, Dâru Tayyibe, Riyad, 1999, C. V, s. 259.

37) 74/Müddessir/24; 21/Enbiyâ/5; 25/Furkân/5

38) 43/Zuhruf/31

39) Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, thk. Ali Abdülbari Atiyye, Dârül'-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1415, C. XI, s. 377.

40) 35/Fâtür/42

41) 20/Tâhâ/134

“Eğer biz, bundan (Kur'an'dan) önce onları bir azapla helâk etseydik, muhakkak ki şöyle diyeceklerdi: Ya Rabbi! Ne olurdu, bize bir elçi gönderseydin de, şu aşağılığa ve rüsvatlığa düşmeden önce âyetlerine uysaydık!” âyeti örnek verilebilir. Mezkûr âyete göre müşrikler kendilerine peygamber gönderilmeden helak edilselerdi, bu durumu mazeret olarak kullanacaklardı. Hatta onlar peygamberin gelmesi halinde kendisine ittiba edeceklerini beyan edeceklerdi. Ancak onların faraziyeye dayalı bu beyanları, peygambere karşı hâlihazırdaki tavırlarıyla çelişkilidir. İbn Kesîr söz konusu faraziyenin müşriklerin bu minvaldeki söylemlerine dayandığını ifade etmektedir. O, bu görüşüne delil olarak “Putperestler: Eğer önceliklere verilenlerden bizde de bir kitap olsaydı, mutlaka Allah'ın ihlâşlı kulları olurduk! diyorlardı.”⁴² âyetini delil olarak getirmiştir. Bu âyet kendilerine vahyin bilgisi geldiği takdirde bu bilgiye göre amel edeceklerine yönelik vaatlerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kendilerine vahyin bilgisi gönderilen müşriklerin bu bilgiyi göz ardı etmeleri ilgili vaatleriyle çelişkilidir.⁴³

4. Paradigmalarına Bağlı Kalmalarına Yönelik Eleştiriler

Kur'ân'ın müşriklere yönelik en dikkat çekici eleştirilerinden biri, onların meseleleri yalnızca kendi paradigmaları bağlamında değerlendirmeleridir. Başka bir ifadeyle müşrikler metafizik meseleleri, kendi yaşadıkları zamanın, zeminin ve bunlara bağlı kriterlerin içine hapsedmeye çalışmaktadırlar. Başka bir ifadeyle söz konusu kriterleri esas kabul ederek, kendilerine tebliğde bulunan muhataplarını ve onların söylediklerini bu kriterlere göre yargılamaktadırlar. Bu durumun en bariz örneklerinden biri Musa aleyhisselam ile Firavun arasında geçen hadisedir. Musa aleyhisselamın elçi olamayacağını ileri süren Firavun'un “فَلَوْلَا أَلْقَيْ عَلَيْهِ آسُورَةً مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ”⁴⁴ “Ona altın bilezikler verilmeli veya yanında ona yardımcı melekler gelmeli değil miydi?” şeklindeki iddiası, dönemin paradigmaları açısından Musa aleyhisselamın elçilik alametlerini taşımamasına dayanmaktadır. Çünkü bir sultanın gönderdiği elçinin yanına onun işlerini görece ve onu düşmanlardan koruyacak bir kortej vermesi, keza elçiliğin bir nişanesi olarak altından bilezik gibi değerli mücevheratla elçisini göndermesi dönemin âdetindedir.⁴⁵ Ancak yine mezkûr iddia kendilerine gelen elçinin onların örf ve âdetine göre gönderilmesi gerektiği ön kabulüne dayanmaktadır. Kur'ân ise söz konusu ön kabulün yanlışlığını Firavun'un sözünü kabul eden kimseleri fıkla niteleyerek bildirmiştir.⁴⁶

Müşriklerin kendi paradigmalarına bağlamındaki beklentilerine yönelik bir başka örnek peygamber olarak gönderilecek kişinin beşeri fiillerde diğer insanlardan farklı

42) 37/Sâffât/167-169

43) İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, C. VII, s. 44.

44) 43/Zuhruf/53

45) el-Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, thk. es-Seyyid İbn Abdî'l-Maksûd, Dârü'l-Küttübi'l-İlmiyye, Beyrut, C. V, s. 230.

46) 43/Zuhruf/54

olmalarıdır. Müşriklerin anlayışına göre bir beşer, vahiy almak ve meleklerle konuşmak gibi âlî hususlarda onlardan farklılık arz ediyorsa, yemeye içmeye muhtaç olmak gibi âdî hususlarda da diğer insanlardan farklı olmalıdır.⁴⁷ Bu sebeple müşrikler “مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ”⁴⁸ “*Bu peygamber ne oluyor da yemek yiyip çarşılarında yürüyor.*” demişlerdir. Ancak Kur’ân söz konusu iddianın müşriklerin kendi varsayımı olduğuna ve vakıada karşılığının bulunmadığına dikkat çeker. Fakat kendilerine gönderilen bütün elçiler tarih boyunca insanlar arasından seçilmiştir. Nitekim “مَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ”⁴⁹ “*Senden önce gönderdiğimiz hiçbir elçi yoktur ki yemek yememiş ve çarşılarında dolaşmamış olsun*” âyeti de bu manayı ifade etmektedir.⁵⁰

Müşriklerin benzer bir ön kabule dayanarak hareket ettiği bir başka örnek Allah Teâlâ’nın dünyevi zenginlik verdiği kullarına ahirette azap etmeyeceğini iddia etmeleridir. Çünkü onlar kendi toplumlarında bir üstünlük kriteri olarak gördükleri mala ve evlada sahip olma gibi paradigmalardan, Allah’ın nezdinde de bir üstünlük ölçütü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu sebeple “نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ”⁵¹ “*Biz mal ve evlatça daha çoğuz. Biz azap edileceklerden değiliz.*” demişlerdir. Müşriklerin bakış açısına göre Allah söz konusu nimetleri ancak kendilerinden razı olduğu kullarına verir.⁵² Çünkü Allah müşriklerden razı olmasa dünyada da onları nimetlendirmez. Kendisine düşmanlık eden kullarına da zenginlik vermez. Dolayısıyla onlar dünyadaki avantajlı durumlarına istinaden ahirette de iyi bir durumda olacaklarını iddia etmişlerdir.⁵³ Ancak Allah Teâlâ müşriklerin paradigmalarının kendisi için geçerli olmadığını net bir şekilde beyan eder. Nitekim “وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرَّبُكُمْ”⁵⁴ “*Ne mallarınız ne de evlatlarınız sizi huzurumuza yaklaştırır. Ancak iman edip salih amel işleyenler müstesna.*” âyeti müşriklerin kriterlerini doğrudan reddetmektedir. Benzer bir durum “وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِنْ فِصَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ”⁵⁵ “*Şayet insanların*

47) Râzî, *Mefââtihü'l-Ğayb*, C. XXIV, s. 46.

48) 25/*Furkân*/7

49) 25/*Furkân*/20

50) Benzer ifadeler için bk. 21/*Enbiyâ*/8

51) 34/*Sebe*/35

52) el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî, *el-Vecfz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz*, thk. Safvân Adnan Dâvudî, Dâru'l-Kalem, Beyrut, h. 1415, C. I, s. 885.

53) Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XI, 435; ez-Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vil*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2012, 1088; er-Râzî, *Mefââtihü'l-Ğayb*, C. XXV-XXVI, s. 226.

54) 34/*Sebe*/37

55) 43/*Zuhruf*/33

(küfürde birleşmiş) bir tek ümmet olması (tehlikesi) bulunmasaydı, *Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık.*” ifadesinde de kendisini göstermektedir. Nitekim mezkûr âyet dünya malının Allah Teâlâ'nın nezdinde bir değerinin olmadığını açık bir şekilde ifade etmektedir.⁵⁶

Görüldüğü üzere müşrikler kendilerine tebliğ edilen dini, kendi paradigmaları çerçevesinde değerlendirmeye çalışmışlardır. Bu durum onların ilahi mesajı doğru anlamalarına engel olmuştur. Kur'ân'ın mezkûr yönden müşriklere yönelik eleştirisi, kendi izafi anlayışını ve ölçülerini esas kabul ederek vahyi değerlendirmeye tabi tutan kimselerin hata ettiğini göstermesi bakımından dikkate şayandır. Kanaatimizce Kur'ân'ın müşriklere yönelttiği söz konusu eleştiriler, ilahi vahyi yaşadıkları toplumun değer yargılarına göre değerlendirmeye tabi tutan her birey için geçerlidir.

5. Bilgi ve Amel İlişkisi Bağlamındaki Eleştiriler

Kur'ân'ın müşrikleri eleştirdiği hususlardan biri hakkını teslim ettikleri delillerden yüz çevirmeleri; söz konusu delillere ve kanaat getirdikleri gerçekliğe göre hareket etmemeleridir. Bu husus ahiret inancına sahip olmayan müşriklerin ilgili eleştiriye muhatap olmaları açısından ilk planda çelişkili gibi görünebilir. Yani öldükten sonra ikinci bir yaşamın olmadığına inanan insanlar için ortada bir tercihin bulunmadığı akla gelebilir. Ancak bu durum bir peygamberin tebliğine muhatap olduktan sonra onun hak üzere olduğunu anlayan müşrikler için geçerli değildir. Zira bazı müşriklerin kimi zaman Hz. Peygamber aleyhisselamın nübüvvetini bildikleri halde, harici sebeplerle iman etmedikleri görülmektedir. Örneğin onların “*وَقَالُوا إِن نَّبَّعَ الْهُدَىٰ مَعَكَ نَنخَطِفَ مِنْ أَرْضِنَا*”⁵⁷ “*Biz seninle birlikte doğru yola ittiba edersek yurdumuzdan atılırız.*” cümlesi, aslında kendilerine tebliğde bulunan kişinin gerçekten peygamber olduğunu itiraf ettiklerini göstermektedir.⁵⁸

Diğer yandan söz konusu müşrikler kurulu düzenlerinin bozulmaması için iman etmemişlerdir. Çünkü dönem itibarıyla Arap kabileleri arasında ittifak edilmiş istikrarlı bir barış ortamı yoktur. Aksine bu kabilelerin çeşitli maksatlarla birbirlerine baskınlar düzenlediği bir savaş ortamı vardır. Ancak mevcut konjonktürde Mekke'nin farklı bir statüsü bulunmaktadır. Zira Araplar tarafından Kâbe'nin kutsal kabul edilmesine binaen harem bölgesinde bulunan bireylerin dokunulmazlığı vardır. Hâris b. Osman b. Nevfel gibi bazı müşrikler söz konusu dokunulmazlığı kaybetmemek için iman etmemişlerdir. Onlar Hz. Peygamber'in hak olduğunu bildiklerini, ancak bunu deklare ettikleri takdirde Mekke'den

56) el-Kâsimî, *Mehâsinu't-Te'vîl*, C. IIX, s. 388.

57) 28/*Kasas*/57

58) el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Beyrut, 2006, C. XVI, s. 297.

sürgün edilmekten korktukları için İslam dinine tabi olamadıklarını ifade etmişlerdir.⁵⁹ Dolayısıyla bu müşriklerin, içinde yaşadıkları dünya hayatını ahiretlerine tercih etmeleri; bilgileriyle amel etmemeleri Kur'ân tarafından tenkit edilmiştir. Zira ilgili âyetin devamında “*Biz onları dokunulmazlıklarından emin oldukları bir yere yerleştirmedik mi?*”⁶⁰ buyrulmuştur. Yani müşriklerin istifade ettikleri dokunulmazlığın Allah Teâlâ'nın bir lütfu olduğuna dikkat çekilmiştir. Başka bir deyişle dokunulmazlık için Mekke'yi vesile kılan lütf sahibinin dilerse başka beldeleri de emin kılabilceğine işaret edilmiştir.⁶¹

6. Delillerden Yüz Çevirmelerine Yönelik Eleştiriler

Kur'ân'ın müşriklere yönelttiği bir diğer eleştiri, onların kendilerine gösterilen bütün delillerden yüz çevirmeleridir. Nitekim “*وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا*”⁶² “*Rablerinin delillerinden kendilerine gelen hiçbir delil yoktur ki ondan yüz çevirmemiş olsunlar.*” âyeti bu hususu açıkça ifade etmektedir. Peygamberlere gelen vahyin bir bilgi türü olduğunu kabul etmeyen müşriklere karşı delil getirmek için iki tür bilgi bulunmaktadır. Bunlardan ilki düşünce yoluyla elde edilen nazarî bilgi, ikincisi ise müşahade yoluyla elde edilen hissi bilgidir. Müşriklere önceki ümmetlerin durumu, âlemin düzeni ve insanın yaratılışı gibi misaller üzerinden nazarî pek çok delil getirilmişse de onlar bu tür delilleri kabul etmemişlerdir. Nitekim “*وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ*”⁶³ “*Andolsun biz bu Kur'ân'da insan için her türlü misali sarf ettik. Ancak insanların çoğu küfürde ısrar ettiler.*” âyeti müşriklerin söz konusu tavrını açıkça ortaya koymaktadır.⁶⁴

59) el-Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ, *Meâlimu't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Dördüncü Baskı, Dâr Tayyibe, Riyad, 1997, C. VI, s. 215.

60) 28/*Kasas*/57

61) en-Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, thk. Yusuf Ali Büdeyvi, Yedinci Baskı, Dâru İbn Kesîr, 2017, C. II, s. 651.

62) 6/*Enâm*/4

63) 17/*İsrâ*/89

64) Mâtürîdî'ye göre her türlü misali sarf etmekten maksat, hakkında iyiden iyeye düşünüldüğü zaman Hz. Peygamber'in haklı, kâfirlerin ise hatalı olduğunu ortaya koyan örneklerin peş peşe sıralanmasıdır. Söz konusu örnekleri üç kısma ayıran Mâtürîdî'nin nazarında birinci kısım Kur'ân'ın önceki ümmetlerin akıbetleri üzerinden yaptığı ikazlardır. İkinci kısım kâfirlerin dinlerinin ve dünyalarının ıslahına dair zikredilen hususlardır. Üçüncü kısım ise dine davet ederken hikmetle ve güzel öğütle verilen misallerdir. Ancak kâfirler söz konusu deliller hakkında düşünmeyi reddedip inatlaşmışlardır. Râzi ise ilgili âyetin siyakından hareketle tehdâf (meydan okuma) âyetlerine dikkat çeker. Nitekim müşriklerden önce Kur'ân'ın benzeri bir kitap getirmeleri istenmiştir. Bunu yapamayınca Kur'ân'ın surelerine denk 10 sure getirmeleri istenmiştir. Müşrikler yine güç yetiremeyince 1 sure getirmeleri şeklinde meydan okunmuştur. Buna da güçleri yetmeyince Kur'ân'ın benzeri biz söz getirmeleri kendilerinden istenmiştir. Yani Kur'ân'ın benzerini getirememek aslında hem müşahade yoluyla elde

Nazar ve istidlal yoluyla ortaya koyulan delilleri reddeden müşriklere müşahede yoluyla delil getirilmiştir. Zira onlar kendilerine gelen peygamberlerden nübüvvet alameti olarak mucize göstermelerini istemişlerdir. Aslında bu istekleri gayb âleminden gelen haberlerin duyu organlarıyla sağlamasını yapmayı talep etmek gibi düşünülebilir. Ancak müşrikler için durum tam olarak böyle değildir. Çünkü bir şeyi bilip anlamakla onu kabul etmek farklı şeylerdir. Örneğin müşrikler Hz. Peygamber'in elinden müşahede ettikleri mucizelerin harikuladeliğini inkâr edemedikleri için onu sihirbaz diye nitelendirmişlerdir. Zira bu nitelendirme bile ortada olağanüstü bir durumun olduğunu göstermesi bakımından yeterlidir. Diğer yandan gösterilen her mucize inkârcılar tarafından sihir diye nitelenerek görmezden gelinmiştir. Nitekim “ **وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكَّرَتْ** ” **وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ** ”⁶⁵ “Onlara gökten bir kapı açsak da oradan urûc etseler, yine de «Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır» derler.” âyeti de müşriklerin söz konusu tavrından bahsetmektedir.

Mezkûr âyet iman etmemenin sadece yanlış veya eksik bilgidен kaynaklanmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Zira müşrikler gözleriyle gördükleri hakikatleri bile sihir diye nitelendirip inkâr edebilmektedir. Benzer bir durum “ **وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ** ” **وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ** ”⁶⁶ “Eğer sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de inkâr ediciler: Bu, apaçık sihirden başka bir şey değildir, derlerdi.” âyetinde kendini göstermektedir. Râzî'nin de beyan ettiği üzere bu âyet müşriklerin görmek ve dokunmak gibi duyu organlarıyla müşahede ettikleri şeyleri dahi inkâr edebildiklerini göstermektedir.⁶⁷ Bu durum inkâr psikolojisinin yol açabileceği bazı sonuçlarının anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

Sonuç

Kur'an'ın müşriklere yönelik eleştirilerinin çoğunlukla onların bilgi anlayışına yönelik olduğu görülmektedir. Nitekim Kur'an müşriklerin bilgi kaynaklarını sorgulamakta ve onların bilgi edinme yöntemlerini eleştirmektedir. Bu bağlamda bir yandan gaybın bilgisini getirme fonksiyonunu icra eden nübüvvet makamını kabul etmeyip diğer yandan gayba dair bir takım iddialarda bulunmanın çelişkili olduğuna dikkat çekmektedir. Müşriklerin gayba dair iddialarının kendi parametrelerine dayandığını ifade eden Kur'an, söz konusu parametrelerin Allah'ı bağlayıcı olmadığını beyan eder. Ayrıca Kur'an bu parametrelerin

edilen bilgi hem de nazarî bilgi açısından yeterince kuvvetli bir delildir. Ancak ona göre de mezkûr âyetteki *her türlü misal* ifadesinin önceki ümmetlerin küfür üzere ısrar etmelerinin sonucuna dikkat çekmek ve tevhidin ispatına dair pek çok delilin getirilmesi şeklinde yorumlamak mümkündür. bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, C. VIII, s. 355; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, C. XXI, s. 46.

65) 15/Hicr/14-15

66) 6/Enâm/7

67) Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, C. XII, s. 133.

Allah'ı bağlayıcı olması beklentisinin de ilah kavramıyla çatıştığını vurgular. Çünkü söz konusu beklenti kudretin şarta bağlanması anlamına gelir ki bu da ilah hakkında acizlik neticesini doğurur. Aciz bir varlığın ilah olamayacağını pek çok âyette ifade eden Kur'ân, müşriklerin putlara tapmalarını da yine bu açıdan tenkit eder.

Kur'ân'ın müşriklere yönelik bir diğer eleştirisi kendilerine gösterilen delilleri göz ardı etmeleridir. Zira onların bir kısmı Kur'ân'ın ortaya koyduğu delillerin doğruluğunu kabul etmelerine rağmen dünyevi endişeler sebebiyle bu doğrularla amel etmemişlerdir. Kur'ân'ı onların bu tavrını sınırlı bir hayattaki menfaati, sınırlı olana tercih etmeleri açısından eleştirir. Müşriklerin bir kısmı ise peygamberlerin haklılığını bilmelerine rağmen onların getirdiği mucizeleri görmezden gelmekte ve bu mucizeleri sihir diye geçiştirmektedir. Bu tavır Müşriklerin dünyevi emeller uğruna aklî, naklî ve hissî her türlü bilgi türüne sırt çevirdiklerini ortaya koymaktadır. Yine söz konusu tavır iman etmeme sebebinin yalnızca bilgisel açıdan bir eksiklikten kaynaklanmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda inkâr problemi bilgiye dayalı bir problem olmanın ötesinde bir niyet problemi haline gelmiştir. Zira muhtelif gerekçelerle kendisini algıya kapatarak şartlanmış ve hiçbir delili veya bilgiyi kabul etmeyen muhataplarına karşı Kur'ân'ın izahtan yapmayı bıraktığı ve tebliğden tehdit makamına geçtiği görülmektedir.

Kaynakça

- Âlûsî, Ebû's-Senâ. *Ruhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Thk. Ali Abdülbari Atiyye, Beyrut: Dârül'-Kütübî'l-İlmiyye, h. 1415.
- el-Askerî, Ebû Hilâl. *el-Furûku'l-Lugaviyye*, (Üçüncü Baskı). Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.
- el-Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ. *Meâlimu't-Tenzîl*, Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, (Dördüncü Baskı). Riyad: Dâr Tayyibe, 1997.
- el-Hererî, Muhammed el-Emin b. Abdilleh b. Yûsuf b. Hasan el-Uremî el-Alevî. *Tefsîru Hadâiki'r-Rûh ve'r-Reyhân fî Revâbi Ulûm'l-Kur'ân*, Thk. Hâşim Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, Cidde: Dârul-Minhâc, 2013.
- el-Kâsimî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî. *Mehâsinu't-Te'vîl*, Thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, h. 1418.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006.
- el-Mâverdî, Ebû'l-Hasen. *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, Thk. es-Seyyid İbn Abdi'l-Maksûd, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.
- el-Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbüri. *el-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz*, Thk. Safvân Adnan Dâvudî, Beyrut: Dârü'l-Kalem, h. 1415.

- en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Thk. Yusuf Ali Büdeyvî, (Yedinci Baskı). Dımeşk: Dâru İbn Kesîr, 2017.
- es-Sabunî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*, Kahire: Dârü's-Sâbûnî, 1997.
- eş-Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru's- Şa'râvî*, Kahire: Ahbâru'l-Yevm, 1997.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: Dâr Sahnûn, ty.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Thk. Sami b. Muhammed Sellâme, (İkinci Baskı). Riyad: Dâru Tayyibe, 1999.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâr Sadır, ty.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî. *Te'vilâtü'l-Kur'an*, Thk. Ahmet Vanlıoğlu, İstanbul: Mîzân Yayınevi, 2008.
- el-Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye fî İlmi Meâni'l-Kur'an ve Tefsîrihî ve Ahkâmihî ve Cümelin min Fünûni Ulûmihî*, Thk. Muhammed Osman, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî. *Mefâtihu'l-Gayb*, (İkinci Baskı). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kurân*, Thk. Ahmed Abdürrazzak el-Bekrî, (Altıncı Baskı). Kahire: Dâru's-Selâm, 2015.

HOW THE VAN HIELE THEORY AND THE PIRIE-KIEREN THEORY CAN BE USED TO ASSESS PT'S UNDERSTANDING OF CONCEPT OF REFLECTION?

(Araştırma Makalesi)

Murat AKARUSU (*)

Abstract

This paper seeks to investigate how the van Hiele Theory and the Pirie-Kieren Theory can be used to assess pre-service teachers' understanding of the concept of geometric reflection. These analyses include motivations for ultimately utilizing the van Hiele Theory and Pirie-Kieren Theory to examine how pre-service teachers can develop a mapping view of geometric reflection from a motion view of geometric reflection. Additionally, I contrast previous cases which utilized the van Hiele Theory and Pirie-Kieren Theory separately, noting that there is yet to be work done in which the Pirie-Kieren Theory is utilized in conjunction with dynamic geometry software. While this study is not inherently connected to these existing studies, the utilization of frameworks did play a role in our decisions for deciding on a particular framework, namely the van Hiele Theory. I acknowledge that both the van Hiele and Pirie-Kieren frameworks offer insights into pre-service teachers' thinking about geometric reflection (particularly when paired with a dynamic geometry software); however, due to certain characteristics of the van Hiele Theory (namely providing a clear progression in-depth of knowledge), I primarily suggest using the van Hiele Theory in teaching geometric reflection. My findings show that the emphasis on a clear path of progression and requisite knowledge is a critical factor in this change of perspective, as well as the importance of well-designed tasks that illuminate characteristics for a mapping view of geometric reflection.

Keywords: *van Hiele theory, Pirie-Kieren Theory, Geometric reflection, Dynamic geometry software, Motion view, Mapping view.*

---

*) Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Temel Eğitimi Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı, (e-posta: drmuratakarsu@gmail.com)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5883-5911>

Van Hiele Teorisi ve Pirie-Kieren Teorisi Öğretmen Adaylarının Yansıma Dönüşümü Kavramı Anlayışını Değerlendirmek İçin Nasıl Kullanılabilir?

Öz

Bu çalışma, öğretmen adaylarının yansıma dönüşümü kavramını hareket ve eşleştirme yönünden anlama düzeylerini değerlendirmeyi ve Van Hiele Teorisi ve Pirie- Kieren Teorisinin kullanım şeklini araştırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışma, Van Hiele Teorisi ve Pirie-Kieren Teorisi'ni ayrı ayrı kullanan önceki çalışmaları karşılaştırarak Pierre Kieren Teorisi'nin, yansıma dönüşümünü anlamada, dinamik geometri yazılımı ile birlikte kullanıldığı çalışmaların henüz yapılmadığına da dikkat çekmektedir. Analizler sonucu, yansıma dönüşümünü anlamada van Hiele Teorisi'nin yansıma dönüşümünü anlamada Pirie-Kieren Teorisi'ne göre daha avantajlı bir teorik çerçeve olduğu söylenebilir. Hem van Hiele hem de Pirie-Kieren teorik çerçevelerinin, öğretmen adaylarının geometrik yansımayı anlamaları konusunda (özellikle DGS kullanıldığında) onlara özel bilgiler sunduğu kabul edilebilir; ancak van Hiele Teorisi'nin belirli özelliklerinden dolayı (yani bilgi derinliğinde net bir ilerleme sağlaması), geometrik yansıma öğretiminde öncelikle van Hiele Teori'sinin kullanılmasını öneriyorum. Bulgular, van Hiele Teorisi'nin hareket perspektifinden eşleştirme perspektifine geçişte hangi alt konseptlerin hangi sırada öğrenilmesi gerektiğini açıkça ortaya koyan ve etkinlik geliştirilmesinde detaylı bir yönerge sunan bir teorik çerçeve olduğunu gösterir.

Anahtar Kelimeler: *van Hiele Teori, Pirie-Kieren Teori, geometrik yansıma, dinamik geometri programı, hareket perspektivi, eşleştirme perspektifi.*

1. Introduction

Many students have difficulties understanding basic concepts in the area of geometry (Adolphus, 2011; Clements, Sarama, Yelland, & Glass, 2008; Luneta, 2014; Strutchens & Blume, 1997). The National Council of Teachers of Mathematics (NCTM, 2000) emphasizes that instruction should guide students to investigate properties of geometric figures and understand relationships among these properties. Specifically, perpendicularity and equidistance properties of geometric reflection are important for mapping the points of pre-image to image points which is a good mastery of reflection. Besides reflections through coordinates, geometric reflection has a significant role to understand other mathematical topics such as functions, symmetry. All the above testifies that reflections are in a particularly important stance in geometry and measurement learning and teaching. An inference drawn from the literature is that there are two perspectives to understand the concept of geometric reflection: motion and mapping perspectives (Akarsu, 2022; Hollebrands, 2003; Yanik, 2006). The motion perspective in understanding geometric reflection is not mathematically correct because students with motion perspective consider the plane to be empty and apply the geometric reflection only to the given shape. However, the plane consists of infinite points, and when applying the geometric reflection, the students need to apply the geometric reflection not only to the given shape but also to all the points in the plane, which is the mapping perspective. From this viewpoint, the number

of studies examining the transition of pre-service teachers from the motion perspective to the mapping perspective in understanding geometric reflection and the number of theoretical frameworks explaining the mental structures in this transition are limited. Therefore, this research inquiry is aimed to explore how the van Hiele Theory and the Pirie-Kieren Theory can be used to assess PTs' understanding of the concept of reflection in terms of motion and mapping view. I work to summarize these two frameworks and their particular applications to geometric reflection. I also seek to examine how these theoretical frameworks can work in conjunction with Dynamic Geometry Software (DGS) as a means to analyze PTs' thinking about geometric reflection. This decision is explained along with an analysis of why I believe the Pirie-Kieren theory is not compatible with the progression of moving from a motion view to a mapping view of geometric reflection. PTs' initial conceptual understanding of reflection and discover common successes and failures in this understanding to come up with useful suggestions for reflection teaching and learning.

2. The van Hiele Theory

The van Hiele levels of thinking model (1986) is one of the most well-known frameworks guiding research on students' difficulties and their level of understanding. The van Hiele framework provides a lens through which to examine and understand students' geometry thinking. In the van Hiele model, there are five levels of geometric thinking: Level 1 (Visualization), Level 2 (Analysis), Level 3 (Informal Deduction), Level 4 (Deduction), and Level 5 (Rigor). These levels provide a general framework that can inform the design of instructional activities and through which student activity can be interpreted. Van Hiele proposed that there are four crucial characteristics of the levels. First, the levels are sequential and hierarchical. Put simply, if one level is not completed successfully, a student may perform only algorithmically at higher levels. NCTM (1989) supports the idea that there should be a hierarchy of levels because this provides a sequence for guiding students' learning; first to learn to identify whole shapes and then to explore the properties of shapes. From that stage, they can perceive relationships between properties and make basic deductions. Due to the progression of developing depth knowledge, "Curriculum development and instruction must consider this hierarchy" (NCTM, p. 48).

Second, students' progression from one level to the next level depends on the quality of instruction rather than age, maturation, environment, or parental support(s). Third, geometric experience is one of the most important features of the van Hiele model (1986) for helping students to progress through the levels. Fourth, language has a significant role in learning. All levels of the van Hiele theory uses the same terms but with augmented meanings as students progress through the levels. Thus, teachers and students may use the same terms while referring to different levels of meaning. For instance, if a student uses the word "geometric reflection" at level 1, s/he means that the geometric reflection is moving a pre-image figure to image figure over the reflection line without considering the properties of equidistance and perpendicularity, but at level 2 s/he is reflecting the pre-image figure considering the properties of equidistance and perpendicularity to determine where to place the figure. Hence, the van Hiele theory provided guidelines to show which

levels students should reach to succeed in a high school geometry class. For example, students should achieve at least level 3 or level 4 to demonstrate a high level of thinking. To have a high level of thinking about geometric reflection, students or PTs need to have a mapping view of the reflection line, domain, and plane (Akarsu, 2022; Yanik, 2006). PTs with a mapping view of the reflection line know the role of the reflection line using the properties of perpendicularity and equidistance to position the pre-image figure correctly. PTs with a mapping view of the domain consider the domain as all points in the plane rather than as a single figure. PTs with a mapping view plane consider the points or figures as a subset of the plane rather than separated from the plane.

Initial support for our argument comes from a study conducted by Akarsu (2022) in which he used the Action, Process, Object, Schema (APOS) framework (Dubinsky, 1992) to PTs' levels of understanding in the geometric reflection in terms of motion and mapping view. Akarsu explained each characteristic of the APOS levels based on the geometric reflection in his study. His work provides a good example and starting point for research and for the development of an assessment tool to assess PTs' levels of understanding of geometric reflection in terms of motion and mapping view. Therefore, I want to identify each characteristic of the van Hiele levels (1986) based on the geometric reflection in terms of motion and mapping view (see Table 1).

Table 1. The van Hiele Levels of Motion and Mapping Views in Geometric Reflection

van Hiele Levels:	Motion View	Mapping view
Level 1 (Visualization)	PTs reflect the figure as a whole rather than as a collection of points	PTs reflect the figure as a collection of points (every pre-image point of the figure has a corresponding image point of the figure)
Level 2 (Analysis)	PTs do not use the properties of equidistance and perpendicular to determine the position of the points of the figure	PTs use the properties of equidistance and perpendicularity to determine the position of the points of the figure
Level 3 (Informal Deduction)	-PTs consider the domain as a single figure in the plane -PTs conceptualize definitions of plane metaphorically (i.e., know definitions verbally without being able to operate with them to perform geometric reflection)	-PTs consider the domain as all points in the plane. -PTs conceptualize definitions of plane mathematically (i.e., know definitions verbally and being able to operate with them to perform geometric reflection)
Level 4 (Deduction)	PTs consider geometric points or figures as moveable on the plane	PTs consider geometric points or figures as a subset of the plane.
Level 5 (Rigor)	PTs do not make connection with other geometric transformations	PTs know that geometric reflections produce other geometric transformations (e.g., translation, rotation)

In sum, based on table 1, I can hypothesize that level 4 is sufficient to have a mapping view of geometric reflection. Therefore, I can argue that the van Hiele theory (1986) is useful to determine students' levels of understanding of a specific topic such as geometric reflection. Determining students' levels of understanding enables teachers to plan and design their learning and teaching activities for their classrooms effectively. In line with these considerations, the van Hiele theory and the reconstructive approach are useful frameworks for designing tasks to expand teachers' understandings of the geometric reflection.

3. The Pirie-Kieren Theory

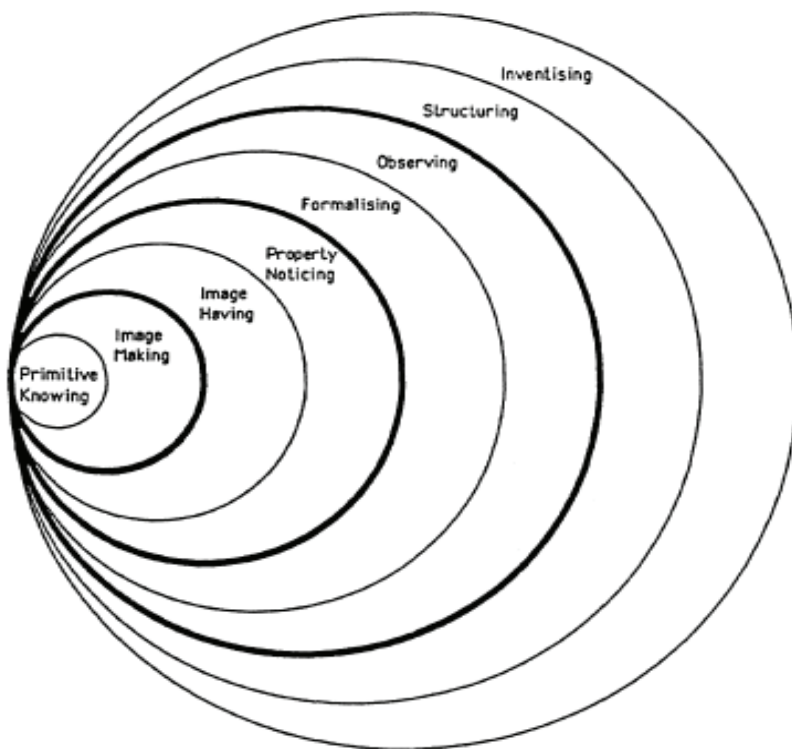
Another leading framework, the Pirie-Kieren theory (1989) has been adopted in many studies to analyze the growth of students' mathematical understanding. Some studies have specifically focused on analyzing the effects of processes such as folding back (Martin, 2008; Pirie & Martin, 2000), while several others have investigated their growth of understanding of specific mathematical topics, such as combinatorics (Warner, 2008), right triangle trigonometry (Cavey & Berenson, 2005), and geometric transformations (Gülkılık, Uğurlu & Yürük, 2015).

Over the last few decades, there has been growing interest in developing frameworks of mathematical understanding. Some researchers attempted to explore understanding by classifying it as either various types or levels (Pirie & Kieren, 1992; Skemp, 1976; Sierpiska, 1990). Skemp proposed that there are three different kinds of understanding, namely, instrumental, relational, and formal (logical) understanding. Skemp's categories of understanding left some questions unanswered for mathematics educators who sought to make sense of the fact that students can have some relational understanding that is not as yet useful to solve certain categories of problems. Drawing from this observation, there seemed to be an implication of either levels or, degrees of understanding, rather than just categories. Likewise, Sierpiska (1990) pursued this idea, asking: "Are there levels, degrees, or rather kinds of understanding? ... Is understanding an act, an emotional experience, an intellectual process, or a way of knowing?... What are the conditions for understanding as an act to occur? ... How do we come to understand? ... Can understanding be measured and how?" (p. 24). To address Sierpiska's thought-provoking questions, Pirie and Kieren (1992) sought to center their work around the growth of mathematical understanding, which they considered to be a complex process that cannot be characterized in terms of two or three categories.

To define mathematical understanding, Pirie and Kieren (1989) used von Glasersfeld's (1987) constructivist view of understanding. Accordingly, von Glasersfeld states, "The experiencing organism now turns into a builder of cognitive structures, intended to solve such problems as the organism perceives or conceives...among which is the never-ending problem of consistent organizations [of cognitive structures] that we call understanding" (p. 7). From this perspective, Pirie and Kieren (1992) used this characterization as a

basis for defining understanding as “a whole dynamic, leveled but nonlinear, recursive process” (p. 243). In brief, they proposed that the growth of mathematical understanding is a dynamic and progressive process, but it is not linear.

Extending the existing view of Glaserfeld, Pirie, and Kieren (1994a) described eight levels of understanding: Primitive Knowing, Image-Making, Image-Having, Property Noticing, Formalizing, Observing, Structuring and Inventising (see Figure 1).

Figure 1. The model for the growth of mathematical understanding by (Martin and Pirie-Kieren, 2003, p. 174).

Pirie and Kieren (1992) define the first four levels as inner (informal) levels and the last four levels as outer (formal) levels. The Pirie-Kieren theory also proposes two crucial characteristics of their levels of understanding: *folding back* and *don't-need boundaries* (Gülkılık et al., 2015; Pirie & Kieren, 1992). When identifying processes learners use to switch between different levels of understanding, Pirie and Kieren (1994) suggested that students might *fold back* to an earlier level of understanding before progressing to a more advanced level. In other words, when a student encounters a difficult problem that cannot be resolved at the student's current level and requires a more

advanced outer level of understanding, s/he may first need to switch back to an inner level of understanding to reconstruct new and appropriate images about the topic. Furthermore, as illustrated in the figure above, some boundaries between levels have thicker lines (see Figure 1) that are classified as “don’t need boundaries” by Pirie and Kieren (1992). These lines represent that students have progressed in their abstract understanding. For instance, a student may have an image but does not need to give any examples of image-making, or s/he may formalize the concept without needing to show an image, or at the structuring level, s/he does not need to insert concrete meanings or apply formal algorithms. In other words, “don’t-need” boundaries indicate that students do not need to focus on specific actions that they bring inside the boundary. They have formulated their understanding in a way that allows them to work with an abstract level of understanding outside the boundary (Pirie & Kieren, 1994).

As another example of application of the theory, Gülkılık et al., (2015) investigated four 10th-grade students’ mathematical understanding of geometric transformations such as translation, reflection, rotations, and dilation. In this study, students were observed during their classes on geometric transformations, and then semi-structured interviews were conducted to analyze the growth of their mathematical understanding of geometric transformations. These authors used the levels of understanding of the Pirie-Kieren theory (1989) to analyze the complex and dynamic nature of the process of mathematical understanding. The findings of the study indicated that the Pirie-Kieren theory provides a useful foundation to examine the process of students’ mathematical understanding of geometric transformations. They claimed that primitive knowing is an important level for understanding geometric transformations. According to these authors, students should first have primitive knowledge about vector, reflection line, and plane before working with geometric transformations, because these components are foundations for moving from informal definitions to formal definitions of geometric transformations. For instance, a student faced a challenge in understanding translations because s/he had not developed an understanding of the concept of the vector. To my knowledge, this is the first study that explains the importance of primitive knowing with a specific topic such as geometric transformations. Also, acting and expressing activities in image-making and property noticing provided a good basis for analyzing students’ processes of mathematical understanding because students are more active at these levels than others (Pirie & Kieren, 1989). For instance, a student working with geometric reflections at the formalizing level noticed that his/her understanding was not adequate for this level, and s/he needed to go back to inner levels (fold back) to develop some of the properties of geometric reflections (e.g., geometric reflections preserve the equidistance between pre-image to image points). Pirie and Kieren (1994) point out that the observing level of understanding enables students to see patterns and connections in their reasoning to construct theories.

In conclusion, based on empirical studies, I observe the Pirie-Kieren theory (1989) is used for both mathematics in general and with a focus on geometry. Concerning

the growth of mathematical understanding, both studies emphasized that the property noticing level of understanding provides an important foundation for students to be able to make generalizations, use formal definitions and create theorems. In addition, Gülkılık et al., (2015) showed the importance of primitive knowing for achieving higher levels of understanding of geometric transformations.

Ethical Procedures

This study was conducted based on research and publication ethics. The articles used in the research are fully expressed by the rules determined in the text and the references.

4. How the van Hiele Theory and the Pirie-Kieren Theory Can be used to Assess PTs' Understanding of Concept of Reflection

To answer the question “How do the van Hiele Theory and the Pirie-Kieren Theory can be used to assess PTs' understanding of the concept of reflection”. I should first identify how mathematical understanding occurs. Then, I will present the van Hiele theory (1986) and Pirie-Kieren theory (1989) as two alternative perspectives that researchers can potentially use to assess PTs' level of mathematical understanding. In the following, I will discuss how each perspective can influence how we pursue our research question, and then I will make an argument to justify our choice of the van Hiele theory as more useful than Pirie-Kieren theory for assessing PTs' level of mathematical understanding in geometric reflections.

First, as suggested by Hiebert and Carpenter (1992) understanding can be defined as, “making connections, or establishing relationships, either between knowledge already internally represented or between existing networks and new information” (p. 80). This entails that understood mathematical concepts are part of an internal network of representations and constructing relations between these mental objects produces networks of knowledge.

Focusing on students' mental structures then is useful to analyze how they learn, and what they understand (Hiebert & Carpenter, 1992; Steffe & Kieren 1994). These processes are a key factor for understanding, and to aid in the analysis of students' mental structures many researchers have discussed the development and refinement of related skills (e.g. conceptualization, reasoning) in terms of levels (Battista & Clements, 1996; Battista, 2004; Pirie & Kieren, 1989; van Hiele, 1986). Models based around a levels framework can not only describe cognitive plateaus, but also aid in determining what students can and cannot do (Battista, 2004). Further, these frameworks provide a means for students to demonstrate primary milestones, as well as learning trajectories for a topic (Battista, 2004). Hence, to identify mental processes in which students understand a mathematical topic, I infer that defined sub-concepts in the learning process are necessary, and they provide characteristics of levels, as well as milestones of the particular topic.

A levels-model offers a suitable conceptual framework to understand and reason about the paths students take to complete the procedure of learning a topic. Hence, I intend to

suggest the van Hiele Theory (1986), which represents a levels-model perspective, as a framework to investigate PTs' understanding of geometric reflection. I reason that the van Hiele theory's five levels of understanding (visualization, analysis, informal deduction, deduction, and rigor) can help researchers to determine PTs' learning paths, levels of thinking, language difficulties, thinking processes, and the primary milestones of their learning trajectories for geometric reflection. Therefore, I consider carefully defined levels to be indispensable in an investigation of the process of students' mathematical understanding. Additionally, teachers can use the five levels of the van Hiele model to design the geometric reflection tasks for their instruction. The NCTM (2000) has pointed out that mathematical tasks play a crucial role in the learning of mathematics. Likewise, Krainer (1993) stated, "Powerful tasks are important points of contact between the actions of the teacher and those of the student" (p. 68). Therefore, the van Hiele levels can provide teachers with guidelines to design appropriate tasks to deeply analyze PTs' understanding of geometric reflection.

Several studies have examined the effects of the use of dynamic geometry software (DGS) programs on students' van Hiele levels (Breen, 1999; Clements & Battista, 1990; Kutluca, 2013) and provided support for its positive effect on the development of students' van Hiele levels (1986) in geometry. These studies prompted us to think about the impact of technology on van Hiele levels and the transitions between the levels. In particular, DGS provides opportunities for students to draw, construct, and measure (Hollebrands, 2007) and to recognize patterns, make conjectures, and formulate conclusions (Tikoo, 1998) as a result of constructing objects and acting upon them. Consistently, Hollebrands (2007) found that when students interact with DGS, they observe and experience geometric transformations that serve as the basis for making connections between representations. Therefore, I infer from these findings that one of the major goals of using DGS is to facilitate students' transitions from one van Hiele level to the next. Furthermore, unique to DGS, dragging supports students' ability to explore objects' invariant properties and to make conjectures (Arzarello, Olivero, Paola, & Robutti, 2002; Hollebrands, 2007; İbili, 2019). For instance, students can use DGS to draw a triangle and then drag a vertex of the triangle and change the properties of the shape. Interacting with shapes in this way helps students to observe whether or not the properties of the object remain invariant or not (Tikoo, 1998). In other words, students can switch from the visualization level to the analysis level by using the dragging feature of DGS. I believe that all these studies can guide teachers as they design their tasks for each of the van Hiele levels to prepare their instruction.

Researchers can also draw from the Pirie-Kieren theory (1989) to explore PTs' growth of understanding of geometric reflections. Pirie and Kieren defined growth as a "whole, dynamic, leveled but a non-linear, transcendently recursive process" (Pirie & Kieren, 1991a, p. 1). In keeping with this view, they focused on an action to characterize understanding rather than a product resulting from such action. Adopting the Pirie-Kieren theory will allow researchers to explore PTs' understanding of geometric reflections as

an ongoing process in action. However, the Pirie-Kieren theory does not provide learning trajectories to determine which level of a specific topic a student currently demonstrates because it focuses on the process of growth of mathematical understanding as dynamic and non-linear.

Folding back, which refers to moving back and forth between levels of understanding to promote understanding, is an important part of the Pirie-Kieren theory (1989). When a student has difficulties solving a problem, s/he might need to go back to an inner level of understanding to create new images or reorganize his/her prior understanding to improve his/her current understanding. Martin (2000) stated that a student needs to be “self-aware of the nature of his or her existing understanding of the folding back is to be effective” (p.145). This process is effective when moving back to an inner level enables the student to extend his/her understanding to solve the problem. The use of the Pirie-Kieren theory in geometric reflections could help determine the extent to which PTs are aware of the limitations of their understanding. By using the folding back strategy, they might examine what they learned about a topic and notice where gaps exist in their mathematical understanding. In the following paragraph, I explain the effects of DGS on Pirie-Kieren levels.

There is no research on the effects of the use of DGS programs on students’ Pirie-Kieren levels (1989) in geometric reflections. I infer that since the Pirie-Kieren focus is on action to characterize the level of understanding, use of DGS with the Pirie-Kieren theory may not be helpful for geometric reflections in terms of the motion and mapping views because understanding geometric transformations has been conceptualized in terms of the broad notions “motion” and “mapping” (Edwards, 1997; Flanagan, 2001; Yanik, 2013). A motion-oriented view entails seeing the plane as a background, separate from geometric objects (Yanik, 2013). This view is “erroneous” since the plane is a set of infinite points, and geometric objects are not separate from the plane; but rather a subset of the points in it. Now, a mapping view acknowledges, “all points in the plane [are mapped] to other points in the plane rather than removing images/points from their original locations to different locations.” (Yanik & Flores, 2009, p. 42).

Therefore, Yanik (2013) points out that when students focus on the action of geometric transformations by using DGS, they may promote their motion view rather than mapping view. To improve the mapping view, I need to focus on the result of the geometric reflections rather than action. Hence, the use of DGS with Pirie-Kieren's theory may not be helpful for research on geometric reflections.

To recap, I suggest using the van Hiele theory (1986) in geometric reflections research specifically for geometric transformations research for several reasons. First, the van Hiele model was written specifically for geometry as opposed to the Pirie-Kieren theory (1989), which applies across a variety of subject areas (e.g., algebra, computation, geometry). Second, while the van Hiele levels can help to determine PTs’ learning paths, levels of thinking, language difficulties, thinking processes, and the primary milestones

of their learning trajectories for geometric reflections, the Pirie-Kieren theory cannot support the exploration of their learning trajectories in geometric reflections. Third, I used van Hiele Levels to determine the characteristics of the van Hiele levels in geometric transformations in terms of motion and mapping views (see Table 1). These characteristics of levels might be helpful for the design of tasks that investigate PT's understanding of geometric reflections. However, there is no research to determine the characteristics of the Pirie-Kieren theory in geometric transformations. Keeping that in mind, I believe that there is merit in exploring how the Pirie-Kieren theory might be applied to a similar context particularly because of the lack of research in this aspect. Looking more carefully into potential extensions of the Pirie-Kieren theory to fill an existing gap in the current literature might be an important goal to set up for future studies. Fourth, van Hiele explained five interim phases of learning in progressing from one level to the next level. I suggest using the van Hiele theory to determine students' particular levels and provide appropriate tasks to observe whether and how the movement from one level to the next level is achieved. The Pirie-Kieren theory, however, does not provide a learning path to explain how to move from one level to the next.

5. Conclusion

To discuss and investigate how PTs (or students) understand the concept of geometric reflections using DGS, the researchers, educators, and teachers use the van Hiele framework (1986). This is primarily due to the fact that the van Hiele framework provides clear descriptors and pathways for developing a deeper understanding of a topic (see Table 1). While this feature is applicable in many mathematical settings, it plays a fairly significant role in monitoring the progression from a motion perspective of geometric reflection to the mapping perspective. This study has shown that Pirie-Kieren's theory offers a unique perspective for understanding how PTs (or students) develop an understanding of a mathematical topic. However, this contrasts with the depths of knowledge provided by the van Hiele levels, although it does allow for different types of knowledge. The lack of a well-defined progression of knowledge types is the primary source of the difficulty in monitoring PT (or student) development. While the "pull-back" feature of Pirie-Kieren's theory acknowledges and, in some respects, implies a depth of knowledge, without a pathway to track the development/changes to a PTs understanding it does not lend itself to our study. The evidence this study has provided throughout suffices to show that the van Hiele levels meshes in a more effective manner with our work of understanding (and monitoring) PTs' understandings of geometric reflections utilizing DGS. This is a result of the descriptors and criteria laid out in the van Hiele levels, along with the linear progression of the development of understandings. These levels to some extent also correspond nicely with the descriptors for the types of understanding for geometric reflection. As a result, it can be seen similarities of the van Hiele levels with the motion and mapping perspectives and hence can track PTs (or student) progression of understanding

of geometric reflection. Therefore, the studies mentioned above can be used as a guideline to design observations, interview protocols, and the setting of studies related to levels and types of understanding of geometric reflections.

References

- Adolphus, T., 2011. Problems of teaching and learning of geometry in secondary schools in Rivers State, Nigeria. *International Journal of Emerging Science and Engineering (IJESE)*, 1(2), 143-152.
- Akarsu, M. (2022). Understanding of geometric reflection: John's learning path for geometric reflection. *Journal of Theoretical Educational Science*, 15(1), 64-89.
- Arzarello, F., Olivero, F., Paola, D. & Robutti, O. (2002). A cognitive analysis of dragging practices in Cabri environments. *ZDM – The International Journal on Mathematics Education*, 34(3), 66–72.
- Battista, M. T. & Clements, D. H. (1996). Students' understanding of three-dimensional rectangular arrays of cubes. *Journal for Research in Mathematics Education*, 27, 258–292.
- Battista, M. T. (2004). Applying cognition-based assessment to elementary school students' development of understanding of area and volume measurement. *Mathematical Thinking and Learning*, 6(2), 185-204.
- Breen, J. J. (1999). Achievement of van Hiele level two in geometry thinking by eight grade students through the use of geometry computer-based guided instruction. (Unpublished Doctoral Dissertation), Vermillion: The University of South Dakota School of Education.
- Cavey, L. O. & Berenson, S. B. (2005). Learning to teach high school mathematics: Patterns of growth in understanding right triangle trigonometry during lesson plan study. *Journal of Mathematical Behavior*, 24, 171–190.
- Clements, D. H. & Battista, M. T. (1990). The effects of Logo on children's conceptualizations of angle and polygons. *Journal for research in mathematics education*, 21(5), 356-371.
- Clements, D. H., Sarama, J., Yelland, N. J. & Glass, B. (2008). Learning and teaching geometry with computers in the elementary and middle school. *Research on technology and the teaching and learning of mathematics*, 1, 109-154.
- Dubinsky, E. (1991). Constructive aspects of reflective abstraction in advanced mathematics. In *Epistemological foundations of mathematical experience* (pp. 160-202). Springer, New York, NY.
- Edwards, L. (1997). Exploring the territory before proof: Students' generalizations in a computer microworld for transformation geometry. *International Journal of Computers for Mathematical Learning*, 2, 187–215.

- Gülkılık, H., Uğurlu, H. H. & Yürük, N. (2015). Examining Students' Mathematical Understanding of Geometric Transformations Using the Pirie-Kieren Model. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(6).
- Guven, B. (2012). Using dynamic geometry software to improve eight grade students' understanding of transformation geometry. *Australasian Journal of Educational Technology*, 28(2), 364-382.
- Hiebert, J. & Carpenter, T. P. (1992). Learning and teaching with understanding. In D. A. Grouws (Ed.), *Handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 65-97). New York, NY: Macmillan.
- Hollebrands, K. F. (2003). High school students' understandings of geometric transformations in the context of a technological environment. *The Journal of Mathematical Behavior*, 22(1), 55-72.
- Hollebrands, K. F. (2007). The role of a dynamic software program for geometry in the strategies high school mathematics students employ. *Journal for Research in Mathematics Education*, 38(2), 164-192.
- İbili, E. (2019). The use of dynamic geometry software from a pedagogical perspective: current status and future prospects. *Journal of Computer and Education Research*, 7(14), 337-355.
- Krainer, K. (1993). Powerful tasks: A contribution to a high level of acting and reflecting in mathematics instruction. *Educational Studies in Mathematics*, 24(1), 65-93.
- Kutluca, T. (2013). The effect of geometry instruction with dynamic geometry software; GeoGebra on Van Hiele geometry understanding levels of students. *Educational Research and Reviews*, 8(17), 1509-1518.
- Luneta, K., 2014. 'Foundation phase teachers' (limited) knowledge of geometry', *South African Journal of Childhood Education* 4(3), 71-86.
- Martin, L. C. (2000). *Folding back and growing mathematical understanding*. Paper presented at the 24th Annual Canadian Mathematics Education Study Group, Montreal, Canada.
- Martin, L. C. (2008). Folding back and the dynamical growth of mathematical understanding: Elaborating the Pirie-Kieren Theory. *Journal of Mathematical Behavior*, 27, 64-85.
- National Council of Teachers of Mathematics [NCTM]. (1989). *Curriculum and evaluation standards for school mathematics*. Reston, VA: Author.
- National Council of Teachers of Mathematics [NCTM]. (2000). *Principles and standards for school mathematics*. Reston, VA: NCTM.
- Pirie, S. E. B., & Kieren, T. E. (1989). A recursive theory of mathematical understanding. *For the Learning of Mathematics*, 9(3), 7-11.

- Pirie, S. E. B. & Kieren, T. E. (1992). Watching Sandy's understanding grow. *Journal of Mathematical Behavior*, 11, 243-257.
- Pirie, S., & Kieren, T. (1994). Growth in mathematical understanding: How can we characterise it and how can we represent it? *Educational Studies in Mathematics*, 26(2), 165-190.
- Pirie, S., & Martin, L. (2000). The role of collecting in the growth of mathematical understanding. *Mathematics Education Research Journal*, 12(2), 127-146.
- Sierpinska, A. (1990). Some remarks on understanding in mathematics. *For the Learning of Mathematics*, 10(3), 24-36, 41.
- Skemp, R. (1976). Relational understanding and instrumental understanding. *Mathematics Teaching*, 77, 20-26.
- Steffe, L. P. & Kieren, T. (1994). Radical constructivism and mathematics education. *Journal for Research in Mathematics Education*, 25, 711-733.
- Strutchens, M. E. & Blume, G. W. (1997). What do students know about geometry? In P. A. Kenney & E. A. Silver (Eds.), *Results from the sixth mathematics assessment of the National Assessment of Educational Progress* (pp. 165-193). Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.
- Tikoo, M. (1998). Integrating Geometry in a Meaningful Way (A Point of View). *International Journal of Mathematical Education In Science And Technology*, 29(5), 663-75
- Van Hiele, P. M. (1986). *Structure and insight: A theory of mathematics education*. Orlando, FL: Academic Press.
- Von Glasersfeld, E. (1987). Learning as a constructivist activity. In C. Janvier (Ed.), *Problems of representation in the teaching and learning of mathematics* (pp. 3-17). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Warner, L. B. (2008). How do students' behaviors relate to the growth of their mathematical ideas? *Journal of Mathematical Behavior*, 27, 206-227.
- Yanik, H. B. (2006). Prospective elementary teachers' growth in knowledge and understanding of rigid geometric transformations. (Doctoral Dissertation), Ann Arbor: The Arizona State University.
- Yanik, H. B. (2013). Learning geometric translations in a dynamic geometry environment. *Education and Science*, 38(168), 272-287.
- Yanik, H. B. & Flores, A. (2009). Understanding rigid geometric transformations: Je's learning path for translation. *The Journal of Mathematical Behavior*, 28(1), 41-57.

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN LOJİSTİK FİRMALARININ FİNANSAL KIRILGANLIKLARI ÜZERİNE BİR PANEL VERİ ANALİZİ

(Araştırma Makalesi)

Mücahit ÇİTİL - Mehmet Ragıp GÖRGÜN (**)

Öz

Bu çalışma, oldukça güncel bir konu olan finansal kırılganlık olgusunu hızla gelişen bir sektör olan lojistik sektörü için bölgesel ölçekte (Güneydoğu Anadolu Bölgesi) inceleyerek literatüre katkı sağlamayı hedeflemiştir. Bu amaçla 2006-2019 yılları arasında en az 8 yıllık verisi bulunan 2669 firmaya ait veriler kullanılarak toplam 21785 gözlem elde edilmiştir. Söz konusu veriler T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Girişimci Bilgi Sisteminden alınmıştır. Bu verilerle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren lojistik firmalarının finansal kırılganlıklarını etkileyen faktörlerin neler olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Bu soru çerçevesinde panel regresyon analizi yapılmıştır. Finansal kırılganlık ölçütü olarak Altman-Z Skoru, açıklayıcı değişkenler olarak ise Öz Sermaye Devir Hızı, Cari Oran, Kaldıraç Oranı, Borç FAVÖK Oranı ve Uzun Vadeli Borç Oranı kullanılmıştır. 2006-2019 yılları arasındaki veriler kullanılarak yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre dönen varlıkların kısa vadeli borçları karşılayıp karşılayamadığını gösteren Cari Oran ile finansal kırılganlık arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın işletmeye ait varlıkların finansman yapılarını gösteren Kaldıraç Oranı ve Uzun Vadeli Borç Oranı ile finansal kırılganlık arasında doğru yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Öz Sermaye Devir Hızı ve faiz ve vergi öncesi karı gösteren Borç FAVÖK Oranı ile finansal kırılganlık arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren lojistik firmaları bağlamında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik sektörü, Finansal kırılganlık, Finansal sürdürülebilirlik, Bölgesel ekonomi, Panel veri analizi.

Jel Kodları: L90, O80, G10, D21, C33, B21.

*) Öğr. Gör. Dr., Harran Üniversitesi, Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, (e-posta: mucahitcitol@harran.edu.tr)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6788-7115>

**) Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, (e-posta: mehmetgorgun@harran.edu.tr)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1618-3844>

A Panel Data Analysis on Financial Fragility of Logistics Firms Operating in the Southeastern Anatolia Region

Abstract

This study aims to contribute to the literature by examining the phenomenon of financial fragility, from the point of logistics sector, which is a rapidly developing sector, for Southeastern Anatolia Region. 21785 observations were obtained by using the data of 2669 companies between 2006-2019. The data was taken from the Entrepreneur Information System of the Ministry of Industry and Technology of the Republic of Turkey. With these data, an answer was sought to the question of which and how factors affect the financial fragility of logistics companies operating in the Southeastern Anatolia Region. Altman-Z Score was used as a measure of financial fragility, and Rate on Equity, Current Ratio, Leverage Ratio, Debt to EBITDA and Long-Term Debt Ratio were used as explanatory variables. According to the results, it has been determined that there is a negative relationship between Current Ratio and financial fragility, and Leverage Ratio and Long-Term Debt Ratio directly related with financial fragility. There are no statistically significant results between the Rate on Equity, Debt to EBITDA and financial fragility in the context of logistics companies operating in the Southeastern Anatolia Region.

Keywords: Logistics industry, Financial fragility, Financial sustainability Regional economy, Panel data analysis.

Jel Codes: L90, O80, G10, D21, C33, B21.

1. Giriş

Günümüz dünya ekonomisinin ayırt edici özelliğinin karşılıklı bağımlılık olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dünyanın hangi ülkesinde, bölgesinde, şehrinde veya kasaba gibi daha küçük büyüklüklerinde olursa olsun üretim ve tüketim, söz konusu ülkenin, bölgenin ve şehrin sınırlarının dışına taşmış durumdadır. Karşılıklı bağımlılık üzerine işleyen yatırım, üretim ve tüketim süreçleri fiziksel mekân üzerindeki hareket ihtiyacını arttırmıştır.

Ekonomik birimlerin karşılıklı bağımlılığı mekân üzerinde hareket ihtiyacını insan, tamamlanmış ürün, ara malları ve hammaddeler açısından arttırmıştır. Taşımacılık, bilgi ve iletişim teknolojileri ile mekân üzerindeki hareketin süresi kısalmış. Fakat buna karşın yeni güzergahların ortaya çıkması ile hareketin yönü çeşitlenmiştir. Örneğin uzun yıllar boyunca hammadde hareketi doğudan batıya ya da güneyden kuzeye (geri kalmış ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru) buna karşın insan ve mamul mal hareketi batıdan doğuya ya da kuzeyden güneye (gelişmiş ülkelerden geri kalmış ülkelere doğru) şeklinde gerçekleşmekteydi. Fakat dünya ekonomisinin özellikle 1980 yılından sonra yaşadığı radikal dönüşümler bu geleneksel hareketleri ters yüz etmiştir. Geri kalmış ülkeler (genellikle doğuda ve güneyde konumlanmış ülkeler) diğer geri kalmış ülkelerden (doğru-doğu/doğu-güney)

hammadde ithal edip gelişmişlik düzeyi fark etmeksizin dünyanın her ülke ve bölgesine nihai mal ya da ara malı ihraç etmeye başlamıştır.

Böyle bir dünya ekonomisinde, fiziki mekân üzerinde hareketin koşullarını iktisadi faaliyetlerin gerekleri doğrultusunda sağlayamayan iktisadi birimlerin dünya ekonomisi ile ilişkileri zayıflamakta ve bu birimler rekabet avantajı elde edememekte ya da bu avantajı kaybetmektedirler. Bu sebeple günümüzde mekân üzerindeki hareketi mümkün kılan faaliyetler, bütün iktisadi birimler (ülke, bölge, şehir, şirket, birey vs.) için önem sıralamasında üst sıralarda yer edinmiştir. Bu tür faaliyetler, hizmet sektöründeki iş kollarından biri olan lojistik faaliyetlerde karşılık bulmaktadır (Waters, 2003). Türkiye de bu öneme göre özellikle 2000’li yılların başından itibaren lojistik sektörünün geliştiği ülkelerden biridir (Çitil ve Görgün, 2021). Lojistik, bir organizasyon içerisinde hammaddeden tüketiciye kadar olan bütün süreçlerde malzeme ve bilgi akışını sağlayan faaliyetlerin bütünüdür. Dolayısıyla lojistik, bir işletme için belirli bir plan çerçevesinde bilgi ve malzeme akışını işletmenin nihai hedefleri (ürün ya da hizmet üretimi) doğrultusunda gerçekleştirilmesi işidir (Christopher, 2011). Lojistik sektörü ise bu süreçte, alt yapı, planlama, taşıma, depolama, paketleme, dağıtım, takip, gümrük işlemleri, geri dönüşüm vs. gibi pek çok aşama için katkı sağlayan hizmet sağlayıcıların oluşturduğu bütünlüktür. Bu aşamalardan herhangi birinde ya da birkaçında kesinti ya da yavaşlama meydana gelmesi veya bu hizmetlerin kalitesindeki yetersizlik, söz konusu organizasyonun işleyişini bozarak bütün üretim ve tüketim süreçlerini etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Bu sebeple süreçlerin daha standart hale gelmesi için lojistik sektöründe, daha fazla konsolidasyona, teknolojik ilerlemeye ve dijital dönüşüme şahit olmak şaşırtıcı olmayacaktır.

Müşterilerin talep ettiği kişiye özel (customized) etkin yük hareketinin sağlanması adına multimodal lojistik hizmetleri temin etmenin mümkün olduğu alanların sayısının artmasının yanı sıra otomasyon teknolojileri, block-chain teknolojileri ve yapay zekâ uygulamaları da son birkaç yıldan beri lojistik operasyonların içerisinde yer almaya başladı. Böylelikle insandan kaynaklanan hataların azaltılması, verilen lojistik hizmet kalitesinin azaltılması ve düşük maliyetli akıllı lojistik çözümler üretilmesi lojistik sektörünün yakın gelecekteki en önemli hedefleri arasında yer almaktadır.

Anlaşılabacağı gibi lojistik sektörü büyük altyapı ve öz kaynak yatırımları içeren bir sektördür. Bu sebeple sektörün faaliyetlerini geliştirerek sürdürebilmesi sektörde faaliyet gösteren lojistik hizmet sağlayıcılarının finansal yapılarının güçlü ve sürdürülebilir olmasına bağlıdır. Yani her sektörde olduğu gibi finansal sürdürülebilirlik lojistik sektörü için de oldukça önemlidir. En yalın tabirle söylemek gerekirse borçları ile öz kaynakları arasındaki dengenin bozulması sonucunda temerrüde düşen firmalar, finansal açıdan kırılmalı hale gelmektedirler. Finansal açıdan kırılmalı olan firmalar, içine düştükleri borç sarmalı sebebiyle sonraki dönemlerde faaliyetlerini durdurma kararı alabilmektedirler. Bu çalışmanın amacı da lojistik firmalarının finansal durumlarını etkileyen faktörlerin tespit edilmesine katkı sağlamaktır.

Günümüzün en önemli hizmet kollarından biri olan lojistik sektöründe faaliyet gösteren firmaların finansal kırılma durumlarını etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla gerçek-

leştirilen bu çalışma da öncelikle güneydoğu Anadolu bölgesinin makro iktisadi göstergeler ile genel özellikleri ortaya konulacaktır. Daha sonra finansal kırılma ölçütleri ve bu çalışmada kullanılacak Altman-Z skoru ile ilgili açıklamalara yer verilecektir. Literatür bölümünde hem sektör ölçeğinde hem de ülke ölçeğinin finansal kırılma üzerine yapılan çalışmalar özetlendikten sonra bu çalışmada kullanılacak veri seti ve tahmin yöntemi tanıtılacaktır. Ekonometrik tahmin yöntemi sonucunda elde edilen çıktılar analiz edildikten sonra bu çalışma sonuç ve öneriler kısmıyla tamamlanacaktır.

2. Makro Ekonomik Göstergelerle Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Güneydoğu Anadolu Bölgesi (GAB) ülkenin toplam üretimine en az katkıyı sağlayan bölgelerden biridir. Tarihsel süreçte bölgenin bu durumunu değiştirmeye yönelik çok sayıda proje geliştirilmesine (hidroelektrik projeleri ve GAP gibi) ve zengin teşvik paketleri uygulanmasına rağmen bölgenin bu konumu değişmemiştir. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) yayınladığı en güncel verilere göre GAB, Türkiye’de üretilen 100 TL değerinde sadece 5,5 TL’lik kısımdan sorumludur. Üstelik bu bölgede konumlanmış şehirlerin içinden, en fazla üretim yapan ilk 10 şehir arasında tek şehir olarak yer alan Gaziantep’i çıkardığımızda bu değer 3,79’a düşmektedir (TÜİK, 2021). Bölgenin bu durumu kişi başına gelire, nüfus artış hızının en yüksek olduğu illerin bu bölgede konumlanması sebebiyle güçlü bir şekilde yansımaktadır. Tablo 1’de 2016-2019 yılları arasında ABD doları cinsinden kişi başına gelirlerin bütün iller için azaldığı görülmektedir. Ayrıca şehirlerin kişi başına gelirleri, 2019 yılı Türkiye ortalama kişi başına geliri olan 9213 ABD dolarının da oldukça altındadır.

Tablo 1. Kişi Başına Gelir (ABD \$)

	2016	2017	2018	2019
Gaziantep	7710	7550	7084	6627
Kilis	6276	5942	5325	5125
Mardin	5492	5734	5326	5083
Bingöl	5809	5535	4924	4811
Şırnak	4983	5478	4939	4804
Siirt	5072	4879	4400	4683
Diyarbakır	5113	4882	4288	4164
Batman	4735	4747	4409	4120
Adıyaman	4859	4637	4338	3954
Şanlıurfa	4039	3904	3342	3075

Kaynak: (TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu Coğrafi İstatistik Portalı, 2021)

İşsizlik, çeşitli sebeplerle bölgenin en önemli problemlerinden biri olmaya devam etmektedir. İşsizlik verilerinin tasnif usulü gereği bölge, Şanlıurfa, Mardin ve Gaziantep alt bölgelerine ayrılmıştır. Bingöl ve Adıyaman bu alt bölgelerin dışında kalmaktadır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere işsizlik oranlarının en yüksek olduğu iller, Mardin, Şırnak, Siirt ve Batman'ı kapsayan Mardin alt bölgesinde görülmektedir. En düşük işsizlik oranı ise Bingöl ve Adıyaman'da görülmektedir.

Tablo 2. İşsizlik Oranları (%)

	2016	2017	2018	2019	2020
Gaziantep**	14,5	15,3	13	15,5	13,2
Kilis**	14,5	15,3	13	15,5	13,2
Mardin***	28,6	27,1	25,1	31,1	33,7
Bingöl	9,3	7,3	8,6	10,4	11
Şırnak***	28,6	27,1	25,1	31,1	33,7
Siirt***	28,6	27,1	25,1	31,1	33,7
Diyarbakır*	17,3	14	18,8	23,6	20,2
Batman***	28,6	27,1	25,1	31,1	33,7
Adıyaman	14,5	15,3	13	15,5	13,2
Şanlıurfa*	17,3	14	18,8	23,6	20,2

*Şanlıurfa Alt Bölgesi, **Gaziantep Alt Bölgesi ve ***Mardin Alt Bölgesi

Kaynak: (TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu Coğrafi İstatistik Portalı, 2021)

Öte yandan GAB en eski ticaret güzergahlarının üzerinde yer almakta ve Suriye ve Irak olmak üzere iki ülkeye sınır komşusudur. Bölgede kara ve demiryolu bağlantıları olan sınır kapıları mevcuttur. Hem gümrük hem de sınır kapılarının verimli çalışması, yük akışı ve iktisadi faaliyetler için oldukça önemlidir. Çobanbey(Kilis), Öncüpınar (Kilis), Karkamış (Gaziantep), Şenyurt (Mardin), Nusaybin (Mardin), Akçakale (Şanlıurfa), Ceylanpınar (Şanlıurfa) ve Gülyazı (Şırnak) karayolu ile kullanılabilen sınır kapılarına sahiptir. İslahiye (Gaziantep), Çobanbey (Kilis) ve Nusaybin (Mardin) ise demiryolu bağlantılarının bulunduğu sınır kapılarıdır. Çoğu sınır kapılarıyla aynı isimle olmak üzere bölgede bulunan gümrük kapıları ise aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

Tablo 3. GAB Gümrük Müdürlükleri

İsim	Bulunduğu İl	Sınıfı
Adıyaman Gümrük Müdürlüğü	Adıyaman	A
Batman Gümrük Müdürlüğü	Batman	A
Diyarbakır Gümrük Müdürlüğü	Diyarbakır	A
Gaziantep Gümrük Müdürlüğü	Gaziantep	A
İslahiye Gümrük Müdürlüğü	Gaziantep	A
Gaziantep Havalimanı Gümrük Müdürlüğü	Gaziantep	A
Karkamış Gümrük Müdürlüğü	Gaziantep	A
Çobanbey Gümrük Müdürlüğü	Kilis	A
Öncüpınar Gümrük Müdürlüğü	Kilis	A
Mardin Gümrük Müdürlüğü	Mardin	A
Nusaybin Gümrük Müdürlüğü	Nusaybin	A
Şanlıurfa Gümrük Müdürlüğü	Şanlıurfa	A
Akçakale Gümrük Müdürlüğü	Şanlıurfa	A
Ceylanpınar Gümrük Müdürlüğü	Şanlıurfa	A
Mürşitpınar Gümrük Müdürlüğü	Şanlıurfa	Kapalı
İpekyolu Gümrük Müdürlüğü	Şırnak	A
Habur Gümrük Müdürlüğü	Şırnak	A
Ali Rıza Efendi Gümrük Müdürlüğü	Şırnak	Kapalı
Aktepe Gümrük Müdürlüğü	Şırnak	Kapalı
Gülyazı Gümrük Müdürlüğü	Şırnak	Kapalı

Kaynak: (Ticaret Bakanlığı, 2021)

Bölgede yer alan gümrük müdürlükleri, bütün gümrük işlemlerinin yapılabilirdiği “A” sınıfı gümrük müdürlüğü kategorisindedir. Bütün gümrük işlemlerinin yapılabilmesi ihracat ve ithalat faaliyetlerini kolaylaştıran bir unsurdur. Bazı gümrük müdürlükleri ise bakım, onarım, yenileme ve güvelik amacıyla kapalı durumdadır. Tablo 4’te son beş yıla ait bölgeye yapılan ithalat değerleri gösterilmektedir.

Tablo 4. Toplam İthalat (\$ 1000)

	2016	2017	2018	2019	2020
Gaziantep	4507358	5068823	4874476	5065632	5276938
Mardin	101532	153438	151829	261592	327557
Şanlıurfa	141829	162498	148534	203018	231523
Diyarbakır	53582	73880	71022	72234	104696
Adıyaman	53069	86507	47771	42078	67091
Şırnak	89481	83195	46719	69205	60877
Kilis	35410	41245	65091	36984	50794
Batman	36750	147832	68856	40407	42537
Siirt	97930	11817	40565	25944	13887
Bingöl	1028	16351	988	485	952

Kaynak: (TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu Coğrafi İstatistik Portalı, 2021)

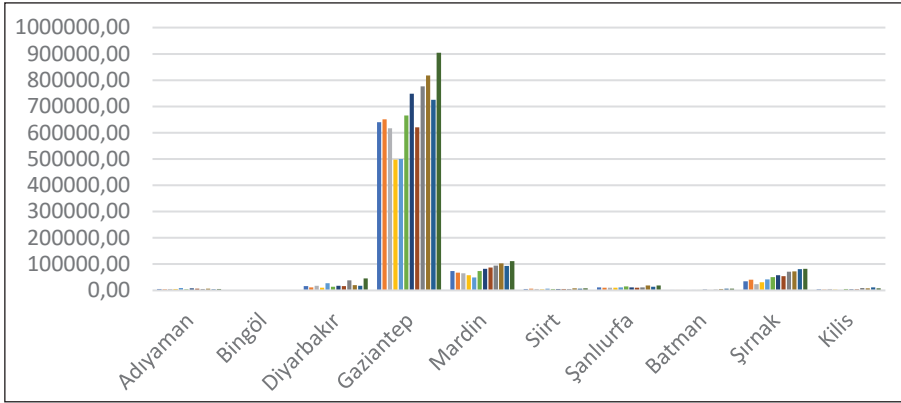
Tablo 4, aşağıdaki ihracat değerlerinin gösterildiği tablo 5 ile beraber değerlendirdiğimizde Gaziantep'in diğer illerden açık bir şekilde ayrıştığı söylenebilir. Her iki tabloda göze çarpan bir diğer özellik yüksek ihracat miktarlarına yüksek ithalat miktarlarının da eşlik etmesidir. Örneğin Gaziantep'ten sonra bölgenin en fazla ihracat yapan ili Mardin, aynı zamanda Gaziantep'ten sonra en fazla ithalat yapan ildir. Her iki tablodan da görüleceği üzere bölgedeki illerin dış ticaret hacmi ve dolayısıyla bölgedeki yük akışı zaman içerisinde artış göstermiştir.

Tablo 5. Toplam İhracat (\$ 1000)

	2016	2017	2018	2019	2020
Gaziantep	6860579	6990184	7208951	7811872	8164823
Mardin	904506	934146	875419	794994	903933
Şırnak	491739	543211	440588	462951	633793
Diyarbakır	159575	198064	212778	218852	255134
Şanlıurfa	191625	143509	150115	153873	153412
Siirt	133296	27990	19762	39485	75151
Adıyaman	344303	137788	85269	67278	68957
Kilis	107300	86940	94543	71293	68211
Batman	26924	47867	44443	35728	36852
Bingöl	1202	1688	971	1134	2836

Kaynak: (TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu İstatistik Veri Portalı, 2021)

Bölgedeki ticaretin mevsimsel bir özellik gösterip göstermediği, lojistik hizmetlere duyulan ihtiyacın da mevsimsel olup olmadığı konusunda bilgi verecektir. Grafik 1, bölgeye ait 2020 yılının ihracat değerleri aylar itibariyle gösterilmektedir. Grafikten göze çarpan ilk şey, başta Gaziantep olmak üzere ihracatta ön plana çıkan Mardin, Şırnak ve Diyarbakır gibi illerde ihracat yıl sonuna doğru artmaktadır. Fakat diğer illerin ihracat değerlerinin düşük olması bu çıkarımı bölgenin tamamı için yapmayı engellemektedir. Benzer bir durum ihracatın düşüş gösterdiği dönem için de geçerlidir. Gaziantep, Mardin ve Şırnak'ta ihracatın yılın ilk çeyreğinin sonlarında ve ikinci çeyrek boyunca yılın geri kalanıyla karşılaştırıldığında düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bütün bölge için lojistik hizmet talebinin mevsimsel bir karaktere sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat Gaziantep, Mardin ve Şırnak'ta yılın üçüncü ve dördüncü çeyreğinde diğer dönemlerle karşılaştırıldığında lojistik hizmetlere daha fazla ihtiyaç duyulacağını söylemek mümkündür.

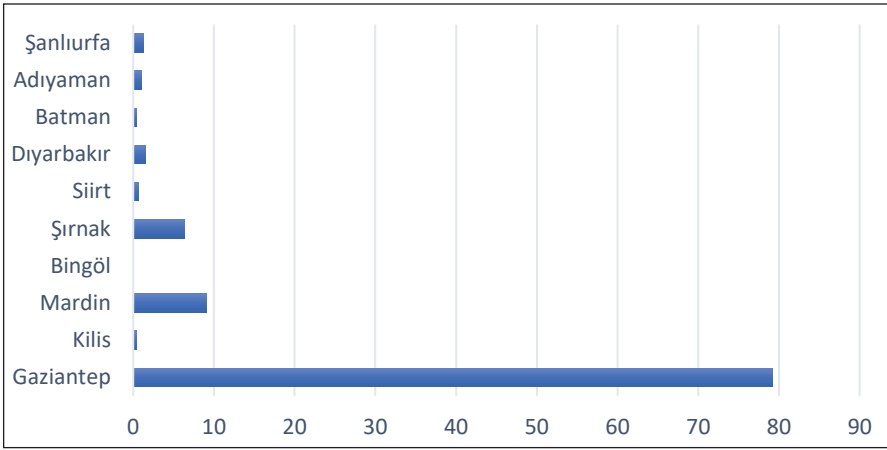
Grafik 1. 2020 Aylar İtibariyle İhracat (\$ 1000)

Kaynak: (TIM, 2021)

Lojistik hizmetlere yönelik talebin mevsimsel karakteristiği kadar, bölgede talep edilen lojistik hizmetlerin, özellikle taşımacılık ve dağıtım hizmetlerinin niteliği de oldukça önemlidir. Bu konuda çıkarım yapabilmek için GAB'taki yük hareketlerinin yönüne bakmak ve uluslararası taşımacılığa konu olan yüklerin genel niteliği hakkında bilgi sahibi olmak oldukça önemlidir.

2020 yılı için bölgeden en fazla ihracı yapılan ürün grubu hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri grubudur. Gaziantep yaklaşık 1,9 milyar \$ ile bu ürün grubunu en fazla ihraç eden ildir. Bu ürün grubu Mardin (370 milyon \$) ve Şırnak (151 milyon \$) için de en fazla ihracatı yapılan ürün grubudur. Hububat grubundan sonra bölgeden en fazla ihracı yapılan ürün grupları halı (1,8 milyar \$), tekstil ve hammaddeleri (1,3 milyar \$), kimyevi maddeler ve mamulleri (943 milyon \$), mobilya, kâğıt ve orman ürünleri (374

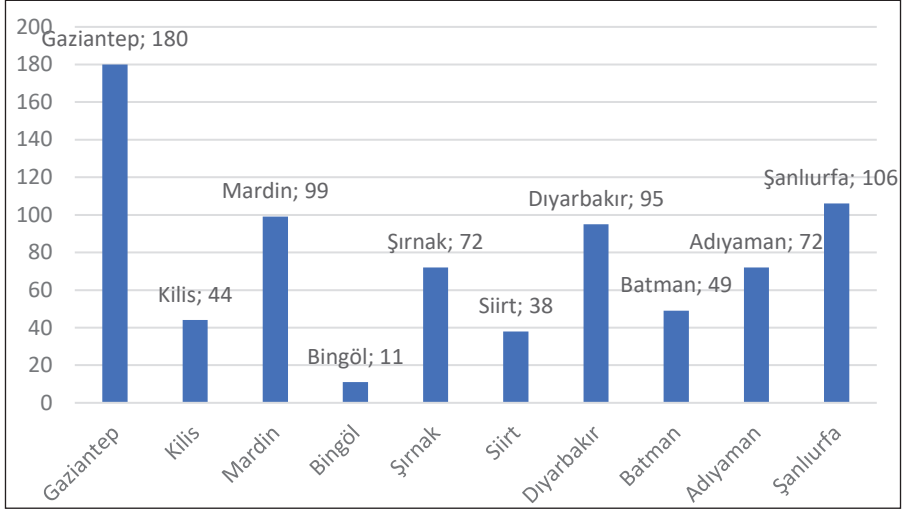
milyon \$), hazır giyim ve konfeksiyon (236 milyon \$), çelik (213 milyon \$) ve iklimlendirme sanayi ürünleri (181 milyon \$) olarak sayılabilir (TİM, 2021). Bu ürün grupları için de en fazla ihracat yapan il Gaziantep'tir. Bölgeden yapılan toplam ihracatın illere dağılımı grafik 2'de gösterilmektedir.

Grafik 2. Bölgeden Yapılan Toplam İhracatın İllere Dağılımı, 2020 (%)

Kaynak: (TİM, 2021)

Görülmektedir ki bölgenin toplam ihracatının %80'ine yakını Gaziantep tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bölgenin toplam ihracatının iller arasında dengeli dağılmadığı göstermesinin yanı sıra lojistik sektörünün gelişiminin ve hizmet talebinin de dengeli dağılmadığı hakkında fikir vermektedir. Son olarak illerin ihracat yaptıkları ülke sayılarına bakmak oldukça faydalı olacaktır. Grafik 3'te görüldüğü üzere Gaziantep'in güncel olarak dünya üzerindeki 208 ülkenin 180'ine ihracat yaptığı görülmektedir. Gaziantep'i Şanlıurfa ve Diyarbakır takip etmektedir. En az sayıda ülkeye ihracat yapan ilin Bingöl olduğu görülmektedir. Gaziantep'in ihracat yapılan ülke sayısında da diğer illerden ayrıştığı açıktır. Fakat Gaziantep hariç diğer illerin ihracat yaptıkları ülke sayılarının ortalamasının 65 olduğunu görmekteyiz. Bu durum, her ne dengeli bir dağılım göstermese de her ilin belirli ölçülerde dünyanın geri kalanıyla yük hareketine neden olacak şekilde ihracat ilişkisine girdiğini göstermektedir.

Grafik 3. Bölgeden İhracat Yapılan Ülke Sayısı, 2020

Kaynak: (TİM, 2021)

3. Finansal Kırılganlık: Altman Z-Skoru

Makroekonomide, "finansal kırılganlık" terimi, bir finansal sistem içinde küçük, rutin ekonomik problemlerin neden olduğu büyük ölçekli finansal krizlere, firmaların duyarlılığını ölçmek için kullanılır. Finansal kırılganlık teorileri, Fisher ve Keynes'in 1930'lardaki makalelerine dayanmaktadır. Daha yakın zamanda ise Minsky bu konuda çalışmalar yapmıştır. Minsky bir çalışmasında, finansal kırılganlığı, yatırımların finansmanının modern piyasa ekonomilerinin doğası gereği kırılgan hale geldiğini söyleyerek farklı bir bakış açısı ile izah etmiştir. Ancak Minsky bu görüşünü destekleyecek tutarlı bir model ortaya koyamamıştır (Lagunoff, 2001). Finansal kırılganlık terimi açıklanırken kullandığımız "finansal kriz" terimini de açıklamak uygun olacaktır. Finansal kriz, ekonomik sistemin bir parçasında meydana gelen bir sorunun yayılarak tüm ekonomik sistemi etkilemesi ve makroekonomik boyutta problemlere neden olmasıdır. Finansal krizlerde faiz oranı, döviz kuru, borsa endeksi gibi finansal göstergelerde aşırı dalgalanmalar vardır (Kale ve Eken, 2017). Bu dalgalanmalar şiddetli ve uzun süreli olduğunda tüm ekonomik göstergelerde bozulmalar görülür. Birinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan ekonomisinde 1929 yılında yaşanan ekonomik buhran 20. y.y da yaşanan en büyük finansal krizlerden birisidir. Amerikan Borsası'nın çöküşü ile başlayan kriz önce Amerikan ekonomisini sonrasında ise tüm Avrupa'yı etkilemiştir. Amerika'da 1929 ve 1933 arasında, istihdam yaklaşık %25, üretim yaklaşık yüzde 30 düşmüştür. 1939 yılına gelindiğinde bile istihdam ve üretim 1929 yılının altında rakamlarının altında kalmıştır (Cole & Ohanian). Dünya'da ise 50 milyona yakın kişi işsiz kalmış ve dünya ticaretinde yaklaşık %65 nispetinde bir daralma meydana gelmiştir.

Şirketler ve bankaların ekonomi içinde çok önemli işlevleri vardır. Bankalar bir ülkenin ekonomik büyümesini teşvik ederler. Tüm iş sektörleri, sanayi ve ticaret, tarım, hizmet sektörü ve konut gibi önemli sektörlerin işlerini geliştirmede bankaya ihtiyaç duyarlar. Bankalar fon toplayan ve fon dağıtan şirketler olarak denetlenmesi gereken ve sağlam yapıya sahip olmaları gereken kurumlardır. Yaşanacak bir banka krizi tüm sektörleri ve ekonomiyi etkileme potansiyeline sahiptir. Bu noktada bu kurumların denetlenmesi ve finansal kırılganlıklarının ölçülmesi ve bunların kamuoyu ile paylaşılması hayati önem taşır (Khaddafi, Falahuddin, Heikal ve Nandari, 2017). Yine günümüzde şirketler içinde aynı durum söz konusudur özellikle hisse senedi piyasasından beslenen firmaların mali açıdan finansal kırılganlıkları da bu şirketlere yatırım yapan bireyler ve firmalar için son derece önemli bir konudur.

Finansal kırılganlıklar bir finansal krize dönüşmeden önce hesaplanabilir. Bu noktada örneğin bir ekonomide bankaların finansal kırılganlığı hesaplanırken temerrüt modellemesi kırılganlığın analizi için önemli bir unsurdur. Temerrütlerin sayısı ve büyüklüğüne ilişkin veriler, bankanın karlılığı ve karlılığın düşük olması oluşturulacak analizi için önemli bilgilerdir. Bu verilerle yapılacak analiz finansal kırılganlık derecesini veya diğer bir deyişle kırılgan olup olmadığı hakkında bilgi verecektir (Aspachs, Goodhart, Tsomocos ve Zicchino, 2007).

Aşağıdaki tabloda firmaların kırılganlıklarının hesaplanmasında kullanılan farklı ölçüm kriterleri verilmiştir. Tablo 6, ölçüm kriterlerinden birkaçı birlikte veya hepsi bir arada değerlendirilerek firmaların kırılganlıkları hesaplanabilir.

Tablo 6. Finansal kırılganlıkların ölçüm yöntemleri

Ölçüm Kriteri	Örneklerle Açıklama
Karlılık	Faiz ve vergi öncesi kazanç, net işletme geliri vb. gibi kurumsal gelirle ilgili muhasebeye dayalı göstergeler veya oranlar.
Operasyonel	Ağırlıklı olarak pazar payı, alınan kalite ödülleri vb. gibi finansal olmayan ölçütler.
Pazar payı ve değeri	Firmanın piyasa değeri ile ilgili ölçü ve oranlar
Büyüme	Kurumsal büyüme göstergeleri ör. çalışan sayısı, satış büyümesi vb.
Verimlilik	Kaynak kullanımıyla ilgili önlemler örn. çalışan başına satışlar veya maliyetler, mavi yakalı üretkenlik vb.
Likidite	Firmanın borç ödeme kabiliyeti ile ilgili oranlar, ör. nakit akış oranı vb.
Firma büyüklüğü	Firmanın büyüklüğü ile ilgili göstergeleri ifade eder, örn. şube sayısı, çalışan sayısı, varlık vb.
Firmanın iflas riski	Faaliyetlerin devamının veya durdurulmasının değerlendirmesini içerir, örn. Altman Z-Skoru vb.
Diğer	Esas olarak öznel veya niteliksel performans ölçütleri.

Kaynak: (Tuzcuoğlu, 2020, s. 315)

Finansal kırılganlıkların ve iflas olasılığının sayısal olarak hesaplanmasında kullanılan formül Altman Z Skoru'dur. İflasın öngörülmesine, önceden mevduat sahiplerine ve yatırımcılara banka veya firmalar hakkında fikir vermesi açısından kullanılan bu model Amerikalı akademisyen Edward Altman tarafından 1967 yılında formüle edilmiştir. Daha sonra 2012'de Altman'ın Z-Skoru artı (Plus) Modeli adı verilen hem imalat hem de imalat dışı firmaları ve kamu ve özel şirketleri değerlendirmek için kullanılabilir güncellenmiş bir versiyonunu yayınlanmıştır (Sajjan, 2016). Bu formül, firmaların ve bankaların kredibilitesini değerlendirmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Z skoru bankalar herhangi bir fon kuruluşundan kredi talep ettiğinde de faydalanılan bir puanlama sistemidir (Pradhan, 2014). Diğer bir ifade ile Z-skoru firmalara ve banka yönetimine zaman sağlamak için tasarlanmış bir erken uyarı sistemidir. Yapılan bir çalışmada tüm başarısız şirketlerin, iflastan ya da ödeme güçlüğüne düşmeden birkaç yıl önce negatif Z-skorları sergilediğini ortaya koymuştur (Zaabi, 2011).

Altman'ın bir şirketin finansal sağlığını tahmin etmek için oluşturduğu model şu şekildedir:

İmalat Sanayi ve Üretim Yapan Firmalar İçin Altman Z- Skor Formülü:

X1= İşletme Sermayesi / Toplam Varlıklar

X2= Birikmiş Karlar / Toplam Varlıklar

X3= Faiz ve Vergi Öncesi Kazanç / Toplam Aktifler

X4= Öz kaynakların Piyasa Değeri / Toplam Borçlar

X5= Satışlar / Toplam Varlıklar

Z puanı iflas modeli:

$$Z = 1.2X1 + 1.4X2 + 3.3X3 + 0.6X4 + .999X5$$

Ayrım Bölgeleri:

Z > 2.99 -"Güvenli" Bölge,

1.81 < Z < 2.99 -"Gri" Bölge,

Z < 1.81 -"Tehlikeli" Bölge

Sanayi ve Üretici Olmayan Firmalar İçin Altman Z- Skor Formülü:

X1= (Dönen Varlıklar - Dönen Borçlar) / Toplam Varlıklar

X2= Birikmiş Karlar / Toplam Varlıklar

X3= Faiz ve Vergi Öncesi Kazanç / Toplam Aktifler

X4= Özkaynakların Defter Değeri / Toplam Yükümlülükler

Z-Skor iflas modeli:

$$Z = 6.56X1 + 3.26X2 + 6.72X3 + 1.05X4[4]$$

Ayrım Bölgeleri:

$Z > 2.6$ -“Güvenli” Bölge

$1.1 < Z < 2.6$ -“Gri” Bölge

$Z < 1.1$ -“Tehlike” Bölgesi

4. Literatür

Finansal kırılganlık konusunda yaptığımız araştırmalarda özellikle bankacılık ve üretim sektöründe konu ile ilgili çalışmaların yapıldığını görmekteyiz. Oriol Aspachs, Charles A. E. Goodhart, Dimitrios P. Tsomocos, Lea Zicchino (2007) yaptıkları bir çalışmada yüksek temerrüt oranları ve düşük banka karlılığının bir kombinasyonu olarak finansal kırılganlığın bir tanımını yapmış dışsal bir değişkene bağlı bir finansal şokun ardından iç temerrüt oranlarının arttığını temerrüt oranlarındaki artışın GSYİH’da düşüşe neden olduğunu ve bankaların karlılığını düştüğünü tespit etmişlerdir. Yedi sanayileşmiş ülkenin bankacılık sektörü ve makroekonomik verilerini içeren panel VAR modeli ile yapılan analizde iki varsayım altında çalışma yapılmıştır. Bunlardan birisi bankanın sermaye yeterlilik rasyosuna (Toplam Sermaye/Kredi Riski) uyması diğeri ise bu rasyoya uymama durumudur. Bu noktada yapılan çalışmada sermaye yeterlilik rasyosuna uymayan bankaların temerrüt oranlarının arttığı karlılıklarının azaldığı ve temerrüt oranlarındaki düşüşün GSYİH’yı olumsuz etkilediği ancak sermaye yeterlilik rasyosuna uyan bankalarda karlılıkların düşmediği görülmüştür. Buna göre sermaye yeterlilik rasyosuna uymayan bankaların finansal kırılganlıkların uymayan bankalara göre çok daha fazla olduğu görülmüştür. Oluşturulan VAR modelinde de bu tezi destekleyen sonuçlar çıkmıştır (Aspachs, Goodhart, Tsomocos ve Zicchino, 2007).

Norman V. Loayza ve Romain Rancièrè (2006), finansal gelişme, finansal kırılganlık ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş, uzun vadede finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi desteklediği ancak bu ekonomik büyümenin finansal kırılganlıklardan zarar gördüğünü ortaya koymuşlardır. Norman V. Loayza ve Romain Rancièrè (2006), finansal açıdan kırılgan ülkelerin, yani bankacılık krizleri yaşayan veya yüksek finansal oynaklık yaşayanların, büyüme üzerinde önemli ölçüde olumsuz kısa vadeli etkiler gösterme eğiliminde olduklarını tespit etmişlerdir. Daha istikrarlı ülkeler için bu etkinin ortalama sıfır olduğunu da hesaplamışlar ve sonuç olarak her ülkenin finansal kalkınma aşamasında yaşadığı finansal kırılganlıkların göreceli etkilerinin ülkeler arasında finansal gelişme ve büyüme üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu tespit etmişlerdir (Loayza ve Rancièrè, 2006). Andrea Hasler, Annamaria Lusardi, Noemi Oggero (2018), Amerikan ekonomisinde hane halklarının finansal kırılganlıklarını incelemiş uzun vadeli etkilerini

ortaya koymuşlardır. Ayrıca, finansal kırılğanlık ile eğitim başarısı arasındaki bağlantıları araştırmışlardır. Lisans diploması olmayanların, üniversite diplomasına sahip olanlardan çok daha fazla finansal kırılğan olduğu sonucuna varmışlardır. Yapılan regresyon analizlerinde eğitimin gelir üzerindeki etkisinin ötesinde finansal kırılğanlığı etkileyebilecek bileşenlerinin olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, finansal okuryazarlığın, finansal olarak kırılğan olma olasılığını önemli ölçüde azalttığını gözlemlemişlerdir. Dolayısıyla finansal okuryazarlık, eğitimin etkilerinin ötesinde finansal kırılğanlığı da etkilediğini yalnızca, gelir ve giderler gibi kaynakların değil, aynı zamanda bu kaynakları yönetme kapasitesinin de Amerikan ailelerinin finansal açıdan sağlam ve dayanıklı olmasını sağlamak için önemli olduğu sonucuna varmışlardır (Hasle, Lusardi ve Oggero, 2018).

Boğa, (2017) finansal kırılğanlıklar ile sermaye hareketleri arasındaki etkileşimi incelemiştir. Reel döviz kuru, yurt içi kredilerin GSYH içindeki payı, para arzının uluslararası rezervlere oranı ve dış borcun GSYH içindeki payı ve dış ticaret dengesinin GSYH'ye oranı finansal kırılğanlık göstergeleri olarak kabul edilmiştir. Bu değişkenler ile doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları arasındaki ilişki incelenmiştir. Ülke grubunu birbirine iktisadi olarak yakınsayan Brezilya, Arjantin, Meksika, Tayland, Rusya ve Türkiye oluşturmaktadır. Veriler 1992-2014 arasındaki dönemi kapsamaktadır. Tahmin sonuçlarına göre reel döviz kuru ve para arzının uluslararası rezervlere oranı ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Bu ilişkiye ait katsayı negatiftir. Reel efektif döviz kuru ve yurt içi kredi büyümesi ile portföy yatırımları arasında ise anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Fakat modellerin tamamına yönelik yapılan değerlendirmede finansal kırılğanlık göstergeleri ile uluslararası sermaye akımları arasında güçlü bir ilişkinin varlığından söz edilemeyeceği sonucuna varılmıştır (Boğa, 2017).

Jeroen Klomp (2014) büyük ölçekli doğal afetlerin bankaları temerrüt riski ile karşı karşıya getirdiğini ve bu durumun bankacılık sektöründeki finansal kırılğanlığı arttırdığı ile ilgili bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada, 1997-2010 döneminde 160'tan fazla ülkede yaklaşık 170 doğal afeti içeren dinamik bir panel modeli kullanılmıştır. Çalışma, doğal afetlerin bankaların temerrüde düşme olasılığını artırdığını göstermiştir. Bu noktada bankacılık sektöründe bir finansal kriz yaşamamak için, politika yapımcıların katı rezerv gerekliliklerini (sermaye rasyosu gibi) uygulamaları gerektiği, özellikle doğal afetlerden sıklıkla etkilenen ülkelerde banka denetçilerinin ve düzenleyicilerinin finansal piyasaları derinleştirmeyi mümkün kılan politikaları kolaylaştırması ve doğal bir felaketten sonra da sorunsuz bir şekilde işlemlerini sağlamaları gerektiği sonucuna varmışlardır (Klomp, 2014). Luiz Fernando R. De Paula ve Antonio José Alves Jr.(2000), Brezilya ekonomisinin dış şoklar karşısında finansal kırılğanlığını incelemiş özellikle cari açık problemi yaşayan ülkenin en önemli finansal kırılğanlığının yüksek dış borçlanma olduğunu belirtmiş, IMF liderliğindeki mali yardım paketinin, Brezilyanın para biriminin değer kaybını önleyeceğine olan güveni sağlayamadığını, Asya ve Rusya mali krizleri ile 1997-1998 de yaşanan uluslararası durgunluğu da Brezilya ekonomisinin bozulmasına katkıda bulunduğunu belirtmiştir (Paula ve Jr, 2000). Rohini Sajjan (2016), Hindistanda, imalat ve sanayi sektöründe faaliyet gösteren üç firma ve yine aynı ülkede hizmet sektöründen üç firmanın

finansal kırılganlıklarını ve iflas olasılığını Altman Z- skor'u ile hesaplamıştır. Çalışma, 2011-2016 yılları arasındaki 6 şirketi ve 5 yıllık zaman dilimini kapsayacak şekilde yapılmıştır. Bulgulara göre firmaların çoğu tehlike bölgesinde olduğunu ve bu firmaların yakın gelecekte İflas edeceğini göstermiştir (Sajjan, 2016). Roli Pradhan (2014), Hindistandaki üç kamu bankasının iflas olasılığını hesaplamış üç banka için elde edilen Z değerlerinin tümü güvenli bölgede olduğundan bu bankaların iflas riski olmadığı ve kredibilitelerinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Pradhan, 2014). Omar A. A Jawabreh, Firas Al rawashdeh, Omar Senjelawi (2017), Ürdün'de konaklama sektöründe faaliyet gösteren 13 firmanın finansal kırılganlıklarını tespit etmek için bir çalışma yapmıştır. Bu firmaların 2008-2011 arasındaki faaliyetlerinin neticesindeki başarı ve başarısızlıklarını ve iflas risklerinin olup olmadığını her bir şirketin Z puanlarını hesaplayarak tespit etmeye çalışmışlardır. Sonuçta Altman Z skorunun Ürdün konaklama sektöründe faaliyet gösteren firmaların iflas risklerini hesaplamada başarısız olduğunu görmüşlerdir. Çünkü güvenli bölgede olmayan ve yüksek iflas riski olan otellerin halen faaliyetlerine devam ettikleri görülmüştür. Araştırmaya dahil edilen 13 şirketten 8'i halka açık şirketlerdir ve araştırılan firmaların %61,5'ni temsil etmektedir. Bu şirketlerin Z skorları 1,9'un altındadır ve yüksek iflas riski taşıyor görünmelerine rağmen başarısız olan ve sektörden çıkan şirket olmamıştır. Bu çalışmayı yapan araştırmacı, turizm ve otelcilik sektöründe faaliyet gösteren firmaların başarı durumlarının ve iflas riski içinde olup olmadıklarının başka modeller geliştirerek hesaplanması gerektiğini ifade etmiştir (Jawabreh, Rawashdeh ve Senjelawi, 2017). Swalih M. M, Vinod M. S (2017), Hindistan'da faaliyet gösteren ve borsa da işlem gören 25 firma için Altman z skoru'nu kullanarak firmaların iflas olasılıklarını tespit etmeye çalışmışlardır. Bu şirketlerin 2015 ve 2016 yılları arasındaki faaliyetleri hesaplanmış araştırılan şirketlerin sadece üçünün güvenli bölgede olduğu, 10 şirketin gri bölgede ve 12 şirketin de tehlikeli bölgede olduğu yani iflas riski taşıdığı tespit edilmiştir (Swalih & Vinod, 2017).

5. Tahmin Modeli ve Veri Seti

Altman Z- Skoru bağımlı değişken olmak üzere GAB Lojistik sektöründeki finansal kırılganlığı etkileyen faktörleri tahmin yöntemine geçmeden önce kullanılacak veri seti ile ilgili genel bilgilerin verilmesi yerinde olacaktır. Çalışmada kullanılan veri setini 2006 ile 2019 yılları arasında GAB'ta faaliyet gösteren lojistik firmaları ve bunlara ait bilanço verileri oluşturmaktadır. Söz konusu veriler T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesindeki Girişimci Bilgi Sisteminden alınmıştır. Tablo 7, bölgede faaliyet gösteren firmalara ait faal-terk sayıları ve terk oranları sunulmuştur.

Tablo 7. 2006-2019 Yılları Arasında GAB Lojistik Sektöründeki Firma Sayısı

	Güneydoğu (Gaziantep Hariç)				Güneydoğu			
	Faal	Terk	Top	Terk (%)	Faal	Terk	Top	Terk (%)
2006	2188	978	3166	0,308907	2840	1150	3990	0,288221
2007	2546	1093	3639	0,300357	3298	1292	4590	0,281481
2008	2707	1265	3972	0,318479	3491	1505	4996	0,301241
2009	2926	1350	4276	0,315716	3749	1607	5356	0,300037
2010	3165	1488	4653	0,319794	4053	1757	5810	0,30241
2011	3182	1355	4537	0,298655	4096	1613	5709	0,282536
2012	3219	1422	4641	0,306399	4125	1674	5799	0,28867
2013	3202	1515	4717	0,321179	4070	1797	5867	0,306289
2014	3234	1457	4691	0,310595	4160	1728	5888	0,293478
2015	3182	1504	4686	0,320956	4043	1780	5823	0,305684
2016	3064	1400	4464	0,31362	3953	1655	5608	0,295114
2017	3056	1354	4410	0,307029	3929	1613	5542	0,29105
2018	2886	1276	4162	0,306583	3685	1530	5215	0,293384
2019	2771	1173	3944	0,297414	3570	1425	4995	0,285285

Kaynak: (Girişimci Bilgi Sistemi, 2021)

İkinci bölümde bölgeye ait özellikler aktarılırken Gaziantep'in iktisadi faaliyetlerin büyüklüğü itibariyle bölgedeki diğer illerden ayrıştığı altı çizilmiştir. Tablo 7, Gaziantep'in bu özelliği gözetilerek oluşturulmuştur. Güneydoğu'nun genelinde faal olarak faaliyet gösteren lojistik firmalarının toplam sayısının 2840 ile 4160 arasında değiştiği görülmektedir. Buradan Gaziantep'i çıkardığımızda ise bu aralık 2188-3234 olmak üzere düşmektedir. Bu düşüş Gaziantep'in bölge ekonomisindeki ağırlığını göstermesinin yanı sıra lojistik faaliyetlerin yoğunluğunun, iktisadi faaliyetlerin yoğunlaştığı yerlerle paralel olduğunu da dolaylı olarak göstermektedir. Öte yandan bölgede hizmet sunan lojistik firmalarının, faaliyetlerini istikrarlı bir şekilde sürdürmediklerini söylemek de mümkündür. GAB'ın genelinde her sene için işletme terk oranlarının %30 civarında olması bunun kanıtı kabul edilebilir. 2006 yılında işletme terk oranı %28 iken bu oran 2008 krizi ile birlikte %30'un üzerine çıkmış ve 2019 yılı hariç bu orana yakın seyretmiştir.

Üçüncü bölümde, tahmin modelinde bağımlı değişken olarak kullanılacak Altman Z-Skoru ile ilgili yeterli açıklamalar yapılmıştır. Bu sebeple bu bölümde Altman Z-Skorunun ile ilgili sadece illere göre zaman içerisindeki seyrini gösteren tablo 8 sunulacak ve tahmin modelinde açıklayıcı değişken olarak kullanılacak diğer değişkenler ile ilgili açıklamalara yer verilecektir.

Tablo 8. 2006-2019 Yılları Arasında GAB Lojistik Sektöründe Altman Z-Skoru

	2006	2010	2015	2019
Gaziantep	8,95	10,16	7,99	9,11
Diyarbakır	10,43	8,31	4,67	5,19
Şanlıurfa	12,84	16,08	8,98	9,52
Batman	9,33	7,44	8,8	5,9
Adıyaman	8,55	7,26	7,11	9,04
Siirt	7,51	8,49	4,84	2,74
Mardin	4,36	9,4	5,29	3,6
Kilis	0,57	11,51	8,28	7,8
Şırnak	8,27	8,27	3,52	7,4

Kaynak: (Girişimci Bilgi Sistemi, 2021)

Açıklayıcı değişken olarak kullanılacak değişkenlerden ilki *Öz Sermaye Devir Hızı*dır (rate of return on equity-ROE). Bu değişken herhangi bir işletmenin, öz sermayesini etkin/devinimli kullanıp kullanmadığı konusunda bilgi vermektedir (Easton, 2004). Öz sermaye devir hızı, net dönem karının öz kaynaklara bölünmesiyle elde edilmektedir. Açıklayıcı değişken olarak kullanılacak diğer bir değişken *Cari Orandır* (current ratio-CO). Cari oran, işletmelerin bilançolarında yer alan dönen varlıkların kısa vadeli (bir yıldan az) borçlarını karşılayıp karşılayamadığını göstermektedir (Mohammed & Kim-Soon, 2012). Bu oran, dönen varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklara bölünmesiyle elde edilmektedir. İşletmelerin finansal durumları ile ilgili yaygın olarak kullanılan *Kaldıraç Oranı* (leverage ratio-LR) bu çalışmada kullanılan bir diğer açıklayıcı değişkendir. Kaldıraç oranı işletmelerin sahip olduğu kaynakların durumunu ve işletmenin, bilançoda görülen varlıklarının finansman yapılarını göstermektedir (Allahrakha, Cetina, & Munyan, 2018). Kaldıraç oranı, toplam borcun öz sermayeye oranlanmasıyla elde edilmektedir. İşletmelerin finansal yapılarıyla ilgili yaygın olarak kullanılan bir diğer oran *Uzun Vadeli Borç Oranı*dır (rate of long term liability-RLTL). Borçlanma katsayısı olarak adlandırılan bu oran, vadesi bir yıldan fazla olan uzun vadeli borçların toplam varlıklara oranlanmasıyla elde edilmektedir. Açıklayıcı değişken olarak kullanılan son değişken ise *Borç FAVÖK* (faiz ve vergi öncesi kar) oranıdır. Bu oran kısa ve uzun vadeli toplam borçların vergi ve faiz ödemelerinden önceki kara oranlanmasıyla elde edilmektedir (Sakiz, 2017).

GAB'ta faaliyet gösteren lojistik firmalarına ait sayılan açıklayıcı değişkenler ve Altman-Z skoru, 2006-2019 yılları arasında en az 8 (sekiz) yıllık veriye sahip lojistik firmaları için hesaplanmıştır. Veri setinde bu kriterlerle örtüşen firma sayısı 2669'dur. Dolayısıyla veri seti "N" birim sayısını "T" zamanı göstermek üzere N>T özelliği taşımaktadır. Toplam gözlem sayısı (N*T) 21785'tir. Görülmektedir ki tahmin için kullanılacak veri seti hem zaman hem de birim/kesit (lojistik firmaları) boyutuna sahip olmaları sebebiyle

iki boyutludur. Bu özelliklere sahip veri setleri panel veri setleri olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca Panel veri setleri de kendi içerisinde dengeli ve dengesiz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bütün kesitlere ait verilerin, söz konusu zaman aralığında mevcut ise bu veri seti dengeli panel olarak adlandırılmaktadır. Eğer kesitlerin biri ya da birkaçı için bazı dönemlere ait veriler mevcut değilse bu veri seti dengesiz panel olarak adlandırılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2020).

Panel veri setleriyle yapılacak regresyon analizleri klasik model, sabit (birim, zaman ya da birim-zaman) etkili ve tesadüfi (birim, zaman ya da birim-zaman) etkili tahminciler olarak üç genel kategoriye ayrılmaktadır. Birim etki, kesitlerin her birinin kendisine özgü özelliklerin etkisini ifade etmektedir. Zaman etki ise her bir döneme özgü özelliklerin etkisini ifade etmektedir.

Klasik model hem sabit katsayının hem de eğim parametresinin birimlere ve zamana göre değişmediği bir tahmincidir. Klasik model aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$Y_{it} = X_{it}\beta + \mu_{it}$$

Sabit etkiler tahmincisi ise hem birimler arasındaki hem de zaman boyunca farklılıkları gözetmektedir. Bu yöntemde birim ve zaman etkileri tahmin edilecek birer parametre olarak ele alınmaktadır. Sabit etkiler tahmincisi aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$Y_{it} = \mu_i + \lambda_t + X_{it}\beta + u_{it}$$

Yukarıda gösterilen denklemde hem birim hem de zaman etkiler aynı anda yer almaktadır. Bu sebeple yukarıdaki denkleme Sabit Birim-Zaman Etkiler tahmincisi denmektedir. Fakat hem birim hem de zaman etkilerin ayrı ayrı ele alındığı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Bunlar aşağıda gösterilmektedir.

$$Y_{it} = \mu_i + X_{it}\beta + u_{it} \text{ (Sabit birim etkiler)}$$

$$Y_{it} = \lambda_t + X_{it}\beta + u_{it} \text{ (Sabit zaman etkiler)}$$

Tesadüfi etkiler tahmincisi ise birim ve zaman boyunca farklılıkları parametre olarak değil, tesadüfi bir değişken olarak modelde kullanır.

$$Y_{it} = X_{it}\beta + v_{it}$$

$$v_{it} = \mu_i + \lambda_t + u_{it}$$

Yukarıdaki denklemde hem birim hem de zaman etkiler, ayrı bir dağılıma ve varyansa sahip tesadüfi bir değişkenin (V_{it}) bileşenleri olarak modelde yer almaktadır. Bu tahminde de birim ve zaman etkileri ayrı ayrı ele alınabilir.

$$Y_{it} = X_{it}\beta + \mu_i + v_{it} \text{ (Tesadüfi birim etkiler)}$$

$$v_{it} = \mu_i + u_{it}$$

$$Y_{it} = X_{it}\beta + \lambda_t + v_{it} \text{ (Tesadüfi zaman etkiler)}$$

$$v_{it} = \lambda_t + u_{it}$$

Bu çalışmada klasik model ile sabit etkiler tahmincilerinden hangisinin tutarlı tahminci olduğuna karar vermek için F-Testi, klasik model ile tesadüfi etkiler tahmincilerinden hangisinin tutarlı tahminci olduğuna karar vermek için olabilirlik oranı (LM) testi ve sabit etkiler ile tesadüfi etkiler tahmincilerinden hangisinin tutarlı tahminci olduğuna karar vermek için sırasıyla Hausman (1978) Testi yapılmıştır.

Araştırmanın Etiği

Bu çalışmada kullanılan veriler Sanayi Bakanlığının, aralarında protokol bulunan kurum ve kuruluşların kullanımına sunduğu Girişimci Bilgi Sistemi veri tabanlarından elde edilmiş ve bütün aşamalarda bilimsel etik kuralları dikkate alınmıştır. Çalışmada alıntılar ve atıflar doğru ve eksiksiz bir şekilde gösterilmiştir.

6. Analiz

Tahmin edilmek istenen model aşağıdaki gibidir;

$$Altman Z_{it} = \alpha + \beta_1 ROE + \beta_2 CO + \beta_3 + \beta_4 LR + \beta_5 RLTL + \beta_5 BFAVÖK + \mu_{it}$$

Tablo 9. F-Testi Sonuçları

	All FEs	FE Zaman	FE Birim
H_0	Klasik Model	Klasik Model	Klasik Model
H_1	Sabit Birim-Zaman Etkiler	Sabit Zaman Etkiler	Sabit Birim Etkiler
F-Testi	0.002864	0.055151	0.019175

Test sonuçlarına bakıldığında zaman etkili tahminci hariç olasılık değerleri %5'ten küçük olduğu görülmektedir. Birinci sütunda yer alan All FEs olasılık değeri %5'ten küçük olduğu için klasik model reddedilmektedir. İkinci sütundaki zaman etkili tahminciye ait olasılık değeri %5'ten büyük olduğu için sabit zaman etkiler ve sabit birim-zaman etkiler tahmincileri reddedilmektedir. Sonuç olarak F-testi, %1,9 olasılık değeriyle sabit birim etkiler tahmincisinin uygun tahminci olduğu sonucunu vermektedir.

Sabit etkiler tahmincisinin klasik modele karşı üstünlüğü tespit edildikten sonra tesadüfi etkiler tahmincisinin klasik model karşısında durumu test edilmelidir. Bu test için LM testi yapılmıştır. LM testine ait hipotezler, test istatistikleri ve olasılık değerleri tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 10. LM Testi Sonuçları

	Birim Zaman Etki	Zaman Etki	Birim Etki
H_0	Klasik Model	Klasik Model	Klasik Model
H_1	Tesadüfi Birim-Zaman Etkiler	Tesadüfi Zaman Etkiler	Tesadüfi Sabit Birim Etkiler
$Chi^2 = \_c$	3.171.458	9.606.114	5.072.842
p_c	0.031392	0.110752	0.047233

Tablo 10'da sunulan sonuçlara göre, birinci sütuna ait olasılık değeri %5'ten küçük olduğu için klasik model tesadüfi birim-zaman etkili tahminciye karşı reddedilmiştir. Tesadüfi zaman etkili tahminciye ait olasılık değerinin %10'dan da büyük olması tesadüfi zaman etkili tahmincinin de reddedilmesine neden olmaktadır. Tesadüfi zaman etkili tahminci reddedilince, tesadüfi birim-zaman etkili tahminci de zaman etkilerini içerdiği için reddedilmektedir. Sonuç olarak LM testi %4,7 olasılık değeriyle tesadüfi birim etkili tahmincinin tahmin edilmek istenen model için en uygun tahminci olduğu sonucunu vermektedir.

F-testi ve LM-testinden elde edilen sonuçlara göre GAB'ta faaliyet gösteren lojistik firmalarının finansal kırılganlıklarını etkileyen faktörlerin tahmin edilmesi için uygun tahminciler, sabit birim etkiler ve tesadüfi birim etkiler tahmincileridir. Bu iki tahminci arasında tercih yapmak ve en uygun tahminciyi belirlemek için Hausman testi yapılmıştır. Hausman testine ait hipotezler aşağıdaki gibidir.

H_0 : Tesadüfi birim etkili tahminci uygundur

H_1 : Sabit birim etkili tahminci uygundur

Bu hipotezleri test etmek üzere yapılan Hausman testine ait sonuçlar tablo 11'de raporlanmıştır.

Tablo 11. Hausman Testi Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar		b-B	Standart Hata
	FE (b)	RE (B)		
Altman Z-Skoru				
ROE	0.0274902	0.0260349	0,0014553	0,0041193
CO	0.7079234	0.7263672	-0,0184438	0,0027199
LR	-6.962.257	-6.793.203	-0,1690539	0,054793
RLTL	-8.281.261	-8.341.658	0,0603969	0,1361337
BFAVÖK	-0.0015808	0.0020795	0,0004987	0,0002206
$Chi^2 = 55,77$		Prop > $Chi^2 = 0,000$		

Hausman testinden elde edilen olasılık değeri %5'ten küçük olduğundan tesadüfi birim etkiler tahmincisi reddedilmektedir. Buna göre birim etkilerin tesadüfi bir değişken gibi ele alınmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Yani birim etkiler, modelde ayrı bir parametre olarak yer almalıdır. Birim etkilerin modelde ayrı bir parametre olarak ele alındığı sabit birim etkiler tahmincisine ait regresyon sonuçları tablo 12'de raporlanmıştır.

Tablo 12. Sabit Birim Etkili Model Ait Sonuçlar

Altman Z-Skoru	Katsayı	Std. Hata	Prob.
ROE	0.0274902	0.025267	0.277
CO	0.7079234	0.0077798	0.000
LR	-6.962.257	0.0935233	0.000
RLTL	-8.281.261	0.3128767	0.000
BFAVÖK	-0.0015808	0.0008102	0.051
Constant	1.259.777	0.1230627	0.000
R²	0.5556		

Firmanın sahip olduğu likit varlıkları gösteren cari oran (CO) %1 önem seviyesine göre anlamlıdır. Cari orana ait katsayının işareti pozitifdir. Teorik beklentilerle uyumlu bir şekilde bu sonuç cari oran ile Altman Z-Skorun aynı yönlü hareket ettiği anlamına gelmektedir. Cari orana ait katsayı 0,70'tir. Bu sebeple firmaların cari oranında meydana gelen bir birimlik artış Altman Z-Skorunu 0,70 birim arttırmaktadır. Yüksek Altman Z-Skor, düşük finansal kırılma anlamına geldiğinden GAB'ta faaliyet gösteren lojistik firmalarının cari oranlarının yüksekliği finansal kırılma üzerinde düşürücü etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Altman Z-Skoru üzerinde %1 önem seviyesine göre istatistiksel olarak anlamlı olan bir diğer değişken kaldıraç oranıdır (LR). Kaldıraç oranına ait katsayının negatif olduğu görülmektedir. Bu işaret, kaldıraç oranı ile Altman Z-Skoru arasındaki ilişkinin ters yönlü olduğunu ifade etmektedir. Kaldıraç oranına ait katsayı -6,96'dır. Dolayısıyla kaldıraç oranındaki bir birimlik artış GAB için hesaplanan Altman Z-Skorunu yaklaşık yedi (7) birim düşürmektedir. Altman Z-Skorunun düşüşü çalışmaya konu olan lojistik firmalarının finansal kırılma oranlarının artışı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yüksek kaldıraç oranları aynı zamanda yüksek finansal kırılma anlamına gelmektedir.

Uzun vadeli borç oranı (RLTL) da tıpkı kaldıraç oranı gibi Altman Z-Skoru üzerinde negatif etkiye sahip bir değişken konumundadır. Teorik beklenti, uzun vadeli borçların finansal kırılma üzerindeki etkisinin kısa vadeli borçlarla karşılaştırıldığında daha zayıf olması yönündedir. Uzun vadeli borç oranına ait olasılık değeri %1'den küçük olduğundan istatistiksel olarak anlamlı ve bu değişkene ait katsayı -8.28'dir. Dolayısıyla uzun vadeli borç oranında meydana gelen bir birimlik artış Altman Z-Skorunu yaklaşık

8,3 birim arttırmaktadır. Bu sonuç, finansal kırılganlığı artırıcı etkilerini karşılaştırdığımızda uzun vadeli borç oranının kaldıraç oranından daha yüksek etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Firmanın, kârıyla borcunu ödeme gücünün bir ölçüsü olan Borç FAVÖK oranı %10 önem seviyesine göre anlamlıyken yaygın olarak kullanılan %1 ve %5 önem seviyelerine göre istatistiksel olarak anlamsızdır. Ayrıca teorik beklenti, Borç FAVÖK oranı ile finansal kırılganlık arasında doğru yönlü bir ilişkinin varlığı yönüdeyken, regresyon modelinden elde edilen katsayının çok küçük de olsa (-0.001) negatiftir. Yani Borç FAVÖK oranı yükseldikçe firmanın finansal kırılganlığının düşmesi beklenir. Fakat regresyon modelinden elde edilen sonuca göre firmanın, kârıyla borcunu ödeme gücünün bir ölçüsü olan Borç FAVÖK oranı yükseldikçe firmanın finansal kırılganlığı artmaktadır. Bu sonuç beklentilerle uyumlu bir sonuç değildir. Nitekim Borç FAVÖK oranına ait katsayı %1 ve %5 önem seviyelerine göre istatistiksel olarak anlamsızdır.

İstatistiksel olarak anlamsız olan bir diğer değişken sermaye devir hızıdır (ROE). Sermaye devir hızına ait katsayının pozitif olduğu görülmektedir. Bu sonuç, sermaye devir hızının finansal kırılganlığı düşürücü etki yapacağı anlamına gelmektedir. Sermaye devir hızına ait katsayı 0.02'dir. Dolayısıyla sermayenin devir hızındaki bir birimlik artış Altman Z-Skorunu 0,02 birim arttırmaktadır. Yani GAB'ta lojistik firmalarının sermaye devir hızındaki artış, söz konusu firmaların finansal kırılganlıklarını azaltıcı bir etkiye sahiptir. Fakat bu etki istatistiksel olarak anlamlı değildir.

7. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın temel konusu, finansal kırılganlık ve finansal kırılganlığı etkileyen faktörlerdir. Bu konu ve soru, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren lojistik firmaları çerçevesinde işlenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler 2006-2019 yılları arasında kapsamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada yapılan analiz üç temel kısıt altında gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, finansal kırılganlıklar ve bununla ilgili çıkarımlar lojistik sektörü ile sınırlıdır. İkincisi çalışmaya konu olan lojistik firmaları Güneydoğu Anadolu Bölgesinde hizmet veren lojistik firmalarından seçilmiştir. Böylece lojistiğin finansal boyutu bölgesel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Sonuçlar bölgesel bir nitelik taşımaktadır. Son olarak 2006-2019 yılları arasındaki en az 8 (sekiz) yıllık verisine ulaşılabilen firmalar analize dahil edilmiş diğerleri analiz kapsamının dışında bırakılmıştır. Ayrıca yaygın bir şekilde finansal kırılganlıkların finansal sektörde faaliyet gösteren firmalar ya da makro ekonomik değişkenler kullanılarak ülkeler adına analiz edilmektedir. Bu yönüyle bu çalışma, oldukça güncel bir konu olan finansal kırılganlık olgusunu hızla gelişen bir sektör için bölgesel ölçekte inceleyerek literatürdeki diğer çalışmalardan ayrışmakta ve literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Öz Sermaye Devir Hızı (rate of return on equity), Cari Oran (current ratio) Kaldıraç Oranı (leverage ratio), Uzun Vadeli Borç Oranı (rate of long term liability) ve Borç FAVÖK (faiz ve vergi öncesi kar) oranı finansal kırılganlık üzerinde etkisi incelenen açık-

layıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. Altman Z-Skoru ise finansal kırılganlığı temsil etmek üzere açıklanan değişken olarak kullanılmıştır.

Yapılan tahminlerden elde edilen sonuçlara göre çalışmaya konu olan lojistik firmalarının finansal kırılganlıklarını arttıran unsurlar ise firmaların kaldıraç oranları ve ondan daha güçlü bir etkiye sahip olan uzun vadeli borç oranlarıdır. Hem kaldıraç oranları hem de uzun vadeli borç oranları finansal kırılganlık aynı yönde hareket etmektedir. Yani yüksek kaldıraç oranları ve yüksek uzun vadeli borç oranları aynı zamanda yüksek finansal kırılganlık anlamına gelmektedir. Elde edilen sonuçlara göre sermaye devir hızı ve firmanın borcunu ödeme gücünün göstergesi olan Borç FAVÖK oranının lojistik firmalarının finansal kırılganlığı üzerindeki etkisine dair istatistiksel olarak anlamlı yargılarda bulunmak ise mümkün değildir. Elde edilen bu sonuçlara dayanarak Güneydoğu Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren lojistik firmaların faaliyetlerine finansal açıdan devam edebilmelerinin koşulları yüksek likit varlıklar, düşük kaldıraç ve düşük uzun vadeli borç ile sağlanmaktadır.

Teorik beklentilerle uyumlu bir şekilde GAB'ta faaliyet gösteren firmaların cari oranlarıyla finansal kırılganlıkları arasındaki negatif ilişki, çalışmadan elde edilen sonuçlarla doğrulanmıştır. GAB'ta faaliyet gösteren firmaları için yüksek cari oranlar, daha düşük finansal kırılganlık anlamına gelmektedir. Yüksek likidite, firmanın sektörde beklenen ya da beklenmeyen ani değişimlere (şoklara) uyum sağlamasını mümkün kılarak faaliyetlerine ara vermeden devam edebilmesini olanaklı kılmaktadır. Dolayısıyla cari oranının GAB'ta faaliyet gösteren lojistik firmalarının finansal kırılganlığını düşürücü etkide bulunması, lojistik firmasının likit varlıklarla esnek davranma olanağına sahip olduğu sürece finansal açıdan kırılganlıktan uzaklaştığını işaret etmektedir.

Borçlanma ihtiyacı lojistik sektöründe geçici değil sürekli bir ihtiyaç olduğu bilinmektedir. Çalışmada elde edilen sonuçlarda GAB'ta faaliyet gösteren lojistik firmalarının finansal kırılganlıkları üzerinde ister toplam borcun öz sermayeye oranı ister uzun vadeli borçların toplam varlıklara oranı şeklinde olsun borçlanmanın belirleyici bir unsur olduğunu göstermiştir. Borçlanma ihtiyacı lojistik firmalarının faaliyetlerine başlamak, var olan faaliyeti devam ettirmek veya daha önce vermedikleri bir hizmeti müşterilerine sunmak için ortaya çıkmakta ve vade yapısı bakımından uzun yıllara yayılmaktadır. Bunun sebebi, lojistik faaliyetlerin başta konteyner, araç, depo, arazi ve son zamanlarda yazılım gibi büyük miktarlarda sermaye gerektiren yatırımlar ile gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesidir. Ayrıca ekonominin olağan çevrimleri sonucunda yeni lojistik hizmet talepleri ortaya çıkmakta ve bu talepler yeni lojistik yatırımlar gerektirmektedir. Söz konusu yatırımlar öz kaynaklardan karşılanmadığı zaman borçlanma, sürekli bir hal almaktadır. Bu ihtiyaç firmanın, hizmet sunduğu iş çevrelerinin gerektirdiği konteyner, araç, depo, arazi ve yazılım alanlarında yeni yatırımlar gerektirmektedir. Dolayısıyla öz kaynaklardan karşılanamadığı durumlarda lojistik faaliyetler genellikle borçlanma ile finanse edilen uzun vadeli ve büyük miktarlarda sabit sermaye yatırımları gerektirmektedir. Yapılan tahminler sonucunda kaldıraç oranları ve uzun vadeli borç oranının lojistik sektörde

finansal kırılğanlığı arttıran unsurlar olarak elde edilmesi, sektörün yapısal borç sorununu işaret etmektedir.

Hem cari oran üzerinden likidite sorunu hem de kaldıraç oranları ve uzun vadeli borç oranları üzerinden borçlanma sorunu ulusal ölçekte lojistik sektörünün temsil edildiği dernek, oda ve benzeri platformlarda eksikliği sıkça vurgulanan, sadece lojistik firmalarına özel hizmetler veren banka ve benzeri finansal kurumlara duyulan ihtiyacı destekler niteliktedir. Ayrıca iktisat politikası açısından bölgeye uygulanacak teşvik, sübvansiyon vs. gibi bölgesel iktisat politikaları için de bu sonuç, yönlendirici bir bilgi mahiyetindedir. Lojistik sektörü ya da lojistik sektörünün büyük oranda hizmet verdiği üretici ve ihracatçı kesim hedeflenerek uygulanacak olan politikaların, lojistik firmalarının likidite sorunlarını ve borçlanma ile birlikte ortaya çıkan finansal riskleri azaltıcı bir içerikte hazırlanması ve uygulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Allahrakha, M., Cetina, J. and Munyan, B. (2018). Do higher capital standards always reduce bank risk? The impact of the Basel leverage ratio on the US triparty repo market. *Journal of Financial Intermediation*, (34), 3-16.
- Aspachs, O., Goodhart, C. A., Tsomocos, D. P. and Zicchino, L. (2007). Towards a measure of financial fragility. *Annals of Finance*, 3(1), 38.
- Boğa, S. (2017). Finansal kırılğanlıklar ve uluslararası sermaye hareketleri: gelişmekte olan ülkeler üzerine bir Analiz. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(16), 1-17.
- Christopher, M. (2011). *Logistics ve supply chain management* (Fourth Edition b.). Dorchester: Pearson Education Limited.
- Cole, H. L. and Ohanian, L. E. (1999). The great depression in the United States. *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review From A Neoclassical Perspective*, 23, 2.
- Çitil, M. ve Görgün, M. (2021). Lojistik hizmet talebinin belirleyicileri: Türkiye lojistik sektörü için bir zaman serisi analizi . *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(2), 1128-1147.
- Easton, P. (2004). PE ratios, PEG ratios, and estimating the implied expected rate of return on equity capital. *The Accounting Review*,79(1), 73-95.
- Girişimci Bilgi Sistemi. (2021, Eylül 15). *Girişimci bilgi sistemi*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı: Web: <https://gbs.sanayi.gov.tr/CRM/Main/Index#CRM> adresinden 10 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Hasle, A., Lusardi, A. and Oggero, N. (2018). *Financial fragility in the US: Evidence and implications*. Washington: Global Financial Literacy Excellence Center.

- Jawabreh, O. A., rawashdeh, F. A. and Senjelawi, O. (2017). Using Altman's Z-score model to predict the financial failure of hospitality companies- Case of Jordan. *International Journal of Information, Business and Management*, 9(2), 156.
- Kale, S. ve Eken, M. H. (2017). Türk bankacılığında krizler ve çıkarılan dersler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdar Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5), 12.
- Khaddafi, M., Falahuddin, Heikal, M. and Nandari, A. (2017). Analysis Z-score to predict bankruptcy in banks listed in Indonesia stock exchange. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(3), 326.
- Klomp, J. (2014). Financial fragility and natural disasters: An empirical analysis. *Journal of Financial Stability*, 13, 190.
- Lagunoff, R. (2001). A model of financial fragility. *Journal of Economic Theory*, 99(1-2), 220.
- Loayza, N. V. and Rancière, R. (2006). Financial development, financial fragility, and growth. *Journal of Money, Credit and Banking*, 38(4), 1070.
- Mazareanu, E. (2021). *Transportation ve logistics, size of the global logistics market in 2020, by region*. Statista: <https://www.statista.com/statistics/1069868/global-logistics-market-size-region/> adresinden 11 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Mohammed, A. ve Kim-Soon, N. (2012). Using Altman's model and current ratio to assess the financial status of companies quoted in the Malaysian stock exchange. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 2(7) 1-11.
- Paula, L. F. and Jr, A. J. (200). External financial fragility and the 1998-1999 Brazilian currency crisis. *Journal of Post Keynesian Economics*, 22(4), 615.
- Pradhan, R. (2014). Z Score Estimation for Indian banking sector. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 5(6), 516.
- Sajjan, R. (2016). Predicting bankruptcy of selected firms by applying altman's z-score mode. *International Journal of Researc*, 4(4), 153.
- Sakiz, B. (2017). Airlines and risk management with financial ratios: Turkish Airlines case study. *PressAcademia Procedia*, 3(1), 96-103.
- Swalih, M. M. ve Vinod, M. S. (2017). Application of Altman Z Score on BSE-Greenex Companies. *Journal Of Applied Management and Investment*, 6(3), 213.
- Ticaret Bakanlığı. (2021, Şubat 16). *Gümrük idareleri listesi*. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı: Web: <https://ticaret.gov.tr/gumrukislemleri/gumrukidareleri/gumruk-idareleri-listesi/gumruk-idareleri-listesi> adresinden 11 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.
- TİM. (2021). *Türkiye ihracatçılar meclisi ihracat rakamları*. Türkiye İhracatçılar Meclisi: Web: <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari> adresinden 10 Şubat 2021 tarihinde alınmıştır.

- Tuzcuoğlu, T. (2020). The impact of financial fragility on firm performance: An analysis of BIST companies. *Quantitative Finance and Economics*, 4(2), 310-342.
- TÜİK. (2021). *Türkiye istatistik kurumu coğrafi istatistik portalı*. Türkiye istatistik kurumu: Web: <https://cip.tuik.gov.tr/#> adresinden 10 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- TÜİK. (2021). *Türkiye istatistik kurumu istatistik veri portalı*. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104vedil=1> adresinden 10 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- TÜİK. (2021). *Veri Portalı-Tüik Haber Bülteni*. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gross-Domestic-Product-by-Provinces-2019-33663> adresinden alınmıştır.
- Waters, D. (2003). *Logistics: an introduction to supply chain management*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). *Panel veri ekonometrisi: Stata uygulamalı*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Zaabi, O. S. (2011). Potential for the application of emerging market Z-score in UAE Islamic banks. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 4(2), 161.

DEMOGRAFİK YAPI ENFLASYONU ETKİLER Mİ? ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI (Araştırma Makalesi)

Süleyman UĞURLU (*) - Ömer Faruk AYYILDIZ (**)

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de demografik değişimlerin enflasyon üzerindeki etkisini araştırmaktır. Demografik yapıdaki değişikliklerin enflasyonu etkilemesi konusunda doğrudan teorik bir açıklama bulunmamakla birlikte, ulusal ve uluslararası literatürde son dönemde demografik yapıdaki meydana gelen değişimlerin enflasyona etkisi üzerine yapılan çalışmalar dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Türkiye özelinde demografik yapının enflasyon üzerindeki etkileri ARDL yöntemi ile araştırılmıştır. 1971-2020 yıllarını kapsayan bu çalışmanın bulgularına göre uzun dönemde bağımlı yaşlı nüfus enflasyonu negatif etkilerken, bağımlı genç nüfus, döviz kuru ve para arzı enflasyonu pozitif etkilemektedir. Hata düzeltme modeline göre de kısa dönemde meydana gelen bir şokun bir dönemde %60 oranında giderileceği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demografi, Enflasyon, Döviz kuru, ARDL, Türkiye.

Does Demographic Structure Affect Inflation? ARDL Bound Test Approach

Abstract

The aim of this study is to investigate the effect of demographic changes on inflation in Turkey. Although there is no direct theoretical explanation about the effects of changes in demographic structure on inflation, studies on the effect of changes in demographic structure on inflation in the national and international literature draw attention. In this study, the effects of demographic structure on inflation in Turkey were investigated by ARDL method. According to the findings of this study covering the years 1971-2020, while the dependent elderly population affects inflation as negatively in the long term, the dependent young population, exchange rate and money supply affect inflation as positively. According to the error correction model, it has been determined that a shock will be eliminated rate of 60% in the short term.

Keywords: Demography, Inflation, Exchange rate, ARDL, Turkey.

*) Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İktisat Bölümü, İktisat Politikası Ana Bilim Dalı
(e-posta: suleymanugurlu@karabuk.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5942-9379>

**) Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, İktisat Bölümü, İktisat Politikası Ana Bilim Dalı
(e-posta: omer.ayyildiz34@hotmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4933-9403>

1. Giriş

Demografik değişim kavramı, aslında insanlık tarihinin var oluşundan itibaren süregelen bir olgudur. Bu olgu, yüksek doğum ve ölüm oranlarından, düşük doğum ve ölüm oranlarına doğru ilerleme kaydetmektedir. Bir nüfus piramidi düşünüldüğünde en üst kısım ölüm oranını en alt kısım ise doğum oranını temsil etmektedir. Ölüm oranlarının geçen son yüzyılda düşmesi ve yaşlı nüfusun artmasıyla beraber doğum oranlarındaki düşüşle birlikte bu piramidin zirve noktası genişlemekte ve taban kısmı daralmaktadır (Burgaz ve Kaplan, 2021).

Nüfus kavramı, sınırları belli olan bir bölge ya da alanda belirlenen bir zaman dilimi içerisinde yaşayan insan sayısının bilgisini vermektedir. Dünya üzerinde bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan dış göçler veya bir ülkenin kendi sınırları içerisinde bölgesel olarak yaptığı iç göçler, meydana gelen doğum ve ölüm oranları demografik değişimi meydana getiren en temel faktörlerdir. 20. yüzyıla kadar olan süreçte ülkeler, nüfus sayımına/miktarına önem verirken sonrasında ise nüfus artışlarının ya da azalışlarının nedenlerine ve demografik değişimi etkileyen faktörlere önem vermeye başlamışlardır (Doğan ve Bostan, 2019).

Demografik değişikliklerin ekonomiye etkisine ilişkin ekonomistlerin ve politika yapıcılarının dikkatini iki önemli terim çekmektedir. Birincisi; “baby boom” kavramıdır. Bu kavram nüfusta belirli bir dönemde bebek doğum oranlarında patlama meydana gelerek genç bağımlı nüfusun artmasına sebep olmaktadır. İkincisi ise; “education boom” olarak ifade edilen eğitim patlamasıdır. Bu kavram hem işsizlik hem de gelir yönünden etkisini göstermektedir. Eğitim oranının yükselmesiyle sektörlerdeki emek talebinin emek arzından fazla olması durumuna gelecek ve emek arz fazlası oluşacaktır (Biagi ve Lucifora, 2005).

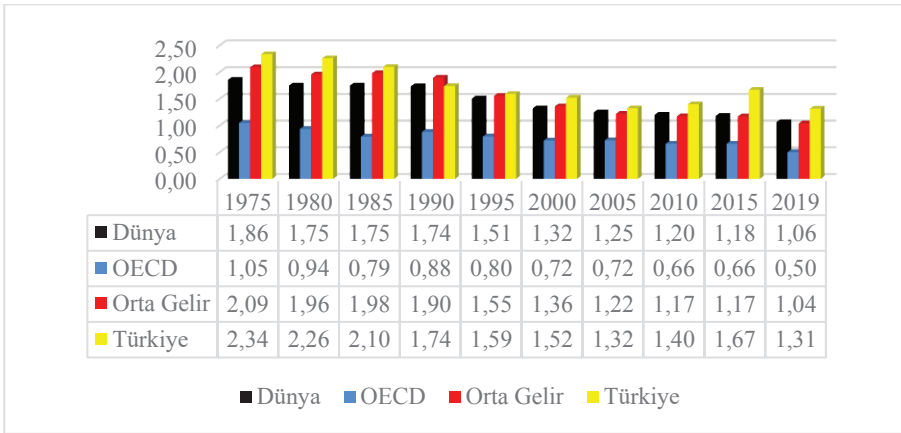
Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye’nin nüfusunda meydana gelen artış birçok sebebe dayanmaktadır. Özellikle de iç göçün etkin olmasıyla kentleşme sorunu meydana gelmiş, büyük şehirler metropol halini almaya başlamıştır. Büyük şehirlere yakın olan tarım alanları yerleşime açılmıştır. Çalışma çağındaki nüfusun büyük şehirlerde artış göstermesi yeni iş alanlarının açılmasını ve yeni sektörlerin üretime kazandırılmasını gerekli kılmıştır (Doğan ve Bostan, 2019; Şahin, Çiftçiyıldız ve Evkaya, 2019).

Dünyada küreselleşmenin başlamasıyla birlikte devletler dışa açılım sürecini girmiş ve devletlerin birbirleri ile olan ilişkileri ve bağılıkları artmıştır. Devletlerin birbirleri olan ilişkilerinde kentleşme yönünden gelişmiş şehirler ön planda olmaktadır. Sermaye, bilgi akışı, mal ve hizmet gibi önemli kriterleri önceden devletler kendi aralarında yaparken nüfus yoğunluğunun artmasıyla gelişmiş olan şehirler ile birlikte bu alışveriş, büyük metropoller ile yapılmaya başlanmıştır. Bu yeni uygulama devletlerin ekonomik ve siyasi konjonktürlerine yön vermeye başlamıştır (Kızıroğlu, 2017).

Gelişmiş ülkelerin demografik yapısında yaşlı bağımlı nüfusta artış olması düşük bütüme, düşük yatırım ve düşük reel faiz oranlarına sebep olmaktadır. Yaşlı bağımlı nüfusun ekonomiye ana etkisi daha yüksek yaşam beklentisi sebebiyle tasarruflarını arttırması şeklinde olmaktadır. Artan tasarruflar tüketim harcamalarının azalması demektir. Bu se-

bepile toplam talep miktarını düşmesiyle fiyatlarda aşağı yönlü bir baskı oluşturmaktadır (Aksoy, Basso, Smith ve Grasl, 2019). Tasarruf oranındaki yaş kaynaklı bu değişiklikler IS-LM modelinde IS eğrisini değiştirecek ve para politikası göz önünde alındığında hem toplam talebi buna bağlı olarak da fiyatlar genel seviyesini etkileyecektir. Demografik yapıda yaşlı bağımlı nüfusun artması tasarrufları arttıracığından toplam harcamalarda düşüş meydana gelecektir. Orta yaşlı çalışma çağındaki nüfusun artması işçi başına GSYH'nin büyüme oranını olumlu yönde etkiler fakat 65 yaş üstü yaşlı bağımlı nüfusun artması olumsuz etkiye sebep olmaktadır. Dolayısıyla enflasyonist olmayan nominal ücretlerdeki artışlar demografik yapının olumsuz değişimi sebebiyle verimlilik de düşüş yaşandığından enflasyonist bir ortam oluşmaktadır (Lindh ve Malmberg, 2000).

Ekonomi de genel denge toplam talep ve arz eğrisinin kesiştiği noktada sağlanır. Toplam talep ya da toplam arz eğrisinde meydana gelen değişim fiyat-hâsıla ekseninde değişikliğe sebep olur (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2016). Ülkelerin nüfuslarının her geçen gün artmasıyla dünya nüfusu da ciddi oranda artmaktadır ve artan bu nüfusun üretim ve tüketim dengesine olan baskısı önemli ölçüde hissedilmektedir. Bu sebeple gelir, insanların sosyal ve ekonomik yönleri başta olmak üzere çevresel olarak büyük bir etki meydana getirmektedir. Düşük ve orta gelir düzeyleri insanları doğrudan etkilemektedir (Özgür, 2017).

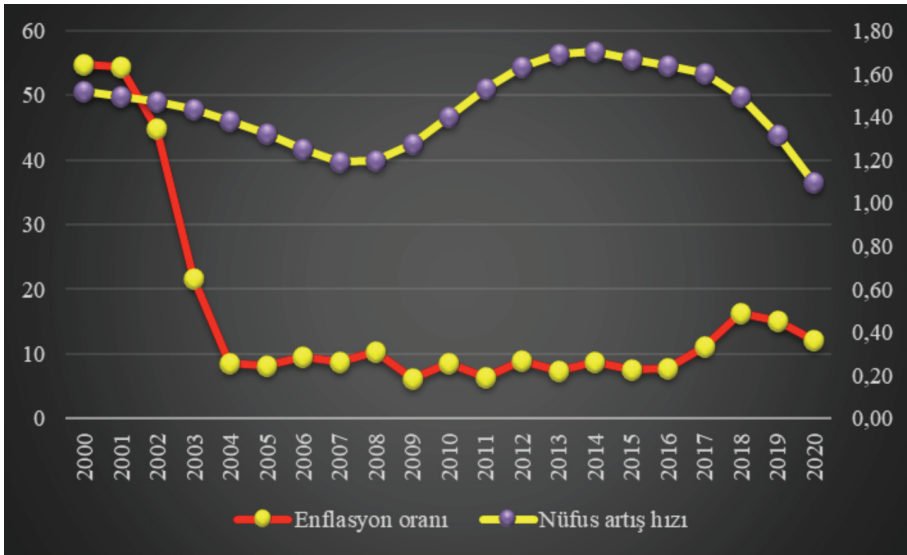

Şekil 1. Çeşitli örneklem gruplarına ilişkin nüfus artış hızları (Dünya Bankası).

Yukarıdaki Şekil 1'e göre tüm örneklem gruplarında 1975'lerden 2019'a doğru nüfus artış hızlarında bir azalış seyri görülmektedir. Sadece Türkiye'de 2010-2015 yılları arasında bir artış olduğu göze çarpmaktadır. Bu artışta da Suriyeli göçmenlerin neden olduğu bilinmektedir. Şekle göre Türkiye, üyesi olduğu OECD ülkelerinden yaklaşık 2.5 kat, Dünya Bankası tarafından sınıflandırılan "orta gelir" ülkelerine göre ise yaklaşık 1.25 kat daha fazla nüfus artış hızına sahiptir.

Bir ülkenin demografik yapısında meydana gelen değişim o ülkenin makroekonomik göstergelerini de etkilemektedir. Demografik değişim, tüketicilerin ve üreticilerin kararlarında değişikliklere sebep olur. Tasarruf, yatırım, gelir, emek piyasasındaki dengesizlikler, toplam talep ve toplam arz gibi bazı makroekonomik değişkenleri etkilemektedir. Emek piyasasında ve buna bağlı olarak üretimde meydana gelen değişimler ekonominin toplam arzını doğrudan etkilemesi sebebiyle ekonomik büyüme ve enflasyona orta ve uzun vadede ciddi etkileri olmaktadır. Demografik yapının değişmesiyle birlikte nüfusta yaş ve kazanç ortalamasının değişmesi tüketim ve tasarruflar ile birlikte toplam talebi de doğrudan etkilemesi sebebiyle ekonomik büyüme ve enflasyonu kısa vadede ciddi etkileri olmaktadır (Telek ve Ergün, 2021).

Enflasyon genel olarak, sürekli fiyat artış süreci veya paranın sürekli değer kaybetmesi olarak ifade edilir. Tanımda yer alan sürekli fiyat artış süreci, aksi duruma dönmediği sürece, enflasyon olarak kabul edilmektedir. Enflasyon türleri bakımından ve kaynaklarına göre talep enflasyonu, maliyet enflasyonu ve fiyat enflasyonu olarak üç kısma ayrılır. Talep enflasyonu, toplam talebin toplam arzdan fazla olması, maliyet enflasyonu, üretimde nihai mal elde etmek amacıyla kullanılan ara malların fiyatlarının ve girdi maliyetlerinin artması sebebiyle toplam arz eğrisinin sola kayması, fiyat enflasyonu ise, bazı üreticilerin ürettikleri malları normal piyasa fiyatının üzerinde satmasıyla gelirlerini arttırması ya da bu mallara olan talebin artmasına bağlı olarak fiyatların artmasıyla meydana gelen enflasyon türüdür. Bir ekonomi enflasyon sürecine girdikten sonra bu enflasyon türünün üçünden de kaynaklanarak süreç devam eder ve bu üçü arasında bir döngü halini alır (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2016).

Şekil 2. Türkiye’de enflasyon oranı ve nüfus artış hızları (Dünya Bankası).

Şekil 2’de Türkiye’nin 2000-2020 yıllar arasındaki enflasyon oranı ve nüfus artış hızları gösterilmektedir. 2000-2002 yılları arasında Türkiye’de krizler dolayısıyla makroekonomik dengelerde bozulmalar yaşanmış, 2003 yılından itibaren nispeten iyileşmeler görülmeye başlamıştır. Bu durum enflasyon rakamlarına da yansımıştır. 2004 yılından itibaren görece daha istikrarlı enflasyon oranları yakalanmıştır. Nüfus artış hızına baktığımızda ise 2009 yılına kadar düşüş trendinin ardından bir yükseliş trendi görülmektedir. Bu dalgalanmanın Suriyeli mültecilerin Türk vatandaşlığına geçenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Mültecilerin göçü Türkiye’de önemli bir demografik değişime ve emek arzında dalgalanmaya yol açmıştır.

Demografik değişimle ilgili olarak yapılan teorik bir araştırma olan emek arzı teorisinde Malthus: “Emeğin getirisi, emekçilerin evlenmesini ve sayısının çoğalmasını teşvik edecektir, öyle ki, devamlı olarak artan talebi, devamlı olarak artan nüfusla karşılayabilirsiniz.” görüşünü belirtmektedir. Malthus’un bu görüşünde nüfusun meydana getirdiği emek arzındaki artış, ücretlerin artışına bağlıdır. Ücretlerin artışı hanedeki doğum oranlarını arttıracak, bu da nüfusu arttırarak emek arzını arttıracaktır. Emek arzının artmasıyla da üretim artacak ve toplam arz toplam talebi karşılayacak seviyeye gelecek, böylece piyasa dengesi sağlanmış olacaktır. Fakat ücret hadleri istenilen seviyede olmazsa durum tam tersi bir şekilde seyir izleyerek nüfus artış hızı yavaşlayacak, emek arzı azalacak, emek arzının azalması sebebiyle üretim azalacak; bu sebeple de toplam arz toplam talebi karşılayamayacaktır (Kazgan, 1991). Bilindiği üzere klasik iktisadi düşünce genel olarak nüfus, emek, üretim, fiyatlar ve ücretler arasındaki etkileşimi bu şekilde açıklamaktadır. Ancak bu etkileşim kesin ve net değildir.

Demografik değişimin enflasyona doğrudan etkisinin olduğunu söyleyen net bir teori iktisatta söz konusu değildir. Asıl sorun ülke nüfusundaki değişimlerin uygulanan ekonomi politikalarıyla birlikte enflasyona dolaylı yoldan etkisinin tahmin edilmeye çalışılmasıdır. Belirli bir dönemde nüfus yapısında meydana gelecek olan değişimler ve o dönem içerisinde uygulanan para ve maliye politikalarıyla birlikte nüfusun enflasyona etkisi olabilmektedir.

Nüfus ve enflasyon arasındaki ilişki uygulanan para politikaları ve siyasi değişikliklerden de etkilenmektedir. Ekonomide eğer daraltıcı para politikası uygulamaya konulursa çalışma çağındaki nüfusun elinde bulundurduğu para miktarı azalacağından tüketimi azalacaktır fakat yaşlı bağımlı nüfusundan tam tersi şekilde tüketimi artacaktır. Tam bu noktada ekonomideki tüketicilerin tercihleri büyük rol oynamaktadır. Tüketici gelirini tercihine göre ister tamamını harcar isterse tasarruf yapabilir ya da tüketiciler pozitif zaman tercihini kullanarak bugün yapacağı harcamaları daha sonraya erteleyebilirler. Fakat pozitif zaman tercihi tüketiciler için her zamana geçerli olmayabilir (Kaygısız ve Ezanoğlu, 2021).

Genç bağımlı nüfus gelirlerinin çok düşük olması sebebiyle tüketim odaklıdır. İlerleyen dönemde genç bağımlı nüfusun da çalışma çağındaki nüfusa geçmesiyle gelirlerinde artış meydana gelecek ve bu durumda da gelirlerini hem tüketim hem de yaşlılığında kendi geçimini rahat sağlayabilsin diye tasarruf odaklı olacaktır. Bu durumda çalışma ça-

ğındaki nüfusun tasarruf yapması sebebiyle tüketim miktarında azalma meydana gelecek ve talep miktarındaki azalışlar enflasyona düşürücü etki yapacaktır. Genç bağımlı nüfusa bakıldığında tüketimlerini artırma eğilimli olduklarından enflasyon üzerinde etkisi pozitif yönlü olacaktır (Kaplan ve Burgaz, 2021). Tüketicilerin harcamalarındaki bu değişim yaşam boyu gelir hipotezi ile de açıklanabilmektedir. Hipoteze göre tüketiciler çalışma dönemlerinde daha fazla gelir elde ederler ve bu gelirlerinin belli bir kısmında pozitif tasarruf yaparlar. Bunun sebebi ise emeklilik döneminde yani yaşlı bağımlı nüfus konumuna geçtiklerinde bu tasarruflar gelirlerinden fazla tüketim yaptıklarında kullanacaklar ve daha rahat yaşamlarını sürdürebileceklerdir (Kaygısız ve Ezanoğlu, 2021). Demografik değişimde meydana gelen değişikliklerle beraber nüfus artışının da enflasyona da etkisi olduğu kabul edilmektedir. Nüfusun belirli bir dönemde artması piyasada mal ve hizmetlere olan talep miktarında artışa sebep olacak ve mal ve hizmetlerin arz miktarı talep miktarını karşılayamayacağından dolayı enflasyonist baskı meydana gelecektir.

Demografik değişim sürecinde hızlı nüfus artışını etkileyen iki temel faktörden biri doğurganlığın artması diğer ise göç olgusudur. Coğrafi bölgeler arasında gerçekleşen göç, toplumların savaş, açlık, sosyal sorunlar, ekonomik sıkıntılar gibi sebeplerin baş göstermesiyle meydana gelmektedir. Diğer bir ifadeyle göç, bu sorunlardan dolayı sıkıntı yaşayan toplumların daha iyi bir yaşam ve refah seviyesinin artacağı beklentisiyle geçici ya da kalıcı olarak ikamet yerlerini değiştirmesi olarak da tanımlanabilmektedir. Göç sebepli olarak demografik yapının değişmesi iki türlü olmaktadır. Birincisi iç göç, ikincisi ise dış göçtür (Arslan ve Akan, 2008).

Türkiye'nin bugünkü demografik yapısında iç göç anlamında meydana gelen değişimler ilk olarak 1950'li yıllarda başlamıştır. 1980'li yıllara kadar olan bu süreçte gerçekleşen göç hareketleri daha çok siyasal gerekçeli iken, 1980'den sonraki dönemde ise ekonomik gerekçelerle gerçekleşmiştir (Özbay ve Yücel, 2001). Dış göç konusunda ise Türkiye hemen hemen her dönemde dış göç almıştır diyebiliriz. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Kafkasya'dan, Cumhuriyetin ilk döneminde Yunanistan ve Balkanlardan, 1980'li yıllarda Bulgaristan ve Irak'tan, 1990'lı yıllarda yine Irak, Bosna ve Doğu Bloku ülkelerinden ve son olarak 2010'lu yıllarda Suriye'den gelen milyonlarca göçmen Türkiye'ye yerleşmiştir (Karasu, 2018).

Durumu Türkiye özelinde değerlendirecek olursak 1980'li yıllarda kırsalda yaşayanların oranı %75 iken, günümüzde nüfusunun %80'i şehirli konumuna geçmiştir. Bu geçiş nüfusun dinamiklerini de değiştirmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin çözüm bulması gereken sosyal ve ekonomik sorunları da çeşitlenerek derinleşmiştir (Beşer ve Güllü, 2019).

2. Literatür

Nüfus dinamiğinin daha çok büyüme, kalkınma ve işsizlik gibi önemli makroekonomik değişkenlerle ilişkisinin araştırıldığı bilinmektedir. Son dönemlerde ise bu ilişkiye enflasyonun da dahil edildiği görülmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde seçilen örneklem grubunun, çeşitli yaş gruplarının, kullanılan değişkenlerin ve yöntemlerin farklı

olması nedeniyle çok farklı sonuçlara ulaşıldığı belirlenmiştir. Bu çerçevede birtakım önemli ve güncel çalışmalara kronolojik olarak burada yer verilmiştir.

Lindh ve Mamlberg (2000), 1960-1994 dönemine ilişkin 20 OECD ülkesinde enflasyon ile yaş yapısı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yöntem olarak havuzlanmış EKK, sabit ve rassal etkileri kullanmışlardır. Araştırmanın sonucunda net tasarruf sahiplerinin nüfus oranındaki artışın enflasyonu azalttığını, emeklilerin emekli maaşlarını kullanmaya başladıklarında enflasyonun arttığını tespit etmişlerdir.

Bullard, Garriga ve Waller (2012), çalışmasına göre optimal bozulmalar model ekonomide, nüfus yapısındaki değişiklikler şu şekilde yorumlanır: Belirli bir grubun yeniden dağıtım politikasını etkileme yeteneği daha yaşlı nüfus daha fazla olduğunda yeniden dağıtım politikası üzerindeki etkisi, ekonominin nispeten düşük bir durağan durum sermaye düzeyine ve nispeten düşük sabit durum enflasyon oranının gerçekleşmesidir. Bebek doğum oranlarının artması geçici olarak daha yüksek enflasyon oluşturabilir. Yaşlı nüfus ise enflasyon üzerinde düşürücü bir etki oluşturacak ve hatta deflasyona yol açacaktır. Yaşlanan nüfus yapısıyla Japonya'da ılımlı bir deflasyon oluşacaktır.

Yoon, Kim ve Lee (2014), çalışmada 1960-2013 dönemlerini kapsayacak şekilde 30 OECD ülkelerinden oluşan bir panel veri seti oluşturulmuştur. Bu çalışmada sonuç olarak, bir regresyon analizi kullanarak, nüfus artışının birçok durumda önemsiz olsa da reel ekonomik değişkenleri olumsuz yönde etkilediğini bulmuştur. Nüfus artışı enflasyonu pozitif yönlü etkilemektedir. Çünkü nüfusun artması toplam talebin artmasına sebep olacaktır. Bunun nedeni kısa vadede toplam arz ayarlamasının demografik şoklara yanıt vermede toplam talep ayarlamasından daha yavaş olmasından dolayıdır. Nüfusun artmasına bağlı olarak yaşlı bağımlı nüfusun enflasyonu ciddi şekilde baskılayacaktır.

Anderson ve Botman (2014), IMF'nin Küresel Bütünleşik Para ve Mali (GIMF) modelini kullanarak nüfusta yaşlanmanın enflasyonu azaltabileceğini tespit etmişlerdir. Bunun ise işgücüne katılım oranının azalmasına bağlı olarak nominal ücretlerdeki değişimler, sermaye ve toprak fiyatlarında da yapılacak olan ayarlamalar ile gerçekleşeceğini belirtmişlerdir.

Gajewski (2015), enflasyon ve yaşlanma süreci arasındaki ilişkiyi analiz etmek için, 34 OECD üyesi ülke için 1970-2013 yıllarını kapsayan panel veri seti oluşturmuştur. Sabit etkiler modelinin kullanıldığı çalışmanın sonucuna göre yaşlı bağımlı nüfus deflasyonist bir etki oluşturmaktadır. 80 yaş ve üstü nüfusun deflasyonist etkisi ise daha yüksektir. Öte yandan genç bağımlı nüfus oranı bu dönem içerisinde önemli ölçüde azalmış olmakla birlikte, fiyatlar yönünde yukarı yönlü bir baskı uygulamış olup enflasyon üzerindeki etkisinin zayıf olduğu saptanmıştır.

Takats ve Juselius (2015), çalışmalarında 1955-2010 dönemine ilişkin 22 gelişmiş ülkenin nüfus yaşlanmasının enflasyon üzerindeki etkisini sabit etkiler yöntemi ile analiz etmişlerdir. Araştırmanın sonucuna göre, analiz edilen dönemde nüfustaki değişimin enflasyonunun üçte birini oluşturduğunu ve nüfusun yaşlanması ile enflasyon arasında istikrarlı ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Jaffri, Farooq ve Munir (2016), Pakistan için demografik değişimlerin enflasyon üzerine etkisini 1988-2014 dönemine ilişkin ARDL sınır testi ile analiz etmişlerdir. Araştırmanın sonucuna göre nüfus artış oranının enflasyon üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu, orta yaşlı çalışan nüfusun enflasyonu olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Juselius ve Takats (2016), çalışmalarında 22 gelişmiş ülke ekonomisinin 1955-2014 dönemine ilişkin enflasyon ile yaş yapısı arasındaki ilişkiyi sabit etkiler modeli ile analiz etmişlerdir. Araştırmanın sonucuna göre bağımlı nüfusun enflasyona sebep olduğu, demografi ile enflasyon arasında istikrarlı ve önemli bir korelasyon olduğu sonucuna varmışlardır.

Andrews, Oberoi, Wirjanto ve Zhou (2018), çalışmada 22 OECD ülkesinin 1955-2010 dönemine ilişkin nüfus yapısındaki değişimlerin enflasyon üzerine etkisini VAR yöntemiyle analiz etmiştir. Analiz sonucunda demografik yapıdaki değişimlerin enflasyonu etkilediği, yaşlı bağımlı nüfusun daha az enflasyona sebep olduğu tespit edilmiştir.

Broniatowska (2019), çalışmada nüfus yaş yapısı ile enflasyonun birbirine bağlı olup olmadığını ve özellikle artan bir yaşlılık bağımlılık oranının daha düşük bir enflasyon oranıyla ilişkili olup olmadığını değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışma, 1971-2015 dönemini kapsayacak şekilde 30 OECD ülkesi için panel veri seti oluşturularak tahmin edilmiştir. Çalışmada EKK, genelleştirilmiş EKK, sabit ve rassal etkiler analizleri yapılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre demografik değişikliklerin gelecekte, özellikle de önemli nüfus yaşlanmasının yaşandığı veya beklendiği ekonomilerde gelecekte deflasyonist bir etkiye sahip olabileceğini tahmin edilmektedir. Demografik değişim ve enflasyon arasında gerçekten bir ilişki olduğunu belirtmiş olup yaşlı bağımlı nüfus deflasyonist iken, bağımlı genç nüfus enflasyonist olarak analiz edilmiştir.

Manga ve Cengiz (2020), çalışmada Türkiye'nin 1980-2020 dönemini kapsayacak şekilde nüfus yapısının enflasyon üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Uygulanan ARDL testi sonuçlarına göre bağımlı genç nüfus enflasyonu pozitif yönlü etkilerken, bağımlı yaşlı nüfus negatif yönlü etkilemiştir. Ampirik analizin bir sonraki kısmında uygulanan Bootstrap Rolling Window testinde 1996-2000 ve 2008-2015 dönemlerinde bağımlı genç nüfustan enflasyona doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmişken, enflasyondan bağımlı genç nüfusa doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Burgaz ve Kaplan (2021), çalışmada 1996-2020 dönemi için 42 Avrupa ülkesi ile bir panel veri seti oluşturulmuştur. İki yönlü sabit etkiler modeli sonucuna göre genç bağımlı nüfusun ve nüfus artış hızının enflasyonu arttırdığı, yaşlı bağımlı nüfus ve çalışma çağındaki nüfusun ise enflasyonu düşürdüğü tespit edilmiştir.

Juselius ve Takats (2021), 22 ülkede 1870-2016 dönemine ilişkin demografik yapıdaki değişimlerin enflasyon üzerindeki etkilerini panel veri seti kurarak sabit etkiler tahmincisi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda genç ve yaşlı bağımlı nüfus daha yüksek enflasyonla, çalışma çağındaki nüfus ise daha düşük enflasyonla ilişkilendirilmektedir.

Kalafatçılar ve Özmen (2021), çalışmada 14 gelişmekte olan ülkenin 1995-2015 yıllarına ilişkin BM'den alınan veriler ile demografik yapıdaki değişimlerin enflasyona etki-

sini hesaplar projesini (NTA) baz alarak analiz etmiştir. Araştırmanın sonucunda çalışma çağındaki nüfusun deflasyonist baskıya sebep olduğunu, çocuk ve yaşlı bağımlı nüfusun enflasyonist baskıya neden olduğu tespit edilmiştir.

Kaplan ve Burgaz (2021), çalışmada 27 Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin 1996-2020 dönemine ait demografik göstergelerin enflasyon üzerinde etkisini test etmek için iki yönlü sabit etkiler modelini kullanmıştır. Ancak analiz sonucuna göre beklentilerin aksine ilişki bulunmuştur.

Telek ve Ergün (2021), Türkiye'nin 1980-2019 dönemini kapsayacak şekilde demografik değişikliklerin (0-14 yaş, 15-64 yaş, 65 ve üstü yaş) enflasyon üzerindeki etkilerini ampirik olarak analiz etmiştir. Değişkenler arasında herhangi bir uzun dönemli ilişkinin tespit edilebilmesi için önce Gregory-Hansen (1996) testi ve daha sonra uzun dönemli ilişki eğer var ise şiddetinin ve doğrultusunun tespiti için FMOLS yöntemi kullanılmıştır. Yapılan tüm bu analiz sonuçlarına göre nüfus değişiminin enflasyonu etkilediği tespit edilmiştir. Toplam nüfus içerisinde genç bağımlı nüfusun veya çalışma çağındaki nüfus düzeyinin yükselmesi mallara ve hizmetlere olan talebin yükselmesine bağlı olarak enflasyona neden olduğu sonucuna varılmıştır. 65 yaş üstü veya yaşlı bağımlı nüfusun artmasının ise talebin azalmasına neden olduğu ve enflasyon üzerinde düşürücü etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Kaygısız ve Ezanoğlu (2021), IMF tarafından sınıflandırılan 23 yükselen ekonomi için 1995-2017 dönemini kapsayacak şekilde Dünya Bankası'na ait veri tabanından temin edilen veriler ile panel veri seti oluşturmuştur. EKK, GMM ve sabit etkiler modeli analiz sonuçlarında genç bağımlı nüfusun enflasyonu düşürdüğü, ancak yaşlı nüfusun artmasının enflasyonu arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Aksoy ve İvrendi (2021), Türkiye'de yaşayan Suriyeli mültecilerin sayısının enflasyon üzerindeki etkisini irdelemek amacıyla 2012-2019 dönemi için aylık verilerle bir ARDL sınır testi oluşturmuştur. Bu test sonucuna göre, Suriyeli mültecilerin nüfusundaki %1'lik artış enflasyonu %1.70 oranında artırmaktadır.

Yapılan literatür taraması sonucunda nüfus ve enflasyona ilişkin her ne kadar farklı sonuçlar çıksa da genel görüş olarak nüfus artışında meydana gelen değişimin enflasyon üzerinde pozitif etkisinin olduğu; bağımlı genç nüfusun enflasyonist, bağımlı yaşlı nüfusun ise deflasyonist olduğu görüşü hâkimdir.

3. Metodoloji

3.1. Veri Seti

Bu çalışma, demografik yapı ile enflasyon arasındaki ilişkiyi Türkiye örnekleminde zaman serisi analiziyle tespit etmeye çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda değişkenler zaman kısıtı dolayısıyla 1971 – 2020 dönemine ait yıllık veriler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Serileri oluşturan veriler Dünya Bankası ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) resmi internet sitelerinden temin edilmiştir. Çalışmada yer alan tüm verilerin logaritmaları alınmıştır.

Demografik yapının enflasyon üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmada kullanılan model Broniatowska (2019)'dan hareketle;

$Linf_t = \beta_1 + \beta_2 Ldepy_t + \beta_3 Ldepo_t + \beta_4 Lm2_t + \beta_5 Ldk_t + u_t$ şeklindedir. Burada $Linf$ enflasyon oranını, $Ldepy$ bağımlı genç nüfusu (0-14 yaş/15-64 yaş), $Ldepo$ bağımlı yaşlı nüfusu (65 ve üstü yaş/15-64 yaş), $Lm2$ geniş para arzını ve Ldk ise nominal döviz kuru nu ifade etmektedir. Aşağıdaki Tablo 1'de modelde yer alan değişkenlere ait bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1. Modelde Yer Alan Değişkenler ve Kaynakları

Değişken	Değişkenin Tanımı	Verinin Kaynağı
Linf	Enflasyon oranı	Dünya Bankası
Ldepy	Bağımlı Genç Nüfus	Dünya Bankası
Ldepo	Bağımlı Yaşlı Nüfus	Dünya Bankası
Lm2	M2 para arzı	Dünya Bankası
Ldk	Nominal Döviz Kuru	TCMB

3.2 Yöntem

Çalışmanın analiz kısmında zaman serilerinin analizlerinde uygun modelin seçilmesi için öncelikle söz konusu zaman serisine birim kök testi yapılmaktadır. Durağanlığının birim kök içerip içermediğini araştırılmasında en çok kullanılan yöntem olan Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen ADF birim kök testi ve Phillips ve Peron (1988) tarafından geliştirilen PP birim kök testi kullanılmıştır.

Aşağıda ADF testine ilişkin denklem (1) sabitli, denklem (2) ise sabitli ve trendli modelleri ifade etmektedir

$$\Delta Y = a_0 + a_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m a_{2i} \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta Y = a_0 + a_1 t + a_2 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m a_{3i} \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (2)$$

Bu eşitlikte ΔY durağanlığı kontrol edilen değişkenin birinci farkını, t trend olan genel eğilim değişkenini, Y_{t-1} gecikmeli fark eğilimini, a_0 sabit terimi, m optimal gecikme uzunluğunu, u_t hata terimini göstermektedir. Denklemden m olarak ifade edilen gecikme uzunluğu genel itibariyle Akaike Bilgi Kriteri ve Schwarz kriterine göre belirlenmektedir.

PP testine ilişkin sabitli ve sabitli-trendli denklemler şu şekildedir;

$$\Delta Y_t = \beta + \delta y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \gamma trend + u_t \quad (4)$$

PP birim kök testi hata terimindeki (u_t) otokorelasyonu ve değişen varyansı düzeltmektedir. Bundan dolayı ADF birim kök testine ek olarak PP birim kök testi de uygulanmaktadır.

VAR modelinde, analiz için oluşturulan modeldeki değişkenlerinden dışsaldan içsele doğru sıralanması gereklidir. VAR modelinden farklı olarak ARDL modeli değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisiyle beraber uzun dönemli ve kısa dönemli ilişkiyi de tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır.

ARDL bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki düzey varlığını test ederken bu değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini Wald testini (F testi) kullanarak tespit eder (Pesaran vd., 2001).

ARDL modeli için temel denklem şu şekildedir;

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_{3i} X_{t-i} + u_t \quad (5)$$

Sınır testi değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını sınamaktadır. Sınır testi uygulanıp test istatistiği üst kritik sınırı geçerse kısa ve uzun dönem katsayıları tahmin edilebilmektedir. ARDL sınır testi yaklaşımına ilişkin kısıtsız hata düzeltme modeli (6) nolu eşitlikte gösterilmiştir.

$$\begin{aligned} \Delta \ln f = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta \ln f_{t-1} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} \Delta ldepy_{t-1} + \sum_{i=0}^p \beta_{3i} \Delta ldepo_{t-1} + \\ & \sum_{i=0}^r \beta_{4i} \Delta ldk_{t-1} + \sum_{i=0}^s \beta_{5i} \Delta ldm2_{t-1} + \delta_1 \ln f_{t-1} + \delta_2 ldepy_{t-1} + \delta_3 ldepo_{t-1} \\ & + \delta_4 ldk_{t-1} + \delta_5 ldm2_{t-1} + \varepsilon_i \end{aligned} \quad (6)$$

6 nolu eşitlikte α , Δ , ε_i sırasıyla, sabit terimi, fark operatörünü ve hata terimini ifade etmektedir.

Seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına dair 6 nolu denklikte gösterilen (m, n, p, r, s) katsayıları belirlendikten sonra ARDL sınır testinin uygunluğu için diagnostik ve CUSUM testlerine bakılarak modelin uygun olup olmadığına karar verilmektedir (Şahin ve Gökdemir, 2016).

Son olarak da kısa dönem katsayıları tahmin etmek üzere aşağıdaki denklemle hata düzeltme modeli uygulanır:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \alpha_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_{3i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{4i} \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (7)$$

Burada (7) numaralı denklemdeki EC, hata düzeltme terimini ifade etmektedir.

Hata düzeltme terimi, kısa dönemdeki ilişkinin ne kadarının uzun dönemde giderilebileceğini belirtmektedir (Zhao ve Luo, 2017). Bunun için katsayısının negatif ve olasılık değerinin ise anlamlı (0.05'ten küçük) olması gerekmektedir.

Araştırmanın Etiği

“Demografik yapı enflasyonu etkiler mi? ARDL sınır testi yaklaşımı” adlı çalışmanın hazırlanma ve yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş olup elde edi-

len veriler üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmamış ve bu çalışma başka herhangi bir akademik yayın kuruluna değerlendirme amacıyla gönderilmemiştir.

4. Bulgular

ADF ve PP birim kök testleri, ekonometrik analizlerde serilerin durağanlıklarının tespit edilmesinde sıklıkla tercih edilen testlerdendir. Dolayısıyla bu çalışmada da adı geçen testler tercih edilmiştir. Aşağıdaki Tablo 2’de serilere uygulanan birim kök testlerinin sonuçları yer almaktadır.

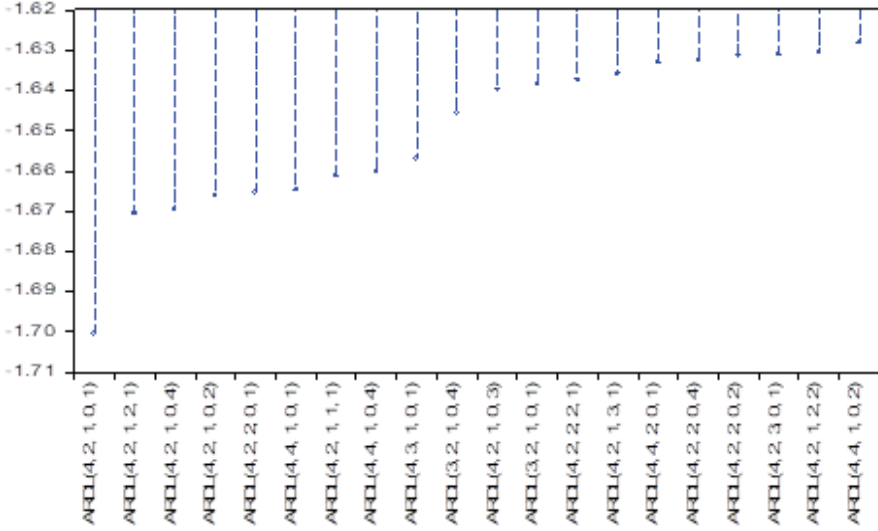
Tablo 2. Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Düzyey	Model	ADF	PP
Linf	Seviye	Sabit	-1.230254	-1.279227
Linf	Seviye	Sabit + Trend	-1.884170	-1.907656
Linf	Birinci Fark	Sabit	-6.261677*	-6.252167*
Linf	Birinci Fark	Sabit + Trend	-6.303740*	-6.277559*
Ldepy	Seviye	Sabit	-1.180136	0.807788
Ldepy	Seviye	Sabit + Trend	-2.527186	-2.683465
Ldepy	Birinci Fark	Sabit	-3.408503**	-3.173775**
Ldepy	Birinci Fark	Sabit + Trend	-5.299823*	-3.559153**
Ldepo	Seviye	Sabit	1.244757	0.918451
Ldepo	Seviye	Sabit + Trend	-1.694361	-0.943867
Ldepo	Birinci Fark	Sabit	-2.871055***	-3.014155**
Ldepo	Birinci Fark	Sabit + Trend	-3.863545**	-3.529763**
Lm2	Seviye	Sabit	-1.533666	-2.068124
Lm2	Seviye	Sabit + Trend	-1.981485	-2.452223
Lm2	Birinci Fark	Sabit	-6.459302*	-10.28595*
Lm2	Birinci Fark	Sabit + Trend	-6.420814*	-10.20778
Ldk	Seviye	Sabit	-1.355320	-0.912509
Ldk	Seviye	Sabit + Trend	-0.935760	-0.927890
Ldk	Birinci Fark	Sabit	-3.401682**	-3.397405**
Ldk	Birinci Fark	Sabit + Trend	-3.570369**	-3.456040***

Not: *%1’de anlamlılığı, **%5’te anlamlılığı ve *** %10’da anlamlılığı göstermektedir.

Yukarıdaki Tablo 2 incelendiğinde, tüm serilerin birinci fark düzeyinde I(1) durağan oldukları görülmektedir. Bu durumda Pesaran Sınır Test yaklaşımı kullanılabilir.

Aşağıdaki Şekil 3'te ise Akaike bilgi kriterine göre en iyi 20 model gösterilmektedir. Bu sonuca göre (4,2,1,0,1) modeli seçilmiştir.

Şekil 3. Akaike bilgi kriterine göre en iyi 20 model.

Tüm değişkenlerin birinci farkta veya farklı seviyelerde durağanlık gösteren serilere yönelik uzun dönemdeki eşbütünlüşme ilişkisinin varlığının sınanması amacıyla yapılan ARDL sınır testi bulguları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. ARDL Sınır Testi Bulguları

Fonksiyonel Model	ARDL Modeli	k	F-istatistiği	
$\text{Linf}_t = f(\text{Ldepy}_t, \text{Ldepo}_t, \text{Lm2}_t, \text{Ldk}_t)$	(4,2,1,0,1)	4	6.040888	
Kritik Değerler				
	%1	%2,5	%5	%10
I0	3,29	2,88	2,56	2,2
I1	4,37	3,87	3,49	3,09

Hesaplanan F-istatistiğinin (6.041), %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerlerin üst sınırlarından büyük olması ilgili değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünlüşme ilişkisinin varlığını ve dolayısıyla değişkenlerin birlikte hareket ettiğini ifade etmektedir.

ARDL modeli tahmin sonuçları ise aşağıdaki Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. ARDL Tahmin Sonuçları

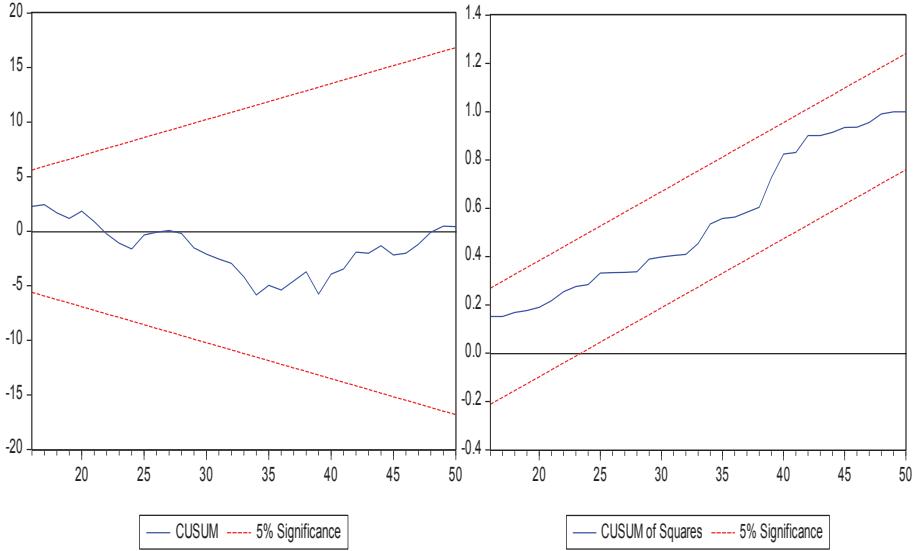
Değişken	Katsayı	Stan. Hata	t-İstatistik	Olasılık*
LINF(-1)	0.449284	0.023091	19.45703	0.0000
LINF (-2)	0.051294	0.053827	0.952930	0.3476
LINF (-3)	-0.343562	0.064277	-5.345021	0.0000
LINF (-4)	0.259528	0.031982	8.114721	0.0000
LDEPY	-85.16558	4.011111	-21.23242	0.0000
LDEPY(-1)	170.9574	7.099584	24.07992	0.0000
LDEPY(-2)	-84.75806	5.542469	-15.29247	0.0000
LDEPO	10.87797	0.894455	12.16157	0.0000
LDEPO(-1)	-11.66443	0.725628	-16.07494	0.0000
LM2	0.188918	0.044859	4.211358	0.0002
LDK	1.068780	0.087470	12.21880	0.0000
LDK(-1)	-1.045640	0.080171	-13.04268	0.0000
C	0.155631	0.555871	0.279977	0.7812

Not: Optimal gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ile belirlenmiştir.

Tablo 4'te yer alan ARDL tahmin sonuçlarından hareketle hesaplanan eşbütünlük değişkenler arasındaki uzun dönem katsayıları Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5. ARDL Testi Uzun Dönem Katsayıları ve Diagnostik Test Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Olasılık
Bağımlı Değişken: Linf		
Uzun Dönem		
Ldepy	1.771795	0.0166
Ldepo	-1.347941	0.0128
Lm2	0.323792	0.0007
Ldk	0.039661	0.0443
C	0.266740	0.7786
Diagnostik Testler		
Serial – LM	0.425544	0.6572
Değişen Varyans	0.954984	0.5081
Ramsey Reset	1.650432	0.2081
Jarque – Bera	1.296012	0.5231

Şekil 4. CUSUM ve CUSUMQ test sonuçları.

Yapılan diagnostik test sonuçlarına göre, olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük olması nedeniyle ilgili modelde otokorelasyon, değişen varyans ve spesifikasyon hatası olmadığı, kalıntıların normal dağıldığı, CUSUM testlerinin istikrarlı olmaları sebebiyle de serilerin parametre tahmininin istikrar koşulunu sağladığı görülmektedir. Uzun dönem katsayılarına bakıldığında *Ldepy*, *Ldk* ve *Lm2*'nin artmasının enflasyonu pozitif etkilediği; *Ldepo*'nun ise enflasyonu negatif etkilediği görülmektedir.

Tablo 6. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
D(LINF(-1))	0.039942	0.095833	0.416785	0.6795
D(LINF(-2))	0.086950	0.092518	0.939817	0.3541
D(LINF(-3))	-0.252832	0.095266	-2.653957	0.0121
D(LDEPY)	-84.061651	20.105199	-4.181090	0.0002
D(LDEPY(-1))	83.288887	20.666321	4.030175	0.0003
D(LDEPO)	10.975067	2.491270	4.405411	0.0001
D(LM2)	0.169238	0.069940	2.419746	0.0212
D(LDK)	1.085531	0.164476	6.599938	0.0000
ECT(-1)	-0.597113	0.096839	-6.166036	0.0000

Kısa dönemli analize ilişkin Tablo 6'da yer alan hata düzeltme modeli sonuçlarına göre hata düzeltme katsayısını ifade eden ECT(-1) terimi negatif ve anlamlıdır. Dolayısıyla kısa dönemde meydana gelen bir şokun %60 oranında bir dönemde giderileceğini ve uzun dönemde dengeye geleceğini ifade etmektedir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Demografik değişiklikler, ekonomi politikasını yönetenlerin üzerinde durması gereken uzun süreli önemli sorunlardan biridir. Nüfus artış hızının dünyada ve Türkiye'de sürekli azaldığı göz önüne alındığında, önümüzdeki süreçte çalışma çağındaki nüfusta önemli bir düşüş ve yaşlı nüfusta da hızlı bir artış yaşanacağı için demografik yapılar da bir dönüm noktasını temsil edecektir. Gelişmekte olan ülkeler demografik bir dönüşümden geçiyor olsalar da bu dönüşümün makroekonomik etkilerine ilişkin, özellikle de enflasyona yönelik ampirik literatür oldukça sınırlıdır.

Bu çalışma demografik yapının enflasyon üzerindeki etkilerini Türkiye örneğinde ARDL yöntemi ile araştırmıştır. 1971-2020 yıllarını kapsayan bu çalışmanın uzun dönemli bulgularına göre bağımlı yaşlı nüfustaki %1'lik artış enflasyonu %1.35 azaltırken; bağımlı genç nüfus %1.77, para arzı %0.32 ve döviz kuru da %0.04 artırmaktadır. Bu bulgular Bullard vd. (2012), Yoon vd. (2014), Gajewski (2015), Broniatowska (2019) ve Manga ve Cengiz (2020) çalışmalarıyla da tutarlılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelere nazaran Türkiye'de yaşlı nüfusun nispeten az oluşu, deflasyonist etkinin az olmasına; buna karşın genç nüfusun fazla oluşunun enflasyonist baskının yüksek olmasına neden olduğu söylenebilir. Dolayısıyla politika yapımcıların çeşitli politikalar tasarlarlarken enflasyonist baskıyı azaltmak için nüfus dinamiklerini de dikkate almaları gerekmektedir. Bu kapsamda genç nüfusun harcama kalemlerine ilişkin düzenlenecek para ve maliye politikaları ile enflasyonun sınırlandırılabilmesi düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, N. ve İvrendi, M. (2021). Türkiye'ye gelen Suriyeli mültecilerin enflasyona etkisi: ARDL sınır testi. *Fiscaoeconomia*, 5(3), 1052-1080.
- Aksoy, Y., Basso, H. S., Smith, R. P. ve Grasl, T. (2019). Demographic structure and macroeconomic trends. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 11(1), 1-32.
- Anderson, D. ve Botman, D. P. (2014). Is Japan's population aging deflationary? *IMF Working Paper, WP/14/139*, 1-22.
- Andrews, D., Oberoi, J., Wirjanto, T. ve Zhou, C. (2018). Demography and inflation: An international study. *North American Actuarial Journal*, 22(2), 210-222.
- Arslan, İ. ve Akan, Y. (2008). *Göç Ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Beşer, N. ve Güllü, İ. (2019). Türkiye'de gelir dağılımının sosyal tabakalaşma üzerindeki etkileri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 327-346.

- Biagi, F. ve Lucifora, C. (2005). Demographic and education effects on unemployment in Europe: Economic factors and labour market institutions. *IZA Institute of Labor Economics*, 15(5), 1-36.
- Broniatowska, P. (2019). Population ageing and inflation. *Population Ageing*, 179-193.
- Bullard, J., Garriga, C. ve Waller, C. J. (2012). Demographics, redistribution, and optimal inflation. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 96(6), 419-439.
- Burgaz, N. ve Kaplan, E. A. (2021). Avrupa'nın demografik değişim sürecinin büyüme, işsizlik ve enflasyonla ilişkisinin analizi. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 3(6), 1064-1085.
- Doğan, Ö. S. ve Bostan, H. (2019). Türkiye'nin demografik dönüşümü ve nüfus projeksiyonlarına göre fırsatlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41), 61-90.
- Dickey, D. ve Fuller, W. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Gajewski, P. (2015). Is ageing deflationary? Some evidence from OECD countries. *Applied Economics Letters*, 22(11), 916-919.
- Jaffri, A. A., Farooq, F. ve Munir, F. (2016). Impact of demographic changes on inflation in Pakistan. *Pakistan Economic and Social Review*, 54(1), 1-14.
- Juselius, M. ve Takats, E. (2016). The age-structure–inflation puzzle. *Bank of Finland Research Discussion, Paper 4/2016*, 1-21.
- Juselius, M. ve Takáts, E. (2021). Inflation and demography through time. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 128, 1-15.
- Kalafatçılar, M. K. ve Özmen, M. U. (2021). Demographic transition and inflation in emerging economies. *Eastern European Economics*, 59(1), 51-69.
- Kaplan, A. E. ve Burgaz, N. (2021). Demografik göstergelerin enflasyonla ilişkisi: Avrupa birliği örneği. *Fiscaoeconomia*, 5(3), 879-901.
- Karasu, M. A. (2018). Türkiye'ye yönelik dış göçler, Suriyeli sığınmacı göçü ve etkileri. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 14(1), 21-41.
- Kaygısız, A. D. ve Ezanoğlu, Z. (2021). Demografik değişimin enflasyon üzerindeki etkisi. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 30(1), 45-64.
- Kazgan, G. (1991). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kızıroğlu, A. M. (2017). Türkiye'nin nüfus değişimine göre il bazında kentleşmesine bir bakış (1965-2014). *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 1-26.
- Lindh, T. ve Malmberg, B. (2000). Can age structure forecast inflation trends?. *Journal of Economics and Business*, 52, 31-49.
- Manga, M. ve Cengiz, O. (2020). Türkiye'de nüfus yapısı ve enflasyon ilişkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(Özel Sayı), 335-352.

- Özbay, F. ve Yücel, B. (2001). Türkiye’de göç hareketleri, devlet politikaları ve demografik yapı. *Nüfus ve Kalkınma: Göç, Eğitim, Demokrasi, Yaşam Kalitesi Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü*, 1-68.
- Özgür, M. E. (2017). Nüfus dinamikleri, çevre ve sürdürülebilirlik. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15(1), 1-26.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. ve Peron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regressions. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Şahin, G., ve Gökdemir, L. (2016). İnsani gelişme endeksi bileşenlerinin Türkiye ölçeğinde ARDL sınır testi ile sınanması. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(1), 1-24.
- Şahin, H., Çiftiyıldız, K. ve Evkaya, C. (2019). Çoban çalışanların çalışma şartlarının iş hukuku açısından değerlendirilmesi: Atyolu köyü örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 76, 129-157.
- Takats, E. ve Juselius, M. (2015). Can demography affect inflation and monetary policy? *BIS Working Papers*, 1-45.
- Telek, C. ve Ergün, S. (2021). Türkiye’de demografik değişikliklerin enflasyon üzerindeki etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 8(2), 679-696.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2016). *Makro Ekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yoon, J.-W., Kim, J. ve Lee, J. (2014). Impact of demographic changes on inflation and the macroeconomy. *IMF Working Paper*, 14(210), 1-31.
- Zhao, X., ve Luo, D. (2017). Driving force of rising renewable energy in China: Environment, regulation and employment. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 68, 48-56.

SALGIN HASTALIK DÖNEMİNDE NOMOFOBİ VE KAYGI DÜZEYİNİN İNCELENMESİ

(Araştırma Makalesi)

Şerife GÜZEL (*) - Melek YAĞCI ÖZEN (**)

Öz

Teknolojinin gelişmesi ve akıllı telefonların hayatımıza girmesiyle birlikte çağın yeni fobisi, akıllı telefondan yoksun kalma korkusu olarak ifade edilen Nomofobi olmuştur. Dünyayı etkisi altına alan COVID 19 ile beraber, salgını kontrol altına alabilmek için getirilen kısıtlamalar ve günlük hayatta yaşanan değişimler, bireyleri yakınlarıyla iletişim kurmak, internet üzerinden alışveriş yapmak gibi nedenlerle yaşamın her alanında kullanılan telefonlara bağımlı hale getirmiştir. Araştırma, Türkiye genelinde kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen 18 yaş ve üstü, akıllı telefon kullanan bireylere gönüllük esasına dayalı olarak online anket yöntemi ile yapılmıştır. Araştırmada 20 maddeden ve dört alt boyuttan oluşan Nomofobi Ölçeği (NMP-Q) ile 18 madde ve dört alt boyuttan oluşan salgın hastalık kaygısı ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmada içinde bulunduğumuz COVID 19 salgın hastalık döneminde toplumun nomofobi ve kaygı düzeyinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda sosyo-demografik değişkenlerden yaş, medeni durum, öğrenim durumu ve yaşanan yer ile katılımcıların nomofobi ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmezken, cinsiyet ile nomofobi ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca COVID-19 geçirme durumu ile kaygı düzeyi ve COVID-19'a yakalanma korkusu ile nomofobi ve kaygı düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Yapılan korelasyon analizi sonucunda ise nomofobi ölçeği ile salgın hastalık kaygı ölçeği arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Kaygı, Nomofobi, Salgın hastalık, Sosyo-demografik.

*) Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Yönetim ve Organizasyon Ana Bilim Dalı, (e-posta: serife_eren.89@hotmail.com)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4141-9110>

**) Arş. Gör. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, (e-posta: melekyagciozen@hotmail.com)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0314-247X>

Examination of Nomophobia and Anxiety During the Epidemic Period

Abstract

With the development of technology and the introduction of smart phones into our lives, the new phobia of the age has been Nomophobia, which is expressed as the fear of being deprived of a smart phone. Along with the COVID 19, which has taken the world under its influence, the restrictions brought to control the epidemic and the changes in daily life have made individuals dependent on phones used in all areas of life for reasons such as communicating with their relatives and shopping over the internet. The research was conducted with the online survey method on a voluntary basis to individuals aged 18 and over, who were selected by convenience sampling method throughout Turkey and using smart phones. In the study, the Nomophobia Scale (NMP-Q) consisting of 20 items and four sub-dimensions and the epidemic anxiety scale consisting of 18 items and four sub-dimensions were used. The aim of the study is to examine the level of nomophobia and anxiety of the society during the COVID 19 epidemic period we are in. As a result of the research, while there was no significant difference between the socio-demographic variables such as age, marital status, educational status and place of residence and the participants' nomophobia and anxiety levels, it was concluded that there was a significant difference between gender and nomophobia and anxiety levels. In addition, it was found that there was a significant difference between the state of having COVID-19 and the level of anxiety and the fear of contracting COVID-19 and the level of nomophobia and anxiety. As a result of the correlation analysis, it was concluded that there is a significant relationship between the nomophobia scale and the epidemic anxiety scale.

Keywords: *COVID-19, Anxiety, Nomophobia, Epidemic, Socio-demographic.*

1. Giriş

Tüm Dünya'yı etkileyen COVID-19, yaşam koşullarında yarattığı değişikliklerle, kişisel özgürlük ve ekonomik anlamda getirdiği zorluklarla daha önce benzeri görülmemiş küresel bir krize neden olmaktadır (Shevlin ve diğerleri, 2020). COVID-19 ırk, renk, cinsiyet ve sosyoekonomik durum ayırt etmeksizin tüm milletlerden insanları etkilemeye devam etmektedir (Shanafelt, Ripp ve Trockel, 2020). Yaşanmakta olan bu krizden etkilenen bireylerin çoğu belirsizlik, hastalığa yakalanma korkusu, sıkıntı ve kederi bir arada deneyimlemektedir (Peteet, 2020). COVID-19 salgını, artan uzun süreli korku ve belirsizlik duygusu, ayrılık ve keder duygularının yaşanması, sosyal ve ekonomik sistemlerin bozulması nedeniyle toplumdaki bireylerin ruh sağlığı için de bir tehdit unsuru olarak gösterilmektedir (Hyland ve diğerleri, 2020). Ayrıca, salgınla mücadele edebilmek için getirilen kısıtlamalar, zorunlu karantina uygulaması, okulların kapatılması, sosyal izolasyon gibi hastalığın risklerini ve etkisini azaltmak için getirilen önlemler günlük hayatın aniden değişmesine neden olmaktadır (Shanafelt, Ripp ve Trockel, 2020). Günlük hayattaki bu tür hızlı değişiklikler bireylerin ruh sağlığını önemli derecede etkileyebilme potansiyeline sahip risk faktörleridir (Choi, Hui ve Wan, 2020). Dolayısıyla, COVID-19

salgını, bireylerin ruh sağlığını etkileme özelliğiyle duygusal bir pandemiye de beraberinde getirmektedir (Dong ve Bouey, 2020). Bireylerin COVID-19 la birlikte artan kaygıları, pandeminin getirdiklerinden olumsuz etkilenen ruh sağlıkları, özellikle de bu süreci evde, sosyal ilişkilerden uzak geçirmek durumunda kalmaları onları, yakınlarıyla iletişim sağlamak, sosyal medya kullanmak, internet üzerinden alışveriş yapmak gibi yaşamın her alanında kullanılmaya başlanan ve tek tık ile işlerini kolaylıkla halledebildikleri akıllı telefonlara bağlı hale getirmiştir (Chen ve diğerleri, 2016; Walsh, White ve Young, 2010). Günümüzde bilgisayar ile telefon özelliklerini birleştiren akıllı telefonlar, cep telefonlarının yerini almıştır ve dünya üzerinde hızla yayılmaya devam etmektedir. Yaşamın her alanında kullanılmaya başlanan akıllı telefonlar ile insanlar tek tık ile işlerini kolaylıkla halledebilmekte ve sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanabilmektedir. Akıllı telefonlar iletişim sağlamanın yanında sosyal medyaya erişmek, alışveriş yapmak, müzik dinlemek, internette gezinmek, fotoğraf çekmek, oyun oynamak gibi çeşitli amaçlarla da kullanılmaktadır (Chen ve diğerleri, 2016; Walsh ve diğerleri, 2010).

Sağladığı pek çok avantajın yanında akıllı telefon kullanımının fiziksel ve psikolojik birtakım problemler ortaya çıkarabileceği de bir gerçektir (Augner ve Hacker, 2012; Tamura, Nishida, Tsuji ve Sakakibara, 2017). Bu noktada, bireylerin akıllı telefonundan uzak kaldığında, işlerinin aksayacağı düşüncesiyle birlikte stres, kaygı, sinirlilik gibi durumların yaşanmasına neden olan nomofobi kavramı karşımıza çıkmaktadır (Augner ve Hacker, 2012; Tamura ve diğerleri, 2017; Madhusudan, Sudarshan, Sanjay, Gopi ve Fernandes, 2017; Pavithra ve Madhukumar, 2015). Nomofobi, akıllı telefonların insan hayatında bağımlılık derecesinde gelmesine, uzak kaldığında stres, kaygı, sinirlilik, panik gibi durumların yaşanmasına sebep olmaktadır (Pavithra ve Madhukumar, 2015; Polat, 2017). Bu çalışmada, içinde bulunduğumuz COVID-19 pandemisi döneminde toplumun nomofobi ve kaygı düzeyinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle nomofobi ve salgın hastalık kaygısı literatür bilgisine yer verilmektedir. Sonrasında nomofobi ile salgın hastalık kaygısı ölçeğinden yararlanarak toplanan veriler değerlendirilmekte ve yorumlanmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Nomofobi

Modern çağın bozukluğu olarak bilinen, İngilizcede nomophobia (No Mobile Phone Phobia) olarak verilen Nomofobi kavramı, mobil telefonlardan yoksunluk korkusu olarak tanımlanmaktadır (Dixit ve diğerleri, 2010; King ve diğerleri, 2014; King, Valença ve Nardi, 2010). Diğer bir ifadeyle, bireyin mobil cihazlarına erişemediğinde ya da mobil cihaz aracılığıyla iletişim kuramamaktan kaynaklı istem dışı korku, kaygı, rahatsızlık nomofobi olarak ifade edilmektedir (Madhusudan ve diğerleri, 2017; King ve diğerleri, 2010; Yıldırım ve Correia, 2015). Dolayısıyla nomofobi bireyi sosyal, fiziksel ve psikolojik olarak olumsuz olarak etkilemektedir (Aşık, 2018).

Nomofobi kavramının ilk olarak 2008 yılında İngiltere’de Posta İdaresi tarafından gerçekleştirilen bir araştırma ile ortaya çıkmıştır (Bahi ve Deluliis, 2015; Aşık, 2018). Bu

araştırmaya katılan akıllı telefon kullanıcılarının yarısından fazlası nomofobiye yakalanmıştır (Erdem, Türen ve Kalkın, 2017). Türkiye’de ise Nomofobi kavramı ilk kez Yıldırım ve Correa tarafından bir araştırmada kullanılmıştır (Yıldırım ve Correia, 2015).

Nomofobi, özellikle bireylerin telefonlarını unuttuklarında, şarjı bittiğinde ya da kap-sama alanı dışındayken ortaya çıkmaktadır (Dixit ve diğerleri, 2010). Nomofobik birey-lerin sürekli ekrana bakarak arama ya da mesaj durumunu kontrol ettiği, telefonu sürekli açık bulundurduğu ve uyurken dahi yanından ayırmadığı, telefona erişim sorunu ile kar-şılaştığında kaygılanma ve sinirlenme halinde olduğu gözlemlenmiştir (Bragazzi ve Pu-ente, 2014; Dixit ve diğerleri, 2010). Bunu yanında uyku bozukluğu, dikkat dağınıklığı, stres, yorgunluk, depresyon ve yabancılaşma gibi olumsuz durumlara da sebep olduğu belirtilmektedir (King ve diğerleri, 2010). Bu durumdan bireyin yaşamının olumsuz ola-rak etkilenmesi yanında (Dixit ve diğerleri, 2010) akıllı telefonlar ile sosyal ağlara ve in-ternette sürekli bağlanabilen bireylerin yalnızlık endişesinin azaldığı da gözlemlenmiştir (Bozkurt ve Minaz, 2017; Townsend, 2000).

Litertüre göre çağın vebasası olarak görülen nomofobi, hem günlük hayatı hem de iş ha-yatını olumsuz olarak etkilemektedir (Aşık, 2018). Nomofobiden kaynaklı olumsuzluklar sebebiyle iş kazalarına artmakta, bireyin verimliliği ve performansı düşmekte (Augner ve Hacker, 2012; Demirci, Akgönül ve Akpınar, 2015), çalışma arkadaşlarından uzak-laşmakta, iletişimi zayıflamakta, yalnızlaşmakta ve aidiyet duygusu azalmaktadır (Aşık, 2018; Ji ve Park, 2012).

Literatürde sosyo-demografik özellikler ile nomofobi arasında anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Benzer çalışmalardan hareketle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

Hipotez 1a. Nomofobi, yaşa göre farklılık gösterir.

Hipotez 2a. Nomofobi, cinsiyete göre farklılık gösterir.

Hipotez 3a. Nomofobi, medeni duruma göre farklılık gösterir.

Hipotez 4a. Nomofobi, öğrenim durumuna göre farklılık gösterir.

Hipotez 5a. Nomofobi, yaşanılan yere göre farklılık gösterir.

2.2. Kaygı

Nesnel olmayan herhangi bir tehdide karşı duyulan endişeyi tanımlamak için kulla-nılan kaygı ya da başka bir söylemle anksiyete önemli bir sağlık problemidir (Ocaktan, Keklik ve Çöl, 2002). Anksiyete, nefes almada zorlanma, çarpıntı, ellerde ve ayaklarda görülen titreme gibi fizyolojik belirtilerin yanı sıra, huzursuzluk, sıkıntı duyma ve her an bir şey olacakmış hissinin yaşanmasıyla ortaya çıkmaktadır (Karamustafalıoğlu ve Yum-rukçal, 2011; Türkçapar, 2004). Salgın hastalıkların yaşandığı dönemlerde toplumda bir takım psikolojik problemlerin yaşanacağı bilinmektedir. COVID-19 pandemisinden ön-ceki salgınlar da göz önünde bulundurulduğunda bunu tahmin etmek hiç de zor değildir (Sayar, Ünübol, Ünal ve Tarhan, 2020). Umutsuzluk, intihar girişimlerinin artması, kaygı

bozuklukları gibi bir takım ruhsal problemler, salgınların bireyler üzerindeki etkilerinden birkaçıdır. Özellikle de salgınların neden olduğu ölümler, ayrılık ve keder duyguları, hayatta kalanlar için önemli bir kaygı nedenidir (Dong ve Bouey, 2020). Benzer şekilde artan belirsizlik, ekonomik ve sosyal sistemlerin bozulması, salgınla mücadele edebilmek için getirilen kısıtlamalar, bireylerin fiziksel sağlıklarını olduğu kadar ruhsal sağlıklarını da etkilemektedir (Hyland ve diğerleri, 2020; Sher, 2020; Choi, Hui ve Wan, 2020).

COVID 19 pandemisi de kendinden önceki diğer salgınlar gibi insanlar arasında artan endişe ve kaygıya neden olmuştur. Toplumda görülen endişe ve kaygı küresel ölçekte ve değişen boyutlarda herkesi etkilemektedir (Roy ve diğerleri, 2020). Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmada salgının ilk aşamasında artan kaygı ve endişenin salgının ilerleyen dönemlerinde bir önceki döneme göre üç kat daha arttığı bildirilmiştir (Bendau ve diğerleri, 2021). Benzer şekilde Polonya'da yapılan bir araştırmada da COVID-19 a bağlı kaygı düzeyinin yüksek olduğu belirtilmiştir (Malesza ve Kaczmarek, 2021). Dolayısıyla özellikle de pandemi döneminde yaşanan krizin neden olduğu kaygının yönetimi oldukça önemlidir. Amerikan Psikoloji Derneği, kaygının normallik duygusu yaratılarak azaltılabileceğini bunun da sosyal ağlar vasıtasıyla sağlanabileceğini belirtmiştir (Wiederhold, 2020). Günümüzde bireylerin sosyal ağları kullanma noktasında akıllı telefonlara başvurdukları da bilinen bir gerçektir. ABD'de gerçekleştirilen bir başka araştırmada da COVID-19 pandemisinin neden olduğu kaygının teknoloji kullanımını ve bağlantı kurmak için telefon kullanımını artırdığı bilgisine yer verilmiştir (Drouin, McDaniel, Pater ve Toscos, 2020). Dolayısıyla pandemi döneminde kaygıyı ifade etmek veya bastırmak için mobil telefonlara yönelen bireylerde kaygı durumları ile nomofobi arasındaki etkileşimi incelemenin önemi ortaya çıkmaktadır.

Literatürde sosyo-demografik özellikler ile kaygı arasında anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Benzer çalışmalardan hareketle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

Hipotez 1b. Kaygı, yaşa göre farklılık gösterir.

Hipotez 2b. Kaygı, cinsiyete göre farklılık gösterir.

Hipotez 3b. Kaygı, medeni duruma göre farklılık gösterir.

Hipotez 4b. Kaygı, öğrenim durumuna göre farklılık gösterir.

Hipotez 5b. Kaygı, yaşanan yere göre farklılık gösterir.

Araştırma kapsamında ayrıca, katılımcılara araştırmacılar tarafından oluşturulan COVID-19'a yönelik sorular ile katılımcıların nomofobi ve kaygı düzeyi arasında anlamlı farklılık olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu kapsamda nomofobi ile COVID-19 arasındaki farklılıkları tespit etmek için oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

Hipotez 1c. Nomofobi, kronik rahatsızlığın bulunması durumuna göre farklılık gösterir.

Hipotez 2c. Nomofobi, COVID-19 geçirme durumuna göre farklılık gösterir.

Hipotez 3c. Nomofobi, COVID-19'a yakalanma korkusuna göre farklılık gösterir.

Hipotez 4c. Nomofobi, yakın çevresinde COVID pozitif olan kişilerin varlığı durumuna göre farklılık gösterir.

Hipotez 5c. Nomofobi, COVID-19 nedeniyle yakınına kaybetme durumuna göre farklılık gösterir.

Katılımcıların kaygı düzeyleri ile COVID-19 arasındaki farklılıkların tespiti için oluşturulan hipotezler ise aşağıda belirtildiği gibidir:

Hipotez 1d. Kaygı, kronik rahatsızlığın bulunması durumuna göre farklılık gösterir.

Hipotez 2d. Kaygı, COVID-19 geçirme durumuna göre farklılık gösterir.

Hipotez 3d. Kaygı, COVID-19'a yakalanma korkusuna göre farklılık gösterir.

Hipotez 4d. Kaygı, yakın çevresinde COVID pozitif olan kişilerin varlığı durumuna göre farklılık gösterir.

Hipotez 5d. Kaygı, COVID-19 nedeniyle yakınına kaybetme durumuna göre farklılık gösterir.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Türü

Araştırma, salgın hastalık döneminde nomofobi ve kaygı düzeyinin belirlenmesi amacıyla nicel tasarımda, betimleyici türde planlanmıştır. Nicel araştırmalar, nicel verilerin toplandığı, analiz edilip bir sonuca varıldığı bilimsel bir süreçten oluşmakta olup, betimsel türde planlanan bir nicel araştırma türü halihazırda var olanların, yaşananların ne olduğunun belirlenerek ortaya koyulmasını ele almaktadır (Sönmez ve Alacapınar, 2016).

3.2. Katılımcılar

Araştırmanın evreni Türkiye'deki 18 yaş ve üzeri, akıllı telefon kullanan ve yeterli iletişim becerisine sahip olan kişiler oluşturmaktadır. Araştırma, bireylere gönüllük esasına dayalı olarak Google Forms aracılığıyla online anket yöntemi ile yapılmıştır. Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından oluşturulan örneklem tablosu kullanılmıştır. Buna göre, çalışma grubunu oluşturan evren, 2021 yılı nüfus kayıt verilerine göre 61 milyon 941 bin 992 kişiden oluşmakta olup (<https://tük.gov.tr>), araştırma örnekleminin 384 kişiden oluşması yeterli görülmektedir. Bu kapsamda toplamda 653 kişiye ulaşılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı Sosyo- Demografik Özellikleri

	Sayı (n)	Yüzde(%)
Yaş		
18-24 yaş	278	42,6
25-34 yaş	130	19,9
35-44 yaş	127	19,4
45-54yaş	68	10,4
55 yaş ve üzeri	50	7,7
Toplam	653	100,0
Cinsiyet		
Kadın	486	74,4
Erkek	167	25,6
Toplam	653	100,0
Medeni Durum		
Evli	125	19,1
Bekâr	528	80,9
Toplam	653	100,0
Eğitim Durumu		
Lise ve altı	70	10,7
Ön Lisans	87	13,3
Lisans	441	67,5
Lisansüstü	55	8,4
Toplam	653	100,0
Yaşanılan Yer		
Köy	72	11,0
İlçe	178	27,3
İl Merkezi	403	61,7
Toplam	653	100,0

Tablo 1’de katılımcılara ait sosyo-demografik özellikler bulunmaktadır. Katılımcıların %74,4’ü (486 kişi) kadınlardan oluşmakta olup, %80,9’u bekâr (528 kişi) ve %42,6’sı 18-24 yaş aralığındadır. Katılımcıların %67,5’i (441) kişi üniversite düzeyinde bir öğrenime sahip olup, % 61,7’si (403 kişi) il merkezinde yaşamaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Akıllı Telefon Kullanımına Yönelik Veriler

Akıl telefon kullanımına yönelik ifadeler	Sayı (n)	Yüzde (%)
Akıllı Telefon Kullanım Durumu		
Kullanıyor	653	100,0
Kullanmıyor	-	-
Toplam	653	100,0
Akıllı Telefon Kullanım Süresi		
0-2 saat	53	8,1
2-4 saat	186	28,5
4-6 saat	198	30,3
6-8 saat	118	18,1
8 saat ve üzeri	98	15,0
Toplam	653	100,0

COVID-19 döneminde nomofobi ve kaygı düzeyini incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada katılımcıların akıllı telefon kullanımı ile COVID-19 a yönelik olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan tanımlayıcı sorulardan da yararlanılmıştır. Bu kapsamda akıllı telefon kullanımına yönelik olarak oluşturulan ve ankette yer alan soruları cevaplama olanağı sağlayan ilk soru katılımcının akıllı telefon kullanıp kullanmadığıdır. Ankete katılım şartını da oluşturması bakımından katılımcıların tamamı akıllı telefon kullanmaktadır. Araştırmada ayrıca katılımcıların akıllı telefon kullanım süresi de ele alınmıştır.

Tablo 3. Katılımcıların Covid-19'a Yönelik Verileri

Covid-19'a yönelik veriler	Sayı (n)	Yüzde (%)
Kronik Rahatsızlık Durumu		
Var	88	13,5
Yok	565	86,5
Toplam	653	100,0
COVID-19 Geçirme Durumu		
Evet	80	12,3
Hayır	573	87,7
Toplam	653	100,0
COVID-19'a Yakalanma Korkusu		
Korkuyor	405	62,0
Korkmuyor	248	38,0
Toplam	653	100,0

Yakın Çevresinde COVID-19 Pozitif Olan		
Var	524	80,2
Yok	129	19,8
Toplam	653	100,0
COVID-19 nedeniyle yakınımı kaybeden		
Var	145	22,2
Yok	508	77,8
Toplam	653	100,0

COVID-19'a yönelik olarak katılımcıların kronik rahatsızlık durumu, COVID-19 geçirme durumu, COVID-19'a yakalanma korkusu, yakın çevresinde COVID-19 testi pozitif olan kişilerin varlığı ile COVID-19 nedeniyle bir yakınımı kaybetme durumu sorgulanmıştır. Katılımcıların akıllı telefon kullanımı ve COVID-19'a yönelik bilgileri Tablo 2 ve Tablo 3'de verilmektedir.

3.3. Çalışmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Çalışmanın verileri Mart - Haziran 2021 tarihlerinde toplanmıştır. Çalışmada nomofobi ölçeği ile salgın hastalık kaygı ölçeği kullanılmıştır.

3.3.1. Nomofobi ölçeği

Çalışmada Yıldırım ve Correia (2015) tarafından geliştirilen, Türkçeye uyarlaması Yıldırım, Şumuer, Adnan ve Yıldırım (2015) tarafından yapılan ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek 20 ifade ve 4 alt boyuttan (bilgiye erişememe, rahatlıktan feragat, iletişim kuramama ve çevrimiçi bağlantı kaybı) meydana gelmektedir. Bu çalışmada Cronbach Alfa katsayısı 0,95 olarak tespit edilmiştir.

3.3.2. Salgın hastalık kaygı ölçeği

Çalışmada katılımcıların salgın hastalık dönemindeki kaygı düzeylerini ölçmek amacıyla Sayar, Ünübol, Tutgun-Ünal ve Tarhan (2020) tarafından geliştirilen salgın hastalık kaygı ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek 18 ifade ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Salgın, ekonomik, karantina ve sosyal yaşam ölçeğinin alt boyutları olarak belirtilmiş olup ölçeğin tamamı için Cronbach Alfa katsayısı 0,94 olarak bulunmuştur.

3.4. Veri Analizi

Araştırmada bir istatistik programı olan SPSS'den yararlanılmıştır. Araştırmada öncelikle verilerin normal dağılım varsayımı çarpıklık-basıklık katsayısı ile incelenmiştir. Bu

doğrultuda Çarpıklık - basıklık katsayısının +1 -1 sınırları içerisinde değer alması durumunda verilerin normal dağıldığı ifade edilmektedir (Büyüköztürk, 2015). Bu doğrultuda nomofobi ölçeği için çarpıklık – basıklık katsayısı (,139; -,721), salgın hastalık kaygı ölçeği için ise (,019 ; -,613) olarak elde edilmiştir. Veriler normal dağılımı karşıladığından dolayı t testi ve Tek Faktörlü Varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

3.5. Araştırmanın Etiği

Araştırmanın etik izni Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 24.02.2021 tarih ve 135 sayılı olarak verilmiştir. Araştırmaya katılanlar çalışma ile ilgili bilgilendirilmiş olup, sözel olarak onamları alınmıştır. Ayrıca kullanılan kaynaklar bilimsel kurallara uygun şekilde atıf verilmiştir.

4. Bulgular ve Yorumlar

Araştırma kapsamında ele alınan sosyo-demografik değişkenler içerisinde yaş, medeni durum, öğrenim durumu ve yaşanan yer ile katılımcıların nomofobi ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bunun yanında katılımcıların cinsiyetleri ile nomofobi ve kaygı arasındaise anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo 4. Nomofobi ve Kaygı Düzeyinin Cinsiyete Göre t Testi

Ölçekler	Cinsiyet	N	Ort.	Ss.	t	p
Nomofobi	Kadın	486	2,76	,93	3,65	,000
	Erkek	167	2,46	,88		
Kaygı	Kadın	486	2,95	,90	4,86	,000
	Erkek	167	2,55	,93		

Tablo 4’te nomofobi ve kaygı düzeyinin cinsiyete göre farklılıklarının incelendiği analiz sonuçları yer almaktadır. Buna göre nomofobi (t:3,65; p<0,05) ve kaygı (t:4,86; p<0,05) düzeyi ile katılımcıların cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Katılımcıların nomofobi düzeyleri ile cinsiyetleri arasındaki farkın kadın katılımcıların nomofobi düzeyi puan ortalamasının erkek katılımcılara göre yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Benzer şekilde kaygı düzeyi ile cinsiyet arasında oluşan farklılığın kadın katılımcıların kaygı düzeyi puan ortalamalarının erkek katılımcıların puan ortalamalarından yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Hipotezler incelendiğinde Hipotez 2a “Nomofobi, cinsiyete göre farklılık gösterir.” ve 2b “Kaygı, cinsiyete göre farklılık gösterir.” kabul edilmekte ancak Hipotez 1a, 3a, 4a, 5a ve Hipotez 1b, 3b, 4b, 5b reddedilmektedir.

Araştırma kapsamında akıllı telefon kullanıma yönelik olarak ele alınan değişkenlerden akıllı telefon kullanım süresi ile katılımcıların nomofobi ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde COVID-19'a yönelik ele alınan değişkenlerden kronik rahatsızlık durumu, yakın çevresinde COVID-19 pozitif bulunma durumu ile COVID-19 nedeniyle bir yakın kaybetme ile nomofobi ve kaygı düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ayrıca, COVID-19 geçirme durumu ile kaygı düzeyi ve COVID-19'a yakalanma korkusu ile nomofobi ve kaygı düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Nomofobi ve Kaygı Düzeyinin Covid-19 Geçirme Durumuna Göre t Testi

Ölçekler	COVID-19 Geçirme	N	Ort.	Ss.	t	p
Nomofobi	Evet	80	2,79	,99	1,11	,266
	Hayır	573	2,67	,92		
Kaygı	Evet	80	2,63	,92	-2,83	,029
	Hayır	573	2,87	,92		

Tablo 5'te COVID-19 geçirme durumuna göre nomofobi ve kaygı düzeyleri arasındaki farklılıkların incelendiği analiz sonuçları yer almaktadır. Buna göre COVID-19 geçirme durumu ile nomofobi düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte COVID-19 geçirme durumu ile kaygı düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu tespit edilmiştir. Farklılığın COVID-19 geçirmeyenlerin kaygı düzeyi puan ortalamasının yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Hipotezler değerlendirildiğinde 2d "Kaygı, COVID-19 geçirme durumuna göre farklılık gösterir." kabul edilmektedir. Ancak Hipotez 2c reddedilmektedir.

Tablo 6. Nomofobi ve Kaygı Düzeyinin Covid-19'a Yakalanma Korkusuna Göre t Testi

Ölçekler	COVID-19a yakalanma korkusu	N	Ort.	Ss.	t	p
Nomofobi	Evet	405	2,75	,94	2,48	,013
	Hayır	248	2,57	,90		
Kaygı	Evet	405	3,14	,88	11,24	,000
	Hayır	248	2,37	,78		

Tablo 6'da COVID-19'a yakalanma korkusuna göre nomofobi ve kaygı düzeyleri arasındaki farklılıkların incelendiği analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Buna göre, COVID-

19'a yakalanma korkusu ile katılımcıların nomofobi düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu tespit edilmiştir. Farklılığın COVID-19'a yakalanmaktan korkan bireylerin puan ortalamalarının yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Benzer şekilde katılımcıların COVID-19'a yakalanma korkusu ile kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Farkın, COVID-19'a yakalanma korkusu olan bireylerin kaygı düzeyi puan ortalamalarının yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Hipotezler değerlendirildiğinde Hipotez 3c "Nomofobi, COVID-19'a yakalanma korkusuna göre farklılık gösterir." ve Hipotez 3d "Kaygı, COVID-19'a yakalanma korkusuna göre farklılık gösterir." kabul edilmektedir. Ancak Hipotez 1c, 4c, 5c, 1d, 4d ve 5d reddedilmektedir.

Araştırmada son olarak ölçekler arasındaki ilişkiyi incelemek için Korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Ulaşılan korelasyon değerlerinin (r) yorumlanmasında (0,00-0,25 Çok Zayıf; 0,26-0,49 Zayıf; 0,50-0,69 Orta; 0,70-0,89 Yüksek; 0,90-1,00 Çok Yüksek) değerlerinden yararlanılmıştır (Kalaycı, 2010).

Tablo 7. Nomofobi ve Kaygı Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Analiz Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1 Bilgiye Erişememe	1									
2 Rahatlıktan Feragat Etme	,622**	1								
3 İletişim Kuramama	,609**	,731**	1							
4 Çevrimiçi Bağlantıyı Kaybetme	,483**	,695**	,628**	1						
5 Nomofobi Toplam	,775**	,893**	,901**	,821**	1					
6 Salgın	,117**	,178**	,198**	,246**	,220**	1				
7 Ekonomik	,220**	,230**	,260**	,114**	,246**	,469**	1			
8 Karantina	,254**	,320**	,316**	,176**	,317**	,527**	,620**	1		
9 Sosyal	,244**	,280**	,342**	,155**	,308**	,549**	,709**	,768**	1	
10 Kaygı Toplam	,238**	,295**	,328**	,220**	,324**	,814**	,766**	,857**	,897**	1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Analiz sonucuna göre nomofobi ölçeği ile salgın hastalık kaygı ölçeği arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (r: ,324; p<0,01). Nomofobi ölçeği ile salgın hastalık kaygı ölçeği arasında tespit edilen ilişkinin r değerine göre (r: ,324) zayıf olduğu belirlenmiştir.

Ölçekler arasındaki ilişkinin sorgulandığı korelasyon analizi sonuçlarına göre nomofobi ölçeği bilgiye erişememe alt boyutu ile salgın hastalık kaygı ölçeği salgın (r: ,117;

$p<0,001$), ekonomi ($r: ,220$; $p<0,01$), karantina ($r: ,254$; $p<0,01$) ve sosyal alt boyutları ($r: ,244$; $p<0,01$) arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Aralarındaki ilişkinin değeri ise r değerlerine göre çok zayıf olarak değerlendirilmiştir. Nomofobi ölçeği rahatlıktan feragat etme alt boyutu ile salgın hastalık kaygı ölçeği salgın ($r: ,178$; $p<0,01$), ekonomi ($r: ,230$; $p<0,01$), karantina ($r: ,320$; $p<0,01$), sosyal alt boyutları arasındaki ilişki ($r: ,280$; $p<0,01$) olarak tespit edilmiştir. Nomofobi ölçeği rahatlıktan feragat etme alt boyutu ile salgın hastalık kaygı ölçeği salgın ve ekonomi boyutu için aralarındaki ilişkinin çok zayıf olduğu belirlenirken; karantina ve sosyal alt boyutu için zayıf olarak değerlendirilmiştir. Nomofobi ölçeği iletişim kuramama alt boyutu ile salgın hastalık kaygı ölçeği salgın ($r: ,198$; $p<0,01$), ekonomi ($r: ,260$; $p<0,01$), karantina ($r: ,316$; $p<0,01$) ve sosyal ($r: ,342$; $p<0,01$) olarak bulunmuştur. Ulaşılan r değerlerine göre nomofobi ölçeği iletişim kuramama alt boyutu ile salgın hastalık kaygı ölçeği alt boyutları arasındaki ilişkinin çok zayıf ve zayıf olduğu görülmektedir. Son olarak nomofobi ölçeği çevrimiçi bağlantıyı kaybetme alt boyutu ile salgın hastalık kaygı ölçeği alt boyutları arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Buna göre; salgın ($r: ,246$; $p<0,01$), ekonomi ($r: ,114$; $p<0,01$), karantina ($r: ,176$; $p<0,01$), sosyal ($r: ,155$; $p<0,01$) olarak tespit edilmiştir. Benzer şekilde Nomofobi ölçeği çevrimiçi bağlantıyı kaybetme alt boyutu ile salgın hastalık kaygı ölçeği alt boyutları arasındaki ilişkinin çok zayıf olarak değerlendirildiği görülmektedir.

5. Tartışma / Sonuç ve Öneriler

Nomofobi, teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte günümüzün hastalığı haline gelmiştir. İçinde bulunulan Covid 19 döneminde de korku ve kaygı da bireylerde sıkça gözlenmektedir. Bu araştırma, Covid-19 salgını döneminde nomofobi ve kaygı düzeylerinin incelenmesi amacıyla nicel olarak planlanmıştır. Salgın hastalık döneminde hem nomofobinin hem de kaygının yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, hastalığı geçirme durumu gibi durumlara göre değişkenlik gösterebildiği düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan sosyo-demografik değişkenlerden katılımcıların nomofobi ve kaygı düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yapılan pek çok çalışmada nomofobi ile cinsiyet arasında anlamlı farklılık olmadığı sonucuna varılmıştır (Yıldız, Çengel ve Altan, 2020; Apak ve Yaman, 2019; Dixit ve diğerleri, 2010; Pavithra ve Madhukumar, 2015; Uysal Özen ve Madenoğlu, 2016). Bunun yanında nomofobinin cinsiyete göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşan çalışmalar da görmek mümkündür (Yıldırım ve diğerleri, 2016; Ak ve Yıldırım, 2018; Hoşgör, Tandoğan ve Gündüz-Hoşgör, 2017; Mok ve diğerleri, 2014; Erdem, Kalkın, Türen ve Deniz, 2016). Araştırma ile paralel olarak kadınların anksiyete düzeylerinin erkeklere göre yüksek olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır (Taylor, Agho, Stevens ve Raphael, 2008; Erdoğan, Koçoğlu ve Sevim, 2020). Bunun tersine cinsiyet ile Covid 19 kaygısı arasında anlamlı farklılığın bulunmadığı çalışmalar da yer almaktadır (Türkmen, 2021; Memiş Doğan ve Düzel, 2020).

Araştırma kapsamında yaş ile nomofobi ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, araştırmaya paralel olarak

nomofobi ve yaş arasında anlamlı farklılık olmadığı (Apak ve Yaman, 2019; Adnan ve Gezgin, 2016), birçok çalışmada ise anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır (Aksu ve Doğan, 2019; Yıldız, Çengel ve Altan, 2020; Nikhita, Jadhav ve Ajinkya, 2015; Yıldırım ve diğerleri, 2016; Hoşgör, Tandoğan ve Gündüz-Hoşgör, 2017). Yapılan araştırmaların aksine yaş ile covid 19 kaygısı arasında anlamlı farklılığın tespit edildiği çalışmalar bulunmaktadır (Memiş Doğan ve Düzel, 2020).

Araştırma kapsamında öğrenim durumu ile nomofobi ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Litaretür incelendiğinde araştırma ile paralel çalışmalar yanında (Yıldız, Çengel ve Altan, 2020) nomofobi düzeyinin öğrenim durumuna göre anlamlı bir etkisinin olduğunu da ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Aksu ve Doğan, 2019). Benzer şekilde araştırmaya paralel olarak öğrenim durumu ile Covid 19 kaygısı arasında anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşan (Türkmen, 2021) ve tam tersine anlamlı farklılık bulunan çalışmalar da görmek mümkündür (Memiş Doğan ve Düzel, 2020).

Araştırmada medeni durum ile nomofobi ve kaygı düzeyleri arasında da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Araştırmaya paralel olarak nonnomofobi düzeylerinin medeni durumlarına göre anlamlı bir etkisinin olmadığı (Yıldız, Çengel ve Altan, 2020) ve bunun tersine bekâr bireylerin nomofobiklik düzeylerinin evli bireylere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu sonuçları elde edilmiştir (Aksu ve Doğan, 2019). Yine araştırma ile paralel olarak medeni durum ile Covid 19 kaygısı arasında anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar bulunmaktadır (Türkmen, 2021).

Araştırma kapsamında akıllı telefon kullanıma yönelik olarak ele alınan değişkenlerden akıllı telefon kullanım süresi ile katılımcıların nomofobi ve kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalarda ise nomofobi düzeylerinin akıllı telefonları kontrol etme aralığına göre anlamlı bir etkisinin olduğu bulunmuştur. Ayrıca akıllı telefonlarında geçirdikleri vakitler sıklıkla “6 saat ve fazlası” olarak saptanmıştır (Yıldız, Çengel ve Altan, 2020). Benzer şekilde COVID-19’a yönelik ele alınan değişkenlerden kronik rahatsızlık durumu, yakın çevresinde COVID-19 pozitif bulunma durumu ile COVID-19 nedeniyle bir yakın kaybetme ile nomofobi ve kaygı düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın çarpıcı bulgularından biri, araştırmada COVID-19 geçirme durumu ile kaygı düzeyi ve COVID-19’a yakalanma korkusu ile nomofobi ve kaygı düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Nomofobi ölçeği ile salgın hastalık kaygı ölçeği arasında da anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçları değerlendirilerek daha sonra yapılacak çalışmalar için bazı önerilere yer verilmektedir. Öncelikle çağın hastalığı olarak belirtilen nomofobi konusuna daha çok araştırmaya yer verilerek farkındalığın artırılması önerilebilir. Bunun yanında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid 19 pandemisinin bireylerde yarattığı kaygıyı önlemek için neler yapılabilir konusunun araştırması önerilebilir. Ayrıca toplumda oldukça yaygın olarak görülen nomofobiyi başka kavramlarla ilişkilendirilerek (performans, motis-

vasyon, kişilik, yabancılaşma gibi) çalışmalar yapılması önerilebilir. Ayrıca benzer bir çalışmanın sadece bazı meslek gruplarını dâhil edilerek daha farklı bir açıdan değerlendirilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Adnan, M. ve Gezgin, D. M. (2016). Modern çağın yeni fobisi: üniversite öğrencileri arasında nomofobi prevalansı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49(1), 141-158.
- Aksu, B. Ç. ve Doğan, A. (2019). Çalışanların nomofobiklik düzeylerinin demografik değişkenler açısından incelenmesi. *ICOAEF'19, VI International Conference on Applied Economics and Finance & Extended With Social Sciences*, 448- 460.
- Apak, E. ve Yaman, Ö. M. (2019). Üniversite öğrencilerinde nomofobi yaygınlığı ve nomofobi ile sosyal fobi arasındaki ilişki: Bingöl Üniversitesi örnekleme. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 3, 609-627.
- Aşık, N. A. (2018). Aidiyet duygusu ve nomofobi ilişkisi: Turizm öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 7(2), 24-42.
- Augner, C. ve Hacker, G. W. (2012). Associations between problematic mobile phone use and psychological parameters in young adults. *International Journal of Public Health*, 57(2), 437-441.
- Bahi, R. R. ve Deluliis, D. (2015). *Nomophobia*. Hershey, PA: IGI Global.
- Bendau, A., Kunas, S. L., Wyka, S., Petzold, M. B., Plag, J., Asselman, E. and Ströhle, A. (2021). Longitudinal changes of anxiety and depressive symptoms during the COVID-19 pandemic in Germany: The role of pre-existing anxiety, depressive, and other mental disorders. *Journal of Anxiety Disorders*, 79, 1-9.
- Bozkurt, Ö. Ç. ve Minaz, A. (2017). Üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılık düzeylerinin ve kullanım amaçlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21), 268-286.
- Bragazzi, N. L. and Puente, D. G. (2014). A Proposal for including nomophobia in the new DsM-V. *Psychology Research and Behavior Management*, 7, 155-160.
- Chen, L., Yan, Z., Tang, W., Yang, F., Xie, X. and He, J. (2016). Mobile phone addition levels and negative emotions among chinese young adults: The mediating role of interpersonal problems. *Computers in Human Behavior*, 55, 856-866.
- Choi, E. P., Hui, B. P. and Wan, E. Y. (2020). Depression and anxiety in Hong Kong during COVID-19. *Public Health*, 17, 1-11.
- Dawes, G. J. (2008). Do data characteristics change according to the number of scale points used? An experiment using 5 point, 7 point and 10 point scales. *International Journal of Market Research*, 51(1), 61-77.

- Demirci, K., Akgönül, M. and Akpınar, A. (2015). Relationship of smartphone use severity with sleep quality, depression, and anxiety in university students. *Journal of Behavioral Addictions*, 4(2), 85-92.
- Dixit, S., Shukla, H., Bhagwat, A., Bindal, A., Goyal, A., Zaidi, A. and Shrivastava, A. (2010). A study to evaluate mobile phone dependence among students of a medical college and associated hospital of central India. *Indian Journal of Community Medicine*, 35(2), 339-341.
- Dong, L. and Bouey, J. (2020). Public mental health crisis during covid-19 pandemic, China. *Centers for Disease Control and Prevention*, 26(7), 1616-1618.
- Drouin, M., McDaniel, B. T., Pater, J. and Toscos, T. (2020). How parents and their children used social media and technology at the beginning of the covid-19 pandemic and associations with anxiety. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 23(11), 727-736.
- Erdem, H., Kalkın, G., Türen, U. ve Deniz, M. (2016). Üniversite öğrencilerinde mobil telefon yoksunluğu korkusunun (nomofobi) akademik başarıya etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 923-936.
- Erdoğdu, Y., Koçoğlu, F. ve Sevim, C. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde anksiyete ile umutsuzluk düzeylerinin psikososyal ve demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(1), 24-37.
- Escobar-Viera, C. S., Shensa, A., Bowman, N. D., Sidani, J. E., Knight, J., James, A. E. and Primack, B. A. (2018). Passive and active social media use and depressive symptoms among united states adults. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 21(7), 437-443.
- Fung, I. C. H., Duke, C. H., Finch, K. C., Snook, K. R., Tseng, P. L., Hernandez, A. C. and Tse, Z. T. (2016). Ebola virus disease and social media: A systematic review. *American Journal of Infection Control*, 44(12), 1660-1671.
- Hoşgör, H., Tandoğan, Ö. ve Gündüz Hoşgör, D. (2017). Nomofobinin günlük akıllı telefon kullanım süresi ve okul başarısı üzerindeki etkisi: Sağlık personeli adayları örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(46), 573-595.
- Hyland, P., Shevlin, M., McBride, O., Murpy, J., Karatzias, T., Bentall, R. P. and Vallieres, F. (2020). Anxiety and depression in the republic of ireland during the covid-19 pandemic. *Acta Psychiatr Scand*, 142, 249-256.
- Jin, B. ve Park, N. (2012). Mobile voice communication and loneliness: cell phone use and the social skills deficit hypothesis. *New Media & Society*, 15(7), 1094-1111.
- Karamustafalıoğlu, O. ve Yumrukçal, H. (2011). Depresyon ve anksiyete bozuklukları. *Şişli Eftal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Bülteni*, 45(2), 65-74.

- King, A. L. S., Valença, A. M. and Nardi, A. E. (2010). Nomophobia: The mobile phone in panic disorder with agoraphobia - reducing phobias or worsening of dependence? *Cognitive and Behavioral Neurology*, 23(1), 52-54.
- King, A. L. S., Valença, A. M., Silva, A. C., Sancassiani, F., Machado, S. and Nardi, A. E. (2014). Nomophobia: Impact of cell phone use interfering with symptoms and emotions of individuals with panic disorder compared with a control group. *Clinical Practice ve Epidemiology in Mental Health*, 10, 28-35.
- Li, B., Wu, Y., Jiang, S. and Zhai, H. (2018). Wechat addiction suppresses the impact of stressful life events on life satisfaction. *Cyberpsychol Behav Soc Netw*, 21(3), 194-198.
- Madhusudan, M. P., Sudarshan, T. V., Sanjay, A. G. ve Fernandes, S. (2017). Nomophobia and determinants among the students of a medical college in Kerala. *International Journal of Medical Science and Public Health*, 6(6), 1046-1049.
- Malesza, M. and Kaczmarek, M. C. (2021). Predictors of anxiety during the covid-19 pandemic in Poland. *Personality and Individual Differences*, 170, 1-6.
- Memiş Doğan, M. and Düz el, B. (2020). Covid-19 özelinde korku-kaygı düzeyleri. *Turkish Studies*, 15(4), 739-752.
- Mok, J. Y., Choi, S. W., Kim, D. J., Choi, J. S., Lee, J., Ahn, H. and Song, W. Y. (2014). Latent class analysis on internet and smartphone addiction in college students. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 10, 817-828.
- Nikhita, C. S., Jadhav, P. R. and Ajinkya, S. A. (2015). Prevalence of mobile phone dependence in secondary school adolescents. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 9(11), 6-9.
- Ocaktan, M. E., Keklik, A. ve Çöl, M. (2002). Abidinpařa sağlık grup başkanlığı'na bağlı sağlık ocaklarında çalışan sağlık personelinde Spielberger durumluluk ve sürekli kaygı düzeyi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 21-28.
- Öz din, S. and Öz din, ř. B. (2020). Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(5), 504-511.
- Pavithra, M. B. and Madhukumar, S. (2015). A study on nomophobia-mobile phone dependence, among students of a medical college in Bangalore. *National Journal of Community Medicine*, 6(3), 340-344.
- Peteet, J. R. (2020). COVID-19 Anxiety. *Journal of Religion and Health*, 59, 2203-2204.
- Roy, D., Tripathy, S., Kar, S. K., Sharma, N., Verma, S. K. and Kaushal, V. (2020). Study of knowledge, attitude, anxiety & perceived mental healthcare need in Indian population during COVID-19 pandemic. *Asian Journal of Psychiatry*, 51, 1-7.

- Sayar, G. H., Ünübol, H., Tutgun-Ünal, A. ve Tarhan, N. (2020). Salgın hastalık kaygı ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12(1), 382-397.
- Shanafelt, T., Ripp, J. and Trockel, M. (2020). Understanding and addressing sources of anxiety among health care professionals during the Covid-19 pandemic. *Jama*, 323(21), 2133-2134.
- Sher, L. (2020). COVID 19 Anxiety, sleep disturbances and suicide. *Sleep Medicine*, 70, 124.
- Shevlin, M., McBride, O., Murphy, J., Miller, J. G., Hartman, T. K., Levita, L. and Bentall, R. P. (2020). Anxiety, depression, traumatic stress and covid-19-related anxiety in the UK general population during the covid-19 pandemic. *BJPsych Open*, 6(6), 1-9.
- Sönmez, V., Alacapınar, Füsün. (2016). Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri. (4. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tamura, H., Nishida, T., Tsuji, A. and Sakakibara, H. (2017). Association between excessive use of mobile phone and insomnia and depression among japanese adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(7), 1-11.
- Tang, F., Liang, J., Zhang, H., Kelifa, M. M., He, Q. and Wang, P. (2021). COVID-19 related depression and anxiety among quarantined respondents. *Psychology & Health*, 36(2), 164-178.
- Taylor, M. R., Agho, K. E., Stevens, G. J. and Raphael, B. (2008). Factors influencing psychological distress during a disease epidemic: Data from Australia's first outbreak of equine influenza. *BMC Public Health*, 8, 1-13.
- Townsend, A. M. (2000). Life in the real-time city: mobile telephones and urban metabolism. *Journal of Urban Technology*, 7(2), 85-104.
- TUİK. Web: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2019-33705> adresinden alınmıştır.
- Türen, U., Erdem, H. ve Kalkın, G. (2017). Mobil telefon yoksunluğu korkusu (nomofobi) yayılımı: Türkiye'den üniversite öğrencileri ve kamu çalışanları örnekleme. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 10(1), 1-12.
- Türkçapar, H. (2004). Anksiyete bozukluğu ve depresyonun tanısal ilişkileri. *Klinik Psikiyatri*, 4, 12-16.
- Türkmen, A. (2021). Banka personelinin covid-19 korkusunun incelenmesi. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 87-92.
- Uysal, Ş., Özen, H. and Madenoğlu, C. (2016). Social phobia in higher education: the influence of nomophobia on social phobia. *The Global Elearning Journal*, 5(2), 1-8.

- Walsh, S. P., White, K. M. ve Young, R. M. (2010). Needing to connect: the effect of self and others on young people's involvement with their mobile phones. *Australian Journal of Psychology*, 62(4), 194-203.
- Wiederhold, B. K. (2020). Using social media to our advantage: Alleviating anxiety during a pandemic. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 23(4), 197-199.
- Yasan-Ak, N. and Yıldırım, S. (2018). Nomophobia among undergraduate students: the case of a Turkish state university. *International Journal on New Trends in Education and Their Implications*, 9(4),11-20.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldız, E. P., Çengel, M. ve Alkan, A. (2020). Öğretmenlerin nomofobi düzeylerinin demografik özelliklerine ve akıllı telefon kullanım alışkanlıklarına göre incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 5096-5120.
- Yıldırım, C. and Correia, A. P. (2015). Exploring the dimensions of nomophobia: Development and validation of a self-reported questionnaire. *Computers in Human Behavior*, 49, 130-137.
- Yıldırım, C., Sumuer, E., Adnan, M. and Yıldırım, S. (2016). A growing fear: Prevalence of nomophobia among Turkish college students. *Information Development*, 32(5), 1322- 1331.
- Zade, H., Shah, K., Rangarajan, V., Kshirsagar, P., Imran, M. and Starbird, K. (2018). From situational awareness to actionability: Towards improving the utility of social media data for crisis response. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 2, 1-18.

Etik Kurul Kararı

 SELÇUK UNİVERSİTESİ	İ.C. SELÇUK UNİVERSİTESİ SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu	 SELÇUK UNİVERSİTESİ SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ Tarih: 24/02/2021
Sayı:	ARAŞTIRMA PROJESİ DEĞERLENDİRME FORMU	
Toplantı tarihi:	24.02.2021	
Toplantı no:	06	
Proje no:	135	
Karar no:	2021.135	

Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi Şerife GÜZEL "*Salgın Hastalık Döneminde Nomofobi ve Kaygı Düzeyinin İncelenmesi*" adlı çalışması görüşüldü. Çalışma etik açıdan uygun bulunmuştur.

Prof. Dr. Dilem ÖNAY DERİN (Başkan)

Prof. Dr. Yumurtacı ÖZTÜRK (Üye)

Prof. Dr. Selma YILMAZ (Üye)

Doç. Dr. Gökhan KAYILI (Üye)

Doç. Dr. Serap DİŞBAŞ (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Hacer ALAN DİKMEN (Üye)
KATILMAIDIR

Dr. Öğr. Üyesi M. Ali CEBİRBAY (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi İsmail ÖZSOY (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Fatmatü Zehra ERCAN (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Ülkü YILDIZ (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Şerife GÜZEL (Üye)

Arş. Gör. Dr. Şenay DEMİR (Üye)

FİNANSAL DİŞA AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İÇİN BİR PANEL VERİ ANALİZİ (*)

(Araştırma Makalesi)

Tuğba ÖZYILDIZ (**) - Eda DİNERİ (***)

Öz

Bu çalışmada, finansal dışa açıklık ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki panel veri analizi yöntemiyle incelenmektedir. Çalışmada, finansal dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde açıklayıcı bir güce sahip olup olmadığını gösteren Dumitrescu-Hurlin Testi ve Panel ARDL Modelinden yararlanılmıştır. Çalışmada 1995-2018 dönemi için gelişmekte olan ülkelerde finansal açıklık ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin varlığı ortaya konulmuştur. Panel ARDL sonuçlarına göre uzun dönemde, finansal açıklık derecesinde yaşanan artışlar gelişmekte olan ülkeler için finansal açıklığın ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde finansal açıklık seviyesi ticari açıklık ve geniş para arzına pozitif etkide bulunurken, sadece finansal açıklık derecesinde yaşanacak bir artış özel sektör kredilerini negatif yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal açıklık, Ticari açıklık, Ekonomik büyüme, Para arzı, Panel ARDL.

Jel Kodu: A10, C01, N2, G1, F4

*) Bu makale birinci yazarın 683894 nolu “Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansal açıklık ile ekonomik büyümesi arasındaki ilişki: Bir panel veri analizi” isimli yayınlanmış doktora tezinden türetilmiştir.

**) Dr. Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı
(e-posta: tuba-yesilyurt@hotmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2101-2954>

***) Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisat Bölümü, İktisat Anabilim Dalı
(e-posta: eda.dineri@hku.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5637-594X>

***The Relationship Between Financial Exposure and Economic Growth:
A Panel Data Analysis for Developing Countries***

Abstrac

In this study, the relationship between financial openness and macroeconomic indicators is examined by panel data analysis method. In the study, Dumitrescu-Hurlin Test and Panel ARDL Model were used, which show whether financial openness has an explanatory power on economic growth. In the study, the existence of a causal relationship between financial openness and economic growth in developing countries for the period 1995-2018 has been revealed. According to the panel ARDL results, increases in the degree of financial openness in the long run show that financial openness has a positive effect on economic growth for developing countries. While the level of financial openness has a positive effect on trade openness and large money supply in developing countries, an increase in the level of financial openness affects private sector loans negatively.

Keywords: *Financial openness, Trade openness, Economic growth, Money supply, Panel ARDL.*

Jel Codes: *A10, C01, N2, G1, F4.*

1. Giriş

Finansal serbestleşme, ülke ekonomilerinin küresel ekonomik güçlerle bütünleşme derecesini gösterirken, finansal açıklık ülkelerin finansal serbestleşme düzeylerini ölçmek için kullanılmaktadır. Ülkenin para politikası ile döviz kuru politikasını da etkileme gücüne sahip olan finansal açıklık, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kendini göstermektedir. Lance Taylor (1979, s.427) finansal açıklığı, “yerel finansal sistemin dünya sermaye piyasalarıyla etkileşimini gösteren ve dış borç yükü gibi faktörler dâhil, uluslararası sermaye akışlarının niteliğini, hacmini ve sermaye hesabı kontrollerini ölçebilmenin bir yolu” olarak tanımlamaktadır. Arif ve Rawat (2018) finansal açıklığın, ülkenin sermaye hesabı ile cari işlemler hesabındaki engellemelere karşı düzenlenen yaklaşım olduğunu söylemektedirler. Uluslararası sermaye hareketlerini sınırlandırmanın ve kısıtlamanın derecesini ifade eden finansal açıklık, “ülkelerin yerel piyasalarını ulusal piyasalara entegre edebilmek için gerekli koşul ve şartları sağlaması” olarak da ifade edilebilir (Carmignani ve Chowdhury, 2005, s.4).

1944’te yapılan Bretton Woods Konferansı’nda, sermaye kontrolleri ve uluslararası ticaret arasındaki temel bağlantıya işaret edilmiş ve konferans sonucunda oluşturulan Uluslararası Para Fonu’nun amaçlarından biri de dünya ticaretini engelleyen döviz kısıtlamalarının ortadan kaldırılması olmuştur (Tamirisa, 1999). Finansal serbestleşme politikaları 70’li yıllarda gelişmiş ülkelerin uyguladığı bir politika iken 80’li yıllara gelindiğinde gelişmekte olan ülkelerin de finansal serbestleşme politikaları için harekete geçtiği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, finansal serbestleşme hareketleri uluslararası kuruluşlar öncülüğünde başlatılmıştır. Piyasaya yönelik olan bu politikalar, Washington

Mutabakatı olarak bilinen ve çok taraflı kurumların (Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu) himayesi altında gerçekleştirilen iç ekonominin serbestleştirilmesini esas alan yapısal reformlardan oluşmaktadır. Dünya Bankası ve IMF tarafından geliştirilip ekonomik serbestleşmeyi amaçlayan “Yapısal Uyum Programı” geliştirmekte olan ülkeler tarafından uygulanmaya koyulmuş ve mali baskının aşamalı olarak kaldırılması amaçlanmıştır (Muhammad, Hye ve Lau, 2017; Sulaiman, Oke ve Azeez, 2012). 90’lı yıllarda yaşanan ve birçok ekonomiyi etkileyen krizler, finansal açıklığın sorgulanmasına ve finansal açıklığın faydalarına karşı şüphe duyulmasına neden olmuştur. Finansal açıklık ile artan ekonomik bağımlılık, ülke ekonomilerindeki kırılganlık seviyesini yükseltmiş ve sermayenin kısa vadeli giriş çıkışları, ekonomilerde şok etkisine neden olmuştur. Bütün bu gelişmeler neticesinde ülkelerin yaşamış olduğu ekonomik sıkıntılar diğer ülkelerde de benzer sorunları tetiklemiştir (Özcan, 2011).

McKinnon-Shaw (1973) finansal açıklık ve serbestleşme sonucunda ulusal ekonomilerin yaşayacağı refah artışını incelemişlerdir. McKinnon-Shaw Hipotezine göre düşük ya da negatif reel faiz oranlarının tasarrufları düşürerek yatırım yetersizliğine neden olacağını ve ekonomik büyüme oranlarının düşeceğini ifade etmektedir. Yatırım yetersizliğinin kısır döngüsünden kurtulabilmek için ülkelerin finansal alanda uygulanan sınırlamaları en minimum seviyeye indirerek ortadan kaldırılmasını önermişlerdir (Demetriades ve Hussain, 1996; Doğru ve Coşkun, 2017).

Mevcut çalışmalar, finansal açıklık teorisinin argümanlarını daha fazla ampirik araştırmaya indirgemektedir. Yapılan çalışmada finansal dışa açıklığın ekonomik büyüme etkisini araştıran literatürdeki mevcut çalışmaların dışında farklı değişkenlerin bir arada gösterildiği bir çalışma amaçlanmaktadır. Çalışmada sadece özel sermaye girişleri ve özel sermaye çıkışları dışında özel sektör kredileri, finans sektörü kredileri, geniş para arzı ve ticari açıklık derecesinin finansal açıklıkla ilişkisi olup olmadığı hipotezini de test edilmektedir.

Çalışmanın sonraki bölümlerinde geliştirmekte olan ülkelerde finansal açıklık ve büyüme ilişkisini inceleyen literatür taraması, çalışmanın amaç, kapsam ve veri seti, yöntem ve bulguların yer almaktadır. Çalışmanın son kısmında bulguların değerlendirdiği sonuç bölümü yer almaktadır.

2. Literatür Taraması

Finansal açıklık, geliştirmekte olan ülkeler için hâlâ tartışmalı bir konu olma özelliğini korumaktadır. Bu ülkeler, finansal açıklık için gerekli olan yasal çerçeveyi oluşturmakta ve ekonomi üzerindeki engelleri kaldırmaktadır (Tung Bui ve Hoai Bui, 2019). Finansal dışa açıklığın ülke ekonomilerinde yarattığı değişiklikler ilgi gören bir araştırma konusu olmuştur. Literatürde gelişmiş ve geliştirmekte olan ülke gruplarında finansal dışa açıklığın farklı makroekonomik değişkenler ile ilişkisini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Özellikle 80’li yıllarla birlikte ulus ötesi sermaye akımlarında görülen hareketlilik, finansal açıklığın ülkeler bazında ekonomik etkilerinin daha fazla incelenmesine neden

olmuştur. Son zamanlarda, finansal serbestleşme ve finansal dışa açıklık konusu, dünya genelinde politika gündemlerinde bir öncelik haline gelmiştir.

Ampirik çalışmalar incelendiğinde literatürün, finansal açıklık ve GSMH arasındaki ilişkiye odaklandığı görülür. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin finansal serbestleşme dereceleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki zaman serileri, panel verileri ve firma düzeyinde çalışmalar ile araştırılmıştır. Son dönemde finansal gelişme ve finansal dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkisini ortaya koyan çalışma sayısındaki artış, incelemenin yönünü finansal dışa açıklığın belirleyicilerine çevirmiştir. Finansal açıklığın ülke ekonomileri üzerine etkileriyle ilgili olan literatüre bakıldığında negatif etkiye sahip olduğunu iddia edenler, etkisiz olduğunu iddia edenler ve pozitif etkiye sahip olduğunu iddia edenler olmak üzere üç görüş vardır.

Finansal açıklığın ekonomi üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu ileri süren Levine (1997, 2005), Rajan ve Zingales (1998), Saad (2014), Kandil, Shahbaz ve Nasreen (2015), İdris, Yusop ve Habibullah (2016) ve Bist (2018) büyümede yaşanan artışın nedeni olarak finansal sistemdeki verimlilik artışlarını gösterirler. Finansal açıklık ve büyüme arasında negatif ilişkinin varlığını savunan Rodrik (1999), Tornell vd. (2004), Hye ve Islam (2013) ise finansal piyasalardaki istikrarsızlık üzerinden iddialarını savunurlar. Son olarak Grilli ve Milesi-Ferretti (1995) ve Edison, Levin vd. (2002) ise bu iki büyüklük arasında bir ilişki bulamamıştır. Yapılan çalışmalar, incelenen ülke ekonomisi, kullanılan teknik, oluşturulan veri seti ve seçilen analiz dönemi nedeniyle farklı sonuçlar vermiştir. Bussiere ve Fratzcher (2008), panel tekniği kullanılarak finansal dışa açıklık ile büyüme arasındaki ilişkinin yönünü araştırmışlardır. 45 gelişmiş ülke ve gelişmekte olan piyasa ekonomilerinin 1980-2002 yılları arasındaki veriler ışığında sermaye hareketleri üzerinde sağlanan serbestleşme hareketinin büyümeyi olumlu yönde etkilediği ve farklı kanallarla (yatırım, portföy) büyümeyi daha fazla tetiklediği yönünde sonuçlara ulaşmışlardır. Asongu (2010), Afrika ile 29 az ve orta gelirli ülke grubunun 1988-2007 yıllarına ait verileri kullanarak ticari açıklık, finansal açıklık ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular son 20 yıllık dönem içerisinde finansal açıklığın ülke gruplarının refahına olumlu etki yaratmadığı yönünde olmuştur. Younas (2011), gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları için yapmış olduğu panel veri analizinde, sermaye hareketleri ve finansal açıklık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın literatüre katkısı finansal açıklığın gelişmekte olan ülke gruplarında sermaye hareketliliğini artırdığı şeklinde olmuştur. Finansal açıklıkla ekonomik büyümeyi ilişkilendiren Guillen (2016), 1990-2011 dönemi için finansal açıklık derecelerine göre Latin Amerika ülkesi örneğini analiz ederek finansal gelişimin gelir dağılımı üzerindeki etkisini incelemiştir. Finansal gelişim, makroekonomik koşullar ve gelir dağılımı arasındaki ilişkide önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Çeştepe, Yıldırım ve Özbek (2018), Türkiye için yapmış oldukları çalışmada inceledikleri dönemi 1998-2016 yıllarını kapsayan çeyreklik veriler kullanarak nedensellik testi oluşturmuşlardır. Çalışmanın sonucunda ticari açıklık ve büyüme arasında herhangi bir ilişki bulunmazken, finansal açıklığın büyüme üzerindeki etkisi pozitif çıkmıştır. Lee ve Chou (2018), gelişmekte olan ülkeler için finansal açıklık-

ğın iç finansal piyasalardaki likidite etkisini araştırmışlardır. Çalışma 11 ülke üzerinden yürütülmüş ve bu 11 ülke kendi arasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülke olmak üzere iki sınıfa ayrılarak panel tekniği uygulanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre ise gelişmekte olan ülkelerde finansal açıklığın piyasalardaki finansal likiditeyi artırdığına ve gelişmiş ülkelere nazaran gelişmekte olan ülkelerde finansal açıklığın daha etkili olduğuna ulaşılmıştır. Gaies ve Nabi (2019), 67 ülkeye ait 1972’den 2011’e kadar olan verileri kullanarak yapmış oldukları çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde finansal açıklığın ülke ekonomilerinde büyümeyi nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, finansal dışa açıklığın yatırımlarda artışa neden olarak ekonomik büyümeyi desteklediği şeklindedir. Ayrıca sonuçlar gelişmekte olan ülkelerin finansal serbestleşme sonucunda finansal kırılganlığa duyarlı oldukları ve kriz oluşumunun arttığını göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde finansal dışa açıklık ve ticari açıklık ilişkisinde baskın literatür ticari açıklığın finansal dışa açıklığı desteklediği yönündedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hem finansal hem de ticari dışa açıklık seviyesinde meydana gelen gelişmeler ekonomik büyümeyi ağırlıklı olarak pozitif yönde etkilemektedir.

3. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışma; ekonomik büyüme, finansal dışa açıklık, ticari dışa açıklık, M2 para arzı, özel sektöre verilen yurt içi krediler ve finans sektörü tarafından sağlanan yurtdışı kredilere ait değişkenleri kullanılarak 1995-2018 yılları arasında seçilmiş gelişmekte olan ülkelerde finansal dışa açıklık ile çalışmaya dâhil edilen değişkenler arasındaki ilişkiyi panel veri yöntemi ile analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu ülkeler, Brezilya, Bulgaristan, Çin, Güney Afrika, Hindistan, İran, Kenya, Güney Kore, Kongo Cumhuriyeti, Malezya, Meksika, Mısır, Nijerya, Pakistan, Rusya, Şili, Uganda, Ukrayna ve Uruguay’dan oluşan 19 ülkeyi kapsamaktadır. Düzenli veri periyodu ile çalışabilmek adına zaman aralığı 1995-2018 olarak belirlenmiş ve yukarıda bahsedilen ülke grupları analize dâhil edilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişken	Tanım	Kaynak
GSMH (Ingdp)	GDPcons(2010=100) logaritmik değeri	Dünya Bankası
Finansal Açıklık (fo)	Net Sermaye Giriş + Net Sermaye Çıkış /GSYİH	Dünya Bankası
Ticari Açıklık (to)	İthalat + İhracat/ GSYİH	Dünya Bankası
M2 (bm)	M2 Para Arzının Reel GSYİH’ye Oranı	Dünya Bankası
Finansal Sektör Kredileri (fs)	Finansal Sektör Tarafından Sağlanan Kredilerin GSYİH’ye Oranı	Dünya Bankası
Özel Sektör Kredileri (ps)	Özel Sektöre Verilen Kredilerin GSYH’ye Oranı	Dünya Bankası

Uluslararası sermayenin ülkelere giriş ve çıkışını ölçen finansal açıklık, ulusal ekonomilerin finansal serbestleşme düzeyine bağlıdır. Sermaye hesabı ülkelerin dışa açıklık seviyelerinin tespit edilmesinde önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Aizenman (2008) tarafından yapılan çalışmada esas alınan finansal açıklık [(gayri safi özel sermaye girişi + gayri safi özel sermaye çıkışı) / gayrisafi yurtiçi hasıla *100 formülü şeklinde hesaplanmaktadır (Estrada, Park ve Ramayandi, 2015).

Büyüme ile finansal açıklık, ticari açıklık, geniş para arzı, özel sektör ve finansal sektör kredileri arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışma Aizenman (2008) ve Ümit (2016)'nın çalışmaları referans alınarak oluşturulan regresyon modeline göre incelenmiştir. Regresyon modeli ise şu şekildedir:

$$GDP_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 TO_{i,t} + \beta_2 FO_{i,t} + \beta_3 M_{i,t} + \beta_4 PS_{i,t} + \beta_5 FS_{i,t} + ui,t \quad (1)$$

Çalışmanın uygulama kısmında, yapılan yatay kesit testi sonucunda birinci nesil panel tekniği kullanılmasına karar verildikten sonra 1995-2018 dönemi için, gelişmekte olan ülkelere ait GSYH, geniş para arzı (M2), finansal sektör kredileri, özel sektör kredileri, ticari açıklık ve finansal açıklık değişkenleri kullanılarak ilk aşamada değişkenlere ait Birim Kök Testleri yapılmış, bunun içinde Levin, Lee ve Chu Birim Kök Testi ile Im, Pesaran ve Shin Birim Kök Testi uygulaması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait serilerin durağan durumda olması Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testi ile Panel ARDL Testi analizlerini mümkün kılmıştır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma Yükseköğretim'in belirlemiş olduğu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi çerçevesinde hazırlanmış ve yapılan bilimsel araştırmada yayın etiğine aykırı olacak herhangi bir eylemde bulunulmamıştır. Çalışmanın nihai haline gelene kadar kullanılan tüm atıflar metin içinde ve kaynakça bölümünde kusursuz bir şekilde sunulmuştur.

4. Bulgular

Birim kök testlerine geçmeden önce ülkeler arasında ortak şokun etkisini test etmek için yatay kesit bağımlılığı testinden yararlanılmıştır. Bu test panel verinin yatay kesit boyunca ortak şok etkisini test etmek için gereklidir. Bu testlerle ilgili hipotezler aşağıdaki gibi kurulmuştur (Alola, Bekun ve Sarkodie, 2019):

H_0 : Kesitler arasında bağımlılık yoktur (yatay kesit bağımlılığı yok)

H_1 : Kesitler arasında bağımlılık vardır (yatay kesit bağımlılığı var)

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

Test	İstatistik	Olasılık değeri (prob.)
Breusch-Pagan Chi-square	184.1306	0.0437*
Pearson LM Normal	0.750627	0.4529
Pearson CD Normal	1.814047	0.0697*

Not: ***%1, **%5 ve *%10 anlamlılık düzeyinde durağanlığı göstermektedir.

Test sonucunda H_0 hipotezi kabul edilmektedir (Fang ve Chang,2016). Panel analiz testlerine birinci nesil panel tahmin teknikleriyle devam edilmektedir.

Levin, Lee ve Chu Birim Kök Testi ile Im, Pesaran ve Shin Birim Kök Testi uygulamasına ait hipotezler aşağıda gösterildiği gibi kurulmuştur:

H_0 : Durağan olmayan yani değişkenin birim köke sahip olduğunu gösterir.

HA: Durağan olan yani değişkenin birim köke sahip olmadığını gösterir.

Tablo 3. Gelişmekte Olan Ülkelere ait Değişkenlerin LLC Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	(LLC) Levin, Lee ve Chu Birim Kök Test Sonuçları			
	Düzeyde		Birinci Farkta	
	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli
GSMH	-0.709 (0.239)	0.176 (0.569)	-9.018 (0.000)	-8.051 (0.000)
Geniş Para Arzı	-2.551 (0.005)	0.680 (0.751)	-14.090 (0.000)	-13.978 (0.000)
Finansal Sektör Kredileri	-0.589 (0.277)	0.595 (0.704)	-15.178 (0.000)	-11.988 (0.000)
Özel Sektör Kredileri	-0.883 (0.188)	-0.761 (0.223)	-13.715 (0.000)	-13.083 (0.000)
Ticari Açıklık	-1.420 (0.077)	0.033 (0.513)	-14.163 (0.000)	-10.220 (0.000)
Finansal Açıklık	-3.597 (0.000)	-4.065 (0.000)	-14.071 (0.000)	-12.594 (0.000)

Tablo 4. Gelişmekte Olan Ülkelere ait Değişkenlerin IPS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	(IPS)			
	Im-Pesaran ve Shin			
	Birim Kök Test Sonuçları			
	Düzeyde		Birinci Farkta	
	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli
GSMH	3.723 (0.999)	0.887 (0.812)	-8.902 (0.000)	-7.090 (0.000)
Geniş Para Arzı	0.135 (0.553)	0.288 (0.613)	-12.733 (0.000)	-12.438 (0.000)
Finansal Sektör Kredileri	0.882 (0.811)	0.749 (0.773)	-13.429 (0.000)	-10.887 (0.000)
Özel Sektör Kredileri	1.991 (0.976)	-0.448 (0.326)	-12.460 (0.000)	-10.808 (0.000)
Ticari Açıklık	-0.552 (0.290)	1.190 (0.883)	-13.493 (0.000)	-10.589 (0.000)
Finansal Açıklık	-4.440 (0.000)	-6.095 (0.000)	-17.424 (0.000)	-15.619 (0.000)

Gelişmekte olan ülkelere ait değişkenler için uygulanan Levin, Lee ve Chu Birim Kök Testi ile Im, Pesaran ve Shin Birim Kök Test uygulaması için kullanılan değişkenlere yüzde 95 güven düzeyinde uygulanan sonucun, her bir metot için 0.005 değerinden küçük olması durumunda H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Eşanlı denklem sisteminde uygun denklemin belirlenip bu denklemin bazı koşulları sağlıyor olması gerekmektedir. Fakat eşanlı denklem sistemi içerisinde hangi denklemin içsel hangisinin dışsal olduğunu belirlemekte yaşanan sıkıntılar mevcuttur. Yaşanan sıkıntıların ortan kaldırılması için uygulanan kısıtlamalar analizde birtakım sıkıntıların doğmasına neden olmaktadır. Sims (1980), bu sıkıntıları ortadan kaldırmak için VAR modeline dayalı metodoloji ile bütün değişkenlerin içsel olduğunu kabul etmektedir (Tarı, 2015). Nedenselliğin test edilebilmesi amacıyla çalışmada kullanılan değişkenlerin trendden ve mevsimsel etkilerden arındırılmış ve durağanlığın sağlanmış olması gerekmektedir.

Tablo 5. Uygun Gecikme Uzunluğu Kriterleri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-4470.870	NA	1814.440	24.53079	24.59490	24.55627
1	-4250.686	431.9228	661.3826	23.52157	24.66426	23.69991*
2	-4195.378	106.6762	595.0753*	23.44621	24.24917	23.74697
3	-4164.933	57.72102*	613.7016	23.41577*	23.97032*	23.93027

Uygun gecikme uzunluğu, LikelihoodRatio (LR), Final PredictionError (FPE), AkaikeCriteria (AIC), SchwarzCriteria (SC), HannanQuinn (HQ) kriterleri dikkate alınarak tespit edilmiştir. Uygun gecikme uzunluğu, kullanılan kriterler göz önüne alındığında otokorelasyon sorununu içermediği için üç olmuştur.

Tablo 6. Otokorelasyon Sonuçları

Lags	LM-Stat	Prob
1	46.11717	0.1204
2	42.52251	0.2106
3	44.95735	0.1455

Tablo 6'ya göre, bütün gecikme uzunluklarına ait olasılık değerleri %10 önem düzeyinin üzerinde olduğu için modelimizde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır.

Çalışma Dumitrescu-Hurlin'in heterojenliğini dikkate almaktadır. Temeldeki regresyon şu şekildedir (Lopez ve Veber, 2017: 293).

$$y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_{ik} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_{ik} x_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad i = 1, \dots, N \quad \text{ve} \quad t = 1, \dots, T \quad (2)$$

Buradaki $x_{i,t}$ ve $y_{i,t}$, t periyodundaki i için iki durağan değişkenin gözlemleridir. Kat-sayılar arasında farklılık göstermesine izin verilir ancak zamanla değişmez oldukları varsayılır. K gecikme derecesinin hepsi için aynı olduğu varsayılır ve panelin dengelenmesi gerekir.

Değişkenler birinci derecede farkta durağan oldukları için Dumitrescu- Hurlin Panel nedensellik testinden yararlanılmıştır. Nedensellik testinde 3 gecikme uzunluğuna kadar nedensellik testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 7. Gelişmekte Olan Ülke Grubu Dumitrescu- Hurlin Nedensellik Testi
Sonuçları

Değişkenler	k=1	k=2	k=3
W- stat Test İstatistiği			
bm→lngdp	0.138 (0.166)	2.537 (0.815)	6.755 (0.029)**
lngdp→bm	2.336 (0.084)*	2.812 (0.625)	3.063 (0.743)
fs→lngdp	4.515 (0.000)***	7.235 (0.000)***	6.500 (0.045)**
lngdp→fs	2.402 (0.069)*	3.156 (0.419)	4.471 (0.529)
ps→lngdp	3.553 (0.000)***	5.065 (0.009)**	4.936 (0.345)
lngdp→ps	1.410 (0.679)	2.988 (0.514)	3.703 (0.914)
to→lngdp	4.911 (0.000)***	5.002 (0.011)**	6.944 (0.019)**
lngdp→to	2.317 (0.089)*	2.457 (0.873)	2.558 (0.503)
fo→lngdp	.182 (0.027)**	4.172 (0.079)*	6.205 (0.071)*
lngdp→fo	1.908 (0.263)	2.064 (0.837)	3.549 (0.997)
fs→bm	4.287 (0.000)***	6.401 (0.000)***	6.879 (0.023)**
bm→fs	0.272 (0.232)	0.543 (0.106)	1.354 (0.137)
ps→bm	2.195 (0.127)	4.974 (0.012)**	9.103 (0.000)***
bm→ps	1.562 (0.582)	1.667 (0.566)	3.517 (0.985)
to→bm	5.240 (0.000)***	5.231 (0.006)**	7.034 (0.017)**
bm→to	0.579 (0.446)	2.828 (0.614)	3.081 (0.752)
fo→bm	1.259 (0.841)	1.825 (0.669)	2.987 (0.704)
bm→fo	3.256 (0.002)**	2.828 (0.614)	5.151 (0.276)
ps→fs	0.485 (0.370)	0.947 (0.214)	1.307 (0.128)

Tablo 8. Gelişmekte Olan Ülke Grubu Dumitrescu- Hurlin Nedensellik Testi Sonuçlarının Devamı

Değişkenler	k=1	k=2	k=3
W- stat Test İstatistiği			
to→fs	0.918 (0.777)	1.714 (0.613)	2.708 (0.570)
fs→ps	0.273 (0.232)	0.993 (0.230)	0.916 (0.074)*
fs→to	3.620 (0.000)***	4.916 (0.014)**	5.631 (0.157)
fo→fs	2.854 (0.014)**	8.404 (0.000)***	9.474 (0.000)***
fs→fo	2.555 (0.042)**	2.591 (0.776)	3.163 (0.795)
to→ps	1.257 (0.843)	1.466 (0.447)	2.396 (0.570)
ps→to	2.159 (0.140)	3.884 (0.137)	5.631 (0.157)
fo→ps	3.090 (0.005)**	6.912 (0.000)***	9.087 (0.000)***
ps→fo	2.493 (0.051)*	3.656 (0.203)	3.715 (0.908)
fo→to	0.362 (0.285)	4.860 (0.016)**	4.570 (0.487)
to→fo	1.388 (0.701)	2.648 (0.736)	5.033 (0.312)

Not: Not: k: gecikme uzunluğunu, parantez içerisindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Dumitrescu- Hurlin Nedensellik Testi'nin olasılık (prob.) değerlerinin 0,01'den büyük olması durumunda " H_0 : Granger anlamında nedeni değildir" şeklindeki sıfır hipotezi kabul görmektedir. Fakat olasılık (prob.) değeri 0,01'den küçükse kabul gören sıfır hipotezi reddedilmekte ve sonuç anlamlı olmaktadır. Sonucun anlamlı kabul edilmesi tek yönlü nedenselliğin varlığı göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelere ait Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Test sonuçlarına göre; finans sektörü tarafından sağlanan yurtiçi kredi, ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık-

tan GSMH'ya doğru nedensellik ilişkisi görülmüştür. Finans sektörü tarafından sağlanan yurtiçi krediler ve ticari dışa açıklıktan geniş para arzına doğru nedensellik ilişkisi ile finansal açıklıktan hem finans sektörü tarafından sağlanan yurtiçi kredilerine hem de özel sektöre verilen yurt içi kredilere doğru nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

- fs, to, fo →lngdp
- Fs, to→bm
- fo→fs,ps şeklinde nedensellik tespit edilmiştir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar, gelişmekte olan ülke grubu için finansal açıklığın GSMH'ya doğru nedensellik ilişkisini göstermektedir. Arz öncüllü hipotez olarak da bilinen bu görüşte, finansal gelişmişlik seviyesinde yaşanan artışın ekonomik büyümeyi destekleyeceği düşüncesi hâkimdir. Arz öncüllü hipotez, finansal piyasalarda yaşanan liberalizasyonun tasarruflar artırıcı yönde teşvik sağlaması sonucu oluşan kaynakların, daha verimli ve etkin kullanılması marjinal verimlilik seviyesinde artış yaşanmasına neden olacaktır. Artan marjinal verimlilik ve liberalleşen piyasaların yabancı kurumlarla rekabet etmek amacıyla etkinliğini artırması da büyüme oranını pozitif yönde etkileyecektir. Çalışmadan çıkan bir diğer sonuç ise finans sektörü tarafından sağlanan yurtiçi kredi ile para arzı arasında nedensellik ilişkisinin varlığıdır. Finans sektörü tarafından sağlanan yurtiçi kredi borçlanma maliyetini düşürerek yatırım seviyesinde artışa neden olacaktır. Artan yatırım miktarı ise üretimin ve para arzının yükselmesiyle sonuçlanacaktır. Finans sektörü tarafından sağlanan yurtiçi kredi miktarında yaşanan artış para arzındaki artışı yineleyerek süreci destekleyecektir.

Çalışmada ulaşılan diğer bir sonuç, finansal dışa açıklıkta meydana gelen artış ile rekabetçi özel sektör sermaye piyasalarının piyasa faiz oranlarında tasarruf toplayıp en verimli özel sektör projelerine sermaye tahsisi gerçekleştirebilmesidir. Finansal dışa açıklık, kredi hacmini artırarak ve bankalar tarafından sağlanan kredinin maliyetini ve riskini azaltarak bankanın gelişimini teşvik edebilir. Daha yüksek finansal açıklık düzeyinin, uluslararası finansal piyasalara erişimi sağlayarak kredi piyasası rekabetini yoğunlaştırması beklenmektedir. Borçluların yurt içi bankalardan kredi almanın yanı sıra uluslararası kaynaklardan da borç alma şansına sahip olması, kredi piyasasındaki rekabeti artırmaktadır. Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç ise daha fazla finansal aracılık hizmetlerinin sağlanması, GSMH'de pozitif artış yaratıyor olmasıdır.

Çalışmada elde edilen bir başka sonuçta ticari açıklık ile GSMH arasında nedensellik ilişkisinin varlığıdır. Ticaret, teknolojik gelişmelere erişim sağlayarak, teknolojik transfer ve yayılmaları kolaylaştırır ve yeni pazarlara ve rekabete erişim sağlayarak Ar-Ge'de inovasyonu ve gelişmeyi teşvik eder, daha fazla yatırım ve verimlilik artışı sağlar. Aynı şekilde ticaret, yatırım ve kalkınma için önemli olan ara mallarının satın alınması için bir yoldur. Ticaret politikaları, tasarruf/yatırım oranı ve sermaye birikimini etkileyerek uzun vadede büyümeyi teşvik edebilir.

Pesaran, Shin ve Smith (1997-2004), tek denklem modelinde eşbütünleşme analizi uygulayabilmek için panel ARDL testini önermişlerdir. Buradaki amaç, I(1) veya I(0) ~

I(1) değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkinin varlığını tespit etmektir. Eğer eşbütünleşme tespit edilmişse, Panel ARDL yöntemi ile uzun ve kısa vadeli katsayılar tahmin edilir. ARDL tahmini şöyledir (Poul, 2014, s.2):

$$y_t = a_1 + \beta_1 x_t + \beta_2 m_t + \varepsilon_{1t} \quad (3)$$

$$x_t = \alpha_2 + \beta_3 y_t + \beta_4 m_t + \varepsilon_{2t} \quad (4)$$

$$m_t = \alpha_3 + \beta_5 y_t + \beta_6 x_t + \varepsilon_{3t} \quad (5)$$

Tablo 9. Gelişmekte Olan Ülkeler Panel ARDL Sonuçları
Bağımlı Değişken: GSMH

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistiği	Olasılık (prob.) Değeri
UZUN DÖNEM				
Finansal Açıklık	0.169	0.081	2.089	0.037
Ticari Açıklık	0.084	0.011	7.268	0.000
Para Arzı	0.061	0.022	2.695	0.007
Özel Sektör Kredileri	-0.060	0.012	-4.859	0.000
Finansal Sektör Kredileri	0.017	0.018	0.923	0.356
KISA DÖNEM				
COINTEQ	-0.001	0.001	-1.772	0.077
D(FO)	0.0008	0.000	1.596	0.111
D(TO)	0.0002	0.000	1.303	0.193
D(BM)	-0.0006	0.000	-1.498	0.135
D(PS)	0.0013	0.000	3.861	0.000
D(FO(-1))	-0.0006	0.000	-1.841	0.066
D(BM)	-0.000	0.000	4.656	0.482
D(BM(-1))	0.001	0.000	4.656	0.000

Panel ARDL Test sonuçlarına göre, finansal açıklıkta meydana gelecek bir birimlik artış, GSMH’de yüzde 0,16’lık bir artışa neden olurken ticari açıklıktaki bir birimlik artış; GSMH’de yüzde 0,08’lik bir artışa neden olacaktır. Para arzında meydana gelecek bir birimlik artış ise, GSMH’yi yüzde 0,06’lık bir artışla sonuçlandıracaktır. Diğer değişkenlerin aksine özel sektör kredilerinin GSMH’yi azaltıcı yönde etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Özel sektör kredilerinde meydana gelecek bir birimlik artışın, GSMH’yi yüzde 0,06’lık bir azalışla sonuçlandıracağı görülmektedir.

5. Sonuç

Sağlam bir finansal sistem, ekonomilerin vazgeçilmez bir parçasıdır. Tasarrufları yatırımlara dönüştüren, ekonominin üretken kapasitesini artıran finansal sistem, bankalar ve sermaye piyasalarından oluşmaktadır. Finansal açıklık, daha rekabetçi ve direnç gösteren finansal sistemin oluşumunu hızlandırmaktadır. Finansal açıklık için gerçekli olan sermaye

ye hesabının serbestleştirilmesi “sermayenin maliyetini düşürmekte”, portföy yatırımları ve özellikle yatırım patlamaları ile GSMH’de büyüme yaşanmasına neden olmaktadır. Finansal açıklıkla birlikte ülkeler arasında sermayenin serbest dolaşımı, sermayenin marjinal verimliliğinin düşük olduğu ülkelerden marjinal verimliliğin yüksek olduğu ülkelere transferini sağlayarak GSMH’yi pozitif yönde etkilemektedir. Ayrıca dış sermayeye erişimin yanı sıra dışa açılma sürecinde gerçekleştirilen reformlar ile iç piyasa çarpıklıklarının ve aksaklıkların giderilmesi de ülke ekonomilerindeki büyümeyi olumlu yönde etkilebilmektedir. Finansal açıklık sağlanırken uygun yönergeleri izlemeyen ülkelerde büyüme olumsuz etkilenir. Kontrolsüz dışa açılma, kısa dönemde büyümenin istikrarını bozar. Bir ülke veya bölgenin yaşamış olduğu finansal kriz, diğer ülke ve bölgelere kolay sirayet ederek büyümeyi negatif değerlere taşır.

Ticari açıklık, uzun vadede mal ve hizmet erişiminde kolaylık sağlayacaktır. Ticari açıklık kullanılan kaynakların üretim alanındaki verimliliğinin göz önünde bulundurulmasına neden olarak yerli ve uluslararası pazarlarda rekabet ortamının artması sebebi ile yeni teknolojinin gelişimini teşvik edecektir. Ticari açıklık sonucunda bilginin yayılma hızı yükseliş gösterecek ve yaşanan bu gelişmeler, ülke ekonomisinde toplam faktör verimliliğinde artış yaratmak suretiyle GSMH’nin pozitif yönde etkilenmesine neden olacaktır.

Geniş paranın performansı artırılıp etkin dolaşımı sağlanırsa GSMH’daki artış kaçınılmaz olacaktır. Para, çeşitli özellikleri ve gerekliliği ile tüm ekonomiler için önemlidir. Para arzında yaşanacak artışlar, faiz oranları üzerinde aşağı yönlü bir hareketin gerçekleşmesine neden olacaktır. Düşen faiz oranları, ekonomideki nakit akışını hızlandırıp borç verme faaliyetlerini artıracaktır. Artan para arzı firma bilançolarında iyileşmeler yaratacak ve yatırımcıların, geri ödeme kabiliyeti kazanan firmalara dair güvenin artmasına neden olacaktır. Gerçekleşen tüm bu gelişmeler ahlaki tehlike ve ters seçimi azaltır. Böyle bir ortamda yatırımlar hızlanacak, brüt çıktı seviyesindeki artış sonucu para arzı GSMH’yi pozitif yönde etkileyecektir.

Finansal araçlar olan bankaların, mevduatları finansal varlıklara dönüştürmede büyük etkisi vardır. Fazlalık likiditesi bulunan kuruluşlardan almış olduğu fonları, istek sahiplerine yönlendiren bankalar, ekonomi içerisinde sermaye oluşumunu ve ticareti kolaylaştırmayı amaçlarlar. Fakat bankaların borçluları tarayıp belirlemede ve asimetric bilgileri filtrelemede etkinliği sağlayamaması, finansal piyasalar için risk taşımaktadır. Gerekli düzenleme ve denetimin yoksunluğu, krizlerin oluşmasına ve özensiz verilen kredilerin GSMH’yi negatif yönde etkilemesine neden olur. Ayrıca özel sektöre verilen kredi, eşige ulaştığında çıktı büyümesi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olmaya başlar. Enflasyonist likidite yaratılması veya kredi standartlarındaki bozulmadan kaynaklanan mali sektör genişlemesi, uzun vadeli büyüme beklentilerini geliştirmeyecektir. Kredideki hızlı artışlar genel olarak finansal istikrarsızlığın önde gelen göstergelerinden biri olarak algılanmaktadır. Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için sanayi, tarım ve hizmet sektöründe yapılan yatırımların artması, özel sektör kredi büyümesi ile gerçekleşmektedir.

Çalışmanın bulgularıyla alan yazınında mevcut çalışmaların sonuçlarının birçoğu ile tutarlıdır. Finansal açıklık ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki, istikrarlı bir ortamın varlığını gerekli kılmaktadır. Finansal piyasaların istikrarlı olması için ise finans piyasalarını geliştirmek, piyasalarda şeffaflığı sağlamak hem ulusal hem de uluslararası alanda finansal sektörünü güçlendirmek ve finansal krizleri engellemek gerekmektedir. Finansal sistemin en önemli kurumlarından bir tanesi olan bankaların, sermayelerinin güçlendirilmesi ve denetimlerinin risk unsuruna dayandırılarak yapılması önem taşımaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, uluslararası iş birliği çerçevesinde finansal sektörü güçlendirme konusunda girişimlerini arttırılmalıdır.

Kaynakça

- Alola, A.A., Bekun, F. ve Sarkodie, S.A. (2019). Dynamic impact of trade policy, economic growth, fertility rate, renewable and non-renewable energy consumption onecological footprint in Europe. *Science Of The Total Environment*, 685,702-709.
- Asongu, S. A. (2010). Linkages between financial development and openness: panel evidence from developing countries. *Munich Personal Repec Archive*, 26926, 1-15.
- Bist, J. P. (2018). Financial development and economic growth: evidence from a panel of 16 african and non-african low-income countries. *Cogent Economics & Finance*, 6(1), 1-17.
- Breusch, T. ve Pagan, A. (1980), The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics, *Review of Economic Studies*, 47 (1), 239-253.
- Bussiere, M. ve Fratzscher, M. (2008). Financial openness and growth: short-run gain, long-run pain?. *Review of International Economics*, 16(1), 69-95.
- Carmignani, F. ve Chowdhury, A. R. (2005). Does financial openness promote economic integration? Some evidence from europe and the CIS. *The United Nations University World Institute for Development Economics Research Paper*,74, 1-15.
- Çeştepe, H., Yıldırım, E. ve Özbek, Z. (2018). Ticari ve finansal açıklığın ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye'ye ilişkin ampirik kanıtlar. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(4), 1-17.
- Demetriades, P. ve Hussein, K. A. (1996). Does financial development cause economic growth? Time-series evidence from 16 countries. *Journal of Development Economics*, 51(2), 387-411.
- Doğru, M. E., Coşkun, N. ve Değirmen, S. (2017). McKinnon ve Shaw Tamamlayıcılık Hipotezinin Türkiye İçin Sınanması1. *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları*, 271, 269-289.

- Doğruel, A. S. ve Mekonnen, J. L. (2017). Growth and volatility nexus in Sub-Saharan Africa. *African Development Review* Volume 30(2), 175-186.
- Edison, H. J., Levine, R., Ricci, L. A. ve Slok, T. (2002). International financial integration and economic growth. *Journal of International Money and Finance*, 21, 749-776.
- Fang, Z. ve Chang, Y. (2016). Energy, human capital and economic growth in Asia Pacific countries: Evidence from a panel cointegration and causality. *Energy Economics*, 56, 177-184.
- Fratzscher, M. ve Bussiere, M. (2004). Financial openness and growth: Short-run gain, long-run pain?. *European Central Bank, Working Paper Series*, 348,1-41.
- Freeman, J. R. (1992). International finance and democracy: Proposal to the NSF. *Department of Political Science, University of Minnesota*. Typescript.
- Frenkel, J. A. Razin, A. ve Sadka, E. (1991). *International Taxation in an integrated World*. Cambridge: MIT Press.
- Gaies, B. ve Nabi, M. S. (2019). Financial openness and growth in developing countries. *Journal of Economic Integration*, 34(3), 426-464.
- Grilli, V. ve Milesi-Ferretti, G.M. (1995). Economic effects and structural determinants of capital controls. *IMF Staff Papers*, 42(3), 517-551.
- Guillen, J. (2016). Does financial openness matter in the relationship between financial development and income distribution in Latin America?. *Emerging Markets Finance and Trade*, 52(5), 1145-1155.
- Helleiner, E. (1993). *Freeing money, restricting trade: explaining the liberalization of finance in a protectionist age*. Presented at the 1993 Annual Meeting of the International Studies Association, Acapulco.
- Hye, Q. ve Islam, F. (2013). Does financial development hamper economic growth: empirical evidence from Bangladesh. *Journal of Business Economics and Management*, 14, 558-582.
- İdris, J. Yusop, Z. ve Habibullah, M. S. (2016). Trade openness and economic growth: A causality test in panel perspective. *International Journal of Business and Society*, 17(2), 281-290.
- Kandil, M. (2015). On capital flow and macroeconomic performance: Evidence before and after the financial crisis in Turkey. *Borsa İstanbul Review*, 15(4), 249-258.
- King, R. G. ve Levine, R. (1993). Finance and growth: Schumpeter might be right. *Quarterly Journal of Economics*, 108(7), 17-37.
- Lee, C. H. ve Chou, P. (2018). Financial openness and market liquidity in emerging markets. *Finance Research Letters*, 25, 124-130.
- Levine, R. (1997). Financial development and economic growth: View and agenda. *Journal of Economic Literature*, XXXV, 688-726.

- Levine, R. (2005). Finance and growth: theory and evidence. *Handbook Of Economic Growth*, 865-934.
- Mathieson, D. J. ve Rojas-Suarez, L. (1993). *Liberation of the capital account: experiences and issues*. International Monetary Fund Occasional Paper, 103, Washington, DC: IMF.
- McKinnon, R. I. (1973). *Money and capital in economic development*. Brookings Institution, Washington DC.
- McKinnon, R. I. (1988). Financial liberalisation in retrospect: interest rate policies in LDCs: Comment. *Ranis, G. and Schultz, T. P. (Ed.), The State of Development Economics (411-415)*. Basil Blackwell: Oxford.
- McKinnon, R. I. (1993). *The Order of Financial Liberalization*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Muhammad, Q., Hye, A. ve Lau, W. (2017). Economic liberalization and economic growth: an empirical analysis of Pakistan. *Asian Economic and Financial Review*, 7(12), 1256-1302.
- Özcan, B. (2011). Finansal açıklığın makroekonomik değişkenlerin oynaklığı üzerine etkisi: bir yazın tartışması. *Journal of Yaşar University*, 24(6), 3712-3743.
- Pindyck, R. S. (1991). Irreversibility, uncertainty, and investment. *Journal of Economic Literature*, 29(11), 10-48.
- Przeworski, A. ve Wallerstein, M. (1988). Structural dependence of the state on capital. *American Political Science Review*, 82,11-30.
- Quinn, D. ve Toyoda, M. (2008). Does capital account liberalization lead to growth?. *The Review of Financial Studies*, 21(3), 1403-1449.
- Rajan, R. G. ve Zingales, L. (2003). The great reversals: The politics of financial development in the twentieth century. *Journal of Financial Economics*, 69(1),5-50.
- Rodrik, D. (1999). The Asian financial crisis and the virtues of democracy. *Challenge*, 42(4), 44-59.
- Saad, N. (2014). Financial development and economic growth: evidence from Lebanon. *International Journal of Economics and Finance*, 6(8), 173-186.
- Sulaiman, L. A., Oke, M. O. ve Azeez, B. A. (2012). Effect of financial liberalization on economic growth in developing countries: The Nigerian experience. *International Journal of Economics and Management Sciences*, 1(12), 16-28.
- Swank, D. (1992). Politics and the structural dependence of the state in democratic capitalist nations. *American Political Science Review*, 86, 38-54.
- Sweeney, R. J. (1996). The Information Costs of Capital Controls. Rios, R.C. and. Sweeney, R.J. (Ed.), *In Capital Controls in Emerging Economies (45-61)*. Boulder: West-view Press.

- Tamirisa, N. T. (1999). Exchange and capital controls as barriers to trade. *IMF Staff Papers*, 46(1), 69-88.
- Tarı, R. (2015). *Ekonometri*. (11 Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Tornell, A. Westermann, F. ve Martinez, L. (2004). The positive link between financial liberalization growth and crises. *Nber Working Paper Series*, 10293, 1-55.
- Tung Bui, D. ve Hoai Bui, T. M. (2019). How does institutional development shape bank risk-taking incentives in the context of financial openness?. *Pacific- Basin Finance Journal*, 58, 1-16.
- Younas, J. (2011). De facto financial openness and capital mobility. *Economics Letters*, 112, 60-62.

2021-LGS MATEMATİK ALT TESTİ SORULARININ ÖĞRENME ALANLARI VE YENİLENMİŞ BLOOM TAKSONOMİSİNE GÖRE İNCELENMESİ (*)

(Araştırma Makalesi)

Uğur YILMAZ (**) - Mevlüde DOĞAN (***)

Öz

İçinde bulunduğumuz yüzyılda her alanda yaşanan hızlı değişim, eğitim alanında da kendini hissettirmiş, bizlere yenilenmenin ve değişimin zorunlu olduğunu göstermiştir. Belli sınıf düzeylerinde gerçekleştirilen ve belli yeterlilikleri ölçmeyi hedefleyen PISA, TIMMS, PIRLS ve TALIS gibi uluslararası düzeyde gerçekleştirilen sınavlardan elde edilen sonuçların, ülkelerin eğitim sistemlerindeki eksikliklerini yapılandırmalarına destek sağladığı bilinmektedir. Bu sınavlarda temel amaçlardan belki de en önemlisi, öğrencilerin okulda edinmiş oldukları bilgi ve becerilerini günlük yaşamlarına ne ölçüde aktarabildiklerini ölçmektir. Amacı ortaokul sekizinci sınıf düzeyindeki öğrencileri ilgi ve yeteneklerine göre bir sonraki öğretim seviyesine hazırlamak olan Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Merkezi Sınav sorularında da bu doğrultuda gerçekleştirilen yapılanmalar söz konusudur. Bu çalışmada, 2021 yılı Haziran ayında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiş olan Liselere Geçiş Sistemi (LGS) sınavı matematik alt testinde yer alan yirmi adet sorunun ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programı'nda yer alan öğrenme alanları ve yenilenmiş Bloom taksonomisi bilgi boyutu ve bilişsel süreç boyutuna göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü resmi internet adresinden temin edilen 2021-LGS merkezi sınavı A-B kitapçıklarında yer alan matematik alt testi soruları araştırma dokümanlarının kaynağını teşkil etmiştir. Araştırmacılar ve uzmanlar tarafından doküman incelemesi

*) Bu çalışma, 30 Eylül-03 Ekim 2021 tarihlerinde Bursa Uludağ Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilen 3. Uluslararası Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Kongresi'nde sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş biçimidir. Ayrıca, bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Mevlüde Doğan danışmanlığında Uğur Yılmaz tarafından yapılan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**) Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Ana Bilim Dalı, (e-posta: uguryilmaz0655@hotmail.com)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9659-2482>

***) Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Matematik Eğitimi Ana Bilim Dalı, (e-posta: mdogan@omu.edu.tr)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0938-3023>

yöntemi kullanılarak elde edilen araştırma verilerinin analizinde betimsel istatistikten yararlanılmıştır. Öğrenme alanları ve yenilenmiş Bloom taksonomisi boyutlarına ait frekans ve yüzde değerleri tablolara aktararak yorumlanmıştır. Çalışmanın veri analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre en fazla Sayılar ve İşlemler öğrenme alanında soru olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca soruların sıklıkla yenilenmiş Bloom taksonomisi bilişsel süreç boyutunda uygulama, analiz ve değerlendirme basamağında, bilgi boyutunda ise işlemsel bilgi boyutunda yer aldığı belirlenmiştir. Çalışmanın ortaya koyduğu bu sonuçlar çerçevesinde paydaşlara öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: LGS, Yenilenmiş Bloom Taksonomisi, Doküman incelemesi, Bilişsel süreç boyutu, Bilgi boyutu.

Investigation of LGS 2021 in Terms of Mathematics Learning Areas and Renewed Bloom Taxonomy

Abstract

The rapid change experienced in every field in the century we live in has also made itself felt in the field of education and has shown us that renewal and change are imperative. It is known that the results obtained from international exams such as PISA, TIMSS, PIRLS and TALIS, which are held at certain grade levels and aim to measure certain qualifications, support countries in structuring their deficiencies in their education systems. Perhaps the most important of the main purposes in these exams is to measure the extent to which students can transfer the knowledge and skills they have acquired at school to their daily lives. There are also structurings carried out in this direction in the questions of the Central Examination for Secondary Education Institutions, whose purpose is to prepare the 8th grade students at the secondary school level for the next level of education according to their interests and abilities. In this study, twenty questions in the Mathematics subtest of the High School Entrance System (LGS) exam, which was carried out by the Ministry of National Education in June 2021, were examined according to the learning areas in the Mathematics Lesson Curriculum, the renewed Bloom taxonomy knowledge dimension and cognitive process dimension intended. For this purpose, the mathematics sub-test questions in the 2021-LGS central exam A-B booklets obtained from the official website of the General Directorate of Measurement, Evaluation and Examination Services constituted the source of the research documents. Descriptive statistics were used in the analysis of the research data obtained by researchers and experts using the document review method. Frequency and percentage values of learning areas and renewed Bloom taxonomy dimensions were interpreted by transferring them to tables. According to the findings obtained as a result of the data analysis of the study, it was determined that there were mostly questions in the areas of Numbers and Operations learning. In addition, it was determined that the questions were included in the application, analysis and evaluation step in the cognitive process dimension of the frequently revised Bloom taxonomy, and in the operational information dimension in the

information dimension. Within the framework of these results of the study, suggestions were presented to the stakeholders.

Keywords: LGS, Revised Bloom Taxonomy, Document review, Cognitive process dimension, Information dimension.

1. Giriş

Tüm dünya ülkeleri her alanda olduğu gibi eğitim alanında da pek çok değişim yaşamaktadır. Bunun sonucu olarak ülkeler eğitim sistemlerini gözden geçirerek, gerekli olan kısımlar üzerinde neler yapılabileceğinin arayışına girmişlerdir. Eğitim sistemlerindeki yapılandırmalara önemli bir kaynak öğrenci başarılarını izleme araştırmalarıdır. Uluslararası düzeyde gerçekleştirilen ve öğrencilerin belli yeterlilikleri ölçmeyi hedefleyen PISA, TIMMS, PIRLS ve TALIS gibi sınavlardan elde edilen sonuçların, ülkelerin eğitim sistemlerindeki eksikliklerini yapılandırmalarına önemli katkılar sunmaktadır. Bu sınavlar ile ülkeler hem kendilerinin zaman içindeki değişimlerini izleyebilmekte, hem de diğer ülkelerin performansları ile karşılaştırma fırsatı yakalayabilmektedirler. Uluslararası boyutta gerçekleştirilen bu sınavlarda en önemli amaç, okulda edinilen bilgi ve becerilerin günlük yaşama nasıl ve ne ölçüde aktarılabilirdiğini ölçmektir. Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından sekizinci sınıf düzeyinde gerçekleştirilen, öğrencileri ilgi, beceri ve yeteneklerine göre bir sonraki öğretim seviyesine hazırlayan Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Merkezi Sınav sorularında da bu doğrultuda yapılanmalar söz konusudur.

Türkiye’de, sekiz yıllık kesintisiz eğitim sürecinin ardından derslere ait kazanımları ve öğrenci başarılarını ölçmek üzere ilk olarak Liselere Geçiş Sınavı [(LGS), 1997-1998 eğitim-öğretim yılında başlayarak altı yıl süreyle], Ortaöğretim Kurumları Seçme ve Yerleştirme Sınavı [(OKS), 2003-2004 eğitim-öğretim yılında başlayarak dört yıl süreyle], Seviye Belirleme Sınavı [(SBS), 2007-2008 eğitim-öğretim yılında başlayarak altı yıl süreyle] ve Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş Sınavı [(TEOG), 2013-2014 eğitim-öğretim yılında başlayarak yılda 1. ve 2. dönem olmak üzere dört yıl süreyle] uygulanmış olup, 2018-2019 eğitim öğretim yılı itibarıyla ise Liselere Geçiş Sistemi (LGS) sınavı olarak uygulanmaktadır (Dönmez ve Dede, 2020). Bu sınavın alt testlerinde yer alan soruların, öğretim programındaki kazanımlar doğrultusunda öğrencilerin okuduklarını anlamalarını, analiz etmelerini, eleştirel düşünmelerini, yorum yapmalarını, sonuca ulaşmalarını, bilimsel süreç becerilerini ölçebilecek nitelikte hazırlandığı Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretime Geçiş yönergesinde açıkça ifade edilmektedir (MEB, 2018). Bu bağlamda LGS merkezi sınavı matematik alt testi sorularında öğrencilerin hedefledikleri öğretim kurumlarına yerleşebilmeleri için belirli düzeyde akademik bilgiye sahip olmaları ve matematik okur-yazarı olmaları önem arz etmekte olduğundan, matematik sorularının Ortaokul Matematik Öğretim Programı (OMÖP) öğrenme alanlarına ve kazanımlarına göre detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

LGS sınavındaki matematik sorularının kazanımlara (Beyendi, 2018), LGS 2018 sorularının öğretmen görüşlerine (Çetin, 2019; Güler, Arslan ve Çelik, 2019; Şıvkın, Aksoy

ve Gür Erdoğan, 2020), LGS 2018 matematik alt testi sorularının OMÖP öğrenme alanları ve yenilenmiş Bloom taksonomisine (YBT) göre değerlendirildiği (Ekinci ve Bal, 2019), 2018 sonrası LGS matematik alt testi sorularının öğrenme alanlarına, problem bağlamları ve bilişsel alanlara (İncikabı, Erkoç ve Demirci, 2020) göre incelendiği ve LGS matematik alt testinin kapsam geçerliğinin belirlendiği (Polat, 2020) çalışmalar alan yazında yer alan çalışmalardan bir kısmıdır. Dalak (2015), TEOG Matematik alt testi soruları ve sekizinci sınıf öğretim programında yer alan kazanımları araştırdıkları, Karaman ve Bindak (2017) ilköğretim matematik öğretmenlerinin hazırlamış oldukları matematik sınav soruları ile TEOG sınavındaki matematik testi sorularını YBT'ne göre inceledikleri çalışmalar alan yazında mevcuttur. Ünal ve Eroğlu (2021), 2018-2020 yılları arasında gerçekleştirilen LGS'deki Matematik sorularının öğretim programının özel amaçlarıyla uyumluluğunu, Kablan ve Bozkuş (2021) ise 2018 yılından itibaren gerçekleştirilen LGS'de yer alan matematik problemlerine ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerini araştırmışlardır. Sıklıkla 2018-LGS sınavı ile ilgili çalışmaların yer aldığı alan yazında 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi sorularının OMÖP öğrenme alanları ve YBT'ne göre incelendiği araştırmaya rastlanılmamıştır. Öğrencilerin yerleştikleri ortaöğretim kurumlarının ilgi ve yetenekleri ile doğru orantılı olması akademik başarılarında ve geleceklerini belirleyecek üniversite tercihlerinde önemli olduğu düşünülmektedir. Bir boyutunda öğrencilere nelerin öğretilmesi gerektiğinin, diğer boyutunda ise öğrencilerin öğretim sürecine etkili katılımının nasıl sağlanacağına yer aldığı YBT'ne göre LGS merkezi sınavı matematik alt testi sorularının irdelenmesi dikkate alınması gereken bir durumdur. Bu bağlamda, 2021 yılında uygulanan LGS merkezi sınavı matematik alt testi sorularının OMÖP öğrenme alanları ve YBT boyutları doğrultusunda incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1) 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi soruları OMÖP öğrenme ve alt öğrenme alanlarına göre nasıl dağılım göstermektedir?
- 2) 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi soruları YBT'deki bilgi ve bilişsel süreç boyutuna göre nasıl dağılım göstermektedir?

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın amacı, örnekleme, veri toplama aracı, veri analizi ve bulgular kısmı yer almaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında uygulanan Liseye Geçiş Sistemi (LGS) merkezi sınavı matematik alt testi sorularının OMÖP öğrenme alanları ve YBT boyutlarına göre dağılımlarının belirlenmesi amacıyla yapılan nitel bir çalışma olup, doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırması hedeflenen olgu ve olgularla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Özkan'ın (2019) göre basılı ya da çevrimiçi olarak yayınlanan kaynaklardaki verileri tespit etme,

toplama, değerlendirme ve analiz etmeyi sağlayan bir işlem sürecidir. Araştırmalarda veri çeşitliliğini sağlamak amacıyla tamamlayıcı olarak ya da tek başına kullanılan bir yöntem olan doküman incelemesi yazılı veya görsel formdaki dokümanları sistematik olarak taramak ve değerlendirmek için tercih edilmektedir (Bowen,2009; Ulutaş,2017).

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın dokümanlarını Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü resmi internet adresinden temin edilen 2021-LGS merkezi sınavı A-B kitapçıklarında yer alan matematik alt testi oluşturmaktadır (MEB, 2021).. Sorular araştırmacılar tarafından OMÖP öğrenme alanları ve YBT boyutlarına göre incelenmiştir. Ayrıca üçü matematik eğitimi alanında öğretim üyesi, üçü matematik eğitimi alanında lisansüstü eğitilmiş öğretmen olmak üzere toplam altı (6) uzmanın görüşüne müracaat edilmiştir. Uzmanlara ait veriler bir tabloda toplanarak birbiriyle en uyumlu iki görüş dikkate alınmıştır. Uzmanlardan öğretim üyeleri U1, U2, U3 ve öğretmenler Ö1, Ö2, Ö3 şeklinde kodlanmıştır.

1.Soru	Bilişsel Süreç Boyutu					
Bilgi Boyutu	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Analiz Etme	Değerlendirme	Yaratma
Olgusal			U1-U3			
Kavramsal		U2				
İşlemsel			Ö1-Ö2-Ö3			
Üstbilişsel						

4.Soru	Bilişsel Süreç Boyutu					
Bilgi Boyutu	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Analiz Etme	Değerlendirme	Yaratma
Olgusal						
Kavramsal			U1- U3			
İşlemsel			U2-Ö2-Ö3		Ö1	
Üstbilişsel						

5.Soru	Bilişsel Süreç Boyutu					
Bilgi Boyutu	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Analiz Etme	Değerlendirme	Yaratma
Olgusal						
Kavramsal						
İşlemsel			U2			
Üstbilişsel		U1-U3-Ö2		Ö1	Ö3	

6.Soru	Bilişsel Süreç Boyutu					
Bilgi Boyutu	Hatırlama	Anlama	Uygulama	Analiz Etme	Değerlendirme	Yaratma
Olgusal						
Kavramsal				U1- U3		
İşlemsel			Ö2	U2		
Üstbilişsel			Ö3		Ö1	

Şekil 1. Uzmanların YBT boyutları değerlendirmeleri.

Şekil 1’de YBT bilgi boyutu ve bilişsel süreç boyutlarına ait uzman değerlendirmelerinin yer aldığı matrislerden dört tanesi görülmektedir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda bilgi boyutu ve bilişsel süreç boyutlarında U1 ve U3 kodlu uzmanların en uyumlu

olduklarına karar verilmiştir. Bu uzmanlara ait değerlendirmeler araştırmanın verileri olarak alınmıştır.

2.3. Veri Analizi

Araştırmada, 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi sorularının OMÖP öğrenme alanları ve YBT'nin boyutlarına göre dağılımı betimsel analiz (frekans ve yüzdelik değerleri) ile çözümlenmiştir. Betimsel analizde temel amaç, elde edilen bulguları düzenlemek ve yorumlayarak okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

2.4. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği

Araştırmanın amacına uygun verilere ulaşılmış, detaylı olarak kayıtlanmış ve araştırmacı yanlılığını azaltmak, çalışmanın iç geçerliğini arttırmak amacıyla uzman görüşlerinden yararlanılmıştır.

Araştırma verilerinin güvenirliliği için araştırmacılar ve uzman görüşlerinden birbirine en uyumlu ikisi dikkate alınmış ve aynı kodlanan soru sayısı (18), toplam soru sayısına (20) bölünerek (Miles ve Hubermann, 1994) kodlayıcılar arası güvenirlilik 0.90 olarak hesaplanmıştır. Farklılıklar üzerinde araştırmacılar tekrar değerlendirmeye gitmişler ve ortak fikre sahip olmuşlardır. Bu duruma bir örnek aşağıda sunulmuştur:

5. Uzun kenarlarının uzunlukları birbirine eşit, kısa kenarlarının uzunlukları 20 cm ve 8 cm olan dikdörtgen şeklinde iki karton Şekil I'de verilmiştir.

Şekil I

Bu kartonlar Şekil II'deki gibi uzun kenarları paralel olacak ve sarı karton altta kalacak biçimde üst üste yerleştirildiğinde mavi dikdörtgenin uzun kenarı, sarı dikdörtgeni iki eş parçaya ayırmakta ve eş parçalardan biri mavi dikdörtgenin altında kalmaktadır.

Şekil II

Kartonlar Şekil II'deki konumlarından dolayı sarı dikdörtgenin sabit kalmak üzere mavi dikdörtgen sarı dikdörtgenin üzerinde aşağıya doğru x cm hareket ettirildiğinde sarı dikdörtgenin tamamı mavi dikdörtgenin altında kalmaktadır.

Buna göre x 'in alabileceği değerleri santimetre cinsinden gösteren eşitsizlik aşağıdakilerden hangisidir?

A) $4 \leq x \leq 16$ B) $4 \leq x \leq 20$ C) $2 \leq x \leq 16$ D) $8 \leq x \leq 20$

Şekil 2. YBT'nin farklı boyutlarıyla ifade edilen bir soru.

Şekil 2'de görülmekte olan 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testine ait 5. soru için yapılan değerlendirmede uzmanlardan biri bilişsel süreç boyutunda anlama ve bilgi boyutunda üst bilişsel, diğer bir uzman ise bilişsel süreç boyutunda analiz ve bilgi boyutunda üst bilişsel olarak belirtmişlerdir. Bu sorunun çözümü sürecinde öğrencilerin sarı ve mavi parçalar arasında ilişki kurmaları ve birbirine göre hareketini düşünmeleri/çı-karmaları gerekmektedir. Materyalin bileşenlerine ayrılması ve parça-bütün ilişkisinin tespit edilmesinin beklendiği düşünüldüğünden araştırmacılar tarafından bilişsel süreç boyutunun analiz düzeyinde olduğuna karar verilmiştir.

Ayrıca bulgular bölümünde öğrenme alanları ve YBT için 2021-LGS merkezi sınavı A-B kitapçıkları matematik alt testi sorularından örnekler verilerek nedenleri izah edil-meye çalışılmıştır. Ardından 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi soruları için OMÖP öğrenme alanları ve YBT boyutlarına ait betimsel analizleri yapılmış, frekans ve yüzde değerleri tablolarla sunulmuştur.

2.5. Araştırmanın Etiği

“2021-LGS Matematik Alt Testi Sorularının Öğrenme Alanları ve Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi” başlıklı çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Başka bir akademik yayın ortamına değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir. Çalışmada alıntılar bilimsel kurallara uygun yapılmış, yararlanılan bütün kaynaklar makale içinde ve kaynakçada usulüne uygun olarak eksiksiz verilmiş, çalışmanın bütününde akademik araştırma ilke ve esaslarına bağlı kalınmıştır.

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, araştırma sorularından elde edilen bulgular tablolara aktararak sunulmuştur. Araştırmanın ilk problemi olan 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi sorularının OMÖP öğrenme ve alt öğrenme alanları dağılımı Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. 2021-LGS Merkezi Sınavı Matematik Alt Testi Sorularının OMÖP Öğrenme ve Alt Öğrenme Alanları Dağılımı

Öğrenme Alanı	Alt Öğrenme Alanı	Soru No	Yüzde	Frekans
Sayılar ve İşlemler	Çarpanlar ve Katlar	6, 11	%10	2
	Üslü İfadeler	4, 7, 9	%15	3
	Köklü İfadeler	2, 3, 18	%15	3
Cebir	Cebirsel İfade ve Özdeşlikler	1, 13	%10	2
	Doğrusal Denklemler	10, 19	%10	2
Geometri ve Ölçme	Eşitsizlikler	5, 8	%10	2
	Üçgenler	12,15,16	%15	3
	Dönüşüm Geometrisi	-	-	-
Veri İşleme	Eşlik ve Benzerlik	-	-	-
Olasılık	Geometrik Cisimler	-	-	-
Toplam	Veri Analizi	17, 20	%10	2
	Basit Olayların Olma Olasılığı	14	%5	1
		20	%100	20

Tablo 1’e göre 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testinde sıklıkla sayılar ve işlemler öğrenme alanına ait soruların (%40) yer aldığı görülmektedir. Ayrıca, cebir öğrenme alanına ait sorular tüm soruların %30’unu, geometri ve ölçme öğrenme alanına ait sorular tüm soruların %15’ini, veri işleme öğrenme alanına ait sorular tüm soruların %10’unu ve olasılık öğrenme alanına ait sorular ise tüm soruların %5’ini oluşturmakta-

dır. Matematik alt testinde en çok üslü ifadeler (%15), köklü ifadeler (%15) ve üçgenler (%15) alt öğrenme alanlarına ait soruların olduğu tespit edilen bir diğer bulgudur. En az soru ise %5 oranı ile basit olayların olma olasılığı alt öğrenme alanındadır. Bunun yanı sıra dönüşüm geometrisi, eşlik ve benzerlik, geometrik cisimler alt öğrenme alanlarına ait soru yer almamaktadır. En çok soru sayısına sahip (f=8) sayılar ve işlemler öğrenme alanına ait bir soru örneği Şekil 3'te verilmiştir.

7. $a \neq 0$ ve m, n tam sayılar olmak üzere $a^n \cdot a^m = a^{n+m}$ ve $\frac{a^m}{a^n} = a^{m-n}$ dir.

Aşağıda, her bir hücresinde 2'nin birbirinden farklı tam sayı kuvvetlerinin yazılı olduğu iki sütunlu bir tablo verilmiştir. Tabloda bu üslü ifadelerden ikisi E ve F harfleriyle gösterilmiştir.

I. Sütun	II. Sütun
2^{-1}	2^{-2}
E	F
2^3	2^1

I. sütundaki üç üslü ifadenin çarpımı tam kare pozitif bir tam sayıya ve II. sütundaki üç üslü ifadenin çarpımı da tam kare pozitif bir tam sayıya eşittir.

Buna göre E + F en az kaçtır?

A) 33   B) 17   C) 9   D) 3

Şekil 3. Sayılar ve işlemler öğrenme alanına ait örnek soru.

Şekil 3'te sayılar ve işlemler öğrenme alanı için yer alan örnek sorunun çözümü için üslü ifadelerle dair temel bilgiler sorunun üst kısmında öğrencilere sunulmuştur. Bu bilgileri kullanarak üslü ifadelerde çarpım yapmaları ve sonucu yorumlamaları beklenmektedir.

İkinci olarak en çok soru sayısına sahip (f=6) öğrenme alanı cebir olup, bu öğrenme alanına ait bir soru örneği ise Şekil 4'te sunulmaktadır.

8. Aşağıdaki yakıt göstergelerinde ibrenin ucu 0'ı gösterdiğinde yakıt deposunun tamamının boş olduğu, 1'i gösterdiğinde tamamının dolu olduğu ve 0 ile 1 arasında eşit aralıklarla konulan çizgilerden herhangi birini gösterdiğinde ise kaçta kaçının dolu olduğu anlaşılmaktadır.

Deposu 48 litre yakıt alabilen bir aracın başlangıçta deposunda 30 litre yakıt bulunmaktadır. Bu araç x litre yakıt tükettikten sonra yakıt göstergesindeki ibrenin ucu $\frac{1}{4}$ ile $\frac{1}{2}$ arasındaki bir değeri göstermektedir.

Buna göre aracın tükettiği yakıt miktarını litre cinsinden gösteren eşitsizlik aşağıdakilerden hangisidir?

- A) $36 < x < 48$ B) $30 < x < 42$ C) $18 < x < 30$ D) $6 < x < 18$

Şekil 4. Cebir öğrenme alanına ait örnek soru.

Şekil 4'te cebir öğrenme alanında yer alan örnek sorunun çözümünde öğrencilerin eşitsizliklere ait sahip oldukları bilgileri doğrultusunda şekli analiz etmeleri ve ilgili cebirsel işlemleri yapmaları beklenmektedir.

Araştırmanın ikinci problemi ise 2021- LGS merkezi sınavı matematik alt testinin uzman görüşleri ve araştırmacıların değerlendirmeleri neticesinde oluşan YBT bilgi boyutu ve bilişsel süreç boyutu dağılımı Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. 2021-LGS Merkezi Sınavı Matematik Alt Testi Sorularının YBT Dağılımı

Bilgi Boyutu	Bilişsel Süreç Boyutu													
	Hatırlama		Anlama		Uygulama		Analiz Etme		Değerlendirme		Yaratma		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Olgusal	-	-	-	-	1	5	-	-	-	-	-	-	1	5
Kavramsal	-	-	-	-	1	5	1	5	-	-	-	-	2	10
İşlemsel	-	-	-	-	8	40	4	20	3	15	-	-	15	75
Üst bilişsel	-	-	-	-	-	-	1	5	1	5	-	-	2	10
Toplam	0	0	0	0	10	50	6	30	4	20	0	0	20	100

Tablo 2’den görüldüğü üzere matematik alt testindeki soruların %75’i işlemsel bilgi boyutunda, %10’u kavramsal bilgi boyutunda, %10’u üst bilişsel bilgi boyutunda ve %5’i olgusal bilgi boyutunda yer almaktadır. Bilişsel süreç boyutu açısından incelendiğinde ise matematik alt testindeki soruların % 50’si uygulama, %30’u analiz etme ve % 20’si değerlendirme boyutundadır.

Araştırma bulgularına göre hatırlama, anlama ve yaratma bilişsel süreç boyutunda hiç soru olmadığı tespit edilmiştir. En çok soru sayısının (%40) bulunduğu uygulama bilişsel süreç boyutu ile işlemsel bilgi boyutuna ait bir örnek soru Şekil 5’te sunulmuştur.

4. Aşağıdaki tabloda Ordu, Giresun ve Trabzon şehirlerini ziyaret eden turistlerin sayıları verilmiştir.

Tablo: Şehirleri Ziyaret Eden
Turistlerin Sayıları

Şehirler	Turist Sayısı
Ordu	$0,125 \cdot 10^6$
Giresun	$9,5 \cdot 10^4$
Trabzon	$x \cdot 10^7$

Trabzon'u ziyaret eden turistlerin sayısı, Ordu'yu ziyaret eden turistlerin sayısından az ve Giresun'u ziyaret eden turistlerin sayısından fazladır.

Buna göre x 'in alabileceği değerlerden biri aşağıdakilerden hangisidir?

A) 10^{-3}

B) $3 \cdot 10^{-3}$

C) 10^{-2}

D) $3 \cdot 10^{-2}$

Şekil 5. Uygulama bilişsel süreç boyutu ile işlemsel bilgi boyutuna ait örnek soru.

Şekil 5'te yer alan örnek soruda üslü ifadelerle ait öğrenilen bilgilerin kullanılması bilişsel süreç boyutunda uygulama basamağını, problem çözüm esnasında kullanılan matematiksel yöntem ve algoritmalar da bilgi boyutunda işlemsel bilgi boyutunu ifade etmektedir. Bu soruda öğrencilerden üslü ifadelerle karşılaştırma yapmaları, birbirine dönüştürmeleri ve sonuca ulaşmaları beklenmektedir.

İkinci sırada en çok soru sayısına sahip (%20) olan analiz etme bilişsel süreç boyutu ile işlemsel bilgi boyutuna ait bir örnek soru Şekil 6'da sunulmuştur.

11. Dikdörtgen şeklindeki bir kâğıt aşağıdaki gibi altı dikdörtgensel bölgeye ayrılmış ve bu bölgelerden bazılarının alanları şekil üzerinde gösterilmiştir.

35 cm ²	44 cm ²
21 cm ²	33 cm ²

Elde edilen bu dikdörtgensel bölgelerden her birinin kenarlarının uzunlukları santimetre cinsinden 1'den büyük birer doğal sayıdır.

Buna göre bu kâğıdın bir yüzünün alanı, santimetrekare cinsinden aşağıdakilerden hangisi olabilir?

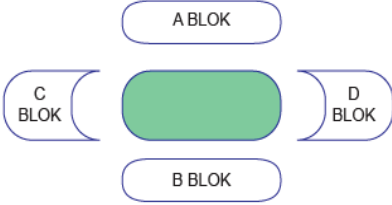
- A) 154   B) 162   C) 180   D) 196

Şekil 6. Analiz etme bilişsel süreç boyutu ile işlemsel bilgi boyutuna ait örnek soru.

Şekil 6'da yer alan örnek soruda ise çarpanlar ve katlar alt öğrenme alanına ait bilgilerinden hareketle öğrencilerden aralarında asal olan sayıları şeklin ortak kenarları üzerinden (parçalara ayırarak) oluşturulmaları beklendiğinden soru bilişsel süreç boyutunun analiz etme basamağında yer almaktadır. Bununla birlikte sorunun çözümünde kullanılan matematiksel işlemler ise işlemsel bilgi boyutunu ifade etmektedir. Bu soruda öğrencilerden aralarında asal olan sayıları verilen bir geometrik şekil üzerinde analiz ederek sonuca ulaşmaları beklenmektedir.

Üçüncü sırada en çok soru sayısının (%15) bulunduğu değerlendirme bilişsel süreç boyutu ile işlemsel bilgi boyutuna ait bir soru örneği ise Şekil 7'de sunulmuştur.

17.

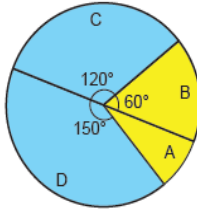

Yukarıda oturma planı verilen stadyumda oynanacak bir maç için satışa çıkarılan biletlerin %80'i satılmıştır. Biletlerin bloklara göre ücretlerini gösteren tablo ve satılmayan biletlerin sayısının bloklara göre dağılımını gösteren daire grafiği aşağıda verilmiştir.

Tablo: Bloklara Göre Bilet Ücretleri

Bloklar	1 Adet Bilet Ücreti (TL)
A	20
B	20
C	10
D	10

Grafik: Satılmayan Biletlerin Sayısının Bloklara Göre Dağılımı

Satılmayan biletlerin toplam ücreti 15 000 TL olduğuna göre bu maç için satışa çıkarılan bilet sayısı kaçtır?

A) 5000   B) 6000   C) 7200   D) 8400

Şekil 7. Değerlendirme bilişsel süreç boyutu ile işlemsel bilgi boyutuna ait örnek soru.

Şekil 7'de yer alan veri analizi alt öğrenme alanına ait örnek soruda tablo ve grafikteki verilerin okunması, karşılaştırarak yorumlanması gerektiğinden soru bilişsel süreç boyutunda değerlendirme basamağında, daire grafiği ile tablonun yüzde hesaplama işlemlerinden dolayı işlemsel bilgi boyutunda yer almaktadır. Bu soruda öğrencilerden tablo ve grafiği ilişkilendirmeleri, verileri karşılaştırmaları, yüzde ve merkez açıları ile ilgili işlemleri yaparak sonuca ulaşmaları beklenmektedir.

4. Sonuç

Bu çalışma 2020-2021 eğitim-öğretim yılı Haziran ayında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiş olan 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi sorularının OMÖP öğrenme alanları ve YBT bilgi ve bilişsel süreç boyutları doğrultusunda incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmacılar ve uzman görüşleri sonucunda elde edilen bulgular neticesinde 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi sorularının farklı oranlarda da olsa tüm OMÖP öğrenme alanlarına yönelik sorulardan oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Sayılar ve işlemler (%40) ve cebir (%30) öğrenme alanına ait soruların yüzdeliği diğer üç öğrenme alanına göre daha fazladır. Geometri ve ölçme (%15), veri işleme (%10) ve

olasılık (%5) öğrenme alanlarına ait soruların yüzdeliği ise tüm OMÖP öğrenme alanlarının üçte birini oluşturmaktadır. Bu sonuca göre, matematik alt testi OMÖP öğrenme alanlarına göre dağılımının homojen olmadığı ifade edilebilir. Elde edilen bu sonuç İncikabı, Erkoç ve Demirci (2020) çalışmalarının sonucu ile benzerlik göstermektedir. Ancak 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi ilan etmesiyle birlikte okulların kapatılması, acil uzaktan eğitime geçilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanamaması ve sürecin belirsizliği bu homojen olmayan dağılımın nedenleri olarak düşünülebilir. Bununla birlikte önceki yıllara ait sınav sorularının öğretmen ve öğrencilerin sınava hazırlanma sürecine örnek teşkil ettiği de bir gerçektir. Öğrenme alanlarındaki homojen olmayan bu dağılım öğrenme alanları arasında seçime gidilmesine ve belli kazanımların öğrenilmesinde eksikliklere neden olacak, sadece sorumlu oldukları sınav için değil, devam eden eğitimlerinde de sorun olarak karşılırlarına çıkacaktır. Bu nedenle sekizinci sınıf matematik dersi öğretim programı ders saati ve kazanım sayıları dikkate alınarak öğrenme alanları arasında gerçekleşecek dengeli dağılım öğrencilerin devam eden akademik süreçlerine başarı anlamında katkı sağlayacaktır.

2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi soruları sekizinci sınıf matematik dersi öğretim programı alt öğrenme alanları bakımından değerlendirildiğinde toplamda 12 alt öğrenme alanından dönüşüm geometrisi, eşlik ve benzerlik ve geometrik cisimler alt öğrenme alanlarından hiç soru olmadığı belirlenmiştir. Öte yandan üslü ifadeler, köklü ifadeler ve üçgenler alt öğrenme alanlarına ait soru sayısı tüm soruların yaklaşık yarısını oluşturduğu, diğer yarısının ise çarpanlar ve katlar, cebirsel ifade ve özdeşlikler, doğrusal denklemler, eşitsizlikler, veri analizi, basit olayların olma olasılığı öğrenme alanlarına ait sorulardan oluştuğu görülmektedir. Bu sonuca göre, 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi sorularının alt öğrenme alanlarına göre de dağılımının homojen olmadığı söylenebilir. Ancak, bu çıkarımların yanı sıra sekizinci sınıf matematik dersi öğretim programı ders saati ve kazanım sayıları dikkate alındığında 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi sorularının OMÖP öğrenme alanlarına göre dağılımlarının homojen, sıra alt öğrenme alanlarına göre dağılımlarının heterojen olduğu düşünülebilir. Polat (2020) çalışmasında, 2018-LGS matematik alt testi sorularının OMÖP öğrenme alanları için dağılımın homojen olduğu, ancak alt öğrenme alanları için dağılımın homojen olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonucun çalışmamızın sonuçları ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Alt öğrenme alanlarında gerçekleşen homojen olmayan dağılım öğretmenlerin bu alt alanlara ait kavram ve kazanımlara daha az önem vermelerine neden olabilecek bu durumdan öğrenciler de olumsuz etkilenebileceklerdir. Matematik kavramlarını tam olarak algılamayan öğrencilerde kavramlar arası ilişkiler de doğru bir şekilde kurulamayacaktır. Bu durum sarmal yapıda ilerleyen matematik müfredatında sonraki öğrenmelerde başarısızlığa ve ön yargının artmasına neden olabilecektir.

Araştırma sorusunun bir diğer kesiti olan 2021-LGS merkezi sınav matematik alt testi sorularının YBT bilişsel süreç boyutuna göre dağılımlarına bakıldığında sıklıkla uygulama, analiz ve değerlendirme basamaklarında yer aldıkları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra hatırlama, anlama ve yaratma basamaklarında ise hiçbir sorunun bulunmadığı elde

edilen bir diğer sonuçtur. Yaratma basamağındaki soruların çoktan seçmeli sınav soru biçimine uygun olmadığı dikkate alınır, bu basamağa ait hemen hiç soru olmaması bir eksiklik olarak düşünülmemelidir (Topçu, 2017). Anlama ve hatırlama basamağına ait elde edilen bu sonuçlara göre matematik alt testi sorularının YBT bilişsel süreç boyutunda homojen olmayan dağılım gösterdiği açıktır. Polat (2020), 2018-LGS matematik alt testi sorularının, Altun ve Doğan (2018), 2014-2015 eğitim-öğretim yılı birinci dönem TEOG sınavı matematik alt testi sorularının YBT'ne göre sıklıkla uygulama basamağında olduğunu tespit ederlerken, Ekinci ve Bal (2019) çalışmalarında hatırlama, anlama ve sentez basamaklarında hiçbir soruya rastlanmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Güler, Özdemir ve Dikici, 2012 yılında 2010-SBS matematik sorularının Bloom taksonomisine göre karşılaştırmalı analizini yapmışlar ve SBS sorularının genellikle alt bilişsel seviyede (bilgi, kavrama ve uygulama) olduğu sonucuna ulaşmışlardır. LGS sorularını zorluk derecelerine göre inceleyen Ünal ve Eroğlu (2021) gerçekleştirdikleri çalışmalarında 2018-LGS sınavında orta düzey, 2020-LGS sınavında ise zor soruların azınlıkta, kolay düzeyde soruların ise çoğunlukta olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmacıların elde ettikleri bu sonuçlar çalışmamızın sonucu ile benzerlik göstermektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından sekizinci sınıf düzeyinde gerçekleştirilen ve 2018 yılından bu yana uygulanan LGS sınavlarında önceki sınav sistemlerine karşı radikal değişikliklere gidilmiştir. MEB, matematik alt testinde yer alan yeni nesil sorular olarak tabir edilen beceri temelli sorularla öğrencilerin yaratıcı düşünme, analiz etme ve sentez gibi becerilerini ölçerek bireysel farklılıklarını ortaya çıkarmayı hedeflemiştir (MEB, 2018). Ancak 2021-LGS merkezi sınav matematik alt testi sorularının YBT bilgi boyutuna göre gerçekleştirilen incelemeler sonucunda alt testte yer alan matematik sorularının sıklıkla işlemsel bilgi boyutunda olduğu dikkati çekmektedir. Bu sonuca göre matematik alt testi sorularının YBT bilgi boyutunda da homojen olmayan dağılıma sahiptir. Karaman ve Bindak'ın (2017) çalışmasında 2013-2014 ve 2014-2015 eğitim-öğretim yılı güz dönemlerinde TEOG sınavı matematik testinde yer alan 40 adet sorunun %55'nin işlemsel bilgi boyutuna ait olduğu sonucu çalışmamızın sonucu ile benzerlik göstermektedir. Yine Yakalı'nın (2016) hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinde 2013-2014 ve 2014-2015 eğitim-öğretim yılı, Altun ve Doğan (2018) çalışmasında 2014-2015 eğitim-öğretim yılı birinci dönem TEOG sınavı matematik testi soruları için ulaşılan sonuçlar soruların sıklıkla işlemsel bilgi basamağında olduğudur. Tüm bunların aksine LGS matematik problemlerine ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerini inceledikleri çalışmalarında Kablan ve Bozkuş (2021) soruların sadece bilgiyi hedeflemediği, anlama ve akıl yürütme gibi üst bilişsel becerileri ölçmeye yönelik olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İşlemsel bilgi basamağından farklı olarak daha çok üst bilişsel bilgi basamağından soruların yer aldığı matematik alt testi ile öğrencilerin ilgi ve yetenekleri daha net belirlenecektir.

2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi özelinde elde edilen araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bir üst düzeye geçebilmeleri için yeterli ölçme değerlendirme gerçekleşmediği düşünülmektedir. Öğrencilerin sahip oldukları akademik bilgilerini önemsemekten ziyade matematiksel düşünme ve çözümleme, mantık ve muhakeme etme becerilerinin ortaya çıkarılabileceği üst bilişsel bilgi boyutunda sorulara yer verilmelidir. Sekizinci sınıf matematik dersi öğretim programı

ders saati ve kazanım sayıları dikkate alınarak matematik alt testi sorularının alt öğrenme alanlarına göre dağılımlarının da olabildiğince homojen olmasına dikkat edilebilir. Bu durumda sınavlar tüm paydaşlar (yöneticiler, öğretmen, veli ve öğrenciler) için bir yarış olmaktan çıkabilecek, öğrencilerin yetenekleri doğrultusunda liselere yerleşmelerine olanak sağlanacaktır.

Araştırmanın elde edilen bu sonuçlarından hareketle ileride yapılacak araştırmalar için aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi sorularının daha önce yapılan LGS sınavları ile YBT açısından benzerlikleri ve farklılıkları incelenebilir.
- 2021-LGS merkezi sınavı matematik alt testi soruları hakkında öğrenci, öğretmen, veli görüşlerine yönelik bir çalışma planlanabilir.
- 2021-LGS merkezi sınavının matematik alt testi özelinde daha önce liseye geçiş için gerçekleştirilen ortak sınavlar (LGS, TEOG, SBS, OKS) ile benzerlik ve farklılıkları üzerine araştırmalar planlanabilir.
- 2021-LGS merkezi sınavının matematik alt testi soruları farklı taksonomiler (Math taksonomisi, Webb'in taksonomisi, Solo Taksonomisi) dikkate alınarak araştırmamızdan elde edilen sonuçlar karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- Altun, H. ve Doğan, M. (2018). TEOG sınavı matematik sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (19), 439-447.
- Beyendi, S. (2018). 2018 LGS matematik sorularının analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (80), 456-475.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9 (2), 27-40.
- Çetin, B. Ş. (2019). *Matematik öğretmenlerinin 2018 LGS sistemine ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Dalak, O. (2015). *TEOG sınav soruları ile 8. sınıf öğretim programlarındaki ilgili kazanımların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Dönmez, S. M. K., ve Dede, Y. (2020). Ortaöğretime geçiş sınavları matematik sorularının matematiksel yeterlikler açısından incelenmesi. *Başkent University Journal of Education*, 7 (2), 363-374.
- Ekinci, O. ve Bal, P. A. (2019). 2018 yılı liseye geçiş sınavı (LGS) matematik sorularının öğrenme alanları ve yenilenmiş Bloom taksonomisi bağlamında değerlendirilmesi, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (3), 9-18.
- Güler, M., Arslan, Z. ve Çelik, D. (2019). 2018 liselere giriş sınavına ilişkin matematik öğretmenlerinin görüşleri. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 337-363.

- Güler, G., Özdemir, E. ve Dikici, R. (2012). İlköğretim matematik öğretmenlerinin sınav soruları ile SBS matematik sorularının Bloom taksonomosine göre karşılaştırılmalı analizi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 41-60.
- İncikabı, L., Erkoç, Y. ve Demirci, S. (2020). 2018 sonrası liseye geçiş sınavlarındaki matematik sorularının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 1094-1121.
- Kablan, Z. ve Bozkuş, F. (2021). Liselere giriş sınavı matematik problemlerine ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 211-231.
- Karaman, M. ve Bindak, R. (2017). İlköğretim matematik öğretmenlerinin sınav soruları ile TEOG matematik sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre analizi. *Current Research in Education*, 3 (2), 51-65.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook* (Second edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). Millî Eğitim Bakanlığı ortaöğretime geçiş yönergesi. Erişim adresi: https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_03/26191912_yonerge.pdf adresinden 15 Ağustos 2021 tarihinde alınmıştır.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2021). *Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Müdürlüğü*. Erişim adresi: <https://odsgm.meb.gov.tr/> adresinden 15 Ağustos 2021 tarihinde alınmıştır.
- Özkan, U. B. (2019). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Polat, S. (2020). *Liselere giriş sistemi merkezi sınavı matematik alt testinin kapsam geçerliğinin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Şıvkın, S., Aksoy, V. C. ve Gür Erdoğan, D. (2020). LGS' de sorulan PISA tarzı matematik sorularını doğru cevaplama ile okuduğunu anlama arasındaki ilişkinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 148-159.
- Topçu, E. (2017). TEOG tarih sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre analizi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (9), 321-335.
- Ulutaş, B. (2017). Doküman analizi. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel araştırma yöntem teknik analiz ve yaklaşımları*. (279-297). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ünal, C. ve Eroğlu, D. (2021). LGS' de yer alan matematik sorularının ortaokul matematik öğretim programının çeşitli bileşenleriyle uyumluluğunun incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (60), 510-536.
- Yakalı, D. (2016). *TEOG sınavlarındaki matematik sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisi ve öğretim programına göre değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

SIYASAL İLETİŞİMDE TWITTER KULLANIMI: 27. DÖNEM ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ

(Araştırma Makalesi)

Yelda KORKUT (*) - Ceren ŞAHİN (**)

Öz

Teknolojik gelişmeler ile ortaya çıkan yeni iletişim mecraları siyasal iletişimde de dönüşümler yaratmaktadır. Siyasi aktörler yeni iletişim mecralarında var olarak hedef kitleleri ile iletişime geçme olanağı bulmaktadırlar. Twitter bu platformlardan biridir. Ana akım medyaya kıyasla daha hızlı, coğrafi sınırlıklardan muaf, yatay iletişim olanağı sunan, zaman ve mekân sınırlılığı olmayan Twitter, hem vatandaş hem de siyasi aktörler tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Siyasal iletişimde son yıllarda en çok kullanan platformlardan biri olan Twitter, etkileşim özelliği ile siyasal iletişime yeni bir ivme kazandırmaktadır. Çalışmanın evrenini Türkiye Büyük Millet Meclisinde yer alan 27. Dönem milletvekilleri Twitter resmi hesapları oluştururken örneklem olarak 27. Dönem Erzurum Milletvekillerinin resmi Twitter hesapları kendilerinden gerekli izinler alınarak incelenmiştir. Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılarak kategorileştirilen veriler, grafik ve tablolar oluşturularak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal iletişim, Yeni iletişim teknolojileri, Yeni medya, Twitter, Gündem belirleme.

Jel Kodu: Jel D83.

The Use of Twitter in Political Communication: The Example of the 27. Period Erzurum Deputies

Abstract

New communication channels that emerged with technological developments also create transformations in political communication. Political actors find the opportunity to communicate with their target audiences by existing in new communication channels.

*) Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü
(e-posta: yelda.korkut@atauni.edu.tr), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3987-3883>

**) Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, (e-posta: ceren.sahin12@ogr.atauni.edu.tr)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5456-1466>

Twitter is one of these platforms. Twitter, which is faster than the mainstream media, free from geographical limitations, offering horizontal communication, and not limited by time and space, is used extensively by both citizens and political actors. Twitter, which is one of the most used platforms in political communication in recent years, gives a new impetus to political communication with its interaction feature. While the official Twitter accounts of the 27th Term deputies in the Grand National Assembly of Turkey constituted the universe of the study, the official Twitter accounts of the 27th Term Erzurum Deputies as a sample were examined by obtaining the necessary permissions from them. In the study, the data categorized using the content analysis method were analyzed by creating graphs and tables.

Keywords: Political communication, New communication technologies, New media, Twitter, Agenda setting.

Jel Code: Jel D83.

1. Giriş

Gelişen iletişim teknolojileri her geçen gün yeni iletişim ortamları ve iletişim yöntemleri doğurmaktadır. İletişim teknik ve yöntemlerini kullanan siyasal iletişim disiplini de bu mecralardan yararlanmaktadır. Seçim dönemlerinde seçim kampanyalarının yürütülmesinde alternatif mecralar olarak ortaya çıkan Facebook, Twitter, Instagram gibi web 2.0 tabanlı sosyal medya ağları, siyasal aktörler tarafından seçim dönemleri dışında da vatandaş ile iletişim kurma ve bu iletişimi sürdürme adına önemli platformlar haline gelmektedir. Siyasi aktörler bu platformlarda, vatandaş ile parti merkezli bir iletişimi biçimi kurmanın yanı sıra, bireysel anlamda da kendilerini ifade etme olanağı bulmaktadırlar. Yeni medyanın etkileşim, hız, kullanım kolaylığı, zaman ve mekân bağımsızlığı ve mobilite gibi özelliklerinden yararlanan siyasal aktörler; propaganda, kamuoyu oluşturma ve gündem belirleme faaliyetlerini ana akım medyaya oranla daha aktif kullanabilmektedirler. Diğer taraftan sosyal medya platformlarının kullanımındaki hızlı yükseliş, siyasal aktörleri hem küresel hem ulusal hem de yerel siyasette varlık göstermeleri noktasında harekete geçirmektedir. Bu mecralar arasında siyasal iletişimde öne çıkan Twitter platformu, siyasal aktörlere kendi medyalarını yöneterek iletişim sürecinin etkin bir parçası olma fırsatını sunmaktadır.

Çalışmada 1-30 Kasım 2021 tarihleri arasında 27. Dönem Erzurum milletvekillerinin resmi Twitter hesaplarından yaptıkları paylaşımlar, içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmanın evreninde 6 milletvekili olmasına karşın, eşitlik sağlamak için her partiden bir milletvekili örnekleme dâhil edilerek 3 milletvekilinin Twitter hesapları üzerinde çalışma yapılmıştır. Örneklem olarak alınan milletvekilleri; Adalet ve Kalkınma Partisi Milletvekili İbrahim Aydemir, Milliyetçi Hareket Partisi Milletvekili Kâmil Aydın ve İYİ Parti Milletvekili Muhammet Naci Cinisli'dir.

Milletvekillerinin bu mecraayı kullanım pratiklerini tespit etmeye yönelik olan çalışmada, paylaşımlar bir kitle iletişim kuramı olan Gündem belirleme kuramı çerçevesinde

tartışılmış ve milletvekillerinin, Twitter uygulaması özelliklerini kullanarak kitlelere nasıl seslendikleri incelenmiştir.

2. Siyasal İletişim ve Yeni Medya

Siyaset Bilimci Michel Bongrand'a göre siyasal iletişim, adayın potansiyel seçmenlerine kendisini ifade etmesini amaçlayan, seçmen kitlenin adayı tanımamasını sağlamak amacıyla yürütülen, adayın rakipleri ile arasındaki farkları ortaya koyarak gerekli oy çoğunluğunu almasına yardımcı olan yöntemlerdir (Adıgüzel, 2018). Bir başka tanıma göre ise siyasal iletişim, belli ideolojilerin topluma, kitlelere ya da ülkelere kabul ettirilebilmesi amacıyla iletişim teknolojilerinin kullanılması yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Aziz, 2003).

Temeli radyo, televizyon ve gazete gibi geleneksel medya araçlarına dayanan siyasal iletişim, yaşanan teknolojik gelişmelerle beraber günümüzde yeni medya alanına taşınmış ve etki alanını daha da genişleterek siyasi aktörlere daha hızlı bir şekilde kitlelere ulaşma olanağı tanımıştır (Genel, 2012).

Radyo, televizyon ve gazete gibi geleneksel medya araçları gelişen ağ teknolojileri ile birlikte iletişim alanındaki etkinliğini yeni medya ile paylaşmaya başlamıştır. Yeni medya en basit açıklamasıyla Web 2.0 teknolojilerinin kullanıldığı ortamdır. Web 2.0 teknolojisi üzerine kurulan yeni medya, sosyal etkileşime, iş birliği yapmaya ve topluluk kurmaya olanak tanımaktadır (Akar, 2010). Esasen Web 2.0 teknolojisi dinamik, kullanıcıya içerik yaratma imkânı veren ve sosyal etkileşime olanak tanıyan bir teknoloji olması sebebiyle yeni medyanın oluşumuna imkân sağlamıştır (Bozarth, 2010).

Yeni medya yapısı ve işleyişi gereği geleneksel medya araçlarından farklı özelliklere sahiptir. Yeni medyanın geleneksel medyadan ayrılan başlıca özelliği etkileşim imkânı veriyor olmasıdır. Kullanıcılar yorumlarını, beğeni ya da eleştirilerini yeni medyadan anında yapabilmekte ve başka insanlarla da fikirler üzerinden tartışma imkânı elde etmektedirler. Bunun yanı sıra bir gazete basmak ve dağıtmak ya da bir haber içeriği oluşturarak bunu televizyonda yayınlamak zaman alırken, yeni medyada anıdalık söz konusudur. İçerik anında oluşturulabildiği gibi aynı anda yayınlanabilmekte ve tepkiler anında ölçülebilmektedir. İçerikle alakalı yapılan hatalar yine anında düzeltilebilmekte ve güncellenebilmektedir. Ancak geleneksel medya bu kolaylığı üreticisine ve tüketicisine sağlayamaz (Adıgüzel, 2018). Yeni medyanın geleneksel medyaya göre sağladığı diğer avantajlar ise maliyetlerinin daha düşük olması, ölçülebilirliğinin daha kolay ve kesin olması, bireyselliğin yanında kitleliliği de sağlıyor olması, hiyerarşik bir yapının bulunmaması ve son olarak kozmopolit yapı içerisinde çok sesli bir ortam sağlıyor olmasıdır (Güngör, 2011).

Yeni medyanın gelişimiyle beraber temelde geleneksel medyaya bağımlı olan siyasetçiler, kendilerini ifade edebilme noktasında özgürlük kazanmış ve siyasal iletişim faaliyetleri de yeni medya ortamına taşınmıştır (Adıgüzel, 2018). Akabinde siyasi aktörlerin, yeni medya platformlarını kullanarak aracısız bir şekilde kitlelere ulaşabildiği, bunu hızlı ve etkileşimli şekilde yaparak hedef kitlenin beklentilerini doğrudan öğrenebildiği dola-

yısıyla da bu beklentilere cevap vermenin kolaylaşmaya başladığı görülmektedir (Kılıç ve Gökulu, 2020). Yeni medya ile siyasetçiler belirledikleri hedef kitlelere anında ve doğrudan ulaşabilmekte; mesajın hedef kitleye ulaşip ulaşmadığı konusunda tam bir bilgi sahibi olmakta, direkt olarak hedef kitle ile iletişime geçebilmekte, kitlenin ne düşündüğünü öğrenebilmekte ve buna göre bir yol haritası çizebilmektedirler.

Yeni medya ile Facebook, Twitter, YouTube, Instagram vb. platformlar akla gelmektedir. Bu platformların her birinin kendine has özellik ve kullanım pratikleri bulunmaktadır. Bireysel kullanımın yanı sıra siyasal iletişimde de kullanılan platformlardan Twitter, bu çalışma içerisinde incelenecektir. Bu bakımdan Twitter'ın öne çıkan özelliklerine ve siyasal iletişimde Twitter kullanımına değinmek yerinde olacaktır.

3. Siyasal İletişimde Twitter Kullanımı

Literatürde daha çok seçim dönemlerinde Twitter kullanımı ile ilgili yapılan çalışmalar mevcuttur. 2013 İtalya seçimlerinde Twitter kullanımının incelendiği bir makalede, Twitter'ın siyasi fikirleri desteklemek için değil, bilgilendirmek için kullanıldığını sonucuna varılmıştır (Fraia ve Missaglia, 2014). "Slovenya'da Twitter'ın siyasi amaçlı kullanımını" başlıklı çalışmada ise geleneksel kitle iletişim mantığını yeniden üreten Twitter'ın esas olarak tek yönlü ve yukarıdan aşağıya kullanıldığını göstermektedir (Godnov ve Redek, 2014). Norveçli politikacıların sosyal medyayı bir siyasal iletişim aracı olarak hangi amaçlarla kullandıklarını araştıran bir makalede, Norveç seçim kampanyasında Twitter'ın Facebook'a kıyasla sürekli diyalog için daha fazla kullanıldığı ve pazarlama faaliyetlerinin kişiselleştirildiği sonucuna varılmıştır (Enli ve Skogerbø, 2013).

Seçim dönemi dışında Twitter, kişisel kullanımın yanı sıra siyasi partiler, aktörler, grup veya örgütler tarafından da kullanılmakta; siyasi aktörlerin takipçi sayısını artırıp tanınırlık sağlamasına, reklam yapmasına, ağ kurmasına ve fikir toplamasına imkân vermektedir. Kullanıcılar ise tanınmış kişileri ya da siyasi aktörleri takip ederek faaliyetleri ile alakalı bilgi edinebilmekte ve fikirlerini kolaylıkla paylaşabilmektedir (Akar, 2009).

Türkçede "cıvılda" anlamına gelen Twitter, Jack Dorsey, Evan Williams ve Biz Stone tarafından kurulmuştur. Kullanıcılara 280 karakter ile mesaj gönderme olanağı tanıyan platform, kurulduğu ilk yıllarda kullanıcıların birbirlerine cevap vermesine olanak tanımasa da teknolojik gelişmelerle beraber gelen noktada kişiler etkileşim sağlamanın yanı sıra artık fotoğraf, video veya link paylaşımı da yapabilmektedir (Thomases, 2010). Twitter, kullanıcıların metinler aracılığıyla kendi aralarında etkileşime geçebildiği bir platformdur.

Twitter platformunda kullanıcılar attıkları tweetlerinde belli bir konuyu özelleştirmek ya da görünürlüğünü arttırmak için hashtag kullanabildikleri gibi mention ve retweet özelliklerini de kullanabilmektedir. Twitter'a ait olan bu kavramlar şu şekilde açıklanabilir.

- Hashtag: Anahtar kelimelerin önüne gelen "#" sembolü koyularak yapılmaktadır. Böylece tweetin alıcı sayısı artırılabilir, bu anahtar kelimeye ilgi duyan kullanıcılarla etkileşime geçilebilir ve konu ön plana çıkarılabilir.

- Mention: Türkçe anlamı “bahsetmek” olan mention’un simgesi “@” işaretidir. Etiketleme “@” simgesi kullanılarak yapılmaktadır. Bu sayede paylaşılan tweetin etiketlenen kişi tarafından daha kolay görülmesi sağlanabileceği gibi etiketlenen kullanıcının takipçilerine de ulaşmak mümkün olmaktadır.
- Retweet: Başka bir kullanıcının paylaştığı tweeti alıntılı olarak kullanıcının bu içeriği kendi profilinde de paylaşmasıdır.

“Twitter’ın bu özelliklerinin yanı sıra değinilmesi gereken bir diğer özelliği ise “Trend Topic” olarak isimlendirilen, günün en çok konuşulan konularının öne çıkması özelliğidir (Özutku, ve diğerleri, 2014). Trend Topic özelliği ile Twitter’ın gündem belirlediği ve bu gündemin gerek geleneksel gerekse yeni medyada yer bulduğu da dikkate alındığında, Twitter’ı gündem belirleme kuramı bağlamında da ele almak gerekmektedir. Bu amaçla çalışmanın yöntem kısmında araştırma modeli olarak Gündem belirleme konusuna değinilmektedir.

4. Yöntem

Çalışmada bir sosyal ağ olan Twitter’ın seçim dönemi dışında milletvekilleri tarafından kullanım amaçlarının tespiti hedeflenmektedir. Çalışmanın evrenini 27. Dönem TBMM Milletvekillerinin resmi Twitter hesapları oluştururken, örneklem olarak 27. Dönem Erzurum Milletvekilleri; AK Parti Milletvekili İbrahim Aydemir, Milliyetçi Hareket Partisi Milletvekili Kâmil Aydın ve İYİ Parti Milletvekili Muhammet Naci Cinisli’nin resmi Twitter hesapları belirlenmiştir. Çalışmanın evreninde 6 milletvekili olmasına karşın, eşitlik sağlamak için her partiden bir milletvekili örnekleme dâhil edilmiştir.

Çalışmanın modeli, ana akım medya kuramlarından biri olan “Gündem belirleme” kuramıdır. Gündem belirleme kuramının temelini “gündem” kelimesi oluşturmaktadır. Gündem, “zamanın belli bir noktasında önemlilik sıralamasına göre dizilmiş olaylar ve konular sıralaması” olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan gündem, dinamik bir yapı olarak değerlendirilir ve bu dinamik yapıda bazı konular üst sıralarda yer alırken bazı konular daha az önemli görülebilir ya da önemini yitirebilir (Yüksel, 2001). Gündem belirleme kuramı, çeşitli güncel konuların görece önemini anlaşılmasını sağlayan iletişim kuramıdır (Mutlu, 1998). Kuram, medyanın sunum biçimiyle, kitlelerin ne düşüneceğini ve neyi konuşacağını belirleme düşüncesine dayanmaktadır. Gündem belirleme kuramına göre kitle iletişim araçları kitleye “ne düşüneceklerini söylemede” başarılı olmayabilir ancak kitlenin “ne hakkında düşüneceğini” belirlemede oldukça başarılıdır (Tekinalp ve Uzun, 2019).

Gündem belirleme kuramı, izleyicilerin gündemi yalnızca öğrenmekle kalmadığını aynı zamanda gündemde yer alan konuların kitle iletişim araçlarında yer alışı biçimine veya sırasına bağlı olarak önemini de anladıklarını belirtmektedir (Atabek, 1998). Dolayısıyla bu kurama göre izleyiciler, ilk olarak gündemde yer alan olaylar veya sorunlar hakkında bilgi sahibi olmakta ardından ise bu olay veya sorunların önem sıralamasını öğrenmektedir. Bu farkındalık sürecinin ise bireyin davranış ve düşüncesinde bir değişime yol açması beklenmektedir.

Çalışmada yöntem olarak içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik çözümlemesi, materyalin önceden belirlenmiş kategoriler çerçevesinden sistematik olarak gerçekleştirilmesine imkân veren araştırma yöntemidir. Bu yöntem, gazete veya dergi gibi yazılı verileri analiz etmek için kullanılabilceği gibi televizyon haberleri, filmler ya da radyo programlarında da kullanılabilir. İçerik analizi yöntemi aynı zamanda araştırmacıya bireylerin düşünceleri hakkında çıkarım yapma olanağı da tanımakta ve içerikleri belli başlıklar altında toplayarak yorumlama imkânı da vermektedir (Geray, 2017).

Araştırma yöntemi çerçevesinde araştırma soruları esas alınarak kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategoriler: Bilgilendirme, Genel Başkan, İcraat, Eleştiri, Toplumsal Konular, Kutlama/Tebrik/Teşekkür, Parti İçi Faaliyet, Ulusal Gündem, Uluslararası Gündem, Anma/Taziye, Önemli Gün/Hafta, Yerel Gündem ve Dini Mesaj başlıklarından oluşmaktadır. Oluşturulan kategoriler ekseninde nicel ve nitel veriler sınıflandırılmış, milletvekillerinin Twitter kullanımları veriler ışığında karşılaştırılarak analiz edilmiştir.

Çalışma 1-30 Kasım 2021 tarihleri arasında 27. Dönem Erzurum milletvekillerinin resmi Twitter hesaplarından yaptıkları paylaşımları kapsamaktadır. Seçim dönemi dışında yapılan paylaşımlar incelenmek istediğinden, rastgele örneklem yöntemiyle Kasım ayını kapsayan 30 gün değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada kullanılan verilere, araştırmacı tarafından 06.12.2021 tarihinde milletvekillerinin resmi Twitter hesaplarından erişim sağlanmıştır. Çalışma kapsamında aşağıda verilen araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

1. Milletvekillerinin Twitter hesaplarının genel görünümü nasıldır?
2. 1 Kasım 2021 ile 30 Kasım 2021 tarihleri arasında milletvekillerinin tweet paylaşma sıklığı ve sayısı nedir?
3. Tweet paylaşım konuları nelerdir?
4. En çok beğeni alan tweet hangi kategoride yer almaktadır?
5. Etkileşim sıklığı (mention ve hashtag sayıları) nedir?
6. Tweetlerde kullanılan görsel unsurların (video, fotoğraf, logo, gif ve link) dağılımı nasıldır?

4.1. Araştırmanın Etiği

Araştırmanın bütün aşamalarında bilimsel disiplinin gerektirdiği etik ilkelere hassasiyetle uyulmuş, elde edilen veriler objektif bir biçimde araştırma raporuna yansıtılmış, araştırmada yararlanılan kaynaklar hem metin içinde hem de kaynakçada belirtilmiş ve sosyal medya adresleri incelenen Milletvekillerinden, gerekli izinler alınmıştır.

5. Analiz ve Bulgular

1- 30 Kasım 2021 tarihleri arasında incelenen 27. Dönem Erzurum Milletvekillerinin Twitter hesapları, araştırma sorularına cevap bulmak amacıyla elde edilen veriler doğrultusunda tablolaştırılarak analiz edilmiştir.

5.1. Milletvekillerinin Twitter Hesaplarının Görünümü

Çalışmaya dâhil edilen milletvekillerinin Twitter resmî hesap ekran görüntüleri ve profil tanımlamaları aşağıda gösterilmektedir.

Resim 1. İbrahim Aydemir Twitter hesabı ekran görüntüsü.

Erzurum AK Parti Milletvekili İbrahim Aydemir, “_ibrahimaydemir” kullanıcı adıyla Twitter’a Temmuz 2010’da katılmıştır. Erişilen tarihe kadar toplam 14,222 tweet paylaşmıştır. Aydemir’in Twitter profilinde; AK Parti Erzurum Milletvekili, AK Parti Grup Yönetim Kurulu Üyesi, Plan ve Bütçe Komisyonu Üyesi, TÜRKPA Üyesi ve Türkiye – Türkmenistan Dostluk Grubu Başkanı gibi görevlerinin yanı sıra “ibrahimaydemir.com” isimli kişisel internet sitesinin linki de bulunmaktadır.

Resim 2. Kâmil Aydın Twitter hesabı ekran görüntüsü.

Erzurum MHP Milletvekili Kâmil Aydın ise “kamilaydinmhp” kullanıcı adıyla Twitter’a Aralık 2013’te katılmıştır. Erişilen tarihe kadar toplam 7794 tweet paylaşmıştır. Profilinde MHP Genel Başkan Yardımcılığı, MHP MYK Üyeliği ve Erzurum Milletvekilliği gibi görevlerinin yanı sıra “kamilaydin.net” isimli kişisel internet sitesinin linki de yer almaktadır.

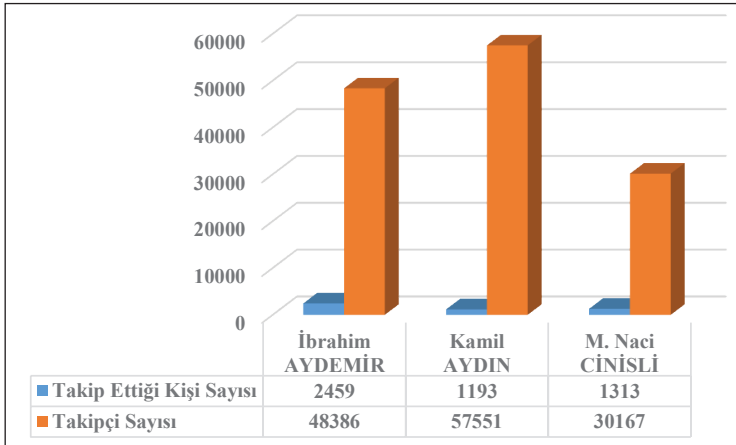
Resim 3. Naci Cinisli Twitter hesabı ekran görüntüsü.

İYİ Parti Milletvekili Muhammet Naci Cinisli Twitter’da ismini Naci Cinisli olarak kullanmaktadır. Twitter’a “NaciCinisli” kullanıcı adıyla Mayıs 2016’da katılmıştır. İYİ Parti Erzurum Milletvekili, İYİ Parti kurucusu, GİK Üyesi, NATO Parlamenter Asamblesi Türk Grubu Üyesi ve FB Kongre Üyesi görevlerini profilinde paylaşan Cinisli, TBMM profil linkini de sayfasına eklemiştir. Cinisli, profilinde İYİ Parti resmi Twitter hesabını da mentionlamıştır.

Milletvekilleri arasında ilk Twitter kullanıcısı İbrahim Aydemir’dir. Onu sırası ile Kâmil Aydın ve Muhammet Naci Cinisli takip etmektedir.

5.2. Milletvekillerinin Takipçi ve Takip Ettiği Hesap Sayıları

Çalışmada örneklem olarak belirlenen Erzurum Milletvekillerinin takipçisi olduğu ve takip ettiği hesapların sayısı Grafik 1’de gösterilmektedir.

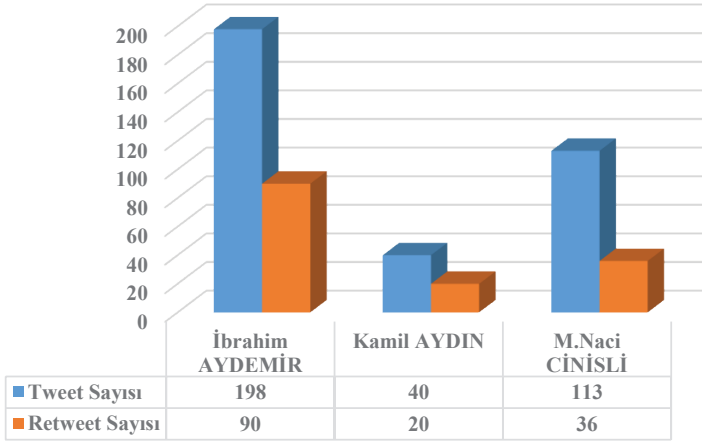

Grafik 1. Milletvekillerinin takipçi ve takip ettiği hesap sayıları.
(Erişim Tarihi: 06.12.2021)

Grafik 1.'de görüldüğü gibi İbrahim Aydemir'in takip ettiği 2459 kullanıcı bulunurken; kendisini 48,386 kullanıcı takip etmektedir. Kâmil Aydın 1193 kullanıcıyı takip ederken, 57,551 kullanıcı tarafından da takip edilmektedir. Muhammet Naci Cınıslı 1313 kullanıcıyı takip ederken 30,167 takipçi sayısı bulunmaktadır. Milletvekilleri arasında en fazla takipçi sayısı Kâmil Aydın'a aittir.

5.3. Milletvekillerinin Tweet Paylaşım Sayıları

1- 30 Kasım 2021 tarihleri arasında milletvekillerinin paylaştıkları tweet ve retweet sayıları Grafik 2'de gösterilmektedir.

Grafik 2. Milletvekilleri tweet ve retweet sayıları.
(Erişim Tarihi: 06.12.2021)

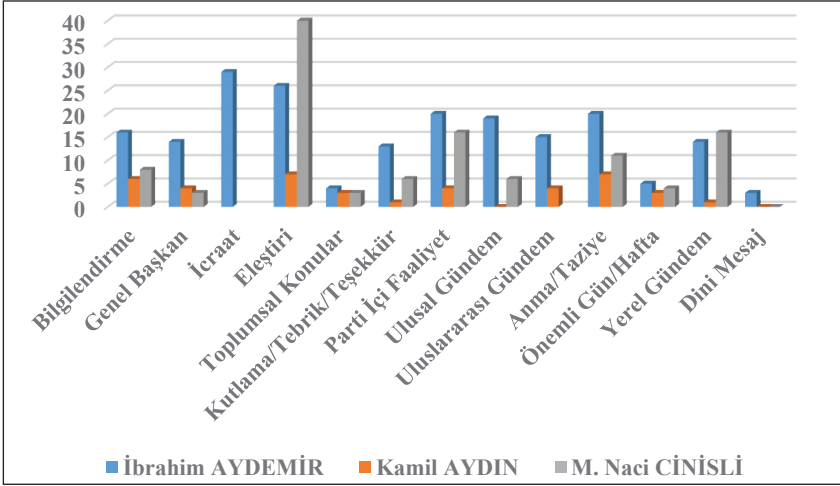
Grafik 2.'de Erzurum milletvekillerinin 1-30 Kasım 2021 tarihleri arasında paylaştıkları tweetler incelenmiştir. Twitter hesabının aktifliğini tespit etmek için milletvekillerinin attığı tweet sayısı önemlidir. Kasım ayını kapsayan çalışmada; İbrahim Aydemir 198, Muhammet Naci Cınıslı 113, Kâmil Aydın 40 tweet paylaşmıştır.

Milletvekillerinin retweet sayılarına bakıldığında, İbrahim Aydemir 90, Kâmil Aydın 20 ve Muhammet Naci Cınıslı 36 retweet paylaşmıştır.

İbrahim Aydemir, en fazla retweeti, Cumhurbaşkanı ve AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın hesabından yapmıştır. Muhammet Naci Cınıslı, İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener'in tweetlerini ağırlıklı olarak retweet ederken, Kâmil Aydın MHP resmi Twitter hesabının paylaşımlarını retweetlemiştir.

5.4. Milletvekillerinin Tweet Paylaşım Konuları

Grafik 3'te Erzurum milletvekillerinin çalışma kapsamında kategorileştirilen on üç başlık altında incelenen tweet paylaşımlarının konusu yer almaktadır.

Grafik 3. Milletvekilleri tweet paylaşımlarının konu dağılımı.

(Erişim Tarihi: 06.12.2021)

Grafik 3'te belirtildiği sıraya göre paylaşım içeriklerini şu şekilde açıklamak mümkündür; Bilgilendirme kategorisi kendi içerisinde milletvekillerinin katıldıkları ya da katılacakları programları, etkinlikleri ve parti veya genel başkan etkinlikleri ile ilgili haberleri içermektedir. Bilgilendirme kategorisinde İbrahim Aydemir 16, Kâmil Aydın 6, Muhammet Naci Cinisli 8 paylaşım yapmıştır.

Milletvekillerinin mensubu oldukları partilerin genel başkanlarına ilişkin yaptıkları paylaşımlar, genel başkan kategorisi başlığı altında ele alınmıştır. Genel Başkan kategorisinde İbrahim Aydemir 14, Kâmil Aydın 3, Muhammet Naci Cinisli 3 paylaşım yapmıştır.

İcraatlar kategorisinde İbrahim Aydemir 29 paylaşım yapmıştır. Bu kategoride Kâmil Aydın ve Muhammet Naci Cinisli'nin paylaşımı bulunmamaktadır. İcraatlar kategorisine ilişkin paylaşım yoğunluğu İbrahim Aydemir'in hesabında görülmektedir.

Eleştiri kategorisinde yapılan paylaşımlar, muhalefet ya da iktidar eleştirilerini kapsamanın yanı sıra çıkan bir haberi, yaşanan bir olay veya durumu eleştirme mesajlarını da içermektedir. Bu kategoride İbrahim Aydemir 26, Kâmil Aydın 7, Muhammet Naci Cinisli 40, paylaşım yapmıştır. Eleştiri kategorisinde, 40 tweet ile en fazla içerik paylaşan Muhammet Naci Cinisli'dir.

Kadına şiddet, kadın cinayeti, çocuk istismarı ve engellilere karşı sorumluluk gibi başlıklar altında ele alınan "Toplumsal Konular" kategorisinde; İbrahim Aydemir 4, Kâmil Aydın ve Muhammet Naci Cinisli 3'er paylaşım yapmışlardır.

Kutlama ve tebrik kategorisinde milletvekillerinin ödülleri, başarıları ya da faaliyetleri tebrik ettiği paylaşımlar yer almaktadır. Bu kategoride İbrahim Aydemir 13, Kâmil Aydın 1, Muhammet Naci Cinisli 6 paylaşım yapmıştır.

Grup toplantıları, bütçe görüşmeleri, kadın kolları ya da gençlik kolları gibi etkinlikler parti içi faaliyetler başlığı kategorisi altında değerlendirilmiştir. Bu kategoride; İbrahim Aydemir 20, Kâmil Aydın 4, Muhammet Naci Cinisli 16 paylaşım yapmıştır. Parti içi faaliyetler kategorisinde en fazla içerik, 20 tweet ile İbrahim Aydemir tarafından paylaşılmıştır.

Toplumu ilgilendiren ülke içi tüm etkinlikleri kapsayan “Ulusal Gündem” kategorisinde en fazla içeriği 19 tweet ile İbrahim Aydemir paylaşmıştır. Bu kategoride; Kâmil Aydın 1 Muhammet Naci Cinisli 6, paylaşımında bulunmuştur.

Uluslararası gündem kategorisinde İbrahim Aydemir 15, Kâmil Aydın 4 paylaşım yaparken Muhammet Naci Cinisli'nin paylaşımı bulunmamaktadır.

Anma/Taziye kategorisinde İbrahim Aydemir 20, Kâmil Aydın 7, Muhammet Naci Cinisli 11 tweet paylaşmıştır.

Önemli gün/hafta kategorisinde İbrahim Aydemir 5, Kâmil Aydın 3 ve Muhammet Cinisli 4 tweet paylaşmıştır.

Milletvekillerinin seçildikleri il olan Erzurum ile ilgili yaptıkları her türlü paylaşım yerel gündem kategorisi altında toplanmıştır. Bu kategoride, İbrahim Aydemir 11, Kâmil Aydın 1 ve Muhammet Naci Cinisli 16 paylaşım yapmıştır.

Dini mesaj kategorisinde ise yalnızca İbrahim Aydemir paylaşım yapmıştır. Aydemir bu kategoride 3 adet tweet paylaşmıştır.

5.5. Milletvekillerinin En Fazla Beğeni Alan Tweetleri

Milletvekillerinin kendi oluşturdukları içerikler arasında en fazla beğeni alan tweetler Resim.4, Resim.5 ve Resim.6'da gösterilmektedir.

Resim 4. İbrahim Aydemir en fazla beğeni alan tweet paylaşımı.
(Erişim Tarihi: 06.11.2021)

Erzurum AK Parti Milletvekili İbrahim Aydemir'in kendi paylaştığı içerikleri arasında en fazla beğeniyi 8 Kasım 2021 tarihinde Resim 4'de gösterilen tweet almıştır. Videonun paylaşıldığı içerik eleştiri kategorisinde yer almaktadır. Tweet, 513 beğeni alırken, 131 retweet ve 17 yorum almıştır

Resim 5. Kâmil Aydın en fazla beğeni alan tweet paylaşımı.
(Erişim Tarihi: 06.11.2021)

MHP Milletvekili Kâmil Aydın'ın belirlenen tarih aralığında en fazla beğeni aldığı gönderi Resim 5'te gösterilen 26 Kasım 2021 tarihinde atılan tweettir. Tweet, 692 beğeni alırken, 162 retweet ve 33 yorum almıştır. Eleştiri kategorisinde ele alınan bu tweetin içeriğinde video kullanılmıştır.

Resim 6. Muhammet Naci Cinseli en fazla beğeni alan tweet paylaşımı.
(Erişim Tarihi: 06.11.2021)

İYİ Parti Milletvekili Muhammet Naci Cinsli'nin en fazla beğeni alan paylaşımı 20 Kasım 2021 tarihinde paylaşım yaptığı Resim 6'da gösterilen tweete aittir. "Denizli" hashtagini kullanan milletvekili @meral_aksener ve @iyiparti hesaplarından bahsetmiştir. Cinsli'nin bu paylaşımı Kutlama/tebrik/teşekkür kategorisinde ele alınmıştır. Oluşturulan içerikte fotoğraf kullanılan paylaşım, 667 beğeni alırken 55 retweet ve 16 yorum almıştır.

5.6. Milletvekilleri Hesap Etkileşim Sıklığı (Hashtag ve Mention Sayıları)

Tablo 1. İbrahim Aydemir 1-30 Kasım 2021 tarihleri aralığında hashtag kullanımı

Hashtag	Kullanım Sayısı
#TBMMTV	3
#MilleteHizmetYolunda	1
#Kadın	1
#GeleceğeNefes	2
#AkşenereAçıkÇağrı	1
#1915ÇanakkaleKöprüsü	3
#KKTC	1
#SezaiKarakoç	2
#İmranKılıç	1
#Erzurum	1
#DoğuEkspresi	1
#Ehram	1
#KadınGirişimcilerGünü	1
#ReşitKarabacak	1
#FahrettinPaşa	1
#3Kasım2002	1
#EmeklilikteYaşaTakılanlar	1
#24KasımÖğretmenlerGünü	1
#AliHamza	1
#KalpNakli	1
#KadınaŞiddeteHayır	1
#10Kasım	1
#MuhammetFatihSafitürk	1

(Erişim Tarihi: 06.12.2021)

Tablo 1’de görüldüğü üzere İbrahim Aydemir 1-30 Kasım 2021 tarihleri arasında 23 farklı başlıkta hashtag kullanmıştır. En çok kullandığı hashtagler ise #TBMMTV ve #1915ÇanakkaleKöprüsüdür.

Tablo 2. Kâmil Aydın 1-30 Kasım 2021 tarihleri aralığında hashtag kullanımı

Hashtag	Kullanım Sayısı
#DevletiminYanındayım	1
#ÖğretmenlerGünü	1

(Erişim Tarihi: 06.12.2021)

MHP Milletvekili Kâmil Aydın 30 günlük süre içerisinde söz konusu erişim tarihinde paylaşımlarında iki adet hashtag kullanmıştır. Bu hashtagler ulusal gündem ve önemli gün/hafta kategorilerinde değerlendirilmiştir.

Tablo 3. Muhammet Naci Cinisli 1-30 Kasım 2021 tarihleri aralığında hashtag kullanımı

Hashtag	Kullanım Sayısı
#TBMM	4
#Erzurum	16
#SistemSebepYoklukSonuç	1
#Elâzığ	1
#TekMilletİkiDevlet	1
#PakizeAna	1
#ÇalarSaat	1
#Aziziye	1
#AziziyeDestanı	1
#MilletBiziÇağırıyor	2
#ArtıkYeter	3
#Tarımı	1
#Denizli	1
#ErkenSeçim	6
#MilletYoksulluktaSarayHesapta	1
#AşklaÇarpanKalbimsin	1
#10Kasım	2
#ErzurumSpor	1

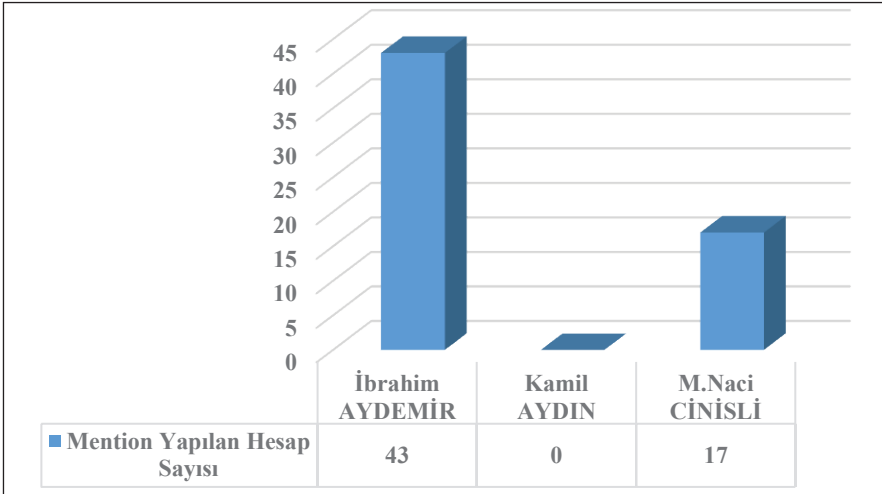

#Atamİzindeyiz	1
#ÖzürDile	1
Tablo 3'ün Devamı.	1
#Erzurumlu	1
#Aksakallı	1
#VerdikYetkiyiGördükEtkiyi	1
#KKTC38Yaşında	2
#RAUFDENKTAŞ	1
#YeterSözMilletinArtık	2
#KadınaŞiddeteHayır	2
#ÖğretmenlerGünü	2
#24Kasım	1
#Sokağa	1
#Ekonomikkurtuluşsavaşı	3

(Erişim Tarihi: 06.12.2021)

İYİ Parti Milletvekili Muhammet Naci Cinsli, çalışmanın yapıldığı tarihlerde Tablo 3'te görüldüğü gibi 31 hashtag kullanmıştır. En fazla kullandığı hashtag yerel gündem kategorisi içerisinde değerlendirilen #Erzurum hashtagidir.

Grafik 4'te milletvekillerinin resmi Twitter paylaşımlarında etkileşim düzeyini değerlendirmek için incelenen mention (bahsetme) sayıları gösterilmektedir.

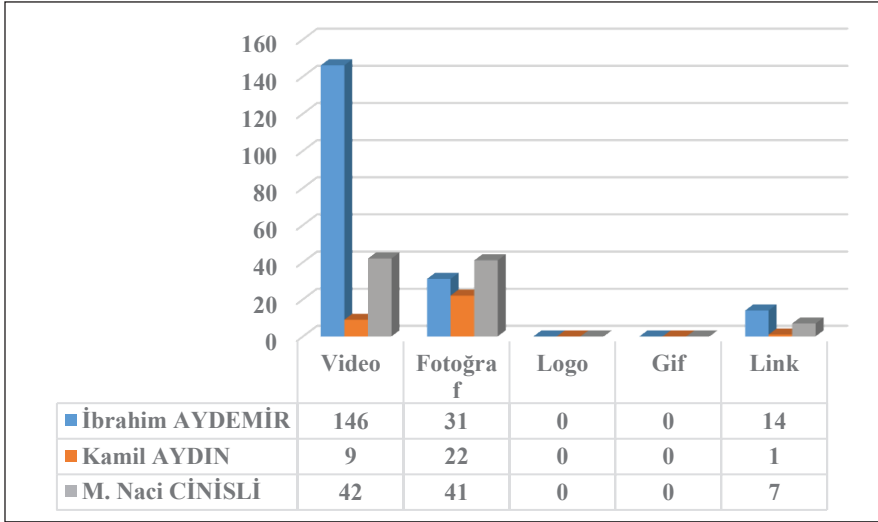
Grafik 4. Milletvekillerinin mention (bahsetme) sayıları.

(Erişim Tarihi: 06.12.2021)

Milletvekillerinin mention (bahsetme) yaptığı hesaplar incelenirken yalnızca kendi oluşturdukları içerikler dikkate alınmış, retweet yaptıkları tweetlerdeki mentionlar (bahsetme) analize dâhil edilmemiştir. En fazla 43 tweetde mention (bahsetme) kullanan milletvekili İbrahim Aydemir'dir. Aydemir daha çok @AkParti ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Twitter hesabı olan @RTErdogan'dan bahsetmiştir. Kâmil Aydın'ın 1-30 Kasım 2021 tarihi aralığında mention (bahsetme) yapmadığı görülmektedir. İYİ Parti Milletvekili Muhammet Naci Cinisli 17 mention (bahsetme) yaptığı hesaplar ise İYİ Parti genel başkanı Meral Akşener'in Twitter hesabı @meral_aksener ve İYİ Parti resmi twitter hesabı @iyi parti olmuştur.

5.7. Hesaplarda Kullanılan Görsel İçeriklerin (Video, Fotoğraf, Logo, Gif ve Link) Dağılımı

Grafik 5'te milletvekillerinin paylaşımlarındaki etkiyi artıran görsel unsurların kullanım sayıları gösterilmektedir.

Grafik 5. Milletvekillerinin paylaşımlarında kullanılan görsel unsurların dağılımı.
(Erişim Tarihi: 06.12.2021)

Grafik 5'te verildiği üzere İbrahim Aydemir tweet paylaşımlarında 146 adet video, 31 adet fotoğraf ve 14 adet link kullanılmıştır. Kâmil Aydın'ın tweet paylaşımlarında 9 adet video, 22 adet fotoğraf yer alırken, Muhammet Naci Cinisli paylaşımlarında 42 adet video, 41 adet fotoğraf ve 7 adet link kullanmıştır. Logo ve gif kullanımı milletvekilleri tarafından tercih edilmemiştir. Milletvekilleri paylaşımlarında ağırlıklı olarak online haber siteleri, Youtube ve haber kanallarına link vermişlerdir.

6. Sonuç

Çalışmada 27. dönem Erzurum milletvekilleri olan: AK Parti Milletvekili İbrahim Aydemir, Milliyetçi Hareket Partisi Milletvekili Kâmil Aydın ve İYİ Parti Milletvekili Muhammet Naci Cinisli'nin resmi Twitter hesaplarının kullanım pratikleri içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. 1- 30 Kasım tarihleri arasında 30 günlük süre içerisinde milletvekillerinin Twitter hesaplarının aktif olduğu tespit edilmiştir.

27. Dönem Erzurum Milletvekillerinin genel takipçi ve takip ettiği kişi sayısına bakıldığında, Twitter'da en fazla takipçi sayısına sahip olan milletvekili Kâmil Aydın'dır.

Milletvekillerinin 1-30 Kasım 2021 tarihleri arasında paylaştığı tweet ve retweet sayıları incelendiğinde en çok tweet ve retweet yapan milletvekili İbrahim Aydemir'dir.

Milletvekillerinin kategoriler arasında en çok paylaşım yaptığı kategori Eleştiri kategorisinde görülmektedir. Bu kategoride en fazla paylaşım yapan milletvekili ise Muhammet Naci Cinisli'dir.

Yapılan analizlerde paylaşımların yoğunluğu Eleştiri, Parti içi faaliyet ve Anma/Taziye kategorilerinde görülmektedir. Milletvekilleri bu kategoriler arasında 73 tweet ile en fazla Eleştiri kategorisinde paylaşım yapmıştır. Parti içi faaliyetler kategorisinde toplam 40 tweet yer alırken, Anma/Taziye kategorisinde toplam 38 paylaşım yapılmıştır. Milletvekillerinin seçildikleri il ile ilgili paylaşımları ise toplam 31 tweettir. Milletvekillerinin en az paylaşım yaptıkları kategori ise 3 tweet ile dini mesaj kategorisinde bulunmaktadır.

Tweet paylaşımlarında hashtag kullanarak mesajlarını daha fazla kişiye ulaştırmayı hedefleyen milletvekilleri en fazla Bilgilendirme ve İcraatler kategorilerinde hashtag kullanmışlardır. Milletvekilleri arasında 16 hashtag kullanımı ile en fazla yerel gündem kategorisinde içerik oluşturan Muhammet Naci Cinisli olmuştur. Bu bağlamda içeriklerinde daha çok yerel siyaset ve seçmenleri hedefleyen milletvekili olarak dikkat çekmektedir.

Tweet paylaşımlarında yapılan mention (bahsetme) oranlarına bakıldığında, 43 mention ile İbrahim Aydemir, 17 mention ile Muhammet Naci Cinisli'nin etkin kullandığı görülürken, Kâmil Aydın mention kullanmayı tercih etmemiştir. Yapılan mentionlar ağırlıklı olarak parti ve parti genel başkanları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Tweet paylaşımlarında etkileşimin gücünü artırmak için video, fotoğraf, logo, gif ve link kullanılmaktadır. Tweetlerde sıralanan görsel unsurlar arasında en fazla video kullanılırken, logo ve gif kullanılmamıştır. Toplam kullanımına bakıldığında sırasıyla video, fotoğraf ve link tercih edilmiştir. Milletvekillerinin paylaşımlarında en çok kullandığı görsel unsurlar şunlardır: İbrahim Aydemir (146) video, Kâmil Aydın (22) fotoğraf, Muhammet Naci Cinisli (42) video kullanmıştır. Milletvekillerini oluşturdukları tweetleri görsel unsurlarla destekleyerek etkisini arttırmışlardır.

Gündem belirleme kuramı bağlamında çalışma ele alındığında, yeni iletişim teknolojileri ile ortaya çıkan yeni medya platformlarında gündem belirleme kuramının da dönüşüme uğradığı görülmektedir. Ana akım medyada eşik bekçilerinin tekelinde olan

gündem belirleme, yeni medya platformlarında kullanıcı tarafından uygulanmaktadır. Twitter, kullanıcıların kendi gündemlerini belirleyebildikleri, içerik oluşturabildikleri ve bu içerikleri küresel boyutta dolaşıma sokabildikleri platformlardan biridir. Ana akım medyaya nazaran gündem kurma veya belirleme şansının bireylerin elinde olduğu, kendi medyasını maliyetsiz yönettiği bu mecralar, siyasal aktörlerin siyasal iletişimlerinde seçim dönemi dışında da aktif kullanımlarını önelemektedir. Özellikle geleneksel medyada yer bulma olanağı yakalayamayan siyasal aktörler için bu platformlar etkin kullanıldığında büyük avantajlar sağlayacaktır. Bu avantajlardan biri, Twitter üzerinden oluşturulan bir gündemin, trend topic olan bir paylaşımın, ana akım medyaya taşınması, dolayısıyla da geleneksel medya gündemini belirleyebilme fırsatıdır. Bir diğer avantaj olarak, siyasal aktörlerin vatandaşla tek yönlü değil, etkileşimli yani çift yönlü bir iletişim olanağı yakalamasıdır. Böylece vatandaşla siyasal aktörler arasındaki iletişim yakınlaşmış ve vatandaş bu iletişim sürecinde yer alarak siyasal yaşama aktif katılmış olacaktır.

Sadece seçim dönemlerinde değil seçim dönemi dışında da vatandaşa ulaşmanın kolay, masrafsız, anlık ve sınırlılıkları ortadan kaldıran bu iletişim mecrasını daha etkin kullanmaları önemlidir. Yeni neslin kullandığı teknoloji ve uygulamalar dikkate alındığında, Twitter platformunun aktif kullanımı kitleyi genişletebileceği gibi potansiyel seçmen adaylarını yakalamayı da kolaylaştıracaktır. Özellikle paylaşımlarda kullanılan hareketli görüntülerden oluşan videolar, yeni kuşak üzerinde daha etkili olacaktır. Maliyetin düşük, zaman ve mekândan bağımsız gündem belirleme olanağı sunan Twitter platformunun daha etkin kullanılabilmesi için onun alt yapısal yeteneklerinin de iyi kavranması gerekmektedir.

Sonuç olarak 1- 30 Kasım 2021 tarihleri arasında yapılan çalışmada, Erzurum milletvekillerinin Twitter hesaplarının aktif olduğu, genel olarak milletvekillerinin Twitter platformunda siyasal iletişimde aktif rol aldıkları ve kendi gündemlerini belirledikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda, mobil aygıtların milletvekilleri tarafından etkin kullanıldığı sonucuna da varılmaktadır. Twitter uygulamasının retweet, hastag ve mention özelliklerinin sıkça kullanıldığı paylaşımların, içeriğin etkisini artırmak için, görsel unsurlar ile desteklendiği de görülmektedir. Milletvekillerinin seçtikleri il olan Erzurum ve ona dair konularda paylaşımlarını artırmaları hedef kitlelerini genişletmelerinde daha etkili olacaktır.

Kaynakça

- Adıgüzel, A. İ. (2018). *Sosyal medyada siyasal iletişim*. İstanbul: Erguvan yayınevi.
- Akar, E. (2009). Pazarlama bağlamında geleneksel ve internette ağızdan ağıza iletişim: Kuramsal bir çerçeve. *Erciyes Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, (32), 113-134.
- Akar, E. (2010). *Sosyal medya pazarlaması sosyal medya web'de pazarlama stratejileri*. Ankara: Elif yayınevi.

- Atabek, N. (1998). Gündem belirleme yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İletişim fakültesi dergisi*(7), 155-174.
- Aziz, A. (2003). *Siyasal iletişim*. Ankara: Nobel yayınları.
- Bozarth, J. (2010). *Social media for trainers*. San Francisco: Pfeiffer publish.
- Enli, G. S., & Skogerbø, E. (2013). Personalized campaigns in party-centred politics: Twitter and Facebook as arenas for political communication. *Information, communication & society*, 16(5), 757-774.
- Fraia, G. D., & Missaglia, M. C. (2014). The use of Twitter in 2013 Italian political election. *In Social media in politics* (pp. 63-77). Springer,
- Genel, M. G. (2012). Siyasal İletişim kampanyalarında sosyal medyanın kullanımı; 12 Haziran 2011 Seçimleri “Twitter” örneği. *The Turkish online journal of design, art and communication*, 2(4), 23-31.
- Geray, H. (2017). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Ankara: Ütopya yayınevi.
- Godnov, U., & Redek, T. (2014). The use of Twitter for political purposes in Slovenia. *Romanian journal of political science*, 14(1), 4.Cham.
- Güngör, N. (2011). *İletişim: Kuramlar ve yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal kitabevi.
- Kılıç, G., ve Gökulu, D. (2020). Sosyal medyada siyasal iletişim: 31 Mart 2019 Yerel seçimlerinde siyasi liderlerin Twitter kullanımı. *Journal of awareness*, 5(2), 213-236.
- Mutlu, E. (1998). *İletişim sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özutku, F., Küçükyılmaz, M., Çapur, H., İltter, K., Sığın, İ., & Arı, Y. (2014). *Sosyal medyanın ABC'si*. İstanbul: ALFA yayınları.
- Tekinalp, Ş., ve Uzun, R. (2019). *İletişim araştırmaları ve kuramlar*. İstanbul: Beta basım yayım.
- Thomases, H. (2010). *Twitter@ Marketing: An hour a day*. Canada: Wiley publishing.
- Yüksel, E. (2001). *Medyanın gündem belirleme gücü*. Konya: Çizgi kitabevi.

İzin Belgeleri

Muhammet Naci CİNİSLİ

RE: İZİN TALEBİ HK. 25 Şubat 2022 11:19

Kimden: "naci cinisli" <naci.cinisli@tbmm.gov.tr>

Kime: "Yelda Korkut" <yelda.korkut@atauni.edu.tr>

Sayın; Dr. Öğr. Üyesi Yelda KORKUT

"SİYASAL İLETİŞİMDE TWİTTER KULLANIMI: 27. DÖNEM ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ" adlı makale çalışmanız için Twitter sayfamı çalışmanızda herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Prof. Dr. Kâmil AYDIN

RE: İZİN TALEBİ HK. 2 Mart 2022 16:03

Kimden: "kamil aydin" <Kamil.AYDIN@tbmm.gov.tr>

Kime: "Yelda Korkut" <yelda.korkut@atauni.edu.tr>

Hocam,

Milletvekilimiz, Twitter sayfasını çalışabileceğinizi belirtti yalnız, sayfası ile ilgili yaptığınız çalışmayı kullanmadan önce bizimle paylaşmanızı rica etti.

İşlerin ve programların yoğunluğu nedeniyle biraz geç cevap verebildik, kusura bakmayın.

Çalışmalarınızda kolaylıklar ve başarılar dileriz.

Saygılarımla,

İbrahim AYDEMİR

SİYASAL İLETİŞİMDE TWİTTER KULLANIMI: 27. DÖNEM ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ

6x

Takvîdîyle gâlibîde de isteyiş ükânı yani detâimî mürâdîle sîyasî detâimîde de...

PDF SİYASAL İLETİŞİMDE TWİTTER K... 19 sayfa · PDF · 919 kB 18:30 ✓

Yelda Hocam yüzeysel olarak baktım... Ayrıntısıyla inceleyeceğim inşallah. Güzel bir çalışma yapmışsınız. Zihninize sağlık olsun. Çalışma için üzerimize düşen ne varsa seve seve yapmaya hazırım.

Allah kolaylık versin... 18:42

Değerli Hocam elbetteki "UYGUNDUR" ... 19:16

THE EXTENT OF THE REVISED BLOOM'S TAXONOMY IN THE READING COMPREHENSION QUESTIONS OF THE COURSE BOOK COVER TO COVER 3 FOR READING COMPREHENSION AND FLUENCY (Araştırma Makalesi)

Yusuf KASİMİ (*)

Abstract

The revised Bloom's taxonomy is a cognitive process model measuring learners' comprehension levels through the use of filtered terms. The revised taxonomy is the refurbished form of the former Bloom's Taxonomy dating back to 1956, which analyzed cognitive skills. Modifications in concepts, system, format and prominence are involved in the revised model. The revised Bloom's taxonomy covers two learning domains that constitute instructional objectives: cognitive (knowledge) and affective (attitude) and underlines six levels: remember, understand, apply, analyze, evaluate and create. The verbs highlight the cognitive practices that learners confront and the knowledge they facilitate. For example, an action included in the "remember" level may demand learners to call up the acquired knowledge while a verb included in the "create" level may demand learners to carry out an efficacious project. Thus, this study aims at discovering to what degree the revised Bloom's taxonomy is referred in the reading questions of a globally written EFL reading course book. On the grounds of the mentioned dimensions, two research questions were developed to reach answers to cognition levels in the taxonomy. The initial research question focused on assessing the lower order while the next one aimed at measuring the higher order cognition level in the related reading comprehension questions. The contained EFL reading course book was examined by means of descriptive content analysis technique. The findings of the study clarified that the evaluated reading course book is deficient in the higher level cognitive domain highlighted in the revised taxonomy. Accordingly, some assumptions have been made to suggest how the reading course books which are being produced or will be produced should hint on the revised taxonomy in their reading questions.

Keywords: Cognitive skills, Taxonomy, The revised Bloom's taxonomy, Reading skills, Reading comprehension assessment.

*) Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, İngiliz Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı, (e-posta: yusuf_kasimi@yahoo.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0766-5588>

Cover to Cover 3 for Reading Comprehension and Fluency Ders Kitabının Okuduğunu Anlama Sorularında Yenilenmiş Bloom Taksonomisinin Kapsamı

Öz

Yenilenmiş Bloom Taksonomisi özel kavramlar yoluyla öğrencilerin anlama düzeylerini ölçen bilişsel bir süreç modelidir. Yenilenmiş taksonomi, 1956 yılına dayanan ve bilişsel becerileri analiz eden eski Bloom Taksonomisinin yenilenmiş şeklidir. Değişiklikler kavram, sistem, format ve önem boyutlarında yenilenmiş modelde yer almaktadır. Füller, öğrencilerin karşılaştığı bilişsel uygulamaları ve kolaylaştırdıkları bilgileri vurgular. Örneğin, “hatırlama” düzeyinde yer alan bir eylem, öğrenciden edinilen bilgiyi çağırma talep edebilirken “yaratma” düzeyinde yer alan bir fül, öğrenciden etkili bir proje yürütmesini talep edebilir. Bu nedenle, bu çalışma, küresel olarak yazılmış bir İngilizce okuma ders kitabının okuma sorularında yenilenmiş Bloom taksonomisine ne ölçüde atıfta bulunulduğunu keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bahsedilen boyutlar temelinde, taksonomideki biliş düzeylerine ne ölçüde yer verildiğini anlamak için iki araştırma sorusu geliştirilmiştir. İlk araştırma sorusu bilişsel düzey alt basamakları değerlendirmeye odaklanırken, bir sonraki soru, ilgili okuduğunu anlama sorularında üst düzey biliş becerileri ölçmeyi amaçlamıştır. İngilizcederskitabebetimselicerikanaliziteknikiileincelenmiştir. Araştırmanın bulguları, değerlendirilen okuma ders kitabının yenilenmiş taksonomide vurgulanan üst düzey bilişsel alandan yoksun olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre, üretilmekte olan veya üretilecek olan okuma ders kitaplarının okuma sorularında yenilenmiş taksonomisine ne ölçüde yer verilmesi gerektiği konusunda bazı varsayımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Bilişsel beceriler, Taksonomi, Yenilenmiş Bloom Taksonomisi, Okuma becerileri, Okuduğunu anlama değerlendirmesi.*

1. Introduction

Taxonomy, which is defined as a framework that allows the classification of cognitive skills expected from students at the end of teaching, is a hierarchical classification in its original form (Paleeri, 2015). Taxonomies should be designed in accordance with students' needs (Ulum, 2015a; Ulum, 2016a; Ulum, 2020a; Ulum, 2020b). Accordingly, the steps in taxonomy are in order from simple to complex, from concrete to abstract, and its one simple step is a prerequisite for a more complex one (Eskridge, 2010). Accordingly, the original taxonomy consists of the main steps of Knowledge, Comprehension, Application, Analysis, Synthesis and Evaluation, and all the main steps have sub-steps except Application (Ernawati & Baharullah, 2020). The taxonomy, which has been criticized for various reasons, was renewed in 2001 and underwent radical changes (Gul, Kanwal, & Khan, 2020). Part of the criticism of the original taxonomy, published in 1956, is its one-dimensional classification of cognitive processes from simple to complex (Kadiyala, Gavini, Kumar, Kiranmayi, & Rao, 2017). The idea that lower-level goals must first be achieved in order to achieve a higher-level goal has been criticized as a strict rule (Thote

& Gowri, 2020). In addition, criticisms have come to the fore that the level of evaluation is not more complex than the level of synthesis and even that the synthesis includes evaluation (Gichuhi, 2014). The revision of Bloom's Taxonomy was carried out by his colleagues, student, and other notable scientists (Pakpahan et al., 2021). Two reasons are suggested for this renewal. The first one is to try to get educators to refocus on the original taxonomy. Because this taxonomy is not just a historical document, it contains many ideas about design, implementation, standards-based learning and original assessment problems applied today (Newton, Da Silva & Peters, 2020). The second reason is that the developments in the USA and the world since 1956, the development of psychology, teaching methods and techniques, measurement-evaluation need to be combined with this taxonomy (Kumar, Chowdhry & Kazi, 2018). Accordingly, the new taxonomy consists of two dimensions. In the knowledge dimension, the knowledge that constitutes the vertical dimension in the taxonomy consists of four main steps. These are factual, conceptual, procedural and metacognitive knowledge (Kamlasi, 2018). Factual knowledge is a set of knowledge involving elements of different, separated content. Conceptual includes knowledge of certain details and items. Conceptual knowledge involves more complex and organized forms of knowledge (Bhagyalakshmi & Seshachalam, 2015). It includes knowledge on classifications, categories, principles, generalizations, theory, structure, and models. Procedural knowledge is knowledge about how to do something. Skills and algorithms, methods and techniques are knowledge about criteria (Attia, 2021). Finally, metacognitive knowledge is knowledge about cognition. It is about an individual's awareness of their own cognition. Strategic knowledge includes knowledge about cognitive tasks, contextual and conditional knowledge, and self-knowledge (Waite, 2020). Cognitive processes, which form the horizontal dimension of the taxonomy, focus on 19 specific cognitive activities. In the original taxonomy, the level, which was called the knowledge step, was named as remembering, understanding the conceptual step, analyzing the analysis step, and creating the synthesis step (Amer, 2006). One of the criteria for naming the steps is to choose the terms that teachers use while working. Implementation and evaluation steps retain their names; however, evaluation and synthesis steps were replaced; two sub-steps were added to the application step (Kalasuramath et al., 2015). The verb form was used completely in naming the main and sub-steps. While the original taxonomy focused on the main steps, the revised taxonomy focused on sub-levels, and more importantly, the cumulative hierarchical classification feature of the taxonomy was stretched (Forehand, 2010). It can be said that the revised taxonomy also consists of a certain hierarchy, but this hierarchy is not as rigid as in the original. The problem of goals in education is a topic that has been discussed for years. Why are goals classified? Classification gives educators the opportunity to examine goals and what students should know, and what they should do in order to achieve a certain goal (Irvine, 2017). Classification of objectives allows considering a panorama of educational possibilities. This is one of the core values of the original taxonomy. The revised taxonomy also evaluated the possibilities that highlight knowledge. Metacognitive knowledge

empowers students and is important for the foundation of learning to learn. In short, using taxonomy helps us reach the learning questions (Hyder & Bhamani, 2016). Classifying goals with this model allows educators to see the holistic relationships between knowledge and cognitive processes in goals. Can students be expected to apply factual knowledge? Would it be easier for them to understand procedural knowledge before applying it? Can they learn to understand conceptual knowledge while analyzing factual knowledge?" Questions like these are teaching questions. Goals are classified to make life easier (Oscarini & Bhakti, 2010). When taxonomy is used, evaluators do not have to treat each objective as a single entity (Skiba, 2013). Instead, they decide how to measure this goal by knowing what cognitive level the goals are. Thus, they form their own patterns and make changes according to the subject (Krishnan, 2019). Evaluation questions can be overcome by classifying the objectives. In addition, with taxonomy, the teacher can think that this goal is at the level of understanding conceptual knowledge and she knows how to teach conceptual knowledge goals, she can focus on the critical points of the concept, she can find examples and non-examples for many types of conceptual knowledge, and she can distinguish and discuss the place of a concept in a general concept (Churches, 2008). Similar plans can be made for evaluation. Further, she can design measurement situations that ask students to classify and exemplify. In short, classification of objectives helps us answer teaching and assessment questions (Choudhary & Raikwal, 2014). Taxonomy allows us to easily see consistency or inconsistencies in planning. It allows us to determine a set of targets for a unit, how it is taught and evaluated, and whether there is integrity between them. 19 cognitive processes have very specific meanings (Reddy, Chugh & Subair, 2017). Explaining, interpreting, organizing, executing, criticizing, generalizing etc. jobs involve subtle nuances. With this model, the terms are separated, thus creating a better communication environment (Bümen, 2010). Therefore, this study aims at exploring to what extent the revised Bloom's taxonomy is involved in the reading comprehension questions of a globally written EFL reading textbook.

1.1. Purpose of the Study

The aim of this paper is to inquire the state of cognitive levels included in the reading comprehension questions in an EFL reading course book. In a similar vein, this study aims at identifying whether any weaknesses or strengths exists in the reading comprehension questions or not, with respect to including the lower and higher order cognitive skills highlighted by the revised Bloom's taxonomy. Thus, the following research questions were put forward:

(1) To what extent do the reading comprehension questions in the EFL Reading course book *Cover to Cover 3 for Reading Comprehension and Fluency* include the lower order cognitive levels suggested by the revised Bloom's taxonomy?

(2) To what extent do the reading comprehension questions in the EFL Reading course book *Cover to Cover 3 for Reading Comprehension and Fluency* include the higher order cognitive levels suggested by the revised Bloom's taxonomy?

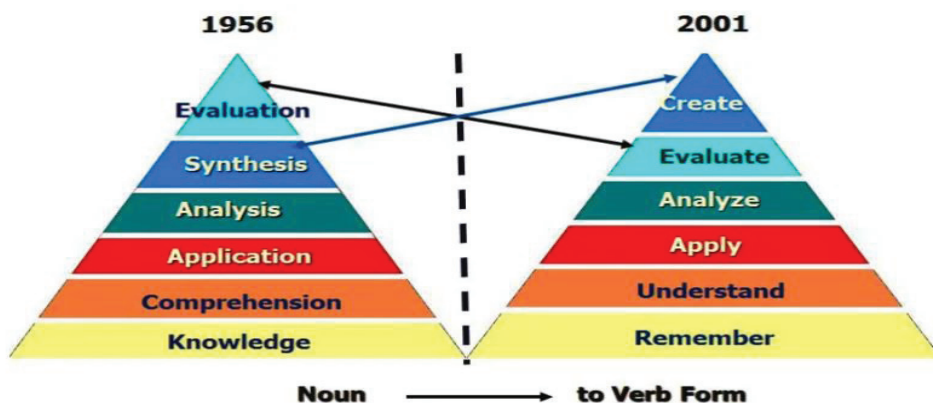

Figure 1. Bloom's Taxonomy revised (Wilson, 2001).

1.2. Significance of the Study

This research paper examines the reading comprehension questions utilized in an EFL reading course book and aims to define the frequency of lower and higher order cognition levels suggested by the revised Bloom's Taxonomy in order to clarify ways which may support course book authors prepare qualified course books accordingly. Further, the findings of the study will be of great help for educators to be prolific at modifying the reading comprehension questions based on the revised Bloom's Taxonomy. Moreover, the results of the study will contribute to EFL/ESL settings.

1.3. Limitations of the Study

Foreign or second language teaching, as well as education in general terms, ought to contain both lower and higher order cognitive levels suggested by the revised Bloom's taxonomy to equip students with the required cognitive skills (Assaly & Smadi, 2015). In this research paper, the revised Bloom's Taxonomy was utilized to examine the reading comprehension questions in a reading course book used commonly in EFL/ESL settings. However, this research study is limited to an EFL reading course book. The data collected in the study did not refer to the issue by employing other EFL/ESL reading course books.

2. Methodology

This study employs a descriptive content analysis method to define the extent of the high and low order cognitive levels suggested in the revised Bloom's taxonomy. In a similar vein, the cognitive domains clarified in the revised Bloom's taxonomy were used while grouping the reading comprehension questions of an EFL reading course book. The related percentages, frequencies of each cognitive level, and samples of reading comprehension questions are displayed below. The reading course book analyzed in the study is *Cover to Cover 3 for Reading Comprehension and Fluency* which was

authored by Richard R. Day and Leslie Ono and published by Oxford University Press. Initially, with the aim of responding to the research question “To what extent do the reading comprehension questions in the EFL Reading course book *Cover to Cover 3 for Reading Comprehension and Fluency* include the lower and higher order cognitive levels suggested by the revised Bloom’s taxonomy?”, question stems related to cognitive levels and key words indicating the cognitive domains of the revised Bloom’s taxonomy were administered to explore which cognitive levels were covered in the examined reading comprehension questions. Based on a qualitative research design, the frequencies, percentages, and samples of reading comprehension questions were provided in the study. Since the revised Bloom’s taxonomy is an effective model for inquiring teaching materials (Zareian, Davoudi, Heshmatifar & Rahimi, 2015), to assess the reading comprehension questions in detail with regard to the cognitive levels, a descriptive analysis technique by gathering, listing, and examining the reading comprehension questions based on both low order and high order thinking skills as classified in the revised Bloom’s taxonomy was employed. In sum, the revised Bloom’s taxonomy was used as the theoretical framework of this research paper and the findings were accordingly tabulated.

2.1. Research Ethics

This study was conducted based on ethical considerations. The required ethical rules were taken into consideration in the overall study. Further, the citations in the study were displayed properly and completely. The paper has not been submitted for evaluation to any other journal. Moreover, the author confirms that the study does not require ethics committee approval.

3. Data Analysis and Results

The descriptive content analysis included grouping every question based on the six cognitive levels specified in the revised Bloom’s taxonomy. Frequencies, reporting percentages, and sample questions representing the taxonomy are illustrated below. Data results were also illustrated in the form of lower and higher order cognitive domains. The pursuing tables and their reports clarify the stated dimensions.

Table 1. The Extent of the Six Levels of the Cognitive Domain of the Revised Bloom’s Taxonomy in the Reading Questions

Level of question	F	%
Remember	274	78.74
Understand	74	21.26
Apply	-	-
Analyze	-	-
Evaluate	-	-
Create	-	-
Total	348	100.00

As it is clearly understood from Table 1, remembering level (78.74%) is the highest occurring cognitive skill among others. Further, understanding level is the second highest percentage (21.26%) just after the remembering level. On the other hand, no emergence was observed in the applying, analyzing, evaluating, and creating levels respectively. The following samples represent the reading comprehension questions emerged in the analysis:

- What is one reason that the male beauty trend is popular? (remembering level, unit 1, p.4)
  - a. Men are more comfortable caring about their looks.
  - b. Consumerism is decreasing.
- Discuss. How would your life change if you lost an arm? (understanding level, unit 5, p.73)

Table 2. The Extent of the Higher and Lower Order Cognitive Domains of the Revised Bloom's Taxonomy in the Reading Questions

Level of question	f	%
Lower Level	348	100.00
Higher Level	-	-
Total	348	100.00

It is simply comprehended from Table 2 that the lower level cognitive domain appeared with a percentage of 100.00. However, the higher level cognitive domain was observed to have no occurrence.

Table 3. The Extent of the Remembering and Understanding Levels of Each Unit

Unit	Remembering		Understanding	
	f	%	f	%
1	26	74.29	9	25.71
2	34	85.00	6	15.00
3	24	88.89	3	11.11
4	28	87.50	4	12.50
5	21	72.41	8	27.59
6	16	59.26	11	40.74
7	24	92.31	2	7.69
8	19	79.17	5	20.83
9	24	85.71	4	14.29
10	23	92.00	2	8.00
11	18	69.23	8	30.77
12	20	68.97	9	31.03

It is crystal clear from Table 3 that the extent of remembering level is extremely higher than the extent of understanding level. Thus, it is simply understood from the table that, let alone higher order cognitive thinking skills, there is a huge gap between remembering and understanding levels within the lower cognitive domain.

4. Discussion and Conclusion

Lastly, although we see a number of course book evaluation studies in the related literature (Ulum, 2014; Ulum, 2015c; Ulum & Köksal, 2019; Ulum & Köksal, 2020; Köksal & Ulum, 2021), there seems to be not enough course book evaluation studies on the revised Bloom's taxonomy. Thus, this study is structured on a course book evaluation with respect to the revised Bloom's taxonomy. This study intends to concentrate on the analysis of the reading questions of the course book *Cover to Cover 3* in line with the framework of Bloom's revised taxonomy. The course book excluded higher cognitive skills and domains but addressed lower cognitive skills (Palmer & Devitt, 2007; Lemons & Lemons, 2013). Therefore, it is possible that foreign language learners cannot develop higher cognitive skills because generally their lower cognitive skills are reinforced and broadened (Chipman, Segal & Glaser, 2013). However, ELT departments and Ministry of National Education should revise the reading questions of course books so that higher cognitive skills of learners can be improved (VanSickle & Hoge, 1991). In addition, they should be able to approach a reading question critically (Tierney, Soter, O'Flahavan & McGinley, 1989), since critical thinking is a vital issue in EFL/ESL settings (Ördem & Ulum, 2019; Ulum & Uzun, 2020). Not only ELT departments and Ministry of National Education but also English teachers ought to revise these questions and adapt them to higher cognitive skills (Adams, 2015). If these skills cannot be developed, learners cannot improve their skills at higher level (Valcke, De Wever, Zhu, & Deed, 2009; Ulum, 2016b; Köksal & Ulum, 2018). Higher order skills are related to differentiating, discriminating, focusing and selecting in the dimension of analyzing (Bloom, 1956). In addition, the dimension of evaluating entails checking, coordinating, detecting, monitoring, testing and critiquing. Another dimension and category of higher order skills are creating that includes generating, hypothesizing, planning, designing and producing (Gonzalez-Cabezas, 2015; Ulum & Taşkaya, 2019). It was found that the course book *Cover to Cover 3* did not address these skills. Therefore, it is probable that foreign language learners cannot develop these skills.

Future research can concentrate on the inclusion of higher cognitive skills into their curriculum, program, and syllabus regarding reading questions. Although there are general program evaluation studies in the literature (Ulum, 2015b; Ulum, 2016c), there should be other program evaluation studies regarding Bloom's revised taxonomy as well. Unless these skills are supported, they can remain limited to only lower cognitive skills and domains. Instead of limiting learners only to remembering, understanding and applying, additional dimensions and categories of revised taxonomy developed by Bloom can be addressed. Some important points can be suggested:

- ELT departments and Ministry of National Education should include activities that address higher order cognitive domains into reading questions.
- Curricula and syllabi should be revised in order that learners can develop their higher cognitive skills.
- Critical thinking skills should be improved in order to help them negotiate meaning.
- Three memory types composed of working memory, short-term memory and long-term memory should be endorsed with the help of Bloom's revised taxonomy.
- Reading tasks and activities should be supported with additional questions.
- Foreign and second language learners had better participate in collaborative activities in classroom settings.
- Course books should adapt and adopt Bloom's revised taxonomy.
- In accordance with higher order cognitive skills, second and foreign language learners should be able to be given the opportunity to develop their language skills.

References

- Adams, N. E. (2015). Bloom's taxonomy of cognitive learning objectives. *Journal of the Medical Library Association: JMLA*, 103(3), 152.
- Amer, A. (2006). Reflections on Bloom's revised taxonomy. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 4(1), 213-230.
- Assaly, I. R. & Smadi, O. M. (2015). Using Bloom's Taxonomy to evaluate the cognitive levels of master class textbook's questions. *English Language Teaching*, 8(5), 100-110.
- Attia, A. S. (2021). Bloom's Taxonomy as a tool to optimize course learning outcomes and assessments in Architecture Programs. *Journal of Applied Science and Engineering*, 24(3), 315-322.
- Bhagyalakshmi, H. R. & Seshachalam, D. (2015). Student performance using Blooms cognition levels: A case study. *Journal of Engineering Education Transformations, Special Issue*, 122-125.
- Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of educational objectives*. Vol. 1: Cognitive domain. New York: McKay.
- Bümen, N. T. (2010). Program geliştirmede bir dönüm noktası: Yenilenmiş Bloom Taksonomisi. *Eğitim ve Bilim*, 31(142).
- Chipman, S. F., Segal, J. W. & Glaser, R. (2013). *Higher cognitive goals for education: An introduction*. In Thinking and learning skills (pp. 13-30). New York: Routledge.
- Choudhary, T. & Raikwal, J. (2014). Improving teaching-learning process using Bloom's Taxonomy and correlation analysis. *Department of Computer Engineering Institute of Engineering and Technology*, 3(6), 1747-1750.
- Churches, A. (2008). Bloom's taxonomy blooms digitally. *Tech & Learning*, 1, 1-6.

- Ernawati, E. & Baharullah, B. (2020). Analysis of higher order thinking skills(hots) in mathematical problem solving based on revised blooms'taxonomy viewed from gender equality. *MaPan: Jurnal Matematikadan Pembelajaran*, 8(2), 315-328.
- Eskridge, L. (2010). *Teaching Soil Conservation in an Introductory Soil Science Laboratory and the Classification of Examinations Using the Revised Blooms Taxonomy* (Doctoral dissertation, Oklahoma State University).
- Forehand, M. (2010). Bloom's taxonomy. *Emerging perspectives on learning, teaching, and technology*, 41(4), 47-56.
- Gichuhi, C. (2014). Teachers' competence in tests construction within blooms taxonomy for effective learning assessment: a case study of Kikuyu district, Kiambu county (Doctoral dissertation, University of Nairobi).
- Gonzalez-Cabezas, C., Anderson, O. S., Wright, M. C. & Fontana, M. (2015). Association between dental student-developed exam questions and learning at higher cognitive levels. *Journal of dental education*, 79(11), 1295-1304.
- Gul, R., Kanwal, S. & Khan, S. S. (2020). Preferences of the teachers in employing revised Blooms Taxonomy in their Instructions. *SJESR*, 3(2), 258-266.
- Hyder, I. & Bhamani, S. (2016). Bloom's taxonomy (cognitive domain) in higher education settings: Reflection brief. *Journal of Education and Educational Development*, 3(2), 288-300.
- Irvine, J. (2017). A Comparison of revised Bloom and Marzano's new taxonomy of learning. *Research in Higher Education Journal*, 33.
- Kadiyala, S., Gavini, S., Kumar, D. S., Kiranmayi, V. & Rao, P. N. S. (2017). Applying Bloom's Taxonomy in framing MCQs: An innovative method for formative assessment in medical students. *Journal of Dr. NTR University of Health Sciences*, 6(2), 86.
- Kalasuremath, S., Tandon, M., Deshpande, D. V. & Kumar, V. (2015). Application of blooms taxonomy of verbs to evaluate the cognitive domain in undergraduate medical physiology question papers: A critique. *Int J Res Med Sci*, 3(11), 3351-3356.
- Kamlasi, I. (2018). Descriptive analyses on english test items based on the application of revised Bloom's Taxonomy. *Metathesis: Journal of English Language, Literature, and Teaching*, 2(2), 203-210.
- Köksal, D. & Ulum, Ö. G. (2018). Language assessment through Bloom's Taxonomy. *Dil ve Dilbilimi Çalışmaları Dergisi*, 14(2), 76-88.
- Köksal, D. & Ulum, Ö. G. (2021). Analysis of cultural hegemony in Touchstone EFLCourse book series. *The Reading Matrix: An International Online Journal*, 21(1), 131-141.
- Krathwohl, D. R. (2002). A revision of Bloom's taxonomy: An overview. *Theory into practice*, 41(4), 212-218.
- Krishnan, R. (2019). *Achieving cognitive skills in multimedia through revised bloom taxonomy*. In Creative business and social innovations for a sustainable future (pp. 11-20). Springer, Cham.

- Kumar, R., Chowdhry, B. S. & Kazi, H. (2018). Identifying cognitive weaknesses in students learning through Bloom's Taxonomy. *Journal of Information Communication Technologies and Robotic Applications*, 68-73.
- Lemons, P. P. & Lemons, J. D. (2013). Questions for assessing higher-order cognitive skills: It's not just Bloom's. *CBE—Life Sciences Education*, 12(1), 47-58.
- Newton, P. M., Da Silva, A. & Peters, L. G. (2020). A pragmatic master list of action verbs for bloom's taxonomy. In *Frontiers in Education* (Vol. 5, p. 107). Switzerland: Frontiers.
- Ördem, E. & Ulum, Ö. G. (2019). Critical pedagogy and participatory approach in Turkey: Views of pre-service ELT teachers. *Electronic Turkish Studies*, 14(2), 679-693.
- Oscarini, S. L. & Bhakti, W. (2010). Bloom's taxonomy: Original and revised. *EKSIS: Jurnal Riset Ekonomidan Bisnis*, 6(2), 1440-1605.
- Pakpahan, S. F., Pakpahan, S., Purba, I. D. S. & Nasution, J. (2021). Analysis reading comprehension questions by using revised Bloom's Taxonomy on Higher order thinking skill (HOTS). *IDEAS: Journal on English language teaching and learning. Linguistics and Literature*, 9(1), 259-271.
- Paleeri, S. (2015). Setting objectives of value education in constructivist approach in the light of revised Blooms Taxonomy (RBT). *Journal on School Educational Technology*, 10(3), 1-12.
- Palmer, E. J. & Devitt, P. G. (2007). Assessment of higher order cognitive skills in undergraduate education: modified essay or multiple choice questions? Research paper. *BMC medical education*, 7(1), 1-7.
- Reddy, D., Chugh, K. L. & Subair, R. (2017). Automated tool for Bloom's Taxonomy. *Technology*, 8(7), 544-555.
- Sivaraman, S. I. & Krishna, D. (2015). Blooms Taxonomy—application in exam papers assessment. *Chemical Engineering (VITU)*, 12(12), 5-9.
- Skiba, D. J. (2013). Bloom's digital taxonomy and word clouds. *Nursing Education Perspectives*, 34(4), 277-280.
- Thote, P. & Gowri, S. (2020). Analysis of senior secondary examination questions according to revised blooms taxonomy complexity. *International Journal of Research Granthaalayah*, 8(3), 119-127.
- Tierney, R. J., Soter, A., O'Flahavan, J. F. & McGinley, W. (1989). The effects of reading and writing upon thinking critically. *Reading research quarterly*, 2, 134-173.
- Ulum, H. & Taşkaya, S. M. (2019). Evaluation of the activities in the Turkish coursebooks (student's books and workbooks) used at the 2nd, 3rd, and 4th classes of state primary schools according to revised Bloom's Taxonomy. *Kastamonu Education Journal*, 27(1), 107-118.
- Ulum, Ö. G. & Köksal, D. (2019). Ideological and hegemonic practices in global and local EFL textbooks written for Turks and Persians. *Acta Educationis Generalis*, 9(3), 66-88.

- Ulum, Ö. G. & Köksal, D. (2020). *Ideology and hegemony of English foreign language textbooks: Globally and locally written practices*. New York: Springer Nature.
- Ulum, Ö. G. & Uzun, K. (2020). Critical perspective of English teaching and learning in Turkey. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 9(2), 456-460.
- Ulum, Ö. G. (2014). Teachers' views on "yes you can", the ninth grade English course book for public schools. *International Journal of Languages' Education and Teaching, Special Issue*, 132-148.
- Ulum, Ö. G. (2015a). A needs analysis study for preparatory class ELT students. *European Journal of English Language Teaching*, 1(1), 14-29.
- Ulum, Ö. G. (2015b). Program evaluation through Kirkpatrick's framework. *Pacific Business Review International*, 8(1), 106-111.
- Ulum, Ö. G. (2015c). Pragmatic elements in EFL course books. *Western Anatolia Journal of Educational Science. Special Issue, Special Issue*, 93-106.
- Ulum, Ö. G. (2016a). ESP needs analysis of public order police officers. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 4(1), 19-30.
- Ulum, Ö. G. (2016b). A descriptive content analysis of the extent of Bloom's Taxonomy in the reading comprehension questions of the course book q: Skills for success 4 reading and writing. *Qualitative Report*, 21(9), 1674-1683.
- Ulum, Ö. G. (2016c). Evaluation of English as a foreign language program using CIPP (context, input, process and product) model. *European Journal of English Language Teaching*, 1(2), 114-137.
- Ulum, Ö. G. (2020a). Türkiye'de duyma engelli çocukların öğrenim gördüğü bir devlet okulunda İngilizce ihtiyaç analizi. *Tarih Okulu Dergisi*, 13(44), 355-364.
- Ulum, Ö. G. (2020b). ESP needs analysis of Turkish learners of English in architecture. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 443-456.
- Valcke, M., De Wever, B., Zhu, C. & Deed, C. (2009). Supporting active cognitive processing in collaborative groups: The potential of Bloom's taxonomy as a labeling tool. *The Internet and Higher Education*, 12(3-4), 165-172.
- VanSickle, R. L. & Hoge, J. D. (1991). Higher cognitive thinking skills in social studies: Concepts and critiques. *Theory & Research in Social Education*, 19(2), 152-172.
- Waite, L. H., Zupce, J. F., Quinn, D. H. & Poon, C. Y. (2020). Revised Bloom's taxonomy as a mentoring framework for successful promotion. *Currents in Pharmacy Teaching and Learning*, 12(11), 1379-1382.
- Wilson, L. O. (2001). Bloom's Taxonomy Revised. Retrieved on the 24th of June, 2021 from <https://thesecondprinciple.com/essentialteaching-skills/blooms-taxonomy-revised/> adresinden alınmıştır.
- Zareian, G., Davoudi, M., Heshmatifar, Z. & Rahimi, J. (2015). An evaluation of questions in two ESP coursebooks based on Bloom's new taxonomy of cognitive learning domain. *International Journal of Education and Research*, 3(8), 313-326.